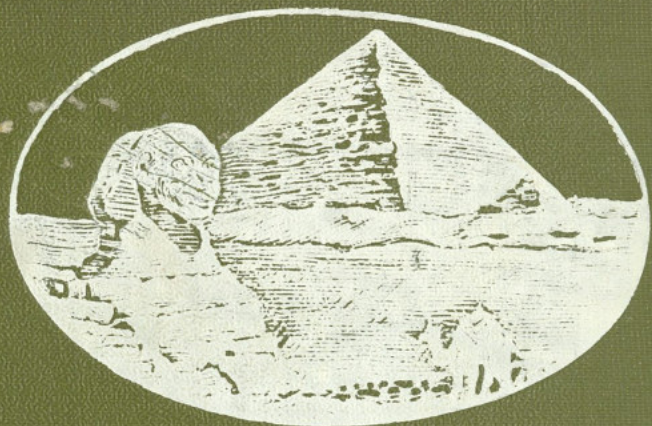

ΚΑΡΘΑΓΙΝΟΥ

ΠΕΚΚΟΣΗΙΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Γ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΡ. 180

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Γεν. αριθ. ~~11,13~~
Κατηγορία ΙΕ'
Ειδ. αριθ. 4

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. 11,13

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
Αριθ. 11/2142

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

339

Μετὰ εἰσαγωγῆς εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐν γένει μελέτας.

ΤΟΜΟΙ ΔΕΚΑ

Τοὶ περὶ τὰ καθόλου καλῶς
διαγνόντες ἐμελλον καὶ περὶ
τὰ κατὰ μέρος οἷα ἐντὶ κα-
λῶς ὁφείσθαι.

ΑΡΧΥΤΑΣ ΠΑΡ' ΙΑΝΝΕΙΩΝ

ΤΟΜΟΣ Γ΄.
ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ - ΕΒΡΑΙΟΙ

ΤΥΠΟΙΣ
ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
"ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΗΡΣ,"
(Ι. ΧΑΤΖΗΓΩΓΑΝΟΥ)
ΚΟΛΟΚΥΘΟΥΣ 2
ΑΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ
 ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΟΥ
 ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ

Ἀριθ. αἰ. 59 Γ
 Κατηγ. 21611/10/11/12

Εἰς τοὺς δύο πρώτους τόμους προστίθεται ἤδη καὶ ὁ Γ' περιλαμβάνων τὴν ἱστορίαν δύο σπουδαιοτάτων Ἀνατολικῶν ἔθνων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑβραίων. Τὸν ἀνὰ χεῖρας Γ' τόμον θὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ Δ' περιέχων τὴν ἱστορίαν τῶν Φοινίκων, Μήδων, Περσῶν καὶ λοιπῶν ἀνατολικῶν ἔθνων. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ παρόντος τόμου θεωροῦμεν περιττὸν νὰ γράψωμεν τι ἀπλῶς μόνον ἀναφέρομεν, ὅτι διὰ πρώτην φοράν κυκλοφορεῖ ἡ μοναδικὴ αὕτη ἐργασία τοῦ σοφοῦ ἡμῶν Καθηγητοῦ καὶ διδασκάλου. Ἡ θαυμαστὴ χώρα τοῦ Νείλου ἢ πολλὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἀρχαιότητος διδάξασα, ἢ στενῶς καὶ σήμερον συνδεομένη μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος γίνεται πλέον γνωστὴ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπωτάτην ἱστορικὴν ἀρχαιότητα, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ μελετηθῇ μετὰ σοβαρότητος ὑπὸ παντὸς Ἕλληνος, εἴτε οὗτος περὶ τὸν λόγιον εἴτε περὶ τὸν κερδοῦν Ἑρμῆν εἶναι ἀφωσιωμένος.

Ἡ Παγκόσμιος Ἱστορία ὅπως καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν παρέχει μόρφωσιν εὐρυτάτην καὶ ἀπαραίτητον διὰ πάντα θέλοντα νὰ ἀνέλθῃ τὰς βαθμίδας τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ θεραπεία τῆς ὕλης, παρ' αὐτὴν πρέπει νὰ συμβαδίζῃ ἡ καλλιέργεια τῆς γνώσεως καὶ τὴν γνῶσιν ταύτην τὴν πολυσχιδῆ ἐπιτυγχάνομεν διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἐγὼ τῶν διαφόρων ἔθνων. Αἱ μεγάλαι ἰδέαι καὶ τὰ ποικίλα ἐλατήρια τὰ ἐξωθοῦντα τὸν ἀνθρώπον εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ πράξεις ὡς κάτοπρον ἐμφανίζονται ἐν τῷ πολυκυμάντῳ ἱστορικῷ βίῳ. Ὁ μελετητὴς τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας δὲν γνωρίζει μόνον ἑαυτὸν καὶ τὸ ἔθνος εἰς ὃ ἀνήκει, ἀλλ' εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν ὁλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Ἀπριλίου 1928.

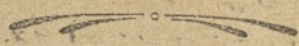
Διατελοῦμεν ὁ Ἐκδότης
 Ι. ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΗΣ
 ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΛ. ΔΕΥΚΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΒΝ, ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.		Σελ.
'Αφιέρωσις	5	Οι βασιλείς τῆς τετάρτης δυναστείας	77
Πρόλογος Ἐκδότου	5	Οι βασιλείς τῆς πέμπτης δυναστείας	77
Περιεχόμενα	6	Βασιλεὺς Ἄσυχις	81
B'. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ		Οι βασιλεῖς 5ης καὶ 6ης δυναστείας	83
ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ὑπὸ Περσῶν καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου Αἰγυπτιακοῦ κράτους		7η Δυναστεία	84
1. Γεωγραφία τῆς Αἰγύπτου	9	12η Δυναστεία	85
Ἀδάσις (ἢ Ὀάσις)	22	Οὐσέρτεσι Α' (2280 π. X.)	87
Θάλασσα καὶ ὄρη	24	Ἀμενέμη Β' (2240 π. X.)	88
Ἡ Χλωρίς ἢ Αἰγυπτιακὴ	28	Οὐσέρτεσι Β'	88
Φανίς ἢ Αἰγυπτιακὴ	31	Οὐσέρτεσι Γ'	90
Τὰ ὄρια τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου	33	Ἀμενέμη Γ'	90
Διαίρεσις φυσικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Αἰγύπτου	34	Λαβύρινθος καὶ Μοίριδος λίμνη	91
Α'. Αἱ ἐν Δέλτα κυριώταται πόλεις	35	13η Δυναστεία	95
2. Περὶ καταγωγῆς τῶν Ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἐξ ἀπόψεως ἀνθρωπολογικῆς.		Δυναστεία 14	96
3. Πηγὴ τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἱστορίας.		Ὁ Ἰώσηπος καὶ οἱ Ὑξῶς	97
Α'. Αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας εἰδήσεις	40	Δυναστεία 17η	100
Β'. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ αἱ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαὶ ὡς πηγὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας	41	Ὁ Ἄμμωσις	102
Γ'. Τὰ Αἰγυπτιακὰ μνημεῖα καὶ οἱ κάπυροι ὡς πηγὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας	47	Τούθμωσις Α'	102
Ἡ ἱερογλυφικὴ γραμματεία	47	Τούθμωσις Β' (1650—1625)	103
4. Ἡ Θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων.		Τούθμωσις Γ' (1591—1558 π. X.)	103
Ὁ Ἄμμων Ζεὺς καὶ Ἄπις (βοῦς)	55	Ἀμένωφις Β' (περὶ τὰ 1556 [ἢ 1536]—1540 π. X.)	105
Ἀλέξανδρος ὁ Μηλόκερος ἢ Δίκερος	61	Ἀμένωφις Γ'	105
Ἄνουβις	61	Τούθμωσις Δ'	105
Φθᾶ καὶ Τῶθ.	63	Ἀμένωφις Δ'	105
Σάραπις.	65	Μεταρρυθμιστικὴ θεοσκευτικὴ Ἡλιολατρεία μονοθεϊστὴ καὶ. Οἱ βασιλεῖς Ἄι καὶ Τουτ-ανχ-αμόν	106
Τέχνη, ἐπιστήμη, ποίησις	66	Ἡ 19 δυναστεία. Οἱ Χεταῖοι καὶ τὸ κράτος αὐτῶν, Ῥαμεσῆς Α'	107
Ἱατρικὴ	69	Ῥαμεσῆς Β' Μιαμόν (= κραταῖος)	109
Γεωμετρία	70	Ῥαμεσῆς ὁ Μιαμόν ὁ Σέσωστις τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων	116
Ἀστρονομία	71	Μεναφθᾶ	120
Χρονολογία	71	Σέθης Β'	123
Ἡ εἰς βίους διαίρεσις	72	Ῥαμεσῆς Γ'	123
5. Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κράτους τῆς Μεμόιδος καὶ τῶν Μεμφιτικῶν δυναστεῶν.		Ἡ Αἰγύπτου καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δυναστείας τῶν Ῥαμεσιδῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σεσοχώθιου	125
Πρώτη Δυναστεία	75	Σαβακῶς ὁ Αἰθίωψ	129
Δευτέρα Δυναστεία Μεμφιτικὴ	75	Τάριος	131
Τρίτη Δυναστεία Μεμφιτικῶν βασιλέων	76	Ἡ Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν Ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν	134
	76	Ψαμμήτιχος Α' βασιλεὺς Αἰγύπτου	138
	76	Ὁ Ψαμμήτιχος Α' καὶ οἱ Ἕλληνες	141
	76	Ἡ βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου Α' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ	151
	76	Νιχῶ	154
	76	Ψαμμήτιχος Β' ἢ Ψάμμις	159
	76	Ἄμασις	167
	76	Γ'. Ο ΛΛΟΣ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ	
	76	Οἱ Ἑβραῖοι.	

	σελ.		σελ.
Σινᾶ, Χωρήφ, Μωϋσῆς	185	τοῦ Ἰωσίου	229
Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ	190	Ἡ καθόλου ἱστορικὴ καὶ ἠθικὴ σημασία τῆς Βαβυλ. αἰχμαλωσίας. Ἡ Μεσσανικὴ ἰδέα	233
Σαμουήλ—Σαούλ	193	ΕΙΚΩΝ 1. Ἡ πυρραμὶς τοῦ Χέοπος καὶ ὁ Σφιγξ (Γκιζέχ), Ῥαμεσῆς ὁ Βασ	
Δαυὶδ	195	211 Ῥαμεσῆς ὁ Γος.	
Σαλωμών	201	ΕΙΚΩΝ 2. Καρνάν—Ὁ Πυλών.	
Ῥοβοάμ	205	ΕΙΚΩΝ 3. Ὁ ναὸς τοῦ Καρνάν.	
Ἰωσαφάτ	211	ΕΙΚΩΝ 4. Καρνάν—Ἡ ὁδὸς τῶν Σφιγγῶν.	
Ἐπιγραφή Μωσᾶ	213	ΕΙΚΩΝ 5. Ναὸς—Νῆσος Φιλῶν.	
Τὸ κράτος τοῦ Ἰούδα ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωσαφάτ	217	ΕΙΚΩΝ 6. Ὁ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φιλῶν Ναὸς τῆς Ἰσιδος.	
Ἄμασις	216	ΕΙΚΩΝ 7. Ὁ Μωϋσῆς.	
Ἰωάθαμ	220	ΕΙΚΩΝ 8. Στολαὶ Ἑβραίων, Στολὴ Ἀρχιραββίνου, ἢ ἐπτάφωτος λυχνία.	
Ἄχαζ	220		
Μανασσῆ	214		
Ἀμὸν	227		
Ἰωσίας	227		
Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ ὁ θάνατος			

Προσθήκαι τινες εἰς τὸ κείμενον καὶ διορθώσεις ἡμεροτημένων.

Εἰς τὰ ἐν σελ. 9 καὶ 10 ἐν Σημειώσει λεγόμενα περὶ τοῦ Ἡερία ὡς ὀνόματος ἀρχαιοτάτου τῆς Αἰγύπτου ὅτι οὐχὶ Ἡερία (ἢ Aura κατὰ Kierpert), ἀλλὰ Ἀερία εἶναι ἐν χρήσει παρὰ ποιηταῖς καὶ παρὰ τισὶ συγγραφεῦσι τὸ ὄνομα τοῦτο. Οὕτω ἐν Δισχύλου Ἰκέσιον στίχ. 75 ἢ Αἰγυπτος καλεῖται «Ἀερία γὰρ». Ὁ Δατίνος συγγραφεὺς Αὐλὸς Γέλλιος (14, 6) καλεῖ τὴν Αἰγυπτον Αἰρία (οὐχὶ Aura=αὔρα, ὡς ἠθέλει τις εἰκάσει ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Kierpert γραφομένων. Παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι καλοῦνται Ἀεριοὶ καὶ Ἀερίται.

Ἐν σελίδι 14 στίχῳ 5 γραπτέον «φρονούντες ὡς πρὸς τὰς προσχώσεις καὶ τὰς ἰλύας τοῦ ποταμοῦ ὅτι ἀφοῦ κτλ.»—Ἐν σελ. 20 στίχ. 6 κατάμετρος περίπου γραπτέον κατὰ μίσον ὄρον.—Ἐν σελίδι 25 Σημ. στίχ. 7 γραπτέον Παπ-ελ-μανδέβ. (πύλη τοῦ θρήνου).—Ἐν σελίδι 27 στ. 19 γραπτέον Παπ- (ἢ Βαλ) ελ-μανδέβ.—Ἐν σελίδι 30 Σημ. στ. 23 γραπτέον Μεδινέτ-Ἄμμοῦ. Ἐν σελ. 34 στ. 2 γραπτέον καταδούπων. Ἐν σελ. 42 στ. 11 γραπτέον νὰ μεταβαλῶσιν Ἐν σελ. 42 στ. 18 γραπτέον τῆς Δίνδου (ἔξαλειπτέον τὸ δεύτερον Δίνδου) (Αὐτόθι) γραπτέον Βιαντος τοῦ Πριηνῶος.—Ἐν σελ. 42 στίχ. 22 Τοῦ Ἄμασις ἢ γεν. καὶ Ἀμάσεως λέγεται καὶ Ἀμάσιος.—Ἐν σελ. 42 στίχ. 25 γραπτέον Σώγγιδος.—Ἐν σελ. 44 στίχ. 5 γραπτέον Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην.—Ἐν σελ. 44 στίχ. 21 γραπτέον Μανέθωνος.—Ἐν σελ. 47 στίχ. 12 γραπτέον ἐκτεινομένη περιόδῳ.—Ἐν σελ. 49 στίχ. 6 γραπτέον ἀνόνητον.—Ἐν σελ. 50 στίχ. 21 γραπτέον ὁ ἄγγλος Joung.—Ἐν σελ. 52 Σημ. στίχ. 20 γραπτέον Σκανδιναυικόν.—Ἐν σελ. 54 στίχ. 18 ἔξαλειπτέον τὸ γενόμενα.—Ἐν σελ. 58 Σημ. στίχ. 2 γραπτέον Khat.—Ἐν σελ. 58 Σημ. στ. 3 γραπτέον (πίψου).—Ἐν σελ. 62 Σημ. στ. 11 γραπτέον οἱ Σφιγγες.—Ἐν σελ. 64 Σημ. στ. 9 γραπτέον Ῥέπρεβε.—Ἐν σελ. 64 Σημ. στ. 20 γραπτέον Κιρμεγίας.—Ἐν σελ. 64 στ. 2 γραπτέον Μιχαλζαθέ.—Ἐν σελ. 69 στίχ. 1 γραπτέον (μουτ-ουρ).—Ἐν σελ. 69 στ. 16 γραπτέον Νηῖθ.—Ἐν σελ. 72 στ. 7 γραπτέον ἔτους.—Ἐν σελ. 73 Σημ. στ. 3 ἐωσοῦ.—Ἐν σελ. 75 στ. 14 ἔξαλειπτέον τὸ πολὺ.—Ἐν σελ. 78 στ. 2 γραπτέον τὸν λεῶν.—Ἐν σελ. 80 Σημ. στ. 24 γραπτέον (Ψαμμήτιχου Α')—Ἐν σελ. 82 στ. 29 γραπτέον ἀμαξίης.—Ἐν σελ. 84 στ. 20 γραπτέον 16.—Ἐν σελ. 96 Σημ. δίδωσιν γραπτέον δίδουσι.

Περὶ τῶν ἐν σελ. 108 λεγομένων ὅτι οἱ ἐπιδρομαῖς οἱ καλούμενοι Σαρδανᾶς εἶναι Ἰωσῆ καὶ Σαρδιανοὶ τῆς Ἀνδίας παρ' ἡμετέροις ὅτι τῶν Σάρδεων τῆς κίσεως ἀναγομένης τὸ πολὺ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πρώτης π.Χ. χιλιετηρίδος εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ τῶν Σάρδεων οἰκῆτορες μετέχον τῆς κατὰ τὴν 13 π.Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Μενεφθᾶ γενομένης εἰς Αἰγύπτον ἐπιδρομῆς.

'Εν σελ. 117 στ. 15 γραπτέον («κατὰ τῶν ἱερῶν τὴν φάσιν»).—'Εν σελ. 121 στ. 30 γραπτέον Ἑλληνικῶν καὶ Ἰταλικῶν.—'Εν σελ. 122 στ. 14 γραπτέον Ἡρωπολιτικοῦ καὶ Αἰλανιτικοῦ.—'Εν σελ. 123 στ. 33 γραπτέον περιέλθει.—'Εν σελ. 126 στ. 13 κέξ. Τὸ τοῦ βασιλέως Σολομώντος ὄνομα εἶναι ἐν χρόνῳ καὶ ὡς Σολομών, Σολομώντος, καὶ ὡς Σαλωμών, καὶ Σαλωμών, ὄνος, καὶ Σαλωμών (ἀκλίτως) καὶ Σαλωμών (ἀκλίτως). Ἡμεῖς ποιούμεθα ἐνταῦθα χρῆσιν πάντων τούτων τύπων.

'Εν σελ. 127 στ. 17 γραπτέον.—δέκα φυλαὶ καλοῦνται αἱ ἀποτελέσασαι τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ, ἐνῶ τρεῖς φυλαὶ ἐξηρέθησαν τῶν δώδεκα φυλῶν (ἢ τοῦ Ἰούδα, τοῦ Βενιαμὴν καὶ τοῦ Λευὶ)· ἀλλὰ καλοῦνται δέκα (ἀντὶ ἐννέα) διὕτι ἡ φυλὴ Ἰωσήφ περιεῖχε δύο φυλάς, τὴν τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Μ.—'Εν σελ. 141 στ. 30 γραπτέον ἔδωκεν.—'Εν σελ. 150 στ. 4 γραπτέον (κασέρ).—'Εν σελ. 151 στ. 22 γραπτέον Τὸ ἐξαριανισθέντας=Ἀριανούς γενομένους. Ἀριανός=Ἄριος, οἰκῆτορ τῆς Ἀριανῆς.—'Εν σελ. 152 στ. 14 γραπτέον Ἀσσαρχαδῶν ἢ Ἀσσαρδῶν.—'Εν σελ. 155 Σημ. 2 στίχῳ 3 γραπτέον Ἰεχωβά (Ἰω = Ἰεχωβά. 'Εν σελ. 162 Σημ. Ταῦτα λέγομεν περὶ τοῦ ἱστορικοῦ μέρους τῆς Π. Δ. Διότι ἄλλως γίνεται τοῦ Ὀδαφοῦ ('Αποφύ) παρὰ Ἰερεμίᾳ (κεφ. 51, ἐδ. 30 παρὰ τοῖς Ο'. καὶ Ἐβρ. κειμ. 44, 30).—'Εν σελ. 169 στ. 9 γραπτέον βλέπομεν.—'Εν σελ. 171 στ. 19 γραπτέον Αἱ τρεῖς πόλεις τῆς γ. Ῥόδου εἶναι Λίνδος, Κάμαρος, Ἰάλυσος.—'Εν σελ. 172 στ. 4 γραπτέον (ἐδωτίνιζον). 'Εν σελ. 173 στ. 35 γραπτέον Ἀθηναίοισι.—'Εν σελ. 174 στ. 32 ἢ ἐνταῦθα ἀναφερομένη Ἐρουζά ἦτο γυνὴ τοῦ βασιλέως τῆς Κυρήνης Ἀρκεσιλάου, υἱοῦ τοῦ βασιλ. Βάττου. Ἴνα ἐκδικηθῆ αὕτη τὸν φόνον τοῦ συζύγου ('Αρκεσιλάου) καὶ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ τοῦ Βάττου ἐτέλεσεν ἔργα τολμηρὰ θαυμασθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀμάσιδος. 18. περὶ Ἐρουζούς Ἡροδ. Δ. 164 καὶ Πλουτάρχου Γυναικείας ἀρετῆς.—'Εν σελ. 177 στ. 24 γραπτέον τῆ Αἰλανιτικῆ. 'Εν σελ. 177 Σημ. 2 στ. 6 γραπτέον ὡς βάσεως ἱστορικῆς. 'Εν σελ. 177 Σημ. στ. 8 γραπτέον τῶν εἰς τὸν τοῦ Ε.μ.Χ. αἰῶνα ἀναγομένων Σιναϊτικῶν κτλ. 'Εν σελ. 178 Σημ. 2 Καταβασαί λέγονται καὶ Καταβασαί. 'Εν σελ. 180 Σημ. 1 στ. 7 γραπτέον καὶ κατὰ συγκοπήν ἀλλάξ. 'Εν σελ. 180 στ. 10 γραπτέον Χάγια. 'Εν σελ. 181 στ. 15 γρ. ὡς ἀπόρροια τῆς ἰδέας. 'Εν σελ. 181 Σημ. στ. 5 (ensentissimum). 'Εν σελ. 182 στ. 21 κέξ. Πληροτέρον ἢ τοῦ Παύλου ὁσὶς ἔχει ὄψε : «Πίπτει Μωϋσῆς μέγας γενόμενος ἡρνησατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ· μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαφῷ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίαν ἀπόλαυσιν μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὄνειδισμόν, τοῦ Χριστοῦ ἀπέβλεπε γὰρ εἰς μισθαποδοσίαν».

'Εν σελ. 184 στ. 31 γραπτέον Αἰλανιτικοῦ κόλπου. 'Εν σελ. 184 Σημ. στ. 6 γραπτέον δίκερως. 'Εν σελ. 187 στ. 10 γραπτέον (κεφ. 15 ἐδ. 34) Ἐλω-ί. 'Εν σελ. 189 στ. 3 γραπτέον ἐξ ἀσήπτου ξύλου. 'Εν σελ. 189 στ. 16 γραπτέον (ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἀριθμοί). 'Εν σελ. 190 στ. 9 γραπτέον ἐφείδοντο. 'Εν σελ. 191 Σημ. 2 γραπτέον (πληθύντ. τοῦ Suphot). 'Εν σελ. 193 στ. 6 γραπτέον καλούμενοι Παλάστον ἐν τοῖς Ἀσσορ. μνημείοις. 'Εν σελ. 194 στ. 9 γραπτέον περιήρατο. 'Εν σελ. 195 στ. 17 ἐξαιλειπτέον τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου «ἀγαμου». 'Εν σελ. 198 στίχ. 39 γραπτέον ('Ασφαλίτιδος ἢ Νεκρῶς θαλάσσης. 'Εν σελ. 200 στ. 6 γραπτέον Ἰωάβ. 'Εν σελ. 201 στ. 12 γραπτέον Βηρσαβέ. 'Εν σελ. 201 στ. 18 γραπτέον Ἥλι. 'Εν σελ. 201 Σημ. 1 στ. 1 γραπτέον τοῦτο εἰκάζεται. 'Εν σελ. 203 στ. 41 γραπτέον Μάρτας. 'Εν σελ. 204 στ. 17 γραπτέον μετὰ ἰδιαιτέρας κέντηρον λατρείας. Αὐτόθι : γραπτέον Τόπος ἱερὸς λατρείας. 'Εν σελ. 204 στ. 21 γραπτέον ὑπερῶντι. 'Εν σελ. 204 στ. 35 γραπτέον Αἰλανιτικοῦ κόλπου. Αὐτόθι Σημ. 1 στ. 1 γραπτέον Gesenius, Handwörterbuch. 'Εν σελ. 207 στ. 11 γραπτέον ἔχοντες (ἐξαλειπτέον τὸ δέ), ὡς φαίνεται. 'Εν σελ. 208 στίχ. 43 ἀντὶ Ἰλιοῦ γραπτέον Ἥλιοῦ. 'Εν σελ. 211 στ. 1 γραπτέον Ζαρέ ἢ Ζερά. 'Εν σελ. 212 στ. 20 γραπτέον ὁμοίου. 'Εν σελ. 212 Σημ. στ. 1 γεγραμμένης (οὐχὶ εἰκονογραφημένης). 'Εν σελ. 213 στ. 2 γραπτέον νίκαι. 'Εν σελ. 215 Σημ. στ. 12 (Ἐπιφανείας). 'Εν σελ. 217 στίχ. 7 καὶ 8 (καὶ τινες κοινότητες ἰδρύθησαν σωζόμεναι μέχρι νῦν ἐν Ἀφγανιστάν καὶ ἐν τῇ Ἰνδῆ). 'Εν σελ. 217 στ. 20 γραπτέον ἐν τῷ κράτει τούτῳ. 'Εν σελ. 219 στ. 13 γραπτέον Λαχεῖς. 'Εν σελ. 221 στ. 10 γραπτέον (τῶν ἐκ τῆς φυλῆς Ἐφραὶμ). 'Εν σελ. 221 Σημ. στ. 12 γραπτέον Ἀσσορ. 'Εν σελ. 230 στ. 5 γραπτέον Τουθμούσεων. 'Εν σελ. 235 στ. 23 γραπτέον ἐπελθούσας. 'Εν σελ. 288 στ. 6 γραπτέον Ἐλούθερον.

Ἡ πυρραῖς τοῦ Χέοπος καὶ ὁ Σφέξ (Γκιζέξ).

Ῥαμεσῆς ὁ Βος.

Ῥαμεσῆς ὁ Γος.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ

Β. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ὑπὸ Περσῶν
καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου Αἰγυπτιακοῦ κράτους.

1. Γεωγραφία τῆς Αἰγύπτου.

Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἢ κατὰ τὴν βορειανατολικὴν πλευρὰν τῆς ἠπείρου Ἀφρικῆς παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν καλουμένην θάλασσαν ἢ καὶ Ἀράβιον κόλπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀπὸ τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς νῦν Μεσογείου καλουμένης θαλάσσης μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αἰθιοπίας (νῦν Νουβίας ἢ Δυτικοῦ Σουδάν) καλουμένης χώρας ἐκτεινομένη, μεταξὺ δύο ὄρειων γραμμῶν πρὸς ἀνατολὰς (τῆς Ἀραβικῆς) καὶ πρὸς δυσμὰς (τῆς Λιβυκῆς) περισφιγγομένη καὶ μεγάλην ἐπιμήκη κοιλάδα τοῦ κάτω ῥοῦ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς Νείλου ἀποτελοῦσα χώρα, ἢ κειμένη μεταξὺ 24.5 — 31.35 βορείου πλάτους καὶ 28.50—34.41 ἀνατολικοῦ μήκους.

Τὸ ὄνομα Αἴγυπτος οἰανδήποτε ἀρχὴν ἐτυμολογικὴν καὶ σημασίαν πρώτην καὶ ὑποτεθεῖ ἔχον (1), εἶναι ὄνομα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δοθὲν εἰς τὴν χώραν καὶ ἐν-

(1) Τὸ ἔτυμον καὶ ἡ πρώτη σημασία τοῦ ὀνόματος εἶναι ἐκ τῶν πάνυ δυσλῦτων ζητημάτων. Τὸ μόνον πιθανώτατον, ἂν μὴ ἀπολύτως βέβαιον, πόρισμα πασῶν τῶν περὶ τούτου ἐρευνῶν, κοινῆς τυγχάνον παρὰ πᾶσι τοῖς ἐρευνηταῖς ὁμολογίας, εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι Ἑλληνικόν, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δοθὲν τῇ χώρῃ. Ἀλλὰ τίθεται νῦν τὸ ζήτημα: Πῶς οἱ Ἑλληνες καὶ ἐν τίνι ἐτύμῳ καὶ σημασίᾳ ἔδωσαν τὸ ὄνομα τῇ χώρῃ; Δὲν εἶναι πάντως ἀπορριπτέα ὅλως, ἀλλ' ὅμως οὔτε βεβαία ἢ λίαν πιθανὴ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου περὶ τῆς συναφείας τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸ Ἴωνικὸν Αἰγαί (= ὕδωρ, θάλασσα, ποταμός) τὸ εἰς τοσοῦτους παραλίους ἢ παραποταμίους ἢ ὑδατώδεις καθολοῦτοπους ὑπὸ τῶν Ἰώνων δεδομένον Ἀἰγαί (αἰ Ἀγαίαι), Αἰγαί (αἰ τῆς Μακεδονίας, αἰ ὕστερον κληθεῖσαι Ἐδεσσα, ὅπερ ὡς καὶ τὸ νῦν Βοδενά σημαίνει τόπον ὑδατώδη), Αἰγαί (τῆς Αἰολίδος), Αἰγαί ἢ Αἰγέαι ἢ Αἰγαία (παραλία πόλις τῆς Κιλικίας, νῦν Αἰάς), Αἰγαῖαι (πόλις Λακωνίας), Αἰγαῖος, Αἰγαῖον πέλαγος, Αἰγαίων (ἐπίθετ. τοῦ Ποσειδῶνος). Ὁ ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων Γερμανῶν αἰγυπτιολόγος Brugsch προέτεινεν ἄλλο ἔτυμον ἐκ τοῦ Haicuphta (= ἱερὸν τοῦ Ἡφαιστού), τὸ κυριώτατον ἐν Μέμφιδι ἱερὸν, ἐξ οὗ

τεῦθεν ἐπικρατήσαν παρά τε τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις καὶ ἐκ τούτων παρά πᾶσι τοῖς νῦν Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς, ἐνῶ παρ' αὐτοῖς μὲν τοῖς Αἰγυπτίοις ὄνομα ἐπιχωριά- ζον ἦτο *Κεμί* (ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Κέμ), ἐνίοτε δὲ *Χημία* παρ' Ἑλλησιν (ἴδ. Πλούταρχ. περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος § 33), ἐξ οὗ ὄνοματος φαίνεται ὅτι προῆλθε

κατὰ τὸν αἰγυπτιολόγον τοῦτον πιθανῶς ὀνομάσθη αὐτὴ ἡ πόλις *Μέμφις*, ἐντεῦθεν δὲ παρ' Ἑλλησιν αὐτὴ ἡ Αἴγυπτος. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος δις μνημονεύων (B 110 καὶ 116) τοῦ ἐν Μέμφιδι ἱεροῦ τοῦ Ἡφαίστου οὐδένα ποιεῖται ὑπαινιγμὸν περὶ τῆς ἐκ τούτου προελ- θούσης δῆθεν ὀνομασίας τῆς πόλεως. Καὶ ἐν τοῖς Ῥωμαίοις δὲ χρόνοις ὑπῆρχον ναοὶ τοῦ Αἰγυπτίου Ἡφαίστου ἢ Φθᾶ καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ τούτου ἕνεκα πιθανῶς ὑπὸ τοῦ γεωγράφου τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος Στεφάνου Βυζαντίου καλεῖται ἡ Αἴγυπτος *Ἡφαιστία*. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἴη ἡ παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ Ἡφαιστία θεωρηθῆ μετὰ φρασὶς τοῦ Χαϊσιρῆτα δὲν ἀποδεικνύεται ἐντεῦθεν ἡ ταυτότης τῶν ὀνομάτων *Αἴγυπτος* καὶ *Χαΐκουφτά*. Ἄλλως τε Αἴγυπτος καλεῖται παρ' Ὀμηρῷ κυρίως ὁ ποταμὸς *Νεῖλος*. Τὸ αὐτὸ δὲ ἀμφίβολον παρέχει καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ αἰγυπτιολόγου Foster πολὺ πρὸ τοῦ Brugsch ἐξενεχθεῖσα γνώμη περὶ τῆς ἐκ τοῦ αἰγυπτιακοῦ *aigi - Phta* (= ἡ ἐπὶ γῆς κατοικία τοῦ Phta) ἐτυμολογίας. Καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Reinisch προταθεῖσα ἐτυ- μολογία ἐκ τοῦ *at - Καφτωρίμ* (= χώρα Καφτωρίμ) εἶναι ἡμιστά πιθανή ὡς ἐν τοῖς περὶ Καφτωρίμ γενήσεται περὶ τούτου λόγος. Καὶ ἡ τοῦ γεωγράφου καὶ χαρτογράφου A. Kierpert γνώμη ὅτι Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ πρῶτον ὁ ὑπὸ τούτων γνωσθεὶς ἀνατολικὸς βραχίον τοῦ Νεῖλου ἐν τῷ Δέλτα καὶ ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα ἐδόθη κατὰ μικρὸν εἰς τὴν χώραν λαμβάνει τινὰ πιθανότητά ἐν τοῖς περὶ τὸ ὄνομα Αἰγύπτου ὡς δηλοῦντος ἀρχῆθεν τὸν ποταμὸν. Οἱ δύο ἐπιφανέστατοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρό- νων αἰγυπτιολόγοι, ὁ Γερμανὸς A. Wiedemann καὶ ὁ Γάλλος Μασπερώ, θεωροῦντες τὸ ὄνομα *Αἴγυπτος* ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸν ἔφερον αὐτὸ εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ *αἰγυπτός* ὡς ἐπίθετον δοθὲν εἰς τὸν Νεῖλον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ τὸ ὀμηρικὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐτυμολογία αὕτη προσκρούει εἰς γραμματικὰς δυσχερείας, πολλῶν δὲ πλέον ῥητέον τοῦτο περὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἑλλήν. *ἀετός* ἢ *αἰετός* ἐτυμολογίας. Ὡς ἐρρήθη ἤδη, τὸ ἰθαγενὲς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ὄνομα τῆς χώρας εἶναι *Κεμί*. Ἄγνοῶ δὲ ποῦ στηριζόμενος ὁ Kierpert λέγει (Lehrbuch der alten Geographie § 111) ὅτι τὸ ἀρχαῖον παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ὄνομα τῆς χώρας ἦτο *Aura*, ὅπερ ἐν τῇ Π.Δ. μετεποινήθη εἰς *Υεός*. Ὁμολογῶ ὅτι οὔτε ἐν τῇ Π.Δ. καὶ ἐν τοῖς λεξικοῖς τοῖς Ἑβραϊκοῖς ἠδυνήθη ἡ εὐρὸς τὸ *Υεός* οὔτε παρὰ πολλοῖς, οὐς ἐμελέτησα, αἰγυπτιολόγοις τὸ *Aura*. Ὑποθέτω δὲ ὅτι ὁ Kierpert παρήχθη εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἐκ τοῦ ἐν ταῖς ἱερογλυφικαῖς ἐπιγραφαῖς ὀνόματος τοῦ Νεῖλου *Iatar-au* καὶ *Iaur-au* = μέγας ποταμός, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ Κοπτικὸν *Iaro* καὶ *Ialo* = μέγας ποταμός, ὡς καλεῖ καὶ ὁ Πτολεμαῖος τὸν Νεῖλον μεταφράζων τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα. Ἄλλ' ὁ Kierpert φέρει τὸ δῆθεν ὄνομα τοῦτο εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ Ἑλλήν. *Ἡερίη* τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ρο- δίου (Ἀργοναυτ. Δ 268 - 270) διδόμενον εἰς τὸ ὄνομα Αἴγυπτος ἐπίθετον, ἐν οἷς λέγει ὁ λόγιος οὗτος ποιητῆς τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων:

Ἦμος δ' Ἡερίη πολυλήϊος ἐκλήϊστο
μήτηρ Αἴγυπτος προτερηγενέων αἰζηῶν
καὶ ποταμὸς Τρίτωνος ἕρροος, ᾧ ὑπὸ πᾶσα
ἄρδεται Ἡερίη. Διόθεν δέ μιν οὐ ποτε δεύει.

Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν στίχων τούτων τὸ *Ἡερίη* σημαῖνον πάντως τὸ ὀμιχλώδης δὲν

βραδύτερον τὸ τῆς Χημίας ὡς ἐπιστήμης ὄνομα (1). Τὰ ὀνόματα Κέμ (= Αἰγύπτιος) καὶ *Κεμί* (= Αἴγυπτος), δηλονότι τὸ *Μαῦρος* καὶ *Μαύρη γῆ*, ἔφερον οἱ πολλοὶ εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ τῆς Γενέσεως *Χάμ*, ὡς φαίνεται φρονῶν καὶ ὁ τῆς Γενέσεως συντάκτης κατατάσσων τὸν Μισραΐμ ἦτοι Αἴγυπτον εἰς τὸν οἶκον *Χάμ* (Γενεσ. I 6), οὗ τὸ ὄνομα ἐπίσης ἐρμηνεύεται *μαῦρος* (2). Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃσι τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἐτύμου τοῦ ὀνόματος Αἴγυπτος, φαίνεται ὅτι τοῦ γενι- κῶς ἀκραιφνῶς ἑλληνικοῦ θεωρουμένου τούτου ὀνόματος ἡ πρώτη παρ' Ἑλλησι σημασία καὶ χρῆσις ἀνεφέρετο οὐχὶ εἰς τὴν χώραν, ἀλλ' εἰς τὸν διαρρέοντα τὴν χώραν ποταμὸν Νεῖλον, εἰ καὶ τινὰ τῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναγομένων Ὀμηρι- κῶν χωρίων φαίνονται ἀναφερόμενα καὶ εἰς τὴν χώραν. Ὁ τῆς Ἰλιάδος ποιητῆς οὔτε Αἰγύπτου ποταμοῦ οὔτε Αἰγύπτου χώρας μνημονεύει, ἀλλὰ μόνον *Θηβῶν Αἰγυπτίων*, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἐγίνωσκε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐγίνωσκεν αὐτὴν λίαν σαφῶς ἀφοῦ ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ μεγάλου πλούτου τῶν ἑκατομπύλων Θηβῶν

δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς λέξις αἰγυπτιακή, ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ («ἄρδεται Ἡερίη») δυσκόλως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὄνομα χώρας καὶ δυσκόλως δυνατόν ἐστ' ἵνα ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ποι- ητῆς ὑπαινίσσεται διὰ τοῦ *Ἡερίη* τὸ αἰγυπτιακὸν δῆθεν ὄνομα *Aura* παίζων μετὰ τῆς συμ- πτώσεως τοῦ ὀνόματος τούτου πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν *Ἡερίη*. Ὅτι δὲ τὸ *Ἡερίη* ἀναφέρεται ὑπὸ ἐτέρου ποιητοῦ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, τοῦ Νόννου, ὡς ὄνομα κύριον τῆς θυγατρὸς τοῦ μυθικοῦ ἡγεμόνος τῶν Βολιγγῶν (παρὰ Νόννῳ, Διονυσιακά 26, 101), ἐντεῦθεν ἐνο- μίσθη ὅτι ἐσημαίνει τὴν Αἴγυπτον, οὕτω δὲ ἡρμηνεύθη καὶ ἐν τῷ Μ. Ἐτυμ. Ἐκ τοῦ παρ' Ἑβραίοις δὲ ὀνόματος Μισρα-ἰμ (ἐν δυϊκῷ ἀριθμῷ μετὰ τῆς καταλήξεως δυϊκοῦ - *im* = ἄνω καὶ κάτω Αἴγυπτος) παρήχθη τὸ νῦν παρὰ τοῖς Ἀραβῶν καὶ τοῖς Τούρκοις ἐν χρή- σει ὄνομα τῆς Αἰγύπτου *Μισρ* ἢ *Μισίρ*. Οἱ Αἰγύπτιοι ὀνομάζοντο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν γλώσσῃ, ὡς εἰρηται, *Κέμ* ἢ *Χμέ*, *Χημί*· ἀλλ' ἐν τῷ ἐγωϊσμῷ αὐτῶν τῷ ἐθνικῷ σνηθέστερον ἐχρῶντο τῷ ὀνόματι *Ρομιτον* (= ἄνδρες, ἄνθρωποι). Πάντη δὲ πλημμελῆς ἡ γνώμη τῶν ζητησάντων συνάφειάν τινα μεταξὺ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ τούτου ὀνόματος καὶ τοῦ *Ρῶμ*, ὅπερ δίδουσι ἑαυτοῖς οἱ Ἀθίγγανοι τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ *Ρῶμ* τῶν Ἀθιγγάνων εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ *Ρῶμ* (= *Ρούμ*, *Ρωμαῖος*) καθ' ἣν ἔχουσι συνήθειαν οἱ Ἀθίγγανοι νὰ δίδωσιν ἑαυτοῖς τὸ ὄ- νομα τοῦ ἀρχόντος λαοῦ τῆς χώρας, ἐν ἣ οἰκοῦσιν. Οὕτως ὀνόμασαν ἑαυτοὺς οἱ Ἀθίγγ- γανοὶ ἐν τῷ Βυζαντιακῷ κράτει, καθ' ὃν τρόπον οἱ λεγόμενοι Βλάχοι ἢ Κουτσόβλαχοι ὀνόμασαν ἑαυτοὺς Ἀρρωμάνους, ἐκ τούτων δὲ οἱ πέραν τοῦ Δανουβίου Βλάχοι ἐπλασαν ἑαυτοῖς τὰ ὀνόματα *Ρουμᾶνος* καὶ *Ρουμανία*. Ἐν τῷ Ὄθωμανικῷ δὲ κράτει οἱ Ἀθίγγανοι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δι' ἀναφορᾶς αὐτῶν πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Βουλὴν ἤξισαν νὰ καλῶν- ται Ὄσμανλίδες.

(1) *Χημία* υποτίθεται ὅτι ἐκλήθη ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐν Αἰγύπτῳ τὸ πρῶτον παραχθεῖσα ἢ κατὰ τὴν τοῦ Κέμ καὶ *Κεμί* (= μαῦρος καὶ μαύρη χώρα) ἔνοιαν μαύρη τέχνη ὡς ἐκ τῶν προπαρασκευαστικῶν δῆθεν ἔργων αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ πρώτη ἐξήγησις εἶναι πιθανωτέρα. Ἐκλήθη δ' ἡ Αἴγυπτος *Μαύρη γῆ*, ὡς λέγεται, ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ Νεῖλου ἰλύων.

(2) Τὸ Ἑβραϊκὸν *Χάμ* σημαῖνον κυρίως *θερμός*, ἐξημμένος, δὲν θεωρεῖται ὑπό τινων νεωτέρων σημιτολόγων ὡς ἔχον συνάφειαν πρὸς τὸ Αἰγυπτιακὸν Κέμ = μαῦρος.

τῶν Αἰγυπτίων, τῶν «ἐν δόμοις κειμένων πλείστων κτημάτων», τῶν ἑκατὸν πυλῶν αὐτῆς, ὧν ἕξ ἐκάστης διακόσιοι ἄνδρες ἐξέρχονται μεθ' ἵππων καὶ ὄχημάτων (1). ἄλλα τὸ ὄνομα *Αἴγυπτος* οὔτε ὡς ὄνομα χώρας οὔτε ὡς ὄνομα ποταμοῦ μνημονεύεται ἐν Ἰλιάδι. Ἄλλ' ὁ τῆς Ὀδυσσεΐας ποιητῆς Αἴγυπτον καλεῖ καὶ τὴν χώραν καὶ τὸν «διπετῆ ποταμὸν» αὐτῆς (2). Ἡ διπλῆ δ' αὕτη χρῆσις τοῦ ὀνόματος ἐξηγεῖ ἀκριβῶς τὸ γεγονός ὅτι ὁ ποταμὸς καὶ ἡ χώρα ἦσαν καὶ ἐθεωροῦντο ἐν τῷ γεωγραφικῷ ὀρίζοντι τοῦ ποιητοῦ τῆς Ὀδυσσεΐας τοσοῦτο συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα φυσικῶς, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ νοηθῆ ἡ χώρα ἄνευ τοῦ ποταμοῦ, οὐ προῖόν καὶ «δῶρον» ἐθεωρεῖτο καὶ ἐκαλεῖτο (3), τοῦλάχιστον ἡ κάτω Αἴγυπτος ἢ ἡ χώρα τοῦ Δέλτα (ἴδ. περαιτέρω). Ἡ Αἴγυπτος (τὸ ἐκτὸς τῆς χώρας τοῦ Δέλτα πλείστον τῆς Αἰγύπτου γῆς) ἢ ἀποτελουμένη ἐκ τῆς στενῆς μεταξὺ τῶν δύο εἰρημένων ὄρειων γραμμῶν, τῆς παρὰ τὸν Ἀραβιὸν κόλπον καὶ τῆς πρὸς Λιβύην γῆς, ἣς τὸ πλάτος κατὰ μέσον ὄρον ἐνιαχοῦ δὲν ὑπερβαίνει τὰ 20 χιλιόμετρα, μόνον διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρδεύσεως καὶ τῶν ἐκ τούτου ἄνωθεν ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν προσγινομένων προσχώσεων καθισταμένη οὕτω γόνιμος καὶ καρποφόρος, ὥστε ἐν τῇ στενωτάτῃ ἐκείνῃ κατὰ πλάτος γῆ νὰ καθίσταται οἰκησίμος μετὰ πολλῶν πόλεων πλήθει μεγάλῳ οἰκητόρων ἀκμαζουσῶν, ἣθελε καταστῆ ὅλως ἄγονος, ἀοίκητος καὶ ἔρημος ἄνευ τοῦ ποταμοῦ, εἰς ὃν ὀφείλει τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς ὡς χώρας οὐ μόνον οἰκησίμου, ἀλλὰ καὶ εὐδαίμονος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος (4). Ἄλλ'

(1) Ἰλιάδ. I 381—383

... Οὐδ' ὄσα Θήβας
Αἰγυπτίας, ὅθι πλείστα δόμοις ἐν κτήματα κείται,
αἱ θ' ἐκατόμυλοι εἰσι, διηκόσιοι δ' ἄν' ἐκάστας
ἄνδρες ἐξοιχνεῦσι σὺν ἵπποισι καὶ ὄχεσφιν.

(2) Ὀδυσσ. Δ 581 "Ἀψ δ' εἰς Αἰγύπτιοιο διπετέος ποταμοῖο
στῆσα νέας καὶ ἔρεξα τεληέσσας ἐκατόμβας.

Ἄλλ' ἐν τοῖς στίχοις Δ 351—355

Αἰγύπτῳ μ' ἔτι δεῦρο θεοὶ μεμαῶτα νέεσθαι
ἔσχον, ἐπεὶ οὐ σφιν ἔρεξα τεληέσσας ἐκατόμβας·
νῆσος ἐπειτὰ τις ἔστι πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ
Αἰγύπτου προπάροισθ, Φάρον δέ ἐ κικλήσκουσιν.
φαίνεται νοουμένη αὐτὴ ἡ γῆ τῆς Αἰγύπτου, ὅπως καὶ ἐν Ὀδ. Ρ 448
Μὴ τάχα πικρὴν Αἴγυπτον καὶ Κύπρον ἴκηται.

(3) Ἡροδ. Β 5 «Καὶ εὖ μοι ἐδόκειον λέγειν περὶ τῆς χώρας· δῆλα γὰρ δὴ καὶ μὴ προακούσαντι, ἰδόντι δέ, ὅστις γε σύνεσιν ἔχει, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἕς τὴν Ἑλληνες ναυτίλονται, ἔστι Αἰγυπτίοισι ἐπίκτητός τε γῆ καὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ.

(4) Ἰδ. Ἡροδότου Β 8 «Τῶν δὲ οὐρέων τῶν εἰρημένων (τοῦ τῆς Ἀραβίης καὶ τοῦ πρὸς Λιβύης ὄρους) τὸ μεταξὺ πεδιάς μὲν γῆ, στάδιο δὲ μάλιστα ἐδόκειόν μοι εἶναι, τῇ στενωτάτῳ ἔστι, διηκοσίῳ οὐ πλείους ἐκ τοῦ Ἀραβίου οὐρέος ἕς τὸ Λιβυκὸν καλεόμενον. Τὸ δ' ἐνθεῦτεν αὐτῆς εὐρέα Αἴγυπτός ἔστι».

ὁ διαρρέων τὴν Αἴγυπτον «διπετῆς» ποταμὸς διὰ τῶν προσχώσεων αὐτοῦ δὲν ἐπάχυνε μόνον τὰς ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὄχθων αὐτοῦ γαίας, καθιστῶν αὐτὰς γόνιμους, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τμήμα θαλάσσης τῆς περικλυζούσης αὐτὴν βορειόθεν μεταβάλλον εἰς γῆν ἐξέτεινε καὶ ἠΰξανε τὸ ἔδαφος τῆς χώρας παράγων μεγάλης ἐκτάσεως γῆν ἐπίκτητον. Κατὰ τὰς ἀσφαλεστάτας θεωρουμένας γεωλογικὰς περὶ τῆς Αἰγυπτίας γῆς εἰκασίας, ἡ Μεσόγειος καλουμένη θάλασσα ἀπὸ τοῦ παρὰ τὴν νῦν π. Ἀβουκίε ἀκρωτηρίου (τοῦ Πλινθινήτου τῶν ἀρχαίων) μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ ἢ πορθμοῦ τοῦ Πηλουσίου (Σουεζ) ἢ μέχρι τοῦ Κασίου ὄρους (ὅπου ἄρχεται ἡ Πετραία Ἀραβία) ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, καὶ πρὸς τὰ ἔνδον μέχρι τῆς παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ Δέλτα κειμένης Ἡλιουπόλεως (οὐ πολὺ μακρὰν τῆς νῦν π. Καΐρου καὶ τῶν πυραμίδων) ἀπετέλει ἐν προϊστορικοῖς χρόνοις μεγάλην εἰσοχὴν θαλάσσης ἢ κόλπον τοξοειδῆ· ὁ κόλπος δὲ οὗτος μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ φερομένης ἰλύος πληρωθεὶς ἐν χιλιᾶσιν ἐτῶν ἀπετέλεσε τὴν χώραν τοῦ Δέλτα, οὕτω κληθεῖσαν ἐκ τοῦ σχήματος τῆς ἀποτελεσθείσης γῆς ἢ ἐκ τῶν βραχιόνων τοῦ ποταμοῦ τῶν διὰ τριῶν κυρίως στομάτων ἐκβαλλόντων εἰς τὴν θάλασσαν (1). Ἐν πόσων χιλιᾶδων ἐτῶν χρονικῷ διαστήματι ἀπετελέσθη ὁ σχηματισμὸς τοῦ Δέλτα, ἂν τοῦτο ἐγένετο ἐν 74 χιλιᾶσιν ἐτῶν, ὡς φρονοῦσιν οἱ εἰς ὑπερβολὰς ἀσμενίζοντες τῶν γεωλόγων, ἢ ἐντὸς 200 αἰῶνων, ὡς λέγουσιν οἱ εἰς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς ἀρκούμενοι, ἢ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξέτασις δὲν εἶναι ὑπὸ καθόλου ἀποσφιν ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ. Τὸ κυριώτατον δι' αὐτὸν ζήτημα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἶναι ἂν ἡ ἱστορία παρέλαβε τὴν Αἴγυπτον καὶ δὴ τὸ Δέλτα ὡς γῆν ἐσχηματισμένην ἤδη, ἥτοι ἂν ἐν τοῖς ἱστορικῶς μᾶλλον ἢ ἥττον γνωστοῖς χρόνοις εἶχε παραχθῆ ἤδη ἐν τῷ ὄλῳ τὸ Δέλτα ἢ ἐξηκολούθει ἐτι ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἢ θάλασσα διαρκῶς χειρσομένη. Ἡ ἐπικρατοῦσα ὡς πρὸς τούτο γνώμη εἶναι ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευε τῆς Αἰγύπτου ὁ πρῶτος καὶ ἀρχαιότατος ὡς πρόσωπον ἱστορικὸν θεωρούμενος γνωστὸς βασιλεὺς αὐτῆς Μένης (ἢ Μίνας ἢ Μηνᾶς), οὗ ἡ βασιλεία ἀνάγεται εἰς τὴν 4ην π. Χ. χιλιετηρίδα, ἦν ἤδη ἢ Αἴγυπτος ὡς ἡπειρος ἐσχηματισμένη (2). Ἐτερον ζήτημα σπουδαῖον ἐν τῷ αὐτῷ

(1) Περὶ τοῦ παρ' Ἡροδότῳ πενταστόμου, παρ' ἄλλοις δὲ ἑπταστόμου τοῦ Νείλου, ἴδ. περαιτέρω.

(2) Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Β 7) ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἢ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν ἢ στομάτων τοῦ μεγάλου ποταμοῦ μέχρι Ἡλίου πόλεως ἦν «πᾶσα ὑπὲρ τε καὶ ἐνδρος καὶ ἰλύς» δὲν ἀναιρεῖ τὴν γνώμην ταύτην, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν τοῦ ποταμοῦ οὔτε σήμερον ὀλοσχερῶς ἐκλιποῦσαν ἐπὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς Αἰγυπτίας γῆς ἐπίδρασιν. Ἄλλὰ καθ' Ἡροδότου (Β 4) οἱ Αἰγύπτιοι ἔλεγον «βασιλευσαὶ δὲ πρῶτον Αἰγύπτου ἀνθρώπων (μετὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἦρωας) Μίνας· ἐπὶ τούτου, πλήν τοῦ Θηβαϊκοῦ νομοῦ, πᾶσαν Αἴγυπτον εἶναι ἔλος, καὶ αὐτῆς εἶναι οὐδὲν ὑπερέχον τῆς νῦν ἔνεργε λίμνης τῆς Μοίριος (ἴδ. περαιτέρω) ἐόντων, ἕς τὴν ἀνάπλους ἀπὸ θαλάσσης ἑπτὰ ἡμερῶν ἔστι ἀνά τὸν ποταμὸν».

κεφαλαίω συναφῆς πρὸς τὰ εἰρημένα εἶναι ἂν ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Δέλτα ἢ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μένητος μέχρι νῦν δὲν ἠϋξήθη ἡ γῆ τοῦ Δέλτα, ἐνῶ τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τῆς διαπλάσεως ἐξακολουθοῦσι μέχρι νῦν ὑφιστάμενα. Τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης στασιμότητος τῶν προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ ἐξηγοῦσιν οἱ νεώτεροι φρονοῦντες ὅτι αἱ προσχώσεις ἢ αἱ ἰλύες τοῦ ποταμοῦ, ἀφοῦ ὁ εἰρημένος τοξοειδῆς κόλπος διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Δέλτα ἐχερσώθη τελείως, ἐκχεόμενος εἰς τὴν ἀνοικτὴν πλέον θάλασσαν, τὸ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πέλαγος, αἱ πλημμυρίδες αἱ ἀπὸ δυσμῶν ὠθοῦσαι τὰς ἰλύας πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Κασίου ὄρους ἐποιοῦν ὥστε ἐν τῷ εὐρεῖ πόντῳ νὰ ἐξαφανίζονται αὐται, οὕτω δὲ ἠλαττοῦτο μεγάλως ἡ ἀποχερσωτικὴ δύναμις τοῦ ποταμοῦ (1).

Ὁ ποταμὸς οὗτος ὁ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καλούμενος Αἴγυπτος, ἐπικαλούμενος δὲ διπλετῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ δὲ Νεῖλος, ὑπ' αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων ἐκαλεῖτο, καθὰ εἴρηται, ποταμὸς μέγας (Iaurau) καὶ θάλασσα (iauma, ioma), ἐκαλεῖτο δὲ καὶ Χάπι (Hapi) ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ὡς θεοῦ, ἐκ τοῦ ὀνόματος δὲ τούτου τῆς θεότητος αὐτοῦ ἔλαβον τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ πόλεις τινὲς τῆς Αἰγύπτου, ὡς τὸ Χαταπι=Νεῖλου πόλις (2).

(1) G. Maspero, Histoire ancienne de l'Orient classique τ. I σ. 4—5. "Ὅτι αἱ γῶμαι αὐταιμέχρι τινὸς μόνον εἰσὶν ἀκριβεῖς μαρτυρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νῆσος Φάρος, ἣτις παρ' Ὀμήρῳ κεῖται ἐμπροσθεν τῆς Αἰγύπτου (Αἰγύπτου προπάρουθε) καὶ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἔτι ἔμενον ὡς νῆσος ἐμπροσθεν καὶ ἐγγύτατα τῆς Ἀλεξανδρείας, ἠνώθη ἔκτοτε μετὰ τῆς ἠπείρου. Ὡστε αἱ τοῦ ποταμοῦ προσχώσεις δὲν ἐξέλιπον μὲν παντελῶς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, ἀλλ' ἐκτιθέμεναι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους ἀπώλεσαν πολὺ τῆς προτέρας αὐτῶν ἀποχερσωτικῆς δυνάμεως.

(2) Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος Νεῖλος πολλαὶ ἐξηνέχθησαν γῶμαι καὶ ἐξηγήσεις πολλαὶ ἐδόθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι νῦν. Ὁμώνυμος ποταμὸς, καθ' ἃ εἶδομεν ἐν τοῖς περὶ Βαβυλωνίας, ὑπῆρχε καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ (Τόμ. Β' σ. 28). Ἄλλ' ὁ τῆς Βαβυλωνίας Νεῖλος ἦν τοσοῦτον ὀλίγον γνωστὸς τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὥστε οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μνημονεύεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γεωγράφων, καὶ ἡ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ τούτου ὀνόματος εἰς Αἴγυπτον μετάστασις εἶναι ἥμισυ πιθανή. Ὡς εἴπομεν ἤδη, τὸ ὄνομα Νεῖλος δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος οὐδ' εἰς τὸν τῆς Ὀδυσσεΐας. Πρῶτον δὲ ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου (στ. 338) μνημονεύεται ὁ Νεῖλος, ἀλλ' ὡς ὄνομα θεοῦ, ἅμα δὲ καὶ ποταμοῦ, ἀφοῦ λέγεται·

Τηθύς δ' Ὠκεανῶ ποταμοὺς τέκε δινήεντας
Νεῖλόν τ' Ἀλφειὸν τε καὶ Ἡριδανὸν βαθυδίην.

Συχνῇ δ' ὕστερον γίνεται μνεῖα τοῦ Νεῖλου ὑπὸ τε τοῦ Πινδάρου καὶ ὑπὸ τῶν μεγάλων τραγικῶν ποιητῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ ἄλλων συγγραφέων. Ἀδόκιμα πάντως τὰ ὑπὸ τῶν σχολιαστῶν τῶν ποιητῶν καὶ τῶν γραμματικῶν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων προβαλλόμενα ἔτυμα τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ (ἐκ τοῦ νάειν λαίως ἢ ἐκ τοῦ ῥήμ. νέω, ἢ τοῦ ἐπιθ. νέος καὶ ἰλύς. Παρὰ Νόννῳ (3,276) «Νεῖλον ἐφημίξαντο φερώνυμον οὐνεκα γαίης εἰς ἔτος ἐξ ἔτους περιφερόμενος χώματα πηλόεντα νέην περιβάλλεται ἰλύν»). Ἄλλοι ἀνά-

Τὰ ἐκτεθέντα περὶ τῶν προσχώσεων καὶ τῶν ἰλύων τοῦ Νεῖλου καὶ τῆς διὰ τούτων προσεξηπειρώσεως τῆς θαλάσσης ἢ περὶ προσχώσεως γαιῶν γίνονται καὶ ἐν ἄλλοις ποταμοῖς καὶ ὡς τοιούτων δὲ ποταμῶν προσχώσεις θεωρεῖ ὁ Ἡρόδοτος τὰς περὶ Ἴλιον καὶ Τευθραϊαν καὶ Ἐφεσον καὶ Μαιάνδρου πεδίον, εἰ καὶ αἱ προσχώσεις αὐταὶ δὲν θεωροῦνται παρ' αὐτοῦ, ἐνεκα τῆς σμικρότητος, ἄξια νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰς τοῦ Νεῖλου, ἀφοῦ οὗτος μὲν εἶχε πέντε στόματα, οἱ δὲ ἄλλοι ποταμοὶ ἐν μόνον ἔχουσι στόμα («ὡς γε εἶναι σμικρὰ ταῦτα μεγάλοισι συμβαλεῖν» τῶν γὰρ ταῦτα τὰ χωρία προσχωσάντων ποταμῶν ἐνὶ τῶν στομάτων τοῦ Νεῖλου, ἐόντος πενταστόμου, οὐδεὶς αὐτῶν πλήθεος πέρι ἄξιος συμβληθῆναι ἐστὶ» Ἡρ. Β 10). Προστίθῃσι δ' ὁ Ἡρόδοτος καὶ τάδε περὶ τοῦ Ἀχελφου αὐτόθι· «εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοι ποταμοί, οὐ κατὰ τὸν Νεῖλον ἐόντες μεγάλα, οἵτινες ἔργα ἀποδεξάμενοι μεγάλα εἰσὶ τῶν ἐγὼ φράσαι ἔχω οὐνόματα καὶ ἄλλων καὶ οὐκ ἦκιστα Ἀχελφου, ὅς ῥέων δι' Ἀκαρνανίης καὶ ἐξίεις ἐς θάλασσαν τῶν Ἐχινάδων νήσων τὰς ἡμισέας ἤδη ἠπειρον πεποίηκε». Καὶ ὁ Στράβων δὲ (ΙΓ 595) μακρὸν ποιεῖται λόγον περὶ τῶν προσχώσεων, δι' ὧν δύο μικροὶ ποταμοὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου, Σκάμανδρος καὶ Σιμόεις, τοσοῦτον εἶχον μεταβάλλει τὸ ἔδαφος τοῦ πεδίου τούτου, ὥστε νὰ μὴ συνάδη τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ εἰρημένου γεωγράφου πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιγραφόμενον πεδίον, τὸ ὑπάρξαν θέατρον τῶν ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ μαχῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἀκταῖς τοῦ Αἰγαίου πολλαὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τοῦ Ἡροδότου εἶχον ἐπέλθει μεταβολαί, οἷαι αἱ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευθεῖσαι ἐν Τευθραϊνίᾳ, Ἐφέσῳ καὶ ἐν τῷ Μαιανδρίῳ πεδίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Στράβωνος ἔτι μέχρι νῦν οὐκ ὀλίγα ἐπεγένοντο μεταβολαὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις παρὰ τὸν ῥοῦν καὶ τὰς ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν. Τῆς Ἐφέσου τῆς πάλαι παρὰ τὴν θάλασσαν κειμένης τὰ ἐρείπια ἀπέχουσι νῦν ὀλόκληρον σχεδὸν ὥραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ τῆς Πριήνης δὲ τῆς πάλαι παραθαλασσίας τὰ ἐρείπια ἀπέχουσι νῦν ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ὡσαύτως δὲ καὶ

γουσι τὸ ὄνομα εἰς βασιλέα τινὰ Αἰγύπτου Νεῖλον ἢ Νειλέα, ἀγνωστον ἄλλως ἐκ τῆς ἱστορίας. Καὶ ἡ ἀπόπειρα δὲ τῆς ἔτυμολογίας ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ nahal (nahh=ποταμὸς) δὲν ἐθεωρηθῆ ἐπιτυχῆς. Συνάφεια δὲ τις τοῦ ὀνόματος πρὸς τὸ Ἰνδικὸν νίλας (=μαῦρος) δικαιολογεῖται μόνον ἐκ τοῦ παρὰ τῷ Ψευδοπλουτάρχῳ (Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρεων ἐπωνυμ. 16) πρῶτου ὀνόματος, ὡς λέγει οὗτος, τοῦ ποταμοῦ Μέλας (ἐννοεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν), ὡς καὶ τὰ περὶ μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος Μέλας εἰς Νεῖλος ὑπὸ τοῦ Ψευδοπλουτάρχου μυθολογούμενα οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν. Ἄλλ' ἐὰν τὸ ὄνομα Νεῖλος, ὅπως καὶ τὸ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ Νεῖλου, ἔχη τινὰ σχέσιν πρὸς τὸ Ἰνδικὸν νίλας=μέλας καὶ εἶναι ἡ πρώτη σημασία τοῦ ὀνόματος, μόνη πιθανὴ ὑπόθεσις μένει ἡ ἐκ τῆς χροϊᾶς τῆς ἰλύος τοῦ ποταμοῦ δοθεῖσα εἰς τοῦτον ὀνομασία, ἢ ἄλλως δοθεῖσα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων αὐτῶν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν (Κέμ, Κιμιτί, Χημία. Ἔδ. τὰ περὶ τούτων ἀνωτέρω λεχθέντα).

τῆς πάλαι περιφήμου Μιλήτου, ἧς τὰ ἔρειπια καλοῦνται νῦν Παλάτια, ἡ τοποθεσία ὑπέκλυεν εἰς μεγάλας μεταβολάς, ὅπως καὶ ἡ τοποθεσία τοῦ ἐγγυὸς τῆς πόλεως πάλαι κειμένου ἱεροῦ τῶν Βραγχιδῶν (νῦν Ἰγέροντα). Τὰ ἔρειπια τῆς εἰρημένης πόλεως περικυκλοῦνται νῦν ὑπὸ ἐλῶν ἐκτεταμένων, ὧν ἐν μέσῳ ἐσχηματίσθησαν ὀλόκληροι λίμναι καλούμεναι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *Πασταρδοθάλασσαι* χρησιμεύουσαι νῦν ὡς ἰχθυοτροφεῖα. Ὁ δὲ ἱκανῶς μέγας καὶ σημαντικὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ποταμὸς τῆς ἀνατολικῆς Καππαδοκίας (Καταονίας) καὶ τῆς Κιλικίας (τῆς Πεδιάδος Κιλικ.) Πύραμος τοσαύτην ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπειργάζετο πρόχουσι χθονός, ὥστε καὶ χρησμός τις ὑπῆρχε περὶ αὐτοῦ μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (IB 535) ὅτι ὁ ποταμὸς οὗτος ἡμέραν τινὰ διὰ τῶν προσχώσεων αὐτοῦ ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κύπρον, *προσεξηπειρῶν* τὸ μεταξὺ Κιλικίας καὶ Κύπρου μέγα πέλαγος (1)! Λέγει δὲ καὶ ὁ τοῦ χρησιμοῦ τούτου μνημονεύων Στράβων (IB 535—536) «Παραπλήσια γὰρ κἀκεῖ συμβαίνει καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, τοῦ Νείλου προσεξηπειροῦντος καὶ τὴν θάλατταν τῆ προσχώσει, καθὰ καὶ Ἡρόδοτος καὶ Ὀμηρὸς, ὁ μὲν «*δῶρον*» τοῦ ποταμοῦ τὴν Αἴγυπτον εἶπεν, ὁ ποιητὴς δὲ πελαγίαν ὑπάρξει πρότερον τὴν Φάρον νυνὶ πρόσγειον οὔσαν» (2).

Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἦν καὶ εἶναι ἔτι ἰδιάζον τῷ Νείλῳ, ἐστὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ προσχώσεις τοῦ ποταμοῦ τούτου συνδέονται μετὰ τῆς καθ' ὠρισμένης ἡμέρας τοῦ ἔτους ὑψώσεως τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰσερχομένης διὰ τῶν ὑδάτων κατακλύσεως τῶν παρὰ τὰς ὄχθας γαιῶν. Ἡ ὑψωσις αὕτη, ἧς ὁ ἐκάστοτε βαθμὸς ἐσημειοῦτο διὰ μέτρον τοῦ προσήκοντος *νιλομετρίου* (κατὰ Στράβωνα Z 817) ἢ *νιλοσκοπείου* (κατὰ Διόδωρον A 36) καλουμένου, προέρχεται ἐκ τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς ὑπερχείλισεως τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ τῆς ἀρχομένης ἐν τῷ ἄνω ῥῶ, ἐκεῖ ἔνθα ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο νοτιόθεν ἐρχομένων ποταμῶν, τοῦ Λευκοῦ καὶ τοῦ Κυανοῦ Νείλου, παράγεται ὁ ἐνιαῖος Νεῖλος (3), καὶ

(1) Ὁ χρησμός ἔλεγεν

Ἔσσειται ἐσσομένοις ὅτι Πύραμος εὐρουδίνης ἠϊόνα προχέων ἱερὴν εἰς Κύπρον ἰκταται.

(2) Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοῦ Νείλου προσχώσεων ἐπὶ τὴν περὶ τὴν Αἴγυπτον θάλασσαν καὶ ἐπὶ τὴν γῆν αὐτὴν τῆς Αἰγύπτου λέγει ὁ Ἡρόδοτος καὶ τάδε (B 5) «Αἰγύπτου γὰρ φύσις τῆς χώρας ἐστὶ τοιήδε· πρῶτα μὲν προσπλώων ἔτι καὶ ἡμέρης δρόμον ἀπέχων ἀπὸ γῆς, κατεῖς καταπειρητηρίην (*) πηλὸν τε ἀνοίσεις καὶ ἐν ἔνδεκα ἡμερησὶ ἔσειαι· τοῦτο μὲν ἐπὶ τοσοῦτο δηλοῖ πρόχουσι τῆς γῆς ἐοῦσαν».

(3) Ὁ Λευκὸς ἢ διαφυγὴς Νεῖλος (Βαχο-ελ-λιβυάν) ἐκπηγάζων ἐκ τῆς μεγάλης ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἰσημερινοῦ λίμνης τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς (ἐκ τῆς λίμνης Βικτώρια Νιάσσα), εἰς ἣν ἐκρέει ὁ μέγιστος ποταμὸς Ἀλέξανδρος, ἐνοῦται παρὰ τὴν νῦν πρωτεύουσαν πόλιν τοῦ Ἀν. Σουδάν Χαροῦμ ἢ Ὀμδουρμαν μετὰ τοῦ ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Ἀβησσυνίας, ἐξ ὧν

(*) βυθίζων δηλαδὴ βολίδα ναυτικὴν (σκανδήλι).

προχωροῦσα κατὰ μικρὸν ἐκδηλοῦται ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου, ἀφοῦ δὲ κατ' Ὀκτώβριον ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς ἄκρον καὶ μείνῃ ἐν τούτῳ στάσιμος ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀρχεται ἐλαττουμένη ἀφοῦ ἔχη ἀρδεύσει ἤδη ἅπασαν τὴν Αἰγυπτιακὴν γῆν, ἧτις ἐν τῷ ὄλῳ αὐτῆς εἶναι ἀπλοῦν βαθύπεδον τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἔχη καταστήσει αὐτὴν γόνιμον εἰς τὴν σπορὰν καὶ εἰς τὴν φυτείαν (πρβλ. Ἡροδ. B 14 «ἄλλ' ἐπεὰν σφι ὁ ποταμὸς αὐτόματος ἐπελθὼν ἄρση τὰς ἀρούρας, ἄρσας δὲ ἀπολίπη ὀπίσω, τότε σπείρας ἕκαστος τὴν ἐωυτοῦ ἄρουραν ἐσβάλλει εἰς αὐτὴν ὕς, ἐπεὰν δὲ καταπατήσῃ τῆσι ὕσι τὸ σπέρμα, ἀμνητον τὸ ἀπὸ τούτου μένει, ἀποδινήσας δὲ τῆσι ὕσι τὸν σίτον οὕτω κομίζεται»). Τὴν ὄψιν, ἣν παρέχει ἡ Αἴγυπτος μετὰ τὴν ὑψωσιν τῶν τοῦ Νείλου ὑδάτων, περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος ὧδε (B 97) «Ἐπεὰν δ' ἐπέλθῃ ὁ Νεῖλος τὴν χώραν, αἱ πόλεις μῦναι φαίνονται ὑπερέχουσαι, μάλιστα κη ἐμφορέες τῆσι ἐν τῷ Αἰγαίῳ πόντῳ νήσοισι· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς Αἰγύπτου πέλαγος γίνεται, αἱ δὲ πόλεις μῦναι ὑπερέχουσι. Πορθμύονται ὧν, ἐπεὰν τοῦτο γένηται, οὐκέτι κατὰ τὰ ῥέεθρα τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ πεδίου· ἐς μὲν γε Μέμφιν ἐκ Ναυκρατίας ἀναπλώονται παρ' αὐτὰς τὰς πυραμίδας γίνεται ὁ πλόος· ἔστι δὲ οὐκ οὗτος, ἀλλὰ παρὰ τὸ δέξιν τοῦ Δέλτα καὶ παρὰ Κερκασῶρον πόλιν· ἐς δὲ Ναύκρατιν ἀπὸ θαλάσσης καὶ Κανώβου διὰ πεδίου πλώων ἦξει κατ' Ἀνθυλλάν τε πόλιν καὶ τὴν Ἀρχάνδρου καλεομένην».

ἔχει τὰς πηγὰς, κατερχομένου Κυανοῦ Νείλου (Βαχο-ελ-ἄσραν) καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τούτου τὸν ἐνιαῖον Νεῖλον. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι μόνον τὸν Κυανοῦν Νεῖλον ἐγνώριζον (χωρὶς νὰ καλῶσιν αὐτὸν Κυανοῦν)· ὁ δὲ Πτολεμαῖος (4, 8, 3) μνημονεῖ δύο ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Σελήνης ἐν Αἰθιοπία λιμνῶν, αἵτινες ἐκαλοῦντο Νεῖλου λίμναι, ἐξ ὧν κατ' αὐτόν, ἐπήγαγεν ὁ Νεῖλος. Ὁ εἰς τὴν μεγάλην τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς λίμνην τὴν καλουμένην Βικτώρια Νιάσσα ἐκρέων μέγιστος ποταμὸς Ἀλέξανδρος ἀνεκαλύφθη τῷ 1862 ὑπὸ τοῦ περιφήμου Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ καὶ ἐρευνητοῦ τῆς Ἀφρικῆς Ἐρρίκου Μόρτον Στάνλεϋ καὶ ὀνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ Ἀλέξανδρος. Ὁ Ἡρόδοτος πολλὰ ἐρωτήσας τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου περὶ τῆς φύσεως τοῦ Νείλου καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ ἔμαθε μόνον (B' 19) ὅτι «κατέρχεται μὲν ὁ Νεῖλος πληθύνων ἀπὸ τροπέων τῶν θερινῶν ἀρξάμενος ἐπὶ ἑκατὸν ἡμέρας, πελάσας δ' ἐς τὸν ἀριθμὸν τούτων τῶν ἡμερῶν ὀπίσω ἀπέρχεται ἀπολείπων τὸ ῥέεθρον, ὥστε βραχὺς τὸν χειμῶνα ἅπαντα διατελεῖ ἐὼν μέχρι οὐ αὐτὶς τροπέων τῶν θερινῶν. Τούτων ὧν πέρι οὐδενὸς οὐδὲν οἶδ' ἐγεγόνην παραλαβεῖν [παρὰ] τῶν Αἰγυπτίων ἱστορέων αὐτοὺς ἦντινα δύναμιν ἔχει ὁ Νεῖλος τὰ ἔμπαλιν πεφυκέναι τῶν ἄλλων ποταμῶν· ταῦτά τε δὴ τὰ λελεγμένα βουλόμενος εἰδέναι ἱστόρεον, καὶ ὅτι αὐρὰς ἀποπνεούσας μόνους πάντων ποταμῶν οὐ παρέχεται».

Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοῦ Νείλου πλημμυρῶν φαίνεται ἀποφαινόμενος τάδε ὁ Ἡρόδοτος (B 12) «Τὰ περὶ Αἴγυπτον ὧν καὶ τοῖσι λέγουσι αὐτὰ πείθονται, καὶ αὐτὸς οὕτω κάρτα δοκέω εἶναι, ἰδὼν τε τὴν Αἴγυπτον προκειμένην τῆς ἐχομένης γῆς κογχυλίᾳ τε φαινόμενα ἐπὶ τοῖσι οὖρεσι καὶ ἄλμην ἐπανθέουσαν, ὥστε καὶ τὰς πυραμίδας δηλέεσθαι, καὶ ψάμμον μῦνον Αἰγύπτου οὖρος τοῦτο τὸ ὑπὲρ Μέμφιος ἔχον». Ἀλλὰ τὴν ἐπανθοῦσαν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἄλμην ἤδη οἱ ἀρχαῖοι ἐρευνηταί, ὡς ὁ Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος (31, 81), ἡρμήνευον οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως τῶν ὑδάτων αὐτοῦ τοῦ Νείλου, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰσερχομένης θαλασσίας

Ὡς αἰτία τῆς ὑψώσεως τῶν ὑδάτων τοῦ Νείλου θεωροῦνται οἱ κατὰ τὰς χώρας τοῦ Ἰσημερινοῦ ἢ τῆς Διακεκαυμένης ζώνης, ἐξ ὧν πηγάζει ὁ Νεῖλος, συνεχῶς ἐπὶ μῆνας διαρκοῦντες ὄμβροι καὶ αἱ διαλυόμεναι χιόνες τῶν ὀρέων τῆς Ἀβησσυνίας. Ὁ Ἡρόδοτος ὁ τὴν ἀρχαιοτάτην συγγραφήν καὶ καταλιπὼν ἡμῖν γεωγραφίαν τῆς Αἰγύπτου, μὴ γινώσκων τὴν Αἰθιοπίαν εἰμὴ κατ' ὄνομα (διότι δὲν ἐξέτεινε τὴν περιήγησιν αὐτοῦ πέραν τῆς Ἐλεφαντίνης, καὶ τοῦ μεγάλου καταρράκτου), ἀγνοῶν δὲ καὶ τὰ χιονοσκεπῆ αὐτῆς ὄρη καὶ ὑποθέτων εὐλόγως ὅτι ὄσφ τις πλέον προχωρεῖ πρὸς νότον τῆς Αἰγύπτου τοσοῦτον θερμότερον τὸ κλίμα, μεταξὺ τῶν διαφορῶν ἐξηγήσεων, ἃς ἔδιδον αὐτῷ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑψώσεως τοῦ Νείλου, καὶ τὴν μόνην ὀρθήν, ἐκείνην, καθ' ἣν ὁ ποταμὸς ῥέει ἀπὸ τηκομένης χιόνος, θεωρεῖ ψευδῆ καὶ παράλογον διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ποταμὸν ἀπὸ θερμοτάτων χωρῶν ῥέοντα ῥέειν ἀπὸ χιόνος, ἀφοῦ καὶ οἱ ἄνεμοι οἱ πνέοντες ἀπὸ νότου (ὅπου ἔλεγον τῷ Ἡροδότῳ ὅτι ὑπῆρχον αἱ χιόνες) εἰσὶ θερμοί. Κατακρίνει δ' ὁ Ἡρόδοτος τὴν περὶ χιόνος γνώμην καὶ διὰ τοῦτο ὅτι, καθὰ φρονεῖ, ἵνα ὑπάρχη χιὼν πρέπει νὰ βρέχη, ἐνῶ ἡ χώρα, ἐξ ἧς πηγάζει ὁ ποταμὸς, ἦν ἀνομβρος καὶ ἀκρύσταλλος (1), οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκ τοῦ πολλοῦ καύσωνος εἰσὶ μέλανες (2).

Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, καίπερ καθ' ἑαυτὰ εὐλόγα φαινόμενα, καθ' ὃν τρόπον λογίζεται κατὰ τὰ στοιχεῖα τῶν γνώσεων αὐτοῦ, δὲν συνάδουσι πρὸς

ὑδάτων εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Νείλου κατακλυζομένης γαίας. Τὰ δὲ περὶ δηλήσεως τῶν πυραμίδων ὑπὸ τῆς ἄλμης ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενα ἀνηρέθησαν ἤδη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων τοῦ Ἡροδότου ἀρχαίων συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου λέγοντος (Α 63): «... διαμένουσι μέχρι τοῦ νῦν οἱ λίθοι τὴν ἐξ ἀρχῆς σύνθεσιν καὶ τὴν ὅλην κατασκευὴν ἀσηπτον διαφυλάττοντες».

(1) Τὴν περὶ τοῦ ἀνόμβρου καὶ ἀκρύσταλλου τῶν νοτιώτερον τῆς Αἰγύπτου κειμένων χωρῶν γνώμην ἐσημάτισε πάντως ὁ Ἡρόδοτος ἐκ τοῦ παραδείγματός τῆς Αἰγύπτου, ἧς οἱ ἱερεῖς μανθάνοντες ὅτι πᾶσα ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων βρέχεται μὲν δι' ἕτερόν ἀλλὰ δὲν ἀρδεύεται ὑπὸ ποταμῶν, ὡς ἡ Αἴγυπτος, ἔλεγον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐμελλόν ποτε νὰ πεινάσωσι μὴ διδόντος αὐτοῖς βροχὴν τοῦ οὐρανοῦ (Ἡρ. Β 13): «Πυθόμενοι γὰρ ὡς ἕται πᾶσα ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐ ποταμοῖσι ἀρδεύεται κατὰπερ ἢ σφετέρῃ, ἔφασαν Ἕλληνας ψευσθέντας κοτὲ ἐλπίδος μεγάλης κακῶς πεινήσειν· τὸ δὲ ἔπος τοῦτο ἐθέλει λέγειν, ὡς εἰ μὴ ἐθελήσει σφι ἕιναι ὁ θεός, ἀλλὰ ἀχμῶ διαχρᾶσθαι, λιμῶ οἱ Ἕλληνες αἰρεθήσονται· οὐ γὰρ δὴ σφι ἔστι ὕδατος οὐδεμία ἄλλη ἀποστροφή ὅτι μὴ ἐκ τοῦ Διὸς μοῦνον».

(2) Ἡροδ. Β 22 «Κῶς ὧν δὴτα ῥέει ἀν ἀπὸ χιόνος, ἀπὸ τῶν θερμοτάτων ῥέων ἐς τὰ ψυχρότερα τὰ πολλὰ ἔστι; ἀνδρὶ γε λογίζεσθαι τοιούτων πέρι οἷφ τε ἔόντι, ὡς οὐδὲ οἰκὸς ἀπὸ χιόνος ῥέειν, πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον μαρτύριον οἱ ἄνεμοι παρέχονται πνέοντες ἀπὸ τῶν χωρῶν τούτων θερμοί· δεύτερον δὲ ὅτι ἀνομβρος ἡ χώρα καὶ ἀκρύσταλλος διατελεῖ ἐοῦσα, ἐπὶ δὲ χιόνι πεσοῦσα πᾶσα ἀνάγκη ἔστι ὑσαι ἐν πέντε ἡμέρησι, ὥστε εἰ ἐχιόνιζε, ἕτερο ἂν ταῦτα τὰ χωρία· τρίτα δὲ οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τοῦ καύματος μέλανες ἔόντες».

τὴν πραγματικότητα· τοῦτο δ' ἀκριβῶς μαρτυρεῖ ὅτι ἡ γεωγραφικὴ ἐπιστήμη ἢ περὶ τὴν χωρογραφίαν τῶν τοῦ Ἡροδότου χρόνων καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ, παρὰ πάντα τὸν μέγαν ὕλικὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας, ἦν ἔτι ἀτελεστάτη μὴ ἐξικνουμένη πολὺ πέραν τῶν πρὸς νότον ὀρίων τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους. Ἄλλ' ἂν ὡς πρὸς τὸν ἄνω ῥοῦν καὶ τὰς πηγὰς τοῦ μεγάλου ποταμοῦ αἱ τοῦ Ἡροδότου καὶ αἱ τοῦ τετρακόσια ἔτη μεθ' Ἡροδότου γράψαντος Στράβωνος καὶ τῶν ἄλλων γεωγράφων εἰσὶ λίαν ἀτελεῖς, αἱ περὶ τοῦ κάτω ῥοῦ καὶ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ εἰσὶ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβεῖς. Καθ' Ἡροδότον ὁ Νεῖλος ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Δέλτα, ἀπὸ τῆς πόλεως Κερκασώρου, διαιρεῖται εἰς τρεῖς μεγάλους βραχίονας, ὧν ὁ μὲν ῥέει πρὸς δυσμὰς πρὸς τὸ Κάνωβον (τὸ Κανωβικὸν στόμα), ὁ δὲ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Πηλουσίου (τὸ Πηλιουσιακὸν στόμα), ὁ δὲ τρίτος μεταξὺ τῶν εἰρημένων δύο ἀκολουθεῖ εὐθείαν τινὰ ὁδὸν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς πόλεως Σεβεννύτου, ὅπου ἐκβάλλει (Σεβεννυτικὸν στόμα) ἀπὸ δὲ τοῦ Σεβεννυτικοῦ βραχίονος ἀποσχίζονται, καθ' Ἡροδότον, δύο ἕτεροι βραχίονες, ὁ Σαῖτικὸς (ἐκ τῆς πόλεως Σαΐδος) (1) καὶ ὁ Μενδήσιος (ἐκ τῆς πόλεως Μένδητος). Ἐκ τῶν πέντε δὲ τούτων στομάτων ὁ Νεῖλος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου πεντάστομος. Καὶ ἀναφέρει μὲν ὁ Ἡρόδοτος δύο ἄλλα στόματα, τὸ Βολβιτικὸν (ἐκ τῆς πόλεως Βολβιτίνης, ἢ Ρασίτ ἀραβ. ἢ Ροσέτης παρὰ Φράγκους), καὶ τὸ Βουκολικόν, ἀλλὰ ταῦτα θεωρεῖ οὐχὶ φυσικὰ (ἢ, ὡς λέγει, ἰθαγενῆ), ἀλλὰ τεχνητὰ (ὀρυκτά, ὡς λέγει). Ἄλλ' οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι περὶ Αἰγύπτου πραγματευσάμενοι συγγραφεῖς καὶ δὴ καὶ ὁ Στράβων (ΙΖ 738) καὶ ὁ Διόδωρος (Α 33) ἐπιτάστομον καλοῦσι τὸν Νεῖλον.

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης τοῦ Νείλου ἐν τε τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς Αἰγύπτου ἐποίησεν ὥστε πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ὁ ποταμὸς οὗτος νὰ ὑποκίψη εἰς ἔργα χειρῶν οὐ μόνον ἐν τοῖς στόμασι καὶ ταῖς εἰς θάλασσαν ἐκβολαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ὄχθαις αὐτοῦ, αἵτινες ἐφρουροῦντο ἐναντίον τῶν πλημμυρῶν διὰ τεχνητῶν προχωμάτων καὶ διὰ διωρύχων, ὧν τὰ μὲν πρῶτα ἀπέβλεπον εἰς τὸ κολῦσαι τὸν καταστρεπτικὸν κατακλυσμὸν τοῦ ἐδάφους, αἱ δὲ διώρυχες εἰς τὴν ἀκρίβησιν καὶ τελεσφόρον διανομὴν τῶν ὑδάτων κατὰ πολλὰς διευθύνσεις καὶ μεγάλων ἐκτάσεις, ὅτε ἤρονον τὰ προχόματα, ἀπεσοβοῦντο δὲ οἱ περὶ κατακλυσμῷ

(1) Ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Σαῖτικὸς καλούμενος ὑπ' ἄλλων καλεῖται Ταντικὸς, ὡς ἐπὶ τὰ δὲ στόματα παραδίδονται 1) τὸ Πηλουσιακόν, ὅπερ καλεῖται καὶ Βουβασιτικόν (ἐκ τῆς πόλεως Βουβάστως), 2) τὸ Ταντικόν, 3) τὸ Μενδήσιον, 4) τὸ Βουκολικόν ἢ Φατνικόν, 5) τὸ Σεβεννυτικόν, 6) τὸ Βολβιτικόν, 7) τὸ Κανωβικόν τὸ καὶ Ἡρακλειοπολιτικόν καὶ Ναυκρατικόν. Ἄλλ' ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν στομάτων ἦτο πάντοτε κυμαινόμενος, διότι στόματα ἐλογίσθησαν καὶ τὰ τεχνητὰ ἢ ὀρυκτά. Διὰ τοῦτο ὁ Πλάγιος (V 64) ἀναφέρει δώδεκα ἰθαγενῆ καὶ τέσσαρα τεχνητὰ ἢ μὴ ἰθαγενῆ καὶ φυσικὰ, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (Μετεωρ. Α 14) πάντα τὰ στόματα, ἐξαιρουμένου τοῦ Κανωβικοῦ, θεωρεῖ χειροποίητα.

φόβοι. Λέγει δὲ καὶ ὁ Στράβων (ΙΖ 687): «Φύσις δὲ καὶ ἡ μείζων ἀνάβασις τοῦ ποταμοῦ πολλὴν ποτίζουσι γῆν, ἀλλ' ἡ ἐπιμέλεια πολλάκις καὶ τῆς φύσεως κατίσχυσεν ἐκλιπούσης, ὥστε καὶ κατὰ τὰς ἀναβάσεις τοσαύτην ποτισθῆναι γῆν, ὅσην ἐν ταῖς μείζοσι διὰ τε τῶν διωρύγων καὶ τῶν προχωμάτων». Οὕτω δὲ πᾶσα ἡ γῆ τῆς Αἰγύπτου ἢ θρδευομένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ διατελεῖ κεκαλυμμένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ ἀπὸ Ἀπριλίου κατὰμετρος περίπου μέχρι Ὀκτωβρίου, ὅτε ὁ ποταμὸς ἀποσυρόμενος εἰς τὴν κοίτην αὐτοῦ καταλείπει πλουσιώτατον ἀπόθεμα ἰλύος τροφύσης καὶ αὐξανούσης τὸ ἔδαφος.

Συνελόντι εἰπεῖν, ὁ Νεῖλος, περὶ οὗ ἱκανῶς ἐμακρολογήσαμεν, ἀπετέλει, ἐκ φυσικῆς ἀπόψεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐξ ἱστορικῆς, τῆς ἐκ τῆς ἱστορικῆς δηλονότι ἐξελλίξεως τοῦ βίου τοῦ οἰκοῦντος τὴν χώραν λαοῦ, αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ζωὴν τῆς Αἰγύπτου, ἥτις ἄνευ τοῦ ποταμοῦ τούτου τοῦ ποιοῦντος αὐτὴν χώραν γονιμοτάτην καὶ εὐδαίμονα, ἐπίγειον, οὕτως εἰπεῖν, παράδεισον, ἥθελε καταστῆ, ἄνευ τοῦ Νεῖλου, στενὴ τις, ξηρὰ καὶ ἄνυδρος, ἀμμόδης καὶ ἀρχμηρὰ κοιλὰς οὐδὲν δυναμένη νὰ παράγῃ φυσικῶς γόνιμον. Ἐντεῦθεν εὐλόγως ὁ Διόδωρος (Α 36) λέγει: «Καθόλου δὲ ταῖς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαις ὑπερβάλλει πάντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην ποταμούς». Καὶ τὸ μέχρι νῦν παρὰ τοῖς Ἀραβι καὶ τοῖς Τούρκοις ἐν χρήσει ἐπώνυμον τοῦ Νεῖλου ὡς «εὐλογημένου ποταμοῦ» (Νίλι μουπαρέκ) τὴν αὐτὴν περίπου ἔχει ἔννοιαν. Διὰ τοῦτο ὁ Στράβων, ὅστις σπανίως τιμᾷ τὸν Ἡρόδοτον διὰ μνείας τιμητικῆς, τοσοῦτον ἐξαίρει καὶ οὐχ ἅπαξ τὸ ὑπὸ τούτου λίαν προσφωῶς εἰρημένον ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἦτο «δῶρον» τοῦ Νεῖλου (εἰ καὶ τοῦτο λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου πρὸ πάντων περὶ τοῦ Δέλτα) καλῶν αὐτὸς (ὁ Στράβων) τὴν Αἴγυπτον οὐδὲν ἄλλο οὖσαν ἢ ποταμίαν, ἣν ἐπικλύζει τὸ ὕδωρ». Λέγει δ' ἔτι ὁ Στράβων (ΙΖ): «Ὅτι δὲ τῶν κατ' Αἴγυπτον γνωριμοτάτων καὶ παραδοξοτάτων καὶ μάλιστα πάντων μνήμης ἀξίων καὶ ἱστορίας ὁ ποταμὸς ἦν καὶ ἔστιν, ὡς δ' αὐτὸς καὶ αἱ ἀναβάσεις αὐτοῦ καὶ τὰ στόματα». Εἰς τὴν διὰ τοῦ Νεῖλου δ' ἐπιγινομένην γονιμότητα τῆς Αἰγύπτου ἀποδίδων ὁ Στράβων πολλὰ τὰ θαυμάσια τῆς γῆς τῆς Αἰγυπτιακῆς λέγει καὶ τάδε (ΙΕ). «Τὸν Νεῖλον δ' εἶναι γόνιμον μᾶλλον ἑτέρων καὶ μεγαλοφυῆ γενναῖον καὶ τᾶλλα καὶ τὰ ἀμφίβια, τὰς τε γυναῖκας ἔσθ' ὅτε καὶ τετραδύμα τίκτειν τὰς Αἰγυπτίας (φησὶν Ὀνησίκριτος), Ἀριστοτέλης δὲ τινὰ καὶ ἐπτάδύμα τετοκέσαι, καὶ αὐτὸς πολύγονον ἀποκαλεῖ τὸν Νεῖλον καὶ τροφίμον διὰ τὴν ἐκ τῶν ἡλίων μετρίαν ἔψησιν αὐτὸ καταλειπόντων τὸ τροφίμον, τὸ δὲ περιττὸν ἐκθυμιώντων καὶ ὅτι τὸ... .. περὶ ὅσα τὸ τοῦ Νεῖλου ὕδωρ ἢ τὰ ἄλλα» (1).

(1) Ὁ Νεῖλος ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς θεοῦ παρίσταται ἐν τῇ τέχνῃ τῇ Αἰγυπτιακῇ ὡς νέος εὐτραφῆς καὶ ὠραῖος, εἰκονίζονται δὲ μετ' αὐτοῦ δύο θεαὶ καλούμεναι Μιρίτ (Μιρίτ Κιμέ τοῦ νότου καὶ Μιρίτ Μιχέτ τοῦ βορρᾶ) ἐκπροσωποῦσαι τὰς δύο ὄχθας. Ἐν τῇ

Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦσιν ἡμῖν τὴν εἰς τὸν Νεῖλον ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ὡς εἰς θεὸν προσφερομένην λατρείαν, καὶ τὰς θυσίας, αἱ προσέφερον αὐτῷ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ αὐτῷ ὑπηρετοῦντες ἱερεῖς (οἱ μόνοι ἔχοντες τὸ δικαίωμα τοῦ θάπτειν πάντων τῶν ἐν τῷ ποταμῷ πνιγομένων τοὺς ἐξαγομένους νεκρούς), καὶ τὰς πολυτελεῖς ἀνα πᾶσαν τὴν χώραν ἐορτὰς τὰς ἑλληνιστὶ καλουμένας Νειλῶα, τὰς συνδεομένας μετὰ τῆς λατρείας αὐτοῦ, τοὺς πολλοὺς ναοὺς τοὺς ἐγειρομένους χάριν τῆς λατρείας ταύτης καὶ τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς ὕμνους καὶ διθυράμβους τοὺς ψαλλομένους πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων ἐν πομπῇ καὶ λιτανείᾳ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ θεοῦ Νεῖλου βασταζόντων τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ καὶ ψαλλόντων. Τῶν ὕμνων τούτων τινὲς ἐσώθησαν μέχρι νῦν ἐν παπύροις γεγραμμένοι (1), ὑπαιγιμὸν δὲ τινὰ καὶ μνειάν ἀσθενῆ τῶν ὕμνων τούτων εὐρίσκομεν καὶ ἐν οἷς λέγει

τέχνη παρίστανται αὐταὶ ὑποῦσαι τὰς χεῖρας ἰκετικῶς οἰοεὶ δηλοῦσαι στενοχωρίαν δίψης καὶ αἰτούμεναι τὴν ἀντίληψιν τοῦ Νεῖλου. Ὁ ἐν τῇ ἰθαγενεῖ Αἰγυπτιακῇ τέχνῃ ὡς νεανίας εἰκονιζόμενος Νεῖλος ἐν τῇ Ἑλληνιστικῇ τέχνῃ παριστάνεται ὡς γέροντος περιστοιχίζομενος ὑπὸ πολλῶν τέκνων.

(1) Ἐκ τοῦ ὕμνου τοῦ σωζομένου ἐν δυοῖς παπύροις τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου καὶ μεταφρασθέντος ὑπὸ τοῦ Μασπερώ (id. Maspero Hymne au Nil 1868) παραθέτομέν τινὰ τεμάχια παραλημβάνοντες αὐτὰ ἐκ τῆς τοῦ Μασπερώ ἀρχαίας ἱστορίας τῶν λαῶν τῆς κλασσικῆς Ἀνατολῆς (Hist. ancienne des peuples de l'Orient classique, Paris 1895 σ. 40—42).

1. Χαῖρε ὦ Χάπι ὁ ἐκρέων ἐκ τῆς χώρας ταύτης καὶ ἐρχόμενος ἵνα παρέχῃς ζωὴν εἰς τὴν Αἴγυπτον, σὺ ὁ κρύπτων τὴν ἐλεύσιν σου ἐν τῷ σκότει—ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτῇ ἐν ἣ ψάλλεται ἡ ἀφιξίς σου—ὦ κύμα ὑδάτων ἐξαπλούμενον ἐπὶ τοὺς κήπους τοὺς φυτευσμένους ὑπὸ τοῦ Ρᾶ ἵνα δώσης ζωὴν εἰς πάντας τοὺς διψῶντας καὶ ἀρνούμενον νὰ ποτίσης τὴν ἔρημον ἐκ τῆς ἐκχειλίσεως τῶν ὑδάτων τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν καταβαίνεις.

2. Δέσποτα τῶν ἰχθύων, εὐθὺς ὅτε διέρχῃσαι τὸν καταρράκτην τὰ πτηνὰ δὲν ἐπιπύπτουσι πλέον ἐπὶ τοὺς ἀγρούς, ὃ δημιουργεῖ τοῦ σίτου, παραγωγὴ τῆς κριθῆς, παρατείνων τὴν διάρκειαν τῶν ναῶν. Ὄταν οἱ σοὶ δάκτυλοι ἀπρακτῶσι, ἑκατομμύρια ὄντων περιέρχονται εἰς ἀθλιότητα· ὅταν σμικρυνθῆς ἐν οὐρανῷ, τότε καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἀφανίζονται καὶ οἱ ἄνθρωποι.

3. Τὰ ζῆα μαίνονται καὶ πᾶσα ἡ γῆ μετὰ τούτων, μεγάλοι καὶ μικροὶ φέρονται εἰς κόλασιν· ἐγειρομένου δὲ (τοῦ θεοῦ) πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ ἐν εὐφροσύνῃ, τότε χαίρει πᾶσα κοιλία, πᾶσα ῥάχιν τινάσσεται ἀπὸ γέλωτος, πᾶς ὁδοὺς κόπτει.

7. Ὅπου ἐπεκράτει ἡ λύπη, ἐκρήγγυται ἡ χαρὰ καὶ πᾶσα καρδία εἶναι εὐχαριστημένη.

9. Ἄν σὺ εἰσέρχῃσαι ἐν μέσῳ ἀσμάτων ἵνα ἐξέλθῃς ἐν μέσῳ εὐφροσύνης· εἰάν χορεύωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ χαρᾶς ὅταν σὺ ἐξέλθῃς τοῦ ἀγνώστου, τοῦτο γίνεται διότι ἡ βραδύτης σου εἶναι ἀφανισμὸς καὶ φθορά.

10. Σὺ ὁ στερεῶν τὰ ἀλήθη ἀγαθὰ, ὃ πῖθος τῶν ἀνθρώπων· οἱ θεοὶ πάντες σε λατρεύουσι· τὰ πτηνὰ δὲν ἐπιπύπτουσι πλέον ἐπὶ τὸ ὄρος. Ὄταν ἡ χεὶρ σου ζυμώσῃ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυτίμους λίθους, πρᾶγματα μὴ ἐδώδιμα· ὁ σίτος ἔχει μείζονα ἀξίαν ἢ οἱ πολυτίμοι λίθοι.

ὁ Αἰσχύλος (Ἰκετιδ. σ. 1026) «Μὴ δ' ἔτι Νείλου προχοὰς σέβωμεν ὕμνοις» (ταῦτα λέγει παρὰ τῷ ποιητῇ ὁ χορὸς τῶν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Ἄργος ἀφικομένων Δαναίδων). Ἐν ταῖς μεσαιωνικαῖς δ' ἔτι ἀραβικαῖς παραδόσεσι γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ ἐκπορεύσεως καὶ μετὰ πολλὰς πλάνας ἐπὶ γῆς ἐμφανίσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ. Καὶ ἐν τῇ Π. Δ. παρὰ τῷ προφήτῃ Ἰερεμία (2, 18) ὁ Νεῖλος φέρει τὸ ὄνομα Γιῶν ἢ Γαιῶν (Ἑβρ. Γιχούν), παρὰ τοῖς Ὁ' Γηῶν, τὸ ὄνομα δηλονότι τοῦ ποταμοῦ τοῦ ἀναβλύζοντος ἐκ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ καὶ περικυκλῶντος πᾶσαν τὴν Αἰθιοπικὴν γῆν (Ἰδ. καὶ Γένεσιν Β 13 «Καὶ ὄνομα τῷ ποταμῷ τῷ δευτέρῳ Γηῶν· οὗτος ὁ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν Αἰθιοπίας» (Χοὺς ἐν τῷ Ἑβρ. κειμένῳ) (1). Πάντως δὲ καὶ παρ' Ἑλλησιν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου διδομένῳ τῷ ποταμῷ ἐπιθέτω «διπετῆς» δὲν δυνάμεθα νὰ εὐρωμέν ἀπήχησιν ὁμοίων τινῶν περὶ τῆς θείας ἀρχῆς τοῦ Νείλου μύθων· ἀλλ' εὐρίσκομεν ὅπως ὅποτε ἐκφρασιν δηλοῦσαν τὴν ἐν τῷ Ὀμηρικῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ Αἰγυπτίου ποταμοῦ ὡς ὑπερφυοῦς φαινομένου. Παρ' Ἡσιόδῳ (Θεογ. 338), ὡς εἴρηται, καλεῖται ὁ Νεῖλος υἱὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος· ἐν ἄλλοις μύθοις καλεῖται υἱὸς τοῦ Κρόνου καὶ Ζεὺς Αἰγύπτιος. Καὶ παρὰ Πινδάρῳ καλεῖται Κρονίδης (Πινδ. Δ στ. 99) «Νεῖλοιο πρὸς πῖον τέμενος Κρονίδα». Παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ (Περσ. 54) «ὁ μέγας καὶ πολυθρέμων Νεῖλος» ἐκπροσωπεῖ τὴν Αἴγυπτον ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ξέρξου καὶ (ἐν Ἰκετ. στ. 880) «ὁ μέγας Νεῖλος». Παρὰ Πλάτωνι (Τιμ. § 3) καλεῖται ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως «σωτὴρ τῆς Αἰγύπτου». Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ τοῖς ἑλληνιστικοῖς παρ' Ἑλλησίν τε καὶ παρ' ἑλληνίζουσι λαοῖς ἐπεχωρίαζεν ἔτι ἡ λατρεία τοῦ Νείλου. Ἐντεῦθεν δὲ τὸ ὄνομα εἰσέδν καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἰδίως ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἅγιοι τινες ἔλαβον τὸ ὄνομα (Δύο ἅγιοι Νεῖλοι, ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ νεώτερος εορτάζονται ἐν τῇ ἡμετέρῳ Ἐκκλησίᾳ) Ἅγιος Νεῖλος, μέχρι σήμερον δὲ εἶναι σύνηθες τὸ ὄνομα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἰδίως ἐν ταῖς ἱεραῖς Μοναῖς.

Τοσαῦτα εἰπόντες περὶ τοῦ Νείλου ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ τῆς ἄλλης φυσικῆς ἢ γεωλογικῆς διαπλάσεως τῆς γῆς τῆς Αἰγύπτου πρὶν ἀρξώμεθα τοῦ κυρίως ἱστορικοῦ μέρους τῆς περὶ Αἰγύπτου πραγματείας.

Αὐάσεις (ἢ δάσεις). Ἡ Αἴγυπτος ἓνα καὶ μόνον ἔχει ποταμὸν ἀρδεύοντα πᾶσαν τὴν κυρίως οὕτω λεγομένην χώραν. Ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τοῦ ποταμοῦ πᾶσα ἡ ἄλλη γῆ εἶναι ξηρὰ καὶ ἀμώδης ἐρημος, ἐν ἧ ἔνιαχοῦ μόνον ὑπάρχουσιν αἱ λεγόμεναι αὐάσεις ἢ δάσεις, τόποι δηλονότι ἔχοντες γαίας ἀροσίμους καὶ ὕδωρ καὶ

(1) Ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ λεξιῷ Ἡουχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως τύπος *Γαιῶν*. Ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς Ἀραβῶν οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τῆς Μέσης Ἀσίας οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πρὸς ἀνατολὰς ὄριον τοῦ μεγάλου Ἀραβικοῦ μουαμεθανικοῦ χαλιφικοῦ κράτους, ὁ Ὠξος καὶ ὁ Ἰαξάρτης, ἐκλήθησαν Σεῖχούν καὶ Δζιχάν. Τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτα οἱ μεταγενέστεροι Ἀραβες γεωγράφοι μετεβίβασαν καὶ εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς ὄρια τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους καλέσαντες Σεῖχούν καὶ Δζιχάν τοὺς ποταμοὺς τῆς Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας Σάρον καὶ Πύραμον.

φυτεῖαν ἐντὸς περιορισμένων μᾶλλον ἢ ἦττον μικρῶν περιοχῶν, κατ' ἀκολουθίαν τόποι οἰκήσιμοι, οἳοι τόποι ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Ἀφρικῆς ἐρήμῳ Σαχάρα. Εἶναι δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀρχαία αἰγυπτιακὴ λέξις (οὐάχ, ἀραβ. βάχ) σημαίνουσα *σταθμὸν*, ἦτοι τόπον ἀνέσεως (τοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ πλανωμένοις). Τοιαῦται αὐάσεις ἐν Αἰγύπτῳ εἶναι :

α') Ἡ αὐάσις *Σιβᾶ* ἢ αὐάσις τοῦ Ἀμμωνίου Διὸς καλουμένη καὶ Ἀμμωνίον, κειμένη ἐν τῇ πρὸς δυσμὰς τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν Λιβύην ἐρήμῳ τῇ καλουμένῃ *Λιβυκῇ* τεσσάρων καὶ δέκα ἡμερῶν ὁδὸν ἀπέχουσα τῆς ἔπειτα πόλεως Ἀλεξανδρείας, ἔχουσα μῆκος 30 χιλιομέτρων μετὰ πλάτους 1—2 χιλιομέτρων, ἀποτελοῦσα δὲ κοιλάδα κυκλουμένην ὑπὸ ἀποτόμων ὄφρων πετρίνων, ἔχουσα καὶ λίμνας πολλὰς, καὶ ἀφθονον ὕδωρ, λειβάδια καὶ δάση ὀλόκληρα φοινικῶνων καὶ συκυῶνας, παράγουσα δὲ καὶ καρποὺς δημητριακούς. Ἡ ὄσις αὕτη εἶναι λίαν ὀνομαστή ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ ναοῦ καὶ χρηστηρίου τοῦ μεγίστου τῶν Αἰγυπτίων θεῶν Ἀμῶν *Pā* τοῦ καλουμένου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἀμμωνίου Διός, οὗ οἱ χρησμοὶ σφόδρα ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐν οἷς ἄνδρες ἔξοχοι μετέβαινον εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἱεροῦ (ὡς ὁ Ἀγησίλαος). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεσκέψατο τοῦτο. Τοῦ ἱεροῦ τούτου νῦν ἐρείπια μόνον σώζονται.

β') Ἐν τῇ αὐτῇ Λιβυκῇ ἐρήμῳ κεῖται καὶ ἡ μικρὰ αὐάσις ἢ καλουμένη νῦν *Βαχαριέ* (ἢ Βαριέ) ἀγνώστου ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὀνόματος, ἔχουσα ἐπιφάνειαν 8 τετραγων. χιλιομ., οἰκουμένη καὶ αὕτη ὅπως ἡ τοῦ Σιβᾶ.

γ') Ἐτι μικροτέρα αὐάσις ἐν τῇ αὐτῇ ἐρήμῳ οὐ μακρὰν τοῦ Νείλου κειμένη εἶναι ἡ αὐάσις *Φαραφράχ*, εὐφορος ὀλίγους ἔχουσα οἰκήτορας.

δ') Ἡ τετάρτη τῶν αὐάσεων τῆς Αἰγυπτιακῆς ἢ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου εἶναι ἡ δυτικῶς τῆς Λυκοπόλεως (Σιούτ) κειμένη αὐάσις *Βαχ-αλ-δαχλ* (αὐάσις ἐσωτερικῆ) ἢ ἀπλῶς *Δαχλ* (=ἐσωτερικῆ) ἔχουσα μῆκος 41 καὶ πλάτος 22 χιλιομέτρων. Ὄνομα γνωστὸν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τῆς αὐάσεως ταύτης δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐρείπια ναοῦ τοῦ Ἀμμωνος Διὸς καλούμενα *Δερ-ελ-Χαδζάρ* (=λιθίνη μονή)· ἀλλ' ἀγνωστον ἂν τὸ ἱερὸν τοῦτο ἦτο καὶ χρηστήριον. Καὶ ἡ αὐάσις αὕτη εἶναι εὐφορος, καὶ οἰκεῖται νῦν ὑπὸ χιλίων καὶ πεντακοσίων οἰκητόρων οἰκούντων ἐν διαφόροις διαμερίσμασι χωριζομένοις ἀπ' ἀλλήλων δι' ἐκτάσεων ἐρήμων ἔχουσῶν κέντρον διοικήσεως τὸ *Κάσο* (=φερούριον).

ε') Ἡ πέμπτη καὶ μεγίστη τῶν αὐάσεων καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ὀνομαστοτάτη καὶ ἰδιαιτέρον διαφέρον ἡμῖν ἐν ταύτῃ κεκτημένη εἶναι ἡ ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ τεσσάρων ἡμερῶν ὁδὸν ἀπὸ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ἀπέχουσα Τρίνυθις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ oasis major ὑπὸ τῶν Λατίνων καλουμένη. Ἡ νῦν Χαρχὶ καλουμένη αὕτη ὄσις ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότερῃ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ἐκτίσαστο ἐπισημότητα ὡς ἀποικία Σαμίων ἀποικησάντων αὐτόσε ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ψαμμίτι-

χου Α' τοῦ Φιλέλληνος (670 π. Χ.), ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ Βυζαντινῇ Ἱστορίᾳ ὡς τόπος εἰς ὃν ἐξωρίσθη ὁ ὑπὸ τῆς 3ης Οἴκουμ. Συνόδου ὡς αἱρετικὸς καταδικασθεὶς (430 μ. Χ.) Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος ἀπρθανὸν ἐνταῦθα (435 μ. Χ. ὡς φαίνεται). Ἡ αὔσιας ἔχει μῆκος 150 χιλιομ. καὶ πλάτος κατὰ μέσον ὄρον 5 χμ., κατοίκους δὲ σήμερον ἔτι 6—7 περίπου χιλιάδας (ὧν τὰς 4 χιλ. ἢ πρωτεύουσα Ελ-σαράν)· εἶναι δὲ εὐφορωτάτη παράγουσα καὶ ἐξάγουσα ἰδίως μεγάλην ποσότητα φοινίκων.

Θάλασσα καὶ ὄρη. Ἡ Αἴγυπτος κυκλοῦται κατὰ τὰς δύο πλευρὰς αὐτῆς, τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικήν, ὑπὸ θαλασσῶν, πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῆς νῦν Μεσογείου καλουμένης, εἰδικώτερον ὑπὸ τοῦ καλουμένου ὑπὸ τοῦ Στραβῶνος Αἴγυπτίου πελάγους τοῦ ἀρχομένου πρὸς δυσμὰς ἐκ τοῦ Πλινθίνιου καλουμένου κόλπου (ἐκ τῆς πόλεως Πλινθίνης τῆς κειμένης ἐν τοῖς ὄροις Αἴγυπτου καὶ Λιβύης) καὶ ἐκτεινομένου μέχρι τοῦ Πηλουσιακοῦ στόματος τοῦ Νείλου ἢ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους Κασίου (τῆς Πετραίας Ἀραβίας), ἀπ' ἀνατολῶν δὲ ὑπὸ τοῦ πάλαι μὲν οὐδεμίαν ἔχοντος συνάφειαν πρὸς τὸ Αἴγυπτιον πέλαγος ἢ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, νῦν δὲ τεχνητῶς διὰ διώρυχος ἐνομένου πρὸς τὰς εἰρημένας θαλάσσας Ἀραβίου κόλπου, τοῦ καὶ Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καλουμένου, τοῦ χωρίζοντος τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τῆς θαλάσσης ταύτης ἐκτεινομένης Ἀραβικῆς χερσονήσου, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα (1). Ἡ πρὸς

(1) Ὁ Ἡρόδοτος ποιεῖται ἀκριβῆ διάκρισιν τοῦ Ἀραβίου κόλπου ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, Ἀράβιον μὲν κόλπον καλῶν τὸ μεταξὺ τῆς Αἴγυπτου καὶ τῆς Ἀραβικῆς παραλίας τμήμα τῆς μεγάλης ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ καὶ τοῦ μυχοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἐκτεινομένης θαλάσσης, Ἐρυθρὰν δὲ θάλασσαν (Ἐρυθραῖην θάλασσαν) αὐτὴν ταύτην τὴν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ μυχοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἐκτεινομένην μεγάλην θάλασσαν (Ἡροδ. Β 11) «ἔστι δὲ τῆς Ἀραβικῆς χώρας, Αἴγυπτου δὲ οὐ πρόσω, κόλπος θαλάσσης ἐσέχων ἐκ τῆς Ἐρυθρῆς καλεομένης θαλάσσης, μακρὸς οὕτω δὴ τι καὶ στενός». Ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα τοῦ Ἡροδότου φαίνεται περιλαμβάνουσα, ὡς ἔφθηνεν εἰπόντες ἐν γενικαῖς καὶ ἀορίστοις γραμμαῖς, πλὴν τοῦ νῦν Περσικοῦ κόλπου καὶ μέγα μέρος τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ. Καὶ οἱ μεθ' Ἡρόδοτον δὲ γεωγράφοι, ἰδίως οἱ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων (ὁ Ἀγαθαρχίδης), περιελάμβανον τὴν μέχρι Ἰνδικῆς θάλασσαν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ καὶ τὴν Ταπροβάνην (Κεϋλάνην) ἐθεώρουσαν νῆσον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἐν τῇ Π.Δ. (Ἐξοδ. ΙΓ 18) Ἐρυθρὰ θάλασσα (ἐν τῷ Ἐβρ. κειμ. καλεῖται ἀπλῶς θάλασσα) καλεῖται ἰδίως ὁ Ἡρωπολιτικὸς κόλπος. Νῦν, ὡς γνωστόν, Ἐρυθρὰ θάλασσα καλεῖται ἢ ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Θρήνου (Παπ-ελ-μανδιβ) μέχρι τοῦ Πηλουσίου (καὶ νῦν διὰ τῆς διώρυχος τοῦ Πηλουσίου μέχρι τοῦ Αἴγυπτιακοῦ πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης) ἐκτεινομένη θάλασσα μετὰ τῶν δύο παρὰ τὴν χερσονήσον τοῦ Σινᾶ μικρῶν κόλπων αὐτῆς, τοῦ Ἡρωπολιτικοῦ (μεταξὺ Αἴγυπτου καὶ Πετραίας Ἀραβίας) καὶ τοῦ Αἰλανιτικοῦ (μεταξὺ τῆς Πετραίας Ἀραβίας καὶ τῆς Ναβαθαίας καλουμένης Ἀραβικῆς χώρας). Κατὰ τὰς Ἡροδοτεῖους παραδόσεις (Β 11) ἔχει αὕτη μῆκος πλοῦ τοσοῦτον, ὥστε ὁ δι' εἰρεσίας πλέων αὐτὴν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον μέχρι τῆς εὐρείας θαλάσσης (τῆς Ἐρυθρᾶς), ποιεῖ τοῦτο ἐν ἡμέραις τεσ-

τὸν Ἀράβιον κόλπον ἐστραμμένη παράλιος πλευρὰ τῆς Αἴγυπτου διατελεῖ ἐν μεγάλῃ ἀντιθέσει πρὸς τὴν παρὰ τὸ Αἴγυπτιακὸν πέλαγος ἐκτεινομένην πλευρὰν ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν διάπλασιν τῆς παραλίας γραμμῆς. Διότι ἐνῶ παρὰ τὴν πρὸς τὸ Αἴγυπτιακὸν πέλαγος πλευρὰν ὑπάρχει ἱκανὸν πλῆθος ὄρων καὶ λιμένων καὶ παραλίων πόλεων, ἢ παρὰ τὸν Ἀράβιον κόλπον ἐκτεινομένη πλευρὰ καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἔκτασιν αὐτῆς εἶναι ἀλίμενος καὶ ἀπότομος, μὴ ἔχουσα ὀμαλὴν καὶ εὐχερῆ ἐπικοινωνίαν οὔτε πρὸς τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Νείλου οὔτε πρὸς τὸ Δέλτα ἕνεκα τῶν χωριζόντων τὴν παραλίαν ἀπὸ τῆς εἰρημένης κοιλάδος παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου ἐκτεινομένων ὄρέων καὶ τῆς μεταξὺ τῆς ὄρεινῆς ταύτης γραμμῆς καὶ τοῦ ὄου τοῦ Νείλου ἐκτεινομένης ἐρήμου.

Ἡ ὄρεινὴ αὕτη γραμμὴ δὲν ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Δέλτα, ἀλλ' ἐκεῖθεν ὅπου λήγει τὸ Δέλτα, ἀπὸ τῆς περὶ τὴν Ἡλιόπολιν χώρας, ὅπου ἀρχεται στενομένη ἢ Αἴγυπτος. «Ἀπὸ δὲ Ἡλίου πόλιος, λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Β 8), ἄνω ἰόντι στείνῃ

σαράκοντα· πλάτος δὲ ὅπου εἶναι πλατύτατον, τοσοῦτον ὥστε ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ δύναται τις νὰ διαπλεύσῃ αὐτὴν δι' εἰρεσίας. Ἡ τοῦ Ἡροδότου καταμέτρησις αὕτη ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ὀρθὴ μὲν ὡς πρὸς τὸ μῆκος, ἀλλὰ πλημμελὴς ὡς πρὸς τὸ εὖρος· φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἡρόδοτος περὶ τοῦ εὗρους ποιούμενος τὸν λόγον ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὰ παρὰ τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν μέρη τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ καὶ ὡς μῆκος τῆς θαλάσσης πρέπει νὰ λογισθῇ μόνον τὸ ἀπὸ τῶν νοτιῶν ὄριων τῆς Αἴγυπτου μέχρι τοῦ μυχοῦ (ἦτοι τῶν δύο παρὰ τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν μυχῶν) τὸ οὐδὲ πρὸς τὸ ἡμισυ ἀκριβῶς τοῦ ἀπὸ Παπ-ελ-μανδιβ μέχρι τῶν εἰρημένων μυχῶν ἰσοῦμενον. Ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκριβεῖς γνώσεις ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας ταύτας, ἀφοῦ καὶ ὁ Στραβῶν ὁ συγγραφεὺς καθ' οὗς χρόνους αἱ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων περὶ τὸν Ἀραβικὸν κόλπον ἐρευνᾶν καὶ γνώσεις εἶχον λίαν ἀναπτυσθῆ καὶ ἀξήθη, εἶχε τοιαύτας γνώσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὄνομα Ἐρυθρὰ θάλασσα, τοῦτο δὲν φαίνεται προσεληθὸν οὔτε ἀπὸ τοῦ χρώματος τῆς θαλάσσης οὔτε ἀπὸ τοῦ ἐρυθροῦ δῆθεν χρώματος τῶν πέριξ ἡλιοκαύστων ὄρέων οὔτε ἀπὸ πηγῆς τινος ὕδατος ἐρυθροῦ χρώματος ἐκβαλλούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἡρόδοτος μάλιστα λέγει ῥητῶς (Β 12): «Τὴν δὲ Λιβύην ἴδμεν ἐρυθροτέραν τε γῆν καὶ ὑποψαμμοτέραν» (ἐννοεῖται ἐρυθροτέραν τῆς παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν ἀνατολικῆς ἢ Ἀραβικῆς Αἴγυπτου). Καὶ τὰ παρὰ Στραβῶνι (15 766) καὶ Δίωνι Κασσίῳ (68, 28) καὶ παρὰ τισιν ἄλλοις τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων συγγραφεῦσι περὶ βασιλέως τινὸς Ἐρυθρὰ καλουμένου, πρώτου διαπλεύσαντος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος θάλασσαν καὶ δόντος αὐτῇ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, εἶναι μᾶλλον μυθώδη. Ἡ πιθανώτερα ἐξήγησις μοι φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκείνη, ἣν δίδει ὁ αἴγυπτιολόγος Α. Wiedemann ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐκδόσει τοῦ βιβλίου τοῦ Ἡροδότου (σελ. 71), καθ' ἣν τὸ ὄνομα εἶναι μετάφρασις τοῦ Αἴγυπτιακοῦ tasher (= ἐρυθρός), οὕτω καλουμένης χώρας τινὸς μεταξὺ τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Ἀραβίου κόλπου κειμένης, κατὰ τὸ χρώμα τῆς ἄμμου τῆς περὶ αὐτὴν ἐρήμου. Τῆς χώρας ταύτης οἱ κάτοικοι κατὰ Wiedemann καλούμενοι Ἐρυθροὶ ἔδωσαν τὸ ὄνομα καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Λέγει δὲ ὁ Wiedemann ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ τούτου εὐρηται καὶ ἐν ταῖς Αἴγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς τῆς 11ης αἴγυπτιακῆς δυναστείας ἐπικαλούμενος καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ γνωστοτάτου αἴγυπτιολόγου Λιψίου.

ἔστι Αἴγυπτος. Τῇ μὲν γὰρ τῆς Ἀραβίης οὗρος παρατέταται, φέρον ἅπ' ἄρκτου πρὸς μεσαμβρίας τε καὶ νότου, αἶει ἄνω τείνον ἐς τὴν Ἐρυθρὴν καλεομένην θάλασσαν». Τὰ λεγόμενα ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου νοητέα πάντως περὶ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου ἐκτεινομένου τμήματος τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἡρόδοτος, ὡς καὶ ὁ πολλῶ μεταγενέστερος τούτου Πολύβιος, εἶχοντο τῆς ἰδέας ὅτι ὁ Νεῖλος ἐχώριζε τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς (Λιβύης ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἐκδοχὴν τοῦ ὀνόματος), ὅπως καὶ ὁ ποταμὸς Φάσις ἐθεωρεῖτο ἀποτελῶν (παρὰ τῷ Πολυβίῳ) ὄριον μεταξύ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης. Καὶ τὰ μὲν περὶ Φάσιδος δὲν ἀντίκεινται βαθέως πρὸς ὅσα νῦν ἐκ παιδῶν διδασκόμεθα περὶ ὁρίων μεταξύ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, τοιούτων ὁρίων θεωρουμένων τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν Οὐραλίων (εἰ καὶ τὰ ὅρια ταῦτα ἐτέθησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κατὰ συνθήκην). Ἄλλ' ἢ περὶ τοῦ Νείλου ὡς ἀποτελοῦντος ὄριον μεταξύ Ἀσίας καὶ Λιβύης ἢ Ἀφρικῆς, εἰδικώτερον δὲ μεταξύ Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας (Ἀραβίας πάντως Αἰγυπτιακῆς) ἀντίληψις προσκρούει ἀποτόμως εἰς τὰς περὶ γεωγραφικῆς καὶ ἐθνογραφικῆς ἐνότητος τῆς Αἰγύπτου γνώσεις καὶ θεωρίας ἡμῶν. Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ γεωγραφικῇ ὀνοματολογίᾳ αὐτῶν δὲν ἐπολυπραγμόνουν περὶ ἐθνογραφικῆς ἰδίως θεωρίας. Εἰς τὴν περὶ Νείλου δὲ ἀντίληψιν ὡς ὁρίου μεταξύ δύο ἡπείρων συνετέλεσε μὲν πάντως καὶ τὸ μέγα καὶ περιβόητον ὄνομα τοῦ «μεγάλου ποταμοῦ», οὗ τῆς μητρότητος ἔδει νὰ μετέχη καὶ ἡ Ἀσία ὡς μεγάλου ποταμοῦ Ἀσίας ὁμοῦ καὶ Λιβύης, συνετέλεσε δ' ἴσως καὶ τὸ ὅτι ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου ἐκτεινομένη ἐν μέρει πεδινὴ καὶ ἔρημος, ἐν μέρει δὲ ἀπὸ ὁρέων ἀποτόμων συγκειμένη μοῖρα τῆς καθ' ἡμᾶς Αἰγύπτου μετὰ ἀποτόμου καὶ ἀλιμένου παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκτάσεως δὲν ἐθεωρεῖτο ἀποτελοῦσα μέρος τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τῆς ἀπέναντι Ἀραβικῆς χερσονήσου καίπερ χωριζομένη ἀπὸ ταύτης διὰ μεγάλης θαλάσσης (τῆς Ἐρυθρᾶς). Δὲν δυνάμεθα δὲ οὐδὲ δικαιούμεθα νὰ ψέξωμεν τοὺς ἀρχῆθεν ἐξ οἰασδήποτε ἀντιλήψεως παραδοθέντας ὄρους ὑποχρεούμενοι ἀπλῶς νὰ κρίνωμεν αὐτοὺς κατὰ τὰς νῦν ἡμετέρας ἀντιλήψεις. Ἄλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὰ περὶ τῶν ὁρέων τῆς Ἀνατολικῆς ἢ Ἀραβικῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (B 8) λεγόμενα. «Ἐν τῷ (ὄρει τῆς Ἀραβίας), ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Ἡρόδοτος, αἱ λιθοτομίαι ἔνεισι αἱ ἐς τὰς πυραμίδας κατατμηθεῖσαι τὰς ἐν Μέμφι· ταύτη μὲν λῆγον ἀνακάμπται ἐς τὰ εἴρηται τὸ οὖρος· τῇ δὲ αὐτὸ ἐωυτοῦ ἔστι μακρότατον, ὡς ἐγὼ ἐπυνθανόμην, δύο μηνῶν αὐτὸ εἶναι [τῆς] ὁδοῦ ἅπ' ἠοῦς πρὸς ἐσπέρην, τὰ δὲ πρὸς τὴν ἠῶ λιβανωτοφόρα αὐτοῦ τὰ τέρατα εἶναι. Τοῦτο μὲν νῦν τὸ οὖρος τοιοῦτό ἐστι, τὸ δὲ πρὸς Λιβύης τῆς Αἰγύπτου οὖρος ἄλλο πέτρωνιν τείνει, ἐν τῷ αἱ πυραμίδες ἔνεισι, ψάμμω κατελυμένον, τεταμένον τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ Ἀραβίου τὰ πρὸς μεσαμβρίην φέροντα».

Ὅτι ἡ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου ὄρεινὴ γραμμὴ μετὰ μακρὰν ἔκτασιν ὁδοῦ δύο μηνῶν τοῦλάχιστον οὐχὶ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἀλλ' ἅπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς (!), λήγει εἰς λιβανωτοφόρα ὄρη εἶναι δόξα τοῦ Ἡροδότου πλημμελῆς,

πλημμελεστάτη μάλιστα καθ' ὅσον λιβανωτοφόρα ὄρη εἶναι τὰ τῆς νοτίου ἢ Εὐδαίμονος Ἀραβίας. Παραδοξότατον δὲ πάντως καὶ τερατωδῶς μάλιστα παράδοξον φανήσεται τοῖς νῦν καὶ τὴν στοιχειώδη γεωγραφίαν γινώσκουσιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὁ περιηγησάμενος τὴν Αἴγυπτον μέχρις Ἐλεφαντίνης καὶ τῶν Καταδούπων, ἦτοι τῶν Καταρρακτῶν, φαντάζεται σειρὰν ὁρέων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου ἐντεῦθεν τῆς Ἐρυθρᾶς ἐκτεινομένην, ἧς ἡ ἅπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς ἔκτασις ἀπαιτεῖ ὁδὸν δύο μηνῶν λήγει δὲ ἡ σειρὰ αὕτη πρὸς τὰ λιβανωτοφόρα ὄρη τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας. Ἄλλ' οἱ τὰ παράδοξα ταῦτα ἡμῖν σήμερον φαινόμενα τοῦ Ἡροδότου ἀναγινώσκοντες πρέπει νὰ μὴ λησμονῶσιν ὅτι ὁ Ἡρόδοτος οὔτε γεωγράφος κυρίως ἦτο οὔτε χαρτογράφος, οὔτε εἶχεν ὑπ' ὄψει πίνακας γεωγραφικούς, οἴους ἡμεῖς, ἐκ δὲ τῆς περιηγήσεως μόνης τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου μέχρι τῶν Καταρρακτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅπως ἡμεῖς, τὴν ὄλην γεωγραφικὴν ὑπόστασιν καὶ περιοχὴν. Οἱ τότε ὑπάρχοντες γεωγραφικοὶ πίνακες ἢ «Γῆς Περιόδου» οἱ ἐξεργαζόμενοι ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν Ἰώνων φιλοσόφων δὲν ἦσαν ὅπως οἱ νῦν μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἐξεργασμένοι, οἱ δὲ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου, παρ' ὧν ἐμάνθανεν ὁ Ἡρόδοτος τὰ περὶ Αἰγύπτου, δὲν ἐδίδασκον αὐτὰ μετὰ πίνακος γεωγραφικοῦ. Τούτου ἔνσκευε ὁ Ἡρόδοτος ὁ γινώσκων ὅπωςδῆποτε ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου μέχρι τῶν Καταδούπων ἢ Καταρρακτῶν δὲν ἐγίνωσκε τὸν πορθμὸν τοῦ Βαλ-ελ-μανδῖβ' καὶ ὅπως τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου γῆν τῆς Αἰγύπτου ἐθεώρει Ἀραβίαν, οὕτω καὶ τὴν νοτίαν ἢ Εὐδαίμονα Ἀραβίαν τὴν λιβανωτοφόρον ἐθεώρει συνέχειαν τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Νείλου Ἀραβικῆς Αἰγύπτου· καὶ τὴν Ἐρυθρὰν γινώσκων μόνον ἐκ τοῦ περὶ τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν τμήματος δὲν ἠδύνατο οὔτε περὶ Αἰγύπτου νὰ ἔχη ἀντίληψιν ἐποπτικὴν. Ἡμεῖς οἱ διδασκόμενοι νῦν ἐν τοῖς σχολείοις γεωγραφίαν στοιχειώδη μὲν ἀλλ' ἀπόρροϊαν πάντως ἐπιστημονικῆς γεωγραφίας ἐν σμικρῷ πρὸς ἡμᾶς δεικνυμένην, καρπὸν ἐρευνῶν, περιηγήσεων, περιήλων, στρατειῶν ἐκδήμων, πολέμων, ἀποστολῶν θρησκευτικῶν, σταυροφοριῶν, ἐμπορίας, νομίζομεν ὅτι πάντα ὅσα διδασκόμεθα καὶ οἱ γεωγραφικοὶ χάρται αὐτοὶ ὑπῆρχον ἀνέκαθεν ἐν τῷ κόσμῳ οἶονεῖ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου πλασθέντες ἢ ἐξ οὐρανοῦ καταπεμφθέντες. Καὶ ὅμως καὶ ἐν ταῖς εὐρύτεραις καὶ συστηματικωτάταις νῦν γνώσεσιν ἡμῶν εἶμεθα τέκνα τῆς ἀτελοῦς ἐν πολλοῖς γνώσεως τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ γνώσεως, ὡς ἡ τοῦ Ἡροδότου, ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ πόθου τοῦ εἰδέναι ἐμπνεομένης, ἐν πόνοις καὶ μόχθοις κτωμένης καὶ ἡμῖν τοῖς ἐπιγινομένοις δίκην γονίμων κεφαλαίων παραδιδομένης πρὸς ἐποικοδόμησιν, αὔξησιν καὶ συστηματοποίησιν αὐτῶν διὰ τῆς συνεργίας τῶν ἡρώων τῆς ἐπιστήμης δι' αἰῶνων ὀλοκλήρων γινομένης.

Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ τοσοῦτο ἀτελῶς καὶ κατὰ μέγα μέρος πλημμελῶς περιγράφων τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄρεινὴν σειρὰν τῆς Αἰγύπτου, τὴν ὑπ' αὐτοῦ καλουμένην Ἀραβικὴν, ἀκριβέστερον πάντως ποιεῖται λόγον περὶ τῆς δυτικῆς ὄρεινῆς

γραμμῆς λέγων (B 8): «Τὸ δὲ πρὸς Λιβύης τῆς Αἰγύπτου οὗρος ἄλλο πέτρινον τείνει, ἐν τῷ αἰ πυραμίδες ἐνεσι, ψάμμω κατελυμένον». Τὰ περὶ καλύψεως τῶν πυραμίδων ὑπὸ τῆς κινητῆς ἄμμου ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενα εἰσὶν ἐν πᾶσιν ἀκριβῆ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἄμμος αὕτη τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου, τῆς γειτνιαζούσης πρὸς τὴν μεγάλην ἄμμώδη ἐρημον Σαχάραν ὑπερβαίνουσα καὶ τὴν γραμμὴν τοῦ Νείλου ἐξικνεῖτο εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου. Καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Φίλοστράτου (ἐν τοῖς Ἡρωϊκοῖς) περὶ ἄμμώδους ὄφρους περὶ τὴν πόλιν Ψέλκιν τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ τοῦ «χώματος τοῦ Μέμνονος» λεγόμενα ἀναφέρονται εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίδρασιν τῆς Λιβυκῆς ἄμμου. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῶν θαλασσῶν καὶ ὄρεων τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ Χλωρίς ἢ Αἰγυπτιακή. Ἡ χλωρίς ἢ Αἰγυπτιακὴ εἶναι ἐκ τῶν πλουσιωτάτων χλωρίδων τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦ Νείλου καὶ τῶν ὑπὸ τούτου φερομένων ἀπὸ τῶν ἠφαιστειογενῶν στρωμάτων τῆς Ἀβησσυνίας ἰλύων ἀρδευομένη ἢ τῆς Αἰγύπτου γῆ κατέστη ἀνέκαθεν καὶ καθίσταται διηνεκῶς γονιμοτάτη εἰς παραγωγὴν παντὸς εἶδους φυτείας καὶ τὴν γονιμότητα ταύτην ἐξῆραν ἤδη καὶ ἐξύμνησαν οἱ περὶ Αἰγύπτου γράψαντες ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, ἰδίως ὁ Διόδωρος καὶ ὁ Στράβων. Ὁ Διόδωρος λέγει τάδε (A 10): «Φασὶ τοίνυν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὄλων γένεσιν πρῶτους ἀνθρώπους γενέσθαι κατὰ τὴν Αἰγυπτον διὰ τε τὴν εὐχρασίαν τῆς χώρας καὶ διὰ τὴν φύσιν τοῦ Νείλου. Τοῦτον γὰρ πολύγονον ὄντα καὶ τὰς τροφὰς αὐτοφρεῖς παρεχόμενον ὁπόδιως ἐκτρέφειν τὰ ζωογονηθέντα· τὴν τε γὰρ τοῦ καλάμου ὄριζαν καὶ τὸν λωτόν, ἔτι δὲ τὸν Αἰγύπτιον κύαμον καὶ τὸ καλούμενον κορσαῖον (1) καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα τροφὴν ἐτοίμην παρέχεσθαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων» καὶ (A 3-4): «Πραεῖαν δὲ τοῦ Νείλου τὴν ὄυσιν ποιούμενον καὶ γῆν πολλὴν καὶ παντοδαπὴν καταφέροντος ἔτι δὲ κατὰ τοὺς κήλους τόπους λιμιάζοντος ἔλη γίνεσθαι πάμπορα ὄριζαι γὰρ ἐν αὐτοῖς φύονται παντοδαπαὶ τῇ γεύσει καὶ καρπῶν καὶ καυλῶν ἰδιάζουσαι φύσει, πολλὰ συμβαλλόμενα τοῖς ἀπόροις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἀσθενέσι πρὸς ἀντάρκειαν. Οὐ γὰρ μόνον τροφὰς παρέχονται ποικίλας καὶ πᾶσι τοῖς δεομένοις ἐτοίμας καὶ σαφιλεῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς τὸ ζῆν ἀναγκαίων οὐκ ὀλίγα φέρουσι βοηθήματα· λωτός τε γὰρ φύεται πολὺς, ἐξ οὗ κατασκευάζουσιν ἄρτους οἱ κατ' Αἰγυπτον δυναμένους ἐκπληροῦν τὴν φυσικὴν τοῦ σώματος ἐνδειαν, τό τε κιβώριον σαφιλέστατον ὑπάρχον φέρει τὸν καλούμενον Αἰγύπτιον κύαμον. Ἔστι δὲ δένδρων γένη πλείονα, καὶ τούτων τὰ μὲν ὀνομαζόμενα Περσαῖα (2) καρπὸν διάφορον ἔχουσι τῇ

(1) Διορθοῦσιν τις εἰς κόρσειον ἢ κορσεῖον ἢ κόρσειον. Περὶ τοῦ κορσαίου ἴδε καὶ Θεοφράστ. Φυτῶν Ἱστορ. Δ 10 «Ἡ ὄριζα τοῦ ἐν ὕδατῶδες τόποις φυομένου λωτοῦ», Στράβ. ΙΖ 823. Γίνεται δὲ καὶ τὸ κόρσειον, ὁμοῖον τῷ πεπέρει τραγγίμα, μικρὸν αὐτοῦ μείζον».

(2) Περσαῖα πληθυντ. τοῦ Περσαίου ἀλλ' ὑπάρχει καὶ γραφὴ Περσαία θηλυκοῦ τύπου. Κατὰ Διόδωρον, φυτὸν ἐν Αἰθιοπία φυόμενον καὶ παράγον καρποῦς ἡδεῖς τὴν γεῦσιν,

γλυκύτητι, μετενεχθέντος ἐξ Αἰθιοπίας ὑπὸ Περσῶν τοῦ φυτοῦ καθ' ὃν καιρὸν Καμβύσης ἐκράτησεν ἐκείνων τῶν τόπων. Τῶν δὲ συκαμίνων αἱ μὲν τοῖ τῶν μόνων καρπὸν φέρουσιν, αἱ δὲ τὸν τοῖς σύκοις ἐμπερηῆ, καὶ παρ' ὄλον σχεδὸν τὸν ἐνιαυτὸν αὐτοῦ φυομένων συμβαίνει τοὺς ἀπόρους καταφυγὴν ἐτοίμην ἔχειν τῆς ἐνδείας. Τὰ δὲ βάτα καλούμενα συνάγεται μὲν κατὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ποταμοῦ, διὰ δὲ τὴν γλυκύτητα τῆς φύσεως αὐτῶν ἐν τραγήματος μέρει καταναλίσκεται. Κατασκευάζουσι δὲ καὶ ἐκ τῶν κριθῶν Αἰγύπτιοι πόμα λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας, ὃ καλοῦσιν ζύθος (1), χρῶνται δὲ πρὸς τὴν τοῦ λύχνου καῦσιν

μετενεχθὲν εἰς τὴν Αἰγυπτον ὑπὸ τοῦ Καμβύσου καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐκυρίευσεν τὴν χώραν ταύτην. Τινὲς τῶν ἀρχαίων ἤδη συνέχεον τὴν περσέαν ταύτην πρὸς τὴν Περσικὴν μηλίαν, τὴν φέρουσαν τὰ γνωστὰ Περσικὰ μῆλα τὰ τοσοῦτο γνωστὰ γινόμενα ἐκ τῆς Περσίας εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο (Περσικὰ μῆλα), ἀπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ Ἰταλίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα persicum (melum), ἐξ οὗ τὰ ποικίλα σήμερον παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς παρεφθαρμένα ὀνόματα [pesco ἐν Ἰταλίᾳ, peche ἐν Γαλλίᾳ, ὅπερ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ περσικόν (κυρίως τοῦ Λατ. persicum) προελθὸν καὶ συναφθὲν παρετυμολογικῶς πρὸς τὸ Λατίν. peccatum (=ἀμάχημα), ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν χαριέντα δημόδη μῦθον περὶ τῆς διὰ τοῦ καρποῦ τούτου ὑπὸ τοῦ ὄψεως ἐξαπατήσεως τῶν πρωτοπλάστον!]. Ἐν τῇ Ἀλβανικῇ, καθὰ ἤκουσα διετηρήθη ὁ πρῶτος τύπος περσικόν. Παραδόξως δὲ ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ ἐπεκράτησε κατὰ μετὰστασιν συλλαβῶν ὁ Λατινικὸς τύπος duracinus (=σκληρὸν ἄκινον), μεταποιηθὲν εἰς ῥοδάκινον, λέξιν οὐδεμίαν ἄλλως ἔχουσαν σχέσιν πρὸς τὸ ῥόδιον καὶ ῥόδαξ.

(1) Τὸ ζύθος λέγεται καὶ ὁ ζῦθος (ἢ ζύθος) καὶ ζύτος. Ὁ Ἡρόδοτος (B 77) λέγει ἀπλῶς περὶ τοῦ πόματος τούτου «Οἶνον δ' ἐκ κριθῶν πεποιημένῳ διαχρέονται». Καὶ ὁ Ξενοφῶν δὲ (Ἀναβ. Δ 5) γινώσκων τὸ πρᾶγμα καλεῖ αὐτὸ «οἶνον κριθίνον». Καὶ ὁ Στράβων δὲ καλεῖ τὸ πόμα «οἶνον κριθίνον». Ὅτι ἡ γεῦσις τοῦ οἴνου τούτου ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν τοῦ παρ' ἡμῖν ζύθου ἢ μπύρας καλουμένου εὐρωπαϊκοῦ πόματος (bier, biere, birra) τοῦ ἐκ τῶν βορρῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, Σκανδιναυῶν, Γερμανῶν, Κελτῶν εἰς τοὺς λοιποὺς λαοὺς μεταδοθέντος εἶναι πρόδηλον, ἀφοῦ καὶ ὁ καρπός, ἐξ οὗ παρασκευάζεται, εἶναι περίπου ὁ αὐτός. Δὲν δύναται δὲ νὰ ὑπάρχη ζήτημα περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς τοῦ πόματος, ἀφοῦ ἡ τούτου χρῆσις μετὰ διαφορῶν ἴσως περὶ τὴν κατασκευὴν ἦτο κοινὴ τοῖς πλείστοις ἀρχαίοις λαοῖς τῆς τε Εὐρώπης (οὐ μόνον τοῖς Γερμανικοῖς καὶ Κελτικοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἰβηρικοῖς καὶ Ἰλλυρικοῖς καὶ αὐτοῖς τοῖς Σκυθικοῖς), καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ δὲ τῶν βορρῶν τοῦ Ἀτίλα ἐκαλεῖτο τὸ πόμα καμούμ. Καὶ τὰ ὀνόματα δὲ αὐτὰ τὰ διδόμενα εἰς τὸ πόμα παρὰ τῶν διαφορῶν λαῶν διαφέροντα ἀλλήλων πολὺ ὡς πρὸς τὰ ἔτυμα αὐτῶν ἐλάχιστα διαφωτίζουσι τὴν τοῦ πράγματος ἱστορίαν. Ἡ παρ' Ἑλλήνων ἐν χρήσει διατελοῦσα λέξις ζύθος ἢ ζύτος οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ὁ. ζέω, ζύμη, ζῶμα, θεωρεῖται μάλλον Αἰγυπτιακῆ, εἰ καὶ δὲν εὐρέθη αὕτη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις, ἢ ἐν χρήσει δὲ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις λ. ἦτο ἡεκ (hek). Ἐν τοῖς Σκανδιναυικοῖς μύθοις τὸ τῶν θεῶν πόμα ἢ νέκταρ καλεῖται met, ὅπερ εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ Ὀμηρ. μέθυ, υος, (=οἶνος). Πρβλ. τὸ Ἰνδικὸν madhu (=ἡδύποτον, μέλι). Τὸ μετ δὲ τοῦτο μεταποιηθὲν νῦν ἐν Σουηθίᾳ εἰς μίσι καλεῖται ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῶν Σουηδικῶν

ἐπιχέοντες ἀντ' ἐλαίου τὸ ἀποθλιβόμενον ἐκ τινος φυτοῦ, προσαγορευομένου δὲ *κίμι* (1). Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα δυνάμενα^ε τὰς ἀναγκαίας χρείας παρέχεσθαι τοῖς ἀν-

πανεπιστημίων τὸ ἐν κερατοειδέσι ποτηρίοις ὑπὸ τούτων φερόμενον καὶ ἐν ἐπισήμοις πανεπιστημιακαῖς ἐορταῖς καὶ πανδαισιαῖς πινόμενον πόμα. Ἄλλως ἐν τῇ Σουηδικῇ γλώσσῃ τὸ τοῦ ζύθου ὄνομα εἶναι *ἐλ*, ὅπως ἐν ταῖς ἀρχαίαις Γερμανικαῖς γλώσσαις τὰ *alu*, *alo*, *ealo*, ἐξ ὧν καὶ τὸ Ἀγγλικὸν *ale*. Τὸ δὲ Γερμανικὸν *bier* (ἐξ οὗ τὸ Γαλλικὸν *bière*, τὸ Ἰταλικὸν *birra* καὶ ἡ παρ' ἡμῶν ἐπι ἐκκρατοῦσα δημώδης *λ. μίρα*) θεωρεῖται προσελθὼν ἐκ τοῦ ἀρχαίου Γερμανικοῦ *beor*, ὅπερ φέρεται πάλιν εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ἀρίαν ῥίζαν *πα, πι, πο* = πίνειν, *bibere*. Ὅτι τοῦ ζύθου χρῆσιν ἐποιοῦντο καὶ οἱ Ἑβραῖοι, ὡς φρονεῖ ὁ αἰγυπτιολόγος Wiedemann, δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστόν. Ἡ τοῦ αἰγυπτιολόγου τούτου γνώμη στηρίζεται ἐπὶ πλημμυλοῦς ὑπ' αὐτοῦ νοήσεως χωρίου τινὸς τῆς Π. Δ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ πρὸς τῷ ζύθου καὶ ἀρχαιότερον τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου τὸ πρῶτον μνημονευομένου ζύθου ὑπάρχει καὶ τὸ ὄνομα *βεῦτο*, σημαίνον ζύθον ἢ παρεμφερές τι πρὸς τοῦτο πόμα, ἀπὸ κριθῆς κατασκευαζόμενον, ὅπως καὶ τὸ *νοῦρι* ἢ κόρμα. Ἡ χρῆσις τοῦ ζύθου (τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἐννοεῖται) ἦτο πολὺ μεγάλη ἐν Αἰγύπτῳ ἰδίως παρὰ ταῖς εὐπορούσας τάξεις, ὑπάρχει δὲ καὶ νομισματικὴ ἐν τῷ παπύρῳ τῷ καλουμένῳ *'Αι*, ἐν ᾧ δίδεται παραίνεσις ἐναντίον τῆς ὑπερμέτρου χρήσεως τοῦ πόματος. «Μὴ μεθύσκου, λέγεται ἐν τῇ παραινέσει ταύτῃ, ἐν καπηλείοις, ἐνθα πίνουσιν οἱ ἄνθρωποι ζύθον, ἵνα μὴ ἄλλοι ἐπαναλαμβάνωσι τὰ ῥήματα τὰ διολισθαίνοντα ἐκ τοῦ στόματός σου, χωρὶς νὰ σοὶ δώσῃ μηδεὶς χεῖρα ἀρωγὸν καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ συμπόται σου λέγουσιν: «Ἐξὼ ὁ μέθυσος!»». Ἐρχονται πρὸς σὲ ἄνθρωποι ζητοῦντες τὴν συνεργασίαν σου καὶ σὲ εὐρίσκουσι κατακείμενον ὥσπερ νήπιον». Καὶ ὅμως μεγάλη ἦτο ἡ χρῆσις τοῦ ζύθου καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς ναοῖς καὶ τῷ Αἰγυπτιακῷ ἱερατεῖ. Κατὰ ἀναγραφόμενα ἐν τινεσὶ ἐπιγραφῇ τοῦ Μοδινιτ-Ἀβού ὁ ἐνταῦθα ναὸς ἐλάμβανε παρὰ τοῦ βασιλέως ἡμερησίῳ περὶ τοὺς 144 ἀμφορεῖς ζύθου, ὀλιγίστην δὲ ἀναλόγως ποσότητα οἴνου, ἐν ἡμέραις δὲ ἐορτῶν καὶ πανηγύρεων μέχρι 900 καὶ πλέον ἀμφορέων. Καὶ ἐν ταῖς χοαῖς πρὸς τοὺς νεκροὺς ὡς θελκτήρια νεκρῶν ἐγένετο μεγάλη κατανάλωσις ζύθου. Οἱ ὑπὸ τοῦ Ῥαμσή Γ' εἰς τοὺς ναοὺς δωρούμενοι ἀμφορεῖς ἀνήλθον, ὡς αὐτὸς οὗτος καυχώμενος ἀναγράφει ἐν τοῖς μνημείοις αὐτοῦ, εἰς 466303.

(1) Περὶ *κίμι* λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Β 94) «Ἀλείφατι δὲ χρέονται Αἰγυπτίῳ οἱ περὶ τὰ ἔλαια οἰκόντες ἀπὸ τῶν σιλικυπριῶν τοῦ καρποῦ, τὸ καλεῖται μὲν Αἰγύπτιοι *κίμι*». Ἐν τῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου Θησαυρῷ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃ (ἐν *κίμι*) ἀναγινώσκωμεν: «*Κίμι*, arbor, quae alio nomine *κρότων* dicitur et σήσαμον *ἄργιον* et *σέσιμι* Κύπριον. Διοσκ. 4, 164 «ἐντεῦθεν *κίμιον* ἔλαιον, ὅπερ ἐκ τοῦ καρποῦ τούτου ἀποθλίβεται». Plin. H. n. 15, 7 «Tot oleum et cici arbore in Aegypto copiosa: alii crotonem, alii trixin, alii sesamum silvestre appellant: nostri autem ricinum vocant a similitudine seminis. At de medico usu cicipi olei. Γαλην. «κρότωνος ῥίζας τοῦτο οἱ Αἰγύπτιοι *κίμι* ἐνόμιζον». Παῦλ. Αἰγυπτιῶν 7, σ. 237 «ἔλαιον *κίμιον* τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν Αἰγίῃ γίνεται ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς *κίκεως* ἐκαλεῖτο *κρότων*». Ἐκ τῶν ἐν τῷ Θησαυρῷ φερομένων μαρτυριῶν ἐξάγεται σαφῶς ὅτι τὸ *κίμι* ἐθεωροῦτο ταῦτον τῷ *κρότῳ* ἢ φυτὸν συγγενὲς πρὸς τοῦτο καὶ δὴ πρὸς τὸ λατινικὸν *ricinus*, οὗ τὸ ἔλαιον ἐν τῷ στόματι τοῦ ἡμετέρου λαοῦ (ῥιτσινόλαδον) διετήρησεν ἐμμέσως τὴν χρῆσιν τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος (*ricinus*). Καὶ

θερώποις δαμιλῇ φύεται κατὰ τὴν Αἰγύπτου, ὑπὲρ ὧν μακρὸν ἂν εἶη γράφειν».

Φαννίς ἢ Αἰγυπτιακή. Ἄλλὰ καὶ ἡ *φαννίς* τῆς Αἰγύπτου εἶναι οὐχ ἥττον τῆς χλωρίδος πλουσία οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἀνέκαθεν ἰθαγενῆ ζῶα, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνα ἅτινα ἀπαχθέντα ἔξωθεν, ἰδίως ἐξ Ἀραβίας καὶ Συρίας, ἐνεκλιματίσθησαν ἐν τῇ χώρᾳ (οἶον ἵππων καὶ καμήλων, ὄνων ἐξαιρέτων, χοίρων, κάρων, λαγῶν, ἀντιλοπῶν, δορκάδων, αἰγάγων, γαλῶν ἀγρίων, ἀκανθοχοίρων, θῶων, κυνῶν, λεοπαρδάλων γένη). Ἰδιάζον εἰς τὸν Νεῖλον ζῶον εἶναι ὁ ἵπποπόταμος (1) ἀλλὰ τὰ

ὅμως ὁ πολὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ πρῶην δῆθεν καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας ὁ οὐδεμίαν γλῶσσαν οὔτε ἀρχαίαν οὔτε νέαν ἐπιστημονικῶς σπουδάσας καὶ γινώσκων, ἀλλὰ τῶν πάντων ἐκ τοῦ προχείρου ἐμπνεόμενος τὴν γνώσιν, συγκλώθων τερατωδῶς τὰ ἀσύγκλωστα καὶ μὴ γινώσκων τὸ λατινικὸν *ricinus* καὶ τὸ *ῥιτσινόλαδον* ἐκ τῆς ῥητίνης παράγων (ἀλλ' ἡ ῥητίνη, λατιν. *resina*, ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ λέγεται *ῥετσίνα*) ἐκάλεσε τὸ *κίμι* ἢ κρότωνα *ῥητινέλαιον* (!), ἐλεγχεῖς λαμπρῶς διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα τοιαῦτα γραμματικὰ τερατολογήματα ὑπὸ τε τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἐμμ. Πεζοπούλου καὶ ὑπὸ τοῦ ἐμπειροτάτου γλωσσολόγου Μ. Φιλήντα. Ἰδ. τὴν περὶ τούτου διατριβὴν Ἐμμ. Πεζοπούλου ἐν τῇ Ἐπιστημ. Ἠχοῖ 1921 σελ. 203—224 καὶ Ἀθην. τ. κγ' σελ. 129 κξ. καὶ Μ. Φιλήντα Γλωσσογραφία τομ. Γ' σ. 58. Ὁ Φιλήντας τὴν προφορὰν *ῥετσινόλαδο* ἀντὶ *ῥιτσινόλαδο* δὲν ἀποδίδει εἰς παρετυμολογίαν τινὰ (*ῥετσίνα* ἀντὶ *ῥιτζίνα*) ἀλλὰ θεωρεῖ ταύτην ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν πολλαῖς ἄλλαις λέξεσι ἀνταλλαγὴν *ι* καὶ *ε* (Ῥίθυμον ἀντὶ Ῥέθυμον, *ῥεπίδι* ἀντὶ ῥιπίδι, καὶ ἄλλα πλείστα παραθέτων παραδείγματα τῆς τοιαύτης τροπῆς τοῦ *ι* εἰς *ε*).

(1) Ὁ Ἡρόδοτος (Β 71) καλεῖ τὸ ζῶον ἵππον ποτάμιον· ὁ Διόδωρος καὶ ἄλλοι τῶν μεταγενεστέρων ἀπλῶς ἵππον (ὑπονοούμενον τοῦ ποτάμιος). Βραδύτερον παρήχθη ὁ λογικῶς καὶ γραμματικῶς χωλαίνων τύπος ἵπποπόταμος. Ὁ ποτάμιος ἵππος ἐτιμᾶτο καθ' Ἡρόδοτον (ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ) ὡς θεὸς ἐν τῷ νομῷ τῷ Παμπρημίτῃ τῆς Αἰγύπτου, εὐρέθη δὲ καὶ ἄγαλμα τοῦ ἵπποποτάμου ἐν μορφῇ θεοτήτος θηλείας. Ὁ ἵπποπόταμος ἐκαλεῖτο ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ *Πεχεμουτ* = ταῦρος ὑδάτιος (— P-ehe-mout). Ἐντεῦθεν δὲ ἐτυμολογεῖται ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις *behema* (καὶ πληθυντικῶς *behemot*) = θηρίον, τοῦ ποταμίου ἵππου θεωρουμένου ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν *θηρίου*, περὶ οὗ ἐν τῇ Π. Δ. (Ἰώβ. Μ 10—19) γέγραπται: «Ἄλλ' ἰδοῦ, παρὰ σοὶ θηρία ἴσα βουσί χόρτον ἐσθίει· ἰδοῦ δὴ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐπὶ ὄσφυός αὐτοῦ, ἡ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἐπ' ὄμφαλοῦ γαστρὸς αὐτοῦ. ἔστησεν οὐρανὸν αὐτοῦ ὥσπερ κυβάρισσον, τὰ δὲ νεῦρα αὐτοῦ (ὥσπερ σχοινία) συμπλέκεται. Αἰ πλευραὶ αὐτοῦ ὡς πέτραι χαλκαῖ, ἡ δὲ ῥάχις αὐτοῦ ὡς Τύχος! (= ἐργαλεῖον) σιδήρεος. Τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου, πεποιημένου εἰς τὸ ἐγκαταπέλζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἐπελθὼν δὲ ἐπ' ὄρος ἀκρότομον, ἐποίησε χαρμονὴν τετράποσιν ἐν τῷ ἄγρῳ. Ὑπὸ παντοδαπὰ δένδρα κοιμᾶται, παρὰ κάλαμον καὶ πάπυρον καὶ βούτομον· σκιάζονται δὲ αὐτῷ δένδρα μεγάλα σὺν ῥαδάμοις καὶ κλώνες ἄγνου. Ἐὰν γένηται πλημμύρα, οὐ μὴ αἰσθηταί».

Γλωσσολόγοι τινεσὶ συνάπτουσι πρὸς τὸ Αἰγυπτιακὸν *πεχεμουτ* καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν *behema*, *behemot*, τὸ νῦν παρ' Εὐρωπαίοις *mamut*. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη εἰκασία δὲν φαίνεται πιθανή, διότι ἡ λέξις *mamut* ἐλέφας προκατακλισματικός) ἔχει ἀρχὴν Ῥωσικὴν καὶ Σιβηρικὴν, δὲν ἐγνωσθῆ δὲ μέχρι νῦν εἰς τίνα γλῶσσαν τίνος φυλῆς ἀνήκει ἡ λέξις.

ἔχοντα ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐν τῷ βίῳ τῆς Αἰγύπτου ζῶα εἶναι τὸ πτηνὸν ἱβίς (τὸ ἐν ἔλεσι τρεφόμενον, θείων ἀπολαῦον τιμῶν παρὰ τῶν Αἰγυπτίων) καὶ τὸ ἀμφίβιον θηρίον τὸ καλούμενον κροκόδειλος, ὃ ἰχνεύμων καὶ ὁ σκαραβαῖος, ἔξ ὧν ὁ κροκόδειλος ἰδίως ἐλατρεύετο ὡς θεὸς ἔχων ναοὺς ἰδίως ἐν Κροκοδείλων Πόλει (ἢ Κροκοδείλου πόλει) (ἐν Φαγιούμ) καὶ ἑτέρα πλησίον τῶν Θηβῶν κειμένη πόλει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μέμφει (1). Καὶ ὁ ἰχνεύμων δὲ ἢ ἰχνευτῆς καὶ ὁ σκαραβαῖος, ὅπως καὶ πλείστα ἄλλα ζῶα, θείων ἐτύγγαλον ἐν Αἰγύπτῳ τιμῶν μόνα παριστῶντα πρόσωπα καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἐν τῇ τέχνῃ. Ταῦτα ἐν ὀλιγίστοις καὶ οὐσιωδεστάτοις περὶ τῆς Αἰγυπτιακοῦ χλωρίδος καὶ φαννίδος.

(1) Τὴν μεγάλην καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου εἰς τὰς παρακειμένας χώρας διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Κροκοδείλου μαρτυρεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀναφέρονται καὶ πόλεις ἐν ταῖς γειτονικαῖς Κυρηναϊκῇ, Παλαιστίνῃ καὶ τῇ λοιπῇ Συρίᾳ καλούμεναι Κροκοδειλουπόλεις. Τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τοῦ κροκοδείλου ἐξέθετο πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος (B 68) λέγων: «Τῶν δὲ κροκοδείλων ἡ φύσις ἐστὶ τοιήδε. Τοὺς χειμεριωτάτους μῆνας τέσσαρας ἐσθίει οὐδέν, ἐὼν δὲ τετράπουν χερσαῖον καὶ λιμναῖόν ἐστι· τίκει μὲν γὰρ φά ἐν γῇ καὶ ἐκλέπει, καὶ τὸ πολλὸν τῆς ἡμέρας διατρίβει ἐν τῷ ξηρῷ, τὴν δὲ νύκτα πᾶσαν ἐν τῷ ποταμῷ· θερμότερον γὰρ δὴ ἐστὶ τὸ ὕδωρ τῆς τε αἰθρίας καὶ τῆς δρόσου. Πάντων δὲ τῶν ἡμεῖς ἴδμεν θνητῶν τοῦτο ἐξ ἐλαχίστου μέγιστον γίνεται· τὰ μὲν γὰρ φά χιγνέων οὐ πολλῷ μέζονα τίκει, καὶ ὁ νεοσσὸς κατὰ λόγον τοῦ φῶς γίνεται, αὐξανόμενος δὲ γίνεται καὶ ἐς ἑπτακαίδεκα πήχεις καὶ μέζων ἐτι. Ἔχει δὲ ὀφθαλμοὺς μὲν ὕος, ὀδόντας δὲ μεγάλους καὶ χαυλιόδοντας κατὰ λόγον τοῦ σώματος· γλώσσαν δὲ μῦνον θηρίων οὐκ ἔφυσε, οὐδὲ τὴν κάτω κινεῖ γνάθον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μῦνον θηρίων τὴν ἄνω γνάθον προσάγει τῇ κάτω· ἔχει δὲ καὶ ὄνυχας κρατεροὺς καὶ δέρμα λεπιδωτὸν ἄρρηκτον ἐπὶ τοῦ σώματος· τυφλὸν δὲ ἐν ὕδατι, ἐν δὲ τῇ αἰθρίῃ ὄξυδερκέστατον» (καὶ B 69): «Τοῖσι μὲν δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἱροὶ εἰσι οἱ κροκόδειλοι, τοῖσι δ' οὐ, ἀλλ' ἅτε πολεμίους περιέπουσι· οἱ δὲ περὶ τε Θήβας καὶ τὴν Μοίριος λίμνην οἰκόντες καὶ κάρτα ἡγήεσθαι αὐτοὺς εἶναι ἱροῦς· ἐκ πάντων δὲ ἓνα ἐκάτεροι τρέφουσι κροκόδειλον δεδιδραγμένον εἶναι χειροῦθεα... ἀποθανόντας δὲ ταριχεύοντες θάπτουσι ἐν ἱρῷσι θήκησι· οἱ δὲ περὶ Ἐλεφαντίνην πόλιν οἰκόντες καὶ ἐσθίουσι αὐτοὺς οὐκ ἡγεόμενοι ἱροῦς εἶναι».

Ἔως πρὸς τὴν ἀρχὴν, τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ ἔτυμον τοῦ ἀκραιφνῶς Ἑλληνικοῦ ὀνόματος κροκόδειλος πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι αἱ γενόμεναι πρὸς εὔρεσιν τῆς τοῦ ὀνόματος ῥίζης ἐν ταῖς Ἀρίαις γλώσσαις, ἰδίως ἐν τῇ Ἰνδικῇ κρακ ἢ κρακ ἢ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κρεκ (κρέκω, κρέξ), ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Ὁ τοῦ Ἡροδοτοῦ (B 79) ὑπαινιγμὸς ὅτι ἡ λέξις δὲν εἶναι Αἰγυπτιακὴ εἶναι πάντως ἀληθέστατος· ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ὅτι τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα τοῦ ζῴου ἦτο χάμψας ἢ χάμψα δὲν φαίνεται ἀκριβές. Τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα τοῦ κροκοδείλου εἶναι μέσχον (merhu), ὅπως καὶ ἐν τῇ Κοπτικῇ ἦτοι τῇ νέᾳ Αἰγυπτιακῇ, εἰκάζεται δὲ ὅτι τὸ τοῦ Ἡροδοτοῦ χάμψα εἶναι αὐτὸ τὸ Αἰγυπτιακὸν μέσχον κατὰ τινὰ ἀναγραμματισμόν. Ἄλλ' ὅτι τὸ κροκόδειλος δὲν εἶναι κυρίως εἰπεῖν Ἑλληνικὴ μετάφρασις Αἰγυπτιακοῦ τινος ὀνόματος εἴτε μέσχον(*) εἴτε χάμψα μαρτυρεῖ σαφέστατα ὁ Ἡρόδοτος λέγων (B 69) «κροκοδείλους δὲ Ἴωνες οὐνόμασαν, εἰκάζοντες αὐτῶν τὰ εἶδεα τοῖσι παρὰ σφίσι γινομένοισι κροκοδείλοισι τοῖσι ἐν τῆσι αἵμασιῆσι». Ἐκ τῶν ὑπὲρ τοῦ Ἡροδοτοῦ λεγομένων νοοῦμεν πρῶτον ὅτι τὸ κροκόδειλος εἶναι ὄνομα δοθὲν ὑπὸ τῶν Ἰώ-

Καρνάκ — Ὁ Πυλῶν

Τὰ ὄρια τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Τὰ πρὸς βορρᾶν ὄρια τῆς Αἰγύπτου εἶναι σαφῶς διαγεγραμμένα ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου πελάγου, ἐκτεινόμενα ἀπὸ τῶν ὄριων τῆς Λιβύης μέχρι τοῦ Κασίου ὄρους καὶ τῆς Σεβωνίδος λίμνης τῆς ἐν τοῖς ὄριοις τοῖς μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Πετραίας Ἀραβίας· τὰ πρὸς δύσιν ὄρια ἀποτελεῖ ἡ Λιβυκὴ ἐρημος καὶ τὰ πρὸς ἀνατολὰς ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα. Ἀλλὰ τὰ πρὸς μεσημβριαν ὄρια δὲν εἶναι φυσικῶς καθωρισμένα. Τὸ μόνον ὡς φυσικὸν ὄριον δυνάμενον νὰ χαρακτηρισθῇ κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην εἶναι ὁ πρῶτος ἢ μικρὸς Καταρράκτης ἢ τὰ Κατάδουπα, ἀφ' ὧν καθ' Ἡρόδοτον (Β' 17) «ὁ Νεῖλος ἀρξάμενος ὄρει μεσσην Αἰγύπτου σχίζων ἐς θάλασσαν». Ἡ πλησίον τοῦ Καταρράκτου κειμένη Σὺνη καὶ ἡ ἐγγὺς ταύτης νῆσος ἢ καλουμένη Ἐλεφαντίνη (Αἰγυπτιαστὶ ἀμπου, abu, νῦν Ἀραβιστὶ Δζιζιρέτ Ἀσσουάν=νῆσος Σύνης) (1), ἀποτελοῦσι τὴν νοτιαν ἀκρᾶν τῆς Αἰγύπτου.

νῶν εἰς τὴν εἶδη σαυρῶν τηρουμένων ὑπ' αὐτῶν ἐν αἰμασιαῖς καὶ ἐκ τοῦ χρώματος τῆς δειρῆς κροκοδείων (καὶ ἐντεθῆν τῆ συνήθει τροπῆ τοῦ εἰς λ κροκοδείλων) κληθεῖσιν, κατὰ τὸ κροκόπεπλος, ὅπερ ἐπίθετον ἐκ τοῦ εἰρημένου εἶδους τῶν σαυρῶν ἐπέξεσται καὶ εἰς τὰ τοῦ Νεῖλου μέσου ἢ χάμψα καλούμενα θηρία, τὰ ὀνομαζόμενα νῦν ὑπὸ τῶν Ἀράβων τμσαχ (ἐξ οὗ τὸ παρὰ Τούρκους timchee) καὶ ἀπὸ ἐπιθέτου περιορισμένου εἶδους σαυρῶν μετέστη εἰς τὴν ἐννοίαν ὀνόματος οὐσιαστικοῦ διδομένου εἰς νειλογεῖν μεγάλα σαυραεῖδη θηρία.

Περὶ τοῦ κροκοδείλου ἀρκούντως μακρὸν ποιοῦνται λόγον ὁ τε Ἡρόδοτος καὶ ἄλλοι μετὰ τοῦτον Ἕλληνες συγγραφεῖς, ἰδίως ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Στράβων καὶ μάλιστα ὁ Διόδωρος, ὅστις λέγων περὶ τοῦ ὄλου ζωικοῦ κόσμου τῆς Αἰγύπτου, ἐξαίρει ὡς ἰδιάζοντα κατ' ἐξοχὴν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

(1) Πολλοὶ μέχρι νῦν συνεχῶς τὴν Ἐλεφαντίνην πρὸς τὴν περαιτέρω πέραν τοῦ Καταρράκτου φίλας ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐν τῇ Περσικῇ ὀνομασίᾳ τοῦ δέλεφρατος (φιλά δηλονότι, ὅθεν καὶ φιλά-δισί = ἐλεφαντόδους). Ἀλλ' ἡ γνώμη τινῶν ὅτι καὶ ὁ Ἡρόδοτος συγγέει τὰς δύο νησίδας δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ μόνον ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ σφάλμα τοῦ Ἡροδότου εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ τὰς Φίλας, διαπλευσας τὸν Νεῖλον μόνον μέχρις Ἐλεφαντίνης. Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου δὴθεν γινομένην σύγχυσιν Ἐλεφαντίνης καὶ Φιλῶν περιέπεσον ἀκριβῶς οἱ θεωρήσαντες τὸ ὄνομα Ἐλεφαντίνη ὡς ἀπλήν ἐκ τοῦ Περσικοῦ Ἑλληνικῆς μετάφρασιν τοῦ Φιλά, ἐνῶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐγνώσθη νῦν ὡς Αἰγυπτιακὸν (ἐκ τοῦ Παλάκιος νῆσος) ἐνῶ τῆς Ἐλεφαντίνης τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα εἶναι ὡς ἐρρήθη, ἀμπου (προβλ. τὸ Ἑβρ. abum = ἐλεφαντόδους). Καθ' Ἡρόδοτον ὁ ἀπὸ Ἐλεφαντίνης περαιτέρω ἀνάγκη τοῦ Νεῖλου δὲν ἦται εὐχερῆς (Ἡρ. Β' 29) Ἀπ' Ἐλεφαντίνης πόλιος ἄνω ἰόντι ἀγαμέες ἐστὶ χάριον· ταύτη ὠνιδεῖ τὸ πλοῖον διαδήσαντας ἀμφοτέρωθεν κατὰ πρὸ βοῦν πορεύεσθαι ἢν δὲ ἀποραγῆ, τὸ πλοῖον βαλεῖται φερόμενον ἐπὶ ἀχῦος τοῦ ὄρου. Οἰκέουσι δὲ τὰ ἀπ' Ἐλεφαντίνης ἄνω Αἰθίοπες ἤδη καὶ τῆς νήσου τὸ ἡμῶν, τὸ δὲ ἡμῶν Αἰγυπτιακοὶ ἔχεται δὲ τῆς νήσου λίμνη μεγάλη, τὴν πέριξ Αἰθίοπες νομάδες νεμόνται τὴν

(*) Ἡ ἔτιμολογία τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ὀνόματος μέσου ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ εἰ-πούχ (= τὸ ἐκ τοῦ φθ' γινώμενον) ἢ προταθείσα ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιολόγου Briggsch, δὲν εὐρεῖ πολλοὺς τοὺς συνηγοροῦντας.

Διαίρεσις φυσική και πολιτική τῆς Αἰγύπτου. Φυσικῶς ἡ Αἰγυπτος διαιρεῖται εἰς Ἄνω και Κάτω Αἰγυπτον. Καὶ Ἄνω μὲν καλεῖται ἡ ἐντεῦθεν τῶν Καταδούτου Μικροῦ Καταρράκτου μεταξύ τῶν δύο ὄρειων γραμμῶν τῆς Ἀραβικῆς καὶ τῆς Πων ἢ Λιβυκῆς ἐκτεινομένη μακροτάτη κοιλάς, Κάτω δὲ αὐτὴ ἡ χώρα τοῦ Δέλτα, ἡ πρώτη καὶ κυρία Αἰγυπτος, ἣν κυρίως ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἦτις τοσαύτην ἐνέφαιναν αὐτοῖς ἐκ γεωγραφικῆς ἀπόψεως ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, ὥστε σχεδὸν ἐθεώρουν αὐτὴν ἰδιαιτέραν μεταξύ Ἀσίας καὶ Λιβύης κειμένην ἡπειρον (1). Μετὰ τὸ Δέλτα δὲ Αἰγυπτος ἦτο πᾶσα ἡ ἀπὸ Ἐλεφαντίνης (τῶν ὄριων δηλαδὴ τῶν πρὸς τὴν Αἰθιοπία) κατὰ τὸν ῥοῦν τοῦ Νείλου ἐκτεινομένη χώρα, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ χρησμός τοῦ Ἄμμωνος (Ἡροδ. Β 18) «φᾶς (ὁ θεὸς) Αἰγυπτον εἶναι ταύτην τὴν ὁ Νεῖλος ἐπιὼν ἄρδει, καὶ Αἰγυπτίους εἶναι τούτους οἱ ἐνεργεῖ Ἐλεφαντίνης πόλιος οἰκόντες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου πίνουσιν». Ἄλλ' ἡ φυσικὴ διαίρεσις τῆς ἐντεῦθεν τῆς Ἐλεφαντίνης μέχρι τῆς Μεσογείου ἐκτεινομένης χώρας δύο παρίστησιν Αἰγύπτους, τὴν Κάτω (Αἰγυπτιαστὶ Τομωχούτ) καὶ τὴν Ἄνω (Αἰγυπτ. Το-ράς) ἣτοι τὸ Δέλτα καὶ τὴν ἀπὸ Δέλτα μέχρι τῶν Καταδούτων. Ἄλλ' εἰς τὰς δύο ταύτας Αἰγύπτους προσετέθη βραδύτερον ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις ὡς ὄρος πολιτικὸς καὶ διοικητικὸς καὶ τρίτη τις διαιρετικὴ προσωνυμία χροιάν τινα ἀμυδρὰν φυσικῆς διαιρέσεως προσλαβοῦσα, ἡ προσωνυμία Μέση Αἰγυπτος ἢ καὶ Ἐπιτανομίς ἐκ τῶν ἐπτὰ νομῶν, εἰς οὓς διηρεῖτο, κληθεῖσα, ἣτοι τῶν νομῶν Μεμφίτου, Ἡρακλεοπολίτου, Ἀρσινοίτου, Ἀφροδιτοπολίτου, Ὄξυρυγγίτου, Κυνοπολίτου, Ἐρμοπολίτου, λαβόντων ὀνόματα ἐκ τῶν πρωτευουσῶν ἐν αὐτοῖς πόλεων (2).

διεκπλώσας ἐς τοῦ Νείλου τὸ ῥέεθρον ἤξει. . . Καὶ ἔπειτεν ἀποβάς παρὰ τὸν ποταμὸν ὁδοιπορίην ποιῆσαι ἡμερὲν τεσσαράκοντα· σκόπελοι τε γὰρ ἐν τῷ Νείλῳ ὀξέως ἀνέχουσι καὶ χοιράδες πολλαὶ εἰσι, δι' ὧν οὐκ οἶά τέ ἐστι πλώειν». Ἀναφέρει δ' ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς, ὁ γραμματιστὴς τῶν ἱερῶν χρημάτων ἐν τῷ ναφ τῆς Ἰσιδος ἢ Ἀθηναῆς (ὡς ἐκάλουν τὴν Ἰσιν οἱ Ἕλληνες) ἐν Σάϊδι τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἔλεγε, (Β 28) «εἶναι δύο οὖρεα ἐς ὄξυ τὰς κορυφὰς ἀπηγμένα, μεταξύ Συήνης τε πόλιος κείμενα τῆς Θηβαῖδος καὶ Ἐλεφαντίνης, ὀνόματα δὲ εἶναι τοῖσι οὖρεσι τῷ μὲν Κρῶφι, τῷ δὲ Μῶφι· τὰς δὲ πηγὰς τοῦ Νείλου εὐούσας ἀβύσσους ἐκ τοῦ μέσου τῶν οὖρέων τούτων ῥέειν».

(1) Ἡροδ. Β 16 «Οἱ (*Ἴωνες) φασὶ τρία μόρια εἶναι γῆν πᾶσαν, Εὐρώπην τε καὶ Ἀσίην καὶ Λιβύην· τέταρτον γὰρ σφεας δεῖ προσλογίξασθαι Αἰγύπτου τὸ Δέλτα, εἰ μήτε γέ ἐστι τῆς Ἀσίας μήτε τῆς Λιβύης· οὐ γὰρ δὴ ὁ Νεῖλος γέ ἐστι κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ὁ τὴν Ἀσίην οὐρίζων τῆς Λιβύης· τοῦ Δέλτα δὲ τούτου κατὰ τὸ ὄξυ περιρρήγνυται ὁ Νεῖλος, ὥστε ἐν τῷ μεταξύ Ἀσίας τε καὶ Λιβύης γίνουτ' ἄν».

(2) Ἡ Ἑλληνικὴ λέξις *νομός* (=διαίρεσις, ἐκ τοῦ νέμω=μερίζω, διαιρῶ) ὡς ὄρος διοικητικὸς ἐτέθη εἰς χρῆσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τοῦ Ἡροδότου καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρῶτων, προκειμένου περὶ τῶν διοικητικῶν ἢ ἰδιαιτέρων πολιτικῶν τμημάτων τῆς Αἰγύπτου, φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι μετάφρασις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ὀνόματος *Χισ*.

Μετὰ τὴν Μέσην δὲ ταύτην Αἰγυπτον ἔρχεται ἡ Ἄνω Αἰγυπτος ἢ καλουμένη Θηβαῖς ἐκ τῆς πόλεως Θηβῶν. Καὶ νῦν καταλέγομεν ἐνταῦθα τὰς κυριωτάτας πόλεις.

Α'. *Αἰ ἐν Δέλτα κυριώταται πόλεις.* Σημαντικώταται ἐν Δέλτα πόλεις εἶναι 1) *Κερκάσωρος* (καθ' Ἡροδ. Β' 15) ἢ Κερκάσουρος (κατὰ Στράβωνα ΙΖ 817), κειμένη περίπου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Δέλτα, ἐκεῖ ὅπου ὁ Νεῖλος διαιρεῖται εἰς δύο κυριωτάτους βραχίονας, τὸν Πηλουσιακὸν πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸν Κανωβικὸν πρὸς δυσμάς, Αἰγυπτιαστὶ *Κιρκόσιρις*, πόλις, ὡς φαίνεται, ἀφωσιωμένη εἰς τὸν θεὸν Ὀσιριον. 2) Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καλουμένη *Πα-ρά*, ἣτοι πόλις Ἡλίου (ἐν τῇ Π.Δ. Ὀν), ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δὲ Ἡλιοπόλις μεταφρασθεῖσα περίφημος πόλις, μέγα κέντρον θρησκευτικὸν μετὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐνταῦθα ἱερέων καὶ τῶν ἱερατικῶν σχολῶν (πρβλ. Ἡροδ. Β' 3 «Οἱ γὰρ Ἡλιοπολίται λέγονται Αἰγυπτίων εἶναι λογιώτατοι»). 3) *Τάνις* (Ἑβραϊστὶ Σοάν) γενομένη καὶ πρωτεύουσα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους ἐπὶ τῆς *Σαῖτικῆς* καλουμένης δυναστείας τῶν ἐντεῦθεν καταγομένων βασιλέων τῆς ἀπὸ τοῦ 7 π.Χ. ἀρχομένης προτελευταίας Αἰγυπτιακῆς δυναστείας. 4) *Βούβαστις* (Αἰγυπτιαστὶ Πρι-βαστ, Ἑβρ. Πι. βεσετι), ἀφιερωμένη τῇ ὁμωνύμῃ Αἰγυπτιακῇ θεᾷ *Βουβάστει*, ἣν ὁ Ἡρόδοτος (Β' 137) «κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν» καλεῖ Ἀρτεμιν (τὰ ἑρείπια τῆς πόλεως ταύτης κείνται πλησίον τῆς νῦν πόλεως Ζαχαζίκ, ἐν τῇ θέσει Τέλλ-Βάστα=λόφος Βάστα). 5) *Ναύκρατις*, πόλις ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ, δοθεῖσα τοῖς Ἑλλήσι πρὸς ἐνοίκησιν ὑπὸ τοῦ προτελευταίου (πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καθυποτάξεως τῆς Αἰγύπτου) βασιλέως τῆς χώρας ταύτης Ἀμάσιος τοῦ Φιλέλληγος, κατὰ τὸν 6 π.Χ. αἰῶνα, (καὶ τὸ ὄνομα φαίνεται ὅτι εἶναι Ἑλληνικόν, ἐκ τοῦ *ναυσι κρατεῖν* ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται λόγος).

Ἐν τοῖς πρὸς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν ὄροις τῆς Αἰγύπτου οὐ μακρὰν τοῦ Πηλουσίου ὑψοῦται τὸ ὄρος Κάσος, ἐκεῖ δὲ κείται καὶ ἡ λίμνη Σερβωνίς. Ἐπὶ τοῦ ὄρους δὲ τούτου ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις ἰδρύθη καὶ ναὸς τοῦ Κασίου Διός, ὅστις ἦτο ὁ Σημιτικὸς θεὸς Βάαλ Ζεφρόν, εἰς ὃν ἐθυσίαζον οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ὡς παραδίδωσιν ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελίνος (25, 4, 4).

Β'. Ἐν τῇ Ἐπιτανομίδι πόλις ἐπισημοτάτη ἦν ἡ Μέμφις (ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Μεν-νεφὲρ (=καλὴ οἴκησις), ἔδρα τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου *Μένης* (κατὰ τὴν παράδοσιν, ἣτις καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἔφερον εἰς συνάφειαν πρὸς τὸ Μένης). Ἡ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης ἀνέρχεται κατὰ τινὰς μὲν μέχρι τῆς 5ης χιλιετηρίδος π.Χ., κατ' ἄλλους δὲ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 4ης χιλιετηρίδος. Ἡ Μέμφις ἔχει ἀκρόπολιν καλουμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων «Λευκὸν τεῖχος» καὶ τεῖχος ἢ περίβολον 150 σταδίων (ὑπερὶ τὰ 13 χιλιομ.). Ἀνατολικώτερον τῆς πόλεως ταύτης, ἢς τῶν ἐρειπίων οὐ μακρὰν κείται ἡ νῦν πρωτεύουσα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους Κάϊρον, καὶ ὑπερθεν τοῦ Κάϊρου ἐκτείνεται δίκην ἀνάσεως ἡ κοιλάς ἢ καλουμένη

Φαξιόμα (ἐκ τοῦ ἀρχαίου Αἰγυπτιακοῦ Παστυγιόμ, ἴσος ἴσος, ἴσος ἴσος, ἴσος ἴσος) ἡ καὶ κλουμένη ὑπὸ τῆς Αἰθιοπίας ἐρήμου καὶ μόνον, διὰ μιᾶς ἐκ μέσφ. λόφου χθονομαλοῦ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου ἀγούσης μικρᾶς κοιλάδος, πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ τούτου συγκοινωνοῦσα ἤδη ἐπὶ τῆς ἐνδεκάτης δυναστείας (περὶ τὰ τέλη τῆς 3 π. Χ. χιλιετ.) διὰ λιμένος τελητοῦ (ἰδ. περὶ τούτου) καὶ διωροῦν, ἀπὸ γῆς ἐρήμου καὶ ἀγόνου εἰς εὐφροωτάτην κοιλάδα μεταποιηθεῖσα καὶ γῆν διὰ σιδηροδρόμου πρὸς τὸ Κάιρον συνδεδεμένη καὶ τὴν πόλιν ταύτην πλουσιώτατα διὰ φυσικῶν προιόντων τροφοδοτοῦσα, περὶ ἧς μακρότερος λόγος γενήσεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῇ τῆς Αἰγύπτου. Ἐν τῇ κοιλάδι δὲ ταύτῃ ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ Αἰγυπτιακὴ πόλις Χούς (;), ἡ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἡρακλεόπολις. Γ' Ἐν τῇ Θηβαίδι πόλις ἐπισημοτάτη καὶ μεγίστη ἦσαν αἱ Θῆβαι (αἱ Αἰγυπτιακῆ Θῆβαι τοῦ Ὀμήρου) πρωτεύουσα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 3 π. Χ. χιλιετηρίδος, καλούμενη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Διόσπολις, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἄμμων Ἡρακλεῶν Δία (1).

Περὶ καταγωγῆς τῶν Ἀρχαίων Αἰγυπτίων

Ἐξ ἀπόψεως ἀνθρωπολογικῆς

Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου ὑπήγοντο ἀνθρωπολογικῶς εἰς τὴν Λευκὴν ἢ Καυκασίαν ἀποδιάρεσιν τοῦ ἀνθρώπου γένους. Τοῦτο καθίσταται δηλὸν ἐκ κλισίων κτλ. περὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου παρὰ δόσεων, ἐκ τῶν μουμιῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς μνημείοις εἰκόνων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς φυσιογνωμίας τῶν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ οἰκούντων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, οἵτινες εἶναι οἱ ἐμομασθάνοι φελλάχοι (γεωργοὶ) (2) καὶ οἱ χρισιανοὶ Βαστοὶ οὐ καλούμενοι Κόπται (3), φυσιογνωμίας παρὰ τῆς ἀκλιτικῆς ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν ἐν τοῖς μνημείοις εἰκονιζομένων ἀρχαίων Αἰγυπτίων. Ὁ αὐτὸς δὲ ἀνθρωπολογικὸς χαρακτὴρ εἶναι ἐκείνους.

(1) Τὸ ὄνομα Διόσπολις θεωρεῖται μετάφρασις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Πε-Ἄμμων. Τὸ δὲ Θῆβαι οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχει σχέση γλωσσικὴν καὶ ἰσχυρὰν οἰονομασθάναν πρὸς τὰς Θῆβας τῆς Βοιωτίας καὶ τὰς πολυκοιτίτους ἐν τῇ Πελασγικῇ Μισρῇ Ἀσίᾳ φερούσας τὸ ὄνομα Θῆβη πόλεις, ὃν πρῶτος τύπος εἶναι ὁ Φουγοπελασγικὸς τύπος Τάβας (ἐσημειωθεὶς δὲ ἡ λέξις ἐν τῇ Φουγοπελασγικῇ Πέτρα) (Στεφ. Βυζ. ἐν λ. Ταβας).

(2) Φελλάχ ἀραβιστὶ σημαίνει κυρίως ὁ οὐχίτων, εἰτα ὁ οὐχίτων τὴν γῆν, γεωργός, ἐντυφθεν δὲ πάντες οἱ ἰθαγενεῖς μωαμεθανοὶ τῆς Αἰγύπτου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπιήλυδας ἀρχόντας. Τοῦτόκου ἢ Κιρκασίους (Μαμελούκου) καλοῦνται Φελλάχ.

(3) Τὸ τῶν Κοπτῶν ὄνομα ἄλλοι μὲν ἐξηγεῖται ὡς ἐκ τοῦ Αἰγυπτίου γύπτῆς (κλιτὰ ὡς καλοῦσιν ἑαυτούς), ἄλλοι δὲ ἐξηγεῖται ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ πόλεως Κοπτοῦ ἢ Κοπτοῦς (Κοπτὴ ἢ Κοπτις ἢ Κοπτός), εἰ οὐ καὶ Κοπτιῆς ἠκούσθησαν καλεῖσθαι τὴν πόλιν καλοῦνται Κοπτῆται.

νετο καὶ εἰς τὴν Αἰθιοπίαν. Ἄλλ' (ἐν χώρῳ εἰς ἣν ἡ Αἴγυπτος καὶ μάλιστα ἡ Αἰθιοπία (κυρίως ἢ Νουβία), εἰς τοσαύτην γειτονίαν ἄμεσον διατελούσαις πρὸς τοὺς μαύρους ἢ μελαγχρούς λαοὺς τῆς ἐνδὸν Ἀφρικῆς, ἕνεκα τῆς συχνῆς μεταξὺ τῶν Λευκῶν καὶ Μαύρων ἐπιμιξίας καὶ μάλιστα τῆς τῶν Μαύρων ὡς δούλων μεταξὺ τῶν Λευκῶν ἐν μεγάλῃ πληθύνει διηγενοῦς ἐπιδημίας, ἥτις λίαν εἰκόσιν ἵσχυρὰ χωστὶ πολλὰ παραλλάξαι χρομάτων κατὰ πολλοὺς καὶ διαφοροῦς βαθμοὺς, ὡς βλέπει τις ἐν τῇ ἐπι. καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Κάιρῳ. Ἄλλ' ὁ χαρακτὴρ τοῦ λευκοῦ παρὰ τοῖς κυρίως Αἰγυπτίοις εἶναι τοσοῦτον ἐκπεφρασμένος, ὥστε καὶ αὐτοὶ οὐ κατὰ βάθος λευκοὶ, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ κλίματος ἠλιοκαεῖς (οἱ ἐπικεκαυμένοι τὴν χροάν), ὃν ἡ ἀπὸ τοῦ κυρίως λευκοῦ παρέκκλισις ἀξάνεται ὅσοι τις χωρεῖ νοτιώτερον ἐν Αἰγύπτῳ αὐτῇ καὶ ἐν Αἰθιοπίᾳ (ἐν Ἀβησσυνίᾳ ἐπὶ τὰς βαθμοὺς παραλλαγῶν ἢ παρεκκλίσεων παρετηρηθῆσαν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ), διακρίνονται ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων αὐτῶν διὰ τῆς προσήγορας Βερβέρ, τῆς ἐκτάθεισης εἰς ἁπάσας τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἐκτεινομένης χώρας, ὃν τοὺς τοιχίτητορας οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ Λατῖνοι αὐτοὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐκάλουν Μαυροῦσιους ἢ Μαυριτανούς (1), ἐνίοτε δὲ καὶ Μαύρους (δόθεν καὶ τὰ γαλλικὰ Morel = Μαυροῦσιος) (καὶ Moresque = Μαυροῦσιος, ὡς καλοῦνται ἄχρι οὗ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ αὐτῇ οἱ ἐκ τῆς μίξεως Ἀράβων (καὶ τούτων κατ' οὐσίαν μετὰ μικρᾶς παρεκκλίσεως τῆς λευκῆς χροιάς ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἰσπανῶν) καὶ ἰθαγενῶν Ἰσπανῶν) παραχθέντες μίγαιδες λευκώτατοι κατ' οὐσίαν μετὰ μικρᾶς παρεκκλίσεως τῆς λευκῆς χροιάς ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων Ἰσπανῶν). Ἄλλ' ὅτι καὶ τὸ ὄνομα Βερβέρ, ὃν μετάφρασις τὸ Μαυροῦσιος καὶ Μαυριτανός (ὅπως καὶ τὸ Αἰθίοψ τὸ ἐν ἀρχῇ σημαῖον ἀπλῶς τὸν ἐπικεκαυμένον τὴν χροάν), ὃ ἐκ τοῦ αἴθω, ἔν τῷ τοῖς Ῥωμαίοις δὲ χρόνοις μεταπεσὼν ἐν μέρει εἰς τὴν σημασίαν τοῦ piger = μέλας) ἐσημαίνει μόνον τὸ παρ' ἡμῶν μελαψός ἢ μελαχροινός) μαρτύριον ὁ ἀνθρωπολογικὸς χαρακτὴρ τῶν Βερβέρων ἀνηκόντων ἀνθρωπολογικῶς εἰς τὴν Λευκὴν ἢ Καυκασίαν φυλὴν. Ὅμοιοι δὲ τοῖς Βερβέροις ἢ Μαυροῦσιοῖς ἦσαν καὶ οἱ ἐν ἀμέσῃ γειτονίᾳ πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους διατελοῦντες Αἰβυεῖς, ὃν αἱ οἰκήσεις ἀρχὴν ἐλάμβανον ἀπ' αὐτῆς ὅθεν τῆς Αἰγύπτου (2) καὶ ἀφ' ὧν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος Βερβέρους ἢ Βερβέρους προήλθε τὸ ὄνομα Αἰβυεῖς.

(1) Μαυριτανοὶ καλοῦνται ἰδιαίτερος οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ γῆν Μαρόκου, ἐνῶ τὰ Μαυροῦσιος δίδεται εἰς πάντας τοὺς Βερβέρους.

(2) Καθ' Ἡρόδοτον οἱ Αἰβυεῖς οἱ πρὸς δυσμὰς τῆς Αἰγύπτου οἰκούντες ἕνεκα λόγων θρησκευτικῶν πρὸς τὴν τοῦ βίου διαίταν ἀναγομένην δὲν ἠθέλον νὰ λέγονται Αἰγύπτιοι ἀλλ' ὁ θεὸς (Ἄρμων) διὰ τοῦ Χρηστίου ἀντίστατο εἰς τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἀξίωσιν (Ἰδ. Ἡρ. Β' 18). Οἱ γὰρ δὲ ἐκ Μαρῆς τὰ πόλεις καὶ Ἄπιος οἰκόντες Αἰγύπτου τὰ πρόσουρα Αἰβυεῖς αὐτοὶ τὰ δεικνόντες εἶναι Αἰβυεῖς καὶ οὐκ Αἰγύπτιοι, καὶ ἀχθόμενοι τῇ περὶ τὰ ἱερὰ θρησκείᾳ καὶ περὶ τὴν Ἄρμων φάρανον οὐδὲν σφραγίσαντες Αἰγύπτιοι οἰκόντες εἶναι οἰκίαν τε γὰρ εἰς τὸ Δέλτα... ὁ δὲ ἕτερος ἕτερος ἀπὸ τῶν Αἰβυεῶν καὶ Αἰγυπτίων.

ὄνομα *βάρβαρος* ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ Ἑλληνικῇ(1). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ γλωσσολογικὸν μέρος τοῦ περὶ καταγωγῆς τῶν Αἰγυπτίων ζητήματος εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῷ τῆς Γενέσεως (Κεφ. 10) Πίνακι ἢ Καταλόγῳ τῶν Ἐθνῶν ὁ *Μισραῖμ* ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν τούτῳ τὴν Αἴγυπτον κατατάσσεται εἰς τὸν οἶκον *Χάμ*, εἶναι υἱὸς τοῦ *Χάμ* καὶ ἀδελφὸς τοῦ *Χοῦς* καὶ *Χαναάν* ἤτοι *Φοίνικος* καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο (*Χάμ*) ἐθεωρεῖτο μέχρι τινὸς ὡς ταυτὸν τῷ *Κημέ* καὶ *Χημ* ἤτοι Αἰγύπτιος, ἐξηγοῦνται δὲ ἀμφοτέρω (Χῆμ καὶ Κέμ) *μέλας* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *μελάγχρους*· ἀλλ' ὡς ἐρρήθη ἤδη, ἢ ταυτότης τοῦ *Χάμ* πρὸς τὸ *Κέμ* ἀμφισβητεῖται νῦν ἰσχυρῶς. Ἄλλ' ὁ εἰρημένος ἐν τῇ Γενέσει Κατάλογος Ἐθνῶν ἔχων χαρακτηριστῆρα μᾶλλον γεωγραφικὸν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον γλωσσικόν, ἤκιστα δὲ ἀνθρωπολογικόν, φαίνεται ὅτι μαρτυρεῖ μόνον τὴν γειτνίασιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν χώραν *Χοῦς* ἢ *Κοῦς* (Αἰθιοπίαν) καὶ *Φοινίκην*. Ἄλλὰ τὸ τῆς γλώσσῃς ζήτημα δὲν λύεται οὕτως ἐκ τοῦ ἐν τῇ Γενέσει Πίνακος· τοῦναντίον μάλιστα περιπλέκεται. Τῶν *Χαναϊτῶν* ἤτοι *Φοινίκων* ἢ γλῶσσα ἦτο σημιτικωτάτη, ἢ αὐτὴ σχεδὸν πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴν, καὶ ὅμως οἱ *Φοίνικες* δὲν ὑπάγονται ἐν τῇ Γενέσει εἰς τὸν οἶκον *Σῆμ*, εἰς δὲ ὑπάγονται οἱ Ἑβραῖοι. Ὁ περὶ τὰς σημιτικὰς γλώσσας καὶ γραμματείας ἐμπειρότατος Ἑρνέστος Ῥενάν, ὁ συγγράψας «Ἱστορίαν τῶν *Σημιτικῶν γλωσσῶν*» (*Histoire des langues sémitiques*) μὴ ἔχουσαν μὲν σήμερον ἢν εἶχε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ἀξίαν ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ κεκτημένην πάντοτε σπουδαιότητά τινα, ἵνα συμβιβάσῃ τὴν τῆς Γενέσεως γενεαλογίαν πρὸς τὰ πορίσματα τῶν γλωσσολογικῶν ἐρευνῶν, ἀπεφάνητο γνώμην, ἢν καὶ πολλαχῶς ἐπειράθη νὰ ὑποστηρίξῃ, ὅτι οἱ *Χαναῖται* ἢ *Φοίνικες*, ὅπως καὶ οἱ *Χουσίται*, δὲν ἦσαν μὲν λαὸς *Σημιτικός*, ἀλλὰ *Χαμιτικός* ἢ *Χουσιτικός*, ἐσημιτισθεὶς ἐν τῇ *Χαναϊτικῇ* αὐτῶν πατριδί ἄτε οἰκοῦντες ἐν μέσῳ λαῶν *Σημιτικῶν*. Ἄλλοι τῶν *Σημιτικῶν γλωσσῶν* ἐρευνηταὶ ζήτησαντες νὰ συμβιβάσωσι τὴν *Χαμιτικὴν καταγωγὴν* τῶν *Φοινίκων* πρὸς τὴν ὑπ' αὐτῶν

(1) Διτταὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἤδη ὑπῆρχον γνώμαι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πρώτης σημασίας τῆς χρήσεως τῆς λέξεως *βάρβαρος*. Οἱ περὶ τὸν *Στράβωνα* ἐφρόνουν ὅτι ἡ λέξις ἦτο *πεποιημένη*, ἤτοι ἐξ ὀνοματοποιίας λαβοῦσα ἀρχὴν, σημαίνουσα τοὺς παχυστομοῦντας καὶ μὴ καθαρῶς λαλοῦντας τὴν Ἑλληνικὴν. Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ χρῆσις Δελφικὸς, ὁ ἀρχαιότατος τῶν γνωστῶν ἡμῖν Δελφικῶν χρησμῶν, ὁ δοθεὶς εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Θήρας Βάκτρον προκειμένου περὶ τῆς ὑπὸ τούτου ιδρύσεως τῆς ἀποικίας *Κυρήνης* ἐν *Λιβύῃ*, λέγων·

Ἐνθα σε βάρβαροι ἄνδρες ἐπέαν *Λιβύνης* ἐπιβείης
βαίτοφόρος ἐπίαισιν . . . . .

Ἐν τῷ χρησμῷ τούτῳ τῷ δοθέντι κατὰ τὸν 7ον π. Χ. αἰῶνα (τῷ 631 ὅτε ιδρύθη ἡ *Κυρήνη*) ἡ λέξις *βάρβαρος* φαίνεται σημαίνουσα μᾶλλον τὸ ὄνομα τῶν ἰθαγενῶν *Λιβύων* καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ τῶν *Βερβέρων* ὄνομα καὶ ὅτι ἡ πρώτη ἐννοια τοῦ *βάρβαρος* ἦν οὐχὶ ὁ *παχυστομῶν* (κατὰ *Στράβωνα*), ἀλλ' ὁ μέχρι νῦν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ *Βερβέρ* καλούμενος *Μαῦρος* ἢ *Μαυρούσιος*.

λαλουμένην *Σημιτικὴν γλῶσσαν* ἀπεφάνησαντο γνώμην περὶ ὑπάξεως δύο περιόδων *Σημιτικῶν γλωσσῶν*, τῆς *Πρωτοσημιτικῆς* τῆς περιλαμβανούσης τὴν *Χαναάν* καὶ *Χοῦς*, καὶ τῆς νεωτέρας τῶν ἱστορικῶν χρόνων *Σημιτικῆς γλωσσικῆς οἰκογενείας*, εἰς ἣν αὐτὴς ὑπήχθη ἢ ἀπὸ *Πρωτοσημιτικῆς* γενομένη ὑστερον *Σημιτικῆς Φοινικικῆς*. Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τοιούτων ἐκ τῶν προτέρων θεωριῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λυθῆναι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Διὰ τοῦτο οἱ ἀμβριθέστερον πραγματευόμενοι τὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς γλώσσῃς ζήτημα ὡς βάσιν καὶ ὑπόθεσιν ἐρεῦνης ἔλαβον αὐτὸ τὸ ὑλικὸν τῆς γλώσσῃς τὸ παρεχόμενον ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν, μετὰ τούτου δὲ τὴν *Κοπτικὴν γραμματεῖαν* ἤτοι τὴν γλῶσσαν τῆς *Κοπτικῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας*, ἄλλης γραμματείας μὴ ὑπαρχούσης ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ (1). Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν συνεφώνουν οἱ γλωσσολόγοι καὶ αἰγυπτιολόγοι ὡς πρὸς τὸν χαρακτηριστῆρα καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτῆς δὴ τῆς *Κοπτικῆς*. Καὶ ὁ μὲν σημιτολόγος *Σβάριτς* τὰς μὲν ῥίζας τῶν λέξεων ἐν τῇ *Κοπτικῇ* εὑρίσκει συγγενεῖς μᾶλλον πρὸς τὰς Ἀράβιας, τὴν δὲ γραμματικὴν κατασκευὴν τῆς γλώσσῃς ταύτης συγγενῆ πρὸς τὰς τῶν *Σημιτικῶν γλωσσῶν*· ὁ αἰγυπτιολόγος *Λίψιος* ἐθεώρει τὴν *Κοπτικὴν* ἀποτελοῦσαν ἰδίαν οἰκογένειαν γλωσσικὴν ξένην πρὸς τε τὰς *Σημιτικὰς* καὶ πρὸς τὰς Ἀράβιας γλώσσας ὁ δὲ ἀσιανολόγος *Θεόδωρος Βένφεϋ* ἐθεώρει τὴν Αἰγυπτιακὴν ὡς *Σημιτικὴν*, ἀλλὰ δίδων εὐρυτάτην ἔκτασιν εἰς τὴν *Σημιτικὴν οἰκογένειαν* τῶν γλωσσῶν, καὶ διαιρῶν ταύτην εἰς δύο μεγάλους κλάδους, τὸν Ἀσιατικὸν καὶ τὸν *Λιβυκὸν* ἢ Ἀφρικανικόν, ἐν ᾧ περιελάμβανε καὶ τὰς τῶν *Βερβέρων* γλώσσας. Τὴν θεωρίαν τοῦ *Βένφεϋ* κατεπολέμησαν ὁ γνωστότατος γλωσσολόγος *Ποττ* καὶ ὁ ἐπιφανέστατος συγγραφεὺς τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ καὶ μέγας ἑβραϊολόγος *Ewald*. Εἰς τούτους δὲ προσετέθη καὶ ὁ Ἑρνέστος Ῥενάν, παραδεχόμενος μὲν ἀμυδράν τινα συγγένειαν τῆς Αἰγυπτιακῆς (κυρίως τῆς *Κοπτικῆς*) πρὸς τὰς *Σημιτικὰς γλώσσας*, ἀλλὰ καὶ μεγάλας εὐρίσκων διαφορὰς καὶ ἐξενεγκῶν τὴν τελικὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀρχαία Αἰγυπτιακὴ, ὅπως καὶ ἡ *Κοπτικὴ*, μετ' ἄλλων γλωσσῶν τῆς *Β. Ἀφρικῆς* ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ οἰκογένειαν γλωσσικὴν, ἢν ἀπεκάλεσε *Χαμιτικὴν*. Ἄλλ' ἢ τε ἀρχαία Αἰγυπτιακὴ καὶ ἡ *Κοπτικὴ*, παρὰ

(1) Ἡ *Κοπτικὴ* διατελεῖ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Αἰγυπτιακὴν ἐν συγγενείᾳ κατωτέρῃ τῆς μεταξὺ τῆς Ἰταλικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς. Εἶναι δὲ ἡ *Κοπτικὴ γλῶσσα* οὐχὶ πλέον ζῶσα καὶ λαλουμένη, ἀλλὰ σχεδὸν νεκρὰ σωζομένη ἀπλῶς ἐν τῇ *Χριστιανικῇ ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ*. Κατὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων περὶ τὰ μέσα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὑπῆρχον καθ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον τρεῖς ἢ τέσσαρες οἰκογένειαι, ἐν αἷς ἐλαλεῖτο ἢ *Κοπτικὴ*. Ἡ γραμματεία ἢ *Κοπτικὴ* ὑπέκυψε σφόδρα εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς καὶ πλῆθος λέξεων Ἑλληνικῶν διὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰσεχώρησαν εἰς αὐτήν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἀλφάβητον τῆς *Κοπτικῆς* ἐξ οὐδενὸς ἐλήφθη τῶν τριῶν ἀλφαβήτων τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς (ἰδ. περὶ γραφῆς κεφαλαίῳ) ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου.

πᾶσαν τὴν μὴ Σημιτικὴν καταγωγὴν αὐτῶν, ἔνεκα τῆς στενῆς γεωγραφικῆς συναφείας καὶ τῶν στενῶν ἱστορικῶν σχέσεων τῆς Αἰγύπτου πρὸς τοὺς γείτονες Σημιτικούς λαοὺς τῶν ὀρίων τῆ Αἰγύπτου Ἀσιατικῶν χωρῶν, Ἀραβίας, Παλαιστίνης καὶ Συρίας, ὑπέκυψαν μᾶλλον ἢ ἦτιον ἰσχυρῶς εἰς ἐπίδρασιν Σημιτικὴν μὴ ἀλλοιώσαν τὸν ἰδιαιτέρον Σημιτικὸν αὐτῶν χαρακτήρα, ὡς ὑπέκυψαν βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς ταύτην διαδεξαμένης ἐν Ἀνατολῇ Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας εἰς ἐτι ἰσχυροτέραν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ γραμματείας. Ἀπὸ δὲ τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος ἔνεκα τῆς ὑπο τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων καθυποτάξεως ἅπασης τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς εἰς τὸ Ἰσλάμ προσελεύσεως μεγίστου μέρους τῶν ἰθαγενῶν (οὐχὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων) Αἰγυπτίων ἐπεκράτησε κατὰ μικρὸν ἡ Ἀραβικὴ γλῶσσα, γενομένη γλῶσσα τῶν εἰς τὸ Ἰσλάμ προσελθόντων Αἰγυπτίων, μόνον δὲ οἱ ὀλίγοι Χριστιανοὶ μεινάντες Αἰγυπτίῳ διετήρησαν τὴν Αἰγυπτιακὴν αὐτῶν γλῶσσαν ἐν τῇ νῦν ταύτης φασί τῇ καλουμένῃ Κοπτικῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ κοινωνίᾳ, ἔωσον μετὰ αἰῶνας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀκριβῶς ὅτε ἐπιστημονικῶς ἀνεβίβου ἡ ἀρχαία Αἰγυπτιακὴ γλῶσσα, ἐπαύσατο ζῶσα ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ ἡ Κοπτικὴ διατηρουμένη μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τοῖς σχολείοις ὡς γλῶσσα γραμματείας ἐκκλησιαστικῆς.

Τούναντιον δὲ ἐν τῷ τῆς πρὸς νότον τῆς Αἰγύπτου ἐκτεταμένης μεγάλης Αἰθιοπίας τμήματι ἐκείνῳ τῷ καλουμένῳ Ἀβησσυνία ἡ ἐγχώριος γλῶσσα ὑπέκυψε πρωτίτως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἀπέναντι Ἀραβικῆς ἀκτῆς τῆς Εὐρυθρᾶς ἐκτεινομένης Νοτίου ἢ Εὐδαίμονος Ἀραβίας ἐπίδρασιν καὶ τὸ Ἀραβικὸν ἰδίωμα τῆς χώρας ταύτης τὸ καλούμενον Ομηρίτικον (ὡς μετεποίησαν οἱ Ἕλληνες τὸ ἐγχώριον ὄνομα Χιμαρι) ἐπεκράτησεν ἐν Ἀβησσυνίᾳ ὡς γλῶσσα φιλολογικῆ γραφομένη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ καὶ καλουμένην *Psest* (=γραφομένη), παρὰ ταύτην δὲ παρήχθη καὶ τὸ ἰδίωμα τὸ ἀνάμικτον ἀπὸ τῆς Χιμαριτικῆς Ἀραβικῆς καὶ τῆς ἐγχωρίας Ἀφρικανικῆς Χαμητικῆς γλώσσης τὸ καλούμενον νῦν ὑπὸ τοῦ Ἀβησσυνιάκου λαοῦ.

Ὁ δὲ μόνον δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἐπεκράτησεν ἡ Ἀραβικὴ παρὰ τοῖς Βερβερικοῖς χωρῖς νὰ καταπνίξη τὰς ἐγχωρίας Χαμητικὰς Βερβερικὰς διαλέκτους γραφομένης τε καὶ λαλουμένης, ἀλλ' ἐν δευτέρῳ μοίρᾳ μετὰ τὴν Σημιτικὴν Ἀραβικὴν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰ ἔτηματα ταῦτα φανισθῆσονται περισσότερο ἐν αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ τῶν χωρῶν, περὶ ὧν ἐνταῦθα ὁ λόγος.

Β. Πηγὴ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας.

Αἱ πηγὴ τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας εἰσι τοιαυταί:

(1) Αἱ ἐν τοῖς λιθίνου ἢ ξυλίνου μνημείοις τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς γλώσσας

σης ἐπιγραφῶν καὶ ἀναγραφῶν ὡς καὶ τὰ ἐν τοῖς σωζομένοις ἀρχαίοις Αἰγυπτιακοῖς παπύροις ἀναγραφόμενα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου. β) Αἱ ἐκ τῆς Π. Δ. σποράδῃ περὶ Αἰγύπτου παρεχόμεναι εἰδήσεις ὡς καὶ ὅσα ἐκ τῆς σφηνείδους Ἀσσυριοβαβυλωνιακῆς ἢ Μηδοπερσικῆς ἢ Χιταϊκῆς γραμματείας περὶ Αἰγύπτου μανθάνομεν. γ) Τὰ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς γραμματείας περὶ Αἰγύπτου καὶ Αἰγυπτίων ἀναγραφόμενα. Περὶ ἐκάστης τῶν εἰρημῶν πηγῶν διαλαμβάνομεν ἰδιαιτέρως ἐνταῦθα ἐν πάσῃ συντομίᾳ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαζοῦντα ὡς ἐν προλόγῳ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας.

Εἰ καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναγραφείσαν σειράν ἔδει νὰ ποιησάμεθα λόγον ἐν πρώτοις περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν πηγῶν τῶν ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις καὶ ἐν τοῖς παπύροις, ἐπειδὴ ἡ περὶ τῶν πηγῶν τούτων πραγματεία προϋποτίθει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐξηγήσεως τῶν γραμμάτων ἤτοι τῶν ἀλφαβητικῶν στοιχείων, ἐν οἷς ἐχαράχθησαν αἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀναγραφῶν, ἢ δὲ ἱστορία αὐτὴ εἶναι ἀρκούντως μακρὰ, ἐξ ἄλλου δὲ αἱ ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ ἐκ τῆς σφηνείδους γραμματείας τῶν διαφόρων Ἀσιατικῶν λαῶν περὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου εἰδήσεις οὔτε δαψιλῆς εἶναι οὔτε συνεχεῖς καὶ ἀκόλουθαι ἀλλήλαις, ἀλλ' ἐν παροῦσιν τὸ πλεῖστον καὶ ἐν βραχυτάτοις ὅμασι περὶ Αἰγύπτου ποιοῦνται λόγον, πρὸς τὸ θεωροῦμεν νὰ προτάξωμεν τὸν περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Λατινικῶν πηγῶν λόγον.

Α. Αἱ ἀρχαίαι Ἑλληνικαὶ περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας εἰδήσεις. Ὁ μόνος λαὸς ὃ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ διατελέσας ἐπὶ αἰῶνας εἰς σχέσεις ζωῆς πρὸς τὴν Αἰγύπτου, οὐχὶ διὰ πολέμων καὶ ἐπιδρομικῶν στρατειῶν, ὅπως Ἀσιατικοὶ τινες λαοί, ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ καὶ δι' εἰρηνικῶν ἐπιτηδεύματων, εἶναι ὁ Ἕλληνας. Ἕλληνες πρῶτον ἄνδρες φιλόσοφοι τὸ πλεῖστον καὶ ἱστοριογράφοι καὶ τῆς περὶ τὴν φύσιν ἱστορίας καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν μύσται καὶ μυσταγωγοὶ ἐπαγέθωσαν τὴν Αἰγύπτου εἰς τὸν κόσμον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ διὰ τούτου εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν ἐξ ἀμφοτέρων προελθόντα Εὐρωπαϊκόν. Ἕλληνες δὲ ἐπὶ αἰῶνας ἀξάντες πολιτικῶς τῆς Αἰγύπτου ἐν ἱστορικῇ περιόδῳ μακροτάτῃ ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἑλληνος βασιλέως Πτολεμαίου Α' μέχρι τοῦ τέλους τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων (31 π. Χ.), εἶτα δὲ μετὰ τὴν ὑπὲρ τὰ τετρακοσία ἔτη διαρκέσαν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν (31 π. Χ.—325 μ. Χ.), καθ' ἣν Ἕλληνες πάλιν ἦσαν οἱ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς ἀρχόντες ἐν τῇ χώρᾳ, ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ μεγίστου βασιλέως καὶ αυτοκράτορος Ἡρακλείου (641 μ. Χ.), καθ' ὅλην ταύτην τὴν μακρὰν ἡγεμονίαν, ἐκπροσωποῦντες οὐχὶ ἀπλῶς τὸν πολιτικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς χώρας καὶ ἡγεταὶ καὶ ἰδύντορες τοῦ βίου τούτου ὄντες κατέστησαν τὴν Αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν σπουδαιότατον τμήμα τῆς ὅλης τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἱστορίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ὑστέροις καὶ ὑστατοῖς χρόνοις τῆς ἀρχαιότητος ἐγένοντο. Ἡ δὲ Αἰγύπτου, ἐπὶ τῶν Ομηρικῶν

ἤδη χρόνων οὐσα λίαν γνωστή, ὡς δὲ τὰ ἐν Μυκῆναις, Κρήτη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα τέχνης μαρτυροῦσι, χίλια τοῦλάχιστον ἔτη πρὸ τοῦ Ὀμήρου, διατελοῦσα εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπέδρα ὀπωσδήποτε ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὅμως μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας, ἐπὶ τῆς Σαΐτικῆς δυναστείας, ἐφ' ἧς τὸ κέντρον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους μετετέθη εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον καὶ ἦτις διὰ τῆς βοήθειάς Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἰώνων καὶ τῶν μετὰ τούτων συνδεομένων Καρῶν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐνότητά τοῦ κράτους ἢ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου ἐπικοινωνία ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὸν χῶρον τὸν πνευματικὸν καὶ Ἑλληνες σοφοὶ ἤρξαντο νὰ μεταβαίνουν εἰς Αἴγυπτον ἵνα καὶ τὰ θαυμάσια τοῦ Αἰγυπτιακοῦ βίου θεῶνται καὶ τὴν θρυλουμένην σοφίαν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων μυῶνται, καὶ τὰ τῆς Αἰγύπτου μελετῶντες ὑπομνήματα περὶ τῆς χώρας ταύτης καταλίπωσιν. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐπαφὴ ἔλαβε μείζονα ζωὴν καὶ ζωηρότητα ἐπὶ τοῦ Φιλέλληνος κληθέντος βασιλέως Ἀμάσεως τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 6 π.Χ. αἰῶνος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος συνεδέθη διὰ προσωπικῶν σχέσεων μετὰ τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος Κλεοβούλου τοῦ ποιητοῦ, τυράννου τοῦ Λίνδου, Λίνδου ἐνὸς τῶν ἐπτὰ σοφῶν, Βίαντος τοῦ Προυσεῶς, Πιττακοῦ τοῦ Μυτιληναίου καὶ μάλιστα Πολυκράτους τοῦ τυράννου Σάμου ἐπὶ τούτου δὲ ἐπεσκέπαστο τὴν Αἴγυπτον δεξιωθεὶς φιλοφρόνως ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος βασιλέως ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἰωνικῆς καλουμένης τῶν φιλοσόφων σχολῆς Θαλῆς ὁ Μιλήσιος. Ἐπιπρότερον ἐπὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Ἀμάσεως βασιλέως Ἀπρίου (Χόφρα) ἐπεσκέπαστο τὴν Αἴγυπτον ὁ μέγας νομοθέτης Ἀθηναίων Σόλων ὁ Ἐξηκεστίδου (μεταξὺ 594 καὶ 584 π. Χ.) καὶ ἐμυήθη τὴν Αἰγυπτιακὴν σοφίαν ὑπὸ τοῦ ἐν Θήβαις ἱερέως Σώγχιτος. Μετὰ τὸν Σόλωνα μετέβη εἰς Αἴγυπτον ὁ Πυθαγόρας φέρων ἐπιστολὰς συστατικὰς τοῦ τυράννου τῆς Σάμου Πολυκράτους (μεταξὺ, ὡς φαίνεται, τοῦ 540 καὶ 530 π.Χ.) πρὸς τὸν βασιλέα Ἀμασιν, ὃς συνέστησεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς Ἡλιοπόλεως ἄλλ' οὗτοι, ὡς φαίνεται, δὲν ἐδέξαντο αὐτὸν μετὰ πολλῆς προθυμίας, διὸ καὶ μετέβη εἰς τὴν Διόσπολιν (Θήβας), ὅπου ἐμυήθη τὴν Αἰγυπτιακὴν σοφίαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱερέως Σώγχιτος, ὃς ἐμύησε καὶ τὸν Σόλωνα. (Τὸ τοιοῦτον φέρει τινὰ χρονολογικὴν ἀνωμαλίαν. Ἄλλ' ὡς γνωστὸν τὰ κατὰ Πυθαγόραν καὶ χρονολογικῶς δὲν εἶναι ἐν πᾶσι διηκριβωμένα).

Ἐκ τῶν μνημονευθέντων ἐνταῦθα σοφῶν τῶν μεταβάντων εἰς Αἴγυπτον ἴσχυον περὶ Θαλῆ παραδίδεται ὅτι ἔγραψε περὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑψώσεως τοῦ Νείλου. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔγραψαν ἢ γράψαντες δὲν κατέλιπον ὑπομνήματα τοπογραφικὰ ἢ ἱστορικὰ περὶ τῆς χώρας ταύτης. Οἱ τοιαῦτα καταλιπόντες ὑπομνήματα ἀτυχῶς ἐκ τῆς μνείας μόνον αὐτῶν ὑπ' ἄλλων συγγραφέων γνωστοὶ εἰσι :

1) Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος ὁ λογογράφος (ὡς καλοῦνται οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου

ἱστορίας συγγράψαντες) ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τοῦ 5 π.Χ. αἰῶνος. Οὗτος ἐν τοῖς περὶ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης (ὡς καὶ ἐν τοῖς περὶ Ἀσίας καὶ περὶ Λιβύης) «Λόγοις» αὐτοῦ ἔγραψε πολλὰ τοπογραφικὰ καὶ περὶ Αἰγύπτου, ὧν τινὰ φαίνεται ὅτι παρέλαβεν ὁ Ἡρόδοτος κατηγορηθεὶς ὑπὸ μεταγενεστέρων τινῶν συγγραφέων ὅτι ἔκλεψε τὸν Ἐκαταῖον. β') Κάδμος ὁ Μιλήσιος γράψας περὶ Νείλου. γ') Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος, ὅστις ἔγραψεν «Αἰγυπτιακὰ» καὶ «Ἀνάβασιν εἰς Ἀμμωνος ἱερόν». δ') Περὶ τοῦ γνωστοῦ μεγάλου φιλοσόφου Ἀναξαγόρα τοῦ Κλαζομενίου παραδίδεται ὅτι ἔγραψε περὶ τῶν πλημμυρῶν τοῦ Νείλου, εἰ καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἐν ταῖς πολλαῖς περιουσίαις αὐτοῦ μετέβη καὶ εἰς Αἴγυπτον. ε') Ὁ ἐκ Ῥηγίου τῆς Ἰταλίας ἢ ἐκ Σάμου Ἴππων ὁ φιλόσοφος ὁ ἐπικαλούμενος ἄθεος, ὅστις ἐν τοῖς Χρονικοῖς αὐτοῦ τοῖς πραγματευομένοις περὶ τῶν γεγονότων τῆς Περσικῆς κοσμοκρατορίας ἐποιεῖτο λόγον καὶ περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Αἰγύπτου (ἴδ. Σχολιαστ. Ἀπολλων. Ῥοδίου Δ στ. 262 «Ἴππων τοὺς Αἰγυπτίους ἀρχαιοτάτους γεγονέναι λέγει καὶ πρώτους στοχάσασθαι τῆς τοῦ ἀέρος κράσεως καὶ γνωριμώτατον εἶναι τὸ τοῦ Νείλου ὕδωρος»). ε') Μετὰ τοῦτον ἔρχεται ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, οὗτινος τοσοῦτο συχνὴν ποιούμεθα ἐνταῦθα μνείαν, περιηγησάμενος τὴν Αἴγυπτον καὶ πολλὰ ἰδὼν καὶ περιγράψας περὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας τῆς χώρας, περὶ τῆς θρησκείας καὶ περὶ τῶν θεῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς λατρείας αὐτῶν καὶ τινὰ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου τῆς πραγματικῆς ἢ ἐκ τῆς μυθικῆς παρενείρας ἐν οἷς περὶ Αἰγύπτου ἀφηγεῖται, ὡς πολλάκις ποιούμεθα λόγον περὶ τούτων. ζ') Μετὰ τοῦτον ὁ Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ὁ ἐπὶ ἐπτὰ ἔτη διαμείνας ἐν Αἰγύπτῳ καὶ γράψας «περὶ τῶν ἐν Μεσῳγίᾳ ἱερῶν γραμμῶν» (ἴδ. περὶ τούτου ἐν Καρόλου Μυλλέρου Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. 2 σελ. 24-25). ζ') Εὐδόξος ὁ Κνίδιος ὁ περιηγησάμενος τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰ μέσα τοῦ 4 π.Χ. αἰῶνος καὶ γράψας περὶ αὐτῆς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ «Γῆς περιόδῳ». η') Ὁ μέγας φιλόσοφος Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος, ὅστις ἀφοῦ μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους κατέλιπε τὰς Ἀθήνας (399 π.Χ.) μεταβὰς δὲ εἰς Ἰταλίαν ἠκροάσατο ἐνταῦθα τῶν μαθημάτων τῶν μεγάλων μαθηματικῶν καὶ ἀστρονόμων Ἀρχύτα τοῦ Ταραντίνου καὶ Εὐδόξου τοῦ Κνιδίου, μετέβη ἐντεῦθεν εἰς τὴν Κυρῆν ἵνα μαθητεύσῃ παρὰ τῷ Θεοδώρῳ τῷ μαθηματικῷ. Κατὰ τὴν περιουσίαν δὲ ταύτην μετέβη ἀπὸ Κυρῆνης εἰς Αἴγυπτον ἵνα ἴδῃ ἐκ τοῦ σύγγεγυς τὰ θρυλούμενα περὶ τῆς χώρας ταύτης (τὴν Αἴγυπτον ἐπεσκέπαστο μεταξὺ 395 καὶ 390 π.Χ.). Τὰ καθέκαστα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διατριβῆς τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι γνωστά, οὐδ' ἔγραψεν ὁ ἀνὴρ ὑπομνήματα περὶ Αἰγύπτου, ἀλλὰ παρενείρει ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ πολλὰ περὶ τῆς Αἰγυπτίων σοφίας καὶ ἰδίως τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς τοῦ Σόλωνος μετὰ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων συνεντεύξεις καὶ εἰς τὴν Ἀτλαντίδα. θ') Ἐφορος ὁ γνωστὸς Κυρναῖος ἱστοριογράφος, ὅστις ἐν ταῖς 334 ἱστορίαις αὐτοῦ ἐπραγματεύσατο καὶ περὶ Αἰγύπτου. 1) Εὐθύδημος ὁ ἀπὸ Μασσαλίας

γεωγράφος ὁ γράψας περὶ Νείλου. (α') Θεόπομπος ὁ Χίος, ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 4 π.Χ. αἰῶνος ἀκμάσας, ὅστις ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς καὶ τοῖς Φιλίππικοῖς ἀπὸ τοῦ ὑποτίθεται ὅτι ἐγράψεν καὶ Ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου (β') Ὁ Λατίνος Ἀριστοτέλης ὅστις ἐν τῇ ἐπιτομῇ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὑπογράθη ἐπιγραμματεῦσατο περὶ Αἰγύπτου. Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἀλέξανδρον τῶν Μακεδόνων ἰδρυθῆναι τὴν Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν Ἑλληνομακεδονικὴν ἀρχὴν καὶ τῆς ὁρῶν δυνάστεϊας Πτολεμαίων καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας καταστάσεως ἡ μέγιστος κέντρον Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πλεῖστο ὅσοι ἐξήνηθησαν ἐν Αἰγύπτῳ συγγραφεῖς σπουδαῖοι, τῶν τὰ συγγράμματα ἀποτελοῦσαν ἀμέσους ἢ ἕμμεσους πηγὰς καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων περὶ Αἰγύπτου γραφέντων τὰ σπουδαιότατα καὶ πολυτιμώτατα ἐγράψεν ἀνὴρ Αἰγύπτιος Ἑλληνοστῆς, ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς καὶ γραμματεὺς ἢ γραμματιστής τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱερῶν ἀδύτων, ὁ Μανέθων (ἢ Μανέθω, ἢ Μανεθώ. Τὸ ὄνομα τὸ Αἰγυπτιακὸν εἶναι Μαν-ε-θωθ=δοθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ Τῶθ=Ερμού, Ἐρμώδωρος). Ὁ Μανέθων κατήγετο ἀπὸ τῆς πόλεως Σεβεννύτου τοῦ Δέλτα, ἐντεῦθεν δὲ καλεῖται συνήθως Σεβεννύτης, ἀλλ' ἦν ἱερεὺς ἐν Ἡλιοπόλει, ἠμασε δὲ ἐπὶ Πτολεμαίου Β' τοῦ Φιλάδελφου, ἰσθμίου λίαν πεπαιδευμένος («σοφίας εἰς ἄκρον ἑληλακὸς κατὰ Αἴλιανόν, καὶ κατὰ Ἰωσήφον κατὰ Ἀπίωνος (I 14) καὶ Μανέθων τὸ γένος ἀνήρ Αἰγυπτίος τῆς Ἑλληνικῆς μετεσχηκῶς παιδείας ὡς δηλὸς ἐστὶ γέγραφε γὰρ Ἑλλάδι φωνῆ τὴν πάτριον ἱστορίαν ἐκ τῶν ἱερῶν ὡς φησιν αὐτὸς μετὰ φράσας, καὶ πολλά τοῦ Ἡρόδοτον ἀλέγχετο τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑπὸ ἀγνοίας ἐβουσμένον»). Ἡ τοῦ Μανέθωνος ἱστορία ἐπεγράφητο «Αἰγυπτιακὰ ἱερὰ βιβλία» φυσικῶν ἐπιτομῆ, περὶ ἱερῶν παρὰ ἀρχαίῳ καὶ δευτερείῳ περὶ κατὰ σκευῆς κυριῶν (θύμασι μιάτων) καὶ τὰ πρὸς Ἡρόδοτον. Ἀλλ' ἀτυχῶς τοῦ σπουδαιότατου μέρους τῆς τοῦ Μανέθωνος ἱστορίας τῆς ἀπὸ τῆς θεῶν καὶ ἡμιθεῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλείας μέχρι τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνας ἐκτετατομένης ἐλάχιστα μόνον καὶ σὸχι λόγον ἄξια ἐσώθησαν λειψανά παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ καὶ τῷ Ἰουλίῳ Ἀφρικανῷ, πατρὸς τοῦ Ἡρόδοτου καὶ τοῦ Εὐσέβιου (1), βραδύτερον δὲ ὁ Σύγκελλος ἐγράψεν χρονολογικὸν πίνακα τῶν Αἰγυπτιακῶν δυνάστεων καὶ βασιλειῶν κατὰ Μανέθωνος ἱστορίαν (2). Ὁ Μανέθων ἔνεκα τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ παιδείας καὶ ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς γραμματεὺς τῶν ἱερῶν καὶ ἀδύτων καὶ ὡς ἀρχιερεὺς ἠτό στυγρῶς συνδέσει. (X. π. 008 καὶ 009 ἔχοντα ὁμοίως καὶ νοτιογ. A. 117) ἐπιτομῆ γὰρ ἐστὶν ἐπιτομῆ.

(1) Ἄλλ' οἱ ἀγνὸι κριτικοὶ φρονοῦσιν ὅτι ὁ Εὐσέβιος δὲν ἠρῶσατο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ Ἀφρικανοῦ, ἀλλ' ἀπὸ ἑτέρας πηγῶν φευδῶς ἀποδιδόμενης τῷ Μανέθωνι καὶ οὐσης ἀλλογενῆς ἐπεξεργασμένης τῶν τοῦ Ἀφρικανοῦ ἀποσπασμάτων.

(2) Οἱ τῶν Αἰγυπτιακῶν κριτικῶν, ὡς ὁ Λίβιος καὶ ὁ μέγας φιλόλογος Αἰγυπτίος Βοίχιος, φρονοῦσιν ὅτι ὁ Σύγκελλος δὲν ἠρῶσατο τὰς χρονολογίας αὐτοῦ ἐκ τοῦ Μανέθωνος, ἀλλ' ἐκ τῆς βίβλου τῆς λεγομένης βίβλου τῆς Σώθους ἢ Κυνικοῦ κύβλου, ἔργον πολλῶν μεταγενεστέρων τῶν τοῦ Μανέθωνος χρόνων.

δεμένος καὶ οἰκείας μετὰ τοῦ Πτολεμαίου Β' καὶ ἕνεκα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ ὡς ἐξηγητῆ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἠρωτάτο ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου περὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι. (1) Ἐκ τῶν μετὰ τὸν Μανέθων περὶ Αἰγύπτου γραφέντων Ἑλληνικῶν βιβλίων μείζεις εἶναι: Ὁ Ἰστέρος Κρηναῖος γράψας «Αἰγυπτίων ἀποικίας», ἀνάγων ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ πολλὰ Ἑλληνικῶν πόλεων τὴν Ἱδρυσιν εἰς ἀποικίας ἐξ Αἰγύπτου δῆθεν γενομένας. Ὁ Στραβὼν δὲ εἰς τὴν ἀποικίαν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἱδρυσιν εἰς ἀποικίας ἐξ Αἰγύπτου δῆθεν γενομένας. Ὁ Στραβὼν δὲ εἰς τὴν ἀποικίαν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἱδρυσιν εἰς ἀποικίας ἐξ Αἰγύπτου δῆθεν γενομένας. Ὁ Στραβὼν δὲ εἰς τὴν ἀποικίαν ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἱδρυσιν εἰς ἀποικίας ἐξ Αἰγύπτου δῆθεν γενομένας.

Ὁ περιήγητος Ἑρατοσθένης ὁ Κρηναῖος, ὁ γεωγράφος καὶ χρονολογός, περὶ οὗ πολλὰ διδάσκει ἡμᾶς ὁ Στραβὼν ἐν πολλοῖς ἐλέγχων αὐτόν. Συνέγραψε δὲ οὗτος «Χρονογραφία» Αἰγύπτου ἐξικνουμένης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου (285—247 π.Χ.), ὃν τὸ σπουδαιότατον μέρος εἶναι οἱ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενοι κατάλογοι τῶν δυναστειῶν Ἑλλήνων τῶν Αἰγυπτίων, οὓς ἠρῶσατο ὡς λέγεται ἐξ ἐπισήμων ἀρχείων Αἰγυπτιακῶν. Ὁ Κορνήλιος Ἀλέξανδρος Πολύιστωρ, ὁ γράψας Αἰγυπτιακά, ἀκμάσας δὲ κατὰ τὸν 1 π.Χ. αἰῶνα, ἐλάχιστα τούτου ἐσώθησαν (ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ μέρους τῆς πραγματείας) ἀποσπάσματα παρὰ τῷ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ.

Σπουδαιότατη ἱστορικὴ πηγή ἐν τοῖς ἐπι τοῦ Αἰγυπτίου καὶ τοῖς μετὰ τοῦτον χρόνοις εἶναι ἡ παγκόσμιος ἱστορία τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, ἧς πολλὰ κεφάλαια πραγματεύονται περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου. Ἰθάκας ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μαυριτανίας Ἰόβα (συμμάχου τῶν Πομπηϊανῶν ἐναντίον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος γενομένου, αὐτοκτονήσαντος δὲ μετὰ τὴν περὶ Θάρον ἡτταν τῶν Πομπηϊανῶν) παιδευθεὶς ἐν Ρώμῃ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς εἰδήμων γενόμενος, ἐγκατασταθεὶς δὲ ἐν Νομισιδίᾳ ὡς βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου, ἠσχολήθη εἰς συγγραφάς, γράψας ἐν ἄλλοις περὶ Ἀραβίας καὶ περὶ Αἰγύπτου ἀποσπάσματα μόνον καὶ τῶν τούτου ἱστορικῶν πραγματειῶν ἐσώθησαν.

Εὐαγόρας ὁ Λίνδιος, γράψας ἱστορίαν περιέχουσαν τὰς Αἰγυπτίων βασιλείας Πτολεμαῖος ὁ Μενδήσιος, γράψας «Αἰγυπτίαν βασιλείαν πράξεις». Τούτου ὡς καὶ τοῦ Εὐαγόρα, τοῦ Ἰόβα καὶ τοῦ Πολυίστου τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα (1) Σώζεται καὶ προσφώνησις τοῦ Μανέθωνος πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Β' τὸν Φιλάδελφον ἐν βιβλίῳ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος γεγραμμένη ἐχούσα τοῦτο: (ἐπιστολὴ Μαγεθῶν τοῦ Σεβεννύτου πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Φιλάδελφον) «Βασιλεῖ μεγάλῃ Πτολεμαῖε Φιλάδελφε Σεβαστῷ Μαγεθῶν ἀρχιερεὺς καὶ γραμματεὺς τῶν κατ' Αἰγύπτου ἱερῶν ἀδύτων, γένος Σεβεννύτου, ὑπάρχων Ἡλιοπολίτης, τῷ δεσπότη μου, χαίρειν. Ἡμᾶς δεῖ λογίσσασθαι, μεγίστε βασιλεῦ, περὶ πάντων, ὧν ἂν βούλη ἡμᾶς ἐξετάσαι πραγμάτων. Ἐπιζητούντες οὖν σοὶ περὶ τῶν μελλόντων τῷ κόσμῳ γίνεσθαι καθὼς ἐκέλευσάς μοι παραφανήσεται σοὶ ἃ ἐμαθὼν ἱερὰ βιβλία γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ ἀρχεπάτρός σου μεγίστου Ἐρμοῦ, δεσποῦ μου, βασιλεῦ». Ἡ Πτολεμαῖος Β' τὸν Φιλάδελφον ἐν βιβλίῳ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος γεγραμμένη ἐχούσα τοῦτο: (ἐπιστολὴ Μαγεθῶν τοῦ Σεβεννύτου πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Φιλάδελφον) «Βασιλεῖ μεγάλῃ Πτολεμαῖε Φιλάδελφε Σεβαστῷ Μαγεθῶν ἀρχιερεὺς καὶ γραμματεὺς τῶν κατ' Αἰγύπτου ἱερῶν ἀδύτων, γένος Σεβεννύτου, ὑπάρχων Ἡλιοπολίτης, τῷ δεσπότη μου, χαίρειν. Ἡμᾶς δεῖ λογίσσασθαι, μεγίστε βασιλεῦ, περὶ πάντων, ὧν ἂν βούλη ἡμᾶς ἐξετάσαι πραγμάτων. Ἐπιζητούντες οὖν σοὶ περὶ τῶν μελλόντων τῷ κόσμῳ γίνεσθαι καθὼς ἐκέλευσάς μοι παραφανήσεται σοὶ ἃ ἐμαθὼν ἱερὰ βιβλία γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ ἀρχεπάτρός σου μεγίστου Ἐρμοῦ, δεσποῦ μου, βασιλεῦ».

σματα περιελήφθησαν ἐν τῇ τετρατόμῳ συλλογῇ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν Ἑλλήνων ἱστοριογράφων, ἐν οἷς καὶ τοῦ Μανέθωνος, τῇ ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ Καρόλου Μυλλέρου (Caroli Mylleri Fragmenta Historiæ Graecorum).

Σπουδαιόταται πηγαὶ ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶναι Στράβων ὁ γεωγράφος ὁ πολλὰ περιλαβὼν ἐν τῇ ὅλῃ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν, καὶ ὁ Ἰουδαῖος Φαρισαῖος Ἑλληνιστῆς Ἰώσηπος ὁ διασώσας τεμάχια τινὰ πολύτιμα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Μανέθωνος.

Πλούταρχος ὁ τῆς Χαιρωνείας φιλόσοφος πολλὰ ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ποικίλοις συγγράμμασιν αὐτοῦ γράφας περὶ Αἰγύπτου, ἰδίως δὲ ἐν τῇ περὶ Ἰσίδου καὶ Ὀσίριδος πραγματείᾳ.

Ὁ περίφημος γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος ὁ Ἀλεξανδρινὸς (ἀκμάσας περὶ τὰ 160 μ.Χ.) πραγματευόμενος ἐν τῇ περιφήμῳ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς γεωγραφίας τῆς Αἰγύπτου.

Ἑρμαπίων (ἰδ. περὶ τούτου περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν).

Ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν πραγματευσαμένων περὶ Αἰγύπτου ἄξιοι μνείας εἶναι.

Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας (ἐν τοῖς πρὸς Αὐτόλυκον).

Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς πολλὰ ἐν τοῖς *Στρωματεῦσιν* αὐτοῦ γράφας περὶ τοῦ βίου, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων.

Ἰούλιος ὁ Ἀφρικανὸς γράφας περὶ Αἰγύπτου ἐν τῇ Χρονολογικῇ Πενταβίβλῳ αὐτοῦ.

Ὁ Ψευδομανέθων τοῦ 3 μ.Χ. αἰῶνος, ὁ συγγραφεὺς τῆς *Σώθως*, ἔργου χριστιανικοῦ, ὡς γενικῶς φρονεῖται.

Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας (τῆς ἐν Παλαιστίνῃ) ἐπίσκοπος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ περιφήμου Χρονικοῦ, οὗ ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ 18 αἰῶνος εὗρέθη ἐν τῷ Ἀρμενικῷ Πατριαρχείῳ Κωνσταντινουπόλεως (ἐν Κοντοσκαλίῳ) μετάφρασις Ἀρμενικῇ τοῦ ὅλου Χρονικοῦ ἐκδοθεῖσα μετὰ Λατινικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ ἀρμενοκαθολικοῦ μοναχοῦ τοῦ τάγματος τῶν Μηχιταριστῶν Aucher.

Τέλος ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 8ου μ.Χ. αἰῶνος βίων Σύγγελλος, συγγραφεὺς τῆς Ἑκλογικῆς χρονογραφίας, περὶ οὗ ἤδη ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς περὶ Μανέθωνος.

Καὶ Λατινοὶ τινες συγγραφεῖς τῶν αὐτοκρατορικῶν ἰδίως χρόνων, Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, Τάκιτος, Οὐλοπίσκος (Ἰούλιος), ἀποτελοῦσιν ἐν μέρει πηγὰς τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας, ἀλλ' οὗτοι ἐν παρόδῳ μόνον καὶ σποράδην ποιοῦνται λόγον περὶ Αἰγύπτου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς καὶ δὴ οὐχὶ περὶ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου.

Β'. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ αἱ σφρηνοειδεῖς ἐπιγραφαὶ ὡς πηγαὶ τῆς Αἰγυ-

πτιακῆς ἱστορίας. Αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου παρεχόμεναι εἰδήσεις οὔτε πλούσιαι εἶναι οὔτε συστηματικαί. Ἐκ τῆς Πεντατεύχου τοῦ Μωσέως ἡ Γένεσις μόνη παρέχει εἰδήσεις περὶ Αἰγύπτου, ἡ δὲ Ἐξόδος κυρίως περὶ τὴν Ἑβραίων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱστορίαν περιστροφόμενη ποιεῖται λόγον περὶ Αἰγύπτου καὶ Αἰγυπτίων μόνον ὡς πρὸς τὰς τούτων πρὸς τοὺς Ἑβραίους σχέσεις καὶ τοῦτον εἰς γενικὰ περιοριζόμενον. Οὐδενὸς Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος. Μόνον δὲ ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλικῶν καὶ τοῦ Χρονικοῦ (τῶν Παραλειπομένων) καὶ παρὰ τοῖς Προφήταις ὑπάρχουσιν ἐκτενεῖς ἀναγραφαὶ γεγονότων τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλείας Συναχειρίμ (περὶ τὰ τέλη τοῦ 8 π. Χ. αἰῶνος) ἀρχομένη καὶ μέχρι τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β' καὶ τοῦ Βαλτάσαρ (τῶν μέσων τοῦ 6 π. Χ. αἰῶνος) ἐκτεινομένη τοῦ περιόδῳ.

Ἐκ δὲ τῶν σφρηνοειδῶν ἐπιγραφῶν, τῶν τε Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν καὶ τῶν Περσικῶν, οὐδὲν σχεδὸν μανθάνομεν περὶ Αἰγύπτου, οὐδ' ἐξ αὐτῶν τῶν περιφήμων ἐπιγραφῶν τοῦ Τελλ - ελ - Ἀμάρνα. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐκ τῶν μόλις πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ εὑρεθεισῶν καὶ ἀναγνωσθεισῶν ἐν μέρει σφρηνοειδῶν Χεταϊκῶν ἐπιγραφῶν οὐδὲν περὶ Αἰγύπτου μέχρι σήμερον ἐγνώσθη. Τοῦναντίον δὲ πολλὰ περὶ Χεταίων μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων καὶ τῶν παύρων τῆς Αἰγύπτου, εἰς ὧν τὴν ἐξέτασιν μεταβαίνομεν ἤδη ὡς πηγῶν πολυτίμων τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας.

Γ'. Τὰ Αἰγυπτιακὰ μνημεῖα καὶ οἱ πάπυροι ὡς πηγαὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Ἡ Αἰγυπτὸς γέμει ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐνεπιγραφῶν μνημείων, ἐρειπίων ἱερῶν καὶ ἀνακτόρων, δβελίσκων καὶ πυραμίδων ἱσταμένων ἐτι νῦν σώων καὶ ἀκεραίων, ἀδαμάστων ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἐτι δὲ καὶ τάφων ἐν πέτραις λελαξευμένων, φερόντων πάντων τούτων ἐπιγραφὰς γεγραμμένας ἐν γράμμασιν εἰκονικοῖς, ὧν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι οὐδεμίαν παρέδοσαν ἡμῖν ἐρμηνείαν. Καὶ αὐταὶ αἱ εἰς τοὺς ἐσχάτους Ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἀναφερόμεναί τινες σπανιόταται ἐρμηνεῖαι ἢ ὀπίπειραι ἐρμηνειῶν παρῆλθον ἀπαρατήρητοι σχεδὸν ὑπὸ τοῦ συγχρόνου κόσμου. Καὶ ἐν τῇ νεωτέρῃ δὲ Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ περιόδῳ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ (ἀπὸ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 17 αἰῶνος) οὐδεμία ἐδίδετο προσοχὴ εἰς τὰς Αἰγυπτιακὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ γράμματα τούτων, εἰ καὶ ταῦτα δὲν ἦσαν γνωστὰ μόνον εἰς ὀλίγους εἰς Αἰγυπτὸν πορευομένους ἢ ταύτην περιηγουμένους ἄνδρας, ἀλλ' ἦσαν μέχρι τινὸς καὶ ἐπιχώρια ἐν Εὐρώπῃ αὐτῇ, ἀφοῦ τοσαῦται πυραμίδες ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεμμένα ἐκόσμουσαν τὰς πολλὰς πλατείας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, μία δὲ περίφημος τὸ ἵπποδρόμιον τῆς Νέας Ῥώμης, προσεῖται πᾶσαι εἰς τὴν ὄψιν καὶ θέαν οὐ μόνον τῶν οἰκητόρων τῶν δύο μεγάλων πόλεων, ἀλλὰ καὶ τῶν πανταχόθεν τοῦ κόσμου εἰς τὰς εἰρημένας πόλεις μεταβιβνόντων λογίων ἀνδρῶν. Μόνον δὲ

κατά τον 17 αιώνα μοναχοί λόγιοι ανήκοντες εις τὸ τάγμα τοῦ Ἰησοῦ εἰργάζοντο μετὰ ζήλου ἵνα νοησῶσι τι καὶ ἐρμηνεύσῃσι τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων ἐκ τῶν ὑπὸ πολλῶν λογίων τῆ ἐρευνῆ καὶ τῆ γνώσει καὶ ἐπιστήμῃ διὰ παντός κεκλεισμένων θεωρημένων εἰκονογραφικῶν γραμμάτων τῶν μνημείων ἐκείνων, ἀφοῦ ἐκ παραδόσεως ἦτο γνωστὸν ὅτι τὰ σημεῖα ἐκεῖνα δὲν ἦσαν ἀνερμηνεύτα ἀφωνα κοσμήματα, κατὰ μαρτυρίαν δὲ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου (XVII § 17-23) ὁ κατὰ τὸν πρῶτον, ὡς φαίνεται, μ.Χ. αἰὼνα βίῳν Αἰγύπτιος Ἕλλην Ἑρμασίω εἶχε γράψει πραγματεῖαν ἐλληνιστὶ ἐρμηνεύουσαν τὴν ἱερογλυφικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τῆς Ῥώμης ἰδουμένου ὀβελίσκου, ἕτερος δὲ Αἰγύπιος Ἕλλην καὶ Ἑλληνοαἰγυπτιακὸν (ὅπως καὶ ὁ Ἑρμασίω, Ἑρμῆς-Ἀπὶς) ὄνομα φέρων γραμματικὸς τοῦ 4 μ.Χ. αἰῶνος Ὡραπόλλων (Ὡρος - Ἀπόλλων) εἶχε συγγράψει πραγματεῖαν ἐπιγραφομένην «*Ἱερογλυφικά*» ἐν τῇ τῶν χρόνων ἐκείνων «*Αἰγυπτία φωνῆ*» (τῆ Κοπτικῆ, ὡς φαίνεται, τῶν χρόνων ἐκείνων) καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ (τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον, φαίνεται, ἦτο μετάφρασις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πρωτοτύπου). Καὶ αἱ μὲν πραγματεῖαι τοῦ τε Ἑρμασίω καὶ τοῦ Ὡραπόλλωνος εἶχον ἐξαφανισθῆ, ἀλλὰ τὰ περὶ ὑπαρξέως τῶν πραγματείων τούτων παραδιδόμενα ταῦτην εἶχον τὴν ἀξίαν ὅτι, καθὰ ἐρεθίσθη, ἐμαρτύρουν ὅτι τὰ εἰκονογραφικὰ σημεῖα τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων ἦσαν ἐπιδεκτικὰ ἐρμηνείας. Μεταξὺ τῶν ἐκ τοῦ τάγματος τοῦ Ἰησοῦ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων μετὰ ζήλου ἐργαζομένων λογίων πατέρων ὁ τὰ μάλιστα ὑπὸ ἱεροῦ καὶ ἐνθέου ζήλου φερόμενος λόγιος πατὴρ Κίρχερ (Kircher) ἐπέλαβeto, μετ' ἀρετῶν μοχθῶν διανοητικῆς ἐργασίας, τοῦ ἀμνησάνου ἐργοῦ τῆς διὰ τῆς κλασσικῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας καὶ ἱστορίας νοήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ὁ ἐργατικώτατος Γερμανὸς λόγιος πατὴρ μετ' ἀκαταβλήτου φιλοργίας ἀγωνισάμενος ἵνα εὕρῃ τινὰ κλεῖδα ἢ μίτον ἐν ταῖς παραδόσεσιν ἢ τοῖς ὑπαινιγμοῖς τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων οὐδὲν ἀπ' εὐθείας λυσίτελες πρὸς τὸν σκοπὸν κατώρθωσεν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐργαζόμενοι λόγιοι Ἰησοῦται. Ἀλλ' ὁμως ἐκ τῶν μακρῶν καὶ μεγάλων ἀγῶνων τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ ἰδίως τοῦ πατρὸς Κίρχερ προσέκυψε τι ἀγαθὸν συντελεῖν ἐμμέσως εἰς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, ὑπερὸ οὗ διηξήγητο ὁ ἀγὼν. Ὁ ἀειμνηστὸς ἀνὴρ φρονῶν ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς μνημείοις γλώσσης ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῆς Κοπτικῆς γλώσσης τῆς καταγομένης ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς, σπουδάσας ἐπιμελῶς τὴν τε ἐκκλησιαστικὴν Κοπτικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν τότε λαλομένην ἐν ὑπὸ τῶν Κοπτῶν δημῶδη γλῶσσαν συνετάξε λεξιλογίον τῆς Κοπτικῆς, ὑπερὸ κατέστη βραδυτέρου οἰονεῖ προκαταρκτικὴ ἐργασία τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰῶνος ἀρξαμένης νέας εὐτυχούς περιόδου τῆς τῶν ἱερογλυφικῶν σπουδῆς. Τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς Κίρχερ ἐξηκολούθησεν ὁ πεπαιδευμένος Δανὸς ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας Zoega βαδίζων τὴν ὑπ' ἐκείνου χαραχθεῖσαν

ὁδὸν τῆς σπουδῆς τῆς Κοπτικῆς γλώσσης, ἣν ἔτι μᾶλλον προήγαγεν ὁ ἱεράρχης οὗτος. Ἀλλὰ καὶ ἑτέραν τινὰ προσήνεγκε συμβολὴν προπαρασκευαστικὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆν τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων. Ἐνόησε δηλονότι ὅτι τὰ ἐντὸς δακτυλιοειδῶν ἢ ὄσειδῶν σχημάτων ἐπιφανείας ἐγκλειόμενα ἱερογλυφικὰ γράμματα ἢ εἰκονικὰ σημεῖα ἐσήμαινον ὀνόματα βασιλέων. Τὸ κέρδος θὰ ἦτο μικρὸν καὶ ἀνόητον ἂν μὴ παρηκολουθεῖτο ὑπ' ἄλλων οὐσιαστικωτέρων, ἀλλ' ἦν ὅπως δῆποτε ἐλαχίστη τις συμβολή, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, εἰς τὸν προκείμενον μέγαν πνευματικὸν ἀγῶνα.

Ὁ ἀγὼν τοῦ πατρὸς Κίρχερ καὶ τοῦ ἐπισκόπου Zoega δὲν ἐτελεσφόρησε, διότι ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία αὐτῶν ἦτο πλημμελής. Γενικὴ παρὰ τούτοις, ὅπως καὶ παρὰ τῇ πλείστη κοινῇ γνώμῃ τῶν λογίων, ἐπεκράτει πεποίθησις ὅτι τὰ τῶν μνημείων γράμματα δὲν ἦσαν στοιχεῖα φωνῶν ἢ συλλαβῶν, ἀλλ' ὅτι ἦσαν αὐτόχρημα εἰκόνες ἢ συμβολικὰ σημεῖα, ὧν ἕκαστον ἐξέφραζεν ἴδιόν τι πρᾶγμα ἢ ἰδέαν. Ἀλλὰ περίστασις τις εὐτυχῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἐμαρτύρησεν ὅτι αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι ἦσαν εἰκονικὰ στοιχεῖα φωνῶν ὅπως τὰ γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀλφαβήτων. Τοῦτο δὲ ἐνεκαίνισε νέαν τελεσφόρων ἀγῶνων περίοδον ἐν ταῖς πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ νόησιν τῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν σπουδαῖς καὶ μελέταις.

Ὅπως ἐν οὐκ ὀλίγαις μεγάλαις ἀνακαλύψεσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀνακαλύψει τῆς κλεῖδος τῆς ἐρμηνείας τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων τυχαῖόν τι γεγονός ἐδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὰ πρόσω φορὰν καὶ πορείαν τῶν αἰγυπτιολογικῶν κληθειῶν σπουδῶν. Ὅτε ὁ στρατηγὸς Ναπολέον Βοναπάρτης ἐπεχείρησε τῷ 1798 τὴν στρατιωτικῶς οὐχὶ λίαν ἐνδοξον, πολιτικῶς δὲ ἄστοχον ἀποδειχθεῖσαν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, αὕτη ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς διανοίας τοῦ στρατηγοῦ ἀπέβη ἐπιστημονικῶς καρποφορωτάτη καὶ ἐν ἄλλοις μὲν χώροις ἐπιστημονικοῖς, ἀλλ' ἰδίως ἐν τῇ διὰ τῆς εὐρέσεως τοῦ πίνακος τῆς Ῥωσέτης ἀρξαμένη Αἰγυπτιολογίᾳ. Καθ' ὃν χρόνον ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ἐστρατοπέδευε περὶ τὸν λιμένα τῆς Ῥωσέτης (τῆς Ἀρχαίας Βολβιτίνης, νῦν Rachit), ἐν τῇ διαταγῇ αὐτοῦ τούτου γινομένη πρὸς ὀχύρωσιν τοῦ λιμένος παρὰ τὸ ὀχύρωμα τῆς Ἁγίας Ἰουλιανῆς (Sainte Julienne) σκαφῇ εὐρέθῃ ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ Bouchard μέγας λίθινος πίναξ μετὰ τριπλῆς ἐπιγραφῆς, ἄνωθεν μὲν ἱερογλυφικῆς, ἐν τῷ μέσῳ διὰ τῶν δημοτικῶν λεγομένων Αἰγυπτιακῶν γραμμάτων γεγραμμένης, κάτωθεν δὲ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ συντεταγμένης. Οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῷ Γαλλικῷ εὐρισκόμενοι λόγιοι ἄνδρες (εἶχε δὲ ὁ Βοναπάρτης ἐν τῇ στρατείᾳ ταύτῃ ὀλόκληρον περὶ ἑαυτὸν μέγα ἐπιτελεῖον ἀνδρῶν ἐπιστημόνων πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, φυσικῶν τε καὶ πνευματικῶν) ἄμα τῇ ἀναγνώσει τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ πίνακος, ἐν ᾧ εὐρίσκετο τὸ ὄνομα Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἐνόησαν ὅτι εὐρίσκοντο

πρὸ μνημείου ἀναμνηστικοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Πτολεμαίου Ε' ἰδρυθέντος ἐπὶ τοῖς ἀνακλιτηρίοις αὐτοῦ, ἦτοι τῇ ἐορτῇ τῆς ἐνῆλικιώσεως καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναλήψεως τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μὲν ἡ ἐπιγραφή εἶχε τὴν σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν αὐτῆς τὴν ἱστορικὴν. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐνόησαν εὐθύς καὶ τὴν ἑτέραν μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν τοῦ εὐρήματος ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον καὶ ἱερογλυφικὰ γράμματα λέγοντα προδήλως ἐν τῷ ἱερογλυφικῷ κειμένῳ ὅσα καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ, οὕτω δὲ εὗρισκετο ἡ ἀνεκὰθεν ζητουμένη περιπόθητος κλεῖς πρὸς ἐρμηνείαν τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων. Ἄλλ' οἱ Γάλλοι δὲν ἠτύχησαν εὐθύς νὰ δρέψωνται τὸν ἠθικὸν καρπὸν τοῦ ἔργου αὐτῶν, διότι μετ' ὀλίγον ἐξεδιώχθησαν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, οἵτινες μετενεγκόντες τὴν πολύτιμον λείαν εἰς τὸ Λονδίνον, ἔνθα ἀποτελεῖ νῦν ἐν τῶν μεγίστων κοσμημάτων τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου, αὐτοὶ ἔλαβον καὶ τὴν φροντίδα τοῦ ἀναγγεῖλαι τὸ εὐφρόσυνον γεγονός εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον καὶ καταστήσαι τοῦτον συμμέτοχον τῆς τε ἐργασίας καὶ τῆς δόξης. Καὶ ἐνταῦθα ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ καρῶσει τοῦ εὐρήματος τὴν δόξαν τῆς Ἀγγλικῆς ἐπιστήμης συνμερίσθη ἐν μεγάλῃ μάλιστα μοίρᾳ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἢ Γαλλικῇ. Καὶ νῦν ἤρξατο ἡ βαρεῖα, πολύμοχθος καὶ χαλεπὴ, ἀλλὰ καρποφόρος ἐργασία τῆς ἐρμηνείας τῆς γραφῆς, καὶ ἐν τῷ εὗρεῖ νῦν διανοιχθέντι νέῳ σταδίῳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἀγώνων ἐνεφανίσθησαν δύο νέοι ἥρωες τῆς ἐπιστήμης ἐφάμιλλοι πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν ἐμφανισθέντας δύο ἥρωας, τὸν Γερμανὸν Grotefend καὶ τὸν Ἄγγλον Rawlinson. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἥρωες ἦσαν νῦν ὁ Ἄγγλος Young καὶ ὁ Γάλλος Champollion. Πρὸ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ὁ μέγας Γάλλος ἀραβιστής De Sacy καὶ ὁ Σουηδὸς ἀσιανολόγος Akerblad εἶχον ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μελέτην αὐτῶν εἰς τὸ δημοτικὸν (1) μέρος τῆς ἐπιγραφῆς, ἔνθα τὰ γράμματα ἐφαίνετο ὅτι εἶχον χαρακτῆρα στοιχείων φωνητικῶν· οἱ δὲ δύο εἰρημένοι ἄνδρες, ὁ Young καὶ ὁ Champollion, ἐστράφησαν τολμηρῶς πρὸς τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα ἔχοντες ὡς κεφάλαια τὰ ἐντὸς τῶν δακτυλιοειδῶν ἢ φσειδῶν σχημάτων γεγραμμένα ὀνόματα, ἅτινα πάντα ἐθεώρουν, ὡς καὶ ἦσαν, ὀνόματα βασιλέων ἢ μελῶν βασιλικοῦ οἴκου καὶ ὧν τὰ ἀντίστοιχα εὗρισκον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ, ἐν ἣ ἦσαν πολλὰ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα (πρὸς τῷ Πτολεμαίῳ ἢ ἐπιγραφῇ εἶχε καὶ τὰ ὀνόματα Κλεοπάτρα, Ἀλέξανδρος, Ἀρσινόη, Διογένης, Φίλιππος), καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἀπετέλεσαν τὸ πρῶτον ἀλφάβητον. Καὶ ὁ μὲν Young, μὴ δυνάμενος νὰ δώσῃ ἀπλῆν φωνητικὴν δύναμιν εἰς τὰ ἱερογλυφικὰ σημεῖα μετὰ πολλοῦ ὀκνου προὔχωρει εἰς τὴν περαιτέρω ἐργασίαν, ὁ δὲ Champollion μετὰ πολλῆς

(1) Ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς τοῖς ἱερογλυφικοῖς καὶ τοῖς δημοτικοῖς γράμμασιν ὑπῆρχε τρίτον εἶδος γραμμάτων ἱερατικῶν καλουμένων μνημονευόμενον ἤδη ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεδείχθη ὡς ἀπλῶς συντόμευσις τοῦ δημοτικοῦ καὶ ἦτο προγενέστερον τούτου, δὲν εὗρέθη δὲ ἐν τῷ μνημείῳ τῆς Ῥωσέτης.

τόλμης ἐποίησε τοῦτο, πεποιθὼς δὲ περὶ τῆς φωνητικῆς δυνάμεως τῶν ἱερογλυφικῶν σημεῖων ἐπεξέτεινε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς μὴ ἐντὸς δακτυλιοειδῶν σχημάτων εὗρισκομένα λέξεις, βοηθεῖα τῆς Κοπτικῆς γλώσσης, ἣν εἶχε σπουδάσει. Ἐκείνο, ὅπερ προσέκρουεν εἰς τὴν εὐχερῆ ἀνάγνωσιν τῶν ἱερογλυφικῶν, ἦτο τοῦτο, ὅτι ὅπως ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς, ἐνῶ τὰ διάφορα συμπλέγματα σφηνῶν ἐκφράζουσι φθόγγους συλλαβικούς, ὅμως πρὸ τῶν διὰ τοιούτων συλλαβὰς ἐκφραζόντων σφηνοειδῶν συμπλεγμάτων τῶν δηλούντων ὀνόματα θεῶν, βασιλέων, πόλεων ἐτίθεντο ἰδιαίτερα ἰδεογραφικὰ σημεῖα τῶν θεῶν ἢ βασιλέων ἢ πόλεων, οὕτως ἐν ταῖς ἱερογλυφικαῖς ἐπιγραφαῖς μετὰ τὰ εἰκονικὰ σημεῖα (οὐχὶ πρὸς τούτων, ὥσπερ ἐν τοῖς σφηνοειδέσιν γράμμασι) τὰ ἐκφράζοντα οἰονδήποτε πρᾶγμα ἢ ἰδέαν ἐτίθετο καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ πράγματος ἢ τὸ συμβολικὸν σημεῖον τῆς ἰδέας. Οὕτως ἐνῶ ἡ λέξις ἰχθύς ἐγράφετο δι' εἰκονικῶν σημεῖων ἢ γραμμάτων ἐκφραζόντων τὴν λέξιν ταύτην, εἰς τὸ τέλος αὐτῆς ἐτίθετο καὶ εἰκὼν ἰχθύος εἰκὼν ἢ δλόκληρος εἰκὼν ἢ συντεταμημένη τῆς εἰκόνης σημεῖον. Ἐννοεῖται δὲ εἰς πόσας δυσχερεῖας ὑπεβάλλοντο οἱ ἐρευνηταὶ ἵνα νοήσωσι πάσας ταύτας τὰς ἰδιοτροπίας τῆς γραφῆς καὶ ἀναγνώσωσιν αὐτὴν ὁμαλῶς (1). Ἐτέρα δυσχέρεια προήρχετο ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα

(1) Οἱ νομίζοντες ὡς τι παράδοξον τὸ ὅτι εἰκόνας δλόκληροι ἐκφράζουσι μίαν φωνὴν ἀναλογισθήτωσαν ὅτι καὶ τὰ γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἦσαν κυρίως εἰκόνας· ὅτι τὸ Ἄλφα (αὐτὸ ἐν ταῖς Σημιτικαῖς γλώσσαις, ἐξ ὧν διὰ τῶν Σημιτῶν Φοινικῶν εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν) προήλθεν ἐκ τῆς εἰκόνης βροῦς (καλουμένου *alep* ἐν ταῖς Σημιτικαῖς γλώσσαις καὶ διὰ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἐκφραζόντος τὸν πρῶτον φθόγγον α τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἰδ. Πλουταρχ. Συμποσ. Θ 2 «Διὰ τὸ τοὺς Φοινίκας οὕτω καλεῖν τὸν βοῦν) καὶ ὅτι ἐκ τοῦ βοῦς τούτου τοῦ ὀλογράφου ἐν ἀρχῇ χάριν συντομίας ἀπετηήθη ὁ κορμὸς καὶ ἔμεινε μόνη ἡ κεφαλὴ πρὸς δήλωσιν τοῦ φθόγγου α, ἐκ τῆς κεφαλῆς δὲ ἐν διαφόροις σχήμασι γραφομένης (Ἄριθ. 1) προήλθον τὰ ἀνεστραμμένα σχήματα Α, α) ὅτι τὸ Βῆτα, φοινικιστὶ Betha = οἶκος, παριστανόμενον ἐν ἀρχῇ ἐν σχήματι οἴκου ἔλαβεν ὕστερον τὸ σχῆμα Β, β) ὅτι τὸ γάμμα προήλθεν ἐκ τῆς εἰκόνης καμήλου (φοινικιστὶ *Gimel*) καὶ ὅτι ἐκ τῆς εἰκόνης τῆς καμήλου μετέστη εἰς τὸ σχῆμα (2) καὶ ἀνεστραμμένον (3) ὅτι τὸ Δάλτα (Δ) σημαῖνον ἐν τῇ φοινικικῇ θύραν, διετήρησε τὸ πρῶτον αὐτῆς σχῆμα. Ἄλλὰ τὴν ποικίλιαν τῶν μεταπτώσεων τῶν εἰκόνων τοῦ ἀλφαβήτου ἐννοεῖ τις κάλλιστα ἐν ταῖς ἐπελθούσαις ἐν πολλαῖς γλώσσαις μεταβολαῖς τῶν εἰκόνων. Ἑλληνες καὶ Τοῦρκοι (οἱ Τοῦρκοι παρέλαβον τὸ Ἀραβικὸν ἀλφάβητον τὸ παραληφθέν παρ' ἄλλων Σημιτικῶν λαῶν) ἔχουσι κατ' οὐσίαν τὸ αὐτὸ ἀλφάβητον μετὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων. Εἶναι δὲ ζήτημα ἂν ὅτε τὸ πρῶτον ἔλαβον οἱ Ἑλληνες τὰ «Φοινικία» (κατὰ τὸν Ἡρόδοτον) γράμματα εἶχον ἤδη μεταστῆ ταῦτα κατ' ὀλοκληρίαν εἰς στοιχεῖα φωνητικά, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι οἱ φθόγγοι τινῶν ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων ὑπέκλυψαν εἰς φωνητικὰς μεταβολάς. Οὕτω τὸ Ἐβραϊοφοινικικὸν Chet (4) μετεβλήθη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Η (ἦτα) εἰς καθαρὸν φωνῆν, ἐνῶ ἐν τῇ Λατινικῇ διετήρησε τὸν πρῶτον αὐτοῦ φθόγγον.

Ἄλλ' οἱ ἐνιζόμενοι ἐπὶ τῇ εἰς ἀπλᾶ φωνητικά στοιχεῖα μεταβολῇ τῶν Αἰγυπτιακῶν εἰκονογραφικῶν ἀναλογισθήτωσαν καὶ τὴν ἐκ τῶν σχημάτων τῶν δακτύλων τοῦ ἀν-

1 † † 4 2 2 3 0 4 Π

εἶχον δύναμιν μόνον συμφώνου, ὅπερ ἀπειτέλει οὕτω συλλαβὴν καθ' ἑαυτὸ τοῦ φωνήεντος νοουμένου, ὡς τοῦτο συμβαίνει μέχρι νῦν ἐν τῇ Ἀραβικῇ, συνέβαινε δὲ καὶ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ πρὸ τῆς χρήσεως σημείων ἐκφραζόντων φωνῆεν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐν τῇ Ἀραβικῇ καὶ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ τὸ αὐτὸ σύμφωνον δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ

θρόπου προέλευσιν τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων ἐν τῇ Λατινικῇ, τὴν ἐκ τοῦ σχήματος τῶν πέντε δακτύλων ὁμοῦ γένεσιν τῆς ἀριθμητικῆς εἰκόνας V, τὴν ἐκ τῆς διασταυρώσεως τῶν δύο χειρῶν προκύψασαν εἰκόνα τὴν ἐκφράζουσαν τὸ X, τὴν ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἰνδικῇ εἰκόνας τοῦ ἀπείρου ∞ προέλευσιν τοῦ O.

Τῶν διαφόρων ἀλφαβήτων ἡ χρησιμὴ δὲν ἔχει οὔτε τοπικὸν οὔτε ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Οἱ Μωαμεθανοὶ τῶν Ἰνδιῶν ἕνεκα λόγων θρησκευτικῶν ἐδέξαντο τὸ Ἀραβικὸν ἀλφάβητον καταλιπόντες τὰ θεογράμματα γράμματα (Devanagari) τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Βραχμανικῆς θρησκείας εἰς τοὺς Βραχμανιστάς, ἐνῶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῶν Βραχμανιστῶν. Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων Κόπται, ἐνῶ αὐτοῖς, πλὴν τῶν ἱερογλυφικῶν καὶ τῶν ἱερατικῶν, ἦσαν γνωστὰ καὶ τὰ ἐκ στοιχείων φωνητικῶν συγκείμενα δημοτικὰ γράμματα, ἀφέντες πάντα ταῦτα ἕνεκα λόγων θρησκευτικῶν εἰσήγαγον παρ' ἑαυτοῖς ἀλφάβητον Ἑλληνικόν.

Σήμερον ἐν πάσῃ τῇ Εὐρώπῃ τῇ Χριστιανικῇ ἐν μόνον ὑπάρχει ἀλφάβητον, τὸ Ἑλληνολατινικόν, ὡς παραφύαδες δὲ τούτου τὸ Κυριλλεῖον Σλαβονικόν τὸ ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος ἱεραποστόλου τῶν Σλαύων Κυρίλλου ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, καὶ τὸ πολλῶ προγενέστερον τούτου κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἶωνα ὑπὸ τοῦ ἐκ Καππαδοκίας καταγομένου Ἑλληνος ἱεραποστόλου τῶν Γερμανῶν καὶ ἐπισκόπου Οὐλφίλου ποιηθὲν συναφείᾳ Ἑλληνικῶν γραμμάτων μετὰ ἀρχαίων τινῶν σκανδιναβικῶν συμβολικῶν εἰκόνων (καλουμένων Runen ἐκ τοῦ runen = ψιθυρίζειν) τῶν γεγραμμένων ἐπὶ ρουνικῶν πέτρων (Runenstein). Σκανδιναβικὸν ἀλφάβητον (ἐξ οὗ τὰ Γοτθικὰ γράμματα) Πάντες δὲ οἱ Μωαμεθανικοὶ λαοὶ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς (καὶ τῆς Εὐρώπης οἱ ὀλίγοι Τούρκοι) χρῶνται ἀλφαβήτῳ Ἀραβικῷ παραχθέντι ἐξ ἧς πηγῆς καὶ τὸ Ἑλληνικόν. Οὕτως ἐξαιρουμένων τῶν Σινῶν τῶν χρωμένων ἐτι σημείοις ἰδεογραφικοῖς καὶ τῶν παρὰ τούτων παραλαβόντων ταῦτα Ἰαπῶνων σύμπασα ἡ ὁπωσοῦν πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ κατ' οὐσίαν χρῆται ἀλφαβήτῳ. Διότι καὶ τὰ «θεογράμματα» (Devanagari) καλούμενα τῆς Βαχμανιστικῆς Ἰνδικῆς, ὡς ἐφρόνον ὁ ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων ἰνδολόγων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Weber (γράφας καὶ πραγματείας ἰδίαν περὶ τοῦ ζητήματος) καὶ ἄλλοι ἀσιανολόγοι ὀνομαστοί, προῆλθεν ἐξ ἧς πηγῆς καὶ τὰ Φοινικῆα. Ἀλλὰ τίς αὐτῆ ἡ πηγὴ; Ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ζήτημα ὁ ἀσιανολογικὸς ἐπιστημονικὸς κόσμος διαιρεῖται δίχα, τῶν μὲν φρονούντων ὅτι τὸ πρωτογενὲς Σημιτικὸν ἀλφάβητον, ἐξ οὗ προῆλθε καὶ τὸ Φοινικικόν, ἔλαβεν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν εἰκονικῶν τῆς Αἰγύπτου, ἄλλων δὲ ἀναγόντων τὴν ἀρχὴν τῶν «θεοχαράκτων» εἰς τὰ σφηνοειδῆ τῆς Βαβυλωνίας γράμματα. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος εἶναι δυσχερής, διότι ἐν τοῖς «θεοχαράκτοις» πάντα τὰ γράμματα εἰσὶ στοιχεῖα φωνητικὰ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ γραφόμενα ὅπως τὰ Ἑλληνολατινικὰ, ἐλλείπει δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ἴχνος ὁμοιότητος φανερᾶς πρὸς τε τὰ ἱερογλυφικὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰ σφηνοειδῆ τῆς Βαβυλωνίας, εἶναι δὲ πολλῶ τούτων νεώτερα, ἀφοῦ τὸ ἀρχαιότατον προῖον τῆς Ἰνδικῆς γραμματείας, θεωρούμενον πρῶτον προῖον καὶ τῆς συμπάντων τῶν Ἀρίων λαῶν φιλολογίας, (τὰ ριγβέδα) ἀνέρχεται μόλις εἰς τὸ 2000 π. Χ. Περὶ τοῦ ἀλφαβήτου τοῦ Ζευδαβέστα δὲν ποιούμεθα λόγον διότι τὰ εὐρισκόμενα ἀποσπάσματα τούτου ἐσώθησαν ἐν ἀλφαβήτῳ Σημιτικῷ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

καὶ μα, καὶ με, καὶ μι, ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ τὸ αὐτὸ σύμφωνον ἀναγινώσκεται καὶ μα καὶ αμ καὶ κα καὶ ακ. Τοῦτο διὰ τοὺς γινώσκοντας τὴν γλῶσσαν, προκειμένου μάλιστα περὶ ὀνομάτων γνωστῆς ἐννοίας, δὲν παρέχει πολλὰς δυσκολίας, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ὀνομάτων ἀγνώστων (ἰδίως κυρίων ὀνομάτων ξένων) παρέχει δυσκολίας εἰς τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν διότι τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται καὶ πέρα καὶ ῥέπα. Ἐννοεῖται ὅτι τοσούτων ὑπαρχουσῶν δυσχερειῶν θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ ἐρμηνεία μόνον διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα συγκρίσεως τῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἱερογλυφικῶς γραφομένων ὀνομάτων καὶ λέξεων πρὸς τὰ ἀντιστοιχοῦντα ἑλληνικά. Ἀλλὰ μέγα βοήθημα πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἱερογλυφικῶν λέξεων προῆλθεν ἐκ τῆς γλώσσης τῆς Κοπτικῆς. Ὅπου ἐν τοῖς μνημείοις παρίσταντο εἰκόνες θυσῶν ἢ ἀπλῶς εἰκόνες ζώων ἢ εἰκόνες τῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἐπιτηδευμάτων, οἷα πολλὰ εὐρίσκοντο ἐπὶ τῶν τάφων (τῶν ἀψίδων τῶν τάφων), τὰ ὀρώμενα ἐνταῦθα εἰκονικὰ σημεία παρεβάλλοντο πρὸς τὰ τῶν μνημείων τῆς Βολβιτίνης, πᾶσαι δὲ αἱ ἀνακαλυπτόμεναι νέαι λέξεις μετὰ τῆς εἰκαζομένης ἢ ὑποτιθεμένης προφορᾶς αὐτῶν ἐζητοῦντο ἐν τοῖς λεξικοῖς τῆς Κοπτικῆς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ πρόοδος τῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας προσέκοπτεν εἰς δυσχερείας πολλὰς, ἰδίως διότι τὸ πλῆθος τῶν ἰδεογραφικῶν σημείων (ἀστέρων, ἡλίου, σελήνης μετὰ τῶν διαφόρων φάσεων αὐτῆς) τῶν προτασσομένων τῶν ὀνομάτων τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν Αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, ἀναμιγνύμενον μετὰ τῶν φθόγγους ἀπλῶς δηλουσῶν εἰκονογραφικῶν, καθίστα δυσχερῆ τὴν ἀνάγνωσιν. Ἀλλὰ παρὰ πάσας ταύτας τὰς δυσχερείας τὸ γιγάντιον ἔργον τοῦ Champollion (τοῦ Young ἀπαυδήσαντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ) ἐποιεῖτο διαρκῶς καὶ σταθερὰν πρόοδον μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 1832 ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ, ὅτε ἐθεωρεῖτο πλέον οὐχὶ μὲν συντελεσμένον, ἀλλ' ἐν τῇ ἀσφαλεῖ πρὸς τὴν συντέλειαν ὁδῷ εὐρισκόμενον, πολυάριθμα δὲ συμπλέγματα ἱερογλυφικὰ εἶχον ἤδη ἀναγνώσθῃ καὶ ἐρμηνευθῆ, αὐτὸς δὲ ὁ Champollion, εἰς ὃν ὁ Γερμανὸς αἰγυπτιολόγος G. Ebers ἔδωκε τὴν προσηγορίαν «Ἐξηγητοῦ τῶν Ἱερογλυφικῶν», κατέλιπε καὶ γραμματικὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν τῆς ἱερογλυφικῆς γλώσσης. Οἱ συμπολίται τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ἐτίμησαν τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τῆς περιφήμου ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ χαραχθείσης ἐν τῇ ἀπλότῃ ὑπερηφάνου ἐπιγραφῆς «Αἱ θανάσιαι ἐργασίαι αὐτοῦ θὰ ἔχωσι διάρκειαν ἴσην πρὸς τὴν τῶν μνημείων, ἅπερ κατέστησεν ἡμῖν γνωστὰ» (Les admirables travaux auront la durée des monuments, qu' il nous fit connaître).

Τὰ ὑπὸ τοῦ Champollion ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα ἦσαν καρποὶ κυρίως τῶν ἡρωϊκῶν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἀθλῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπίτευξιν τούτων συνέδραμον καὶ ἄλλων πολλῶν πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἑραστῶν καὶ θεραπόντων τῆς ἐπιστήμης ἀθλοῖ. Διότι τὸ ἄκουσμα τῶν πρώτων ἡδὴ καὶ ἀσθενῶν ἐτι ἀποτελεσμάτων εἶχεν ἐξεγείρει ἐνθουσιασμὸν ἄπλετον πανταχοῦ τοῦ

τῶν λογίων κόσμου. Διὸ καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ οἱ πανταχοῦ «αἰγυπτιολόγοι» νῦν προσωνομούμενοι λόγιοι ἄνδρες οἱ συγκαταριθμούμενοι τοῖς ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν ἀνατολισταῖς ἢ ἀσιανολόγοις (Orientalistes) ἐφιλοτιμοῦντο νὰ προάγῃσι τὸ ἔργον αὐτοῦ. Μεγάλοι δ' ἐντεῦθεν καὶ τεράστια ἐγένοντο ἐργασίαι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ θανάτου τοῦ Champollion ἐν τῇ Αἰγυπτιολογίᾳ ὑπὸ Γερμανῶν, Ἀγγλων, Γάλλων καὶ Ἰταλῶν κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν, καὶ τὸ 35 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Champollion τῷ 1867 ἐν τοῖς ἔρειπίοις τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς πόλεως Τάνεως ὑπὸ τοῦ περιφήμου Γερμανοῦ αἰγυπτιολόγου Λιψίου εὗρεθὲν νέον τριγράμματον (Ἑλληνικοῖς, ἱερογλυφικοῖς καὶ δημοτικοῖς Αἰγυπτιακοῖς γράμμασι γεγραμμένον) Κανῶβιον ἢ Κανῶπιον εὐχαριστήριον ψήφισμα τὸ ἐκδοθὲν (τῷ 238 π. Χ.) ὑπὸ συνόδου ἱερέων Αἰγυπτίων πρὸς τιμὴν τοῦ Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου (διότι οὗτος ἐκ τῆς πρὸς τὰς Περσικὰς χώρας στρατείας αὐτοῦ ἐπανήγαγεν εἰς Αἴγυπτον τὰ πρὸ 300 περίπου ἔτων ὑπὸ τοῦ Καμβύσου συληθέντα καὶ εἰς Περσίαν ἀπαχθέντα ἀγάλματα τῶν Αἰγυπτίων θεῶν) ἐβεβαίωσε τὸ ἐπιτυχὲς τῆς μέχρι τότε γενομένης ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν ἐργασίας. Καὶ αἱ ἔκτοτε δὲ μέχρι νῦν γινόμεναι νέαι ὑπὸ τῶν μεγάλων αἰγυπτιολόγων G. Ebers, Brugsch, Mariette, Chabas, Rougé, Maspero καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν αἰγυπτιολόγων γινόμεναι ἐργασίαι ἐποίησαν ὥστε σήμερον, ὅπως αἱ τῶν σφηνοειδῶν γραμμάτων ἐπιγραφαί, οὕτω καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν, παρὰ πάσας τὰς ἐνίοτε καὶ ἐνιαχοῦ ἐνεκεν ἑλλείψεως φωνηέντων παρεμβαλλομένας δυσχερείας, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος, τοσοῦτον εὐχερῶς καὶ ὁμαλῶς ἀναγινώσκονται ὅσον καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Λατινικαὶ ἐπιγραφαί.

Τοσοῦτο μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐντὸς ἐνὸς αἰῶνος ἐπελθοῦσα πρόοδος ἐν τῇ σπουδῇ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῇ διὰ ταύτης ἐπιτευχθεῖσα μελέτη καὶ γνώσει τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου.

Ἡ ἱερογλυφικὴ γραμματεία. Τὰ ἐν ἱερογλυφικαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν μνημείων ἀναγινωσκόμενα καὶ τὰ δι' ἱερογλυφικῶν γραμμάτων συντεταγμένα περιεχόμενα τῶν ἀρχαιοτάτων παπύρων ἀποτελοῦσι πλουσίαν πηγὴν Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Διότι ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις, ὡς καὶ ἐν τοῖς παπύροις, ἐκτίθενται ἔργα πολεμικὰ καὶ εἰρηνικὰ τῶν μεγάλων βασιλέων, οἱ πόλεμοι οὓς ἐπεχείρησαν καὶ διεξήγαγον ἐναντίον τῶν διαφόρων πρὸς βορρᾶν (ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ) καὶ πρὸς νότον (ἐν Αἰθιοπίᾳ) οἰκούντων λαῶν, αἱ πόλεις αἱ κυριευθεῖσαι διὰ τῶν πολέμων (ἀλλὰ συνθήκης εἰρήνης μετὰ πόλεμον συνομολογηθείσης ἐν μόνον ἔχομεν κείμενον, τὸ τῆς μεταξὺ Ραμεσσῆ Β' τῆς Αἰγύπτου καὶ Χετασᾶρ τοῦ Χεταϊκοῦ κράτους, διασωθὲν ἐν ἐπιγραφῇ εὗρεθείσῃ ἐν Καρνάκ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐν τῷ περιφίμῳ παπύρῳ Anastasi' ἴδε περαιτέρω), ἐν αὐταῖς δὲ ἐκτίθενται καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς κτίσεις ναῶν ἱερῶν καὶ ἄλλων ἔργων οἰκοδομικῶν κοινωφελῶν. Πολυτιμότεναι πηγαὶ ἱστορίας ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς

εἶναι οἱ κατάλογοι τῶν βασιλέων μακρῶν περιόδων δυναστειῶν, οἳ εἶναι οἱ ἐν τοῖς ἔρειπίοις τῆς Ἀβύδου (αἰγυπτιαστὶ Ἀμποῦ) τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐν Σακκαρᾷ τῆς Μέσης Αἰγύπτου, ἔτι δὲ οἱ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Καρνάκ (ἐν τῇ Θηβαΐδι τῆς Ἄνω Αἰγύπτου) κατάλογοι βασιλέων καὶ δυναστειῶν. Πηγαὶ σπουδαῖαι ἱστορικαὶ εἶναι καὶ αἱ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαί, ἰδίως αἱ παρὰ τοὺς τάφους στῆλαι, ἐν αἷς ἐκτίθενται ὁλόκληροι ἱστορίαι τῶν τεθνεώτων, ἰδίως πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων. Πλουσία πηγὴ ἱστορίας εἶναι καὶ τινες πάπυροι, ὧν σπουδαιότατος εἶναι ὁ τοῦ Τουρίνου περιέχων κατάλογον ὅπως οὖν μακρὸν τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν μυθικῶν θεῶν καὶ ἡμιθέων βασιλέων μέχρι τῶν χρόνων τῆς εἰς Αἴγυπτον εἰσβολῆς καὶ ἐν ταύτῃ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα ἀρχῆς τῶν Ὑξῶς ἢ «ποιμένων βασιλέων» (ἀπὸ 2200 ἢ 2100 μέχρι τῶν μέσων περίπου τῆς 2 π. Χ. χιλιετηρίδος) (1). Σπουδαῖος καὶ πολύτιμος εἶναι καὶ ὁ πάπυρος Anastasi, Σουηδοῦ προξένου ἐν Αἰγύπτῳ, ἔργον ἀνήκον εἰς τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος (εἰς τὸν ΙΔ' ἢ ΙΕ' π. Χ. αἰῶνα. Τὸ περιεχόμενον εἶναι περιήγησις Αἰγυπτίου τινὸς εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν. Ὁ περιήγημος Γάλλος αἰγυπτιολόγος Chabas μετήνεγκε τὸ περιεχόμενον εἰς τὸ Γαλλικὸν μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κειμένου καὶ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως αὐτοῦ). Πολλοὶ ἄλλοι ὑπάρχουσι πάπυροι ἰδιωτικοὶ (πάπυρος Prises, π. Sallier), πλεῖστοι δὲ ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς μουσείοις τοῖς εὐρωπαϊκοῖς, καὶ ἰδίως ἐν τῷ Βρετανικῷ μουσεῖῳ, πολλὰ περιέχοντες ἱστορικά. Περιήγημος εἶναι καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ G. Ebers εὗρεθεὶς καὶ φέρων τὸ ὄνομα αὐτοῦ πάπυρος Ebers, οὗ τὸ περιεχόμενον κυρίως εἶναι ἱατρικόν, ἀλλ' ἐμμέσως εἶναι καὶ ἱστορικὸν ἰδίως ὡς πρὸς τὰς χρονολογίας. Σπουδαία πηγὴ γνώσεως τοῦ ἀρχαίου Αἰγυπτιακοῦ βίου καθόλου καὶ ἰδίως τοῦ πνευματικοῦ εἶναι καὶ τὸ εἰς τὰ φέρετρα τῶν νεκρῶν τιθέμενον «βιβλίον τῶν νεκρῶν ἢ ψυχῶν», πάπυρος δηλονότι περιέχων διδασκαλίαν περὶ ψυχῆς, περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, περὶ ἀναστάσεως, προσεσχάς, παραινέσεις καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα. Τὸ βιβλίον τοῦτο, οὗ πλεῖστα εὗρισκονται ἀντίγραφα, σύγκειται ἐκ πολλῶν κεφαλαίων ἰδιαιτέρων.

4. Ἡ θρησκεία τῶν Αἰγυπτίων.

Ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, ὁρμημένη, ὅπως αἱ πλεῖστα θρησκείαι τῶν ἀρχαίων λαῶν, ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν φυσικῶν ὄντων, ἀνεπτύχθη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἡδη χρόνων οὕτω πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως καὶ ἐν ἀνα-

(1) Ὁ πάπυρος οὗτος καθ' ὃν χρόνον εὗρεθῆ ἦτο ἀκέραιος, ἀλλ' ἐν τῇ μεταφορᾷ αὐτοῦ εἰς Τουρίνον πολλὰς ἔπαθε ζημίας καὶ νῦν ἀποτελεῖται ἐξ 164 ἀπεσπασμένων τμημάτων. Παρὰ τὸ πάθημα τοῦτο ὁ πάπυρος καὶ ὡς ἔχει νῦν εἶναι πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν.

μίξει ἢ συγχύσει τῶν τῆς λατρείας ὑποκειμένων, ὥστε παγγάλεπον καθίσταται νὰ εὕρη τις ἐν ταύτῃ οὐχὶ συστηματικότητι ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν καὶ τρόπων λατρείας, ἀλλ' οὐδὲ καθαρῶς διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖα θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων ἢ ἰδεῶν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Εἶναι φαινόμενον μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκευμάτων ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἐν ἀρχαιοτάτοις ἡδὴ χρόνοις, ἐν τῇ 4 π. Χ. χιλιετηρίδι, διετελεῖ ἐν πλήρει ἀκμῇ τὸ καθαρῶτατον στοιχεῖον τῆς φυσιολατρείας, ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου, ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκευμάτων μαρτυροῦσα πάντοτε περίοδον θρησκευτικῆς ἰδέας ὑψηλοτέρας καὶ θρησκευτικοῦ βίου ἀγνοτέρου. Ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Κάτω Αἰγύπτου, ἢ τοὺς οἰκίτορας καλεῖ ὁ Ἡρόδοτος λογιωτάτους τῶν Αἰγυπτίων, ἀρχαιοτάτα ἐπεχωρίαζεν ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου, τοῦ Pā δηλονότι, μετὰ πάσης καθαρότητος τῆς λατρείας τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ φωτός, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο (Pā) (1) τοσοῦτον προαίμως ἐνεργιζώθη ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀντιλήψει τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ, ὥστε μετεδόθη ὡς ἐπίθετον καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους θεοὺς τοὺς οὐδεμίαν ἔχοντας ἄμεσον ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἥλιον ἢ τὸ φῶς, ἰδίως δὲ εἰς τὸν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ πόλει τῆς Ἄνω Αἰγύπτου Θήβαις λατρευόμενον θεὸν τῆς γονιμότητος Ἄμμωνα, καλούμενον πάντοτε Ἄμμων Pā (καὶ παρ' Ἑλλησι Ζεὺς Ἀμμώνιος). Ἄλλὰ παρὰ τὸν ἐν Ἡλίου πόλει κυρίως λατρευόμενον Pā ἢ Ἡλιον θεὸν ἕκαστος τόπος εἶχεν ἰδίας θεότητος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τριαδικὸν τι σύστημα, θεότητος δηλονότι κατὰ τριάδας συναπτομένης πρὸς ἀλλήλας. Ἐκ τῶν τριάδων τούτων ἡ μάλιστα καθ' ἅπασαν τὴν Αἴγυπτον διαδεδομένη καὶ τέλειον ἀνθρωπομορφισμὸν ἐκπροσωποῦσα, ὅπως αἱ Ἑλληνικαὶ θεότητος, καὶ μύθων ὑπόθεσιν ἔχουσα (διότι οἱ Αἰγύπτιοι θεοὶ μὴ ἔχοντες βίον δὲν ἔχουσι μήτε ἱστορίαν μυθικὴν καὶ μύθους, ὅπως ἔχουσιν οἱ Ἕλληνες θεοὶ) εἶναι ἡ τῆς τριάδος Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Ὁρου, περὶ ὧν καὶ ὁ Πλούταρχος ἔγραψεν ἰδίαν πραγματείαν («Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος») καὶ ὧν ἡ λατρεία ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς

(1) Τὸ ὄνομα Φαραώ, ὡς καλοῦνται οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, ἰδίως ἐν τῇ Π. Δ., οὐδεμίαν ἔχει σχέση πρὸς τὸ Pā. Εἶναι ὄνομα σημαίνον ἐν Αἰγύπτῳ οὐχὶ κυρίως βασιλέα, ἀλλὰ μέγαν οἶκον, ἐντεῦθεν δὲ αὐτὴν βασιλικήν. Ἄλλως τε ἡ Αἰγυπτιακὴ ἔκφρασις τοῦ ὀνόματος εἶναι οὐχὶ Φαραώ, ἀλλὰ Παρ-ο, ὁπόθεν προήλθε τὸ Ἑβραϊκὸν Παρὸ ἢ Παρὰ καὶ τὸ Ἀσσυριακὸν Παρό. Τὸ ὄνομα εἶναι γνωστὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ ἐκ τῶν Ὁ' καὶ ἐκ τοῦ Ἰωσήπου, καὶ τοῦ μικροῦ προγενεστέρου τούτου Νικολάου Δαμασκηνοῦ, γραμματέως Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου. Ἄλλως οὐδεὶς μὴ χριστιανὸς Ἕλληνας ἢ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ὀνόματος. Μόνον ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία παραλαβοῦσα αὐτὸ ἐκ τῆς Π. Δ. δαψιλῆ ἐποίησατο χρῆσιν, ἰδίως ἡ Ἑλληνική, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἄσμασι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς. Τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα Παρ-ο ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ τύπου Παρ-ο ἢ Παρα-ο μετέστη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ παρὰ τοῖς Ὁ' εἰς Φαραώ, παρ' Ἰωσήπου δὲ καὶ εἰς Φαραῶν (-ῶνος) καὶ Φαραῶθης (διὰ τὸ τ τοῦ πληθυντικοῦ Ἑβραϊκοῦ τύπου, Παραῶτ).

χρόνοις σφόδρα ἐπεχωρίαζεν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς τόποις καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἡ ἱστορία δὲ τοῦ Ὀσίριδος δὲν περιορίσθη μόνον ἐν οὐρανῷ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν θεῶν, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπόστασιν καὶ ἐπὶ γῆς (1). Ὁ αὐτὸς δὲ Ὀσιρις ὡς θεὸς ἐκπροσωπεῖ καὶ τὴν μετὰ θάνατον ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐν Ἄδου ζωὴν, ὅπου δικάζει τοὺς νεκροὺς μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα ἄλλων δικαστῶν. Ἡ μεγάλη δημοικότης τοῦ Ὀσίριδος ἐποίησεν ὥστε νὰ ταῦτισθῇ οὗτος πρὸς τὸν ἐν Θήβαις ἰδιαίτερος λατρευόμενος καὶ ἐντεῦθεν μέγιστον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον θεωρούμενον Θεὸν Ἄμμωνα (Στραβ. ΙΖ' 807 «Ἄμμων ὁ αὐτὸς καὶ Ὀσιρις»). Ἄλλ' ἐτιμᾶτο πρὸ πάντων ὡς θεὸς τῶν νεκρῶν λατρευόμενος ἐν ταῖς αὐτῷ ἀφιερωμέναις νεκροπόλεσιν, ἐν αἷς εἶχε καὶ τοὺς ναοὺς αὐτοῦ. Ἡ λατρεία δὲ τοῦ θεοῦ τούτου συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς μετὰ θάνατον παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἰδέας, ἦτις εἶναι ἐκ τῶν θαυμασιῶν τῆς Αἰγυπτιακῆς θρησκείας δογμάτων τῶν ἐπικρατούντων ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὴν 4 ἡδὴ π. Χ. χιλιετηρίδα καὶ ἦν τοσοῦτον ἐξαίρει ὁ Ἡρόδοτος λέγων ὅτι πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἐδίδαξαν τὸ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δόγμα (Ἡρ. Β' 103 «Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοι εἰσὶν οἱ εἰπόντες ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατος ἐστί»), ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ περὶ ἀθανασίας διδασκαλίας προήλθε καὶ ἡ τῆς μετεμψυχώσεως (Ἡροδ. αὐτόθι «Τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύνεται ψυχὴ ἑπεὰν δὲ πάντα περιέλθῃ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινά, αὐτὶς ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνει, τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γενέσθαι ἐν τρισχιλίσι ἐτεσι»).

Ἐκ τῆς περὶ ἀθανασίας δὲ ψυχῆς διδασκαλίας προήλθε, καὶ τὸ θρησκευτικὸν ἔθιμον τῆς μετὰ θάνατον βαλσαμώσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐπ' ἄπειρον διατηρήσεως τούτου Ἐναντίον δὲ τῆς πρότερον ἐπιπολαίως ἐπικρατησάσης πίστεως ὅτι ἡ βαλσαμώσις προήλθεν ἐκ τῆς δόξης ὅτι τοῦ σώματος φθειρομένου φθείρεται καὶ ἡ ψυχὴ, ἡ ὀρθὴ ἐκ τῆς μελέτης τῶν περὶ ψυχῆς δο-

(1) Ὁ Ὀσιρις ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μύθοις παρίσταται ὡς βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἐν τῇ περιόδῳ καθ' ἣν δυναστεία θεῶν καὶ ἡμιθέων ἐκυβέρνων ταύτην, πολλὰ εὐεργετήσας τὴν χώραν, πολλῶν εὐρετῆς γενόμενος τεχνῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων καὶ αὐτῶν εἶ τῶν τῆς καλῆς διοικήσεως τῆς χώρας τρόπων, ἐπικληθεὶς διὰ ταῦτα καὶ Ονουφέρῆτος ἀγαθοποιός (ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τούτου καὶ τὸ χριστιανικὸν ὄνομα Ὀνουφέριος). Ἄλλὰ μετὰ μακρὰν εὐτυχὴ κυβέρνησιν ὁ ἀγαθὸς βασιλεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἐπιβουλεύσαντος τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ ἀδελφοῦ Σετ (ὅστις παρεστάθη ἔπειτα ὡς πονηρὸς δαίμων) καὶ ἀποθανὼν ὡς ἀνθρώπος κατῆλθεν εἰς τὸν Ἄδην ἵνα ἀρχὴ ἐνταῦθα τῶν νεκρῶν. Ἄλλὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς ἐξεδικήθη ὁ υἱὸς Ὁρος ἀνάσας πόλεμον ἐμφύλιον ἐν πάσῃ τῇ Αἰγύπτῳ ἐναντίον τοῦ φονέως καὶ φονεύσας τέλος τὸν φονέα. Ἐκ τῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ὀσίριδος δακρῶν παρήχθη ὁ Νεῖλος ποταμὸς. Τὸ τραγικὸν τοῦ μυθευομένου γεγονότος συνετέλεσε πολὺ τῆς Ἴσιδος εἰς τὴν διάδοσιν καὶ πανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου ἐμπέδωσιν τῆς τοῦ Ὀσίριδος λατρείας.

ξῶν τῶν Αἰγυπτίων προκύπτουσα ἰδέα εἶναι αὐτὴ ἢ ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐκφραζομένη ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ πλάνην τρισχιλίων ἐτῶν ἐπανέρχεται καὶ εἰσδύει εἰς τὸ ἐπὶ γῆς καταλειφθὲν ὑπ' αὐτῆς σῶμα, οὐ μὴ ὑπάρχοντος ἢ ψυχῆ περιπλανᾶται καὶ ἐξαφανίζεται ἐν τῷ ἀπείρῳ, ἰδέα ἀμυδρῶς πως φαινομένη καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς περὶ πλάνης καὶ μὴ εἰς τὸν Ἄδην εἰσόδου τῆς ψυχῆς δόξαις. Ἄλλ' ἢ παρ' Ἑλλήσιν ἐπικρατοῦσα δόξα ἦν ὅτι μὴ θαπτομένου ἢ καιομένου τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ δὲν κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην καὶ πλανᾶται, διὸ καὶ ὕψιστον εὐσεβὲς καθῆκον παρ' Ἑλλήσιν ἦτο τὸ θάπτειν τὸν νεκρὸν, μεγίστη δ' ἀσέβεια τὸ ἀφιέναι ἄταφον τὸ σῶμα τοῦ θανόντος. Πόσον αἱ περὶ ψυχῆς (1) καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς καὶ περὶ τοῦ ἠθικοῦ καταλογισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἰδέαι (1) εἶχον ἀναπτυχθῆ καὶ προαχθῆ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις μαρτυροῦσι τινὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου τῶν νεκρῶν μετὰ τῶν πρὸς τὸν Ὅσιριν ἐκ μέρους τοῦ θανόντος ἐπικλήσεων (2).

(1) Σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ περὶ ψυχῆς διδασκαλίᾳ, πλὴν τοῦ σώματος τοῦ καλουμένου Kbat, τρεῖς ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχικαὶ δυνάμεις· ἡ περιβάλλουσα τὸν νοῦν ψυχὴ (ba), ὁ νοῦς αὐτὸς (Khou) καὶ τὸ πνεῦμα (wīwou). Τῆς περὶ πολλαπλῆς συνθέσεως τῆς ψυχῆς Αἰγυπτιακῆς διδασκαλίας ῥοπή τις φαίνεται ἐνεργηθεῖσα ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐπὶ τὴν ἐνταῦθα (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ) ἀπὸ τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ἐξανθήσασαν θεολογικὴν σχολήν. Ὁ περιώνυμος παρ' ἡμῖν χρηματίας πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος καὶ πλέον ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἔνθεος ζηλωτὴς τῆς χριστιανικῆς πίστεως Ἀπόστολος Μακράκης εὐρών τινὰ χωρία τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παιδευθέντων μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου Νύσσης καὶ μάλιστα Ἀθανασίου τοῦ Μεγάλου ἀναφερόμενα πρὸς τὸ πνεῦμα ἀπεφάνητο γνώμην περὶ τοῦ τρισυνθέτου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἣν καὶ ὑπεστήριξε διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης καὶ ἐκδοθείσης πραγματείας «Περὶ τοῦ τρισυνθέτου τοῦ ἀνθρώπου». Ἀλλὰ διὰ τὸ καινοφανὲς τοῦτο δόγμα, ὡς ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τινῶν ἐπισήμων θέσεις κατεχόντων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν θεολόγων, ὡς αἰρετικὸς κατεδικάσθη, τῶν θεολόγων τούτων ὑποστηρίξαντων ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι συστατικὸν ἰδιαίτερον τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, ἀλλὰ δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσιν.

(2) Ἴδου μία ἐπικλήσις ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ὅσιριν καὶ τοὺς μετὰ τούτου δικάζοντας τοὺς νεκροὺς-δύο καὶ τεσσαράκοντα δικαστὰς τοῦ Ἄδου: «Δόξα ὑμῖν, κύριοι τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Δόξα σοι, μεγάλῃ θεέ, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἦλθον πρὸς σέ, ὦ κύριέ μου· παρίσταμαι ἐνώπιόν σου ἵνα θεωρήσω τὴν τελειότητά σου. Γινώσκω τὸ ὄνομα τὸ σὸν καὶ τῶν τεσσαράκοντα δύο θεοτήτων τῶν συμπαρακαθημένων σοι ἐν τῷ κριτηρίῳ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Δεσπότης τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶναι τὸ ὄνομά σου. Προσάγω ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, καταλύσας τὸ κράτος τοῦ ψεύδους. Οὐδεμίαν διέπραξα ἀπάτην καὶ δόλον ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἐβασάνισα χίρην. Δὲν ἐψευσάμην πρὸ δικαστηρίου. Δὲν ἐγνώρισα ψεῦδος. Οὐδὲν ἀθέμιτον ἐπραξα. Δὲν ἐπεβάρυνα τοὺς ἐργάτας δι' ἐργασίας μείζονος τῆς ὀφειλομένης. Οὐδὲν ἀσεβὲς πρὸς τοὺς θεοὺς διέπραξα. Οὐδένα ἐλιμοκτόνησα. Οὐδενὸς ἐνήργησα δόλῳ τὸν φόνον. Οὐδένα ἠπάτησα. Οὐδὲν ἐσύλησα ἐκ τῶν ἱερῶν ναῶν.

Ἄλλὰ παρὰ τὴν ὑψηλῶν ἰδεῶν περὶ τε τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς ἐμφορομένην θρησκείαν προῖμώτατα ἐπεχωρίασεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τις ζφολατρεία, ἥτοι λατρεία τῶν ζῶων μᾶλλον ἢ ἦττον παχυλή. Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ζφολατρείας ταύτης διτταὶ ὑπάρχουσι γνώμαι. Κατὰ τὴν μᾶλλον ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἡ ζφολατρεία προῆλθεν ἐκ τῆς συμβολικῆς παραστάσεως τῆς ιδιότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰ ζῶα δηλονότι τὰ μετὰ τῶν θεῶν λατρευόμενα εἰσὶν αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῶν δυνάμεων αὐτῶν παριστάνοντες συμβολικῶς τὴν θεϊκὴν δύναμιν καὶ ιδιότητα. Ὁ Ἄπις ἐν τῷ θεῷ αὐτοῦ ιδιότητι καλούμενος καὶ ἐμφανιζόμενος ὡς βοῦς ἢ κριὸς ἐκπροσωπῶν τὴν γονιμοποιὸν δύναμιν τοῦ Ἄμμωνος ὑπῆρξεν ἀρχῆθεν ἀπλοῦν σύμβολον τῆς θεότητος ταύτης, εἶτα δὲ ἐταυτίσθη μετὰ τούτου καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν μορφὴν αὐτοῦ παριστανόμενου ὡς κριοφόρου ἢ μηλόκρω μετὰ κεράτων βοῦς ἢ κριοῦ. Τοῦτο δὲ συνέβη καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους θεοὺς ἔχοντας πάντας τὰ ἱερὰ αὐτῶν ζῶα ὅπως καὶ οἱ θεοὶ τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἀλλ' εἶτα αὐτὰ τὰ ζῶα κχωρισμένα ἀπὸ τῶν θεῶν, ὧν ἦσαν σύμβολα καὶ μεθ' ὧν ὁ ἐλατρεύοντο ὁμοῦ, ἐγένοντο αὐτοτελεῖς θεότητες λατρευόμενα ὡς θεοὶ ὅπως ὁ κροκόδειλος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν λατρευόμενος ὡς θεός. Κατὰ ἑτέραν τινὰ γνώμην ἡ Αἰγυπτιακὴ ζφολατρεία ἦτο λείψανον παναρχαίας τινὸς περιόδου βαρβαρότητος, καθ' ἣν λαοὶ βάρβαροι ὄκουν τὴν Αἴγυπτον λατρεύοντες τὰ ζῶα, ἢ λατρεία δὲ αὕτη τῶν ζῶων συνήφθη εἶτα πρὸς τὴν τοῦ πλέον πεπολιτισμένου λαοῦ τοῦ κατακτησαμένου τὴν Αἴγυπτον, ἣτις ἠναγκάσθη οὕτω νὰ προσλάβῃ καὶ τινὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς τοῦ ὑποταχθέντος λαοῦ. Ἄλλ' τοιαύτη γνώμη καὶ ὑπόθεσις, καίπερ ἔξωτερικῶς καὶ μηχανικῶς οὕτως εἰπεῖν λύουσα εὐχερῶς τὸ ζήτημα περιπλέκει αὐτὸ ἔτι περισσότερον ἐσωτερικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς. Διότι τίθεται οὕτω πρὸ ἡμῶν νέον ζήτημα: τίς ἦν ὁ λαὸς ὁ λατρεύων τὰ ζῶα πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καταλήψεως τῆς χώρας. Κατὰ τὸν Διόδωρον (Α 4) «Αἰθίοπας ἱστοροῦσι πρῶτους ἀνθρώπων γεγονέναι καὶ τὰς ἀποδείξεις ταύτου ἐμφανεῖς εἶναι φασί. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἑαυτῶν ἀποίκους ὑπάρχειν Ὅσιριδος ἠγησαμένου τῆς ἀποικίας. Καθόλου γὰρ τὴν νῦν οὔσαν Αἴγυπτον λέγουσιν οὐ χώραν, ἀλλὰ θάλασσαν. Τὰ δὲ πλεῖστα τῶν νομίμων τοῖς Αἰγυπτίοις ὑπάρχειν Αἰθιοπικά, τηρουμένης τῆς παλαιᾶς συνηθείας παρὰ τοῖς ἀποικισθεῖσι. Τό τε γὰρ τοὺς βασιλεῖς θεοὺς νομίζειν καὶ τὸ περὶ τὰς ταφὰς μάλιστα σπουδάζειν καὶ πολλὰ τοιαῦθ' ἕτερα παρὰ τῶν Αἰθιοπῶν ὑπάρχειν». Κατὰ τὸν Διόδωρον καὶ αὐτὰ τὰ ἢ ἱερογλυφικὰ γράμματα οἱ Αἰγύπτιοι παρέλαβον παρὰ τῶν Αἰθιοπῶν καὶ ἐνφ

Οὐδεμίαν ὑπεξείλον δωρεὰν τοῖς θεοῖς γενομένην. Οὐδεμίαν διέπραξα αἰσχροκέρδειαν. Δὲν κατεδίωξα τὰ ἱερὰ ζῶα ἐν ταῖς νομαῖς αὐτῶν. Οὐδένα ὑστέρησα τοῦ ὕδατος. Δὲν ἐξήλασα αὐτὰ τῶν ἱερῶν νομῶν. Εἰμί ἀγνός». (Ταῦτα ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ψυχῶν).

παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων χρῆσιν ἐποιοῦντο μόνοι οἱ ἱερεῖς, παρὰ τοῖς Αἰθίοψι ταῦτα ἦσαν κοινὰ καὶ εἰς τὸν ἄλλον λαόν. Ὅτι οἱ Αἰθίοπες ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους τοῦτο ἐκ πολλῶν μαρτυρεῖται, ἀλλ' Αἰθιοπῶν νοουμένων οὐχὶ τῶν Μαύρων τῆς ἕνδον Ἀφρικῆς, ἀλλὰ τῶν «ἐπικεκαυμένων τὴν χοιραν», τῶν ἡλιοκαῶν οἰκητόρων τῆς Νουβίας καὶ τῆς Ἀβησσυνίας. Ἄν οἱ πρόγονοι τῶν Αἰγυπτίων ἦλθον ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Αἴγυπτον ἢ ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εἶναι ζήτημα, ὅπερ δὲν ἐλύθη ἔτι. Ἄλλ' ὅπως κἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, οἱ γείτονες τοῖς Αἰγυπτίοις Αἰθίοπες, οἵτινες κατὰ Διόδωρον ἦσαν αὐτοὶ οἱ παρ' Ὀμήρῳ τοσοῦτον εὐφήμεως μνημονευόμενοι «ἀμύμονες Αἰθίοπες» οἱ οἰκοῦντες παρὰ τὸν Ὠκεανόν, πρὸς οὓς μετέβαιναν ὁ Ζεὺς μετὰ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων πρὸς εὐωχίαν δώδεκα ἡμέρας μένων παρ' αὐτοῖς (Ἰλ. Α στ. 423—425 :

Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
χθιζὸς ἔβη κατὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔποντο
δωδεκάτῃ δέ τοι αὐτίς ἐλεύσεται Οὐλυμπόνδε),

οἱ Αἰθίοπες οὗτοι, ὧν ὁ πολιτισμὸς ἦτο τοσοῦτο στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄφ' ὧν ἐμυθολογεῖτο ὅτι κατήγετο ὁ Ὅσιρις αὐτός (1), δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ πρῶτοι βάρβαροι οἰκήτορες τῆς Αἰγύπτου οἱ λατρεύοντες τὰ ζῶα καὶ τὴν λατρείαν ταύτην μεταδόντες τοῖς ὑποτάξασιν αὐτοὺς Αἰγυπτίοις. Ἄλλη πάλιν εἰκασία καὶ γνώμη ὅτι οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ τῆς Αἰγύπτου ἐπενόησαν τὴν τῶν ζῶων λατρείαν καὶ εἰσηγήσαντο ταύτην εἰς τὸν πολὺν λαόν ἵνα τηρῶσι τοῦτον μακρὰν τῆς ἑαυτῶν περὶ τὰ θεῖα σοφίας εἶναι ἤκιστα πιθανή. Τὸ πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἢ τῶν ζῶων λατρεία προῆλθεν ὅλως φυσικῶ τῷ τρόπῳ ἐκ τῆς ἀφιέρωσης ζῶων ἰδιαιτέρων εἰς ἰδιαιτέρους θεοὺς ὡς καὶ δένδρων ἔτι καὶ φυτῶν, δι' ἧς ἀφιέρωσης καθαγιαζόμενα τὰ ὄντα ταῦτα καὶ συναπτόμενα πρὸς τὴν τῶν θεῶν λατρείαν ἀπετέλεσαν κατὰ μικρὸν θεότητας ἐν τῇ ἀντιλήψει καὶ συνειδήσει τοῦ πολλοῦ λαοῦ καὶ τὴν τοιαύτην λατρείαν ὡς ἐρριζωμένην λίαν ἐν τῷ λαῷ δὲν κατεπολέμουν οἱ σοφοὶ ἱερεῖς, μᾶλλον δὲ ἐνίσχουν αὐτήν. Ἡ αὐτὴ ἀφιέρωσις ζῶων καὶ φυτῶν εἰς τοὺς θεοὺς ἐπεχωρίαζε καὶ ἐν Ἑλλάδι δοῦσα ὕλην ἄφθονον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ἀλλὰ μὴ παρεκτραπέυσα εἰς παχυλὴν ζωολατρείαν ἢ κτισματολατρείαν, τῶν τε ζῶων καὶ τῶν φυτῶν θεωρουμένων πάντοτε ὡς ἱερῶν συμβόλων τῶν θεῶν, οὐδέποτε δὲ ὡς θεῶν λατρευομένων. Οὕτε δὲ ἢ καλλιτεχνικὴ παράστασις φαίνεται ὅτι ὑπέκλυψεν ἐν Ἑλλάδι εἰς οἰανδήποτε ὄσπῃ τῆς Αἰγυπτιακῆς ζωολατρείας, εἰ καὶ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἐπιθέτοις

(1) Καθ' Ἡρόδοτον (Β 42) «οἱ Ἀμμώνιοι ὄντες Αἰγυπτίων τε καὶ Αἰθιοπῶν ἄποικοι καὶ τὴν γλῶσσαν (φωνὴν) μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐνόμιζον», (ἐχρῶντο, ἐλάουν), ὅπερ μαρτυρεῖ πως καὶ τὴν γλωσσικὴν συγγένειαν τῶν δύο λαῶν.

θεῶν τινῶν (γλαυκῶπις Ἀθηνᾶ, βοῶπις Ἥρα) ἐνόμισάν τινες ὅτι εὐρίσκονται ἐν μορφῇ ζῶων παραστάσεις τῶν θεῶν τούτων (1). Εἶναι ὁμοῦς ἀληθὲς ὅτι ἐνίστε οἱ θεοὶ κατερχόμενοι οὐρανόθεν ἵνα ἐκ τοῦ πλησίον θεῶνται τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐμφανίζονται ἐν σχήματι ζῶων. Πιθανώτατον δὲ ὅτι ἢ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ σύναψις ζῶων ἱερῶν πρὸς τοὺς θεοὺς προῆλθεν ὅλως φυσικῶς ἀνευ οὐδεμιᾶς ξένης θρησκευτικῆς ἐπιδράσεως, οἷαν βλέπομεν ἐν σμικρῷ τιμὴ μέρῳ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ (ἴδ. περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ Ἀμμωνος καὶ Ἀνουβίου). Μήπως καὶ ἢ ἡμετέρα Ἑκκλησία δὲν κατέκρινε τὸ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ἔθος τοῦ εἰκονίζεῖν τὸν Χριστὸν «τὸν ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ» ἀλληγορικῶς ὡς ἀμνόν;

Ἐκ τῶν ἐν μορφαῖς ζῶων ἢ ἐν ὄλῳ ἢ κατὰ τὸ πρόσωπον ἢ τὴν κεφαλὴν παριστανόμενων θεῶν γνωστότεροι ἐν Ἑλλάδι εἶναι ὁ Ἀμμώνιος Ζεὺς τῶν Θηβῶν καὶ ὁ Ἀνουβις ὁ ἐν τῇ Κυνοπόλει ἰδίως τῆς Ἄνω Αἰγύπτου κυνοκέφαλος ἢ κυνοπρόσωπος θεὸς ὁ γνωστός ἐν Ἑλλάδι προπάντων ὡς κύων θεὸς (πρβλ. τὸν συχνότατον ὄρκον «νὴ τὸν κύνα»).

Ὁ Ἀμμων Ζεὺς καὶ ὁ Ἄπις (βοῦς). Περὶ τοῦ Διὸς Ἀμμωνος καὶ τοῦ βοῦς Ἄπιδος λέγει ὁ Στράβων (ΙΖ' 807) ὅτι ὁ Ἀμμων ἦν «ὁ αὐτὸς καὶ Ὅσιρις» καὶ ὁ βοῦς Ἄπις (Ἥρις=θεὸς) «ἐν σηκῷ τιμὴ τρέφεται, θεὸς νομιζόμενος, διάλευκος τὸ μέτωπον καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ τοῦ σώματος, τᾶλλα δὲ μέλας οἷς σημεῖοις αἰεὶ κρίνουσι τὸν διάδοχον, ἀπογενομένου τοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντος (2) ἔστι δ' αὐτῇ προκειμένη τοῦ σηκοῦ, ἐν ἣ καὶ ἄλλος σηκὸς τῆς μητρὸς τοῦ βοῦς εἰς ταύτην δὲ τὴν αὐτὴν ἔξαφιάσι τὸν Ἄπιν καθ' ὄραν τινὰ καὶ μάλιστα πρὸς ἐπίδειξιν τοῖς ξένοις ὁρῶσι μὲν γὰρ καὶ διὰ θυρίδος ἐν τῷ σηκῷ, βούλονται δὲ καὶ ἔξω ἀποσκιρτήσαντα δ' ἐν αὐτῇ μικρὸν ἀναλαμβάνουσι πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν στάσι». Ἐν Θήβαις οὐ μόνον ὁ βοῦς Ἄπις ὡς θεὸς ἐλατρεύετο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς κριοπρόσωπος εἰκονίζετο (ὡς θεὸς τῆς γονιμότητος καὶ τῶν μῆλων ἢ προβάτων, ἐντεῦθεν καὶ *μηλόκερος*, ἴδ. περαιτέρω). Ὁ Ἡρόδοτος (Β 42) ἐξηγεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸ κριοπρόσωπον ἐκ μύθου τινὸς περὶ Ἡρακλέους καὶ Διὸς ὅτι ὁ Ζεὺς μὴ θέλων νὰ εἰσακούσῃ τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρακλητικὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ὀφθῆναι εἰς αὐτόν, ἐπιμένοντες τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῇ παρακλήσει, κριὸν ἐκδείρας προσέχετο τὴν κεφαλὴν ἀποταμῶν τοῦ κριοῦ καὶ ἐνδὺς τὸ νάκος (τὴν προβῆαν) καὶ οὕτως ἑαυτὸν ἐπίδειξας. Ἀπὸ τούτου, λέγει ὁ Ἡρόδοτος,

(1) Μοὶ εἶναι ἀκατανόητον τίνι τρόπῳ καὶ λόγῳ ὁ αἰεὶδισμός Ε. Σλήμαν ἐκ τοῦ Ὀμηρ. στίχου Ἰλ. Ζ 311 «ἀνένευσ δὲ Παλλὰς Ἀθήνη» ἐξήγαγε τὴν εἰκασίαν περὶ τοῦ ἀρχῆθεν γλαυκοπροσώπου τῆς Ἀθηνᾶς.

(2) Τὰ τῆς διαπλάσεως τοῦ σώματος (ἰδίως τῆς γλώσσης) καὶ τῆς χοιρῆς τοῦ μετώπου καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος δὲν ἦσαν φυσικά, ὁρώμενα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐθεωροῦντο ὁρώμενα καὶ διακρινόμενα ὑπὸ τῶν ἱερέων μόνων, διαγινωσκόντων ἐξ ἐμπνεύσεως τὰ εἰρημένα χαρακτηριστικὰ τὰ μὴ ὑπάρχοντα πράγματι ἢ τὰ τεχνητῶς παρσκευασμένα

κριοπρόσωπον τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς ποιοῦσι Αἰγύπτιοι, ἀπὸ δὲ Αἰγυπτίων οἱ Ἄμμωνιοι (1) ὄντες ἄποικοι Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιοπῶν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου διδομένη ἐξηγήσις τοῦ κριοπροσώπου τοῦ Ἄμμωνος φαίνεται μᾶλλον ἐπινοία ἢ ἐξηγήσις μύθου Ἑλληνικοῦ δηλοῦντος ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄνθρωπος νὰ βλέπῃ κατὰ πρόσωπον τὸν Δία ἐν τῇ θεότητι αὐτοῦ καὶ νὰ ζήσῃ, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ παράδειγμα τῆς Σεμέλης. Ἡ πιθανωτέρα καὶ τελειότερα ἐξηγήσις εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (Γ 72) διδομένη περὶ τῶν δύο ἐν τοῖς κροτάφοις κεράτων τοῦ Ἄμμωνος. Ἡ ὅλη ἔννοια τοῦ μύθου εἶναι ὅτι ὁ Ἄμμων εἰκονίζετο μετὰ δύο κεράτων κριοῦ, τοῦ ἱεροῦ αὐτῷ ζῴου, ἐνίοτε δὲ καὶ μετ' ὀλοκλήρου κεφαλῆς κριοῦ, τούτων πάντων προσελθόντων ἐκ τῆς θεοποιήσεως τῶν ζῴων ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ ζφολατρείᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πρὸ τῆς εισόδου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος Σφίγγες ἦσαν κριοπρόσωποι. Τὴν ἀρίστην περὶ τῶν σχέσεων τοῦ κριοῦ πρὸς τὸν Ἄμμωνα ἐρμηνεῖαν δίδωσιν ὁ Πανσανίας (Β 3, 4) λέγων ὅτι πρὸ τοῦ ἐν Λεχαίῳ χαλκοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἐρμοῦ παρίστατο κριός, «ὅτι Ἐρμῆς μάλιστα δοκεῖ θεῶν ἐφορᾶν καὶ αὔξειν ποίμνας, καθὰ δὲ καὶ Ὀμηρος ἐν Ἰλιάδι ἐποίησεν». Ὅπως δὲ Ἐρμῆς, οὕτω καὶ ὁ Ἄμμων, ὡς θεὸς ποιμνῶν εἶχεν ἱερὸν ζῴον τὸν κριόν, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσι τὰ ἱερά ζῴα τῶν θεῶν εἰκονίζονται ἰστάμενα παρ' αὐτοῖς, παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις δὲ συγχωνεύονται τὸ σῶμα μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ἐπίθετον κριοφόρος τοῦ Ἐρμοῦ (Πανσαν. Θ 22, 2 «Ἐς δὲ τοῦ Ἐρμοῦ τὰ ἱερά τοῦ τε Κριοφόρου... οὗ ὁ Κάλαμις ἐποίησεν ἄγαλμα Ἐρμοῦ φέροντος κριὸν ἐπὶ τῶν ὤμων»).

Ἀλέξανδρος ὁ Μηλόκερος ἢ Δίκερος. Ὁ κριὸς καὶ μάλιστα τὰ δύο κέρατα τοῦ κριοῦ τοῦ Ἄμμωνος ἐρμηνεύουσιν ἡμῖν καὶ αἰνιγμά τι ἱστορικὸν ἅμα καὶ φιλολογικόν. Τοῦτο δ' εἶναι: διὰ τί ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων Ἀνατολικῶν λαῶν, ὠνομάσθη καὶ ὀνομάζεται μέχρι νῦν Δίκερος (ἀραβιστὶ Δ'ουλκαρνέιν, Ἰσκανδέρ ἢ Σικανδέρ Δουλκαρνέιν); Πρὸς ἐξηγήσιν τοῦ ἐπωνύμου τούτου πολλὰ ἐξηγήθησαν εἰκασίαι, τινῶν μὲν ἀποφνημαζόμενων γνώμην ὅτι τὸ ἐπώνυμον ἐσήμαινεν ἀλληγορικῶς Κύριον Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, τινῶν δὲ ἐρμηνευόντων αὐτὸ Κύριον γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ ἄλλων ἄλλην ἐρμηνεῖαν διδόντων. Καὶ ὅμως ἡ ἀπλουστάτη ἐρμηνεῖα ἡ ὑπάρχουσα ἐν τοῖς Ψευδοκαλλισθενείοις παρεωράθη ὅλως. Ἐν τοῖς Ψευδοκαλλισθενείοις ὁ Ἀλέξανδρος καλεῖται ἀπλουστάτα Μηλόκερος, ἥτοι ὁ φέρων κέρατα μήλου ἥτοι προβάτου, κριοῦ. Εἶναι δὲ παραδοξότατον ὅτι ἡ ἑλληνικωτάτη αὐτῇ λέξις ἐν οὐδενὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν Ἑλληνικῶν λεξικῶν εὔρηται, οὔτε ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου, οὔτε ἐν τῷ τῷ Lindel-Scott, οὔτε ἐν τῷ τριτόμῳ τοῦ Α. Γαζῆ, ἄλλως πλουσιωτάτῳ, λεξικῷ οὔτε ἐν τῷ τοῦ Passow τετρατόμῳ, οὔτε ἐν τῷ τοῦ Pape. Καὶ ὅμως

(1) Οἱ τῆς ἀνάσεως Σιβᾶ (ἐνθα ὁ ναὸς τοῦ Ἄμμωνος Διὸς) οἰκίητορες.

ἡ λέξις αὕτη λύει λαμπρῶς, ὀριστικῶς καὶ τελεσιδικῶς τὸ ὅλον περὶ τὸ ἐπώνυμον Δουλκαρνέιν αἰνιγμα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν καλλιτεχνίαν δὲν ἔμεινε, φαίνεται, ὅλως ἄνευ ὁμοίης ἢ εἰκῶν τοῦ Ἄμμωνος, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εἰκὼν τοῦ προφήτου Μωσέως, οὗ τ' ὄνομα, παρὰ τὴν διδομένην αὐτῷ ἐν τῇ Ἐξόδῳ τῆς Π. Δ. (Β 10) Ἑβραϊκῆν ἐρμηνεῖαν καὶ ἐτυμολογίαν, φαίνεται ὅν Αἰγυπτιακὸν (πρβλ. Τούθ-μωσις, Ἄ-μωσις καὶ τὸ Κοπτικὸν *mesl* = βρέφος. «Ὁ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ πάνυ (κατὰ Βασίλειον τὸν Μεγάλον) οὐ μέγιστόν ἐστιν ἐπὶ σοφίᾳ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὄνομα, τοῖς Αἰγυπτίοις μαθήμασιν ἐγγυμαζόμενος τὴν διάνοιαν, εἶτα οὕτω προσελθὼν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος»). Οὗτος εἰκονίζεται μετὰ δύο πρὸς κέρατα παρεμφερῶν σημείων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Ὁ Ἄμμων, ὅστις καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος μεγάλου ἀπέλαυε σεβασμοῦ παρ' Ἑλλήσιν ἰδίως διὰ τὸ περίφημον αὐτοῦ ἐν τῇ αὐάσει Σιβᾶ χρηστήριον, ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον ἑλληνιστικοῖς χρόνοις κατεστάθη ἀκραιφνῆς καὶ τέλειος Ἑλληνικὸς θεός, ἀφ' οὗ ἔλαβον τὸ ὄνομα καὶ τοσοῦτοι ἐπίσημοι Ἑλληγες φιλόσοφοι καὶ γραμματικοί, καὶ αὐτῇ δὲ ἡ περίφημος θεωρὶς ναῦς τῶν Ἀθηναίων ὠνομάσθη (ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἑλληνιστικοῖς) Ἀμμωνιάς (πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα Ἀμμωνιανοῦ τοῦ γραμματικοῦ).

Ἄνουβις. Γνωστοτάτη ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματείᾳ τῶν τε κυρίως Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ μάλιστα τῶν ἑλληνιστικῶν Αἰγυπτιακῆ θεότης εἰκονιζομένη ὡς κύων ἢ ἄνθρωπος μετὰ κεφαλῆς κυνός. Ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς τῶν κυνῶν ἐν Αἰγύπτῳ λατρείας λέγει ἀπλῶς (Β 67) «τὰς δὲ κύνας ἐν τῇ ἐσωτῶν ἕκαστοι πόλι θάπτουσι ἐν ἰοῦσι θήκησι» μαρτυρῶν ἐμμέσως τὴν ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων λατρείαν τοῦ κυνός, ἣν μαρτυροῦσιν ἄλλως καὶ πλείστοι τῶν ἀρχαίων ἐκκρίτων Ἑλλήνων συγγραφέων (ἴδ. τὸ εἰρημένον Ἡροδότειον χωρίον σχολιαζόμενον ἐν τῇ τοῦ Wiedemann ἐκδόσει Ἡροδότου σ. 285—295). Ἄλλ' ὁ κυριώτατος τόπος τῆς λατρείας ἦτο ἢ ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ φερώνυμος τοῦ κυνός *Κυνόπολις* (Στραβ. ΙΖ 812). Ὡς δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐρρήθη, κοινοτάτη ἔκφρασις ὄρκου καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Πλάτῳ εἶναι «νῆ τὸν κύνα». Δύο δὲ ιδιότητες τοῦ πιστοῦ τούτου καὶ φιλανθρώπου ζῴου συνετέλεσαν εἰς τὴν παρ' Αἰγυπτίοις θεοποίησιν αὐτοῦ, ἡ τοῦ πιστοῦ φύλακος (Πλουταρχ. περὶ Ἰσ. καὶ Ὀσίρ. 14), ὅθεν καὶ τὸ παρὰ Βιογυλίῳ (Αἰν. VIII 698) καὶ ἄλλοις Λατίνοις ποιηταῖς καὶ πεζογράφοις ἐπίθετον *latrator* (= ὑλακτητής), καὶ ἡ μετὰ τῆς ιδιότητος ταύτης συνδεομένη ιδιότης τοῦ ἀγγελιαφόρου, ἰδίως μεταξὺ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἐν Ἄδου θεῶν, ἐκ τούτου δὲ καὶ *ψυχοπομποῦ*, ἐν πᾶσιν ὁμοίῳ πρὸς τὸν Ἐρμῆν τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας, ὅθεν καὶ τὸ διὰ συνθέσεως τῶν δύο ὀνομάτων παραχθέν ἐν Αἰγύπτῳ ὄνομα Ἐρμάνουβις ἢ Ἐρμανούβης τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὅστις ἐν μὲν τῇ ιδιότητι τοῦ Ἐρμοῦ ἐθεωρήθη ὡς ἐκπροσωπῶν τὴν σοφίαν τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων (Πλουτ. Ἰσ. καὶ Ὀσ. 62), ὡς Ἄνουβις δὲ ὡς υἱὸς τοῦ Ὀσίριδος ἢ ὡς αὐτὸς ὁ Ὀσίρις θεὸς τοῦ

Ἄδου. Ἄλλ' ὁ Ἄνουβις καὶ Ἐρμάνουβις λαβὼν τὴν ιδιότητα τοῦ Ὀσίριδος προσέλαβε καὶ τὴν ἄλλην ιδιότητα τοῦ θεοῦ τούτου, τὴν τῆς ἐκπροσωπήσεως τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν. Καὶ ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐξ Αἰγύπτου λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν (ὄπου, ὡς ἐρρήθη, ἐπεχωρίαζεν ἤδη κατὰ τὴν 3 π. Χ. χιλιετηρίδα) διεδόθη καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Ἀσσυρίαν, καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν (ὑπὸ τοὺς κύνας θεοὺς Ἀραλῆς) καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἡρὸς τοῦ Ἀρμενίου* τὸ γένος Παμφύλου, ἐκπροσωποῦντος παρὰ Πλάτωνι (Πολιτ. I 614) τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ἰδέαν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καταλογισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, λαβοῦσαν δὲ ἔτι μείζον βάθος καὶ ὕψος φιλοσοφικὸν παρὰ Πλουτάρχῳ (Συμπόσ. Θ 5, 2) διὰ τῆς μετατροπῆς τοῦ Ἀρμενίου εἰς *Ἀρμόνιον* καὶ διὰ τῆς τοῦ ὀνόματος τούτου πρὸς τὴν ἁρμονίαν τοῦ παντὸς συναφείας (1).

(1) Τεταύτην ἐκπροσωπῶν ἰδέαν ὁ Ἄνουβις δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπιδράσεώς τινος καὶ ἐπὶ τοπικὰς τινὰς χριστιανικὰς παραδόσεις καὶ ἰδέας, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τέχνην αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀρμενικῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ ἀπὸ τῶν ἐκπροσωποῦντων ἐν τῇ ἐθνικῇ Ἀρμενίᾳ τὴν ἀθανασίαν καὶ ἀνάστασιν Ἀραλῆς εἰς τὸν χριστιανὸν ἅγιον Σαρκιζ (Σέργιον) τὸν τοσοῦτον τιμώμενον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις καὶ τοῖς Γεωργιανοῖς καὶ τοῖς Ῥώσοις, παρὰ δὲ τοῖς Ὀρθοδόξοις τῆς ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὸν ἐνιαχοῦ μετὰ κυνὸς κεφαλῆς εἰκονιζόμενον ἅγιον *Χριστόφορον*, οὗ ἐν Καππαδοκίᾳ πολλὰς ἐγὼ εἶδον εἰκόνας μετὰ κυνὸς κεφαλῆς καὶ ὄστις κατὰ τὸν Συναξαριστὴν, καλούμενος πρότερον, ὅτε ἦν ἐθνικός, *Ρέπρεβι* (ἐκ τοῦ Reprobis = ἀδόκιμος) καὶ θηριώδη καὶ δεισιδαιμονίαν ἔχων μορφήν, ἔλλαμψθεις τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας ἔλαβεν ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ μετωνομάσθη *Χριστόφορος*. (Ὅμως ἐν τισὶ χώραις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διετήρησεν ἐν τῇ τέχνῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ κυνὸς χωρὶς νὰ ἐμποιῇ τοῦτο σκάνδαλον τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς). Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ὁ ἅγ. *Χριστόφορος* (οὗ τὸ φερώνυμον τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Δύσει ἀφορμὴ πλήθους παραδόσεων εὐσεβῶν) διέσωσε τὸν Ἄνουβιν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ χριστιανικὴν μορφήν. Τῷ 1911 γενόμενος ὁ γράφων ταῦτα ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας ἐπεσκέψατο τὸν τότε διοικητὴν τῆς πόλεως Νουσερέτ πασσᾶν *Μιχάλογλουζατέ* (*). Ὁ λόγιος οὗτος Τοῦρκος εὐπατριδὴς κατήγετο ἀπὸ οἴκου ἀρχαιοτάτου ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ἱστορίᾳ, οὗ ἱδρυτὴς εἶναι ὁ πρῶτος ἀπὸ Ἑλλήνων ἥρωος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους *Μιχαήλ ὁ Σπανός*, ὁ Ἕλλην φρουράρχος τοῦ ἐν Βιθυνίᾳ φρουρίου *Κερμεγκίας*, ὄστις συνδεόμενος διὰ φιλίας καὶ οικειότητος μετὰ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους Ὀσμάν (τοῦ δόντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ) εἰς τὸ κράτος καὶ τὸ ἔθνος τὸ Ὀθωμανικὸν) καὶ ὡς ἀποστάτης ἀσπασόμενος τὸ Ἰσλάμ ἐγένετο ἀρχηγέτης τοὺς πολλοὺς ἥρωας ἐπὶ γενεὰς πολλὰς δόντος εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος οἴκου τῶν *Μιχάλογλου* (*Μιχαηλιδῶν*). Ὁ Νουσερέτ πασσᾶς λοιπὸν οὗτος ἔχων πλήρη συνείδησιν καὶ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς καὶ ἐν τῷ

(*) *Μιχάλογλουζατέ* = *Μιχαηλίδης* εἶναι περιττολογία. Ἡ πρέπει νὰ λέγεται κατὰ τὸν Περσικὸν τύπον *Μιχαλάτζατέ* ἢ κατὰ Τουρκικὸν τύπον *Μιχάλογλου* ἁπλῶς. Ἄλλ' ὁ Νουσερέτ πασσᾶς θέλων νὰ διατηρήσῃ ἀκέραιον τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τῆς οἰκογενείας ὡς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ὑπεγράφευτο *Μιχάλογλουζατέ*.

Ὁ ναὸς τοῦ *Καρνάκ*.

Φθᾶ καὶ Τῶθ. Μετὰ τὸν Ἄνουβιν, οὗ τινος τὸ ὄνομα ἐν τῇ Ἑλληναιγυ-

μυθῶ τῆς ψυχῆς συμπαθῶν πάντοτε πρὸς πᾶν τὸ ἑλληνικὸν εἶχε μανίαν πρὸς συλλογὴν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, ἰδίως νομισμάτων καὶ νομισματοσήμων πασῶν τῶν περιόδων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, συλλέγων ταῦτα ἐν πάσαις ταῖς χώραις, ἐν αἷς ὑπηρετεῖ ὡς ἀνώτερος ὑπάλληλος. Τὴν μεγάλην ταύτην συλλογὴν τὴν ἀποτελοῦσαν ὀλόκληρον μουσεῖον ἐπισκεψάμενος ἐγὼ καὶ προχείρως ἐξετάζων ἐπέστησα τὴν προσοχὴν μου εἰς νομισματοσημον μέγα φέρον εἰκόνα ἀνδρῶν πολεμικῶν, ὡς ἐδόκουν, ἀμφοτέρων μετὰ κεφαλῆς κυνός. Ἐνόμισα ἐν ἀρχῇ ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο τοῦ κυνοκεφάλου ἁγίου Χριστοφόρου καὶ τινος ἄλλου ἁγίου· ἀλλ' ὅτε εἶτα ἀνέγνων ἐν τῷ περιθωρίῳ τὴν γραφὴν « Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ λαμπαδοῦχος καὶ Γαβριὴλ βοηθεῖτέ μοι » ἐνόησα ὅτι εὐρισκόμην πρὸ νέας κυνοκεφάλου μορφῆς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τέχνῃ παριστάσης αὐτοὺς τοὺς ἀρχιστρατήγους τῶν οὐρανίων στρατιῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ. Ἡ ἀνακάλυψις δὲν μὲ ἐξέπληξε πολὺ διότι καὶ πρότερον ἐγίνωσκον ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἐν τῇ δημῳδαί ἐκκλησιαστικῇ ζωγραφικῇ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐν τῇ κόμῃ, ἐνθα ἐγεννήθη καὶ ἠυξήθη ἐγὼ, παρίστατο ὡς ψυχοπομπὸς κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ ἐκ τῆς κόμης εἰκονιζομένην τὴν ψυχὴν ἐν μορφῇ νηπίου, αὐτὸς δὲ ἔχων δώδεκα ὀφθαλμοὺς καθ' ὅλον τὸ σῶμα οἶονεῖ τις Ἄργος πανόπτης ταχθεὶς ὑπὸ τῆς Ἥρας φύλαξ τῆς εἰς δάμαλιν ὑπὸ τοῦ Διὸς μεταμορφωθείσης Ἴους, καλούμενος κύων καὶ οὗτος ἕνεκα τῆς εἰς ἰδιότητος αὐτοῦ ὡς φύλακος (Ἄργος πανόπτης εἶναι πάντως ὁ ἀστερόεις οὐρανός, ἡ δὲ ὑπὸ τούτου φυλαττομένη Ἴω εἶναι ἡ σελήνη). Ἄλλ' ὁ ἐπὶ τοῦ νομισματοσήμου εἰκονιζόμενος λαμπαδοῦχος ἀρχάγγελος δὲν παρίστα τὸν Ἄργον τὸν πανόπτην, εἰ καὶ πολλὰ ὄμματα αὐτοῦ (πρβλ. καὶ τὰ ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ἐκ τοῦ Σαβαΐσμου παρελημμένα πολυόμματα Χερουβείμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφεῖμ) εἶχόν τινα μερικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τοῦ Ἄργου τοῦ πανόπτου, ἀλλὰ παρίστα τὸν ψυχοπομπὸν Ἄνουβιν τὸν Αἰγύπτιον ἢ Ἐρμάνουβιν τὸν κυνοπρόσωπον Ἑλληναιγύπτιον θεὸν μεταστάντα τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν ἐν τῇ δημῳδαί Χριστιανικῇ ζωγραφικῇ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς εἰς τὸν ψυχοπομπὸν ἀρχάγγελον τὸν ἐξαιροῦντα, καθὰ ἐκ παιδῶν ἐμανθάνομεν, τὴν ψυχὴν τοῦ θνήσκοντος ἀνθρώπου Εὐρῶν οὕτως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ δημῳδαί ζωγραφικῇ τοὺς ἐξ Αἰγυπτίων θεῶν εἰς ἀρχαγγέλους μεταστάντας Ἄνουβιν καὶ Ἐρμάνουβιν ἐμελέτησα τὴν ἱστορίαν πάσης τῆς μακρᾶς κατὰ χρόνον καὶ χρόνον ἐν τῇ δημῳδαί Χριστιανικῇ ζωγραφικῇ πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἀπὸ Αἰγύπτου μέχρις Ἀσσυρίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρις Ἀρμενίας, καθὰ εἶπον, καὶ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐντεῦθεν τῆς τῶν Πλάτωνος καὶ Πλουτάρχου φιλοσοφίας καὶ ἐκ τούτων τῆς Χριστιανικῆς δημῳδοῦς ποιήσεως καὶ τέχνης, καὶ τὸ πόρισμα τῆς ἐμῆς περὶ τούτων πάντων μελέτης ἐξέθηκα ἐν πραγματείᾳ ἰκανῶς πολυσέλιδι γερμανιστὶ συγγραφείσῃ καὶ ἐκδοθείσῃ τῷ 1913 ἐν Στροισβούργῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Anuvīs, Hermes, Michael, Ein Beitrag zur Geschichte des religiös-philosophischen Syncretismus im griechischen Orient 1913 », ἀφοῦ τέσσαρα ἔτη πρότερον εἶχον ἀναγνώσει γερμανιστὶ ἐν τῷ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίῳ τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ἐνώπιον διασήμων αἰγυπτιολόγων (Maspero, Sachau, Deussen, Hartmanu καὶ ἄλλων πολλῶν) πραγματεῖαν θέμα ἔχουσαν Αἰγυπτιακοὺς τινὰς καὶ ἄλλους Ἀσιατικοὺς μύθους περὶ ἀθανασίας ὑπόθεσιν ἔχοντας τὴν ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ ἠθικοῦ καταλογισμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων στηριζομένην μόνην ἰδέαν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ἡ ἐν Βερολίνῳ τὸ πρῶτον ἀναγνωσθεῖσα αὕτη πραγματεία, τυχοῦσα γενικῆς ἐπευφημίας τῶν μεγάλων ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀνατολιστῶν σοφῶν, παρεθάρρυνέ με εἰς περαιτέρω ἐρεῦνας περὶ τοῦ ζητήματος, ὅτε κατ' εὐτυχίαν συγκυρίαν εἶδον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Νουστρέτ πασσᾶ τὸ νομισματοσημον τὸ παριστᾶν τοὺς ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ μετὰ κυνὸς κεφαλῆς.

πτικῆ φιλολογίᾳ τῇ ἐπιγραφικῇ εἶναι γνωστὸν καὶ ἐν τοῖς ἀπ' αὐτοῦ παραχθεῖσιν ὀνόμασιν ἀνδρῶν (Ἄνουβίων) καὶ γυναικῶν (Ἄνουβίς) καὶ ἐν τῷ Ἄνουβιδεῖ (=ναῶ τοῦ Ἄνουβιος), ἄξιοι μνεῖας ἐν τε τῇ Αἰγυπτιακῇ μυθολογίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ εἶναι ὁ Φθᾶ (Phtha), Ἡφαιστος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλούμενος, ἔχων τὸ περίφημον ἐν Μέμφιδι ἱερὸν τὸ καλούμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἡφαιστεῖον ἢ Ἡφαιστειῖον, αἰγυπτιαστὶ Haicuphta, ἐξ οὗ ἐνόμισάν τινες ὅτι προῆλθε τὸ παρ' Ἑλλήσιν ὄνομα τῆς χώρας Αἴγυπτος, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου λέγει ὁ Ἡρόδοτος Α 90 ὅτι ἦτο ἴδρυμα τοῦ Μίνα «μέγιστον καὶ ἀξιαπηγητότατον»), εἶτα δὲ ὁ Θῶδ ἢ Τῶτ ἢ Τῶθ ἢ Θῶτ, θεὸς πάσης σοφίας καὶ παιδείσεως, διὸ παραβαλλόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Ἑρμῆν, εἶτα δὲ καὶ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος. παρ' αὐτοῖς καλούμενος. Ἄλλ' Ἑρμῆς Τρισμέγιστος ἐκλήθη οὐχὶ αὐτὸς ὁ θεὸς τῆς σοφίας ἐν τῇ ἰδιότητι αὐτοῦ ὡς θεοῦ, ἀλλ' ἀνθρωπὸς τις θεωρούμενος ἐνσάρκωσις τοῦ Ἑρμοῦ καὶ διδάξας τοὺς ἀνθρώπους πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην, καὶ τὴν γραφὴν αὐτὴν καὶ τὴν χημίαν (τὴν ἀλχημίαν), ἦτοι τὴν Αἰγυπτίαν ἐπιστήμην τὴν μαγικὴν τοῦ μεταβάλλειν τὰ μέταλλα εἰς χρυσόν. Ἡ εἰς τὸν νέον τοῦτον «Τρισμέγιστον» καλούμενον Ἑρμῆν πίστις ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ τὰ πολλὰ συγγράμματα τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Τρισμέγιστον εἰσὶ προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς περιόδου τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος. Φιλοσοφήματα Αἰγυπτιακὰ ἀναμειγμένα μετὰ ἑλληνιστικῶν καὶ Ἰουδαϊκῶν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ἀπετέλουν τὰ περιεχόμενα τῶν βιβλίων τοῦ Τρισμεγίστου χρησιμεύοντα ὡς ταμεῖα πάσης ἀποκρύφου γνώσεως καὶ ὄντα ἐν χρῆσει κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς (βραδύτερον παρὰ τοῖς ἐλευθέρους τέκτοσι) καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Μωαμεθανοῖς Ἀραβι. Κύριον μέρος τῆς ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Τρισμεγίστου σοφίας ἦν ἡ μαγεία, ἢ πάντα τὰ κρύφια ἀποκαλύπτουσα τοῖς μουμένοις ἢ καὶ καθιστῶσα ἀπροσίτους τοὺς θησαυροὺς καὶ τὰ περιέχοντα τούτους κιβώτια ἢ ἐρμάρια, ἀποκλείουσα ταῦτα καὶ εἰς τὴν εἴσοδον ἔτι τοῦ ἀέρος. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε καὶ ἡ περὶ τοῦ ἐρμητικῶς κεκλεισμένου ὀήσις. Καὶ εἶναι μὲν Αἰγυπτιακὴ ἢ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν τῶν περὶ τοῦ Τρισμεγίστου παραδόσεων, ἀλλ' αὐταὶ εἶναι παραφορτωμένοι μετὰ διδαγμάτων παντοίων τοῦ Νεοπλατωνικοῦ, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Καββαλισμοῦ (μαγείας), τῆς Χαλδαϊκῆς ἀστρολογίας καὶ πολλῆς ἄλλης μαγικῆς διδασκαλίας. Τῶν πολλῶν βιβλίων τοῦ Τρισμεγίστου ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν ἐν τισι μετὰ τὸν 2 μ. Χ. αἰῶνα φανεῖσιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ἰουδαϊκοῖς βιβλίοις, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Ἀραβικοῖς, ἔτι δὲ καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς Εὐρωπαϊκοῖς.

Σάραπις. Ὁ παρ' Ἑλλήσι δημοτικώτατος καὶ σφόδρα τιμώμενος Αἰγυπτιακὸς θεός, οὗ ἡ λατρεία ἦτο λίαν διαδεδομένη πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἶναι ὁ Σάραπις. Τὸ ὄνομα

τοῦ θεοῦ τούτου εἶναι ἄγνωστον ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις, ἄγνωστον δ' ὡσαύτως καὶ παρὰ τῷ Ἡροδότῳ καὶ τοῖς ἄλλοις συγγραφεῦσι τῶν κυρίως Ἑλληνικῶν χρόνων. Πρῶτος δὲ κατὰ τὸν 2 μ. Χ. αἰῶνα συγγράψας Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ὀσίραπις (Προτροπτ. 14, 29) (1), ἐντεῦθεν δὲ ὑπετέθη ὅτι τὸ Σάραπις ἦτο σύνθετον ἐκ τοῦ Ὀσίρις καὶ Ἄπις. Ἄλλοι φρονοῦσιν, ἐν τούτοις δ' ἦν καὶ ὁ γράφων ταῦτα, ὅτι ὁ Σάραπις ἦν θεός, οὗ ἡ λατρεία ἐκ Πόντου, ἀπὸ Σινώπης, ἐπὶ Πτολεμαίου Α' εἰσῆχθη εἰς Αἴγυπτον. Οἱ τοῦτο φρονοῦντες στηρίζονται ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Τακίτου (Histor. IV 83—84) ἱστορουμένων, καθ' ἃ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς γενόμενος Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, Πτολεμαῖος Α' ὁ Σωτήρ, παραινέθεις κατ' ὄναρ ὑπὸ θεικῆς τινος μορφῆς, νὰ μεταπέμψηται ἀπὸ Σινώπης τὸ εἶδωλον αὐτῆς, παραινέσει καὶ Αἰγυπτίων ἱερέων καὶ τοῦ ἐν Ἐλευσίνοι τότε ἱεροφάντου Τιμοθέου τοῦ ἐκ τοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, ἔπεμψε πρέσβεις μετὰ δώρων πρὸς τὸν ἐν Σινώπῃ τότε ἄρχοντα Σκυδροθέμιδα ἵνα ζητήσῃ καὶ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐν ὄνειρῳ παραινόμενον αὐτῷ εἶδωλον. Ἄλλ' ὁ τῆς Σινώπης ἄρχων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ εὐθύς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου φοβούμενος τὴν τοῦ λαοῦ ἔξεγερσιν. Ἀλλὰ μετὰ τριετῆς διαπραγματεύσεως καὶ παρακλήσεως τοῦ Πτολεμαίου ἐνέδωκε τέλος καὶ ἡ εἰκὼν μετηνέχθη εἰς Αἴγυπτον (Ἀλεξάνδρειαν). Παρίστανε δὲ ἡ εἰκὼν, λέγει ὁ Τάκитος, κατὰ τινὰς τὸν Ἀσκληπιόν, κατ' ἄλλους τὸν Ὀσίριν, κατὰ τοὺς πλείστους δὲ τὸν Δία ἢ τὸν Ἄδην. Φρονοῦσι λοιπὸν τινες αἰγυπτιολόγοι ὅτι ὁ θεός, οὗ ἡ λατρεία οὕτως εἰσῆχθη εἰς Αἴγυπτον, ἦν ὁ ἐνταῦθα ἔκτοτε λατρευόμενος Σάραπις (2). Ἐναντίον τῆς τοιαύτης γνώμης, ὁ Wiedemann (ἐν τοῖς σχολίοις τῆς Ἡροδ.

(1) Ὑπάρχει δὲ καὶ ὁ τύπος Ὀσίραπις ἐν ἐπιγραφῇ (ἴδ. Corp. Inscript. Graec. T. 3 σ. 305). Πρὸβλ. καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Αἰγυπτίων θεῶν Ὀσορόρης (Ὀσίρις καὶ Ὄρος;) Ὀσορμανίς (Ὀσίρις καὶ Μνώις).

(2) Καὶ ὁμοίως οὐδεὶς τῶν φρονοῦντων ὅτι ἡ τοῦ Σαράπιδος λατρεία εἰσῆχθη εἰς Αἴγυπτον ἀπὸ τοῦ Πόντου ἠσυχολήθη, καθ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, περὶ τὴν εὔρεσιν τοῦ θεοῦ τούτου καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν Πόντῳ. Ἐγὼ δὲ πραγματευσάμενος τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῇ ἐμῇ τῷ 1913 ἐκδοθείσῃ γερμανιστὶ πραγματείᾳ «Bemerkungen zu den alten Kleinasiatischen Sprachen und Mythen (Strassbourg I. E. 1913 δ. 112—114) ὡς θεὸν λατρευόμενον ἐν Πόντῳ καὶ Σινώπῃ ὑπέδειξα τὸν Σαρπηδόνα, ὅστις παρίσταται μὲν παρ' Ὀμήρῳ ὡς μέγας ἦρως, υἱὸς τοῦ Διός, ἀλλ' ἦτο κατὰ βάθος θεὸς λατρευόμενος ἐν Λυκίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, ὁπόθεν οἱ Λύκιοι μετενάστευσαν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν μετὰ τοῦ Σαρπηδόνα, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Μικρῇ Ἀσίᾳ, ἐν Κιλικίᾳ, ἐνθα ὑπῆρχε μαντεῖον Σαρπηδονίας Ἀρτέμιδος (Στραβ. ΙΔ 670) καὶ «Σαρπηδονία ἄκρα» (Στραβ. ΙΔ 676), καὶ ἐν Φρυγίᾳ, ἐνθα ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς μνημονεύεται Ἀπόλλων Σαρπηδόνιος, καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ὑπὸ τὸν παρετυμολογικῶς παρεφθαρμένον τύπον Sandaraped, ἐλατρεύετο δὲ ὁ Σαρπηδὼν καὶ ἐν Θράκῃ ὡς θαλάσσιος θεὸς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα καὶ τὸ

ἐκδ. σ. 589) φέρει τὴν ἀντίρρησην ὅτι ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐφημερίαις κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου γίνεται λόγος περὶ ναοῦ Σαράπιδος ἐν Βαβυλῶνι. Ἡ ἀντίρρηση αὕτη δὲν εἶναι τοσοῦτο σοβαρὰ ἀφοῦ δὲν εἶναι γνωστὸν πότε συνετάχθησαν αἱ Βασιλικοὶ ἐφημερίδες αἱ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναφέρονται, ὁ δὲ Πτολεμαῖος εὐθύς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου γενόμενος σατραπῆς τῆς Αἰγύπτου τὸν εἰς Μακεδονίαν πεμπόμενον νεκρὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου μετέφερεν εἰς Αἴγυπτον καὶ Ἀλεξάνδρειαν. Πάντα δὲ τὰ ἄλλα ὅσα ὁ Wiedemann ἀναφέρει ἀπὸ Τακίτου, Δ. Κασσίου καὶ ἄλλων τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων Λατίνων συγγραφέων περὶ τῶν φίλων τοῦ Ἀλεξάνδρου τῶν ζητούντων χρησμούς παρὰ τοῦ ἐν Βαβυλῶνι ἱεροῦ τοῦ Σαράπιδος, ἀνήκοντα εἰς χρόνους σχετικῶς πολλῶ μεταγενεστέροις τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν ἔχουσι σπουδαίαν σημασίαν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι. Καὶ ὅμως ἡ μόνη μαρτυρία ἢ συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Wiedemann, εἰς ἣν ὅμως οὗτος δὲν προσέσχε τὸν νοῦν, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Τακίτου (Hist. IV 84) λεγόμενον ὅτι κοιμισθέντος εἰς Ἀλεξάνδρειαν τοῦ εἰδώλου τοῦ θεοῦ τοῦ Πόντου ἐκτίσθη ναὸς πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐν τῷ τόπῳ τῷ καλουμένῳ Ῥακώτιδι, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν ἀρχαίον ἀφιερωμένον εἰς τὸν Σάραπιν καὶ εἰς τὴν Ἴσιδα. Ἀλλὰ καὶ τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυροῦν κατὰ βάθος τὴν στενὴν συνάφειαν τοῦ ἐκ Πόντου θεοῦ μετὰ τοῦ Σαράπιδος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ταυτότητος ἢ τῆς πρὸς ἀλλήλας συγχωνεύσεως τῶν δύο θεοτήτων. Τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ τὴν τε μεγίστην διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Σαράπιδος (ἐν τοῖς ἐλληνιστικοῖς καὶ τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις) ἐν ταῖς Μικρασιατικαῖς χώραις καὶ τὸ ἄλλο γεγονός ὅτι μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ μόνη ἢ τοῦ Σαράπιδος λατρεία ἀντέσχεν ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ αὐτῇ. Οἱ λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐνέμενον ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Σαράπιδος ὡς ἀρχαιοτάτου ἐγχωρίου αὐτῶν θεοῦ.

Αὗται αἱ περιφημότεραι καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι γνωστότεραι Αἰγυπτιακαὶ θεότητες τῆς πρώτης τάξεως. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἰδίως τοπικαί, θεότητες Αἰγυπτιακαὶ ὑποδεστέρας τάξεως, ἀλλὰ καὶ αὗται μᾶλλον ἢ ἦττον γνωσταὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι. Τούτων αἱ ὀνομαστότεραι εἶναι:

α') Ἡ Ἀθὼρ καὶ Ἀθὼρ (Hattor) καλουμένη, Ἀφροδίτη ὑπὸ τῶν Ἑλλή-

Σαρπηδόνιον καλούμενον ἀρωγιήριον (Σαρπηδονία ἄκρα καὶ Σαρπηδονία πέτρα παρὰ τὸν Ἐργίνον ποταμόν, Ἀπολλων. Ῥοδ. Ἀργον. Α 216 καὶ τὰ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο σχόλια). Πιθανώτατον εἶναι ὅτι ὁ ἐν Πόντῳ καὶ τῇ λοιπῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ λατρευόμενος θεὸς ὑπὸ ὄνομα παρεμφερές πρὸς τὸ τοῦ παρ' Ὀμήρῳ ἤδη εἰς ἦρωα μεταποιηθέντος Σαρπηδόνοιο συνεχωνεῦθη ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τοῦ Ὀσίριδος καὶ ἐντεῦθεν παρήχθη ἐν τοῖς ἐλληνιστικοῖς χρόνοις τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως μνημονευόμενον ὄνομα Ὀσσοῦραπ καὶ Ὀσίραπ τῶν ἐπιγραφῶν, μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Τάκιτος, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκφερόμενα, ὅτι ὁ ἐκ Πόντου ἀφικόμενος εἰς Αἴγυπτον θεὸς ἐλατρευέτο ὀμοῦ μετὰ τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος.

νων, καλουμένη καὶ Μοῦθ (Αἴγ. μούτ=μήτηρ) καὶ Μεθώερ (Αἴγυπτ. μού τοῦρ=μεγάλη μήτηρ). εἰκονιζόμενη δὲ ὡς θάμυλις ἢ μετὰ κεφαλῆς δαμάλεως. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς αὐτῆς καὶ ὁ τρίτος μὴν ἐκαλεῖτο Ἀθὼρ ἢ Ἀθὼρ (Hattor).

β') Ὁ τῶν Αἰγυπτίων Ἡρακλῆς Schu, Σῶς καὶ Σῶσις καὶ Σῶσος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλούμενος, ἐνίοτε δὲ καὶ Χών (1).

γ') Ἡ πρὸς τὴν Ἡραν παραβαλλομένη Σάτι, τιμωμένη ὡς «κυρία τοῦ οὐρανοῦ, κυρία τοῦ κόσμου, ὑπερτάτη πασῶν τῶν θεοτήτων» καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτῆς φέρουσα στέφανον ἐπὶ κεφαλῆς.

δ') Ὁ Χνούμ (Χνουβιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλούμενος) ἐν τῇ Ἐλεφαντίνῃ ἰδίως λατρευόμενος θεὸς γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Νιβήβ (αἰγυπτιαστὶ Chnum nebab= κύριος τῆς Ἐλεφαντίνης).

ε') Ἡ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἔστιαν παραβαλλομένη Ἀνούκ ἢ Ἀνουκι. Αἱ τρεῖς αὗται θεότητες Σάτι, Χνούμ, Ἀνουκ ἀποτελοῦσι μίαν τῶν πολλῶν Αἰγυπτιακῶν θεοτήτων τριάδων.

στ') Ἡ πρὸς τὴν Ἀθηναῖαν παραβαλλομένη καὶ Ἀθηναῖα συνήθως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καλουμένη Νέιτ (Νηὸθ παρ' Ἡσυχίῳ) ἢ λατρευομένη κυρίως ἐν Σαΐδι, περὶ ἧς ὑπῆρχε πρότερον ἢ γνώμη ὅτι ὑπὸ τοῦ Κέκροπος εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἔδωκε τὸ ὄνομα εἰς τὰς Ἀθήνας, γνώμη πλημμελῆς ἀποδειχθεῖσα. Ἡ Νέιτ ὡς λατρευομένη πρὸ πάντων ἐν Σαΐδι, ἔνθα ὑπῆρχεν Ἑλληνικὴ ἀποικία, ἐγένετο λίαν γνωστὴ παρ' Ἑλλησι.

ζ') Ἡ ἐν τῇ Βουτοῖ καλουμένη πόλει τοῦ Δέλτα μαντεῖον περίφημον ἔχουσα, εἰς ὃ ἐφοίτων καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Λητῶ καλουμένη ἐν μορφῇ περωτοῦ ὄψεως παριστανομένη θεότης Οὔατ καὶ θεωρουμένη προστάτις καὶ φρουρὸς ἀπάσης τῆς Κάτω Αἰγύπτου.

η') Ἡ ἐν Βουβάστει τοῦ Δέλτα ἐν μορφῇ γαλῆς παριστανομένη καὶ λατρευομένη θεὰ Βάστ, ἢ λατρευομένη καὶ ἐν Μέμφιδι καὶ ἐν Θήβαις.

Τέχνη, ἐπιστήμη, ποίησις. Μετὰ τῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων συνδέεται καὶ ἡ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν πρωϊμωτάτη ἀνάπτυξις τῆς τέχνης. Ἡ μεγάλη ἀρχαίότης τῶν πυραμίδων, ἰδίως τῆς τοῦ Χέπος, τῶν ὀβελίσκων καὶ τῶν ἱερῶν τῶν θεῶν καὶ τῶν εἰδώλων αὐτῶν μαρτυρεῖ τὴν πρωϊμωτάτην ἀνάπτυξιν τῆς ἀρχιτε-

(1) Ἐπίθετον τοῦ Ἡρακλέους τούτου εἶναι καὶ τὸ Σμφορράτης, ἐξ οὗ προήλθεν ὁ ἐλληνίζων τύπος Ἀρποκράτης (*), ἐκαλεῖτο δὲ ὁ αὐτὸς Ἡρακλῆς ὁ Αἰγύπτιος καὶ Σιστοπιχερμῆς (=Ἡρακλῆς κραταίος). Ὁ αὐτὸς Ἡρακλῆς εἶχε καὶ τὸ ἐπώνυμον Χῶμ (=Αἰγύπτιος).

(*) Ἀρποκράτης ἐρμηνεύεται ὡς ὄνομα Αἰγυπτιακὸν ἐκ τοῦ Hor—pe—χρέτ=τὸ παιδίον Ἄφρος. Διότι ὁ Ἀρποκράτης ἦτο υἱὸς τοῦ Ὀσίριδος καὶ τῆς Ἴσιδος, γεννηθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς.

κτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς, τῆς μαρτυρουμένης καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν μνημείων τοσοῦτο λεπτῆς καὶ τελείας ἐξεργασίας τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων. Γενικῶς δὲ χαρακτηρὴ τῆς Αἰγυπτιακῆς τέχνης ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ εἶναι τὸ μέγα καὶ πελώριον, στερούμενον μὲν τῆς Ἑλληνικῆς φυσικότητος καὶ καλαισθησίας, μὴ παρεκτρεπόμενον ὁμῶς καὶ εἰς τὸ τερατώδες καὶ παρὰ φύσιν.

Καὶ τῆς ἐπιστήμης δὲ τὰ σπέρματα εἰσὶν ἀρχαιότατα ἐν Αἰγύπτῳ, ἀναπτυχθέντα μὲν μέχρι τινὸς βαθμοῦ ὅπου συνδέονται ἰδίως μετὰ τῆς θρησκείας, ἀλλὰ μὴ ὑπερβάντα τὰ ὄρια τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ μὴ ἀνελεύθυνα ποτὲ εἰς ἐλευθερίαν πνευματικὴν καὶ αὐτοτέλειαν ἐπιστημονικὴν συστηματικὴν.

Ἱατρική. Ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν ἀνεπτύχθη ἐν Αἰγύπτῳ ἡ ἱατρική, ἀλλ' ἀναμιχθεῖσα πρῶτῳ μετὰ θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ παραδόσεων δὲν ἀνῆλθεν εἰς βαθμὸν καὶ ἰδιότητα ἐπιστήμης αὐτοτελοῦς καὶ ἐλευθέρως ἀναπτυσσομένης καὶ μεθοδικῶς συστηματοποιουμένης γνώσεως. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν μουμιῶν ἐξάγεται ὅτι ἡ χειρουργικὴ εἶχεν ἀρκούντως προοδεύσει παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις συστηματικῆς ἀνατομίας, ἧς τὴν πρόοδον ἄλλως καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἤκιστα προῆγον, κατέλιπε καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ πολλὰς ἀτελείας. Ἄλλως τε καὶ τὸ ὕλικόν τῶν περὶ τῆς ἱατρικῆς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις γνώσεων ὡς ἐκ τῆς σπάνεως αὐτοῦ δὲν παρέχει ἀφορμὴν ἰκανὴν πρὸς ἀποτελέσειν σαφοῦς γνώσεως τῶν περὶ τὴν ἱατρικὴν τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ παρεδόθη μὲν ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀρχαιότητος ἰκανὸν κεφάλαιον ἐρεύνης ἐν τοῖς παπύροις καὶ μάλιστα ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ G. Ebers εὑρεθέντι καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ φέροντι παπύρῳ, τῷ ἀγορασθέντι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Θήβαις ταῖς Αἰγυπτίαις (ἐν τοῖς ἐρειπίοις δηλονότι) καὶ δωρηθέντι ὑπὸ τούτου εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην τῆς Λειψίας, ἀναγομένην δὲ εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς 3 π. Χ. χιλιετηρίδος, ἀλλ' ὁμῶς αἱ μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐπιγραφῶν τῶν μνημείων καὶ τῶν παπύρων τηθεῖσαι γνώσεις δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς ἀκριβῆ κατανόησιν τῶν περὶ τῶν νόσων καὶ τῆς ἱατρικῆς ὕλης παραδιδόμενων. Πλεῖστα ὀνόματα τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ σώματος καὶ τῶν νόσων καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱατρικοῖς δελτίοις φαρμάκων δὲν ἐξηγοῦνται ἔτι σαφῶς. Ἄλλ' εἶναι ὅπως δῆποτε γνωστὸν ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἐκαλλιεργεῖτο τις ἱατρικὴ τέχνη (1) καὶ ὅτι βραδύτερον καὶ οἱ Πέρσαι βασιλεῖς ἐν ταῖς ἀδελταῖς αὐτῶν ἐχρῶντο ἱατροῖς Ἑλλήσιν ἢ Αἰγυπτίοις. Ὑπῆρχε δὲ καὶ παράδοσις ὅτι τὰ σπέρματα τῆς ἱατρικῆς ἐν Ἑλλάδι προήρχοντο ἐξ Αἰγύπτου καὶ ὅτι Ἕλληνες ἱατροὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν ἱατροσοφίῶν προερχομένων ἀπὸ τοῦ Ἡφαιστείου τῆς Μέμφιδος (Γαλλην. Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως φαρ. E 2).

(1) Καὶ ὁ ἀρχαιότατος δέ, δευτέρως μετὰ τὸν Μένητα, βασιλεὺς Ἀθῶν παραδίδεται ὅτι ἦν ἱατρὸς καὶ συνέγραψε βιβλίον ἱατρικῆς.

Γεωμετρία Ἐπιστῆμη ἀρχαιότατα ἀναπτυχθεῖσα ἐν Αἰγύπτῳ ἦν ἡ γεωμετρία λαβοῦσα ἀφορμὴν ἐκ τῆς περὶ τὰς ἰδιοκτησίας συγχύσεως τῆς προερχομένης ἐκ τῶν ἐπικλύσεων τοῦ Νείλου, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος (B 109): «Κατανεῖμαι δὲ τὴν χώραν Αἰγυπτίοισι ἅπασιν τοῦτον ἔλεγον τὸν βασιλέα (τὸν Σέσωστριν), κληῖρον ἴσον ἐκάστω τετράγωνον διδόντα, καὶ ἀπὸ τούτου τὰς προσόδους ποιήσασθαι, ἐπιτάξαντα ἀποφορὴν ἐπιτελεῖν κατ' ἐνιαυτόν. Εἰ δὲ τινος τοῦ κλήρον ὁ ποταμὸς τι παρέλοιτο, ἔλθων ἂν πρὸς αὐτὸν ἐσήμαινε τὸ γεγεννημένον ὃ δὲ ἔπεμπε τοὺς ἐπισκεψομένους καὶ ἀναμετροῦσοντας ὅσῳ ἐλάσσωσεν ὁ χώρος γέγονε, ὅπως τοῦ λοιποῦ κατὰ λόγον τῆς τεταγμένης ἀποφορῆς τελέοι. Δοκέει δὲ μοι ἐνθεῦτεν γεωμετροῖν εὑρεθεῖσα ἐς τὴν Ἑλλάδα ἐπανελεθεῖν». Ἀλλὰ καὶ ἡ κτίσις ναῶν καὶ ἰδρυσις τῶν κίωνων αὐτῶν ἀναγκαίως προϋποτίθησιν, ὡς λέγει ὁ Wiedemann (Aegypt. Gesch. I σ. 64), κεφάλαιόν τι γνώσεων μηχανικῆς καὶ μαθηματικῶν ὑπολογισμῶν, ὧν ἄνευ θὰ ἦν ἀδύνατον τοσοῦτο πελωρίους ὄγκους ἀλλήλοισι ἐπισωρεύειν. Μέτρων δὲ καὶ σταθμῶν ἡ χρῆσις ἦν ἀρχαιοτάτη ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐσώθη δὲ καὶ ἀπυρρὸς τις μαθηματικὸς ἐκ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου ἐξηγηθεὶς καὶ ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ φυσιοῖστορος καὶ αἰγυπτιολόγου καθηγητοῦ Αὐγούστου Eisenlehr («Ein mathematisches Handbuch des alten Aegypten, Papyrus Rhind τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου 1877»). Καὶ δὲν ὑπάρχουσι μὲν ἀποδείξεις ἢ ἐνδείξεις ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἐμορφώθη καὶ ἐνηργεῖτο συστηματικὴ τις ἐπιστῆμη γεωμετρίας καὶ τῶν λοιπῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλ' ἂν ἀληθεύοις τὰ περὶ Πλάτωνος καὶ Εὐδόξου ὅπως οὖν ἀσφαλῶς παραδιδόμενα ὅτι διέτριψαν ἔτη δεκατρία ἐν τῇ Ἡλίου πόλει τῆς Αἰγύπτου χάριν τῶν μαθηματικῶν καὶ ἀστρονομικῶν σπουδῶν, πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐπιστημονικὴ κατὰ βάθος διδασκαλία περὶ τὰ τοιαῦτα δὲν ἔλειπεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰγύπτῳ. Τοῦτο ὀρετόν ἰδίως περὶ τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς χρονολογίας.

Ἀστρονομία. Περὶ τῆς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ ἐπιδόσεως τῶν Αἰγυπτίων ἰσρέων ὑπάρχουσι πολλαὶ μαρτυρίαι Ἑλληνικαί. Αἰγυπτιακὴ πηγὴ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ οὐδεμία ὑπάρχει, πλὴν ἑνὸς μόνου καταλόγου ἐπιτολῶν ἀστέρων ἐν τισὶν ἐπιγραφαῖς τῶν τάφων τῆς δυναστείας τῶν Ῥαμεσσιδῶν. Ἄλλ' αἱ ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ διδόμεναι εἰδήσεις ἀναφέρονται ἀπλῶς εἰς παρατηρήσεις πρακτικὰς. Τὸ γεγονός ὁμῶς τὸ προμνημονευθὲν ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ Εὐδόξος ἐπὶ τρισκαίδεκα ἔτη ἐσπούδαζον ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἀστρονομικὰ καὶ ὅτι ὁ Εὐδόξος εἶχε σκοπὴν, ἧτοι παρατηρητήριον ἐγγὺς τῆς Ἡλίου πόλεως πρὸς παρατήρησιν τῶν οὐρανίων κινήσεων, καὶ τὸ ἄλλο γεγονός ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις τοσοῦτον ἐπέδωκεν ἡ ἀστρονομία ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὅτι ἄνδρες Ἕλληνες ἐν Αἰγύπτῳ, οἷος ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ πατὴρ θεωρούμενος τῆς ἐπιστημονικῆς ἀστρονομίας Ἴππαρχος ὁ ἀμάσας κατὰ τὸν 2 π. Χ. αἰῶνα, ἦνθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἦτο ἀνέκαθεν χώρα, ἐν

ἢ ἐκαλλιεργήθη ἡ ἀστρονομία, μετὰ τῆς ἀστρονομίας δὲ καὶ ἡ συναφῆς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμη τῆς χρονολογίας.

Χρονολογία. Ἡ χρονολογία ἐν Αἰγύπτῳ ὡς ἐπιστήμη ἦτο λίαν ἐνδεής, διότι οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχον ἀρχὴν τινα χρονολογικὴν (aera) γενικὴν καὶ σταθεράν, ἀλλ' ἐχρονολογοῦν κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας ἐκάστου βασιλέως· ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἡ χρονολογία τῶν Αἰγυπτίων στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ ἔτος εἶχε χαρακτῆρα ἐπιστημονικόν. Τὸ γεγονός δὲ μόνον ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἔτος ἡλιακόν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐρρηθμίσθη ἐπὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος διὰ τοῦ ἐξ Αἰγύπτου Ἑλληνος Σωσιγένοῦς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἡμερολόγιον, μαρτυροῖ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς Αἰγυπτιακῆς χρονολογίας. Ἄξια δὲ παραθέσεως ἐνταῦθα καὶ ὅσα ὁ Διόδωρος λέγει (Βιβλ. Α 50): «Οἱ δὲ Θηβαῖοι φασὶν ἑαυτοὺς ἀρχαιοτάτους εἶναι πάντων ἀνθρώπων, καὶ παρ' ἑαυτοῖς πρώτους φιλοσοφίαν τε εὐρῆσθαι καὶ τὴν ἐπ' ἀκριβῆς ἀστρολογίαν, ἅμα καὶ τῆς χώρας αὐτοῖς συνεργούσης πρὸς τὸ τηλιυγέστερον ὄραν τὰς ἐπιτολάς τε καὶ δύσεις τῶν ἄστρον. Ἰδίως δὲ καὶ τὰ περὶ τοὺς μῆνας αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐνιαυτοὺς διατείαχθαι· τὰς γὰρ ἡμέρας οὐκ ἄγουσι κατὰ σελήνην, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἥλιον, τριακονθήμερους μὲν τιθέμενοι τοὺς μῆνας, πέντε δ' ἡμέρας καὶ τέταρτον τοῖς δώδεκα μῆσιν ἐπάγουσι, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν ἐνιαύσιον κύκλον ἀναπληροῦσιν· ἐμβολίμους δὲ μῆνας οὐκ ἄγουσιν, οὐδ' ἡμέρας ἀφαιροῦσιν, καθάπερ οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων. Περὶ δὲ τῶν ἐκλείψεων ἡλίου τε καὶ σελήνης ἀκριβῶς ἐπεσκέφθαι δοκοῦσι, καὶ προρρησίεις περὶ τούτων πάντα τὰ κατὰ μέρος γινόμενα προλέγουσιν ἀδιαπτώτως» (1).

(1) Ἐκ τῶν μνημείων οὐδὲν γινώσκουμεν περὶ ἄλλης χρονολογικῆς ἀρχῆς, πάντα δὲ τὰ παραδιδόμενα περὶ Σώθιος βίβλου καὶ χρονολογίας εἶναι τῶν πτολεμαϊκῶν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ οἱ παραδίδοντες περὶ Σώθιος χρονολογίας εἶναι Ἑλληνες ἀστρονόμοι τῆς Αἰγύπτου. Καὶ αὕτη ἡ ὑπὸ τοῦ Συγκέλλου ἀποδιδόμενη εἰς τὸν Μανέθωνα Σώθιος βίβλος φαίνεται ὅτι εἶναι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων πλημμελῶς ὑπὸ τοῦ Συγκέλλου ἐκληφθεῖσα ὡς παράδοσις ἀπὸ τοῦ Μανέθωνος αὐτοῦ ἐκπορευμένη. Ἀλλ' ὅμως τὰ περὶ Σώθιος χρονολογίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀστρονόμων ἰδίως, τοῦ Θέωνος, παραδιδόμενα εἶναι ἀρκοῦντως ἄξια μνήμης ὥστε νὰ παρατεθῶσιν ἐνταῦθα ἐν πάσῃ συντομίᾳ. Ἡ παραδιδόμενη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀστρονόμων Σώθιος περίοδος, ἡ καλουμένη ἄλλως Κυνικὸς κύκλος, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Σώπτετ, δηλοῦντος τὸν Κύνα Ὁρίωνα, τὸν λαμπρότατον δηλονότι τῶν ἀστέρων τοῦ Οὐρανοῦ τὸν καλούμενον ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου κύν' Ὁρίωνος, περὶ οὗ λέγει (Ἰλ. X 27—30):

ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν, ἀρίζηλοι δὲ οἱ αὐγαί
φαίνονται πολλοῖσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῶ,
ὄν τε κύν' Ὁρίωνος ἐπίκλησιν καλέουσιν·
λαμπρότατος μὲν ὁ γ' ἐστὶ . . . .

Ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου δὲ μέχρι σήμερον ἡ αὕτη ἐπικρατεῖ γνώμη ὅτι ὁ ἀστὴρ οὗτος εἶναι ὁ λαμπρότατος τῶν ἀστέρων. Ἐκεῖνο, ὅπερ γνωρίζομεν θετικῶς περὶ τοῦ Κυνικοῦ ἢ Σώθιος κύκλου εἶναι τόδε· ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν ὁ μόνος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος ὁ χρώμενος ἔτει ἡλι-

Ταῦτα καθόλου καὶ περὶ ἐπιστήμης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰγυπτιακῇ ἱστορίᾳ. Προσθετόν δ' ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰγύπτῳ καὶ εἰς τὴν αὐτοτελεῖ μόρφωσιν καὶ κατάρτισιν αὐτῆς σπουδαῖον κώλυμα ἦν αὕτη ἡ ὀργάνωσις ἢ κοινωνικὴ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ κατὰ διαφόρους τάξεις.

Ἡ εἰς βίους διαίρεσις. Ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπως ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐπεκράτει ἡ εἰς βίους λεγομένη διαίρεσις, ἥτοι ἡ κατὰ ἰδιαιτέρας τάξεις ὡς ἐκ τοῦ γένους ἢ τοῦ ἐπιτηδεύματος κληρονομικὴ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισις τῶν διαφόρων βίων. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐν Αἰγύπτῳ δὲν ἦτο οὔτε τοσοῦτον αὐστηρὰ ὡς ἐν τῇ Ἰνδικῇ οὔτε τοσοῦτο μετὰ θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ κακῶς νοουμένης ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν περὶ ταύτης διδασμάτων συνδεδεμένη. Καὶ ἦσαν μὲν πολλοὶ αἱ τάξεις κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα τοῦ βίου, ἀλλ' αἱ κυριώταται ἐνταῦθα ἦσαν ἡ τῶν ἱερέων καὶ ἡ τῶν μαχίμων, εἰς ὧν τὴν τάξιν, οὐχὶ τὴν τῶν ἱερέων, ἀνήκεν ὁ βασιλεὺς(1). Ἀλλ' ἡ τάξις τῶν ἱερέων ἦν ἡ ἰσχυροτάτη πάντοτε ἕνεκα τῆς

ακῶ, τὸ ἡλιακὸν δὲ τοῦτο ἔτος ἦτο διττόν· τὸ μὲν κινήτὸν ἀπὸ δώδεκα μηνῶν μετὰ τριάκοντα ἡμερῶν ἐκάστου καὶ πέντε ἐπαγομένων ἡμερῶν, τὸ δὲ ἀκίνητον, αὐτὸ τοῦτο τὸ ἡλιακόν, εἰς ὃ τῷ 46 π. X. ὁ Ἑλλην ἀστρονόμος τῆς Ἀλεξανδρείας Σωσιγένης μετερρῦθμισε τὸ Ῥωμαϊκὸν ἡμερολόγιον ἀπὸ σεληνιακοῦ μετεβαλὼν εἰς ἡλιακόν (ὀνομασθὲν Ἰουλιανόν) μετὰ 365 ἡμερῶν καὶ ἐνός τετάρτου ἡμέρας ἥτοι 6 ὥρων. Τὸ δὲ ἀκίνητον ἡμερολόγιον τῶν Αἰγυπτίων δὲν εἶχε γνωστὴν ὠρισμένην ἀρχὴν ἀλλὰ γνωστὰς περιόδους, ὧν ἐκάστη ἡρίθμει 1461 ἔτη. Σχετικὴν τινα ἀρχὴν τῆς χρονολογίας προσδιόρισαν τὸ τετρακισχιλιόστον τριακοστὸν ἔκτον ἔτος, καὶ ἐντεῦθεν ἐκάστη περίοδος κατὰ 1460 ἢ 1461 κατὰ τὰ ἐπίσημα γεγονότα προσδιορίζετο. Ὑπῆρχε καὶ ἕτερα ἡ χρονολογία ἢ λεγομένη τοῦ Νούπτου, ἐνός τῶν βασιλέων Ὑξῶς, ἧς τὸ τετρακοσιοστὸν ἔτος ἦν τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ῥαμσή Β'. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι οἱ ὑπολογισμοὶ εἶναι τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων ἀστρονόμων γινόμενοι ἔχοντες μὲν πάντως βάσιν τινὰ θεωρητικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ πρακτικῶς μὴ ὄντες ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις εἰμὴ μόνον, ὡς εἰκάζεται, προκειμένου περὶ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῶν ἡμερῶν τῶν ἑορτῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν χρονολογιῶν. Ἄλλως δὲ οἱ Αἰγύπτιοι ἐχρονολογοῦν πάντοτε κατὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας ἐκάστου βασιλέως καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ πρακτικὸς τρόπος τῆς χρονολογίας. Σημειωτέον ὅτι τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Σώθιος ὡς σημαίνοντος τὸν κύνα ἠμφισβήτησεν ἤδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ Πλούταρχος (περὶ Ὀσίριδος καὶ Ἰσιδος § 16) ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ Αἰγυπτιακὴ λέξις ἐσήμαινε κύειν καὶ κύησιν, ὅτι ἐπομένως ὁ κύων καλούμενος ἀστὴρ παρ' Ἑλλήνων οὐχὶ κυριολεκτικῶς οὕτως ὠνομάσθη ἐνῶ ἔδει νὰ ὠνομασθῆ Ἴσις, κατὰ παρεκτροπὴν δὲ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ὠνομάσθη κύων. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ὁρατόλλων (13) «Ἴσις δὲ παρ' Αἰγυπτίοις ἐστὶν ἀστὴρ αἰγυπτιστὶ καλούμενος Σώθιος, ἑλληνιστὶ δὲ Ἀστροκύων, ὃς καὶ δοκεῖ βασιλεῦσιν τῶν λοιπῶν ἀστέρων ὅτε μὲν μείζον ὅτε δὲ ἥττον ἀνατέλλων».

(1) Διοδ. Α. 73 «Τῆς δὲ χώρας ἀπάσης εἰς ἑρῖα μέρη διηρημένης, τὴν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγγχωρίοις διὰ τε τὴν εἰς τοὺς θεοὺς ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὸ πλείστην σύνεσιν τοὺς ἄνδρας τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρεισθαι». Περὶ τῶν μαχίμων λέγει ὁ αὐτὸς (αὐτόθι): «Ὁμοίως τὴν τάξιν ταύτην ἐκ προγόνων διαδεχόμενοι τὰς μὲν τῶν πατέρων ἀνδραγαθίας προτρέπονται

βαθέως ἐρριζωμένης ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς σοφίας τῆς τάξεως ταύτης πίστεως, ἣτις διηύθυνε καὶ τὰς πανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ἰδίως ἐν Ἡλίου πόλει παρὰ τοὺς μεγάλους ναοὺς ἰδρυμένας ἱερατικὰς σχολὰς. (Προβλ. Διόδ. Α 73) «Καθόλου γὰρ οὗτοι (οἱ ἱερεῖς) περὶ τῶν μεγίστων βουλευόμενοι συνδιατρίβουσι τῷ βασιλεῖ τῶν μὲν συνεργοί, τῶν δὲ εἰσηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι γινόμενοι, διὰ τῆς ἀστρολογίας καὶ ἱεροσκοπίας τὰ μέλλοντα προμαντεύειν». Ἄλλ' ἠδύνατο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως νὰ ἔχῃ καὶ τὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας μέλη, ὁ δὲ μέγιστος τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων Ῥαμσῆς Β' τὸν ἴδιον αὐτοῦ πρεσβύτατον υἱὸν Χαῖμον κατέστησεν ἀρχιερέα (1) ἐν τῷ περιφήμῳ Ἡφαιστείῳ τῆς Μέμφιδος (2).

Ἄλλὰ κατὰ πάσας τὰς ἐκ πρακτικῆς ἐπόψεως τοῦλάχιστον ὑπὸ τῶν σχολῶν τούτων παρασχεθείσας εἰς τὴν καθόλου ἐπιστήμην πρακτικοῦ τὸ πλεῖστον χαρακτηρῶς ὑπηρεσίας ἢ τῆς Αἰγύπτου ἐπιστήμη καὶ καθ' ἑαυτὴν ἔμεινε ἐνδεὴς καὶ ἔλλιπης, οὐδὲν δὲ ἀσφαλὲς καὶ βάσιμον ἐπιστημονικῶς προσήνεγκεν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ κυριωτάτου καὶ οὐσιωδεστάτου στοιχείου τῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου, τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος ἐν τῇ ἐρεύνη τοῦ παντός, τῆς φιλοσοφίας, τοῦ πολυτιμοτάτου τούτου κεφαλαίου τῆς τοῦ κόσμου ἐρένης καὶ γνώσεως, δι' οὗ ἔθναυματούργησεν ἡ Ἑλλάς ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ νοεῖν καὶ ἐπίστασθαι. Ὁ μόνος καὶ ὁ ὑψιστος προορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ πρὸς κτῆσιν τῆς ἐπιστήμης, ἣτις εἶναι τὸ κράτος τῆς διανοίας ἐπὶ τῆς φύσεως, δὲν εἶναι ἢ τελεία σοφία, ἣν ἰδιοποιοῦνται μόνοι οἱ μυστικὰς καὶ μυστηριώδεις γνώ-

πρὸς τὴν ἀνδρείαν». Μετὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μαχίμους τρία ἔτερα συντάγματα ἀριθμεῖ ὁ Διόδωρος, τῶν νομέων, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν.

(1) Ἀρχιερεὺς ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ ἱεραρχίᾳ σημαίνει ἀπλῶς τὸν πρῶτον ἢ ἀρχηγὸν τῶν ἱερέων ἐν ἐκάστῳ ἱερῷ, ὃς ἐθεωρεῖτο καὶ σοφώτατος πάντων, ἢ δὲ δύναμις καὶ ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ αὐτοῦ ἰσχύς ἐξήρτᾶτο ἀπὸ τῆς μείζονος ἐπισημότητος τοῦ θεοῦ, οὗ ἦν ἱερεὺς, καὶ τοῦ ἱεροῦ, οὗ προΐστατο. Οἱ ἐπισημότεροι δὲ τῶν ἱερέων ἦσαν οἱ ἐν Ἡλίου πόλει, Μέμφιδι καὶ Θήβαις.

(2) Φέρουσι τινες τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωσήφ, υἱοῦ Ἰακώβ, πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἢ εἰς βίους διαίσεις δὲν ἦτο αὐστηρά, ἀφοῦ καὶ ἀνὴρ ξένος καὶ δὴ Ἑβραῖος, διὰ τῆς μαντικῆς αὐτοῦ σοφίας ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα καὶ ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τοῦ ἱερέως (ἀρχιερέως) τῆς Ἡλίου πόλεως (Ὀν ἐν τῇ Π. Δ. καλουμένης). Ἄλλὰ τὰ κατὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰωσήφ ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ μορφήν ἔχουσι μόνον ἐν τῇ Π. Δ. καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Ἄλλως τε ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον μεταναστεύσεως συμπέπει μετὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῆς τῶν Ἰσραήλ, οἵτινες ὡς ἀλλόφυλοι καὶ δὴ Σημίται συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἑβραίους, πρόγονοι μάλιστα τούτων κατὰ Ἰώσηπον, ἐτύγχανον τῆς εὐνοίας καὶ προστασίας τῶν Ἰσραήλ.

σεις ἐπαγγελλόμενοι σοφοὶ ὡς θεόθεν αὐτοῖς ἀποκαλυφθεῖσαν, ἀλλὰ τὸ νοεῖν τὸ τῷ ἀνθρώπῳ ἀδύνατον τῆς κτήσεως τῆς τελείας σοφίας καὶ ἐντεῦθεν φιλοσοφεῖν, ἦτοι διηνεκῶς καὶ ἀπαύστως ζητεῖν, ἐρευνᾶν, μανθάνειν καὶ νοεῖν καὶ οὕτω σπεύδειν διηνεκῶς καὶ ὡς ἐνέστι καὶ δυνατόν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πλησιάζειν πρὸς τὴν σοφίαν. Ὅπου δὲ ἡ ἀνθρωπίνη σοφία ἀξιοῖ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ τέλειον, ἀπεργάζεται τὴν ἐνδειαν καὶ τὴν στασιμότητα αὐτῆς. Τοιοῦτος ὁ χαρακτὴρ τῆς Αἰγυπτιακῆς σοφίας ἢ ἐπιστήμης, τῆς παρασχούσης μὲν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ὑλικὸν γνώσεων πολλῶν ἢ ὀλίγων, ἀλλ' οὐδεμίαν φερούσης ἰδιότητα ἐπιστήμης γνησίας καὶ γονίμου.

Καὶ ἡ ποίησις ἢ Αἰγυπτιακὴ, καθ' ὅσον διαγινώσκεται ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς ἐκ τῶν σωζομένων ἐν τοῖς ἐπιγραφικοῖς μνημείοις καὶ ἐν τοῖς παπύροις δειγμάτων αὐτῆς, ἔχει μὲν καὶ ἐξωτερικῶς καὶ λεκτικῶς πολὺ τὸ πομπῶδες καὶ ἐξηρημένον, ἀλλ' ὕψος καὶ βάθος πολὺ λίαν περιορισμένον, θρησκευτικὴν ἔξαρσιν μονομερῆ ἀνευ τῆς διαυγείας καὶ ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἀνευ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐκείνου ἀπὸ ὑψιπετείας τοῦ πνεύματος προερχομένου ἐνθουσιασμοῦ, καὶ τῆς πρὸς τὸ ὑψηλὸν καὶ ἄπειρον πτήσεως, ἅτινα παρέστησεν ἡ ποίησις ἢ Ἑβραϊκὴ ἐν πρώτοις, εἶτα δὲ καὶ ἡ τῶν ἄλλων Σημιτικῶν λαῶν.

Ταῦτα προοιμασάμενοι μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου.

Β. Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κράτους τῆς Μέμφιδος καὶ τῶν Μεμφιτικῶν δυναστειῶν.

Πρώτη Δυναστεία. Τῆς Αἰγύπτου ἡ ἱστορία περιστρέφεται κυρίως περὶ τοὺς ἀρχοντας τῆς χώρας καὶ τὰς δυναστείας αὐτῶν, ὧν πρῶτος καὶ ἀρχαιότατος παραδίδεται ὁ Μένης ἢ Μηνᾶς ἢ Μήνας (ἢ Μιν Ἡρόδ. Β' 90 «Μίνα τὸν πρῶτον βασιλεύσαντα Αἰγύπτου»), Θινίτης ἦτοι καταγόμενος ἀπὸ Θινὸς τῆς ἀνω Αἰγύπτου, πόλεως κειμένης πλησίον τῆς Ἀβύδου (Ἄμποῦ), ὁ καὶ ἰδρυτὴς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους καὶ τῆς πρώτης τούτου βασιλικῆς δυναστείας, ἔχων κέντρον τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσῃ Μέμφιδι (αἰγυπτιαστὶ Μὲν-νεφέρ=καλὴ οἰκισίς) καὶ ἰδρυσάμενος ἐν ταύτῃ τὸ μέγα καὶ ἀξιαφηγητότατον ἱερὸν τοῦ Ἡφαιστοῦ (Φθᾶ) Ἡφαιστεῖον (1). Καθ' Ἡρόδοτον ἡ βασιλεία τοῦ Μένητος ἢ Μινὸς ἀνέρχεται εἰς τὴν 5ην π. Χ. χιλιετηρίδα. Φαίνεται δὲ ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ Μένητος ἢ Αἰγυπτος ἦτο συντεταγμένη πολιτικῶς, ὡς ἡ Χαλδαία, διὰ πολλῶν αὐτοπόλεων, ἦτοι πόλεων ἐλευθέρων ἀποτελουσῶν αὐτοτελεῖς πολιτείας, καὶ

(1) Κατὰ Διόδωρον τὴν Μέμφιν ἔκτισεν ὁ βασιλεὺς Οὐχόριος, εἰς τῶν τοῦ Μένητος ἀπογόνων.

ὅτι ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν πολιτειῶν τούτων ὑπὸ τὴν ἰσχυροτέραν καὶ ἐπικρατεστέρα ἐν μὲν τῇ Κάτω (ἢ Μέση) Αἰγύπτῳ προῆλθε τὸ κράτος τῆς Μέμφιδος, ἐν δὲ τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ τὸ τῶν Θηβῶν, ὅπερ φαίνεται ὅτι ὑπέκυψεν οὐχὶ μὲν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἀρχήν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔμμεσον κυριαρχίαν τῆς Μέμφιδος, οὗτω δὲ ἀπετέλεσθη ἐνιαίον Αἰγυπτιακὸν κράτος, χωρὶς ὅμως ν' ἀπολέσωσιν αἱ Θῆβαι τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ θέσιν ὡς κέντρον ἰδιαιτέρον πολιτικόν. Ἄλλ' οὐδενὸς μνημείου τῆς τοῦ Μένητος βασιλείας διατηρηθέντος, ἡ μόνη σπουδαιότης περὶ Μένητος περιορίσθη εἰς τὴν περὶ τούτου ὡς ἰδρυτοῦ τῆς Αἰγυπτιακῆς μοναρχίας ὡς καὶ εἰς τὴν περὶ Μέμφιδος ὡς ὑπὸ Μένητος κτισθείσης πρωτεύουσας πόλεως παράδοσιν, παράδοσιν σεβαστὴν εἰς πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες Πτολεμαῖοι βασιλεῖς ἐστρέφοντο ἐν Μέμφιδι ὡς ἐν πόλει ἱερῇ. Ὁ Ἡρόδοτος παραδίδωσιν (B 99) ὅτι ὁ Μένης ἀπεγεφύρωσε τὴν Μέμφιν, ἦτοι διὰ προχωμάτων καὶ φραγμῶν ὠχύρωσεν αὐτὴν ἐναντίον τῶν πλημμυρῶν τοῦ Νείλου (1). Κατὰ Μανέθωνα ὁ Μένης βασιλεύσας ἔτη 62 διεφθάρη διαρπαγεὶς ὑπὸ ἰπποποτάμου, διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ υἱὸς Ἀθωθις, οὗ ἐποησάμεθα ἤδη μνεῖαν ὡς ἱατροῦ καὶ ἱατρικὰ συγγράψαντος βιβλία (ἀνατομικὰ κατὰ Μανέθ: «φέρονται βίβλοι ἀνατομικαί· ἱατρὸς γὰρ ἦν), βασιλεύσας ἔτη 57. Τὸν Ἀθωθιν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κενκένης βασιλεύσας ἔτη 31· μετὰ τοῦτον δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Οὐνέφης βασιλεύσας ἔτη 42 «ἐφ' οὗ λιμὸς κατέσχε τὴν Αἰγυπτὸν μέγας». Μετὰ τοῦτον ὁ υἱὸς Οὐσαφαίδος (ἔτη 20), ἔπειτα ὁ τούτου υἱὸς Μιεβιδὸς (ἔτη 26), εἶτα ὁ τούτου υἱὸς Σεμέμψης (ἔτη 18) «ἐφ' οὗ φθορὰ μεγίστη κατέσχε τὴν Αἰγυπτὸν», ἔπατα ὁ Βικνεχῆς υἱὸς (ἔτη 26) μεθ' οὗ τελευτᾷ ἡ πρώτη δυναστεία ἡ τοῦ Μένητος βασιλεύσασα τῆς Αἰγύπτου ἔτη 253.

Δευτέρα δυναστεία Μεμφιτικῆ. Βόηθος (ἔτη Καιέως, Βίκυθρις, Τλάς, Σεθίνης, Χαίρης, Νεφερχέρης, «ἐφ' οὗ μυθεύεται τὸν Νεῖλον μέλιτι κεκραμένον ἡμέρας ἔνδεκα ὀνῆσαι» (M.), Σέσωχρις «ὃς ὕψος εἶχε πηχῶν 5» (M.), Χενεφρῆς, βασιλεύσαντες ὅλοι ὁμοῦ ἐπὶ ἔτη 302 (M.)

Τρίτη δυναστεία Μεμφιτῶν βασιλέων. α') Νεχέρωχις «ἐφ' οὗ Λίβυες ἀπέστησαν Αἰγυπτίων καὶ τῆς σελήνης παρὰ λόγον ἀξιοθεΐσης διὰ δέος ἑαυτοῦς παρέδοσαν» (M), β') Σέσιρδος, ὃς Ἀσκληπιὸς παρ' Αἰγυπτίους ἐκλήθη διὰ τὴν ἱατρικὴν. Οὗτος «καὶ τὴν διὰ ξεστῶν λίθων οἰκοδομὴν εὗρηκε, ἀλλὰ καὶ γραφῆς ἐπεμελήθη» (M). (2).

(1) Τὸ Μένης ἡρμηνεύετο ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους (κατὰ Σύγγελλον) «αἰώνιος».

(2) Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτῶν ἐκτίθενται κατὰ τοὺς ἐπιτομῆς τοῦ Μανέθωνος· διὰ τοῦτο σημειοῦται μόνον τὸ τούτων ὄνομα διὰ τοῦ M. Τῶν ἐπιτομῶν τὰ ἰδιαιτέρα ὀνόματα μνημονεύονται μόνον ὅπου ἕκαστος τούτων λέγει τι ἰδιαιτέρως διαφέρει.

Οἱ δὲ λοιποὶ οὐδὲν ἀξιωμαθόμενον ἐπραξαν. Ὅλοι ὁμοῦ τῆς τρίτης δυναστείας ἐβασίλευσαν «ἔτη 198» (M.) (1).

Οἱ βασιλεῖς τῆς τετάρτης δυναστείας. Σῶρις, Σοῦφις, Μέγχερις, Ρατοίχης, Βίχερις, Σεβερχέρης, Θαμθίς ἐβασίλευσαν ὅλοι ὁμοῦ ἔτη 274 (M.). Ὁ Ἐρατοσθένης δίδει ἄλλα ὀνόματα τῆς Δ' δυναστείας, ὧν τὰ δύο πρῶτα μᾶλλον καὶ ἦττον ὁμοία τοῖς τοῦ Μανέθωνος (Σαέφις, Μοσχερίς), Μυσθίς, Παμίς).

Οἱ βασιλεῖς τῆς πέμπτης δυναστείας. Οἱ ἐξ Ἐλεφαντίνης Οὐσερχέρις, Σεφρίς, Νεφερχέρης, Χεῖρης, Συσίρης, Ραθουρης, Μενχώρης, Τανχέρης, καὶ ἔνατος Ὀννος, ὅλοι ὁμοῦ ἔτη 248. Τινὰ τῶν ὀνομάτων τούτων εὐρέθησαν κατὰ τινα ἐπιγραφὴν τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου καὶ ἐν τοῖς μνημείοις, ἰδίως ὁ Οσνεφου, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ Σεφρίς τοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ Μανέθωνος (1).

Μετὰ τὴν πέμπτην ταύτην δυναστείαν, τὴν καταγομένην ἐξ Ἐλεφαντίνης, ἡ ἕκτη δυναστεία παραδίδεται πάλιν κατὰ τὰς Μανεθωνεῖους πηγὰς ὡς Μεμφιτικῆ, δοῦσα ἕξ βασιλεῖς βασιλεύσαντας ὅλους ὁμοῦ ἔτη 203, εἶναι δὲ οἱ βασιλεῖς οὗτοι: Θόης, Φεός, Φιάψ, Μενθεσοῦφις, Νίτωκρις. Ἐν τοῖς βασιλεῦσι τῆς 5' δυναστείας λογίζονται καὶ τὰ ὄψωσῶν ἱστορικὰ πρόσωπα τοῦ Χέοπος, τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς μεγίστης τῶν πυραμίδων Γκιζέ, καὶ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον (κατὰ Ἡρόδ B 127) ἀδελφοῦ αὐτοῦ Χεφρῆνος, περὶ οὗ λέγει ὁ Ἡρόδοτος (ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ) «Καὶ τοῦτον δὲ τῷ αὐτῷ τρόπῳ διαχρᾶσθαι τῷ ἑτέρῳ τὰ τε ἄλλα καὶ πυραμίδα ποιῆσαι, ἐς μὲν τὰ ἐκείνου μέτρα οὐκ ἀνήκουσαν· ταῦτα γὰρ ὦν καὶ ἡμεῖς ἔμετρούσαμεν· οὔτε γὰρ ὕπεστι οἰκῆματα ὑπὸ γῆν, οὔτε ἐκ τοῦ Νείλου διῶρυξ ἦκει εἰς αὐτὴν ὥσπερ ἐς τὴν ἑτέραν ἕρουσα· δι' οἰκοδομημένου δὲ αὐλῶνος ἔσω νῆσον περιρρέει, ἐν τῇ αὐτὸν λέγουσι κτεῖσθαι Χέοπα».

Μετὰ τὸν Χεφρῆνα θανόντα μετὰ βασιλείαν 56 ἐτῶν καὶ ἀποθεωθέντα μετὰ θάνατον καὶ καταλιπόντα τάφον ὡς ἱερὸν τιμώμενον μετὰ ἰδίου ἱερέως ἀναφέρεται ὡς διάδοχος καθ' Ἡρόδοτον καὶ Διόδωρον ὁ Μυκερίνος (Μενχώρης τοῦ M. καὶ Μοσχερίς τοῦ Ἐρατοσθένους), καλούμενος ἐν τῷ πίνακα τῆς Ἀβύδου Μινκάουρα, υἱὸς καθ' Ἡρόδοτον τοῦ Χέοπος, ἄρα ἀδελφὸς τοῦ Χεφρῆνος. Περὶ τοῦ Μυκερίνου λέγει ὁ Ἡρόδοτος (B 129) «Μετὰ δὲ τοῦτον βασιλεῦσαι Αἰγύ-

(1) Ἄλλως ἔχει ὁ κατάλογος τῆς τρίτης δυναστείας παρὰ Ἐρατοσθένει (κατὰ Σύγγελλον) ὡς ἐξῆς: Μομχειρί=ἡγήσανδρος, στοίχος Γυσομυῆς, Μάρης, Σύριος, Χνοῦβος, καὶ Γνεῦρος ὁ Χρυσὴ ἢ Χρυσσοῦς, Ράβωσις, κατάλογος ὅλος διάφορος τοῦ τῶν ἐπιτομῶν τοῦ Μανέθωνος.

(1) Περὶ τοῦ βασιλέως Σνεφροῦ ἢ Σνόφρου τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Βερολινίου μουσείου λέγεται ὅτι ἐστράτευσε ἐναντίον τῶν ἀπὸ τῆς Πετραίας Ἀραβίας εἰσβαλόντων εἰς Αἰγυπτὸν βαρβάρων. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀναγράφεται ἰδίως ἐν τῷ λεγομένῳ Πάπυρω Πετροπολέως, οὗτινος καίπερ μὴ δημοσιευθέντος τὸ περιεχόμενον ἐγένετο ἐν μέρει γνωστὸν ἐν τοῖς αἰγυπτιολογικοῖς κύκλοις, μία δὲ τῶν ἐν Γκιζέ μ γάλων πυραμίδων θεωρεῖται, ἀλλ' οὐχὶ μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος, ὡς ἔργον τοῦ βασιλέως τούτου.

που Μυκερίνον ἔλεγον Χέοπος παῖδα, τῷ τὰ μὲν τοῦ πατρὸς ἔργα ἀπαδεῖν (1) τὸν δὲ τὰ ἱερὰ ἀνοῖξει καὶ τὸν ληὸν τετραμένον ἐς τὸ ἔσχατον κακοῦ ἀνεῖναι πρὸς ἔργα τε καὶ θυσίας, δίκας δὲ σφι πάντων τῶν βασιλέων δικαιοτάτας κρίνειν. Κατὰ τοῦτο μὲν νῦν τὸ ἔργον ἀπάντων ὅσοι ἤδη βασιλέες ἐγένοντο τῶν Αἰγυπτίων αἰνεοῦσι μάλιστα τοῦτον· τὰ τε ἄλλα γὰρ μιν κρίνειν εὖ, καὶ δὴ καὶ τῷ ἐπιμεφομένῳ ἐκ τῆς δίκης παρ' ἑωυτοῦ διδόντα ἄλλα ἀποπιμπλάναι αὐτοῦ τὸν θυμὸν». Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως ἀποζημίωσις τοῦ ἡττηθέντος ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐγένετο μόνον ἐν δίκαις ἀστικαῖς, οὐχὶ ποινικαῖς.

Ἐν τοῖς βασιλεῦσι τῆς 5' δυναστείας ἀναφέρεται ὡς τελευταία τῆς δυναστείας ἡ Νίτωκρῖς, γενναιοτάτη (κατὰ Ἀφρικανὸν καὶ Μανέθωνα) καὶ εὐμορφοτάτη τῶν κατ' αὐτὴν γενομένη, ξανθὴ τὴν χροάν, ἢ τὴν τρίτην ἤγειρε πυραμίδα».

Ὁ Αἰγυπτιακὸς τύπος τοῦ ὀνόματος *Νιτακιρτ* ἢ *Νεταῖκιρτ* ἀνεγνώσθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις. Διὰ τοῦ *Νιτακιρτ* τῶν μνημείων λαμβάνει ὑπόστασιν ἱστορικὴν ἀσφαλὴ ἢ ὑπὸ πολλῶν ἱστοριογράφων καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (Α 64), τοῦ Στράβωνος (ΙΖ 808) καὶ τοῦ Πλινίου (XXXVI, 82) μνημονευομένη ὡς βασίλισσα τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιτομέων τοῦ Μανέθωνος εἰς τὴν 5' δυναστείαν τελευταία κατατασσομένη Νίτωκρῖς. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ μὴ γινώσκων ὀπωσοῦν ἀκριβῶς καὶ συνεχῶς μῆτε Αἰγυπτιακὴν μῆτε Βαβυλωνιακὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ σποράδην καὶ οὐχὶ πάντοτε σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ἀναφέρων τὰ περὶ τῶν προσώπων τῶν ἡγεμόνων γινώσκει μὲν τὴν Νίτωκρῖν ὡς βασίλισσαν Αἰγυπτίαν, ἀλλὰ παρεισάγει καὶ ἄλλα πρόσωπα γυναικῶν ξένων φερουσῶν Ἑλληνοπερσικὰ ὀνόματα ἀναγόμενα εἰς πολλῶ μεταγενεστέρους χρόνους (2).

(1) Ἐννοεῖ τὰ ὅσα ἐν Β 126 εἶπε περὶ Χέοπος· «Ἐς τοῦτο δὲ ἐλθεῖν Χέοπα κακότητος ὥστε χρημάτων δεόμενον τὴν θυγατέρα τὴν ἑωυτοῦ κατίσαντα ἐπ' οἰκῆματος προστάξει πρήσσεσθαι ἀργύριον»· πβλ. καὶ Β 128 «ἐν τοῖσι Αἰγυπτίοισι πάσαν εἶναι κακότητα καὶ τὰ ἱερὰ χρόνον τοσοῦτον κατακλησθέντα οὐκ ἀνοιχθῆναι· τοὺς δὲ (βασιλέας) τοῦτους ὑπὸ μίσεος οὐ κάρτα ἐθέλουσι Αἰγυπτιοὶ οὐνομάζειν, ἀλλὰ καὶ τὰς πυραμίδας καλέουσι ποιμένους Φιλίτιος, ὅς τοῦτον τὸν χρόνον ἔνεμε κτήνεα κατὰ ταῦτα τὰ χωρία».

(2) Τὸ ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ ὑπῆρχε βασιλεὺς *Νίτωκρῖς* καλουμένη, τὴν τοιαύτην ὀμωνυμίαν ὁ Ἡρόδοτος φαίνεται θεωρῶν ἀπλῶς ὡς τυχαίαν σύμπτωσιν τῶν αὐτῶν ὀνομάτων (Ἡρ. Β 100 «τῇ δὲ γυναικί (τῇ βασιλευσῆ ἐν Αἰγύπτῳ) οὐνομα ἦν τόπερ τῇ Βαβυλωνίᾳ, Νίτωκρῖς»). Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ μὴ γινώσκων Ναβουχοδονόσορον ἢ Ναβουκαδρόσορον βασιλέα Βαβυλωνίας (ὅν καὶ οἱ αἰῶνας ὄλους μεθ' Ἡρόδοτον συγγράψαντες καὶ αὐτὸς ὁ Στράβων ἀναφέρουσιν ὡς πρόσωπον μυθικόν) καὶ συγχέων τοῦτον νῦν μὲν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ναβοπαλάσσαρον (καλῶν τοῦτον οὐχὶ Ναβοπαλάσσαρον, ἀλλὰ *Λαβύνητον*), νῦν δὲ πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Ναβουχοδονόσορος Ναβόννηδον, ἀποδίδωσιν εἰς τὴν κατὰ φαντασίαν αὐτοῦ βασιλευσασαν ἐν Βαβυλωνίᾳ Νίτωκρῖν ἔργα τελεσθέντα ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος. Ὁ Ἡρόδοτος οὐδὲν λέγει περὶ πυραμίδος ἐγερωθείσης ὑπὸ Νιτωκρῖδος, ἐνῶ κατὰ τὸν Μανέθωνα ἡ Νίτωκρῖς αὕτη «ἤγειρε τὴν τρίτην πυραμίδα», τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος εἰς τὴν Νίτωκρῖν ἀποδιδδομένην πυραμίδα θε-

Ἄλλ' ἀφιέντες νῦν κατὰ μέρος τὰ ὀνόματα ταῦτα τὰ χωριζόμενα ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ Χέοπος καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ κατὰ δισχίλια τοῦλάχιστον ἔτη, αὐτὴν ἔργον τοῦ βασιλέως Μυκερίνου. Ἄλλ' εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μεγίστης πυραμίδος τοῦ Χέοπος παρεισάγει τι παριστόρημα, καθ' ὃ μὴ δυναμένου τοῦ Χέοπος νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ μέγα ἔργον καὶ ἀναγκασθέντος νὰ εἰσπράττῃ ἀργύρια παρὰ τῶν Αἰγυπτίων διὰ τῆς ἐκπορευέσεως τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ (τὸ ὄνομα ταύτης δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου), αὕτη οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πατρὸς (ὡς πρὸς τὴν πυραμίδα) ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ (διὰ τῆς πορνείας!!) ἀλλὰ καὶ πυραμίδα ἰδίαν αὐτῆς νὰ κτίσῃ ἵνα καταλίπῃ μνημεῖον ἑαυτῆς(!). Ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῇ ἀφελείᾳ αὐτοῦ καὶ ἀπλότῃ οὔτε ἐπιβεβαίωσι, ἀλλ' οὔτε ἐλέγχει καὶ ἀναιρεῖ τὸ γελοῖον τοῦτο παριστόρημα. Ἄλλ' ὅτε περαιτέρω (Β 134) ποιεῖται λόγον περὶ τῆς πυραμίδος τοῦ Μυκερίνου λέγει «ὅτι τινὲς τῶν Ἑλλήνων λέγουσιν ὅτι ἡ πυραμὶς αὕτη ἦτο ἔργον τῆς Ῥοδώπιδος «γυναικὸς ἑταίρας», ἣτις καταγομένη ἀπὸ Θράκης, δούλη Ἰάδμονος υἱοῦ τοῦ Ἡφαιστοπολεως, ἀνδρὸς Σαμίου, καὶ σύνδουλος Αἰσώπου τοῦ λογοποιοῦ, ἠλευθερώθη ἀπὸ τῆς δουλείας διὰ πολλῶν χρημάτων ὑπὸ Χαράξου τοῦ Μυτιληναίου ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου εἶχεν ἀχθῆ ὑπὸ τοῦ Σαμίου Ξάνθου. Οὕσα δὲ περικαλλὴς καὶ ἀξίεραστος καὶ διαβόητος γενομένη ἐν τοῖς Ἑλλήσι τῆς Ναυκράτιδος ταχέως ἐκτίσατο μέγαν πλοῦτον, ἐγένετο δὲ καὶ παλλακὶς τοῦ βασιλέως Ἀμάσεως. Ὁ Ἡρόδοτος ἀφηγούμενος τοῦτο εὐρίσκει ἀδύνατον εἶταίρα τις, ὅσο καὶ πλουσία καίαστῃ, νὰ κτίσῃ πυραμίδα, ἐνῶ δὲν ἔλεγε τοῦτο περὶ τῆς ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Χέοπος διὰ τῶν ἀπὸ πορνείας κτηθέντων χρημάτων κτισθείσης πυραμίδος, εἰς ἣν ἐδῶκα πανθήθησαν, κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ Ἡρόδοτου ὁρήσιν, «ἀναρίθμητοι χιλιάδες ταλάντων» καὶ εἰς ἣν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη εἰργάζοντο δέκα μυριάδες ἀνθρώπων καθ' ἑκάστην τριμηναίαν ἀντικαθιστάμενοι ὑπ' ἄλλων ἰσαρίθμων ἐργατῶν. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος αὐτὸς ἐλέγχων ἄλλως εὐλόγως τὸ ἀσύστατον τῆς περὶ Ῥοδώπιδος ἐξέγερσος πυραμίδος παραδόσεως, λέγει «ὅτι ἡ Ῥοδώπις ἤμαρ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀμάσεως, ἦτοι δισχίλια περίπου ἔτη μετὰ τὴν κτίσιν τῆς εἰς αὐτὴν ἀποδιδδομένης πυραμίδος. Δὲν ὑπῆρχε βεβαίως ἀνάγκη τοιοῦτου ἐλέγχου προκειμένου περὶ Ῥοδώπιδος, ἥς τὸ ὄνομα μόνον τὸ Ἑλληνικὸν ἦκει πρὸς ἀναίρεσιν τῶν περὶ αὐτῆς ἐν ὄψει πρὸς τὴν πυραμίδα ὑπὸ τινῶν Ἑλλήνων καθ' Ἡρόδοτον λεγομένων. Ἡ ὅλη ἀληθὴς ἱστορία τῶν περὶ Χέοπος καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ κτίσει τῆς μεγάλης πυραμίδος ἔχει ὅδε κατὰ τὰς νεωτάτας ἐρεῦνας καὶ ἀνακαλύψεις τῶν σπουδαιότερων αἰγυπτιολόγων. Ἐπιγραφή Αἰγυπτιακὴ εὑρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ αἰγυπτιολογοῦ Mariette οὐ μακρὰν τῆς μεγάλης πυραμίδος ἀναφέρει ὅτι ἡ τοῦ Χέοπος θυγάτηρ Χέντ-σεν (ἢ κατὰ τὴν παρ' Ἡροδοτῶ φήμην διὰ τῆς πορνείας ἐλθοῦσα ἀρωγὸς τῷ πατρὶ εἰς τὴν κτίσιν τῆς μεγάλης πυραμίδος!!) ἤγειρε πράγματι πυραμίδα ἑαυτῆς, ὑποτίθεται δὲ ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Αἰγυπτίας ταύτης βασιλοπαιδὸς ἐγερωθεῖσα πυραμὶς ἦτο μία τῶν τριῶν παρὰ τὴν μεγάλην πυραμίδα ἰδρυμένων μικρῶν πυραμίδων. Οὕτω λύεται τὸ περὶ συμπράξεως τῆς θυγατρὸς τοῦ Χέοπος τῷ πατρὶ αὐτῆς ἐν τῇ κτίσει τῆς πυραμίδος ζήτημα, ἐξηγοῦνται δὲ ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῶν ἐννοίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Χέοπος λεγόμενα (Β 126) ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Χέοπος διενοήθη νὰ καταλίπῃ μνημεῖον ἑαυτῆς. Μένει δὲ νῦν νὰ λυθῇ καὶ τὸ ἕτερον ζήτημα πῶς τῆς Ἑλληνίδος ἑταίρας Ῥοδώπιδος τὸ ὄνομα ἀνεμίχθη εἰς τὴν κτίσιν τῶν πυραμίδων. Ἡ Ῥοδώπις καλουμένη Ἑλληνὶς ἑταίρα καθ' Ἡρόδοτον (Β 134) κατήγετο ἀπὸ τῆς Θράκης, ἦτο δὲ δούλη Ἰάδμονος τοῦ Ἡφαιστοπολεως, ἀνδρὸς Σαμίου, σύνδουλος δὲ Αἰσώπου τοῦ λογοποιοῦ. Φαίνεται ὅτι Σάμιός τις Ξάνθης καλούμενος ἀγοράσας αὐτὴν παρὰ τοῦ πρώτου

ἄτε ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τοῦ 7 ἢ 6 π. Χ. αἰῶνος καὶ ἀπο-

κυρίου αὐτῆς ἤγαγε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Ἡρόδοτος λέγων ἀπλῶς ὅτι ἡ Ῥοδῶ-
πις ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον μετὰ τοῦ Ξάνθου δὲν ἐξηγεῖ ἡμῖν τὴν σχέσιν τῆς Ῥοδώπιδος
πρὸς τὸν Ξάνθου λέγων ἀπλῶς «Ῥοδῶπις δὲ εἰς Αἴγυπτον ἀπίκετο Ξάνθου τοῦ Σαμίου
κομίσαντος», ἀλλ' ἐξ ἀπάσης τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἡροδότου γίνεται δῆλον ὅτι ἡ Ῥοδῶ-
πις ἦτο δούλη τοῦ Ξάνθου καὶ ἠλευθερώθη τῆς δουλείας ἀντὶ πολλῶν χρημάτων ὑπὸ
ἀνδρὸς Μυτιληναίου Χαράξου υἱοῦ τοῦ Σκαμανδρωνύμου, ἀδελφοῦ δὲ τῆς ποιητρίας Σαπ-
φοῦς. Ἐκτοτε δὲ μένασα ἐν Αἴγυπτῳ ἔλευθέρη καὶ λίαν ἐπαφρόδιτος γενομένη μεγάλη
ἐκτίσαστο χρήματα, ὥστε καὶ εἰς Δελφοὺς ἔπεμψεν ἀναθήματα, οὐχὶ ὅμως καὶ τοσοῦτο με-
γάλα χρήματα ὥστε νὰ κτίσῃ πυραμίδα (Ἡρ Β 135 «μεγάλα ἐκτίσαστο χρήματα ὡς ἂν εἴηαι
Ῥοδῶπις, ἀλλ' οὐκ ἂν γε ὡς πυραμίδα τοιαύτην ἐξικέσθαι»). Τὸ κάλλος τῆς Ῥοδώπιδος
ἐγένετο περιβόητον (περιλεσχήμενον) ἐν Αἴγυπτῳ καὶ ἰδίως ἐν Ναυκρατίῃ, ὅπου ὑπῆρχεν
Ἑλληνικὴ ἀποικία μεγάλη, πολλαὶ δ' ἦσαν Ἑλληνίδες ἑταίραι, ἐκ τῆς Αἴγυπτου δὲ ἡ
φήμη αὐτῆς διεδόθη καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὁ Ἀμασις δὲ ὁ προτελευταῖος βα-
σιλεὺς τῆς Αἴγυπτου (570—526 π.Χ.) μαθὼν τὰ περὶ Ῥοδώπιδος εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὰ
ἀνάκτορα αὐτοῦ καὶ κατέστησεν βασίλισσαν κατὰ τὸν ὀλίγον μνηθῶδες ἐκτιθέμενον
ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΖ 808) : «Μηθεύ-
ουσι δ' ὅτι λουομένης αὐτῆς ἐν τῶν ὑποδημάτων αὐτῆς ἀρπάσας ἀετὺς παρὰ τῆς θε-
ραπαίνης κομίσειεν εἰς Μέμφιν καὶ τοῦ βασιλέως δικαιοδοτοῦντος ὑπαιθρίου γενομένου
κατὰ τὴν κορυφὴν αὐτοῦ ῥῖψα τὸ ὑπόδημα εἰς τὸν κόλπον· ὁ δὲ καὶ τῷ ῥυθμῷ τοῦ
ὑποδήματος καὶ τῷ παραδόξῳ κινήσει περιέπεμψεν εἰς τὴν χώραν κατὰ ζήτησιν τῆς φο-
ρούσης ἀνθρώπου τοῦτο, εὐρεθείσα δὲ ἐν τῇ πόλει τῶν Ναυκρατιτῶν ἀναχθεῖν καὶ γέ-
νοιτο γυνὴ τοῦ βασιλέως, τελευτήσασαν δὲ τοῦ λεχθέντος τύχου τάφου». Τὰ αὐτὰ πε-
ρίπου λέγει καὶ ὁ Αἰλιανὸς (Ποικλ. Ἱστορ. Ις 32) μνημονεύων τοῦ ὀνόματος τοῦ βασι-
λέως Ψαμμιτίχου (πιθανῶς Ψαμματίχου Α' (670—616 π. Χ.), καλεῖ δ' οὗτος τὴν γυ-
ναῖκα ἀπλῶς ἑταῖραν ὡραιότητα μὴ μνημονεύων τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ἣς τὸ ὑπόδημα
ἀετὸς ἐνέβαλεν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ψαμματίχου ὅτι ἐδίκαζεν οὗτος, οὗτος δὲ ἀναζητή-
σας αὐτὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ εὐρῶν αὐτὴν γαμετὴν ἠγάγετο. Ὁ Διόδωρος
λέγει ἀπλῶς (Α 64) ὅτι ἡ τρίτη πυραμὶς ἦτο τάφος τῆς ἑταίρας Ῥοδώπιδος οἰκοδομηθεῖς
ὑπὸ τινῶν τῶν 12 νομαρχῶν, οἵτινες ἐκυβέρνησαν τὴν Αἴγυπτον πρὸ τῆς μοναρχίας τοῦ
Ψαμματίχου Α', ἑραστῶν τῆς ἑταίρας. Ὁ δὲ Πλίνιος Histor. Natur. (XXVI 17) λέγει ὅτι
ἡ περιφημοτάτη (laudatissima) πυραμὶς ἐκτίσθη ὑπὸ Ῥοδώπιδος τῆς πόρνης παλλακίδος
ἑταίρας τοῦ φιλοσόφου Αἰσώπου, κατόχου μεγίστου πλοῦτου γενομένης, Ἀκριβεστέρα πάν-
τως καὶ πιθανώτερα ἢ παρ' Ἡροδότου παράδοσις ὅτι ἡ Ῥοδῶπις ἤμαζεν ἐπὶ τοῦ βασι-
λέως Ἀμάσεως καὶ ὅτι ἦτο δούλη ἀπὸ Θράκης καταγομένη σύγχρονος καὶ σύνδουλος (οὐχὶ
δούλη) τοῦ μυθοποιῦ Αἰσώπου παρὰ Ἰάδμονι τῷ Σαμίῳ (*) παρ' ᾧ ἐδούλευε καὶ ὁ
Αἰσώπος.

(*) Ὁ Ἰάδμων ποιεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου υἱὸς «Ἡφαιστοπόλιος». Ἡφαιστόπολις
εἶναι πάντως μετάφρασις τοῦ ἐπωνύμου τῆς Μέμφιδος Χαΐκουφθά (Haisiphtha)=ἱερὸν τοῦ
Ἡφαίστου. Φαίνεται ὅτι Σάμιός τις τῶν ἐν Αἴγυπτῳ ἐνδημοῦντων ἢ παρεπιδημοῦντων,
ἴσως ὁ πατὴρ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰάδμονος, ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἐν χρήσει παρὰ
τοῖς ἐν Αἴγυπτῳ Ἑλλήσι τὸ Χαΐκουφθά δηλοῦντος ὀνόματος Ἡφαιστόπολις. Ἄλλως τὸ
Ἡφαιστόπολις ὡς ὄνομα ἀνδρὸς δυσκόλως δύναται νὰ νοηθῇ, δὲν δύναται δὲ νὰ θεω-
ρηθῇ ἀνάλογον πρὸς τὸ Ἡφαιστόδωρος καὶ τὸ Ἡφαιστόπονος.

τελοῦντα μυθιστορικὰ παριστορήματα τῶν χρόνων τούτων, καὶ ἀνερχόμενοι
αὐθις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Χέοπος καὶ τῶν ἀμέσων τούτου διαδόχων παρατη-
ροῦμεν ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ θυγατρὸς τοῦ Χέοπος ὡς ἐλθούσης ἀρωγοῦ τῷ πατρὶ
ἐν τῇ κτίσει τῆς μεγάλης πυραμίδος προῆλθον ἀπλῶς ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς γνωστῆς
ἡμῖν ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς Αἴγυπτου θυγατρὸς τοῦ Χέοπος Χεντ-
σιν κτίσεως μιᾶς τῶν περὶ τὴν μεγάλην πυραμίδα τριῶν μικρῶν πυραμίδων· τὰ δὲ περὶ
τῆς βασιλείας Νιτώκριδος ἢ Νιταϊκίριτ παραδιδόμενα ὡς κτισίας πυραμίδας
προῆλθον ἐκ τῆς συγχύσεως τῆς βασιλόπαιδος Χεντ-σιν τῆς τρίτης δυναστείας
πρὸς τὴν βασιλόπαιδα ἢ βασίλισσαν τῆς 6ης δυναστείας Νιτώκριν ἢ Νιταϊκίριτ.
Ὅτι ἡ Νιταϊκίριτ ἢ Νιτώκριν καὶ ἡ Χεντ-σιν εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἶναι
λίαν ἀπίθανον, ἀφοῦ ἡ μὲν Χεντ-σιν ἀνήκει εἰς τὴν τρίτην δυναστείαν, ἡ δὲ
Νιτώκριν εἰς τὴν 6ην. Λίαν πιθανὴ ὅμως φαίνεται ἡ ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων
ἐξενεχθεῖσα γνώμη ὅτι εἰς τὰ περὶ Νιτώκριδος ὡς ὡραίας καὶ ξανθῆς γυναικὸς
παραδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος συνετέλεσαντὰ περὶ Ῥοδώπιδος εἰς τὸν Μανέ-
θωνα γνωστὰ ἱστορήματα.

Βασιλεὺς Ἀσυχίς. Ὁ Ἡρόδ. ὡς διάδοχον τοῦ Μυκερίνου ἀναφέρει τὸν Ἀσυ-
χιν καλούμενον βασιλέα, ὁ Διόδ. δὲ ἀναφέρει τινὰ Σάσυχιν νομοθέτην τῶν Αἴγυ-
πτίων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ παρ' Ἡροδ. ὁ Ἀσυχίς παρίσταται καὶ ὡς νομοθέτης, πι-
θανωτάτη φαίνεται ἡ ταυτότης τοῦ Ἀσύχιος τοῦ Ἡροδ. πρὸς τὸν τοῦ Διοδώρου
νομοθέτην Σάσυχιν. Πιθανῶς δὲ καὶ ὁ παρ' Ἡροδ. ἀναφερόμενος ὡς διάδοχος

Ἄλλα μεταπωληθεῖσα, ὡς φαίνεται, ὕστερον εἰς τὸν ἐπίσης Σάμιον Ξάνθου, ἡ ὄπισθό-
ποτε εἰς τὴν τούτου κατοχὴν καὶ κυριότητα περιελθοῦσα, μετέβη μετ' αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον,
ἐνταῦθα δὲ ἀπηλλάγη τῆς δουλείας ἀντὶ πολλῶν χρημάτων δοθέντων ὑπ' ἀνδρὸς Μυτι-
ληναίου Χαράξου, ἢ Χάροπος κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους, τοῦ Σκαμανδρωνύμου, ἀδελφοῦ
τῆς ποιητρίας Σαπφοῦς, δόντος ἀφορμὴν τῇ μεγάλῃ ποιητρίᾳ πρὸς ὄνειδισμὸν τῆς ἑταί-
ρας διὰ πικροχόλων (κερτομίων) στίχων. Τότε δὲ ἡ πρότερον Ἀρχιδίκη καλουμένη (καθ'
Ἡρόδοτον) ἢ Δωρίχη (κατὰ Στράβωνα) γενομένη περιβόητος (ἀοιδίμος καθ'
Ἡρόδοτον) ἐν Αἴγυπτῳ καὶ σύζυγος βασιλέως μετωνομάσθη Ῥοδῶπις. Τὸ ὄνομα τοῦτο
συντεθειμένον κατὰ τὸ Ὀμηρικὸν ῥοδοδάκτυλος καὶ τὰ ἄλλα ποιητικὰ ἐπίθετα, ῥοδόπηχυς,
ῥοδόσφυρος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀκραιφνῶς Ἑλληνικόν. Μοι φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι
μᾶλλον μετάφρασις τοῦ Περσικοῦ Γκιουλκιούν (ῥοδόχρους). Τὸ παρὰ Κτησίᾳ δὲ Περσίδος
γυναικὸς ὄνομα Ῥοδογέννη εἶναι πάντως Ἑλληνοπερσικὸν συγχείμενον ἀπὸ τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ ῥόδον καὶ τοῦ Περσικοῦ γκιούν=χρυσία. Ταυτόσημα εἶναι τὰ περσικὰ γκιουλροῦ=
ῥοδῶπις, γκιουλφάμ=ῥοδίος, ῥοδόχρους, γκιουλζηζάρ=ῥοδοπάριος, γκιουλδζεχερ=ῥο-
δῶπις. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀμάσιος ὑπῆρχον ἤδη σχέσεις μεταξὺ Αἴγυπτου καὶ Περσίας
καὶ τὸ ὄνομα Ῥοδῶπις εἶχε καταστῆ πάγκοινων ἐν τῷ Περσικῷ κράτει, ἀφοῦ καὶ ἐν
Τύρῳ τῆς Φοινίκης ἐδείκνυτο τάφος τῆς Ῥοδώπιδος. Ἄλλ' ἤδη ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ἐπα-
ναλάβωμεν τὸ τοῦ Ἡροδότου «Ῥοδώπιος μὲν νυν πέρι πέπυμαι».

τοῦ Μυκερίνου Βόχορις εἶναι ὁ ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Μανέθωνος Διχέρις. Μετὰ πολλῆς δὲ πιθανότητος Ἄσυχις εἶναι ὁ ἐν τοῖς μνημείοις Ἄσεσκαφ καλούμενος διάδοχος τοῦ Μυκερίνου, οὗ τὸ ὄνομα ἐγνωσθῆ σαφῶς ἐν τινι ἐπιταφίῳ ἐπιγραφῇ ἐν Σακάρα ἐπὶ τοῦ τάφου Αἰγυπτίου τινὸς καλουμένου Φιάμ λέγοντος ὅτι ἔζη ἐν τῇ αὐτῇ τῶν βασιλέων Μυκερίνου καὶ Ἄσεσκαφ, λαβὼν μάλιστα εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τούτου Μαν-τσέ. Καὶ ἐν ἄλλαις ἐπιταφίαις ἐπιγραφαῖς εἶναι γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ Ἄσεσκαφ. Ὁ Ἄσυχις δὲ καθ' Ἡρόδοτον (B 136) κατὰ τὰ πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐν Μέμφιδι λεχθέντα ἐποίησε τὰ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα προπύλαια τοῦ ἐν Μέμφιδι ναοῦ τοῦ Ἡραίου «ἐόντα πολλῶ τε κάλλιστα καὶ πολλῶ μέγιστα» ἔχει μὲν γὰρ καὶ τὰ πάντα προπύλαια τύπους τε ἐγγεγλυμμένους καὶ ἄλλην ὄψιν οἰκοδομημάτων μυρίην, ἐκεῖνα δὲ καὶ μακρῶ, μάλιστα». Κατὰ Wiedemann (Herodots zweites Buch σ. 490) Ἄσυχις θεωρεῖται ὁ τὸν Μυκερίνον διαδεξάμενος Ἄσεσκαφ, ὁ κτίσας τὴν πυραμίδα τὴν καλουμένην Κεβ (= Δρόσον). Ὑπάρχει δὲ τις γνώμη τῶν φρονούντων ὅτι Ἄσυχις εἶναι ὁ Αἰθίοψ Σούσακος (ἢ Σουσακεῖμ παρὰ τοῖς Ο') ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 10 π. Χ. αἰῶνος βασιλεύσας ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐντεῦθεν στρατεύσας ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου καλούμενος Ἄσυχαῖος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ εἰς τὴν 21ην δυναστείαν ἀνήκων καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 10 π. Χ. αἰῶνος ἄρχας Σουσακεῖμ κατὰ πολλὰς ἑκατοντάδας ἐτῶν ἀπέχει χρονικῶς ἀπὸ τοῦ Μυκερίνου τοῦ Ἡροδ. καὶ Μενκάουρα τῶν μνημείων, τοῦ δὲ Ἡροδότου ἢ περαιτέρω ἱστορία ἀναφέρεται μόνον εἰς τοὺς μετὰ τὴν 20ην δυναστείαν βασιλεύσαντας (ἐν παρόδῳ μόνον λόγου γινομένου περὶ τοῦ Σισώστριδος τῆς 18ης δυναστείας), παύομεν μετὰ τοῦ Ἀσύχιος τὴν καθ' Ἡρόδοτον ἱστορίαν τῶν βασιλέων, ἐκτιθέμενοι μόνον τινὰ παρ' Ἡρόδοτου περὶ τοῦ Ἀσύχιος λεγόμενα ἔχοντα μᾶλλον ἐννοίαν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν γενικὴν εἰς τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ τῶν Αἰγυπτίων βίου ἀναφερομένην ἢ ἐννοίαν ἀκραιφνῶς ἱστορικὴν εἰς ὄρισμένα κεφάλαια τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν βασιλέων αὐτῆς ἀναφερομένην καὶ ταύτην διαφωτίζουσιν ὑπὸ τινος ἐπόψεως.

Λέγει λοιπὸν ὁ Ἡρόδοτος (B 136) ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἀσύχιος ἐνεκεν ἐλλείψεως πολλῆς ἀνταλλαγῆς καὶ κυκλοφορίας χρημάτων («ἀμιξίη εὐθύσης πολλῆς χρημάτων»), ἐγένετο νόμος ἐπιτρέπων νὰ δίδῃ τις ἐνέχυρον τὸν νεκρὸν τοῦ πατρὸς πρὸς περὶ λαβὴν τοῦ δανείου (χρέους), προσετέθη δὲ καὶ διάταξις εἰς τὸν νόμον ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν δανειστὴν νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν οἰκογενειακὸν τάφον τοῦ χρεώστου· τοῦτο δὲ ἦτο μεγίστη τιμωρία τοῦ χρεώστου, τὸ νὰ μὴ δύναται μῆτε αὐτὸς νὰ ταφῇ ἐν ἐκείνῳ τῷ πατρῷ τάφῳ μῆτ' ἄλλος μὴδεὶς τῶν ἐξ αὐτοῦ. Περὶ τοῦ αὐτοῦ δὲ βασιλέως λέγει ὁ Ἡρόδοτος (αὐτόθι) ὅτι θέλων νὰ ὑπερβάλῃ τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντας ἐν Αἰγύπτῳ μνημεῖον ἑαυτοῦ κατέλιπε πυραμίδα πεποιημένην ἐκ πλίνθων φέρουσαν ἐπιγραφὴν: «Μὴ με κατονοσθῆς πρὸς τὰς λιθίνας

πυραμίδας (1)· προέχω γὰρ αὐτέων τοσοῦτον ὅσον ὁ Ζεὺς τῶν ἄλλων θεῶν· κοντῶ γὰρ ὑποτύπτοντες ἐς λίμνην, ὅ,τι πρόσχοιτο τοῦ πηλοῦ τῷ κοντῶ, τοῦτο συλλέγοντες πλίνθους εἴρυσαν καὶ με τροπῶ τοιοῦτῳ ἐξεποίησαν». Ἡ μόνη ἱστορικὴ ἐννοία τῆς περὶ τῆς πυραμίδος ταύτης Ἡροδοτείου παραδόσεως εἶναι ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ πολλοὶ ὑπῆρχον πυραμίδες ἐκτισμέναι ἐκ πλίνθων ἦτοι κεράμων, ἰδίως δὲ δώδεκα περὶ τὴν Μοίριδα καλουμένην λίμνην. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἢ κεραμουργία ἦτο λίαν ἐπιχωριάζουσα καὶ ὅτι καὶ αἰχμάλωτοι πολέμου ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς τὴν τοιαύτην ἐργασίαν. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι δὲ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσήφ καταπιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ Φαραῶ καὶ κτίζοντες πόλεις ἢ πυραμίδας (Ἐξοδ. Α 11-12) τοιαύτην, ὡς φαίνεται, ἐτέλουν ἐργασίαν. Ὑπῆρχον δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἰδιαίτερα δημόσια ἢ βασιλικὰ κεραμουργεῖα, ὧν αἱ κέραμοι ἔφερον καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκάστοτε Φαραῶ. Κατέστη δὲ καὶ ἄλλως παρομιῶδες τὸ τῶν Αἰγυπτίων ὄνομα ὡς πλινθοφόρων (Ἰδ. Ἀριστοφ. Ὀρνιθ. στ. 1133-34 «οὐκ Αἰγύπτιος πλινθοφόρος»).

Δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν εἰς τίνα δυναστείαν ἀνήκει ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενος βασιλεὺς Ἄσυχις, διότι παρ' Ἡροδότῳ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ δυναστειῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἄσυχις παρίσταται ὡς διάδοχος τοῦ Μυκερίνου, ὁ δὲ Μυκερίνος θεωρεῖται ἀκμφοβητήτως ὡς ὁ Μένκαρα τῶν μνημείων, πάντως ὁ Ἄσυχις ἀνήκει εἰς τὴν 5ην ἢ 6ην δυναστείαν. Καὶ νῦν ἐξακολουθοῦμεν τὴν ἱστορίαν τῶν δυναστειῶν κατὰ τὰ μνημεῖα ἐν σχέσει καὶ παραβολῇ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος καὶ τῶν ἄλλων περὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου πραγματευσαμένων χρονολογῶν παραδιδόμενα.

Οἱ βασιλεῖς τῆς 5ης καὶ 6ης δυναστείας. Μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Μυκερίνον, ἐν δὲ τοῖς μνημείοις Μένκαρα ἢ Μενκάουρα ἢ Μενχέρις καλούμενον βασιλέα τῆς 4ης ἢ 5ης δυναστείας, ἀναφέρεται ὡς τελευταῖος βασιλεὺς τῆς 5ης δυναστείας ὁ κατὰ Μανέθωνα 33 ἔτη βασιλεύσας Ὀνις, ὁ αὐτὸς πάντως πρὸς τὸν ἐν τῷ καταλόγῳ Τουρίνου Ὄναν, τὸν βασιλεύσαντα κατὰ τὸν εἰρημένον κατάλογον 30 ἔτη. Ὡς ὀνομαστοὶ βασιλεῖς τῆς 6ης δυναστείας ἀναφέρονται ὁ Τέτας τῶν μνημείων (Ὁθός τοῦ Μανέθωνος) καὶ ὁ Πέπις (προσωνομούμενος Μιρερά) ὅστις θεωρεῖται ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τοῦ Μανέθωνος Φίον (2). Ἐκ τῶν ἐπιγρα-

(1) Ἡ θέσις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερομένης πυραμίδος δὲν εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὴ. Τὰ λεγόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς πυραμίδος ὡς καὶ τὰ περὶ λίμνης θεωροῦνται προϊόντα Ἑλληνικῆς φαντασίας.

(2) Παρὰ τῷ Μανέθωνι μετὰ τὸν Φίον βασιλεύσαντα ἔτη 53 ἀναφέρονται ὁ Μεθέσουφις ὡς βασιλεύσας ἔτη 7, μετὰ τοῦτον ὁ Φίωψ βασιλεύσας ἔτη 100, εἶτα ὁ Μεθέσουφις βασιλεύσας ἔτος 1 καὶ τέλος ἡ Νίτωκρις βασιλεύσασα ἔτη 12, μεθ' ἧς τελευτᾷ ἡ δυναστεία ἢ 6η. Ὁ πρῶτος τῆς δυναστείας ταύτης Ὁθός (τοῦ Μανέθωνος) εἶπομεν ἤδη ὅτι εἶναι πιθανῶς ὁ Τέτας τοῦ καταλόγου τοῦ καπύρου Τουρίνου, ὁ Πέπις δὲ τοῦ αὐτοῦ καπύρου,

φικῶν μνημείων εἰκάζεται ὅτι ὁ Πέπις ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Αἰθιοπία, ἐπεχείρησε δὲ καὶ στρατεία ἐναντίον φυλῶν τινῶν τῆς Συρίας. Ἀναγράφεται δὲ τὸ τοῦ Πέπιος ὄνομα ἰδίως ἐν τοῖς ἐν Τεντυριδί (Δευδερά) καὶ ἐν Τάνεμνημείοις. Ἐκ τῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων δὲ εἶναι γνωστὰ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, τοῦ διαδόχου Ῥαμερὰν ἢ Μιρενρά καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ῥαμερὰν Νεφέκαρα (ἐν ἐπιγραφῇ τινὶ τῆς Ἀβύδου).

7η Δυναστεία. Περὶ τῆς δυναστείας ταύτης λέγεται παρὰ τῷ Ι. Ἀφρικανῶ : «Ἐβδόμη δυναστεία Μεμφιτῶν βασιλέων, οἱ ἐβασίλευσαν ἡμέρας (γράφε ἔτη) ὁ (ἐν τῷ Ἀρμενικῇ μεταφράσει τῶν Χρονικῶν τοῦ Εὐσεβίου λέγεται «ἐδέσποσαν ἔτη 75»).

Περὶ τῆς 8ης δυναστείας λέγεται ἀπλῶς (παρὰ τῷ Ἀφρικανῶ) ὅτι 27 βασιλεῖς ταύτης ἐβασίλευσαν ἔτη ρμς' (146), περὶ τῆς 9ης δὲ (τῆς Ἡρακλεοπολιτικῆς) ὅτι 17 βασιλεῖς ταύτης ἐβασίλευσαν ἐν ἔτεσι 409 καὶ περὶ τῆς 10ης ὅτι 17 βασιλεῖς ταύτης ἐβασίλευσαν ἔτη 185. Μετὰ τῆς 8ης δυναστείας παύεται ἡ Μέμφις ἀποτελοῦσα κέντρον πολιτικῆς δυνάμεως ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ αἱ δυναστεῖαι δὲ καλοῦνται πλέον παρὰ Μανέθωνι οὐχὶ Μεμφιτικά, ἀλλ' αἱ μὲν 9η καὶ 10η Ἡρακλεοπολιτικά (τοῦ Ἡρακλεωτικοῦ κληθέντος ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις νομοῦ τῆς Κάτω Αἰγύπτου), ἡ δὲ 11η Διοσπολιτικὴ ἤτοι Θηβαϊκὴ, τῶν Θηβῶν δηλονότι τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, τῆς πόλεως Θηβῶν, καλουμένης καὶ «μεγάλῃς πόλεως τοῦ Διός», ἡ δοῦσα βασιλεῖς 26 ἐν ἔτεσι 43, «μεθ' οὗς (κατὰ Μανέθωνα) Ἀμενέμης ἔτη ις'».

Ἀπὸ τῆς 11ης δυναστείας αἱ Θῆβαι ἢ Διόσπολις κατεστάθησαν κέντρον πολιτικὸν καὶ κυβερνητικὸν τῆς ὅλης Αἰγύπτου ἀντικαταστήσασαι ἐν τῇ ιδιότητι καὶ τῷ ἀξιώματι τούτῳ τὴν Μέμφιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς τοιαύτης μεταστάσεως καὶ μεταβολῆς ἡ τῶν Θηβῶν περιοχὴ ἀπετέλει ἴδιον κράτος μετ' ἰδίας δυναστείας ὑποκειμένων ἀμφοτέρων εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Μέμφιδος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πρῶτος τῆς ὅλης Αἰγύπτου γνωστὸς ἐκ τῶν μνημείων βασιλεὺς τῆς Θηβαϊκῆς δυναστείας Ἄντεφ λέγεται Ἄντεφ Δ', οὗ εὐρέθη καὶ ἡ σορός. Ἄλλος βασιλεὺς γνωστὸς ἐκ τῶν μνημείων τῆς δυναστείας ταύτης εἶναι ὁ Ἄντεφ Ε', οὗ ἡ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἄντεφ Σ' κοσμηθεῖσα σαροκοφάγος εὐρίσκεται νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου. Ἀναφέρονται δὲ ἐν τοῖς μνημείοις καὶ δύο Μεντουχοτέπ καλούμενοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας ταύτης (1).

εἶναι ὁ Φίος τοῦ Μανέθωνος. Οἱ τοῦ καταλόγου Μανέθωνος Μεθέσουφις, Φίωψ, δὲν ἀναφέρονται ἐν τῷ παπύρῳ τοῦ Τουρίνου οὔτε ἐν τῷ τῆς Σακάρας. Ἄλλ' ἡ Νιτώκιδος τοῦ καταλόγου Μανέθωνος, μεθ' ἧς τελευτῇ ὁ κατάλογος οὗτος, ἀναφέρεται ὡς Νε'ι'τακιρι ἐν τῷ παπύρῳ Τουρίνου. Ἀλλὰ περὶ τῆς Νιτώκιδος ταύτης ἐγένετο ἤδη ἰκανὸς λόγος, τῆς περὶ ταύτης παραδόσεως συγχυθείσης πρὸς τὴν περὶ Ῥοδώκιδος.

(1) Παρ' Εὐσεβίῳ, ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς τούτου ἀποσπάσμασι, μνημονεύεται τις βασιλεὺς Ἀχθὸς καλούμενος, περὶ οὗ λέγεται ὅτι «δεινότατος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος τοῖς ἐν πάσῃ Αἰγύπτῳ κατὰ εἰργάσατο, ὕστερον δὲ μανίᾳ περιέπεσε καὶ ὑπὸ κροκοδείλου διεφθάρη».

12η Δυναστεία. Ἰδρυτὴς καὶ ἰσχυρότατος ἐν ταῦτῳ ἡγεμὼν τῆς δωδεκάτης δυναστείας φέρεται ἐν τοῖς μνημείοις ὁ Ἀμενεμάτ (Ἀμεμένης παρὰ Μανέθωνι) Α', γνωστὸς ἰδίως ἐκ τοῦ Μανέθωνος καὶ ἐκ τοῦ παπύρου τοῦ Τουρίνου, ἀπ' αὐτοῦ δὲ ἀρχεται ἡ σειρὰ τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ἠΐξισαν ὕλικῶς καὶ ἐλάμπρυναν ἠθικῶς τὸ τῆς Αἰγύπτου κράτος καὶ ἔδωσαν ἰδιαιτέραν ἀξίαν, περιωπὴν καὶ κλέος εἰς τὰς Θῆβας τὰς Αἰγυπτίας καὶ εἰς τὴν Θηβαϊκὴν περιόδον τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ τῆς 12ης δὲ δυναστείας, ἤτοι τῆς δευτέρας δυναστείας τῆς Θηβαϊκῆς περιόδου, ἀρχεται νέα περίοδος ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ ἱστορίᾳ, περίοδος ἀρχομένη (κατὰ πιθανοὺς χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς ἔχοντας βάσιν τὰς τῶν μνημείων ἀναγραφὰς) ἀπὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς 3 π. Χ. χιλιετηρίδος, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 22 π. Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Συγκέλλου διδομένην χρονολογίαν τὸ τέλος τῆς ἐνδεκάτης δυναστείας συμπίπτει πρὸς τὰ μέσα τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος. Καὶ ὑπάρχει μὲν τις διαφορὰ ἡμιολίου περίπου αἰῶνος μεταξὺ τῶν δύο χρονολογιῶν, ἀλλ' ἀποβλέποντες πρὸς τὸ μεταξὺ τῆς ἐβδόμης καὶ τῆς δωδεκάτης δυναστείας ἐπισφαλές τῶν ἐκ τῶν μνημείων χρονολογιῶν δὲν εὐρίσκομεν μεγάλην τὴν διαφορὰν ἐν τῇ ὅλῃ παραδῶ τῆς ἀπὸ τοῦ Μένητος μέχρι τῆς δωδεκάτης δυναστείας διαρρουσάσης χρονικῆς ἐκτάσεως τῶν δισχιλίων ἐτῶν. Μεταβαίνοντες δὲ εἰς τὴν ἀπὸ τῆς δωδεκάτης δυναστείας ἀρχομένην περίοδον τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας εὐρισκόμεθα πρὸς μεγάλην μεταβολῆς οὐχὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, ἀλλὰ μεταβολῆς τοπικῆς. Τὸ κέντρον τῆς Αἰγυπτιακῆς βασιλείας δὲν εἶναι πλέον ἡ Μέμφις, ἀλλ' αἱ Θῆβαι αἱ Αἰγύπτια τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, ἡ Διόσπολις τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐκάλεσαν οὗτοι ταύτην κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἑλληνιστικὴν περίοδον τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας. Τῆς τοιαύτης μεταβολῆς τὰ αἷτια δὲν εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῶσιν. Ἡ ἀπὸ τῆς 7ης μέχρι τῆς 12ης δυναστείας παρατηρουμένη ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων σπάνις μνημείων καὶ εἰδήσεων ἱστορικῶν ἀποδίδεται ὑπὸ τούτων εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Δέλτα κατὰ τὸ εἰρημένον χρονικὸν διάστημα ἐπικρατοῦσαν ἀναρχίαν τὴν συνδεομένην μετὰ συχνῶν ἐξ Ἀσίας καὶ ἐκ Λιβύης ἐπιδρομῶν βαρβαρικῶν λαῶν ἀλλοφύλων. Ἡ τοιαύτη κατάστασις παραλύσασα τὴν πολιτικὴν δύναμιν τοῦ κέντρου τοῦ Μεμφιτικοῦ ἐπήνεγκεν, ὡς ὑποτίθεται, τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους εἰς πολιτείας ἰδιαιτέρας ἢ διοικήσεις, ὅτε ἕκαστος δῆμος καὶ ἰδίως ὁ τῶν Θηβῶν κατέστη αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ κέντρου. Ἡ δὲ ἐν τῇ Μέσῃ καὶ τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ ἐπικρατήσασα πολιτικὴ ἀκαταστασία ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Θηβαίδος νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς τὰς Θῆβας πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν κέντρον πολιτικὸν ἰσχυρὸν, ὅπερ ἐξέτεινε τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Κάτῳ Αἰγύπτῳ. Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν χώραν τοῦ Δέλτα γενομένη καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Μέσῃ Αἰγύπτῳ ἐκταθεῖσα εἰσβολὴ τῶν ἀπὸ τῆς Πετραίας Ἀραβίας ὀρμωμένων καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἀρξάντων τῆς ὅλης σχε-

δὸν γῆς Αἰγύπτου βαρβάρων Σημιτικῶν ἢ Τουρανικῶν λαῶν, τῶν ὕψὸς ἦτοι ποιμένων βασιλέων, τῶν δεξαμένων ἐν μέρει τὸν ὕλικὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν βίον τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλὰ πάντοτε διακρινομένων ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν καὶ μισομένων ὑπὸ τούτων, παρῆσθεν εὐρὸν στάδιον καὶ ἀφορμὴν καὶ δύναμιν ὕλικήν τε καὶ ἠθικὴν εἰς τὸ νεαρόν, σφριγῶν καὶ φιλοπόλεμον κράτος τῆς Ἄνω Αἰγύπτου πρὸς παρασκευὴν καὶ διεξαγωγὴν πολέμων ἐναντίον τῶν ἀρχόντων τῆς Κάτω Αἰγύπτου βαρβάρων, πολέμων ἐχόντων χαρακτηρὰ ἐθνικὸν ἅμα καὶ θρησκευτικόν. Ἡ ἐν τοῖς πολέμοις δὲ τούτοις ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἐπιρρωσθεῖσα φυσικὴ ἀλκὴ καὶ ἠθικὴ ὁρμὴ ἀνέδειξεν ἰσχυροὺς καὶ μεγαλοουργοὺς ἡγεμόνας, οἵτινες, ἀφοῦ ἐξέβαλον τῆς χώρας τοὺς ξένους ἐπιδρομείς καὶ κατακτητάς, ἐπεχείρησαν καὶ ἐπιθετικῶς ἐναντίον τούτων πολέμους ἀγαγόντας αὐτοὺς μακρὰν τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν Παλαιστίνην δηλονότι καὶ Συρίαν, ἐν αἷς χώραις ἦλθον εἰς συγκρούσεις πρὸς ἄλλα μεγάλα καὶ καλῶς συντεταγμένα κράτη. Τοῦτο δὲ ἐγένετο νέα ἀφορμὴ ἵνα ἡ πολεμικὴ παρασκευὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ σύνταξις τῆς Αἰγύπτου προαχθῆι μεγάλως, μετὰ τούτων δὲ αὐξηθῆι καὶ ἡ προσωπικὴ πολιτικὴ δύναμις καὶ ἡ ἠθικὴ αἴγλη τῶν μοναρχούντων ἡγεμόνων, ἀναπτυχθῆι δ' οὕτω καὶ ἐνισχυθῆι μεγάλως ἡ ἀνάγκη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ ἐρριζωμένη, ἀλλ' ἀπὸ τῆς βαρβαρικῆς κατακτήσεως ὅπως οὐν μειωθεῖσα πίστις εἰς τὴν θεϊότητα καὶ ἀγιότητα καὶ δὴ καὶ θεότητα τοῦ Φαραῶ καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀξιωματος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ οὕτω πολεμικὸν καὶ κατακτητικὸν κατασταθὲν κράτος τῆς Αἰγύπτου δὲν περιώρισε τὴν πρὸς ἐπέκτασιν ὁρμὴν αὐτοῦ εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν διεύθυνσιν, ἀλλ' ἐξέτεινεν αὐτὴν καὶ πρὸς νότον καὶ μεγάλην ἐκτέτατο πολιτικὴν ἅμα καὶ ἠθικὴν ὁρμὴν ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν, ἣτις καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἀπετέλεσε τμήμα τῆς Αἰγυπτιακῆς μοναρχίας. Ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις τοῦ κράτους συνεπήγαγε καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ ἐκδήμων κατὰ θάλασσαν στρατειῶν ἢ μετὰ τοιαύτης δὲ ἐξωτερικῆς ἐπεκτάσεως συνδεομένη ἔντασις τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων καὶ ἡ μεγάλη πρόοδος τοῦ ἐπὶ τῆς προηγουμένης περιόδου σημαντικῶς ἀναπτυχθέντος ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου ἐπήνεργον τὴν ἐπαφὴν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ πρὸς πάντας τοὺς περὶ τὴν Μεσόγειον οἰκοῦντας λαοὺς καὶ ἰδίως τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐντεῦθεν ἄρχονται αἱ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου σχέσεις, αἵτινες ἤδη ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ὑφιστάμεναι σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπτύχθησαν καὶ εἰλκυσαν εἰς τὴν Αἰγύπτου μέγα πλῆθος Ἑλλήνων ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἔτι δὲ καὶ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς γένεσιν Ἑλληνικῶν συνοικισμῶν ἐν τοῖς κυριωτάτοις κέντροις τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ ἐπιδράσασαι καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν πρακτικῶν ἐπιστημῶν (ἰδίως γεωμετρίας). Συνελόντι εἰπεῖν, τὸ κράτος τῶν Θηβῶν ἐκπροσωπεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Αἰγύπτου τὴν μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐνταῦτῳ

καὶ τὸν μέγαν πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου, ὃν ὁ ἐν τοῖς βασιλεῦσι τῆς Αἰγύπτου πρῶτος ἐκπροσωπῶν εἶναι ὁ προμνημονευθεὶς βασιλεὺς τῆς 12ης δυναστείας ὁ ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος Ἀμενέμης, ἐν δὲ τοῖς αἰγυπτιακοῖς μνημείοις Ἄμενεμάτ καλούμενος.

Ὁ Ἄμενεμάτ Α' (2300 π.Χ.) ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν ἐν μέσῳ ἐπαναστάσεως, ἣν κατέβαλεν αὐτός, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τινος ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς Αἰγυπτίου ἀνδρὸς Χυαμχοτέπ καλουμένου, λέγοντος ἐν αὐτῇ ὅτι ὁ πάππος αὐτοῦ ἦν διοικητὴς χώρας Αἰγυπτιακῆς, ὅτε ὁ Ἀμενέμης καταβαλὼν τὴν στάσιν διηυθέτησεν εἰρηνικῶς τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πάππος δὲ τις ἀναγράφει ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀμενέμης ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Διβύων καὶ τῶν πέραν τῆς Αἰγύπτου Ἀσιατῶν ἐπιγραφὴ δὲ τις ἐπὶ λίθου ποιεῖται λόγον περὶ καθυποτάξεως φυλῆς Αἰθιοπικῆς. Ἔργα οἰκοδομικὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἐξέτελεσε μεγάλα ὁ βασιλεὺς οὗτος· εὐρέθησαν ὅμως ἀναθήματά τινα αὐτοῦ, ἰδίως λείψανα βωμοῦ ἀπὸ γρανίτου, ὃν ἤγειρεν εἰς τὸν Ὅσιριν ἐν Ἀβύδῳ· φαίνεται δὲ ὅτι ἐκτίσε καὶ φρούριον φέρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ (Amenem-hat-tat-tum), πολλοὶ δὲ σκαραβαῖοι φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦτο. Κατὰ τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τινι πατύρῳ (πατύρῳ Sallier) ὁ Ἀμενέμης περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔλαβε συνάροντα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Οὐσέρτεσιν. Τὰ ἔτη τῆς ὅλης βασιλείας τοῦ Ἀμενέμη ἀνέρονται κατὰ μὲν τὸν Ἐρατοσθένη εἰς 26, κατὰ δὲ τὸν Μανέθωνα εἰς 16. Ἀπέθανε δὲ, κατὰ τὸν Ἀφρικανὸν καὶ Εὐσέβιον, φονευθεὶς ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ εὐνούχων, διεδέξατο δ' αὐτὸν εἰς τὴν βασιλείαν ὁ καὶ ζῶντος αὐτοῦ συμβασιλεὺς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη γενόμενος υἱὸς Οὐσέρτεσιν Α' (1) (πρὸς ὃν κατέλιπε καὶ ὑποθήκας καὶ παραινήσεις ὁ συνετὸς ἡγεμὼν).

Οὐσέρτεσιν Α' (2280 π.Χ.). Τὸν βασιλέα τοῦτον (Σεσόγγωσιν παρὰ Μανέθωνι) οἱ παρὰ τοῦ Μανέθωνος ἀρυσάμενοι τὰς εἰδήσεις Ἀφρικανός, Εὐσέβιος καὶ Σύγκελλος ἀναγράφουσιν ὡς πρῶτον τῆς 12ης δυναστείας βασιλέα, ἴσως διότι συνεβασίλευσε τῷ πατρὶ καὶ ἔργα μείζονα τῶν τούτου διέπραξεν, οὐδὲν δὲ ἄλλο περὶ αὐτοῦ λέγουσιν ἢ ὅτι ἦν υἱὸς τοῦ Ἀμενέμη. Τοῦναντίον δὲ πλεῖστα περὶ αὐτοῦ ἀναγράφονται ἐν τοῖς μνημείοις, πρὸ πάντων ἐν ταῖς ἐπιτυμβίαις στήλαις τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετησάντων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματούχων, ὧν αἱ πλεῖσται εὐρίσκονται νῦν ἐν τοῖς μουσείοις Βουλᾶκ (ἐν Αἰγύπτῳ) ἢ Λονδίνου ἢ Λοιγδούνου (Βαταυῶν) ἢ Βερολίνου ἢ ἐν τῷ Λούβρῳ τῶν Παρισίων. Ἀναφέρονται δὲ αἱ ἀναγραφαὶ αὗται εἰς στρατείας αὐτοῦ ἐναντίον Αἰθιοπικῶν τινῶν φυλῶν καὶ εἰς τὰ οἰκοδομικὰ ἔργα τοῦ βασιλέως, ἰδίως κτίσεις ναῶν ἐν Ἡλίῳ πόλει καὶ ἐν Ἀβύδῳ, ἐνθα εὐρέθη μέγας ἀπὸ γρανίτου ἀνδριὰς αὐτοῦ ὡς καὶ μιλτωμένον

(1) Τὸ ὄνομα παρὰ Μανέθωνι κεῖται Σεσόγγωσις, παρ' Ἐρατοσθένει Σισέρτεσις, ἐν δὲ τῷ καταλόγῳ Καρνάκ Σισέρτεσιν.

τι πῆλινον ἀγγεῖον φέρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότατον ὑπόμνημα περὶ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐξετέθη μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῷ νῦν Βερολινεῖῳ καλουμένῳ παπύρῳ. Ὁ τούτου συντάκτης Σάγγον ἐν εἶδει ἀπομνημονευμάτων ἐκτιθεὶς τὰ τοῦ βίου τοῦ βασιλέως λέγει πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ὅτι «ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ τοῦ Οὐσέρτεσιν χάριτι θεοῦ ἦτο τρομερὰ εἰς πάσας τὰς χώρας. Ὁ Οὐσέρτεσιν εἰσέρχεται εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς διευθετήσεως τῶν πραγμάτων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Εἶναι δ' οὗτος ἡγεμὼν οὐδένα ἔχων ὅμοιον ἑαυτῷ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει ὑπέροχος αὐτοῦ. Εἶναι ἡγεμὼν τῆς σοφίας, συνετὸς ἐν τοῖς βουλευμασιν, εὐεργετικὸς ἐν ταῖς πράξεσιν. Αὐτὸς ὑποτάσσει τοὺς λαοὺς, ἐνῶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ μένει ἐν τοῖς ἀνακτόροις μανθάνων παρὰ τοῦ υἱοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαπραττόμενα. Εἶναι ἀνδρείος ἐνεργῶν διὰ τοῦ ξίφους αὐτοῦ, ἥρως ἀπαράμιλλος. Εὐθὺς ὅταν ἴδῃ τοὺς βαρβάρους ἐπιπίπτει ἐπ' αὐτούς. Εἶναι ἀκοντιστὴς παραλύων τὰς χεῖρας τῶν ἐναντίων. Ὅστις ἂν προσβληθῇ ὑπὸ τοῦ ἀκοντίου αὐτοῦ δὲν δύναται πλέον νὰ ἄρῃ χεῖρας. Εἶναι τρομερὸς καὶ κατασυντρίβει τὰ μέτωπα. Οὐδεὶς ἀνθίσταται αὐτῷ». Ταῦτα καὶ τοιαῦτα τὸ ὑπόμνημα τοῦ Σάγγον.

Ὁ Οὐσέρτεσιν περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ παρέλαβε συμβασιλεύειαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀμενέμην (Β'), ἐτελεύτησε δὲ μετὰ βασιλείαν 55 ἐτῶν (κατὰ Ἐρατοσθένη, ἢ 48 ἐτῶν κατὰ Μανέθωνα).

Ἀμενέμης Β' (2240 π.Χ.). Καὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἡ ἀρκοῦντως μακροχρόνιος (38 ἐτῶν) ἱστορία τῆς βασιλείας ἀναγράφεται μόνον ἐν ταῖς ἐπιτυμβίοις στήλαις τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ καὶ τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν, ἢ ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἢ τοῦ στρατοῦ, οὐδὲν δὲ αἱ ἀναγραφαὶ αὐταὶ ἀναφέρουσι σπουδαῖον ἐν εἰρήνῃ ἢ ἐν πολέμῳ τελεσθὲν ἔργον. Τὸ μόνον ἄξιον μνείας ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς ταύταις εἶναι στρατεία τις κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν χώραν Πούντ (ἀπέναντι τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου, ἐν τῇ νῦν Σομαλὶ καλουμένη παραλιακῇ χώρῳ) μαρτυροῦσα τὰς ἐκ τῶν χρόνων ἤδη τούτων ὑφισταμένας πρὸς τὰς παραλίαις ἐκείνας χώρας σχέσεις τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐκ τῶν ἀναγραφῶν δὲ τῶν ἐν ταῖς ἐπιτυμβίοις στήλαις πολλὰ μανθάνει ἡ ἱστορία περὶ τοῦ τότε οἰκιακοῦ βίου τῶν Αἰγυπτίων καὶ περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀκμαζούσης βιομηχανίας καὶ βιομηχανικῶν ὀργάνων. Περὶ τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως ἐλάχιστα ὑπάρχουσιν εἰδήσεις καὶ αὐταὶ οὐχὶ ἐξηκριβωμένα. Καὶ οὗτος δὲ ὁ βασιλεὺς περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ παρέλαβε συμβασιλεύειαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Οὐσέρτεσιν Β'. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν εἰρηνικὴν μεταβίβασιν τῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν δὲν ἦτο ἀσύνηθες καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Βυζαντίῳ.

Οὐσέρτεσιν Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, Σισέρτεσιν καὶ ἐν τοῖς πίναξιν ἢ καταλόγοις τοῦ Καρνάκ καλούμενος, ὑπὸ τοῦ Ἐρατοσθένους δὲ ὀρθῶς πάντως Σασέρτεσις ὀνομαζόμενος, ὑπὸ τῶν παρὰ τοῦ Μανέθωνος ἀρυσσάμενων τὰς εἰδήσεις

χρονογράφων (Ἰ. Ἀφρικανοῦ, Εὐσεβίου καὶ Συγκέλλου) καλεῖται *Σέσωστρις* κατὰ τὸ ὄνομα, ὅπερ φέρει παρ' Ἡροδότῳ βασιλεὺς Αἰγύπτου μυθωδῶς μεγάλα ἐπιτελέσας ἔργα συγγεόμενος ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν Ραμσή Β' Μιαμὸν καὶ μεταστὰς ἀπὸ τῆς ἱστορίας εἰς μύθους. Φαίνεται ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μυθεύμενα περὶ τοῦ Σεσώστριδος ἔδωσαν ἀφορμὴν τοῖς ἀντιγράψασιν τὸν Μανέθωνα χρονογράφοις νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τοῦ παρ' Ἡροδότῳ ὀνόματος προκειμένου περὶ τοῦ Οὐσέρτεσιν Β'. Ἄλλὰ ζήτημα μένει πάντοτε ἂν οἱ οὕτω συγγέοντες καὶ συνταράττοντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐσέρτεσιν Β' τὴν τοιαύτην σύγχυσιν παρέλαβον παρὰ τοῦ Μανέθωνος ἢ ἂν αὐτοὶ οἴκοθεν περιέπεσον εἰς αὐτήν. Τὸ παντελῶς μυθῶδες τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου εἰς τὸν Σέσωστριν ἀποδιδομένων πράξεων καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου ὅτι ὁ Μανέθων ἤλεγχε τὰς περὶ Αἰγύπτου ψευδολογίας τοῦ Ἡροδότου («ἐξαγνοίας» κατὰ τὴν ἐπιεικῆ ἀπόφασιν αὐτοῦ τοῦ Μανέθωνος ἢ τοῦ Ἰουδαίου ἑλληνοιστοῦ) συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς δευτέρας ὑποθέσεως. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος χρονογράφοι οἱ τὸν Οὐσέρτεσιν Β' ἐκλαμβάνοντες ὡς τὸν Σέσωστριν τοῦ Ἡροδότου καὶ ἐπαναλαμβάνοντες συντόμως καὶ ἐν κεφαλαίῳ περὶ τοῦ Οὐσέρτεσιν Β' τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τοῦ Σεσώστριδος λεγόμενα, περὶ ὧν γενήσεται λόγος περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ Ῥαμσή Β', οὐδὲν λέγουσιν ἀκριβῆς ἱστορικόν, διὸ καὶ χαίρειν ἔωντες αὐτοὺς περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐν ταῖς μνημείοις περὶ Οὐσέρτεσιν Β' παραδιδομένων. Καὶ αἱ περὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἐκ τῶν μνημείων ἀρσόμεναι εἰδήσεις προέρχονται κυρίως ἐκ τῶν ἐπιτυμβίων στήλων τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν στρατευμάτων (ἰδίως αἱ εἰδήσεις αἱ περὶ τῶν στρατειῶν καὶ τῶν πολέμων τῶν διεξαχθέντων ὑπὸ τοῦ Οὐσέρτεσιν Β'). Ἄλλ' ἐν ταῖς ἐπιτυμβίοις ἐπιγραφαῖς ὑπάρχει μία σπουδαιοτάτη, ἢ τοῦ ἐν Μπένι Χασάν (χωρὶφ μικρῷ τῆς Μέσης Αἰγύπτου, ἔνθα ὑπάρχουσι πλεῖστοι ἐπὶ βράχων λελαξευμένοι τάφοι μετ' ἐπιγραφῶν) τάφου τοῦ Χνούμ Χάτι. Ὁ τάφος οὗτος εἶναι ἀρχαιότατος καὶ πρῶτος ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστών, ἐν ᾧ οὐ μόνον ἀναγράφονται ἀλλὰ καὶ εἰκονίζονται τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ θανόντος. Ἐπὶ τοῦ τάφου λοιπὸν τούτου εἰκονίζονται ἐν ἀναγλύφῳ ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ξένοι προσφέροντες φόρον εἰς τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα Οὐσέρτεσιν Β'. Οἱ πρῶτοι ἀνακαλύψαντες τὸν τάφον τοῦτον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος αἰγυπτιολόγοι ὑπέθεσαν ὅτι οἱ εἰκονιζόμενοι ἦσαν ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἱερῶ Γραφῇ ἱστορούμενα (Γενέσεως Κεφ. ΙΒ' ἔδαφ. 10 κέξ. «Καὶ ἐγένετο λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ κατέβη Ἀβραὰμ εἰς Αἴγυπτον παροικῆσαι ἐκεῖ ὅτι ἐνίσχυσεν ὁ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς . . .», καὶ ΙΓ' 1 «Ἀνέβη δὲ Ἀβραὰμ ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν ἔρημον»). Ἄλλ' ὁ Σαμπολλιὸν αὐτὸς ἐν τοῖς εἰκονιζομένοις ἀνδράσιν ἐγνώρισεν Ἕλληνας. Ἡ ὑπόθεσις ὁμοῦς αὕτη ἀναιρεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ ἡ χώρα τῶν προσφερόντων τὰ δῶρα ἢ τοὺς φόρους καλεῖται Ἀψα (Abscha), ὡς ἀνεγνώσθη ἢ Αἰγυπτιακῇ γραφῇ, τῆς

δὲ μορφῆς μαρτυροῦσης τὸ μὴ αἰθιοπικὸν ἐκκρατοῦσα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ εἰκονιζόμενοι εἰσὶν ἄνδρες ἐκ τῶν Σημιτῶν τῆς πέραν τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου χώρας ἢ τῆς Σιναϊτικῆς χερσονήσου. Περὶ οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ Οὐσέρτεσιν Β' σχεδὸν οὐδὲν εἶναι γνωστὸν. Ἀνδριάς μικρὸς τοῦ βασιλέως τούτου ὑπάρχει ἐν Λούβρω καὶ ἄγαλμα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ *Nepfert* ἐν Τάνει τῆς Αἰγύπτου. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν τῷ μουσεῖῳ Βερολίνου ἀνδριάς, ὃν ἔχει ἐγείρει ὁ Οὐσέρτεσιν Β' εἰς τὸν ἐκ τῶν προκατόχων ἢ προγόνων αὐτοῦ Σῆρ. Καὶ ὁ Οὐσέρτεσιν Β', ὡς ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ, εἶχε συμβασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Οὐσέρτεσιν (Γ').

Οὐσέρτεσιν Γ'. Τοῦ βασιλέως τούτου τὸ ὄνομα δὲν ἐσώθη ἐν τοῖς παρὰ τοῖς γνωστοῖς χρονογράφοις ἀποσπάσμασι τοῦ Μανέθωνος. Ἀντὶ τούτου ὁ Σύγκελλος ἀναφέρει (κατὰ Ἱ. Ἀφρικανὸν) Λαχάρην τινὰ βασιλεύσαντα ἔτη 8 καὶ τὸν ἐν Ἀρσινόῃ λαβύρινθον ὡς τάφον ἑαυτῷ κατασκευάσαντα, παρ' Εὐσεβίῳ δὲ, ἀντὶ *Λαχάρους*, κεῖται Λάμπρος. Ἀλλὰ τὰ ὀλίγα περὶ Λαχάρους ἢ Λάμπρου ὡς διαδόχου τοῦ Οὐσέρτεσιν ἐκτιθέμενα εἰσὶ τοσοῦτο σκοτεινὰ καὶ συγκεχυμένα ὥστε ἄσμενοι παραιτούμεθα τὴν τούτων ἀναγραφὴν (1) καὶ περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἐκ τῶν μνημείων περὶ τοῦ Οὐσέρτεσιν παραδιδόμενα. Κατὰ ταῦτα ὁ Οὐσέρτεσιν Γ' συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς κυρίως Αἰθιοπίας ἢ Νουβίας, ἔκτισε δὲ πρὸ ἀσφάλειαν τῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος συνόρων τὰ δύο φρούρια Σέμμ καὶ Κούμμ ἐπὶ τῶν οὐο δαχτῶν τοῦ Νείλου, ἐλατρεύετο δὲ τοῦ λοιποῦ ἐν Νουβία ὡς θεός, βραδύτερον δὲ ὁ Τούθμωσις Γ' καὶ νὰν πρὸς λατρείαν αὐτοῦ ἵδρυσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Ἀμενέμη Γ'. Πολλὰ ἐσώθησαν ἐπιγραφικὰ μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀμενέμη ἢ Ἀμενεμάτ Γ', ὃν τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἢ ἐν τῷ προμνημονευθέντι ὑπὸ τοῦ Οὐσέρτεσιν Γ' κτισθέντι φρουρίῳ Κούμμ ἐπὶ τῶν παροχθίων τοῦ Νείλου βράχων ἐπιγραφὴ ἢ μαρτυροῦσα τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου γενομένην ὑψωσιν τῆς τοῦ Νείλου ἐπιφανείας (2). Περὶ τῶν οἰκοδομικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως τούτου οὐδὲν σχεδὸν παρεδόθη, ἀλλ' ὅτι ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ πολλὰ ὁ Ἀμενέμη Γ' εἰργάσατο ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἐπιτυμβίου στήλης τοῦ σφραγιδοφύλακος αὐτοῦ Ῥασεχετοπάπ τῆς διατηρουμένης ἐν τῷ μουσεῖῳ Βουλὰκ. Ἀλλὰ τὸ ἰδιαίτατον καὶ σπουδαιότατον τῶν δημοσίων ἔργων ἢ κτι-

(1) Παρὰ τῷ Ἐρατοσθένει ὁ διάδοχος τοῦ Οὐσέρτεσιν Β' καλεῖται *Σταμανέμη*, ὅπερ ὄνομα ὁ αἰγυπτιολόγος Bunsen διώρθωσεν εἰς *Σισέρτωσις* καὶ *Ἀμενέμη*, τὸ παρὰ τῷ αὐτῷ δὲ Ἐρατοσθένει *Σεστοσιχέρμη* Ἡρακλῆς κραταιὸς ὁ αὐτὸς αἰγυπτιολόγος διώρθωσεν εἰς *Σεσόρτωσις*, Ἐρμῆς καὶ Ἡρακλῆς κραταιός.

(2) Διαταγῇ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπὶ τῶν βραχιδῶν τοίχων τῶν φρουρίων Σέμμ καὶ Κούμμ ἐσημειοῦτο τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ὑψώσεως τοῦ Νείλου.

σμάτων τοῦ Ἀμενέμη Γ' εἶναι ἡ λεγομένη Μοίριδος λίμνη, μεθ' οὗ κτίσματος συνεδέθη καὶ τὸ τοῦ πολυθρῦλου Λαβυρίνθου.

Λαβύρινθος καὶ Μοίριδος λίμνη. Ὁ Ἡρόδοτος (B 147 κέξ.), ὅστις ἐγένετο αὐτόπτης τοῦ Λαβυρίνθου καὶ τῆς λίμνης, συνδέων ἀναχρονιστικῶς τὴν κτίσιν τοῦ Λαβυρίνθου μετὰ τῆς καταλύσεως τῆς Αἰθιοπικῆς δυναστείας, εἶτα δὲ καὶ μετὰ τῆς κατὰ τὸν 9 π. Χ. αἰῶνα ἐκ τῆς καταλύσεως ταύτης προελθούσης Αἰγυπτιακῆς δωδεκαρχίας, λέγει : « Ἐλευθερωθέντες Αἰγύπτιοι (ἀπὸ τῆς Αἰθιοπικῆς δυναστείας) μετὰ τὸν ἱερά τοῦ Ἡφαίστου βασιλεύσαντα (ἴδ. περαιτέρω), οὐδένα γὰρ χρόνον οἰοί τε ἦσαν ἄνευ βασιλέως διατιᾶσθαι, ἐστήσαντο *δωδέκα* βασιλέας, *δωδέκα* μοίρας δασάμενοι Αἰγυπτον πᾶσαν. . . Καὶ δὴ σφι (τοῖς 12 βασιλεῦσι) μνημόσυνα ἔδοξε λιπέσθαι κοινῇ, δόξαν δὲ σφι ἐποιήσαντο λαβύρινθον, ὀλίγον ὑπὲρ τῆς λίμνης τῆς Μοίριδος κατὰ κροκοδείλων καλεομένην πόλιν μάλιστα κη κείμενον· τὸν ἐγὼ ἤδη εἶδον λόγου μέζω. Εἰ γὰρ τις τὰ ἐξ Ἑλλήνων τείχεά τε καὶ ἔργων ἀπόδεξιν συλλογίσαιτο, ἐλάσσονος πόνου τε ἂν καὶ δαπάνης φανείη ἔοντα τοῦ λαβυρίνθου τούτου. Καίτοι ἀξιόλογός γε καὶ ὁ ἐν Ἐφέσῳ ἐστὶ νηὸς καὶ ὁ ἐν Σάμφ. Ἦσαν μὲν νυν καὶ αἱ πυραμίδες λόγου μέζονες, καὶ πολλῶν ἐκάστη αὐτέων Ἑλληνικῶν ἔργων καὶ μεγάλων ἀνταξίη· ὁ δὲ δὴ λαβύρινθος καὶ τὰς πυραμίδας ὑπερβάλλει· τοῦ γὰρ *δωδέκα* μὲν εἰσὶ αὐλαὶ κατάστεγοι, ἀντίτυλοι ἀλλήλησι, ἕξ μὲν πρὸς βορέην, ἕξ δὲ πρὸς νότον τετραμμένοι, συνεχέες· τοῖχος δὲ ἕξωθεν ὠυτός σφεας περιέργει. Οἰκῆματα δ' ἔνεστι διπλόα, τὰ μὲν ὑπόγαια, τὰ δὲ μετέωρα ἐπ' ἐκείνοισι, τρισχίλια ἀριθμὸν, πεντακοσίων καὶ χιλίων ἐκάτερα. Τὰ μὲν νυν μετέωρα τῶν οἰκημάτων αὐτοῖ τε ὄρομεν διεξιόντες καὶ αὐτοῖ θηησάμενοι λέγομεν, τὰ δὲ αὐτῶν ὑπόγαια λόγοισι ἐπυνθανόμεθα· οἱ γὰρ ἐπεστεῶτες τῶν Αἰγυπτίων δεικνύναι αὐτὰ οὐδαμῶς ἤθελον, φάμενοι θῆκας αὐτόθι εἶναι τῶν τε ἀρχῆν τὸν λαβύρινθον τοῦτον οἰκοδομησαμένων βασιλέων καὶ τῶν ἱερῶν κροκοδείλων. Οὕτω τῶν μὲν κάτω πέρι οἰκημάτων ἀκοῇ παραλαβόντες λέγομεν, τὰ δὲ ἄνω μέζονα ἀνθρωπῶν ἔργων αὐτοῖ ὄρομεν· αἱ τε γὰρ ἔξοδοι διὰ τῶν στεγῶν καὶ οἱ εἰλιγμοὶ διὰ τῶν αὐλέων ἔοντες ποικιλώτατοι θῶμα μυρίον παρείχοντο ἐξ αὐλῆς τε ἐς τὰ οἰκῆματα διεξιούσι καὶ ἐκ τῶν οἰκημάτων ἐς παστάδας, ἐς στέγας τε ἄλλας ἐκ τῶν παστάδων καὶ ἐς αὐλὰς ἄλλας ἐκ τῶν οἰκημάτων. Ὅροφῃ δὲ πάντων τούτων λιθίνῃ κατὰπερ οἱ τοῖχοι, οἱ δὲ τοῖχοι τύπων ἐγγεγλυμμένων πλέοι, αὐλῆ δὲ ἐκάστη περίστυλος λίθου λευκοῦ ἄροσμέου τὰ μάλιστα. Τῆς δὲ γωνίης τελευτέοντος τοῦ λαβυρίνθου ἔχεται πυραμὶς τεσσαρακοντόργυις, ἐν τῇ ζῶα μεγάλη ἐγγέγλυπται· ὁδὸς δ' ἐς αὐτὴν ὑπὸ γῆν πεποιήται». Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ λαβυρίνθου λέγει ὁ Ἡρόδοτος, περὶ δὲ τῆς λίμνης ὁ αὐτὸς (B 149) λέγει τάδε : « Τοῦ δὲ λαβυρίνθου τούτου ἔοντος τοιούτου, θῶμα ἔτι μέζον παρέχεται ἡ Μοίριδος καλεομένη λίμνη, παρ' ἣν ὁ λαβύρινθος οὗτος οἰκοδομῆται· τῆς τὸ περίμετρον τῆς περιόδου εἰσὶ στάδιοι ἑξακόσιοι καὶ τρισχίλιοι, σχοίνων ἑξήκοντα ἔοντων, ἴσοι

καὶ αὐτῆς Αἰγύπτου τὸ παρὰ θάλασσαν. Κέεται δὲ μακρῆ ἢ λίμνη πρὸς βορρῆν τε καὶ νότον, ἑοῦσα βάθος, τῇ βαθυτάτῃ αὐτῆ ἑωυτῆς, πεντηκοντόργυιος . . . Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ ἐν τῇ λίμνῃ αὐτιγενὲς μὲν οὐκ ἔστι (ἀνυδρὸς γὰρ δὴ δεινῶς ἔστι ἡ ταύτη), ἐκ τοῦ Νείλου δὲ κατὰ διώρυχα ἐσῆκται. . . Καὶ ἐπεὶ μὲν ἐκρῆν ἔξω, ἢ δὲ τότε τοὺς ἔξ μῆνας ἐς τὸ βασιλῆιον καταβάλλει ἐπ' ἡμέρην ἐκάστην τάλαντον ἀργυρίου ἐκ τῶν ἰχθύων, ἐπεὶ δὲ ἐσίη τὸ ὕδωρ ἐς αὐτήν, εἴκοσι μνέας. Ἐλεγον δὲ οἱ ἐπιχώριοι καὶ ὡς ἐς τὴν Σύρτιν τὴν ἐς Λιβύην ἐκδιδοῖ ἡ λίμνη αὕτη ὑπὸ γῆν, τετραμμένη τὸ πρὸς ἐσπέρην ἐς τὴν μεσόγειαν παρὰ τὸ οὖρον τὸ ὑπὲρ Μέμφιος. Ἐπειτε δὲ τοῦ ὀρύγματος τούτου οὐκ ὄρεον τὸν χοῦν οὐδαμοῦ ἔοντα, ἐπιμελὲς γὰρ δὴ μοι ἦν, εἰρόμην τοὺς ἄγχιστα οἰκόντας τῆς λίμνης ὅκου εἶη ὁ χοῦς ὁ ἔξορυχθεῖς. Οἱ δὲ ἔφρασαν μοι ἵνα ἐξεφορήθῃ, καὶ εὐπετέως ἐπειθον' ἦδεα γὰρ λόγῳ καὶ ἐν Νίνῳ τῇ Ἀσσυρίῳ πόλει γενόμενον ἕτερον τοιοῦτο. Τὰ γὰρ Σαρδαναπάλου τοῦ Νίνου βασιλέως (1) χρήματα ἔοντα μεγάλα καὶ φυλασσόμενα ἐν θησαυροῖσι καταγαίοισι ἐπενόησαν κλῶπες ἐκφορῆσαι. Ἐκ δὲ ὧν τῶν σφετέρων οἰκίων ἀρξάμενοι οἱ κλῶπες ὑπὸ γῆν σταθμούμενοι ἐς τὰ βασιλῆια οἰκία ὄρουσον, τὸν δὲ χοῦν τὸν ἐκφορεόμενον ἐκ τοῦ ὀρύγματος, ὅπως γίνοιτο νύξ, ἐς τὸν Τίγριν ποταμὸν παραρρέοντα τὴν Νίνον ἐξεφόρεον, ἐς δὲ κατεργάσαντο ὅτι ἐβούλοντο (2). Τοιοῦτον ἕτερον ἤκουσα καὶ τὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λίμνης ὄρυγμα γενέσθαι, πλὴν οὐ νυκτός, ἀλλὰ μετ' ἡμέρην ποιούμενον ὄρυσσοντας γὰρ τὸν χοῦν τοὺς Αἰγυπτίους ἐς τὸν Νεῖλον φορέειν ὁ δὲ ὑπολαμβάνων ἔμελλε διαχέειν. Ἡ μὲν νυν λίμνη αὕτη οὕτω λέγεται ὀρυχθῆναι».

Λέγει δὲ ὁ Διόδωρος (Α 61) ὅτι βασιλεὺς τις «Μένδης ἢ Μάρρος τάφον ἑαυτῷ κατασκεύασε τὸν ὀνομαζόμενον Λαβύρινθον οὐχ' οὕτω κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων θαυμαστὸν ὡς πρὸς τὴν φιλοτιμίαν δυσμίμητον». Περὶ δὲ τῆς λεγομένης λίμνης Μοίριδος λέγει ὁ αὐτὸς (Α 51-52): Διαδεξάμενος τὴν κατ' Αἴγυπτον ἡγεμονίαν ὁ Μοίρις ἐν μὲν τῇ Μέμφει κατασκεύασε τὰ βόρεια προπύλαια τῇ μεγαλοπρεπεῖα πολὺ τῶν ἄλλων ὑπερέχοντα, ἀπὸ δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ δέκα σχοίνων λίμνην ὄρυξε τῇ μὲν εὐχρηστίᾳ θαυμαστήν, τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἔργων ἄπιστον τὴν μὲν γὰρ περίμετρον αὐτῆς φασὶν ὑπάρχειν σταδίων τρισχιλίων καὶ ἑξακοσίων, τὸ δὲ βάθος ἐν τοῖς πλείστοις μέρεσιν ὀργυιῶν πενήκοντα, ὥστε τις οὐκ ἂν ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τοῦ κατασκευάσματος εἰκότως ζητῆσαι πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν ἐν πόσοις ἔτεσι τοῦτο συνετέλεσαν. Τὴν δὲ χρῆσιν τὴν ἐκ ταύτης καὶ

(1) Τοῦ βασιλέως δηλονότι τῆς Νίνου, ἦτοι τῆς Νινευτ, ἣτις ἦτο πρωτεύουσα τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους.

(2) Τὰ περὶ Σαρδαναπάλου τούτου τοῦ τῆς Νίνου ἢ Νινευτ βασιλέως μόνον παρ' Ἡροδότῳ ἐν παρόδῳ ἐκτεθειμένα στεροῦνται εὐρυτέρας ἱστορικῆς ἐννοίας καὶ σπουδαιότητος, ἔχουσι δὲ τύπον ἀκραιφνῆ ἱστορήματος μυθικοῦ.

κοινοφελίαν τοῖς τὴν Αἴγυπτον οἰκοῦσιν ἔτι δὲ τὴν τοῦ βασιλέως ἐπίνοιαν οὐκ ἂν τις ἐπαινέσειε τῆς ἀληθείας ἀξίως. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Νεῖλος οὐχ ὄρωμένης ἐποιεῖτο τὰς ἀναβάσεις, ἢ δὲ χώρα τὴν εὐκαρπίαν παρεσκευάζεν ἀπὸ τῆς ἐκείνου συμμετρίας εἰς ὑποδοχὴν τοῦ πλεονάζοντος ὕδατος ὄρυξε τὴν λίμνην, ὅπως μῆτε διὰ τὸ πλῆθος τῆς ὄρυσεως ἐπικλύζων ἀκαίρως τὴν χώραν ἔλη καὶ λίμνας κατασκευάζῃ μητ' ἐλάττω τοῦ συμφέροντος τὴν πλήρωσιν ποιούμενος τῇ λειψυδρίᾳ τοὺς καρποὺς λυμαίνηται».

Ὁ Στράβων περὶ τῆς Μοίριδος λίμνης λέγει (ΙΖ 810—11): «Ἡ οὖν Μοίριδος λίμνη διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάθος ἰκανὴ ἔστι κατὰ τὰς ἀναβάσεις τὴν πλημμυρίδα φέρειν καὶ μὴ ὑπερπολάζειν εἰς τὰ οἰκούμενα καὶ πεφυτευμένα, ὥστε σὺν τῇ ἀποβάσει τὸ πλεονάζον ἀποδοῦσα τῇ αὐτῇ διώρυγι κατὰ θάτερον τῶν στομάτων ἔχειν ὑπολειπόμενον τὸ χρήσιμον πρὸς τὰς ἐποχετεύσεις καὶ αὐτὰ καὶ ἡ διώρυξ. Ταῦτα μὲν φυσικά, ἐπίκεινται δὲ τοῖς στόμασιν ἀμφοτέροις τῆς διώρυγος κλειθρα, οἷς ταμιεύουσιν οἱ ἀρχιτέκτονες τό τε εἰσρέον ὕδωρ καὶ τὸ ἐκρέον. Πρὸς δὲ τούτοις ἢ τοῦ λαβυρίνθου κατασκευὴ πάρισον ταῖς πυραμίσις ἔστιν ἔργον καὶ ὁ παρακείμενος τάφος τοῦ κατασκευάσαντος τὸν λαβύρινθον βασιλέως ἔστι δὲ κατὰ τὸν πρῶτον εἰσπλουν τὸν εἰς τὴν διώρυγα προελθόντι ὅπου τριάκοντα ἢ τετραράκοντα σταδίου ἐπίπεδόν τι τραπεζῶδες χωρίον ἔχον κόμην τε καὶ βασιλείον μέγα ἐκ πολλῶν βασιλείων, ὅσα πρότερον ἦσαν νομοί· τσαυταῖ εἰσὶν αὐλαὶ περίστυλοι συνεχῶς ἀλλήλαις ὕψ' ἕνα στίχον πᾶσαι ὡς ἐν τείχεσι μακροῖς προκειμένας ἔχοντος τὰς αὐλάς· αἱ δ' εἰς αὐτὰς ὁδοὶ καταντικρὺ τοῦ τείχους εἰσὶ· πρόκεινται δὲ τῆς εἰσόδου κρύπται τινὲς μακραὶ καὶ πολλαί, δι' ἀλλήλων ἔχουσαι σκολιάς τὰς ὁδοὺς ὥστε χωρὶς ἡγεμόνος μηδενὶ τῶν ξένων εἶναι δυνατὴν τὴν εἰς ἐκάστην αὐλὴν πάροδόν τε καὶ ἔξοδον. Τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι αἱ στέγαι τῶν οἰκῶν ἐκάστου μονόλιθοι καὶ τῶν κρυπτῶν τὰ βάρη μονολίθοις ἐστέγασται πλαξίν ὑπερβαλλούσαις τὸ μέγεθος, ξύλων οὐδαμοῦ καταμεμιγμένων οὐδ' ἄλλης ὕλης οὐδεμιᾶς ἀναβάντι τε ἐπὶ τῆς στέγης οὐ μεγάλῳ ὕψει ἄτε μονοστέγῳ ἔστιν ἰδεῖν πεδίον λίθινον ἐκ τηλικούτων λίθων, ἐντεῦθεν δὲ πάλιν εἰς τὰς αὐλάς ἐκπίπτοντα ἑξῆς ὄραν κειμένας ὑπὸ μονολίθων κίωνων ὑψηρασμένας ἐπτὰ καὶ εἴκοσι καὶ οἱ τοῖχοι δὲ οὐκ ἔξ ἐλαττόνων τὸ μέγεθος λίθων σύγκεινται. Ἐπὶ τέλους δὲ τῆς οἰκοδομίας ταύτης πλέον ἢ στάδιον ἐπεχούσης τάφος ἔστι, πυραμὶς τετράγωνος ἐκάστην τετράπλευρόν πως ἔχουσαν τὴν πλευρὰν καὶ τὸ ἴσον ὕψος. Ἰσμάνδης δὲ ὄνομα ὁ ταφεῖς· πεποιῆσθαι δὲ φασὶ τὰς αὐλάς τσαυτάς ὅτι τοὺς νομοὺς ἔθος ἦν ἐκείσε συνέρχεσθαι πάντας ἀριστίνδην μετὰ τῶν οἰκείων ἱερέων καὶ ἱερείων, θυσίας τε καὶ δικαιοδοσίας περὶ τῶν μεγίστων χαίρειν, κατήγετο δὲ τῶν νομῶν ἕκαστος εἰς τὴν ἀποδειχθεῖσαν αὐτῷ αὐλήν».

Αἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων γινόμεναι περιγραφαὶ τοῦ Λαβυρίνθου καὶ τῆς λίμνης Μοίριδος, εἰ καὶ δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλαις ἐν ταῖς λεπτομερείαις,

ιδίως ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς περιφερείας, ἐν τῷ ὄλῳ δὲ θεωροῦνται στεροῦμεναι ἀληθείας, διὸ καὶ παρετέθησαν ἐνταῦθα αἱ κυριώταται αὐτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν πραγματικὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Λαβυρίνθου τὸ μόνον θετικῶς γνωστὸν ἐκ τῶν περὶ τούτου ἐρευνῶν εἶναι ὅτι ὑπῆρχεν ἀληθῶς παμμέγιστον οἰκοδόμημα λιθόκτιστον παρὰ τὴν Μοίριδα λίμνην τεραστίαις ἔχον διαστάσεις, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου αἰγυπτιολόγου Λιψίου λειψάνων αὐτοῦ. Ἄλλ' οὔτε περὶ τοῦ κτίσαντος βασιλέως ἢ περὶ τῶν δώδεκα βασιλέων οὔτε περὶ τῆς κτίσεως οὔτε περὶ τοῦ ὀνόματος ἐγνωσθη τι ἐκ τῶν μνημείων. Ὑποτίθεται δὲ μετὰ πλείστης πιθανότητος ὅτι ὁ κτίσας αὐτὸ ἦν ὁ Ἀμενέμη Γ' (1), διότι αὐτὸς ἦν ὁ κατασκευάσας τὴν λίμνην τὴν καλουμένην *Μοίριδα* χάριν διακανονίσεως τῶν πλημμυρῶν τοῦ Νείλου καὶ κτίσας ἐν αὐτῇ δύο πυραμίδας καὶ ναὸν πλησίον αὐτῆς, ὅστις ἦτο πιθανώτατα αὐτὸς ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων *Λαβύρινθος* καλούμενος, τοῦ ὀνόματος δοθέντος ἐκ τοῦ ἐν Κρήτῃ Λαβυρίνθου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς λίμνης *Μοίριδος*, αὕτη, ὡς ἐρρήθη, ἦτο κατασκευάσμα τοῦ Ἀμενέμη Γ', ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν μνημείων. Κατὰ ταῦτα τὸ ὄνομα *λαβύρινθος* εἶναι ὅλως Ἑλληνικὸν ἐκ τοῦ ἐν Κρήτῃ Λαβυρίνθου δοθέν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ παρὰ τὴν Μοίριδα μέγα οἰκοδόμημα, περὶ οὗ οἱ Ἕλληνες ἐπλασαν ἢ πλασθεῖσαν ἴσως ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων διετήρησαν τὴν παράδοσιν ὅτι ἦν ἔργον τῆς δωδεκαρχίας καὶ τῶν δώδεκα βασιλέων. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη παρ' Ἑλλήσι καὶ ὁ μῦθος ὅτι δῆθεν ὁ Δαίδαλος ἔχων τὸ παράδειγμα τοῦ Αἰγυπτιακοῦ *λαβυρίνθου* ἔκτισε τὸν ἐν Κρήτῃ, ἐνῶ ἀληθῶς οὔτε περὶ μιμήσεως τοῦ «*δυσμμήτου*» κατὰ Διόδωρον οἰκοδομήματος προὔκειτο οὔτε περὶ μεταβιβάσεως τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ὀνόματος εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ μεταβιβάσεως τοῦ Κρητικοῦ ὀνόματος εἰς τὸ ἐν Αἰγύπτῳ κτίσμα τοῦ βασιλέως Ἀμενέμη Γ' (2).

(1) Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐπανορθώσω ἀνακριβειάν τινα παρεμφερήσαν εἰς τὴν ἐμὴν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» (Παπαρηγοπούλου) ἐν σελ. ρκξ', ἐνθα ἀντὶ Ἀμενέμη Ἀμένωφισ καλεῖται ὁ κτίσας. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμενέμη εὐρέθη ἐν ἐπιγραφαῖς ἐν τοῖς νομιζομένοις ἐρειπίοις τοῦ Λαβυρίνθου.

(2) Πᾶσαι αἱ γενόμεναι μέχρι νῦν ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων ἀπόπειραι πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὀνόματος *λαβύρινθος* ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰσὶν ἐπιφαλεῖς καὶ ἥμισυ πιθαναί. Ὁ Brugsch καὶ ὁ Mariette ἠμῆνευσαν τὸ ὄνομα ὡς Αἰγυπτιακόν, *Lora rohum*=ναὸς ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν (τῆς διώρυχος), ὁ Maspero *Lora-ra-houm*=ναὸς ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς λίμνης. Ἡμισυ πιθαναί πάντως εἶναι καὶ αἱ ὑπὸ ἄλλων αἰγυπτιολόγων προταθεῖσαι ἐτυμολογίαι ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ *bava-biramet*=cohaesit arx (συνήφθη τὸ φρούριον) καὶ *egra-rehent*=ναὸς τοῦ ἀνοίγματος τῆς λίμνης. Ἀμφότεραι αὗται αἱ ἐτυμολογίαι ἀποδοκιμάζονται ὑπὸ τοῦ μεγάλου αἰγυπτιολόγου Alfred Wiedemann (Herodots zweites Buch. σ. 523). Καὶ ὁ A. Wiedemann μετὰ πολλῶν ἄλλων αἰγυπτιολόγων φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα *λαβύρινθος* εἶναι Ἑλληνικόν καὶ ὅτι εἶναι συγγενὲς πρὸς τὸ *λάρα*, ὅπερ ἐσήμαινεν ὁδὸν στενωπὸν μεταξὺ

Τὸν Ἀμενέμη Γ' φαίνεται ὅτι διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμενέμη Δ' (Ἀμیرهσ παρὰ Μανέθωνι), ἐξ ἰσχυρῶν βασιλεύσας ἔτη καὶ ἔχων (ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ καταλόγου Σακκάρης) ἀδελφὴν Σεβακκαρὰ ἢ Σεβακνεφρουρὰ (Σκεμίοφρις παρὰ Μανέθωνι).

13η Δυναστεία. Μετὰ τοῦ Ἀμενέμη Δ' λήγει ἡ 12η δυναστεία (περὶ τὰ 2100 π. Χ. ὡς ἐπισημασθῆναι εἰκάζεται) (1). Ἀπὸ τῆς 13ης δυναστείας δὲ μέχρι τῆς 18ης ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἐνδεής καὶ οὐχὶ συνεχῆς ἕνεκεν ἐλλείψεως λεπτομερῶν εἰδήσεων παρὰ τοῖς χρονογράφοις, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἕνεκεν ἐλλείψεως ἀναγραφῶν ἐν τοῖς μνημείοις, ἀφοῦ καὶ αἱ ὀλίγαι ὑπάρχουσαι δὲν παρέχουσιν οὔτε τὴν εἰκόνα οὔτε τὴν ὑπόστασιν ἱστορίας συνεχοῦς. Περὶ τῆς 13ης δυναστείας λέγεται παρὰ τῷ Ἀφρικανῷ (κατὰ Σύγγελλον): «Τρισκαιδεκάτη δυναστεία Διοσπολιτῶν βασιλέων ξ', οἱ ἐβασίλευσαν ἔτη 453». Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ ἐν τοῖς Ἀρμενικοῖς Χρονικοῖς τοῦ Εὐσεβίου. Καὶ αἱ τοῦ Ἐρατοσθένους δὲ παρὰ τῷ Συγγέλλῳ σωζόμεναι ἀναγραφαὶ περιέχουσιν τινὰ ὀνόματα, οἷον τοῦ Σιφέα, περὶ οὗ λέγεται

πετρῶν καὶ βράχων καὶ δένδρων (ἐκ τοῦ *lāas, láFas*). Ἐν τῇ εἰκόνι δὲ τοῦ *λαβυρίνθου* φαίνεται κρατοῦσα ἡ τῶν πολλῶν σκολιῶν ἢ ἐπικαροῶν ὁδῶν, οὐχὶ ἡ τοῦ μεγάλου μεγάρου. Ὡς γνωστὸν ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις τὰ μοναστήρια τὰ ἔχοντα πολυπλόκους διαδρόμους ὠνομάσθησαν *Λαιρῶς*. Καὶ νῦν μοναστήρια ἐπίσημα ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἐν Πελοποννήσῳ καλοῦνται *Λαῦραι*. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὄνομα τῆς λίμνης *Μοίριδος*, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἐπλασαν τὸ ὄνομα ἀνυπάρχου Αἰγυπτίου βασιλέως *Μοίριδος* δῆθεν καλουμένου, τὸ ὄνομα τοῦτο ἄλλοι μὲν τῶν αἰγυπτιολόγων ἐτυμολογοῦσι καὶ ἐρμηνεύουσιν ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ *Φιδμ ντε μάρι* (=λίμνη τῶν πλημμυρῶν), ἄλλοι δὲ ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ *Μερ-ουρ* (=ἡ μεγάλη διώρυξ). Καὶ τὸ ὄνομα τῆς κοιλάδος *Φαγιούμ*, ὅπου ἡ λίμνη *Μοίρις*, θεωρεῖται προσελθὼν ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ *πα-ιαμ* (=θάλασσα).

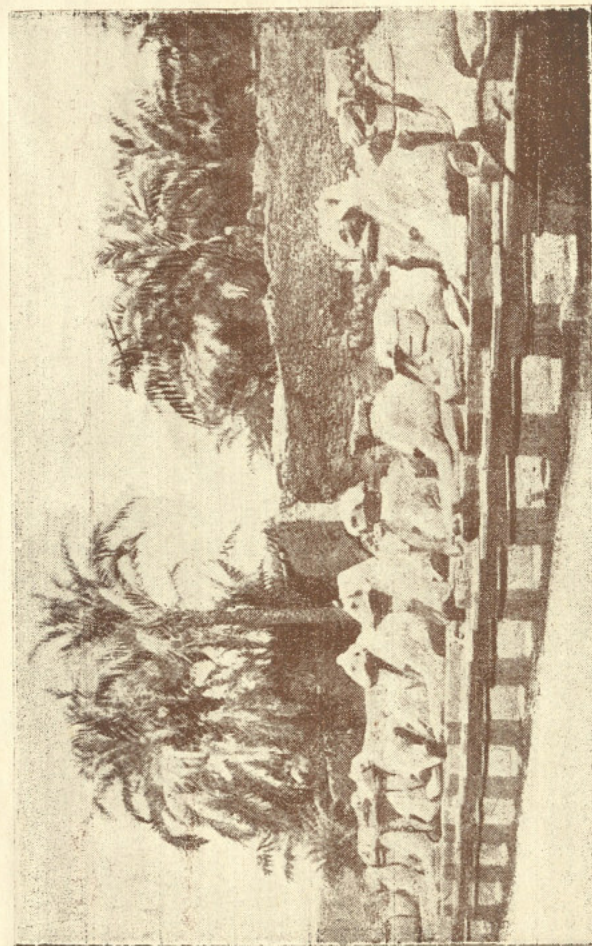
(1) Ἡ τῆς 12ης δυναστείας περίοδος θεωρεῖται καὶ ὡς περίοδος μεγίστης ἀναπτύξεως πολιτισμοῦ ὑλικοῦ καὶ βίου πνευματικοῦ καὶ ἀκμῆς φιλολογικῆς. Ἐν τοῖς φιλολογικοῖς μνημείοις τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσι τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σανέχα, ἐν τῶν καλλίστων προϊόντων τῆς αἰγυπτιακῆς φιλολογίας κατὰ Ed. Meier, *Gesch. d. Alterth* § 102), καὶ αἱ Ὑποθήκαι τοῦ Ἀμενέμη Α' καὶ τινὰ βιογραφικὰ ἔργα, πολλὰ δὲ καὶ τὰ θερησκευτικὰ ὑπομνήματα καὶ νεκρώσιμοι ᾠδαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ πρόσκαιρον τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου καὶ τὸ αἰώνιον τοῦ κράτους τοῦ θανάτου, εἰς ὃ ὑπὸκινεῖται καὶ οἱ θεοὶ αὐτοί. Καὶ τῆς τέχνης δὲ ἡ ἀκμὴ συμπίπτει πρὸς τοὺς χρόνους τῆς δυναστείας ταύτης. Πρὸς τὴν μεγίστην πληθύνει τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων μεγίστην ἐπίδοσιν ἔλαβε καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν μνημείων, καὶ αὐτὰ τὰ ἱερογραφικὰ ἢ ἱερογλυφικὰ γράμματα τῶν μνημείων τῆς περιόδου ταύτης διακρίνονται κατὰ τὴν ὀραϊότητα ἀπὸ τῶν ὁμοίων ἔργων πασῶν τῶν λοιπῶν περιόδων. Τὸ αὐτὸ δὲ ῥητέον περὶ τῶν ἀναγλύφων εἰκόνων τῶν ἐπὶ τῶν μνημείων. Καὶ ἡ γλῶσσα δὲ τῶν μνημείων τῆς περιόδου ταύτης κρίνεται ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων ὡς πρότυπον κλασσικόν. Καὶ ἡ ἐμπορία δὲ καὶ ἡ βιομηχανία μεγάλην φαίνονται λαβοῦσαι ἐπίδοσιν ἰδίως ἕνεκα τῆς προσαρτήσεως τῆς Αἰθιοπίας, δι' ἧς ἡ Αἰγυπτιακὴ ἐμπορία καὶ ἡ τῆς βιομηχανίας κατανάλασις ἐκτίσαντο μέγα στάδιον ἐπεκτάσεως εἰς τὰ ἔνδον τῆς Ἀφρικῆς.

«ὁ καὶ Ἑρμῆς υἱὸς Ἡφαίστου» (διορθοῦται τὸ ὄνομα εἰς *Σεπτάχ* κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ οὕτω καλουμένου βασιλέως τῆς 19ης δυναστείας), καὶ Φρουορῶ (διορθοῦται εἰς Φουορῶ), καὶ Ἀμουθαρθαίου, ἄγνωστα ἀλλαχόθεν. Ἐν δὲ τοῖς μνημείοις μετὰ 24 βασιλεῖς, ὧν τὰ ὀνόματα μόνον εἶναι γνωστά, ἀναφέρεται ὡς βασιλεὺς ἄξιος λόγου ὁ Σεβακχοτέπ, οὗ τὸ ὄνομα φέρεται ἐν τῷ ἐν Κοῦμμ Νειλομέτρῳ (ἐν τῷ καταλόγῳ Καρνάκ Ῥᾶ Σουτανὶ Σεβακχοτέπ), καὶ ἄλλοι τὸ αὐτὸ φέροντες ὄνομα, ἐν οἷς ἄξιος λόγου φέρεται ὁ Σεβακχοτέπ ὅς, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐν μέσῳ τῶν ἀπὸ δυσμῶν (Λιβύης) καὶ ἀνατολῶν, (Πετραίας Ἀραβίας καὶ τῶν συνεχόμενων ταύτη ὑπὸ Ἀσιατικῶν λαῶν οἰκουμένων χωρῶν) κατὰ τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἐπιδρομῶν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐφ' ἅπασαν τὴν Αἰγύπτου καὶ Νουβίαν. Μετὰ τὴν 453 ἔτη διαρκέσασαν βασιλείαν τῆς 13ης δυναστείας ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ 14η, οὐχὶ πλέον Θηβαϊκὴ, ἀλλ' ἀπὸ Εὐόιδος τῆς Κάτω Αἰγύπτου καταγομένη νέα δυναστεία 76 βασιλέων ἀρξάντων τῆς Αἰγύπτου ἔτη 184.

Δυναστεία 14η. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ὑξῶς. Ἡ ἀπὸ Εὐόιδος καταγομένη αὕτη δυναστεία καλεῖται συνήθως Τανιτικὴ ὡς ἐκ τῆς γειτονίας τῆς Εὐόιδος πρὸς τὴν Τάνιν. Καὶ νῦν τίθεται τὸ ζήτημα πῶς Εὐοῖται ἢ Τανῖται ἡγεμόνες ἄρχουσιν ἐν Θήβαις καὶ τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ. Πάντως δὲ εἶναι πολὺ ἄπορον ὅτι τῆς Αἰγύπτου ἀπάσης ἀπὸ Τάνεως μέχρι Νουβίας ἀποτελούσης κράτος ἐνιαῖον καὶ δὴ ἐπὶ τῆς 12ης καὶ 13ης δυναστείας, ὑπαρχουσῶν δὲ ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν χώραις πολλῶν τοπικῶν οἰοῦν τιμαριωτικῶν δυναστειῶν, οἷός τις ἡγεμονικὸς τῆς Κάτω Αἰγύπτου δι' ἐπιγαμίας καὶ κηδεστίας ἢ καὶ δι' ἐπαναστάσεως κατέλαβε τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν καὶ τὸ κράτος ἀπάσης τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα καθίσταται ὀπωσοῦν περίπλοκον ἐνεκα τῆς μετὰ τῆς ἐν Θήβαις ἐπελθούσης δυναστικῆς μεταβολῆς καὶ τῆς αὐτόθι ἐγκαταστάσεως δυναστείας ἀπὸ τῆς Κάτω Αἰγύπτου καταγομένης φαινομένης ἢ πραγματικῆς συμπτώσεως τῆς κατὰ τοὺς χρόνους περιπτουτούτους ἀπ' ἀνατολῶν εἰς τὴν Αἰγύπτου γενομένης μεγάλης εἰσβολῆς τῶν γνωστῶν ἐκ τῆς χρονογραφίας τοῦ Μανέθωνος ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὑξῶς (= βασιλέων ποιμένων) (1) ἄλλοφύλων καὶ βαρβάρων λαῶν. Ὁ χρόνος τῆς εἰσβολῆς ταύτης δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός, ἀνήκει δὲ εἰς τὴν μεταξὺ τῆς 13ης καὶ 18ης δυναστείας χρονικὴν περίοδον. Καὶ νῦν τίθεται πάλιν τὸ ζήτημα: Διὰ τί, ἀφοῦ οἱ Ὑξῶς εἰσέβαλον ἐν πρώτοις εἰς τὴν χώραν τοῦ Δέλτα καὶ ἐντεῦθεν προὐχώρησαν πρὸς τὴν Μέσσην Αἰγύπτου, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὴν Ἄνω, ἐν μὲν τοῖς μνημείοις οὐδὲν διδασκόμεθα περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τῶν ἄλλοφύλων ἐνεκα ἐνδείας ἀναγρα-

(1) Τὴν ἐρμηνεῖαν ταύτην τοῦ ὀνόματος δίδωσιν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι ἐρανισταὶ τοῦ Μανέθωνος ἐρμηνεύοντες τὸ *υκ*=βασιλεὺς καὶ τὸ *σουσου* ἢ *κουσου*=ποιμὴν. Ἄλλοι (νεώτεροί ἐρμηνευταί) ὡς δευτέρον συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος θεωροῦσι τὸ *σασού*.

ΕΙΚΩΝ 4 — Καρνάκ. Ἡ ὁδὸς τῶν Σφιγγῶν.

φῶν, (ἥτις καὶ αὐτὴ εἶναι πιθανῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδρομῆς), παρὰ δὲ τοῖς ἀπὸ Μανέθωνος ἀρουμένοις τὰς εἰδήσεις χρονολογίας καὶ παρ' αὐτῷ ὡς φαίνεται τῷ Μανέθωνι, καίπερ μακρὸν ποιουμένῳ λόγον περὶ τῆς εἰσβολῆς, οὐδεμία γίνεται σαφῆς διάκρισις τῶν ἰθαγενῶν Αἴγυπτίων δυναστῶν ἀπὸ τῶν ἐκ τῶν ἀλλοφύλων προερχομένων ξένων δυναστῶν, οἵτινες, καίπερ ἀλλοφύλοι ὄντες καὶ βάρβαροι ὑπὸ τῶν Αἴγυπτίων θεωρούμενοι, φαίνονται δεξάμενοι μέχρι τινὸς βαθμοῦ τὸν Αἴγυπτιακὸν βίον καὶ πολιτισμόν; Ἐντεῦθεν ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον τῆς ὑπὸ τῶν Ὑξῶς κατοχῆς τῆς χώρας καθίσταται οὐ μόνον ἐνδεής, ἀλλὰ καὶ σκοτεινὴ καὶ συγκεχυμένη. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ αἱ γνώμαι καὶ θεωρίαι τῶν αἰγυπτιολόγων εἰσὶν ἐν πολλοῖς ἀσαφεῖς καὶ ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας· καὶ οἱ μὲν τούτων φρονοῦσιν ὅτι οἱ Ὑξῶς εἶχον ἐγκαταστῆ ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Δέλτα ἐπ' αὐτῆς ἔτι τῆς 12ης δυναστείας καὶ ὅτι οἱ τῶν Οὐσέρτεσιν καὶ τῶν Ἀμενεματ ἐναντίον τῶν βαρβάρων τῆς Σιναϊκῆς χερσονήσου πόλεμοι ἦσαν πόλεμοι καὶ ἐναντίον τῶν ἐν Δέλτα καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ Ὑξῶς, οἱ δὲ ἀποφαίνονται ὅτι μόνον μετὰ τὴν 13ην δυναστείαν οἱ Ὑξῶς κατέλαβον τὴν Κάτῳ Αἰγύπτῳ. Τὸ ὅλον ζήτημα δύναται νὰ λάβῃ λύσιν τινὰ πιθανὴν ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπικρατοῦν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις *τιμαριωτικὸν* ἢ φρουδαλικὸν σύστημα τῶν κατὰ χώρας ἡγεμόνων ἐπέτρεπε τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασιν ξένων φυλῶν μετὰ ἡγεμόνων τιμαριούχων. Καὶ ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι ἡ τῶν Ὑξῶς ἀρχὴ ἢ διαρκέσασα ἡμίσειαν χιλιετηρίδα ἦν ἀπλῶς τιμαριωτικὴ περιοριζομένη εἰς τὴν Κάτῳ Αἰγύπτῳ καὶ συνυπάρχουσα μετὰ τῆς ἐν Θήβαις ἐδρευούσης μοναρχίας, ἄλλοι δὲ αἰγυπτιολόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐπιφανὴς Wiedemann, φρονοῦσιν ὅτι οἱ Ὑξῶς ἤρξαν καὶ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, ἴσως δὲ καὶ ἡ Ἰοιτικὴ ἢ Τανικὴ δυναστεία (ἢ 14η) ἢ ἀπὸ τῆς Κάτῳ Αἰγύπτου ἀνελθοῦσα εἰς τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν ἦτο δυναστεία Ὑξῶς. Ἀτυχῶς περὶ τῶν ζητημάτων τούτων οὐδὲν διδάσκουσιν ἡμᾶς τὰ ἀνὰ τὴν Αἰγύπτῳ σποράδην κείμενα μνημεῖα· μόνον δὲ ὁ ἰκανῶς μέγα ἀπόσπασμα ἐκ τῆς χρονολογίας τοῦ Μανέθωνος διασώσας Ἰουδαῖος ἑλληνιστὴς τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων φαρισαῖος Ἰώσηπος (μεταποιήσας ἑλληνιστικῶς οὕτω τὸ Ἰουδαϊκὸν αὐτοῦ ὄνομα Ἰωσήφ) διαφωτίζει ὁπωσοῦν τὰ περὶ τῶν Ὑξῶς.

Ὁ Ἰώσηπος καὶ οἱ Ὑξῶς. Ὁ Ἰώσηπος (Κατὰ Ἀπίωνος Α 14) δὲν λέγει μὲν ὁριῶς ὅτι οἱ Ὑξῶς ἦσαν Ἑβραῖοι, ἀλλὰ διαβεβαίῳ τὴν τούτων στενὴν πρὸς τοὺς Ἑβραίους συγγένειαν, ἀφοῦ τὸ ὄνομα αὐτῶν συνάπτει πρὸς τὸ τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοῦ Ἰωσήφ. Πάντως ὁ Ἰώσηπος παραδίδων ὅτι ἦτο κτίσμα τῶν Ὑξῶς, ἢ Ἱερουσαλήμ, δὲν ἠγνόει ὅτι αὕτη πρὸ τοῦ καταστῆναι Ἑβραϊκὴ ἦτο φρούριον τῶν Ἱεβουσαίων, ἀφ' ὧν ἀφῆρεσεν αὐτὸ ὁ Δαυὶδ· ἀλλ' ὁμολογεῖ ἐμμέσως καὶ λεληθότως ὅτι οἱ Ἱεβουσαῖοι, οἵτινες ἦσαν ἄλλως λαὸς Σημιτικός, ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἑβραίους ὅπως καὶ οἱ Ὑξῶς. Τὴν γνώμην

δὲ ταύτην ἀσπαζόμενοι καὶ τινες τῶν αἰγυπτιολόγων προέβησαν μέχρι τοῦ φρονεῖν ὅτι οἱ Ὑξῶς ἦσαν αὐτοὶ οἱ μετὰ τοῦ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον μεταβάλλοντες Ἑβραῖοι ἐπὶ τοῦ Ἑβραίου πρωθυπουργοῦ τοῦ Φαραῶ Ἰωσήφ, οἵτινες καὶ ἐγκατεστάθησαν ὡς ποιμένες καὶ γεωργοὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ γωνίᾳ τοῦ Δέλτα πεντακόσια ἔτη μείναντες ἐνταῦθα καὶ εἶτα διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ διὰ τοῦ Σινᾶ ἐπανελθόντες εἰς Παλαιστίνην. Ἄλλ' οὔτε ἡ χρονολογία δικαιολογεῖ τὴν τοιαύτην συνάφειαν τῶν πραγμάτων (ἀφοῦ οἱ μὲν Ὑξῶς ἐξεδιώχθησαν τῆς Αἰγύπτου περὶ τὰ 1600 π.Χ., οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἀπεχώρησαν τῆς χώρας ταύτης 1300 π.Χ.). Πλὴν τούτου αἱ περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐξόδου τῶν Ἑβραίων παραδόσεις τῆς Ἰ. Γραφῆς αἱ παριστῶσαι τὴν ἔξοδον ταύτην παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Φαραῶ γενομένην καὶ τοὺς Ἑβραίους ὑπὸ τούτου καταδιωκόμενους καὶ αὐτὸν τὸν Φαραῶ ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ καταποντιζόμενον, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἐξόδου ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ Ῥαμσή ὡς ἐπιβαλόντος τοῖς Ἑβραίοις νὰ κτίσωσι τὴν πόλιν Ῥαμσή, ἐφ' οὗ ἢ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μενεφθά βασιλέως τῆς Αἰγύπτου φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἡ ἔξοδος, οὐδαμῶς συνδέονται πρὸς τὰς περὶ Ὑξῶς παραδόσεις τοῦ Μανέθωνος. Ἐξ ἄλλου πιθανολογεῖται εὐλόγως ὅτι ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς Ὑξῶς μετέβησαν οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ὡς ὁμόφυλοι ἔτυχον καλῆς ὑποδοχῆς καὶ ὅτι ὁ τὸν Ἰωσήφ τιμήσας καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον ὑπουργημα τοῦ κράτους προαγαγὼν Φαραῶ ἦν ἐκ τῶν Φαραῶ τῶν Ὑξῶς, οὗ τὸ ὄνομα παρὰ τῷ Συγκέλλῳ μόνον μνημονεύεται ὡς Ἄφωφισ, ὄνομα φερόμενον ὑπὸ πολλῶν βασιλέων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ὑξῶς (Ἄπωπι καλουμένων).

Περὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὑξῶς πολλὰ ἐξηνέχθησαν γνώμαι. Ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Ἰώσηπος θεωρεῖ αὐτούς, ὡς ἐρρήθη, Ἑβραίους ἢ λαὸν συγγενῆ πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὁ δὲ Μανέθων λαὸν βάρβαρον ἀλλόφυλον ἀπέναντι τῶν Αἰγυπτίων. Γενικωτέρα δὲ γνώμη ἐπικρατοῦσα παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐρευνηταῖς εἶναι ὅτι ἦσαν νομαδικοὶ Ἀραβικοὶ λαοὶ οἰκοῦντες πέραν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Πηλουσίου (1). Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ θεωρίαι στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν εἰς τοὺς Ὑξῶς ἀποδιδομένων ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ μνημείων τέχνης ἀλλὰ τὰ μνημεῖα ταῦτα ἐθεωρήθησαν ὑπ' ἄλλων ἀνήκοντα εἰς λαὸν προγενέστερον (Αἰγυπτιακὸν) σφετερισθέντα ὑπὸ τῶν Ὑξῶς. Ἐξηνέχθησαν δὲ καὶ γνώ-

(1) Εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Ἰωσήπου ὅτι οἱ Ὑξῶς ἦσαν Ἑβραῖοι ἢ συγγενῆς πρὸς τοὺς Ἑβραίους λαὸς δὲν ἀντιβαίνει τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήπου κατὰ Μανέθωνα λεγόμενον «τινὲς δὲ λέγουσιν αὐτοὺς Ἄραβας εἶναι» (παρὰ τῷ Ἀφρικανῷ καὶ τῷ Εὐσεβίῳ ἀντὶ Ἄραβας κεῖται Φοίνικας). Πάντως δὲ οἱ Ὑξῶς εἴτε Χανανῖται (Ἑβραῖοι ἢ Φοίνικες) ἦσαν εἴτε Ἄραβες, ἦσαν λαὸς ποιμενικὸς πιθανώτατα τῆς Σιναϊτικῆς χερσονήσου καὶ τῆς Πετραίας Ἀραβίας, ἐν αἷς χώραις ἐπεχωρίαζον νομάδες οὐ μόνον Ἄραβες, ἀλλὰ καὶ Χανανῖται, μάλιστα δὲ Χανανῖται, ἐξ ὧν πολλοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑβραίων κατέλαβον μέγα μέρος τῆς Παλαιστίνης.

μαι περὶ Τουρανικῆς καταγωγῆς τῶν Ὑξῶς ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι οἱ ἐν τῇ κοιλάδι Τίγρητος καὶ Εὐφράτου Ἀκκαδοσυμιρικοὶ λαοὶ οἱ θεωρούμενοι γενικῶς ὡς Τουράνιοι προήλασαν μέχρι Χαναὰν κατὰ τὸ περίφημον ΙΔ' κεφάλαιον τῆς Γενέσεως, ὡς ἐρρήθη ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Βαβυλωνίας (ἴδ. τόμ. Β' σελ. 142 κἑ). Τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς Γενέσεως λεγόμενα περὶ τῆς Τουρανικῆς, ὡς φρονεῖται, μέχρι Χαναὰν προελάσεως τῶν ἀπὸ Ἐλάμ ὀρμηθέντων ὑπὸ τὸν Χοδολλογόμορ καὶ Ἀρμαφὰλ καὶ Ἀριὼχ ἐπιδρομῶν θεωροῦνται ὑπὸ ἀνδρῶν ἀσιανολόγων, οἱοὶ ὁ Nöldeike καὶ ὁ Ed. Meier, μὴ ἔχοντα κύρος ἱστορικὸν ὡς μετὰ τοὺς χρόνους τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας παρεμβληθέντα ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Δὲν εἶναι ὅμως παντελῶς ἀπίθανος καὶ ὑπόθεσις περὶ ἀρχαιοτάτης τινὸς Τουρανικῆς ἢ Σκυθικῆς ἐπιδρομῆς ἐξικομένης μέχρι τῆς Αἰγύπτου, οἷα ἦτο καὶ ἡ τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνος (1). Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὑξῶς ζήτημα, οὗτοι φαίνονται ἄρξαντες ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου χιλιετηρίδα καὶ δόντες εἰς τὴν χώραν ταύτην τοὺς βασιλεῖς τῆς 15ης καὶ 16ης δυναστείας. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι τῶν Ὑξῶς κατέχοντες ἅπασαν τὴν Κάτω Αἴγυπτον (πρωτεύουσαν ἔχοντες τὴν Τάνιν), κατέχοντες δὲ καὶ τὴν Μέμφιν φαίνονται ἐκτείναντες ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐφ' ἅπασαν τὴν Αἴγυπτον καταστήσαντες ὑποτελεῖς καὶ τοὺς ἐν Θήβαις ἄρχοντας τῆς Ἄνω Αἰγύπτου βασιλεῖς. Δεξάμενοι δὲ οἱ Ὑξῶς τὸν πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου ἐκυβέρνησαν ὡς Αἰγύπτιοι βασιλεῖς τιθέντες πρὸ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν καὶ τὴν λέξιν ἑα(=βασιλεύς). Ὄνόματα γνωστὰ τῶν βασιλέων τῶν Ὑξῶς παραδοθέντα ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος διὰ τοῦ Ἀφρικανοῦ εἶναι Σαίτης ἢ Σάλατις, Βνῶν, Ἀπαχνάν, Ἄφωφισ (τὸ ἐν τοῖς μνημείοις Ἄπωπι ἢ Ἄπεπι, τὸ αὐτὸ ὡς φαίνεται πρὸς τὸ Ἄφιβις ἢ Ἄφοβις ἢ Ἄφωφισ τοῦ Συγκέλλου), Σταάν, Ἀρχλυσ ἢ Ἀσσήθ, καὶ τὰ τῶν μνημείων Nubti, Ra-an-Aperri, Ra agena-Aperri. Ἐλάτρευον δέ, ὡς φαίνεται, οἱ Ὑξῶς ἐν Αἰγύπτῳ τοὺς θεοὺς τῶν Αἰγυπτίων αὐτῶν, δὲν θεωρεῖται δὲ ὑπὸ τῶν πολλῶν αἰγυπτιολόγων πιθανὸν τὸ ἐν παπύρῳ Sallier λεγόμενον ὅτι ὁ Ἄπωπις μόνον θεὸν ἐλάτρευε τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ θεὸν Σουτέχ. Ἄλλως τε ἡ λατρεία Σημιτικῶν τινῶν θεοτήτων, οἷον τοῦ Βήλου, τῆς Ἀστάρτης, φαίνεται καὶ πρὸ τῶν Ὑξῶς διαδοθεῖσα ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Δέλτα. Καὶ ἡ Αἰγυπτιακὴ δὲ γλῶσσα φαίνεται ὅτι, ἀσκέτως πρὸς τὸ κράτος τῶν Ὑξῶς, προσέλαβεν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῆς 13ης δυναστείας στοιχεῖά τινα Σημιτικά. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν τὴν τῶν Ὑξῶς πρὸς τὸν Αἰ-

(1) Ὁ ἐκ τῶν ἐπιφανῶν αἰγυπτιολόγων Mariette ἐξεδήλου τῷ Γάλλῳ διπλωματῇ Βογκὲ τὴν μεγάλην αὐτοῦ χαρὰν ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τοῦ γνωστοῦ Ῥώσου πολιτικοῦ καὶ στρατηγοῦ Νικολάου Ἰγνάτιεφ εἰς τὴν Αἴγυπτον διότι θεασάμενος τὴν τούτου ὄψιν καὶ εὐρῶν ἐν αὐτῇ πολὺ τὸ προσόμοιον πρὸς τὴν τῶν εἰκόνων τῶν Ὑξῶς βασιλέων ἐπίσθη περὶ τῆς Τουρανικῆς καταγωγῆς τῶν Ὑξῶς, τοῦ Ἰγνάτιεφ ὡς Ῥώσου τῆς βορείου Ρωσίας ἔχοντος δῆθεν Τουρανικὴν καταγωγὴν.

γυπτιακὸν βίον καὶ πολιτισμὸν προσχώρησιν οὐδεμία ἐγένετο τελεία συγχώνευσις καὶ ἀφομοίωσις τῶν δύο λαῶν, ἔχθρα δὲ καὶ μῖσος καὶ πολιτικὴ ἀντίδρασις ἐπεκράτει πάντοτε ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ ἐναντίον τῶν ξένων. Ἡ ἔχθρα δὲ αὕτη ἔλαβε χαρακτῆρα ἐνεργὸν πολεμικὸν ἐπὶ τῆς 17ης δυναστείας, ἥτις οὕσα ἀκραιφνῶς Θηβαϊκὴ καὶ Αἰγυπτιακὴ ἤρξατο τοῦ κατὰ τῶν ξένων πολέμου τοῦ ἀπολήξαντος εἰς τὴν ἕξ Αἰγύπτου ἐξέλασιν τῶν ξένων.

Δυναστεία 17η. Κέντρον ἰσχυρὸν τῆς ἐναντίον τῶν ἀλλοφύλων ἀντιδράσεως καὶ ἐξεγέρσεως ἐγένοντο αἱ Θῆβαι καθ' ὃν χρόνον ἔλαβον ἐνταῦθα τὴν ἀρχὴν οἱ βασιλεῖς τῆς 17ης δυναστείας. Περὶ τῆς δυναστείας ταύτης λέγει ὁ Μανέθων κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Συγκέλλου : «Ἐπτακαιδεκάτη δυναστεία ποιμένες ἄλλοι βασιλεῖς μγ' καὶ Θηβαῖοι Διοσπολίται μγ'. Ὁμοῦ οἱ ποιμένες καὶ οἱ Διοσπολίται ἐβασίλευσαν ἔτη ρνα'». Τὸ χωρίον τοῦτο ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν κριτικῶν ὡς παρεφθαρμένον καὶ διωρθώθη ὡς : «Ἐπτακαιδεκάτη δυναστεία ποιμένες ἄλλοι βασιλεῖς ἐβασίλευσαν ἔτη ρνα' ὁμοῦ, οἱ ποιμένες βασιλεῖς μγ' καὶ Θηβαῖοι βασιλεῖς νγ'». Καὶ τὰ τοῦ Εὐσεβίου δὲ (πάντως ἀπὸ τοῦ Μανέθωνος ἀρτυομένου τὰς ἀναγραφὰς) τὰ εἰς τὴν ἐπτακαιδεκάτην δυναστείαν παρὰ τῷ Συγκέλλῳ ἀναφερόμενα χωρία ποικιλοτρόπως παρεφθαρμένα καὶ ποικιλοτρόπως ὑπὸ τῶν κριτικῶν διορθούμενα μᾶλλον σύγχυσιν ἢ διασάφησιν παρέχουσι καὶ τὸ τοιοῦτον ὑποχρεοῖ ἡμᾶς νὰ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰς κατὰ Ἀφρικανὸν καὶ Εὐσεβίον ἐκ τοῦ Μανέθωνος συγκεχυμένῳ τρόπῳ ἀρτυομένας εἰδήσεις καὶ νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ἀκριβέστερον ὅπως οὖν ἐκτιθέμενα (κατὰ Μανέθωνα πάντοτε). Κατὰ Ἰωσήπον λοιπὸν οἱ τε τῆς Θηβαϊδος καὶ οἱ τῆς ἄλλης Αἰγύπτου ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μισφαγμουθώσιος (ἢ Ἀλισταγμουθώσιος), πάντως βασιλέως τῶν Θηβῶν, ἠνωμένοι ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν ποιμένων καὶ κατέκλεισαν αὐτοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀβάρεως (παρὰ τὸ Πηλούσιον ἢ Σουέξ), ὅπου ὀχυρωθέντες οὗτοι ἀντέσχον ἐπὶ τινα χρόνον, ἕωσού ὁ τοῦ Μισφαγμουθώσιος υἱὸς καὶ διάδοχος Θουθμωσις, ἀφοῦ προσβάλων αὐτοὺς μετὰ ἡμίσεος περιπύου ἑκατομμυρίου μαχητῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ τὸ μέρος, ἀπογνοὺς περὶ τῆς ἕξ ἐφόδου ἀλώσεως τοῦ χωρίου ἐπέτρεψε τοῖς πολιορκουμένοις διὰ συμβάσεως ἵνα καταλιπόντες τὴν Αἰγύπτου ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Καὶ μέχρι μετὰ τοῦτου αἱ τοῦ Ἰωσήπου εἰδήσεις φαίνονται ἀξιόπιστοι· ἀλλὰ τὰ περαιτέρω λεγόμενα ὅτι οἱ ἠττηθέντες ποιμένες ἀνερχόμενοι εἰς 24 μυριάδας μετέβησαν διὰ τῆς ἐρήμου εἰς τὴν Παλαιστίνην εἶναι ἢ ἐξ ἀγνοίας σύγχυσις ἢ ἐν γνώσει καὶ συνειδήσει ὑπὸ τοῦ Ἐβραίου ἱστοριογράφου γινομένη πλημμυλῆς σύναψις τῆς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐξέλασεως καὶ φυγῆς τῶν Ἑβραίων πρὸς τὴν βραδύτερον ἕξ Αἰγύπτου γενομένην ἔξοδον τῶν Ἑβραίων, πολλῶν δὲ πλέον πλημμυλῆ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ὅτι οἱ Ἑβραῖοι οὗτοι ἐκτίσαν τὴν Ἱερουσαμὴλ καὶ ὠχύρωσαν αὐτὴν φοβούμενοι τὴν τῶν κρατούντων τότε ἐν Ἀσίᾳ Ἀσσυρίων δύναμιν.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ Μανέθωνος κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἰωσήπου περὶ ἐξέλασεως τῶν Ἑβραίων ἀφήγησις. Τὰ δ' Αἰγυπτιακὰ μνημεῖα πλὴν ὀνομάτων τινῶν βασιλέων τῆς 17ης δυναστείας οὐδὲν ἀσφαλὲς μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμωσίδος ἢ Ἀχμος διδάσκουσι. Μόνον δὲ ἐν τῷ παπύρῳ Sallier ὑπάρχει ἀπόσπασμα ἱστορήματος, ἐν ᾧ ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ πολέμου ὃν οἱ βασιλεῖς τῶν Θηβῶν (τῆς 17ης δυναστείας) διεξήγαγον ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, ὅτι ὁ ἐν Θῆβαις βασιλεὺς Ρα-σκένιν (=βασιλεὺς γενναῖος) Τάα ἦλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα (τῶν Ἑβραίων) Ἀπωπι διότι οὗτος ὡς μόνον θεὸν ἐλάτρευε τὸν θεὸν τῶν Ἑβραίων Σουτέχ· ἀναφέρονται δὲ καὶ δύο ἄλλοι Τάα καλούμενοι βασιλεῖς (οἷτινες ἐν τῷ μνημνευθέντι παπύρῳ καλοῦνται ἀπλῶς «ἠγεμόνες (χέκ, οὐχὶ ὄα) τῆς νοτίας πόλεως (τῶν Θηβῶν δηλονότι), ὃν ὁ ἕτερος (ὁ γ') προσωνυμεῖται *γενναῖος* (κέν), καὶ βασιλεὺς καλούμενος *Κάμης*, οὗ τῆς γυναικὸς *Ἀχαετῖπ* ἀνεκαλύφθη ὁ πλουσίως κεκοσμημένος τάφος. Τοῦ Κάμης δὲ καὶ τῆς Ἀχαετῖπ υἱὸς εἶναι ὁ περίφημος Ἀχμος (Ἀμωσις παρὰ Μανέθωνι) ὁ καθ' ὀλοκληρίαν ἐξέλασας τῆς Αἰγύπτου τοὺς Ἑβραίους. Τοῦ Ἀχμος τὸ κυριώτατον ἔργον ἐν τῷ κατὰ Ἑβραίων ἀπελευθερωτικῷ πολέμῳ ὑπῆρξεν ἢ ὑπ' αὐτοῦ κατάληψις τῆς Ἀβάρεως ἢ Χατουάρ, τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἐν τῷ ἰσθμῷ τοῦ Πηλουσίου ὑπὸ τῶν Ἑβραίων βασιλέων, ὡς φαίνεται, κτισθέντος φρουρίου, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν Μανέθωνος καὶ Ἰωσήπου ἐγκλεισθέντα τὰ λείψανα τοῦ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Θηβῶν κατανικηθέντος στρατοῦ τῶν Ἑβραίων μετὰ μακρὰν πολιορκίαν παρέδοσαν τὸ φρούριον. Ὁ Ἀχμος δὲ μὴ περιορισθεὶς εἰς τὴν καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τῶν Ἑβραίων ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον ἐπιθετικῶς ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτος τῶν Φαραῶν θεσῆς τὸν πόδα εἰς τὸ ἔδαφος τὸ Παλαιστινικόν. Ἀλλ' ὁ μόνος καρπὸς τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου ὑπῆρξε, φαίνεται, ἢ κατάληψις τῆς θέσεως *Σαρχάν* τῆς νοτιωτάτης Παλαιστίνης. Ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἑβραίων ὁ Ἀχμος εἶχε σύμμαχον ἠγεμόνα τινὰ τῆς Αἰθιοπίας, μεθ' οὗ συνῆψε καὶ κηδεστίαν λαβὼν γυναῖκα τὴν θυγατέρα ἢ ἀδελφὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κηδεστία αὕτη δὲν ἐκάλυπεν ἵνα ὁ Ἀχμος ἐπιχειρήσῃ καὶ πρὸς τὸ μέρος τῆς Αἰθιοπίας (Νουβίας) πολεμικὰ τινα ἔργα ἐναντίον ἀνυποτάκτων ἔτι ἢ ἀφισταμένων Αἰθιοπικῶν φυλῶν. Ἀσφαλίσας δὲ οὕτω καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου ἐδωρήσατο τῇ Αἰγύπτῳ μακρὰν περίοδον εἰρήνης ἐξωτερικῆς καὶ εὐημερίας ἐσωτερικῆς, καθ' ἣν περίοδον ἐκόσμησε τὰς Θῆβας διὰ πολλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ οἰκοδομιῶν καὶ διὰ ναῶν, ἐν οἷς ἐπρώτευσεν ὁ τοῦ μεγάλου κοινοῦ πάντων τῶν Αἰγυπτίων ἐθνικοῦ θεοῦ καθισταμένου νῦν θεοῦ τῶν Θηβῶν Ἀμμωνος Ἡμῶν ἢ Ἀμμωνίου Διός, δι' οὗ αἱ Θῆβαι καθίσταντο νῦν κέντρον οὐ μόνον τοῦ πολιτικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῆς Αἰγύπτου (1). Διὰ τοῦτο ἐν πλείστοις

(1) Εἰς τὰς πηγὰς τῆς ἱστορίας τῆς περιόδου ταύτης ἀνήκει καὶ ἐπιγραφή τις ἐπιτά-

μνημείοις εὐρίσκειται ἢ εἰκὼν τοῦ βασιλέως τούτου εἴτε μόνου καθ' ἑαυτὸν εἴτε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἀπεθεώθη δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος μετὰ θάνατον ἔχων ναὸν καὶ ἱερέα ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις.

Ἡ Ἄμωσις ἀνεληθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν περὶ τὰ τέλη τῆς 18ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἐβασίλευσεν, ὡς οἱ ἀκριβολογοῦντες περὶ τὴν χρονολογίαν αἰγυπτιολόγοι ἀποφαίνονται, μέχρι τοῦ 1680 π. Χ., ὅτε θανόντα διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμένωφις ἢ κατὰ Σύγκελλον Ἀμένωφτις (Amen-hotep) Α' μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ τῆς ἐξ Αἰθιοπίας γυναικὸς τοῦ Ἀμώσιος Α', τῆς βασιλίσσης Ἀχμος-νεφερ-ατερι, πιθανῶς ὡς κηδεμονευούσης τοῦ ἀνηλικίου ἔτι υἱοῦ αὐτῆς. Ἐν τοῖς μνημείοις οὐδεμία γίνεται μνεῖα πολεμικῶν ἢ εἰρηνικῶν γεγονότων τῆς διπροσώπου ταύτης βασιλείας, παρίστανται δὲ ἐν τισιν αὐτῶν μήτηρ καὶ υἱὸς λατρευόμενοι ὁμοῦ διὰ θυσιῶν. Παρὰ δὲ τῷ ἀπὸ τοῦ Μανέθωνος ἀρυομένῳ τὰς εἰδήσεις χρονογράφῳ (τῷ Θεοφίλῳ Ἀλεξανδρείας) λέγεται ἀπλῶς ὅτι μετὰ Ἀμένωφιν βασιλεύσαντα 20 ἔτη καὶ ἑπτὰ μῆνας βασιλεύει ἢ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἀμεσίς ἔτη 21 καὶ μῆνα 1, ἣτις ὑπὸ τινων θεωρεῖται αὐτὴ ἢ συμβασιλεύουσα τῷ υἱῷ Αἰθιοπίς ἐκληφθεῖσα πλημμελῶς ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος ὡς μήτηρ. Ἄλλ' ἢ μεταξὺ τῶν ὀνομάτων Ἀχμος-νεφερ-ατερι καὶ Ἀμεσίς διαφορὰ εἶναι οὕτω μεγάλη ὥστε καθίσταται ἥκιστα πιθανὴ ἢ τῶν ὀνομάτων σύγχυσις. Ὁ Ἀμένωφις Α' ἐν τοῖς μνημείοις φέρεται ὡς διεξαγαγὼν πολέμους πρὸς τὴν Αἰθιοπίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἐκτελέσας πολλὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ διὰ τοῦ ὁμωνύμου τῷ πατρὶ αὐτοῦ πλοίαρχου ἢ ναυάρχου Ἀχμος, ὅστις καὶ ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγραφῇ μακρὰ ἀφηγεῖται τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀχμος ἢ Ἀμώσιος Α' καὶ τοῦ Ἀμενώφιος Α' διαπραχθέντα. Πολλοὶ ὑπάρχουσιν ἐν διαφόροις Εὐρωπαϊκοῖς μουσείοις ἀπὸ Βατικανοῦ μέχρι Πετροπολέως ἀνδριάντες καὶ ἄλλα μνημεῖα μικρὰ ἀπὸ ξύλου παριστῶντα εἰκόνας τῶν Ἀμενώφιος Α' ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς τούτου βασιλείας εἶναι τὰ εὐρεθέντα ἐν τοῖς τάφοις τῶν διαφόρων ὑπηρετῶν αὐτοῦ «βιβλία τῶν ψυχῶν». Ὁ τάφος τοῦ βασιλέως τούτου καὶ τῆς Αἰθιοπίδος μητρὸς αὐτοῦ οὐδαμοῦ τῆς Αἰγύπτου εὐρέθη, ἀλλ' ἢ σαρκοφάγος ἢ περιέχουσα τὴν μουμίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀνακαλυφθεῖσα εὐρίσκειται νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Βουλᾶκ.

Τούθμωσις Α' (1). Τὸν Ἀμένωφιν Α' (1680—1660 π. Χ.) διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ

φις τῆς νῦν Ἑλλάκι καλουμένης πόλεως τῆς Ἄνω Αἰγύπτου (Ἐλλειθυίας πόλεως ἢ Ελλωνείας τῶν ἀρχαίων γεωγράφων), ἐν ἣ ὁ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀμώσιος διατελῶν ὁμώνυμος τῷ βασιλεῖ Ἀχμος ἀφηγεῖται τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμώσιος Α' κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν διαπραχθέντα μεγάλα ἔργα. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κυριωτάτη πηγὴ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας καθίστανται τὰ μνημεῖα περιέχοντα ἀφθονοὺς ὕλικὸν ἱστορικὸν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς πενιχρὰς ἀπὸ τῆς χρονογραφίας τοῦ Μανέθωνος προσροχόμενάς εἰδήσεις. Διὸ καὶ σπανίως τοῦ λοιποῦ τῶν Μανεθωνείων πηγῶν γενήσεται χεῖσις.

(1) Τὸ ὄνομα τοῦτο διαφοροτρόπως ἀνεγνώσθη ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων ἐν τοῖς μνη-

Τούθμωσις Α' (1660—1650 π. Χ.) ὁ πρῶτος τῶν μεγάλων κατακτητῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου, τῶν στρατευσαμένων τὸ πλεῖστον ἐναντίον τῶν Ἀσιατικῶν χωρῶν. Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου μανθάνομεν ἐκ τῶν μνημείων ὅτι ἐξέτεινε τὰς στρατείας αὐτοῦ πέραν τῆς Σιναϊκῆς χερσονήσου μέχρι τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ Εὐφράτου πρὶν φανῶσιν ἔτι παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦτον οἱ μεγάλοι πολεμικοὶ Ἀσσύριοι βασιλεῖς. Ἄλλ' αἱ στρατεῖαι αὗται τοῦ Τούθμωσιος Α' ὡς καὶ αἱ τῶν μετὰ τοῦτον ἀρξάντων Φαραῶ ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς νῦν ἐσωτερικῶς ἠνωμένης καὶ κραταιᾶς κατασταθείσης Αἰγύπτου, εἴτα δὲ καὶ εἰς λεηλασίας παρὰ εἰς μονίμους κατακτήσεις καὶ προσαρτήσεις χωρῶν. Ὁ Τούθμωσις Α' δὲ πολεμῶν ἐναντίον τῶν Ρουτενοῦ (ὡς καλοῦνται ἐν τοῖς μνημείοις οἱ κάτοικοι τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας) καὶ στήσας τρόπαιον ἐνεπίγραφον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου ἐπανῆλθεν ἀπλῶς μετὰ λείας πολεμικῆς καὶ μετὰ αἰχμαλώτων.

Τούθμωσις Β' (1650—1625). Ὡς διάδοχος τοῦ Τούθμωσιος, κατὰ τὰς Μανεθωνείους πηγὰς, φέρεται ὁ Ἀμένωφις Β', ὃν κατ' Εὐσέβιον οἱ Ἕλληνες ἐκάλεσαν Μέμνονα καὶ ἐμυθολόγησαν τὴν γνωστὴν παράδοσιν περὶ τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ ὡς δῆθεν φθεγγομένου κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὅπερ οἱ νεώτεροι ἐξηγοῦσι διὰ τῶν νόμων τῶν φυσικῶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς μνημείοις ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Τούθμωσιος Α' καλεῖται ὡσαύτως Τούθμωσις. Τοῦ Τούθμωσιος Β' ἀναφέρονται ἐν τοῖς μνημείοις στρατεῖαι κατὰ νομαδικῶν τινων φυλῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Αἰγύπτου ὡς μόνη πολεμικὴ πρᾶξις, εἰ καὶ αὐτὸς ἐν στήλῃ τινὶ ἐπιτυμβίῳ τῆς Συήνης (Ἀσσουάν) μετὰ μεγάλου στόμου ποιεῖται λόγον περὶ τῶν νικῶν καὶ τῶν τροπαίων αὐτοῦ. Ὀλίγα δὲ ἔργα ἀναφέρονται ἐν τοῖς μνημείοις περιοριζόμενα εἰς οἰκοδομίαν ἢ ἀπλᾶς ἐπισκευὰς ναῶν καὶ ἰδίως ναοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὴν θεὰν Χατὸρ (Ἀφροδίτην τῶν Αἰγυπτίων). Δύο κολοσσιαῖοι ἀνδριάντες τοῦ βασιλέως τούτου ἴστανται ἐν Καρνὰκ πρὸ τοῦ πυλῶνος τοῦ αὐτόθι ναοῦ. Καὶ ὁ Τούθμωσις Β' ἀπεθεώθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τοῦτον διεδέξατο ἢ ἀδελφὴ καὶ σύζυγος αὐτοῦ Χατσεψοῦ (Χατσεψοῦ κατὰ Hommel, Χαταποῦ κατὰ Wiedemann, Χατσοπιού ἢ Χατσεπιτοῦ κατὰ Maspero) καλουμένη καὶ Ραμάκα, γυνὴ δραστηριωτάτη καὶ μεγαλεπήβολος, ἐπιχειρήσασα στρατεῖαν μεγάλην ἐναντίον τῆς χώρας Πούντ ἢ Πουανίτ (νῦν Σομαλί καὶ νοτίου Ἀραβίας), δι' ἧς πολλὰ ἐκομίσθησαν προϊόντα τῶν χωρῶν τούτων εἰς Αἴγυπτον.

Τούθμωσις Γ' (1591—1558 π. Χ.). Τὴν Χατσεψοῦ διεδέξατο ὁ ἀδελφὸς αὐ-

μείοις, Dechutmes ὑπὸ τοῦ Hommel, Tutmes ὑπὸ τοῦ E. Meier. Προϋτιμήσαμεν ἐνταῦθα τὸν τύπον Τούθμωσις, ἀκολουθοῦντες τῷ Maspero, κατ' ὃ καλεῖται Thoutmes. Συμφωνεῖ δὲ ὁ τύπος οὗτος καὶ πρὸς τὸν παρὰ Θεοφίλῳ Τούθμωσις. Τὸ ὄνομα εἶναι σύνθετον ἐκ τοῦ Thot ἢ Dhuti = Ἐρμῆς καὶ μεσί ἢ μωσί = παῖς. Τούθμωσις λοιπὸν = Ἐρμωγένης.

τῆς καὶ νεώτερος τῶν υἱῶν τοῦ Τουθμῶσιος Α' *Τούθμωσις Γ'*, ἀφοῦ πρῶτον συνεβασίλευσεν αὐτῇ διατελῶν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν αὐτῆς ἐπὶ 20 ἔτη. Οὗτος γενόμενος αὐτεξούσιος καὶ μόναρχος ἐπεχείρησε στρατείαν μεγάλην καθ' ἀπάσης τῆς Συριακῆς παραλίας καὶ κατὰ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου Συριακῶν χωρῶν μέχρι τοῦ Ἀμανοῦ. Ἡ τότε μικρὰ ἔτι καὶ ἀσθενὴς Ἀσσυρία, ἡ Κιλικία, ἔτι δὲ πλεον ἢ Παλαιστίνῃ καὶ ἡ Φοινίκη καὶ αὐτὴ ἡ Κύπρος, ὡς φαίνεται, ἀνεγνώρισαν τὴν Αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν πέμπουσαι δῶρα ὡς φόρον εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Φαραῶ. Περιφημὸς δὲ ἔμεινεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἢ ἐν Μεγιδδῶ μεγάλη μάχη (ἐν τῇ πεδιάδι Ἰεζρέελ μεταξὺ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας), ὅπου ὁ Τούθμωσις Γ' κατενίκησε τοὺς σύστασιν μεγάλην ἐναντίον αὐτοῦ ποιησαμένους ἡγεμόνας τῶν Συριακῶν χωρῶν. Ἐν τῇ στρατείᾳ δὲ ταύτῃ ἔδειξεν ὁ Τούθμωσις Γ' μεγάλην καθ' ἑαυτὸν ἀνδρείαν, ἐθάρσασε δὲ 120 ἐλέφαντας ἔχων παρ' ἑαυτῶ καὶ τὸν γραμματέα καὶ ὑπομνηματιστὴν τῶν ἔργων αὐτοῦ τὸν χαράξαντα ταῦτα ἐπὶ τῶν μνημείων τῶν Θηβῶν. Πολλὰ εἶναι τὰ μνημεῖα τῆς βασιλείας τοῦ Τουθμῶσιος Γ' τὰ παριστῶντα ἰδίως τοὺς εἰς Θήβας προσερχομένους αἰχμαλώτους τῶν ἠττηθέντων λαῶν καὶ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν κομιζόντων φόρον εἰς τὸν βασιλέα. Εἰκονίζονται δὲ οὗτοι ἐν ποικίλαις μορφαῖς καὶ στολαῖς. Πρὸς τούτοις διὰ τῶν στρατειῶν καὶ κατακτήσεων τοῦ Τουθμῶσιος Γ' ἀνεπτύχθησαν σφόδρα αἱ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Συρίας σχέσεις τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔνεκα τῆς τούτων εἰς Αἴγυπτον ἐποικίσεως (οὐχὶ ἴσως ἔνεκα τῆς τῶν Ὑξῶς κατοχῆς, ὡς φρονεῖ ὁ E. Meier) παρεισέδου εἰς Αἴγυπτον καὶ ἡ Φοινικικὴ λατρεία τοῦ Βάαλ, ἣτις ἄλλως καὶ πρότερον ἐπεχωρίαζεν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Σινᾶ καὶ ἐν τῷ πρὸς τῷ Πηλουσίῳ ὄρει Κασίῳ, ἔνθα ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κασίου Διὸς βραδύτερον ἐν τοῖς ἑλληνιστικοῖς χρόνοις λατρευόμενος θεὸς ἦτο ὁ Κάσιος Βάαλ. Μέγα πλῆθος ἐσώθη ἀναγραφῶν τῶν στρατειῶν καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Τουθμῶσιος Γ', πρὸς δὲ καὶ μεγάλοι κατάλογοι λαῶν ὑποταχθέντων καὶ ἀνδρῶν αἰχμαλώτων εἰς Θήβας ἀπαχθέντων, ἵνα ἐντεῦθεν χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀμμων Ῥᾶ. Εἰκάζεται δὲ ὅτι ἐπὶ τοῦ Τουθμῶσιος Γ' ἢ τῆς Αἰγύπτου κυριαρχία ἐξετείνεται πρὸς νότον μέχρι τοῦ ὄροπέδιου Χαβῆς (τῆς Ἀβησσυνίας). Ὁ Ἀμμων Ῥᾶ, οὗ κατὰ διαταγὴν ἐπεχειροῦντο οἱ πόλεμοι τοῦ Τουθμῶσιος Γ', ἡμείβετο *δαφιλῶς* διὰ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου θησαυρῶν τῶν δαπανωμένων πρὸς οἰκοδομὴν τῶν κολοσσιαίων, νῦν ἔτι θαυμασμὸν καὶ ἐκπληξιν ποιούντων τοῖς θεωμένοις ἐν Καρνὰκ μνημείων. Ναῶν δὲ καὶ ἱερῶν Αἰγυπτιακῶν θεοτήτων ἐπλήρωσεν ὁ Τούθμωσις Γ' τὴν Αἰθιοπίαν. Πιθανῶς δὲ καὶ ἡ περίφημος πρωτεύουσα πόλις τῆς Αἰθιοπίας Νάπατα εἶναι κτίσμα τοῦ Τουθμῶσιος Γ'. Μετὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς δὲ ἀρχῆς καὶ τῶν ναῶν τῶν Αἰγυπτίων θεοτήτων διεδίδετο καὶ ἡμπεδοῦτο ἐν Αἰθιοπίᾳ καὶ ἡ παιδείσις καὶ ἡ σοφία ἢ Αἰγυπτιακὴ καὶ τῆς Αἰθιοπίας αἱ σχολαὶ καθίσταντο ἐφάμιλλοι πρὸς τὰς τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Ἡλίου πόλεως.

'Αμένωφις Β' (περὶ τὰ 1556 [ἢ 1536]—1540 π.Χ.). Τὴν πενήντα καὶ τέσσαρα ἔτη διαρκέσασαν ἐνδοξοτάτην βασιλείαν τοῦ Τουθμῶσιος Γ' διεδέξατο ἡ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀμενώφις Β'. Καὶ ὁ νέος δὲ βασιλεὺς ὁ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς κράτος ἐκτείνονμενον ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀβησσυνίας μέχρι Συρίας καὶ Μεσοποταμίας ἐφάνη ἀντάξιός τῶν μεγάλων προκατόχων αὐτοῦ στερεώσας τὸ κράτος διὰ στιβαρᾶς χειρὸς καὶ διαφυλάξας τὴν ἀκεραιότητα αὐτοῦ.

'Αμένωφις Γ'. Ὡσαύτως ἰσχυρῶς ἤρξε καὶ ὁ διαδεξάμενος τὸν Ἀμένωφιν Β' ὁμώνυμος υἱὸς Ἀμένωφις Γ', ὁ λαβὼν γυναῖκα τὴν τοῦ βασιλέως χώρας τινὸς τῆς Μεσοποταμίας (Ναχραῖν=χώρα τῶν δύο ποταμῶν) Σατάμα πεμφθεῖσαν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως μετὰ 327 αὐλικῶν θεραπεινίδων ἢ ὡς ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν τὸ ὄνομα ἐπὶ τὸ φραγκικώτερον «κυριῶν τῆς τιμῆς». Εἰς τὸν Ἀμένωφιν τοῦτον (καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Ἀμένωφιν Β') ἀποδίδονται ὑπὸ τινῶν οἱ λεγόμενοι ἀνδριάντες τοῦ *Μέμνονος* (ἀγλαοῦ υἱοῦ τῆς Ἡοῦς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ) οἱ φθειγόμενοι ἢ ἄδοντες κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου καὶ οὕτω χαριετίζοντες τὴν τούτου ἐμφάνισιν, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς περὶ τοῦ Τουθμῶσιος Β'. Κατὰ Σύγκελλον (σ. 62) «Ἀμενωφ(θ)ις οὗτος ἦν ὁ Μέμων εἶναι νομιζόμενος καὶ φθειγόμενος λίθος», οὗτος δὲ καὶ ὁ παρὰ Στράβωνι (IZ 813) *Ἰμάνδης* ἢ *Ἰσμάνδης* ὁ ἔχων τάφον ἐν τῷ Λαβυρίνθῳ καὶ ὁ βασιλεὺς βασιλέων Ὀσμανδύας παρὰ τῷ Διοδώρῳ (A 47), εἰ καὶ ὑπ' ἐκάτερον τῶν ὀνομάτων τούτων φαίνεται κρυπτόμενος μᾶλλον ὁ Ῥαμεσῆς Β' ὁ μέγας (ἴδε περαιτέρω). Ἐπὶ τοῦ Ἀμενώφις Γ' ἐγένοντο, ὡς φαίνεται, στάσεις καὶ ταραχαὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰθιοπίᾳ. Ἐξ ἀρχηγῶν τῆς στάσεως τῆς Συρίας ἀπηγγονίσθησαν ἐν Θήβαις, εἰς δὲ ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Ναχραῖν. Τὸν Ἀμένωφιν Γ' διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τούθμωσις (Δ').

Τούθμωσις Δ'. Οὗτος, καίπερ βραχὺν βασιλεύσας χρόνον, ἤρξεν ἰσχυρῶς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ τοὺς πολέμους καὶ τὴν δύναμιν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐξαίρουσαι ἐπιγραφαί. Καὶ ἔργα δὲ δημόσια ἐξετέλεσεν οὗτος, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς κολοσσιαίας Σφιγγὸς τοῦ Γκιζέ. (Σφιγὸς ὁ αἰγυπτιακὸς εἶναι γένους ἀρσενικοῦ).

'Αμένωφις Δ'. Ὁ τὸν Τούθμωσιν Δ' διαδεξάμενος Ἀμένωφις Δ' καὶ ἐν πολέμοις διεφάνη ἔξοχος, ὡς τοῦλάχιστον αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λαλῶν δηλοῖ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις εἰρήνης καὶ ἐν οἰκοδομῇσι ναῶν, ὧν μέγας ἀρχιτέκτων ἦν ὁμώνυμός τις τῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου ἀνὴρ Ἀμονχετέπ, υἱὸς Χάπου, «ὁ διευθυντὴς πασῶν τῶν οἰκοδομῶν τοῦ βασιλέως», «ἀνὴρ σοφός» καὶ ἴσῳ μέτρῳ ζηλωτῆς τῆς λατρείας τοῦ Ἀμμων Ῥᾶ. Ἐκτίσε δὲ ὁ ἀρχιτέκτων οὗτος καὶ ναὸν ἐν Θήβαις ἀφιερωμένον εἰς τὸν βασιλέα Ἀμονχετέπ (τὸν Ἀμένωφιν) ὡς θεὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔτι λατρευόμενον, ὡς τὴν ἐπὶ γῆς ζῶσαν εἰκόνα τοῦ Ἀμμωνος. Ἡ τοιαύτη πρὸς ζῶντας βασιλεῖς, ὡς καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀμενώφις ἴδρυσις ναοῦ πρὸς λατρείαν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τούτων ἢ ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦσα ἐν Αἰγύπτῳ ἰδέα περὶ τῆς θειότητος τῶν βασιλέων καὶ

ἢ εἰς τούτους μετὰ θάνατον προσφερομένη λατρεία ὡς μεταβαίνοντας εἰς τὸν κόσμον τῶν θεῶν μετέστη εἰς παχυλὴν ἀνθρωπολατρείαν εἰς ζῶντας ἐπὶ γῆς προσφερομένη. Ἴσως δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα γεγονότα καὶ ἡ καθόλου ἀνώμαλος πορεία τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους προὐκάλεσαν ἐπ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἀμενώφιος Δ' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ τὴν ἐναντίον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολυθεϊσμοῦ ἐκ πολλῶν ἀπόψεων λίαν ἀξιοσημείωτον θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν καθόλου ἀντίδρασιν καὶ ἐπανάστασιν, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖν σήμερον, ἧς ἐπαναστάσεως εἰσηγητὴς ἐγένετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Ἀμενώφιος Δ' ὡς θρησκευτικὸς ἀναμορφωτής.

Μεταρρυθμίσις θρησκευτικῆ. Ἡλιολατρεία μονοθεϊστικῆ. Οἱ βασιλεῖς Ἀἰ καὶ Τουτ-ανχ-αμόν. Ὁ Ἀμενώφιος Δ' καταλύσας ἠθικῶς τὸν Αἰγυπτιακὸν πολυθεϊσμόν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀμμωνος τῶν Θεβῶν εἰσηγήσατο ὡς θρησκείαν τοῦ κράτους τὴν ἀρχέγονον καὶ θεμελιώδη ἰδέαν καὶ ἀρχὴν τῆς Αἰγυπτιακῆς θρησκείας, τὴν λατρείαν τοῦ Ἡλίου ὑπὸ τύπον μονοθεϊστικόν, μετονομάσας καὶ ἑαυτὸν Χου-εν-ατεν (λαμπηδόνα τοῦ Ἡλίου), καὶ τὴν πρωτεύουσαν μετέθεκεν ἀπὸ τῶν Θεβῶν, ἔνθα ἦν ἀπόλυτον τὸ κράτος τοῦ Ἀμμων Ἰῶ, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Μέσῃ Αἰγύπτῳ κτισθεῖσαν νέαν πόλιν τὴν ὀνομασθεῖσαν συμφώνως πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν Χου-ατεν (τ. ὀρίζων τοῦ δίσκου τοῦ Ἡλίου), κειμένην ἐν τῇ νῦν περιφήμῳ κατασταθεῖσθαι θέσει Τελλ-ελ-αμάρνα (ἴδε περαιτέρω). Ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς καὶ διάδοχος τοῦ Χουενατέν Σαα-νεχτ μετὰ βραχυχρόνιον βασιλείαν καθρέθη ὑπὸ τοῦ ἀποστάτου Ἀἰ, ὅστις, ἵνα εὐαρεστήσῃ τοῖς ἔνεκα τῆς γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτεύουσας δυσηρεστημένοις Θεβαίοις, τὴν τε πρωτεύουσαν μετέστησεν εἰς Θήβας καὶ τὴν λατρείαν τῶν ἀρχαίων θεῶν ἀποκατέστησεν. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα ὁ Ἀἰ ταχέως ἀπώλεσε τὴν ἀρχὴν θεωρούμενος σφετεριστής, ἀνῆλθε δὲ νῦν εἰς ταύτην, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀμενώφιος Δ', ὁ ἕτερος τῶν ἐπὶ θυγατρῶσι γαμβρῶν τοῦ Ἀμενώφιος Δ' ὁ φέρων ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμμωνος, τῷ ὑψίστου τούτου ἀντιπροσώπου τῆς παλαιᾶς Θεβαϊκῆς λατρείας, ὁ καλούμενος Τουτ-ανχ-αμόν, ὁ ἐσχάτως ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλου κόμητος Κάρναρβον ἀνακαλυφθέντος ἐν Κούρνι τάφου αὐτοῦ μετὰ τῆς σαρκοφάγου καὶ τῆς μουμίας καὶ πλουσιωτάτων κοσμημάτων τοσοῦτον ἀπασχολήσας τὴν προσοχὴν ὄλου τοῦ κόσμου καὶ καταστήσας ἐν Ἀθῆναις καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐν τῷ στόματι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περιλάλητον τὸ ὄνομα Φαραῶ. Ὁ νέος βασιλεὺς ἀποκατέστησεν ἀπλούστατα καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ ὡς πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τὸ πρὸ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ (Ἀμενώφιος Δ') καθεστώς. Καὶ δὲν ἔπαυσαν μὲν καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐντελῶς αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλῖαι καὶ ταραχαί, ἀλλὰ διετήρησε τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἔτι δὲ καὶ τὴν τούτου ἐπὶ τοὺς λαοὺς τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας κυριαρχίαν, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν

ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ποικίλοις χρώμασιν εἰκονιζομένων πρέσβων τῶν εἰρημένων χωρῶν κομιζόντων δῶρα πρὸς τὸν Φαραῶ. Ἐκ τῶν ὀπωσοῦν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Τουτ-ανχ-αμόν τῶν κατὰ βραχύτατα χρονικὰ διαλείμματα (ἀπὸ τοῦ 1450 μέχρι 1430) βασιλευσάντων (ἐκ τοῦ οἴκου, ὡς φαίνεται, πάντοτε τοῦ Τουτ-ανχ-αμόν, ἄρα καὶ τοῦ Ἀμενώφιος καὶ τῆς 18ης καθόλου δυναστείας) ὀνομαστὸς ὀπωσοῦν εἶναι ὁ Χαραμχίπ ὁ ἐξαλείψας ὀλοσχερῶς τὴν τοῦ Χουενατέν μεταρρυθμίσιν. Καὶ ἐπὶ τούτου δὲ ἦλθον πρέσβεις μετὰ δώρων εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν αὐλήν. Μετὰ τῆς ὀλιγοχρονίου βασιλείας τοῦ βασιλέως τούτου λήγει ἡ 18ῃ δυναστεία.

Ἡ 19ῃ δυναστεία. Οἱ Χεταῖοι καὶ τὸ κράτος αὐτῶν. Ῥαμεσῆς Α'. Ἀρχηγὸς τῆς ἀπὸ 1450 π. Χ. περίπου ἀρχομένης ταύτης δυναστείας εἶναι ὁ Ῥαμσῆς ἢ Ῥαμεσῆς Α' (Ῥαμεσῆς=ἡλίου παῖς, ἡλιάδης). Ὁ βασιλεὺς οὗτος καὶ διὰ τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα καὶ διότι ἦτο ἀρχηγὸς μεγάλης καὶ ἐνδόξου δυναστείας, ὑπῆρξε δὲ καὶ πάππος τοῦ μεγίστου καὶ ἐνδοξοτάτου τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου Ῥαμεσῆ Β' τοῦ Μιαμούν, σπουδαίαν κατέχει θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἡγεμόνων τῆς Αἰγύπτου. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ῥαμεσῆς Α' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῶν Θεβῶν καὶ τῆς Αἰγύπτου ἢ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τουθμῶσιος Γ' ἐκταθεῖσα ἐπὶ τὰς χώρας τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας Αἰγυπτιακὴ κυριαρχία εἶχεν ἀσθενήσει σημαντικῶς ἔνεκα τῶν ἐπελθουσῶν ἐν τῇ ὄλῃ δυτικῇ Ἀσίᾳ πολιτικῶν μεταβολῶν. Ἡ μικρὰ παρὰ τὸν Τίγριν ἐκ Βαβυλωνιακῆς ἀποικίας προελθοῦσα Ἀσσυριακὴ μοναρχία εἶχεν ἀνέλθει εἰς μέγα ὕψος δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ταύτης καὶ τῆς Συρίας ὑπερθεῖν εἶχε δημιουργηθῆ μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος ἐκτεῖνον τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀπὸ Θοράκης καὶ Τροίας μέχρι Συρίας. Τὸ κράτος τοῦτο τῶν Χεταίων (Χέτα ὡς καλοῦνται ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς, Χάττι ὡς καλοῦνται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς Ἀσσυροβαβυλωνιακαῖς) ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Ῥαμεσῆ Α' μεγίστην κέκτηται σπουδαιότητα καὶ μεγάλην ὄσπῃ ἐπὶ τὰ πράγματα τῆς τε Δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ἰδίως. Τίνες οἱ Χεταῖοι καὶ τίς ἡ γένεσις καὶ ἀρχὴ τοῦ κράτους αὐτῶν, περὶ τούτων μακρὸς γενήσεται λόγος ἐν τοῖς περὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Συρίας ἱστορηθησομένοις. Ἐνταῦθα τοῦτο μόνον πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι, οἵανδήποτε φυλετικὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν εἶχε τὸ τῶν Χεταίων ἔθνος, τὸ ὄνομα τούτου ἐν τοῖς χρόνοις, ὧν ἀφηγοῦμεθα τὴν ἱστορίαν, ἀπὸ ἐθνολογικῆς μετέστη εἰς πολιτικὴν σημασίαν ποικιλωτάτα περιλαμβάνον ἔθνη καὶ φυλὰς ἀπὸ Θοράκης, ὡς εἴρηται, καὶ Τροίας μέχρι Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Ἀκριβῶς δὲ καθ' ὃν χρόνον ἡ 19ῃ Αἰγυπτιακὴ δυναστεία κατελάμβανε τὴν ἀρχὴν τὸ κράτος τὸ Χεταϊκὸν λαβὼν τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἔκτασιν ἐξικνεῖτο μέχρι τῶν ὄριων τῆς περιοχῆς τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν καθίστατο λίαν φυσικὴ καὶ ἀπαραίτητος· ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ῥαμεσῆ Α', ὅτε ἡγεμὼν τῶν Χεταίων ἦτο ὁ Σαπαλίλι καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Μαρσίρ, τὰ πράγματα δὲν ἐχώρησαν ἔτι μέχρι συγκρούσεως καὶ πολέμου. Τοῦναντίον μά-

λιστα φιλικαὶ σχέσεις συνέδεον τοὺς δύο ἡγεμόνας τῶν δύο κρατῶν πρὸς ἀλλήλους. Ἄλλ' ὅτε τὸν Ῥαμεσῆ Α' διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ (1400 ἢ 1392 π.Χ.) Σέθης (Seti) Α' ἤρξαντο αἱ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν προστριβαὶ καὶ συγκρούσεις, καθ' ὃν χρόνον ὁ Σέθης εἰσέβαλε μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰδουμαίαν ἢ Ἐδῶμ (τὴν μεταξὺ Συρίας, Ἀραβίας καὶ Αἰγύπτου χώραν τὴν οἰκουμένην ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡσαῦ Ἐδῶμ κληθέντων Ἰδουμαίων ἢ Ἐδωμιτῶν, οἵτινες ἦσαν λαὸς συγγενέστατος πρὸς τοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν θρησκείαν), ἐντεῦθεν δὲ προὐχώρησεν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν λοιπὴν Συρίαν ἀποκαθιστῶν ἐν ταύταις τὴν ἐκλιποῦσαν σχεδὸν ἐν ταῖς χώραις ταύταις (ὑπὸ τοῦ Τουθμῶσιος Γ' ἐπιβληθεῖσαν) Αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν. Ἐν τῇ προελάσει δὲ ταύτῃ πρὸς τὴν Μέσην Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν (κατὰ τὰς Αἰγυπτιακὰς ἀναγραφὰς εἰς τὴν χώραν τῶν Ῥετινοῦ) ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Ματένερ ἀντιταχθέντας πρὸς αὐτὸν Χεταίους. Καὶ ἐνίκησε μὲν τούτους, ὡς καυχᾶται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ νίκη αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, δὲν ἦτο τοσοῦτο μεγάλη οὔτε τοσοῦτον ὀριστική, ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ προελάσῃ περαιτέρω ἐν Συρίᾳ. Ἄλλ' εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ νησιωτικοὶ λαοὶ τῆς Μεσογείου, πιθανῶς δὲ καὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν παρὰ τὴν Μεσόγειον παραλίω χωρῶν, εἴτε βλέποντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀπειλουμένην ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως καὶ μεγάλης ἐπεκτάσεως εἴτε διατελοῦντες ἐν μέρει ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ὀπὴν τῶν Χεταίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἴτε καὶ δελεαζόμενοι ὑπὸ τοῦ διηνεκῶς ἀξανομένου πλούτου τῆς Αἰγυπτιακῆς χώρας καὶ ἐφιέμενοι ἀρπαγῶν καὶ λεηλασιῶν, συνεννοηθέντες, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πρὸς δυσμὰς τῆς Αἰγύπτου βαρβάρων Λιβύων ἐπέδραμον κατὰ θάλασσαν ταυτοχρόνως μετὰ τῶν κατὰ γῆν ἐπιτιθεμένων Λιβύων. Οἱ ἐκ θαλάσσης ἐπιδρομεῖς καλοῦνται ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς Σαρδανὰς (Chardanas), ὑποτίθενται δὲ οὗτοι ὡς Σαρδῶοι ἢ Σαρδῆνιοι (ἢ Σαρδιανοὶ τῆς Λυδίας), καὶ Schakalusa (Σικελοὶ ὡς εἰκάζεται). Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι ἠττήθησαν πανταχοῦ, μέγα δὲ πλῆθος αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντες ἐξηνδραποδίσθησαν, μέρος δὲ αὐτῶν κατετάχθη εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατόν. Οὕτως ὁ Σέθης Α' καὶ τὴν ἐν Συρίᾳ (τοῦλάχιστον ἐν τῇ νοτίᾳ) ἀποκαταστήσας Αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν καὶ τοὺς ἐκ θαλάσσης πολωνύμους ἐπιδρομεῖς κατατροπώσας καὶ τοὺς μεσογαίους ἀπὸ δυσμῶν βαρβάρους (μάλιστα τοὺς Λίβυας) ἀποκρούσας, ἐπεδόθη καὶ εἰς οἰκοδομῆσεις πολλῶν οἰκοδομιῶν, πολλὰ καταλιπὼν μνημεῖα ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ἄλλα ἔργα τέχνης, ὧν τὰ πολλὰ πληροῦσι τὰ Εὐρωπαϊκὰ μουσεῖα, ἔτι δὲ καὶ φιλολογίας (1). Πρὸ τῆς τελευτῆς δ' ἔτι κατέστησε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ῥαμεσῆ συμβασιλέα

(1) Ἄξια μνήμης φιλολογικὰ μνημεῖα τοῦ βασιλέως τούτου εἶναι τὰ νῦν ἐν πολλοῖς Εὐρωπαϊκοῖς μουσεῖοις εὐρισκόμενα ἐπὶ πινακίων ξυλίνων μετ' ἀσφάλτου κεχρισμένων

ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ διεύθυνσιν, εἰς ὃν καὶ μετέστη εἰρηρικῶς ἡ βασιλεία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς (1392 π. Χ.) ἀποθανόντος τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ θρόνου.

Ῥαμεσῆς Β' Μιαμὸν (=κραταῖος). Τοῦ Ῥαμεσῆ Β' Μιαμὸν ἡ μακροτάτη βεβητῆς βασιλεία ἀποτελεῖ τὸ μεσουράνημα τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ μεγαλείου τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος νεώτατος ἔτι διατελῶν, ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, εἶχε δεῖξει ἱκανὰς ἀρετὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς καὶ μεγάλων εἶχεν ἀξιοθῆ παρὰ τοῦ πατρὸς τιμῶν καὶ ἀξιοματίων, ὡς οὗτος ἀφηγεῖται ἐν τοῖς μνημείοις αὐτοῦ : «Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἔτι τῆς νηπιότητός μου (ὅτε ἤμην ἔτι ἐν τῷ ᾠῶ) οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους εἶχον αἰσθανθῆ (ὀσφρανθῆ) τὸ ἔδαφος ἔμπροσθεν ἐμοῦ ὅτε δὲ ἐγενόμην ἐνήλιξ καὶ κληρονόμος τοῦ θρόνου, διεξῆγον τὰς ὑποθέσεις, διώκουν ὡς ἀρχιστράτηγος πεζοῦς τε καὶ ἄρματηλάτας. Ὁ πατήρ μου, ὅτε ἤμην ἔτι κομιδῆ μικρός, προσαγαγὼν με εἰς τὸν λαὸν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτοῦ, εἶπε : «Θὰ φροντίσω νὰ στεφανωθῆ βασιλεὺς, ἵνα ἴδω αὐτὸν ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτοῦ ἐφ' ὅσον ἔτι εὐρίσκομαι ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ ἐνῶ ἔτι εὐρίσκειτο ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, διέπων πάντα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ὑπερασπίζων τὰ ὄρια αὐτῆς καὶ ἐπαρτυπῶν ἐπὶ τὴν εὐήμεριαν τῶν οἰκητόρων, ἐφῶναι «βασιλευέτω» ! Τοῦτο δὲ ἐποίει ἕνεκα τῆς ἀγάπης, ἣν εἶχε δι' ἐμέ» (2). Ἀφηγεῖται δὲ περαιτέρω ὅτι ὁ πατήρ του ἐξέλεξε δι' αὐτὸν γυναῖκα ὡραία ἐφαιμίλλους τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, καὶ ἐξέδωκεν αὐτῷ εἰς γάμον ἐκείνας τῶν ἀδελφῶν, αἵτινες ἦσαν κληρονόμοι τοῦ θρόνου ὅπως αὐτός, Νοφριτάρι, Μιμουὶ καὶ Ἰσινοφράτ. Δεκαετῆς ὧν ἔτι παῖς εἶχε θέσιν ἐν τῷ συμβουλίῳ τοῦ βασιλέως καὶ διώκει, διείπε δὲ τὸν στρατὸν καὶ διηύθυνε τὴν δικαιοσύνην ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πατρὸς καὶ τῶν τούτου ὑπουργῶν. Ἐγένετο δὲ καὶ ἀντιβασιλεὺς ἐν Αἰθιοπία καὶ ἐνταῦθα κατεπολέμησε πάντα τὰ ἀνταρτικὰ κινήματα καὶ ἀπέκρουσε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς, εὐρίσκειτο δ' ἔτι ἐν Αἰθιοπία ὅτε ἠγγέλθη αὐτῷ ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Σέθης, ὅστις μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς εἶχεν ἔτι ἐν Θήβαις τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν καὶ διείπε τὰ τοῦ κράτους.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς ἔδραμεν ὁ Ῥαμεσῆς ἀπὸ τῆς Αἰ-

(Αἰγυπτιαστὶ uschaptis καλουμένων) ἀντίγραφα ἀποσπάσματος τοῦ 6 κεφαλαίου τοῦ βιβλίου τῶν ψυχῶν, ὅπερ ἀπόσπασμα διεσώθη καὶ ἐν τισὶ τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Σέθου. Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βιβλίου τῶν ψυχῶν διεδόθη κατὰ ἑκατοντάδας εἰς τὰς ἐπαρχίας, εὐρίσκειται δὲ μέχρι νῦν ἐν τοῖς μουσεῖοις Βερολίνου, Βιέννης, Μονάχου, Καρλσρούης, Τεργέστης, Μεραμαρ, Λουγδούνου Βαταυῶν, Γενούης, Τουρίνου, Ῥαβέννης, Πάρμας, Φλωρεντίας καὶ Ἀγραμ.

(2) Τὴν ἱστορίαν τῆς νεότητος αὐτοῦ ἐξέθηκεν ὁ Ῥαμεσῆς Β' ἐν ἐπιγραφῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀβύδου.

θιοπίας εἰς τὰς Θήβας, ἔνθα ἐτέλεσε πομπωδεστάτην κηδείαν τοῦ πατρός, εἶτα δὲ ἐφρόντισε καὶ περὶ μανσωλείου μεγαλοπρεποῦς οἰονεὶ νέου Μεμνονίου (1). Διαθέσας δὲ ἐν βραχεὶ τὰ τῆς κυβερνήσεως ἐν Θήβαις ἔσπευσεν εἰς τὴν Κάτω Αἴγυπτον, εἰς τὴν χώραν τοῦ Δέλτα, ἔνθα ἐβουλεύσατο νῦν νὰ μεταστήσῃ τὸ κέντρον τῆς κυβερνήσεως, διότι τοῦτο ἐπέβαλλον νῦν αἱ μετὰ τῆς Μεσογείου καὶ τῶν περὶ ταύτην χωρῶν, ἰδίως τῶν χωρῶν τῶν Συριακῶν, διηνεκῶς αὐξανόμεναι εἰρηνικαὶ ἢ πολεμικαὶ σχέσεις, ἀφοῦ μάλιστα τὰ ὄρια τοῦ κράτους ἐξετείνοντο νῦν μέχρι τῆς Μέσης Συρίας καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν Λίβανον καὶ ἔγγυς τῆς Βηρυτοῦ ὄρεοντος Λύκου (Κυνός) ποταμοῦ (νῦν Νάχρ-ιλ-κάμπ). Διὰ τοῦτο γενόμενος ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Δέλτα ἔκτισεν ἐν τόλῳ φυσικῶς ὠραίῳ καὶ εὐφορωτάτῳ φρούριον μετὰ βασιλείου φέρον τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐξυμνηθὲν ὑπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς ποιήσεως ὡς πόλις τοῦ θεοῦ Ῥαμεσῆ διὰ τὸν λαμπρὸν οὐρανόν, τὴν πλουσιωτάτην βλάστησιν τῆς πέριξ γῆς καὶ τὸ ταχὺ παραχθὲν πολυάνθρωπον αὐτῆς. Καὶ τὸ φρούριον τοῦτο δὲν ἐβράδυνε νὰ καταστῇ ὀρμητήριον τῶν πρὸς ἀνατολὰς μεγάλων στρατειῶν τοῦ Ῥαμεσῆ.

Καθ' ὃν χρόνον ἐλάμβανεν οὗτος τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐφαίνετο βουλευόμενος πολέμου καὶ στρατείας πρὸς τὴν Ἀσίαν. Ἄλλ' ὅμως αἱ περιστάσεις ταχέως ἔτρεψαν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀσίας. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τῇ πολεμικῇ ταύτῃ κινήσει καὶ ἐνεργείᾳ ὁ Φαραὼ φαίνεται μᾶλλον ἀμυνόμενος ἢ ἐπιτιθέμενος, τῆς ἐπιθέσεως ἐνεργουμένης ἐκ μέρους τοῦ μεγάλου ὁμόρου κράτους, ὅπερ ἦτο τὸ Χεταϊκόν. Ὁ τοῦ βασιλέως τῶν Χεταίων Μαυροσαροῦ νεώτερος υἱὸς Χατουσαροῦ (ἢ Χετασάρ) φωνεύσας τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀρπάσας τὴν βασιλείαν καὶ θέλων, ὡς φαίνεται, νὰ παραδοθῇ εἰς λήθην ἢ διαπραχθεῖσα ἀδελφοκτονία δι' ἔργων πολεμικῶν μεγάλων, συνεκάλεσε μέγα συμβούλιον πάντων τῶν ὑποτελῶν αὐτῷ ἡγεμόνων τῆς βορείου Συρίας καὶ μετὰ τούτων ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον, εἰς ὃν προσεκληθήσαν νῦν νὰ λάβωσι μέρος πέμποντες ἐπικουρίας στρατιωτικὰς καὶ μισθοφόρους πάντες οἱ λαοὶ οὐ μόνον τῆς ὑπὸ τοὺς Χεταίους διατελούσης Συρίας καὶ μέρους τῆς Φοινίκης (τῆς Ἀράδου), ἀλλὰ καὶ πολλοὶ λαοὶ τῆς νῦν Μικρᾶς Ἀσίας καλουμένης χώρας, Δαρδάνιοι, Μυσοί, Τρωῆς (:), Πηδάσιοι καὶ Γέργιθες τῆς Τροίας (οὗτως ἐρμηνεύω τὸ Girgasdus τοῦ παπύρου Ἀναστάσι καὶ Karkicla ἢ Kal-kiscla τοῦ παπύρου Sallier) καὶ Λύκιοι καὶ Κίλικες.

Ὁ Ῥαμεσῆς ἐν τῷ ἀκούσματι μεγάλης κινήσεως στρατιωτικῆς πέραν τῶν

(1) Μεμνόνιον, ὡς γνωστόν, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἢ ὑπὸ τοῦ μυθικοῦ *Μέμνος* κτισθεῖσα ἐν Ἐλυμαῖα πόλις ἢ ὕστερον Σοῦσα καλουμένη. Ἄλλὰ Μεμνόνιον καλεῖται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (IZ 813 καὶ 816) τὸ ἐν Θήβαις ἱερὸν τοῦ *Μέμνος*, ἦτοι τοῦ Ἀμεινώφιος Β'.

ὄριων τελουμένης, μὴ ὑποπτεύων ἔτι ἐπιθετικὴν ἐνέργειαν ἐκ μέρους τοῦ Χετασάρ, προὐχώρησεν εἰς τὴν Συρίαν μετὰ στρατοῦ ἐλάττονος τῆς τοῦ πολεμίου δυνάμεως. Τὸν στρατὸν τοῦτον ἀπετέλουν κυρίως τὰ ἐκλεκτὰ Αἰγυπτιακὰ τάγματα τὸ φέροντα τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων Αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, εἰς ἃ ἦσαν ἀφιερωμένα, τοῦ Ἄμμων Ῥᾶ, τοῦ Ἡφαίστου (Φθᾶ) καὶ ἄλλων Αἰγυπτίων θεῶν. Ἄλλ' εἶχε καὶ ἐπικουρίαν ἱκανὸν πλῆθος συνταγμάτων ἐξ Αἰθιοπίων (Νουβίων) καὶ Λιβύων εἶχε δὲ καὶ πολλοὺς ξένους ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἐπὶ τοῦ πατρός αὐτοῦ ἐπιδρομέων τῶν μετὰ Λιβύων συμμαχησάντων, τῶν ἐπελθόντων ἐκ τῶν νήσων καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου. Ὁ Χετασάρ πρὶν ἀρξῆται τῶν κυρίως στρατιωτικῶν ἔργων εἶχε προελιάσει τὸ ἔδαφος πολιτικῶς καί, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, διπλωματικῶς διὰ μυστικῶν συνεννοήσεων καὶ συμμαχιῶν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Συριακῶν λαῶν τῶν ὑποτεταγμένων τῇ Αἰγύπτῳ. Καὶ τούτων τὰ κινήματα ἐξήτει κυρίως νὰ προλάβῃ καὶ καταλάβῃ ὁ Ῥαμεσῆς. Τὴν πρὸ πολλοῦ κλονηθεῖσαν πολιτικὴν δύναμιν τῆς Αἰγύπτου ἐν Συρίᾳ ὁ πατὴρ τοῦ Ῥαμεσῆ εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποκαταστήσῃ μόνον ἐν τῇ νοτίῳ Συρίᾳ. Καὶ νῦν ὁ Ῥαμεσῆς Β' τῷ δευτέρῳ ἢ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ προελάσας μέχρι τῆς Κοίλης Συρίας καὶ πάντας τοὺς λαοὺς τοὺς ἀποστάντας κραταιῶς ὑποτάξας ἀνέγραψε τὰ νικητήρια αὐτοῦ μετὰ καταλόγου τῶν ὑποταχθέντων λαῶν ἐπὶ τῶν ὑπερθεῖν τῆς Βηρυτοῦ παρὰ τὸν ποταμὸν Λύκον βράχων (ἢ ἐπιγραφή ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Λιψίου ἐν ἐφθαρμένην τὸ πλεῖστον καταστάσει). Ἀλλὰ νῦν ὁ Χετασάρ ἤλαυνε τὸν μέγαν αὐτοῦ στρατὸν πρὸς τὰ μέρη τῆς βορείου Συρίας φανερῶς πλέον διεξάγων τὸν πόλεμον. Τὰ Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα διεχύθησαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀρόντου καὶ τὸ στρατηγεῖον τοῦ Φαραῶ ἰδρύθη ἐγγὺς τῆς ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ πόλεως Καθησίας. Ἐνῶ δὲ ἐστρατοπέδευεν ἐνταῦθα ὁ Ῥαμεσῆς, δύο κατάσκοποι τοῦ Χεταϊκοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸ πρόσχημα αὐτομόλων προσελθόντες εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν στρατόπεδον ἔδοσαν πληροφορίας ψευδεῖς περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν κινήσεων τοῦ Χεταϊκοῦ στρατοῦ, ὃν παρίστανον εὐρισκόμενον ἐγγὺς τοῦ Χαλεπίου, ἐνῶ δύο ἄλλοι ψευδεῖς αὐτόμολοι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μάλιστα καὶ τῆς σιδηρᾶς ῥάβδου τῶν Αἰγυπτίων στρατιωτῶν ὁμολόγησαν τὴν ἐγγὺς παρουσίαν τοῦ Χεταίου ἡγεμόνος. Ἀληθῶς μετ' ὀλίγον ἰσχυρὰ προσβολὴ τοῦ Χεταϊκοῦ στρατοῦ διασκορπίσασα τὴν προφυλακὴν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ἐπήνεγκε τὴν ἄμεσον ἐπίθεσιν τοῦ ὄλου ὄγκου τοῦ Χεταϊκοῦ στρατοῦ ἐναντίον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ. Ἡ ἰσχυρὰ αὕτη καὶ αἰφνιδία ἐπίθεσις ἀπέκοψε τὴν μοῖραν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ἐν ἣ εὐρίσκετο ὁ Φαραῶ μετὰ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ. Ἀποκοπεῖς οὕτως ὁ Φαραῶ ἀπὸ τοῦ κυρίου στρατοῦ καὶ κυκλωθεὶς πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἠμύνετο ἡρωϊκῶς ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμερονύκτιον ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ, ἣν ἄμυναν ἢ ποίησις ἢ Αἰγυπτιακὴ μετέστησεν οὐ μόνον εἰς γιγάντιον ἡρωϊσμόν τοῦ Ῥαμεσῆ Β', ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπέμβασις τοῦ Ἄμμωνος αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος βασιλέως.

Τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν τῆς μάχης ταύτης, τὴν ἐξ Αἰγυπτιακῆς ἀπόψεως, μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐν Καρνάκ ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν μάχην τῆς Καθησίας. Κατὰ τὰς ἀναγραφὰς ταύτας ὁ Ῥαμεσῆς προσβλήθεις ἀπροσδοκῆτως ὑπὸ τῆς ῥαγδαίας καὶ ὀρμητικωτάτης ἐφόδου τῆς προφυλακῆς τοῦ Χετασάρ ἀπεκόπη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπιλοίπου στρατοῦ καὶ κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπιλέκτων στρατιωτῶν τοῦ Χεταίου ἡγεμόνος περιῆλθεν εἰς μέγαν κίνδυνον, ἀλλὰ κατῶρθωσεν, ὄχρωσθεὶς ἐν ἧ εὐρίσκετο θέσει, ν' ἀντίσχη ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν καὶ νύκτα εἰς τὰς ἐφόδους τῶν πολεμίων, ἕως οὗ ἐπικουρίαι ἐκ τοῦ ἄλλου στρατοῦ αὐτοῦ σπεύσασαι διέλυσαν τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ἔσωσαν τὸν ἀποκλειόμενον Φαραῶ καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ μαχητάς· τότε δὲ ὁ Ῥαμεσῆς ὀδηγήσας αὐτὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Χεταίων καὶ δοὺς δείγματα θαυμαστῆς ἀνδρείας προσωπικῆς ἐπὶ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους· καὶ δὲν κατεστράφη μὲν ὀλοσχερῶς ὁ Χεταϊκὸς στρατός, ἀλλ' οὐχ ἦττον τοσαύτας ὑπέστη καταστροφὰς ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἀναχωρῆν καὶ συνομολόγησιν εἰρήνης. Ἄλλὰ τὸ γεγονός εἶχε μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν Αἴγυπτον, οὐχὶ τοσοῦτον διὰ τὸ μέγεθος τῆς νίκης, ἀλλὰ διὰ τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου εἰς ὃν ἐξέτιθετο ὁ Φαραῶ, καὶ τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα ἡ κατὰ Χεταίων αὐτῆς νίκη μὴ μόνον ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἀναγραφαῖς παρασταθῆ ὡς μέγα ἡρωϊκὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐξαρθῆ εἰς ἀνυπερβλήτον ὕψος ἡρωϊκοῦ μεγαλείου καὶ δόξης ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Φαραῶ. Ἐξυμνεῖ δὲ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ῥαμεσῆ Β' ἔπος σύγχρονον ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Πενταουρίτ. Τοῦ ἔπους τούτου, τοῦ ὁμωνύμου τῷ ποιητῇ, τὸ νῦν ἐν διαφόροις παπύροις, ἰδίως ἐν τῷ τοῦ Βρεττανικοῦ μουσείου, σωζόμενον κείμενον μετὰ τινων χασμάτων δὲν θεωρεῖται νῦν, ὅπως μέχρι πρὸ ὀλίγων ἔτων, ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τοῦ Πενταουρίτ, ἀλλ' ἀντιγραφὴ τις τοῦ πρωτύπου μετὰ τινων προσθηκῶν παρεντεθεισῶν ἐξήκοντα ἐπτὰ ἔτη μετὰ τὸν Πενταουρίτ, ἀντιγραφείσα ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ῥαμεσῆ Β' Μενεφθᾶ Α'. Ἐν τῷ ἔπει λοιπὸν τούτῳ, ἐν τῇ προσβολῇ τῶν Χεταίων παρίσταται ὁ περὶ τὸν Ῥαμεσῆ στρατὸς καταστρεφόμενος ἐντελῶς. Φωναὶ ἀκούονται: «Προδοσία! Προδοσία!». Ὁ Φαραῶ μένει μόνος μετὰ τοῦ πιστοῦ ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ Μάνα καὶ τοῦ παρακολουθοῦντος τὸ ἄρμα πιστοῦ λέοντος. Οἱ σωματοφύλακες τοῦ βασιλέως ἐξαφανίζονται πανταχοῦ, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω στίφη ἰππέων πυρετωδῶς κινουμένων. Ὁ Φαραῶ λαμβάνων τὴν ὑπὸ τοῦ Μάνα ἐγκαταλειφθεῖσαν ἀσπίδα ἔφερε μανιώδη πλήγματα. Ἐκαστον πλήγμα κατέρριπτεν ἓνα πολέμιον. Τότε ἡ Α. Μεγαλειότης λέγει (ἐν τῷ ἔπει): «Ὁ Φαραῶ ἐκυκλώθη ὑπὸ 2.500 ἄρμάτων πολεμικῶν ἀπεκόπη ἐν τῇ ὑποχωρήσει αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πολεμιστῶν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν διεστραμμένων πολιορκητῶν Χεταίων καὶ τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς πολυαρίθμων λαῶν, τῆς Ἀράδου, τῆς Μυσίας καὶ τῆς Πηδάσου· οὐδεὶς ἡγεμὼν ἔμεινε μετ' ἐμοῦ, οὐδεὶς πολέμαρχος, οὐδεὶς ἀξιωματικὸς τῶν τοξοτῶν,

οὐδὲν τῶν ἄρμάτων. Οἱ πεζοὶ φρουροὶ μου μὲ ἐγκατέλιπον, οἱ ἄρματηλάται μου ἔφυγον ἔμπροσθεν τῶν πολεμίων καὶ οὐδεὶς ἀντέσχεν ἵνα ἀγωνισθῆ μετ' ἐμοῦ». Τότε ἡ Α. Μ. εἶπε: «Τίς λοιπὸν εἶσαι σὺ ὁ πατήρ μου Ἄμμούν, πατήρ λεησμονῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ; Ἐβουλεύσάμην τι, ὦ πάτερ, ἐν ἀγνοίᾳ σοῦ, δὲν ἐβάδισα πάντοτε κατὰ τὸν σὸν λόγον; Ὁ μὴ παραβιάζων τὰς σὰς ἐντολὰς εἶναι ὁ μέγας κύριος τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἀνατρέπων τοὺς βαρβάρους ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ. Τίνες εἰσὶ λοιπὸν οἱ βάρβαροι οὗτοι τῆς Ἀσίας ἐνώπιόν σου; Λοιπὸν ὁ Ἄμμούν θὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὸν θεόν; Δὲν προσήνεγκόν σοι ἀπείρους προσφορὰς; Πληρῶν τὸ ἅγιόν σου κατοικητήριον διὰ τῶν αἰχμαλώτων μου σοὶ ἔκτισα ναὸν δι' ἑκατομμύρια ἔτων καὶ σοὶ ἐπιδιφιλεύω πᾶσαν τὴν περιουσίαν μου καὶ προσφέρω σοὶ τὸν κόσμον ὀλόκληρον ἵνα πλουτίσω τοὺς σοὺς δόμους (1). Οὐαὶ εἰς τὸν ἀντιτασσόμενον τοῖς σοῖς βουλεύμασιν, ἀλλὰ μακάριος ἐκεῖνος ὁ σεβόμενός σε καὶ γινώσκων ὅτι ποιεῖ ὑπὲρ σοῦ ἐν καρδίᾳ πλήρει ἀγάπης. Ἐπικαλοῦμαί σε, ὦ πάτερ μου Ἄμμούν. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι εὐρίσκομαι ἐν μέσῳ λαῶν οὕτω πολλῶν, ὥστε ἄδηλον τίνα τὰ συνομόσαντα ἐναντίον ἐμοῦ ἔθνη, καὶ εἰμὶ μόνος κατ' ἐμαυτὸν καὶ οὐδεὶς ἄλλος μετ' ἐμοῦ. Τὸ πλῆθος τῶν ἐμῶν πολεμιστῶν ἐγκατέλιπέ με, οὐδεὶς τῶν ἄρματηλατῶν ἀπέβλεψε πρὸς με καλούμενος ὑπ' ἐμοῦ, οὐδεὶς τούτων ἤκουσε τῆς φωνῆς μου κράζοντος πρὸς αὐτούς. Ἄλλὰ γινώσκω ὅτι ὁ Ἄμμούν μείζων δύναται νὰ πράξῃ ὑπὲρ ἐμοῦ ἢ τὸ ἑκατομμύριον πολεμιστῶν ἢ ἑκατὸν χιλιάδων ἄρματηλατῶν ἢ μυριάδων ἀνθρώπων συνηθροισμένων, ὧν ἡ πληθὺς οὐδὲν δύναται ἐναντίον τοῦ Ἄμμούν. Ἐξεπλήρωσα, ὦ Ἄμμούν, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐξερχομένας ἐκ τοῦ στόματός σου· οὐδέποτε παρέβην τὰ ἐπιτασσόμενα παρὰ σοῦ καὶ ἤνεσά σε μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς». Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἔλεγεν ὁ Ῥαμεσῆς, ὅστις ὡς θεὸς εἶναι υἱὸς τοῦ Ἄμμούν, πρὸς ὃν μετὰ τοσαύτης λαλεῖ οἰκειότητος καὶ παρρησίας, «ὁ Ἄμμούν εἰσήκουσέ μου, λέγει ὁ Φαραῶ, καὶ ἔτεινέ μοι τὴν δεξιάν αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ ἐκραύγασα κραυγὴν χαρᾶς καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς τῆς λεγούσης: «Ἐνώπιος ἐνωπίῳ πρὸς σέ, ὦ Ῥαμσῆ Μιαμούν, εἰμὶ μετὰ σοῦ. Εἰμὶ πατήρ σου καὶ ἡ χεὶρ μου ἐστὶ μετὰ σοῦ μετὰ δυνάμεως μείζονος ἑκατοντάδων χιλιάδων μαχητῶν. Δυνατὸς ὢν ἐγὼ ἐν ἰσχύϊ καὶ ἀγαπῶν τὴν ἀνδρείαν ἔγνων τὴν σὴν γενναίαν ψυχὴν καὶ ἡ καρδία μου ἠψφράνθη καὶ πληρωθήσεται ἡ ἐπιθυμία μου». Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς ἐναντίους καὶ παρέ-

(1) Ἡ μετ' ὑπομνήσεως τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς προσενηχθεισῶν δωρεῶν ἐπίκλησις αὕτη τῆς βοηθείας αὐτῶν ὡς ἀνταλλάγματος ἀναμνησκει ἡμᾶς θαυμασιῶς τῆς παρ' Ὁμήρῳ (Ἰλιάδ. Α 39—42) ἐπικλήσεως τοῦ Χρύσου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα:

... . Εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρρησα,
ἢ εἰ δὴ ποτέ τοι κατὰ πλοῖνα μηρὶ ἔκηκα
ταύρων ἢ δ' αἰγῶν, τότε μοι κρήνον ἐέλωρε'
τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν.

λυσε τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ ἡ φοβερὰ ὄρμη καὶ ἐπίθεσις τοῦ Ῥαμεσῆ ὀδηγοῦντος τὰς φάλαγγας αὐτοῦ καὶ δίκην λέοντος ἐπιπίπτοντος ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ θαύματα παρασχόντος ἀνδρείας προσωπικῆς ἐπήνεγκε τὴν μεγάλην νίκην τῆς Καθησίας. Οἱ Χεταῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, οἱ λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ μέχρι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς χώρας ταύτης μέχρι Τροίας καὶ τῆς ἀπέναντι κειμένης Θράκης ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὡς ὑπήκοοι καὶ ὑποτελεῖς ἢ σύμμαχοι ὑπακούοντες εἰς τὸν βασιλέα τῶν Χεταίων *Δαρδάνιοι*, Πηδασαῖοι (τῆς Τροίας, οἱ Λούκα ἢ Ροῦκα (Λύκιοι ;), οἱ Μάονοι καὶ Μουσχανάτ (Μοσχηνοί ;) κατετροπώθησαν ὑπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ Φαραῶ, καὶ ὁ Χετασάρ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἀνακωχὴν καὶ συνομολόγησιν εἰρήνης, εἰς ἣν καὶ συνήνεσεν ὁ νικηφόρος βασιλεὺς.

Ἐξαιρουμένης τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ πολλοῦ κόμπου καὶ στόμφου τοῦ ἔπους Πενταουριτ τὰ ἐν τούτῳ ἐκτιθέμενα δὲν διαφέρουσι κατ' οὐσίαν τῶν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Καρνὰκ μεθ' ἧττονος κόμπου ἐκτιθεμένων. Ὁ Φαραῶ ἐνίκησε νίκην μεγάλην, ἀλλὰ καὶ αἱματηράν διὰ τοῦτο καὶ ἀσμένως ἐδέξατο τὴν περὶ εἰρήνης αἰτησιν τοῦ ἸΧετασάρ' καὶ αὕτη μὲν συνωμολογήθη ὀριστικῶς μετὰ χρόνον τινὰ ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν μεγάλην μάχην καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν νίκην ἐπῆλθε κατάστασις εἰρηνικὴ [μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, καθ' ἣν ἡ μὲν Παλαιστίνη καὶ ἡ Φοινίκη ἔμειναν ἐν τῷ κράτει τοῦ Φαραῶ, ἡ] δὲ [βορεία Συρία, ἴσως δὲ καὶ ἡ Κοίλη Συρία, προσορητήθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Χεταίων. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον αὐτὸς ὁ Χετασάρ ἐπεμψεν εἰς τὴν Αἰγύπτου κεχαραγμένον ἐπὶ πίνακος ἀργυροῦ τὸ κείμενον τῆς ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθείσης συνθήκης, ἣτις καὶ ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Ῥαμεσῆ καὶ τότε συνωμολογήθη ἡ ὀριστικὴ εἰρήνη ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς φαίνεται ἐν τῇ πόλει τοῦ Δέλτα τῇ καλουμένῃ Πα-ραμεσῆ-ανακτοῦ, λαβούση τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν Ῥαμεσῆ Β' καὶ μνημονευομένη ἐν τῇ Π. Δ. (Ἐξόδῳ Α' 11-12) ὡς πόλις κτισθεῖσα ὑπὸ τῶν καταδυναστευομένων Ἑβραίων.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα μέρος τῆς συνθήκης ὡς ἡρμηνεύθη αὕτη ὑπὸ τοῦ F. Chabas, συγκειμένης ἐξ ἄρθρων 22. Ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ λέγει: «Ἐτεῖ εἰκοσιῶ πρώτῳ τῇ εἰκοσιῇ πρώτῃ τοῦ μηνὸς Τοβὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Ῥαμεσῆ τοῦ κραταιοῦ Μιαμοῦν τοῦ ἀγαπητοῦ τοῦ Ἀμμων-Ῥᾶ Ἀρ-μαχί, τοῦ Ἡφαίστου τῆς Μέμφιδος, τοῦ κυρίου Ἀνακτοῦ. . . . τοῦ ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ὄρου τῶν ζώντων κλπ. Τὴν ἡμέραν ταύτην ἡ Α. Μ. εὐρίσκειτο ἐν τῇ πόλει Πα-ραμεσῆ-μαῖμοῦν ἐκτελῶν ἔργα εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀμμων-Ῥᾶ καὶ τὸν Σέτ τὸν κραταιότατον, διότι ἐχαρίσαντο αὐτῷ αἰῶνας ἑορτῶν τριακονταετηρίδων καὶ αἰωνιότητα ἐτῶν εἰρηνικῶν καὶ πάντας τοὺς λαοὺς ἔκαμψαν διὰ παντὸς ὑπὸ τὰ σάνδαλα αὐτοῦ». Τὸ δεύτερον ἄρθρον (ἡκρωτηριασμένον) ἀρχεται ὡς ἑξῆς: «Ἦλθε διάγγελος βασιλικὸς (τοῦ Χετασάρ).....» (τὰ λοιπὰ εἶναι ἐφθαρμένα). Ὑποτίθεται ὅτι πραγματεύεται περὶ πρέσβεως τῶν Χεταίων πεμφθέντος εἰς τὸν Ῥαμεσῆ Μιαμοῦν. Τὸ τρίτον ἄρθρον ἀρχεται μετὰ τοῦ ἀργυροῦ πίνακος τοῦ κοιμισθέντος

ὑπὸ τοῦ Χεταίου πρέσβεως τοῦ καλουμένου Ταρντισεβου καὶ ἄλλου τινὸς πρέσβεως ἵνα αἰτήσωνται τὴν εἰρήνην παρὰ τοῦ Ῥαμεσῆ Μιαμοῦν τοῦ ταύρου τῶν βασιλέων τοῦ καταστήσαντος τὸ ὄριον τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐκεῖ ἔνθα ἤρρεσεν αὐτῷ ἐν πάσῃ τῇ γῆ.

Τὸ τέταρτον ἄρθρον λέγει: «Συνθήκη ἦν ἐποιήσατο ὁ ἡγεμὼν τῶν Χεταίων Χετασάρ, ὁ μεγάλθυμος υἱὸς τοῦ Μορασάρ (ἢ Ματενερ) ἡγεμόνος τῶν Χεταίων τοῦ μεγαθύμου, ἕγγονος τοῦ Σαπλὲλ (ἢ Σαπελούλ), ἡγεμὼν τῶν Χεταίων μεγάλθυμος, ἐπὶ πίνακος ἀργυροῦ μετὰ Ῥαμεσῆ τοῦ κραταιοῦ Μιαμοῦν, μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου τοῦ μεγαθύμου υἱοῦ τοῦ Σέθου Α' (Seti), μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, τοῦ μεγαθύμου ἕγγονου τοῦ Ῥαμεσῆ Α' μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου τοῦ μεγαθύμου συνθήκην ἀγαθὴν εἰρήνης καὶ συμμαχίας καθιστῶσαν εἰρήνην διὰ παντός».

Πέμπτον ἄρθρον. «Ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Χεταίων (εἶθε νὰ ἀποτρέψῃ ὁ θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι ἐχθρότητα μεταξὺ αὐτῶν) διετέλουν ἐν ὁμοφωνίᾳ. Ὅμως κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Μοτουρ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἡγεμόνος τῶν Χέτα, ἐποιήσατο πόλεμον εἰς τὸν (Σέθον Α') μέγαν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἴδου ὅτι ὁ Χετασάρ ἡγεμὼν τῶν Χεταίων συμβάλλεται ἵνα καταστήσῃ διαρκὴ τὴν εἰρήνην. Εἶθε ὁ Φθᾶ, εἶθε ὁ Στέ, νὰ ποιήσωσι ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχουν ἐχθρότητες μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Χέτα».

Ἰον ἄρθρον. Συνεφώνησαν ὥστε ὁ Χετασάρ ὁ ἡγεμὼν τῶν Χέτα συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Ῥαμεσῆ Μιαμοῦν μεγάλου βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἵνα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ὑπάρξῃ ἀγάπη, εἰρήνη καὶ συμμαχία διὰ παντός.

Καὶ τὸ κείμενον τοῦ ἄρθρου τούτου εἶναι ἡκρωτηριασμένον. Καθαρῶς ἀναγινώσκονται μόνον αἱ φράσεις «ἔσται σύμμαχος ἐμοῦ, ἔσται ἐν εἰρήνῃ μετ' ἐμοῦ καὶ ἐγὼ ἔσομαι ἐν εἰρήνῃ μετ' αὐτοῦ διὰ παντός». Ἐξακολουθεῖ ἐπανάληψις τῶν περὶ εἰρήνης ἀμφοτέρων διαβεβαιώσεων, προστίθεται δ' ὅτι καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χέτα θὰ διατελέσωσιν ἐν καλῇ συμμαχίᾳ καὶ εἰρήνῃ μετὰ τῶν υἱῶν τῶν υἱῶν τοῦ ἡγεμόνος Ῥαμεσῆ Μιαμοῦν καὶ ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἔσται αἰωνία.

Ἰον ἄρθρον. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Χέτα δὲν θὰ ἐνεργήσῃ πλέον ἐπιδρομὰς εἰς τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου, ἵνα ἀφαιρέσῃ τι ἐξ αὐτῆς (τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται καὶ περὶ τῆς Αἰγύπτου ἀπέναντι τῶν Χεταίων).

Τὸ Ἰον ἄρθρον πραγματεύεται τὴν ἐπάνοδον τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ Μορασάρ εἰρηνικοῦ καὶ φιλικοῦ καθεστῶτος.

Τὸ Ἰον ἄρθρον ὑποχρεοῖ τοὺς δύο ἡγεμόνας νὰ ἔρχωνται εἰς βοήθειαν ἀλλήλων μετὰ τῶν περικύων καὶ ἀρματηλατικῶν δυνάμεων αὐτῶν ἐν περιπτώσει προσβολῆς τοῦ ἑτέρου αὐτῶν ὑπὸ τρίτου.

Τὰ ἄρθρα 10ον καὶ 11ον πραγματεύονται περίπου περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Τὸ 12ον εἶναι ἐντελῶς ἠκρωτηριασμένον, ὅπως καὶ τὸ 13ον. Τὸ 14ον πραγματεύεται περὶ τῆς θέσεως τῶν ὑψηλῶν ἑκατέρων τῶν ἡγεμόνων ἐν τῷ κράτει τοῦ ἑτέρου. Τὸ 15ον εἶναι ἠκρωτηριασμένον. Τὸ 16ον ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ὑψηλοὺς ἑκατέρου τῶν κρατῶν τὴν διαρκῆ ἐγκατάστασιν ἐν τῷ κράτει τοῦ ἑτέρου. Τὸ 17ον ἄρθρον εἶναι ἀσαφὲς ἐν τῷ ὅλῳ, ὅπως καὶ τὸ 18ον. Τὸ 19ον ἐπικαλεῖται τὴν κατάραν τῶν χιλιῶν θεῶν ἀμφοτέρων τῶν συμμάχων κρατῶν ἐναντίον τοῦ παραβαίνοντος τὰς ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ πίνακος κεχαραγμένας συμφωνίας.

Τὸ 20ὸν ἄρθρον πραγματεύεται περὶ ἐκδόσεως ἀμοιβαίας τῶν ἐκ τοῦ ἑνὸς κράτους εἰς τὸ ἕτερον καταφευγόντων ἐγκληματιῶν. Τὸ αὐτὸ πραγματεύεται καὶ τὸ 21ον. Τὸ 22ον ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῶν θεῶν περὶ τῶν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν συμφωνηθέντων.

Ἡ εἰρήνη αὕτη συνωμολογήθη πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν πόλεμον καὶ τὴν μάχην τῆς Καδεσίας καὶ τὴν μετὰ τὴν μάχην ταύτην συμφωνηθεῖσαν ἀνακωχὴν. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ὁ Ῥαμεσῆ ἠσχολεῖτο εἰς τὴν καθυπόταξιν τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἀνθισταμένων ἔτι εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν κυριαρχίαν λαῶν.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν δὲ τῆς ὀριστικῆς εἰρήνης τῆς ἐμπεδωθείσης καὶ διὰ γάμου μεταξὺ τοῦ Φαραῶ καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Χεταίου βασιλέως, συνοδεύσαντος τῆ θυγατρὶ αὐτοῦ μέχρις Αἰγύπτου, καὶ μετὰ τὴν τέλει τοῦ γάμου ἐν Πα-ραμεσῆ τοῦ Δέλτα, ὁ Ῥαμεσῆ ἐπιστρέψας εἰς Θήβας ἠσχολήθη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν καθυπόταξιν ὀλοκλήρου τῆς Αἰθιοπίας, ἐν ἣ ἔξετελέσθησαν καὶ ἔργα σπουδαῖα ἐκπολιτιστικά, ἰδίως ὑδραυλικά διὰ κατασκευῆς διωρῶν τοῦ Νείλου πρὸς ἄρδευσιν τῆς χώρας, ἐξησφαλίσθησαν δὲ καὶ ἐμπορικαὶ συγκοινωνίαι μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίας. ἠσχολήθη δὲ μεγάλως καὶ πρὸς οἰκοδομὰς μεγάλας ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου. Οὐδεὶς τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων ἐξετέλεσε τοσαῦτα ἔργα οἰκοδομικά, ἰδίως ἱερὰ θεῶν, ἐν οἷς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μεμνόνια τοῦ Καρνάε καὶ ἰδίως τὸ νῦν ὑπὸ τῶν αἰγυπτιολόγων Ῥαμέσειον κληθὲν μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον τοῦ Λουξὸρ μετὰ μεγαλοπρεπῶν πυλῶν ὀβελίσκων, ὧν εἰς κοσμῆ σήμερον τὰ Ἡλύσια λεγόμενα Πεδία τῶν Παρισίων. Καὶ πόλεις ἐκτίσθησαν καθ' ἅπασαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἰδίως ἐν Δέλτα ὑπὸ τοῦ Ῥαμεσῆ Β'. Ἐπὶ τούτου, καθόλου εἰπεῖν, ἡ Αἴγυπτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν ὑπέρτατον κολοφῶνα μεγαλείου πολιτικοῦ καὶ δυνάμεως καὶ αἰγλης ἠθικῆς, ἅτινα ἔδωσαν ἀφορμὴν καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας νὰ πλάσσωσι μετὰ πολλῶν μυθικῶν ὑπερβολῶν τὰς περὶ Σεσώστριδος μυθικὰς παραδόσεις.

Ῥαμεσῆς ὁ Μιαμόν ὁ Σέσωστρις τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων. Ὁ μέγας οὗτος Αἰγύπτιος βασιλεὺς ἐκτίησεν τὴν φήμην καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἱστορικαῖς παραδόσεσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σέσωστρις (Σέσωχης, Σεσώσυχης). Ὁ Ἡρό-

δοτος (B 101) ποιούμενος λόγον περὶ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων τῶν μετὰ τὸν Μυκερῖνον βασιλευσάντων μνημονεύει καὶ τοῦ λεγομένου Μοίριδος, πάντας δὲ τοὺς ἄλλους θεωρεῖ ἀναξίους λόγου μέχρι τοῦ Σεσώστριδος (B 102 «Παραμειψάμενος ὧν τούτους τοῦ ἐπὶ τούτοις γενομένου βασιλέως, τῷ ὄνομα ἦν Σέσωστρις, τούτου μνήμην ποιήσομαι»). Τὸ ὄνομα Σέσωστρις παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου παρὰ τῷ Διοδώρῳ καλεῖται Σεσώοσις, ἐν τοῖς Ψευδοκαλλισθενείοις Σεσώγχωνις, παρὰ Τακίτῳ Sesosis (πβλ. καὶ Σώστρις τοῦ Σουῖδα).

Καθ' Ἡρόδοτον λοιπὸν (ἦτοι κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς τὸν Ἡρόδοτον λεχθέντα) ὁ Σ. ὄρμηθεις μετὰ πλοίων μακρῶν ἦτοι πολεμικῶν ἐκ τοῦ Ἀραβίου κόλπου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸς ἀνατολὰς τῆς Αἰγύπτου ὑπέταξε πάντας τοὺς παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἦτοι πάντας τοὺς μέχρι τῶν ἀκτῶν περίπου τοῦ νῦν Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἀσίᾳ οἰκοῦντας λαοὺς καὶ ἐξέτεινε τὴν θαλασσίαν ταύτην στρατείαν μέχρι τοῦ μέρους, ὅπου ἡ θάλασσα δὲν ἦτο πλέον πλωτή. Ἐπιστρέψας δὲ ὀπίσω εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπεχείρησε νέαν στρατείαν (κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς αὐτὸν λεγόμενα κατὰ τῶν ἱερέων τὴν φάσιν) κατ' ἤπειρον ὑποτάσσειν πανταχοῦ λαοὺς ἀλκίμους καὶ ἰδρῶν στήλας μετ' ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἐδήλουν τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ὅτι δυνάμει τῇ ἑαυτοῦ ὑπέταξε τοὺς λαοὺς τούτους.

Οὗτω δὲ μετέβη ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τοὺς τε Σκύθας ὑπέταξε καὶ τοὺς Θράκας. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τῶν Σκυθικῶν καὶ Θρακικῶν τούτων χωρῶν, ἐν αἷς ἴδρυνε στήλας ὡς τρόπαια, ἦλθε καὶ εἰς τὴν παρὰ τὸν Φάσιν χώραν, ἦτοι εἰς τὴν Κολχίδα, ἐνθα μέρος τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ κατέλιπε. Πιστεύει δὲ καὶ ὁ Ἡρόδοτος ὅτι οἱ Κόλχοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν στρατιωτῶν τούτων τοῦ Σεσώστριδος.

Οἱ μεταγενέστεροι, ἰδίως ὁ Διόδωρος, πολλὰ ἄλλα προσέθεσαν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενα ποιούμενοι λόγον περὶ στρατείας Σεσώστριδος μέχρι τοῦ Γάγγου, οἷα μυθεύματα ἐπεσώρευσαν καὶ εἰς τὸν Ναβουχοδονόσορον ἢ καὶ Ναβουκορόσορον ὡς προελάσαντα μέχρι τῶν Σητῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐπαναγαγόντα τὴν στρατιάν εἰς τὴν Θράκην. Εἰς τὰ τοιαῦτα μυθεύματα τοῦ Μεγασθένους καὶ ἄλλων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων χρονογράφων, ἅτινα ὁ Στράβων δὲν ἀπηξίωσε ν' ἀναγράψῃ, οὐδεμία πάντως δύναται νὰ δοθῇ ἱστορικὴ ἔννοια. Ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι ἀσφαλῶς γνωστὸν, εἶναι ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ παραδόσεις εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Σεσώστριδος ἐσώρευσαν πάντα ὅσα ἐμάνθανον ἐκ διαφόρων παραδόσεων περὶ τῶν μεγάλων μυθικῶν κατακτητῶν Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ ἀπέδωσαν εἰς τὸν Σέσωστριν καὶ μνημεῖα ἄλλων ἱστορικῶν λαῶν καὶ μάλιστα τῶν Χεταίων. Αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει καὶ τὸ ἐν Ἰωνίᾳ ἐγγὺς τῶν Σάρδεων μνημεῖον Σεσώστριδος (ὅπερ ὁμοφώνως οἱ νῦν ἔρρευνηται θεωροῦσιν ὡς Χεταϊκόν), καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ πάντα, ὡς φαίνεται, τὰ ἐν διαφόροις χώραις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν Μπογάσκιοι, Ἰβριζ, Οὐγιούκ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συρίᾳ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα τῆς

Χεταϊκής περιόδου απέδωσαν οι αρχαίοι εις τὸν ὑπ' αὐτῶν Σέσωστριν καλούμενον βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, ἥτοι, ὡς φαίνεται, τὸν 'Ραμεσῆ Β' ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δοθείσῃ αὐτῷ μυθικῇ μορφῇ καὶ ὀνομασίᾳ. Χεταϊκὰ μνημεῖα εἶναι οὐχὶ μόνον τὰ ἐν Ἰβριζ, Οὐγιούκ καὶ Μπογάσκιογι (Γιαζηλίκαγια), ὧν ἡ ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος καὶ ἀρχαιολόγου Texier πρὸ ἐνενήκοντα ἐτῶν γενομένη ἀνακάλυψις διήνοιξε νέαν περίοδον μελετῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης καὶ μυθολογίας τῆς προελληνικῆς Ἀνατολῆς· ἀλλὰ Χεταϊκὸν μνημεῖον εἶναι καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ὑπερθεὶν τοῦ Νυμφαίου ἐν Ἰωνίᾳ ἐπὶ βράχου λελαξευμένου ἀνάγλυφος εἰκὼν, περὶ ἧς ποιεῖται λόγον ὁ Ἡρόδοτος ὡς περὶ εἰκόνας τοῦ Σεσώστριδος (B 106 «Εἰσὶ δὲ καὶ περὶ Ἰωνίην δύο τύποι ἐν πέτρῃσι ἐγκεκολαμμένοι τούτου τοῦ ἀνδρός, τῷ τε ἐκ τῆς Ἐφεσίδος ἐς Φώκαιαν ἔρχονται, καὶ τῷ ἐκ Σαρδίων ἐς Σμύρνην· ἐκατέρωθεν δὲ ἀνὴρ ἐγγέγλυπται, μέγαθος πέμπτης σπιθαμῆς, τῷ μὲν δεξιῷ χειρὶ ἔχων αἰχμὴν τῷ δὲ ἀριστερῷ ῥόδα, καὶ τὴν ἄλλην σκευὴν ὡσαύτως· καὶ γὰρ Αἰγυπτίην καὶ Αἰθιοπίδα ἔχει· ἐκ δὲ τοῦ ὤμου ἐς τὸν ἕτερον ὦμον διὰ τῶν στηθέων γράμματα ἱρὰ Αἰγύπτια διήκει ἐγκεκολαμμένα, λέγοντα τάδε· «ἐγὼ τήνδε τὴν χώραν ὠμοῖσι τοῖσι ἔμοισι ἐκτησάμην». Ὅστις δὲ ὀκόθεν καὶ ἐστί, ἐνθαῦτα μὲν οὐ δηλοῖ, ἔτέρωθεν δὲ δεδήλωκε· τὰ δὲ καὶ μετεξέτεροι τῶν θηησαμένων Μέμνονος εἰκόνα εἰκάζουσι μιν εἶναι, πολλὸν τῆς ἀληθείας ἀπολελειμμένοι»).

Πάντα τὰ Χεταϊκὰ μνημεῖα ἀπὸ Θράκης μέχρι Συρίας καὶ Ἀρμενίας ἀπεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου εἰς τὸν Σέσωστριν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγυπτίου τούτου ἡγεμόνος συνεχύθη παρὰ τοῖς Ἑλλήσι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως μετὰ πασῶν τῶν μυθικῶς καὶ ἱστορικῶς θρυλουμένων μεγάλων κατακτητικῶν ἀναμνήσεων καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἡγεμόνες, ὅπως οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι, παρεστάθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μυθικοῦ Μέμνονος τοῦ καθ' Ὀμηρον «ἀγλαοῦ υἱοῦ τῆς Ἥους», ὅστις καὶ ἐν Τροίᾳ ἐπολέμησε μετὰ τῶν Κητείων (ἥτοι Χεταίων) ὑπὲρ τοῦ Πριάμου καὶ τὰ Μεμνόνια λεγόμενα μνημεῖα τῆς Βαβυλωνίας μετετέθησαν εἰς Θήβας τὰς Αἰγυπτίας καὶ ἐποιήθη ὁ μῦθος περὶ τῆς φῶδης, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα (Ἰσμάνδης καὶ Ὀσμανδίας, ὀνόματα θεωρούμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς αὐτὰ τὰ Αἰγυπτιακὰ ὀνόματα τοῦ Μέμνονος, Στράβων ΙΖ 813), ἐντεῦθεν δὲ ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου λεγόμενον περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Ὀσμανδίου «βασιλεὺς βασιλέων Ὀσμανδίας εἰμί· εἰ δὲ τις εἶδέναι βούλεται τίς καὶ πηλίκος εἰμι νικάτω τι τῶν ἔμῳν ἔργων».

Τοιαῦται παραδόσεις ἤδη καὶ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς παγκοσμίου μοναρχίας τῆς Περσικῆς βασιλείας ἔλαβον ἔτι μείζονα ἐν ὑπερβολαῖς ἔντασιν καὶ ἔκτασιν ἐν τοῖς μετὰ Ἀλέξανδρον ἑλληνιστικοῖς χρόνοις, ὅτε τὸ μέγα καὶ πελώριον εὗρεν εἴσοδον εἰς πάντα χῶρον τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην· τότε δὲ ὁ λεγόμενος Σέσωστριν βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὁ καὶ Μέμων καὶ Ἰσμανδίας προσλαβὼν

πρὸς τῷ Αἰγυπτιακῷ καὶ πᾶν ἕτερον ἱστορικὸν μεγαλεῖον εἴτε Χεταϊκὸν εἴτε Αἰθιοπικὸν (τοῦ παρ' Ἑλλήσιν Αἰθίοπος λεγομένου Τεαρκῶ) καὶ παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἐπίσης μυθικὴν μορφήν λαβόντα Ναβουχοδονόσορον Β' καὶ τὴν Σεμίραμιν παρεστάθη ἐν ταῖς ἑλληνιστικαῖς παραδόσεσιν ὡς ὑπερβάς ἐν τοῖς μεγαλουργήμασιν αὐτοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς μεγάλους βασιλεῖς τῆς Περσίας Κύρον καὶ Δαρείον (διότι αὐτοὶ μὲν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑποτάξωσι τοὺς Σκύθας, ὁ δὲ Σέσωστριν ὑπέταξεν αὐτούς) καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Ἀλέξανδρον (διότι οὗτος μὲν δὲν ἠδυνήθη νὰ προελάσῃ πέραν τοῦ Ἰνδοῦ, ἐνῶ ὁ Σέσωστριν προήλασε μέχρι τοῦ Γάγγου καὶ καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν Ἀσίαν, Εὐρώπην καὶ Λιβύην). Ἀλλὰ τίς ἦν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀληθείᾳ ὁ οὕτως ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς καὶ ἑλληνιστικαῖς παραδόσεσι μεγαλυνθεὶς ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου; Ὅτι τὸ ὄνομα Σέσωστριν εἶναι Αἰγυπτιακὸν καταφαίνεται ἐξ ἀναλόγων ὀνομάτων ἀναγνωσθέντων ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς (Σεσου-ρα καὶ Ρα-σεσεῦ, Σετ-σου-ρα καὶ Ρα-σεσεῦ). Καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὀνόματα δὲν δίδονται μὲν εἰς τὸν Ῥαμεσῆ (1) καὶ εἰς μεγάλους βασιλεῖς τῆς 18ης καὶ 19ης δυναστείας, ἀλλ' ἢ εἰς ἡγεμόνας ἀσήμους (καὶ εἰς ἕνα γραμματέα τῆς 19ης δυναστείας) ἢ καὶ εἰς θεὸν τινα λατρευόμενον ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι τοιαῦτά τινα ὀνόματα ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν παρ' Ἑλλήσι γένεσιν τοῦ ὀνόματος Σέσωστριν, οὗ τὴν ἱστορικὴν ὑπόθεσιν παρήγαγεν ἡ τοῦ Ῥαμεσῆ Β' ἱστορία.

Αὐστηρῶς ἱστορικῶς ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων ὁ Ῥαμεσῆς Β' ὑπῆρξε πάντως ὁ μέγιστος καὶ δυνατώτατος πάντων τῶν Αἰγυπτίων ἡγεμόνων, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικληθεὶς Μιαμούν κραταιός, καὶ ἐπὶ τούτου τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος ἔλαβε τὴν μεγίστην κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἔκτασιν· ἀλλ' ἢ ἔκτασις αὕτη ἐν τῇ πραγματικότητι οὔτε πρὸς βορρᾶν ὑπερέβη τὰ ὄρια τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ Φοινίκης, οὔτε πρὸς νότον ἐξίκετο μέχρι τῶν ὀρίων τῆς νῦν Ἀβησσυνίας (μόνον τὸ Νουβία καλούμενον μέρος τῆς Αἰθιοπίας, τμήμα τοῦ ΝΔ Σουδάν, προσηρτήθη ἰσχυρῶς εἰς τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος), οὔτε πρὸς ἀνατολὰς ἐξετάθη πέραν τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς Ἀραβίας, οὔτε πρὸς δυσμὰς ὑπερέβη τὰ ὄρια τῆς τῶν Λιβύων χώρας. Καὶ κατὰ ταῦτα πάντες οἱ θρυλοὶ περὶ τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Σεσώστριδος ἦσαν ἀπλαῖ ἀπηχῆσεις ποιητικαὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων προσλαβοῦσαι χαρακτῆρα τὸ πλεῖστον μυθικόν. Κατὰ ταῦτα ἡ ταυτότης ἢ ἱστορικὴ τοῦ Σεσώστριδος πρὸς τὸν Ῥαμεσῆ Β' εἶναι ὅλως σχετικὴ περιωρισμένος ἱστορικὸν ἔχουσα χαρακτῆρα.

Ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν ἱστορικὴν μορφήν καὶ ἰδιότητα τοῦ Ῥαμεσῆ Β' ση-

(1) Ὅτι τὸ Σεσου-ρα ἦτο σκωπτικὸν δῆθεν ἐπώνυμον τοῦ Ῥαμεσῆ, ὡς ἠθέλησαν νὰ εἰκάσωσι τινες αἰγυπτιολόγοι, εἶναι εἰκασία τοσοῦτον ἐπισηφαλῆς ὅσον καὶ ἕτερα τοῦ Maspero ὅτι ἡ ὀνομασία προήλθεν ἐκ τοῦ Σεσουρα=ῤυθμιστής, κοσμήτωρ.

μειούμεθα πρὸς τοῖς πρότερον εἰρημένοις καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ῥαμεσῆς διὰ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἐξωτερικῶν μεγαλοουργημάτων ἐστερέωσε καὶ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν τῆς μοναρχίας ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ καὶ μετ' αὐτὸν βασιλέων. Περιόρισε δὲ τὴν δύναμιν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἱερατείου, ὅπερ τοσοῦτον εἶχε κράτος ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τοσοῦτον ἐκέκτητο ἄπειρον πλοῦτον διὰ τῶν ἱερῶν ναῶν, οὐχὶ διὰ βιαίων τρόπων, ἀλλὰ διὰ τῆς πολιτικῆς τέχνης, καθιστῶν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ υἱοὺς ἱερεῖς τῶν ἐπισημοτάτων ἱερῶν, ὡς ἦν ὁ Χαμονασίτ ὁ τοῦ ἐν Μέμφιδι ἱεροῦ τοῦ Ἡφαίστου πρωτότοκος υἱὸς αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Χαμονασίτ δὲν ἠτύχησε νὰ κληρονομήσῃ τὸν ἐνδοξὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προηγηθεὶς τούτου εἰς τὸν τάφον. Ἐκ τῶν ὑπολειπομένων δὲ 13 υἱῶν διάδοχος ἐγένετο ὁ Μενεφθᾶ, ἀφοῦ πρότερον διετέλεσεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον συμβασιλεὺς τῷ πατρὶ αὐτοῦ χωρὶς νὰ ἔχη τὴν συνήθη προσωνυμίαν βασιλέως, ἀλλὰ κυβερνῶν ἁπλῶς μετὰ τοῦ πατρὸς (1).

Ὁ Ῥαμεσῆς ἀπέθανεν εἰρηρικῶς μετὰ 67 ἐτῶν βασιλείαν, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας ταύτης ἔχων ὡς συμβασιλέα, ὡς ἐρρήθη, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μενεφθᾶ. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ῥαμεσῆ κυμαίνεται μεταξὺ πολλῶν χρονολογιῶν ἀπεχουσῶν ἀλλήλων κατὰ μέσον ὄρον 100 ἔτη, ἀλλ' ἡμεῖς λαμβάνομεν τὴν παρὰ τῇ πλειονότητι τῶν αἰγυπτιολόγων ἐπικρατοῦσαν γνώμην τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῷ 1396 (2).

Μενεφθᾶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τούτου τὸ κυριώτατον γεγονός εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπιδρομικὴ στρατεία πολλῶν λαῶν τῆς Μεσογείου ὁρωμένων ἐκ τῶν νήσων ἢ ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης ταύτης συμμαχησάντων μετὰ τῶν ἐκ Λιβύης ἐπιδρομῶν. Ὡς ἐπιδρομῆς ἐκ θαλάσσης ἐπελθόντες μνημονεύονται ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ Μενεφθᾶ οἱ καὶ ἐν προγενεστέροις μνημείοις μνημονεύομενοι Σαρτάνοι (οἱ οἰκῆτορες Σαρδηνίας;), οἱ Σασκαρούσα (Σικελοί;), Πόνλασάτοι (Πελασγοί;), Τουρσανά (Τυρρηνοὶ ἢ Τυρσηνοί;), Μασαούνα (Μυσσοί;), Ροῦκα (Λύκιοι;), Dardane (Δαρδανοί;), Acanaïscha (Ἄχαιοί;), (ἀλλὰ ἀμφισβητεῖται ἡ περὶ ταυτέτητος τοῦ λαοῦ τούτου γνώμη πρὸ πάντων διότι οἱ Acanaïscha φέρουν ἐν τοῖς μνημείοις τὸ ἐπίθετον περιτετμημένον). Τὸ μάλιστα ἄξιον μνήμης τῶν ὀνομάτων τούτων εἶναι τὸ Δανάουνα, ὅπερ ὑποτίθεται ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ ὄνομα τῶν Δαναῶν, εἶναι δὲ καὶ γνωστὸς ὁ μῦθος ὁ περὶ καταγωγῆς τοῦ Δαναοῦ ἐξ Αἰγύπτου καὶ καλουμένου ἀδελφοῦ τοῦ Αἰγύπτου.

(1) Πλὴν τῶν 13 τούτων υἱῶν τοῦ Ῥαμεσῆ ἐγνώσθησαν ἐν τοῖς μνημείοις ὀνόματα 111 υἱῶν καὶ 59 θυγατέρων αὐτοῦ, ἀλλὰ βασιλόπαιδες γνήσιοι ἐθεωροῦντο κατὰ τὰ παρ' Αἰγυπτίοις νόμιμα οἱ γεννώμενοι ἐκ θηλέων προσώπων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

(2) Ὁ βαλασμιωμένος νεκρὸς τοῦ Ῥαμεσῆ σώζεται μέχρι νῦν ἀκέραιος ἐν τῷ μουσεῖῳ Γκιζὲ ἐγγὺς τοῦ Καίρου.

Ὁ μόνος πραγματικὸς ἱστορικὸς πυρὴν ἐν ταῖς περὶ τῶν λαῶν τούτων ἀναγραφαῖς τῶν μνημείων τοῦ Μενεφθᾶ εἶναι ἡ τῶν πολλῶν λαῶν τῆς Μεσογείου ἐν συνεννοήσει καὶ συμπράξει μετὰ τῶν Λιβύων ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπιδρομικὴ στρατεία, ἣτις καὶ ἄλλως φαίνεται οὕσα ἀποτέλεσμα τῆς ἐπὶ τοῦ Ῥαμεσῆ Β' τοῦ Μιαμὸν μεγάλης ἀϋξηθείσης καὶ φόβον εἰς τοὺς περὶ τὴν Μεσόγειον λαοὺς ἐμπνεύσης δυνάμεως τῆς Αἰγύπτου. Ἄλλ' ἱστοριογράφοι τινές, ὁ Hommel καὶ Ed. Meier, ἐζήτησαν νὰ συνάψωσι τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιδρομὴν τῶν εἰρημένων λαῶν μετὰ μεταναστεύσεων καὶ ἐπιδρομῶν τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Ἰλλυρικῆς χερσονήσου (λαῶν τῆς Βαλκανικῆς), εἰκάζοντες ὅτι ἐπιδρομαὶ ἐπὶ τὴν Ἑλληνικὴν χερσονήσον ἀπὸ χωρῶν βορειοτέρων τῆς περὶ τὸν Δανούβιον χώρας γενόμεναι ἐπὶ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δανουβίου Θρακοπελασγικὰς χώρας ἠνάγκασαν λαοὺς τινὰς τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῶν νήσων τῆς Μεσογείου εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν. Ὁ Hommel μάλιστα καὶ ὁ Meier συνέδεσαν τὴν περὶ Τρωϊκοῦ πολέμου ἱστορίαν μετὰ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων. Ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου παραδόσεσιν ὁ τε Ἡρόδοτος καὶ ὁ Στράβων ποιοῦνται λόγον περὶ πολλῶν ἀμοιβαίων ἀπὸ τῆς ἐντὸς Ἄλυος Ἀσίας εἰς τὰς Θρακοπελασγικὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας καὶ ἐκ τούτων ἄλιν εἰς τὰς ἐντὸς Ἄλυος εἰρημένας χώρας ἐπιδρομῶν. Ἄλλ' ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ταύταις παραδόσεσιν οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς κἄν γίνεται περὶ ἐπιδρομῶν ἐκ χωρῶν βορειοτέρων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου εἰς τὴν χερσονήσον ταύτην, τὸναντίον δὲ ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν λαῶν ἡ ἀρξαμένη ἀπὸ τῶν πρὸς τῇ Ἡπειρῷ Ἰλλυρικῶν χωρῶν καὶ ἐκταθεῖσα μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀνάγεται εἰς τοὺς μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον χρόνους. Σαφῶς δὲ καὶ ρητῶς λέγει ὁ Θουκυδίδης ὅτι «ἡ ἐξ Ἰλίου ἀναχώρησις τῶν Ἑλλήνων χρονία γενομένη πολλὰ ἐν Ἑλλάδι ἐνεύχμωσε» καὶ τὴν πρώτην κίνησιν τῶν λαῶν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις ἀνάγει εἰς τὸ ἐξηκοστὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἔτος, πᾶσαι δὲ αἱ παλαιαὶ ἀρχαῖαι παραδόσεις ὡς χρόνον τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου παραδίδουσι τῷ 1104 π. Χ. ἦτοι τὸ 80ὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ἔτος. Ἀλλὰ τιθεμένων κατὰ μέρος τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς μνημείοις περὶ τῆς μεγάλης ἐπιδρομῆς τῶν λαῶν τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἡλικῶν χωρῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐν αὐτοῖς τῆς Ὀμηρικοῦς ἔπεσιν εὐρίσκομέν τινὰς ἀπηχῆσεις παροδικῶν τινῶν ἐπιδρομικῶν στρατειῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον (1).

(1) Τοιαύτην τινὰ ἐπιδρομικὴν στρατείαν ἀφηγεῖται ἡ Ὀδύσσεια Ξ 246 κέ:

Αἰγυπτὸνδε με θυμὸς ἀνώγει ναυτίλλεσθαι,
νῆας ἐὺ στείλαντα, σὺν ἀντιθέοις ἐτάροισιν.
Ἐννέα νῆας στείλω, θοῶς δ' ἐσαγείρατο λαός.
Ἐξῆμαρ μὲν ἔπειτα ἐμοὶ ἐρίηρες ἐταῖροι

Ἡ δύναμις τῆς Αἰγύπτου τῆς εὐρεθείσης ἐπὶ μίαν στιγμήν ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ ἀπέναντι τῶν ἐπιδρομῶν τούτων ἀπεσόβησε τὸν κίνδυνον διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν κατατροπώσεως τῶν ἐπιδρομῶν, ὧν οὐκ ὀλίγοι, ἰδίως οἱ καλούμενοι Σαρδανοί, αἰχμαλωτισθέντες κατετάχθησαν ὡς μισθοφόροι εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατὸν, ὅστις οὕτως ἀποβαλὼν κατὰ μικρὸν τὸν καθολικὸν αὐτοῦ ἔθνικὸν χαρακτῆρα ἐγένετο στρατὸς μισθοφορικὸς τῶν Φαραῶ, ὅπερ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μενεφθᾶ ἐπελθούσας ἐν Αἰγύπτῳ πολιτικὰς ταραχὰς καὶ δυναστικὰς μεταβολὰς.

Ὁ Μενεφθᾶ θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν ὡς ὁ Φαραῶ, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδος, κατ' ἀκολουθίαν ὁ Φαραῶ, ἐφ' οὗ ἐνέσκηψαν ἐπὶ τὴν Αἰγύπτου αἱ περιβόητοι 10 πληγαί, ὧν ἕνεκα ἠναγκάσθη ὁ Φαραῶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἔξοδον ὡς δὲ γνωστὸν ἡ ἔξοδος αὕτη ἐγένετο οὐχὶ διὰ τῆς συνήθους μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης ὁδοῦ (διὰ τοῦ Πηλουσίου), ἀλλὰ νοτιώτερον διὰ τοῦ Ἑλαντικοῦ (Ἡρωοπολιτικοῦ) κόλπου, ἔνθα ἐπῆλθεν ἡ ὑπὸ τῆς Π.Δ. (Ἐξοδος ΙΔ, ΙΕ) μνημονευομένη μεγάλη καταστροφή τῶν Αἰγυπτίων.

Μνημεῖα τῆς βασιλείας τοῦ Μενεφθᾶ (ἢ Ἀμενεφθᾶ, Ἀμενοφθῆ, κατὰ Μανέθωνα) σώζονται τινὰ ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας ἐκ θαλάσσης καὶ ἀπὸ Λιβύης ἐπιδρομάς. Ἄλλ' ἰδίως ἄξια μνείας ἐν τοῖς μνημείοις εἶναι τὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ῥέχμερε ἢ Ῥάχμερε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥάχμαρ, ὧν ἐν τοῖς τάφοις πρὸς ταῖς ἐπιγραφαῖς ὑπάρχουσι καὶ εἰκόνες παριστῶ-

δαίνυντ', αὐτὰρ ἐγὼν ἱεῖσμα πολλὰ παρῆχον
θεοῖσιν τε ῥέζειν αὐτοῖσι τε δαῖτα πένεσθαι....

Πεμπταῖοι δ' Αἰγύπτου ἐυρρεΐτην ἰκόμεσθα,
στῆσα δ' ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νέας ἀμφιερίσας.
Ἐνθ' ἡ τοι μὲν ἐγὼ κελόμην ἐρίηρας ἐταίρους
αὐτοῦ πάρ νήεσσι μένειν καὶ νῆας ἔρυσθαι,
ὀπτῆρας δὲ κατὰ σκοπιὰς ὄτρυνα νέεσθαι·
οἱ δ' ὕβρει εἴξαντες, ἐπισπόμενοι μένει σφῶ,
αἴψα μάλ' Αἰγυπτίων ἀνδρῶν περικαλλέας ἄγρους
πόρθεον, ἐκ δὲ γυναῖκας ἄγον καὶ νῆπια τέκνα,
αὐτούς τε κτείνον. . . . .

Ἐκ τῶν παρ' Ὁμήρῳ ἤδη εὐρισκομένων τούτων ἀπηγήσεω ἐπιδρομικῶν ἐπὶ τὴν Αἰγύπτου ἐξ Ἑλληνικῶν χωρῶν στρατειῶν νοοῦμεν πάντως τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα τῶν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ Μενεφθᾶ ἀναφερομένων ἐπιδρομικῶν στρατειῶν τῶν γενομένων ἀπὸ τῶν ἄκρων τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἐξ ἀπόψεως γενικῆς. Πᾶσαι δὲ αἱ ὑπὸ τοῦ Hommel γενομένη ἀπόπειραι πρὸς ἀκριβέστερον συγχρονισμὸν τῶν παραδόσεων τῶν μνημείων πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς μυθικὰς παραδόσεις περὶ Τρωϊκοῦ πολέμου, διὰ τῶν χρονολογιῶν τοῦ Παρίου μαρμάρου, μένουσι πάντοτε ἐπισφαλεῖς.

σαι ἄνδρας θεωρουμένους Κεφτὶ (πολλὰ περὶ τῶν Κεφτὶ τούτων ἐγράφησαν καὶ πολλαὶ ἐξηγῆθησαν γνώμαι, ὧν ἡ μᾶλλον διαφέρουσα ἡμῖν ἡ περὶ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Περὶ τῶν Κεφτὶ ἢ Καφτὶ ἰδὲ ἡμετέραν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ε' ἔκδοσιν εἰκονογραφημένην τῆς τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους σελ. οε'-πα').

Σέθης Β'. Μετὰ τὸν Μενεφθᾶ ἐβασίλευσεν ἀσθενῶς ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σέθης Β', ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἤρξαντο πολλαὶ ταραχαὶ ἐν Αἰγύπτῳ, προεργόμεναι, ὡς φαίνεται, ἐκ τῶν ἀξιώσεων, ὡς προέβαλον ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν διάφοροι μνηστῆρες καταγόμενοι ἀπὸ τῶν πλαγιῶν (τῶν μὴ ἐξ ἐπισήμων γυναικῶν) κλάδων τοῦ Ῥαμεσῆ Β'. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν ταραχῶν τούτων κατώρθωσε ξένος τις ἐπηλυς τυχοδιώκτης τῆς Συρίας ὀνόματι Ἀριβὸν νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν, ἀλλ' οὗτος ταχέως ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθεν αὐτῷ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ῥαμεσῆ Β' καὶ τις τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ Ῥαμεσῆς Γ' ἤρξεν ἰσχυρῶς γενόμενος ἀρχηγὸς καὶ νέας δυναστείας, τῆς εἰκοστῆς.

Ῥαμεσῆς Γ'. Οὗτος ἀποκατέστησε τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους καὶ τὸ κῦρος τῆς βασιλείας, ἐπολέμησε δὲ εὐτυχῶς ἐναντίον νέων ἐκ θαλάσσης ἐπιδρομῶν ἀπὸ βορρᾶ καὶ φερόντων διάφορα ὀνόματα, ἐν οἷς καὶ τινὰ γνωστὰ ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μενεφθᾶ ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐπιδρομὴν εἶναι ὅτι οἱ εἰρημένοι ἐπιδρομεῖς δὲν ἔρχονται ἀπ' εὐθείας ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ προσβάλλουσι καὶ τὰς παραλίαις χώρας τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς Χεταίους τῆς Μ. Ἀσίας, ἐντεῦθεν δ' ὑπετέθησαν οὗτοι ὡς προερχόμενοι ἐκ τῶν ὑπερκειμένων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου βορείων χωρῶν καὶ ἡ ἀναγραφή τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης συνήφθη πρὸς τὰς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ὑπαινισσομένας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα Ἰλλυρικὰς ἐπιδρομάς, ὑπὸ τινῶν δὲ αἰγυπτιολόγων καὶ πρὸς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῶν πολεμίων ὁ Ῥαμεσῆς Γ' ἐπεμελήθη καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοργανώσεως τοῦ κράτους φροντίζων καὶ περὶ τῆς δικαίας ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης.

Ὁ Ῥαμεσῆς Γ' πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ παρέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν Ῥαμεσῆ Δ', μεθ' ὃν κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ ἄρπαξ Ῥαμεσῆς Ε', μὴ ἔχων ὡς φαίνεται συγγένειαν πρὸς τὸν οἶκον Ῥαμεσῆ Δ', ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβον πάλιν τὴν ἀρχὴν οἱ Ῥαμεσῆ Ζ' καὶ Ζ', οἱ υἱοὶ τοῦ Ῥαμεσῆ Δ'. Μετὰ τούτους πιθανῶς ἐβασίλευσαν συγγενεῖς τοῦ οἴκου τῶν Ῥαμεσῆ μέχρι τοῦ Ῥαμεσῆ ΙΒ' ἢ ΙΓ'. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν τούτων διαδόχων τοῦ Ῥαμεσῆ Γ' ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθῃ εἰς τὸ ἀνέκαθεν ἐν Αἰγύπτῳ ἰσχυρὸν ἀλλὰ νῦν ἰσχυρότατον κατασταθὲν ἱερατεῖον, ἰδίως τὸ τῶν Θηβῶν, καὶ μετὰ τὸν Ῥαμεσῆ ΙΓ' καὶ ἐπισήμως ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ μέγας ἱερεὺς τοῦ Ἄμμωνος Χερικῶρ καὶ ἐγένετο ἀρχηγὸς νέας δυναστείας, τῆς 21ης. Ἀλλ' ἐναντίον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς κατεξάνεστη ἡ Κάτω Αἰγύπτου, ἔνθα καὶ ἄλλαι μὲν πόλεις ἀλλ' ἰδίως ἡ Τάνις ἐν τῷ

ἀνατολικῶ Δέλτα καὶ ἡ Σαίς ἐν τῷ δυτικῷ εἶχον κατασταθῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι πολιτεῖαι. Καὶ νῦν ἰσχυρὸς τις δυνάστης ἐν Τάνει Σηαμόν (ἢ Σημέντι τῶν μνημείων, ὁ Σμενθῆς ἢ Σμενδῆς ἢ Σμένδης τοῦ Μανέθωνος) ἵδρυσεν (τῷ 1060 π. Χ.) δυναστείαν νέαν, τὴν εἰκοστὴν δευτέραν (εἰκοστῆς πρώτης θεωρουμένης τῆς τοῦ Χερικῶρ). Ὁ Σμενθῆς ταχέως ἤνωσεν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἠνάγκασεν τὸν Χερικῶρ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὄμορον Αἰθιοπίαν (Νουβίαν). Περὶ τῆς εἰς Νουβίαν φυγῆς τοῦ Χερικῶρ καὶ πολλῶν μετ' αὐτοῦ Αἰγυπτίων ποιεῖται λόγος καὶ ὁ Ἡρόδοτος (Β 30) μετὰ πολλῆς συγχύσεως ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ χρόνων, ἀνάγων τὸ γεγονός εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ πολλῶ βραδύτερον βασιλεύσαντος Ψαμμητίχου, λέγει δὲ «οὔτοι ἐπίτε εἰς Αἰθιοπίην ἀπίκοντο, διδοῦσι σφέας αὐτοὺς τῷ Αἰθιοπίων βασιλεῖ». Ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Αἰθιοπίας ὁ ἔχων πόλιν πρωτεύουσαν τὰ Νάπατα ἐξεδίωξε τοῦ κράτους αὐτοῦ τινὰς τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ ἐγκατέστησεν ἐν τῇ γῆ αὐτῶν τοὺς εἰρημένους φυγάδας φαίνεται δὲ ὅτι ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἐν Αἰθιοπία ἐγκατάστασις ἐπέδρασε σημαντικῶς καὶ ἐπὶ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἡθῶν τῶν Αἰθιοπίων κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου «τούτων δὲ ἐσοικισθέντων εἰς τοὺς Αἰθιοπίας ἡμερώτεροι γέγονασιν Αἰθιοπες, ἥθεα μαθόντες Αἰγύπτια». Τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενα ἀντιφάσκουσι πάντως πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Διόδωρου ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 59) εἰρηθέντα, ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Αἰθιοπίας, κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν Αἰθιοπίων αὐτῶν λεγόμενα ἦν ἀρχαιότερος τοῦ τῆς Αἰγύπτου καὶ ὅτι οἱ Αἰθιοπες ἦσαν πολλῶ πρότερον τῶν Αἰγυπτίων πεπολιτισμένοι. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι πολὺ πρὸ τῆς εἰς Αἰθιοπίαν μεταναστεύσεως μέγα μέρος τῆς Αἰθιοπίας (ἢ Νουβία) ὑπέκειτο τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων τῆς 19ης καὶ 20ῆς δυναστείας καὶ διὰ τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἐνώσεως ὁ Αἰγυπτιακὸς βίος εἶχεν ἐπικρατήσει πρὸ πολλοῦ ἐν Αἰθιοπία.

Ὁ υἱὸς τοῦ Χερικῶρ Πιάνκι Α' καὶ οἱ διάδοχοι τούτων ἐβασίλευσαν ἀσθενῶς ἐν Ἀβησσυνία, ἔχοντες μὲν ἀξιώσεις καὶ ἐπὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄκρου ἱερέως τοῦ ἐν Θήβαις Ἀμμωνίου Διός, ἀλλὰ πολεμούμενοι ἐν ταῖς ἀξιώσεσιν αὐτῶν ταύταις ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Τανιτικῆς δυναστείας, ἀφοῦ ὁ τοῦ Σμένδου υἱὸς καὶ διάδοχος Ψουσέννης (κατὰ Μ., Pisebhanu κατὰ τὰ μνημεία) καθεῖλεν ἀπὸ τοῦ ἱερατικοῦ τούτου ἀξιώματος τὰ ἱερατικὰ γένη τῶν Θηβῶν καὶ ἔδωκε τὸ ἀξίωμα εἰς ἓνα τῶν ἰδίων αὐτοῦ υἱῶν, οὕτω δέ, ὅπως ἐν Δέλτα καὶ ἐν τῇ Μέσῃ Αἰγύπτῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Θηβαΐδι ἤρξεν ὁ Τανιτικὸς οἶκος, οὗ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ Σμένδιος μέχρι τοῦ Ψουσένου Β' διήρκεσεν 120 περίπου ἔτη (1060—943 π. Χ.). Μετὰ τὸν Ψουσένου Β' ἀνῆλθεν εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν θρόνον (943 π. Χ. ὡς εἰκάζεται) ὡς ἀρχηγὸς νέας δυναστείας ὁ περιφημὸς Σεσόγχοις (τοῦ Μανέθωνος, Σουσακ τῆς Π. Δ., Σουσακίμ τῶν Ο', Σεσόγκ τῶν μνημείων). Τὰ κατὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν παραδίδονται σαφῶς. Κατὰ τὰ ἐκ τῶν μνημείων εἰκάζόμενα ἦν ἀπόγονος ξένου τινὸς ἐν Αἰγύπτῳ (ἐν Βουβάστει τοῦ ἀνατολικοῦ Δέλτα)

ἐγκατασταθέντος ἐπὶ τῆς εἰκοστῆς δυναστείας καλούμενος Βαβῆι (κατὰ Maspero, Buiiwa κατὰ Ed. Meier), Σύρος τὸ γένος κατὰ Maspero, Λίβυς κατὰ E. M. Ὁ οἶκος τοῦ ξένου τούτου κατέστη ἐπὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἰσχυρότατος ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ καὶ ὁ πέμπτος τῶν ἀπογόνων Ναμρέτ ἢ Νιμρὸδ ἐγένετο «ἀνώτατος ἄρχων τῶν Μᾶ καὶ ἀρχιστράτηγος» (1). Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο ἐκληρονόμησε παρ' αὐτοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σεσόγκ ἢ Σουσακίμ. Οὗτος τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὁσορθῶνα συνέζευξε διὰ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ψουσένου Β' Ραμάκα καὶ συγγενεύσας οὕτω στενῶς καὶ τὸν ἕτερον υἱὸν Ὠπενάτην καταστήσας ἀνώτατον ἱερατικὸν ἄρχοντα, ἱερέα τοῦ ἐν Θήβαις Ἀμμωνος, ἅμα δὲ καὶ ἀρχιστράτηγον, εἰρηρικῶς, ὡς φαίνεται, μετὰ τὸν θάνατον τῶν Ὁσορθῶνος, κατέλαβε τὴν βασιλείαν καὶ ἐγένετο ἀρχηγὸς νέας (τῆς 22ας) δυναστείας. Ὁ Σεσόγχοις, ἀφοῦ ἔσπερώσε τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ ἐξέτεινεν αὐτὸ καὶ ἐφ' ἅπασαν τὴν Ἀνώ Αἴγυπτον τὴν ἀντιβασιλείαν τῶν Θηβῶν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιστράτηγου δούε εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱόν. Ἀπέσχεν ὅμως πάσης προσβολῆς ἐναντίον τῆς Αἰθιοπίας καὶ τοῦ κράτους τῶν Ναπάτων στρέψας τὴν προσοχὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ μᾶλλον πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ ἰδίως τὴν ὄμορον τῇ Αἰγύπτῳ Παλαιστίνην καὶ τὸ ἐνταῦθα νότιον Ἑβραϊκὸν κράτος τοῦ Ἰούδα.

Ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δυναστείας τῶν Ῥαμσιδῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σεσογχοῦ. Οἱ Ἑβραῖοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραήλ, οἱ μετοικήσαντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα ἀρχῆς τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς Ὑξῶς καὶ τυχόντες εὐμενοῦς ἐνταῦθα ὑποδοχῆς, μετὰ τὴν πτώσιν καὶ ἐξ Αἰγύπτου ἐξέλασιν τῶν Ὑξῶς μείναντες ἐν τῇ χώρῳ ταύτῃ καὶ ἀυξηθέντες ὑφίσταντο καταδιωγμοὺς ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς 18ης καὶ τῆς 19ης δυναστείας,

(1) Μᾶ εἶναι συγκεκριμένους τύπος τοῦ Μασκουάσα. Οὕτω δὲ ἐκαλεῖτο ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Μάξυες καλούμενος λαὸς τῆς Λιβύης. Οἱ Μάξυες ἀπετέλουν ἐν τῷ Αἰγυπτιακῷ στρατῷ ὡς μισθοφόροι τὸ σπουδαιότατον τούτου στοιχεῖον, οἶονεὶ τὴν βασιλικὴν φρουρὰν (ἐντεῦθεν κατὰ E. M. καὶ τὸ Κοπτικὸν Mateoi=στρατιώτης. Κατὰ Λίβιον καὶ Brugsch οἱ Μασκουάσα πρέπει νὰ διακρίνονται ἀπὸ τῶν μαύρων Masa τῶν ἐπὶ τῆς 6ης δυναστείας μνημονευομένων μισθοφόρων). Τὰ μισθοφορικὰ στρατεύματα ἀπετελοῦντο πρότερον ἀπὸ τῶν αἰχμαλωτιζομένων Σαρδανά (Sardana) ἢ Σαρδωνίων, ὧν τὸ ὄνομα εἶχε μεταστῆ εἰς τὸ τῶν μισθοφόρων. Ἀλλὰ τούτους παρηγκώμισαν κατὰ μικρὸν οἱ Μάξυες ἢ Μᾶ τῆς Λιβύης, καὶ οἱ Μᾶ οὗτοι κατεστάθησαν κύριοι τῶν πραγμάτων ἐπὶ τῆς Τανιτικῆς ἰδίας (22ας) δυναστείας. Τοιοῦτοι δὲ μισθοφόροις ἐχρῶντο καὶ οἱ κατὰ τόπους ἐπαρχιακοὶ δυνάσται ἢ φεουδάρχαι. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοὺς ξένους τούτους πολεμιστὰς συνεκρότουν οἱ ἱερατικοὶ ἄρχοντες τῆς Θηβαίδος, ὡς εἰκάζεται ὁ Ed. Meier, ἐγγώριον ἐθνικὸν στρατὸν, οὗ οἱ ἀρχηγοὶ ἐκλήθησαν ἀρχιστράτηγοι. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο τὸ φερόμενον ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῶν ἱερέων δυναστῶν τῆς Θηβαίδος εἶδον οἱ βασιλεῖς τῆς Τανιτικῆς δυναστείας εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῶν υἱοὺς γινομένους καὶ καλουμένους «ἀρχιερεῖς τοῦ Ἀμμωνος», ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ἀρχιστράτηγος.

υποβαλλόμενοι εἰς βαρεῖας δημοσίας ἐργασίας, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ αὐτοὶ κτίσαντες τὴν ἐν τῷ ἀνατολικῷ Δέλτα ὁμώνυμον τῷ Ῥαμεσῆ Β' πόλιν Πᾶ-ραμεσῆ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους κατῴρθωσαν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ῥαμεσῆ Β' Μενεφθᾶ νὰ ἐξέλθωσι τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀδελφῶν Μαῦσῆ καὶ Ἀαρὼν καὶ ἀφοῦ μετὰ τὴν διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς ἐπλανήθησαν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ καταλαμβάνοντες σημαντικὸν μέρος τῆς μεσογείου Παλαιστίνης ἐγκατεστάθησαν ὡς νομάδες ἢ ὡς γεωργοὶ ἐν ταῖς περὶ τὸν Ἰορδάνην χώρας τασσόμενοι ὑπὸ ἀρχηγούς αἰρετοὺς καλουμένους *Κριτὰς* (Σουφρετίμ), οἳ ἦσαν Γεδεῶν, Σαμψών, Ἰερφθάε, εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ κριτὰς ἀρχιερεῖς, οἳ ἦσαν Ἥλι καὶ Σαμουήλ, ὧν τὴν ἀρχὴν διεδέξαντο βασιλεῖς κληρονομικοί, Σαούλ, Δαυὶδ (1000 π.Χ.), Σολομῶν (960 π. Χ.) καὶ οἱ τούτων διάδοχοι. Οὐδεμία τῶν Ἑβραίων τούτων μετὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἀναγράφεται σχέσις πρὸς τὸ Αἰγυπτιακὸν κράτος μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος. Ὁ τοῦ ἰσχυροῦ τούτου διαδόχου τοῦ Δαυὶδ, βασιλέως τοῦ Ἑβραϊκοῦ κράτους, σύγχρονος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Ψουσέννης Β' τῆς Τανιτικῆς (22ας) δυναστείας συνῆψε σχέσεις καὶ κηδεστίαν ἔτι πρὸς τὸν Σολομῶντα δούς αὐτῷ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ καὶ ὡς προῖκα τῆς νύμφης προσήνεγκε τῷ Σολομῶντι τὴν παρὰ τὰ Αἰγυπτιακὰ σύνορα κειμένην Φιλισταϊκὴν πόλιν Γεζέρ ἢ Γαζέρ, ἣν ἀνήκουσαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ ἐν Παλαιστίνῃ λείψανα τῆς ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἐπὶ τῶν μεγάλων βασιλέων τῆς 18ης καὶ 19ης δυναστείας Αἰγυπτιακῆς κυριαρχίας, ἀποστᾶσαν νῦν κυριεύσας ὁ Φαραὼ παρέδωκεν εἰς τὸν διὰ πυρὸς ὄλεθρον καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ἢ πόλις περιελθοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Σολομῶντος ἀνφοκοδομήθη ὑπὸ τούτου (Βασιλειῶν Γ' κεφ. 9 ἔδ. 16-17). Χάριν δὲ τῆς Αἰγυπτίας ταύτης γυναικός, ἣτις δὲν ἠδύνατο νὰ λατρεύῃ τὸν Ἰαχβέ, ὁ Σολομῶν ἔκτισεν ἔξω τῆς πόλεως Δαυὶδ ἴδιον ἀνάκτορον, εἰπών: «Ὁὐ κατοικήσει γυνή μου ἐν πόλει Δαυὶδ τοῦ βασιλέως Ἰσραήλ, ὅτι ἅγιός ἐστιν (ὁ τόπος) οὐ εἰσῆλθεν ἐκεῖ κιβωτὸς Κυρίου» (Παραλειπομ. τῶν βασιλέων Ἰούδα Η 11). Καὶ ὅμως ζῶντος ἔτι τοῦ Σολομῶντος καὶ βασιλεύοντος ὁ Φαραὼ παρίσταται ἐν τῇ Π. Δ. παρέχων καταφύγιον καὶ ἄσυλον εἰς τὸν ἐπαναστατήσαντα ἐναντίον τοῦ Σολομῶντος καὶ ἠττηθέντα καὶ εἰς Αἴγυπτον καταφυγόντα Ἰεροβοάμ (Βασιλειῶν Γ' κεφ. 12, 40), ὅπως καὶ εἰς τὸν ἀποστάτην καὶ πολέμιον τοῦ Σολομῶντος Ἀδάδ τὸν Ἰδουμαῖον. Εἰς τούτον μάλιστα ὁ Φαραὼ ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν ἀδελφὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς καὶ βασιλίσσης Ταχπενές (Θακαμίνης παρὰ τοῖς Ο'. Αὐτόθι 19-20). Ἡ τοιαύτη ἀνακόλουθος φαινόμενη πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἑβραίων πολιτεία τῆς Τανιτικῆς αὐλῆς δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ἀσθενείας τῶν βασιλέων τῆς Τανιτικῆς δυναστείας, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑποτιθεμένου πενθεροῦ τοῦ Σολομῶντος Ψουσέννου Β' μεταστάσεως τῆς βασιλείας εἰς τὸν Σεσόγγωθιν, (ἐφ' οὗ ἐγένετο ἢ εἰς Αἴγυπτον φυγὴ τοῦ τε Ἑβραίου Ἰεροβοάμ καὶ

τοῦ Ἰδουμαίου Ἀδάδ, ὡς παραδίδωσι τοῦτο ὀητῶς ἡ Π. Δ. (Βασιλ. Γ' 11, 40), μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδογον τοῦ Σολομῶντος ἐχθρικοτάτη πολιτεία τοῦ Σεσογγώθιος.

Ἀληθῶς ὁ Σεσόγγωθιος ἢ Σισάκ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σολομῶντος (930 π.Χ.) τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Ῥοβοάμ (ἦτοι τῷ 975) ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἢ τὸ βασίλειον τοῦ Ἰούδα (ὡς ἐκλήθη τὸ κράτος τοῦ Ῥοβοάμ τὸ περιορισθὲν, μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰεροβοάμ ἀποστασίαν τῶν 10 φυλῶν, εἰς τὰς δύο μόνους φυλάς τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βενιαμίν) καὶ καταλάβων τὴν Ἱερουσαλήμ ἀφῆρεσε τοὺς θησαυροὺς τοὺς τε τοῦ μεγάλου ναοῦ καὶ τοὺς τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως (Βασιλ. Γ' 14, 25-26 καὶ Παραλειπόμ. Β 12 κἔξ.). Ἡ Π. Δ. ἡ ἀναφέρουσα τὴν στρατείαν ταύτην, περὶ ἧς μακρότερος λόγος γενήσεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ, οὐδὲν λέγει οὔτε περὶ τῶν αἰτίων οὔτε περὶ τῶν ἄλλων ἀποτελεσμάτων τῆς στρατείας ταύτης τοῦ Σισάκ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐγένετο αὕτη τὸ μὲν ἵνα μετὰ τὴν ὑπὸ τὸν βασιλέα τοῦτον ἐπιτευχθεῖσαν εἰς ἐνιαῖον κράτος ἔνωσιν ἀπάσης τῆς Αἰγύπτου ἐπιδειχθῇ ἡ δύναμις καὶ ἡ πολιτικὴ αἴγλη τοῦ κράτους εἰς τοὺς ὁμόρους λαούς, τὸ δὲ ἴσως ἵνα ὑποστηρικθῇ ὁ ὑπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς αὐλῆς εὐνοούμενος Ἰεροβοάμ ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν 10 φυλῶν τῷ καλουμένῳ «βασιλείῳ τοῦ Ἰσραήλ» (1).

Μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σισάκ ἡ Σεσογγώθιος κατέπεσε ταχέως καὶ ἡ διὰ τούτου παροδικῶς ὑψωθείσα πολιτικὴ δύναμις τῆς Τανιτικῆς βασιλείας (2), ἣτις ὅμως ἐξηκολούθησεν ἔτι βασιλεύουσα ἐπὶ τινὰς γενεάς ὑπὸ ἀσημάντους ἡγεμόνας (Ὁσορθῶν) 922—907 π. Χ.), Τακέλωθιν Α' (Τακελτό, 907—880 π. Χ.) Ὁσορθῶν Β' (880—860 π.Χ.), Σεσόγγωθιν Β' (860—841), Τακέλωθιν Β' (841—827), Σεσόγγωθιν Γ', Πίμα ἢ Πιμάι (827—775 π.Χ. ;) (3), Σεσόγγωθιν Δ'. Ἄλλ' ἡ βασιλεία τῶν ἀσθενῶν τούτων διαδόχων τοῦ Σεπὰκ Α' ἦτο μόνον ὀνομαστική, ἀφοῦ παρὰ τούτους ὑπῆρχον πολλοὶ τοπικοὶ ἄρχοντες, ἰδίως ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ Δέλτα (ὁ Νάμρωστ ἢ Νίμροδ ἐν Χμουνοῦ (Ἐρμπούλοι τῶν Ἑλλήνων), Περδουβάστις ἐν Κανώβῳ ἢ Ἡρακλεοπόλι τῇ μεγάλῃ, Ὁσορθῶν (Γ') ἐν Βουβάσται, Ἄμπουατ ἐν Τόντρομον καὶ Τάαν, Τέφραχτ ἐν Σάϊδι), διότι, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν Αἰγύπτῳ ὑπῆρχον ἀνέκαθεν οἴκοι δυναστικοὶ κατὰ χώρας καὶ

(1) Ἐπὶ τινος τῶν ἐν Καρνάκ εἰκονιζομένων ξένων ἡγεμόνων ἀνεγνώσθη τὸ ὄνομα Ῥηχαβοάμ (=Ῥοβοάμ). Ἄλλ' ἂν εἶναι ἀκριβὴς ἡ ἀνάγνωσις, ἢ εἰκῶν οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι ὁ Ῥοβοάμ εὗρισκετο ἐν τοῖς τελοῦσι φόρον τῇ Αἰγύπτῳ ἡγεμόσιν.

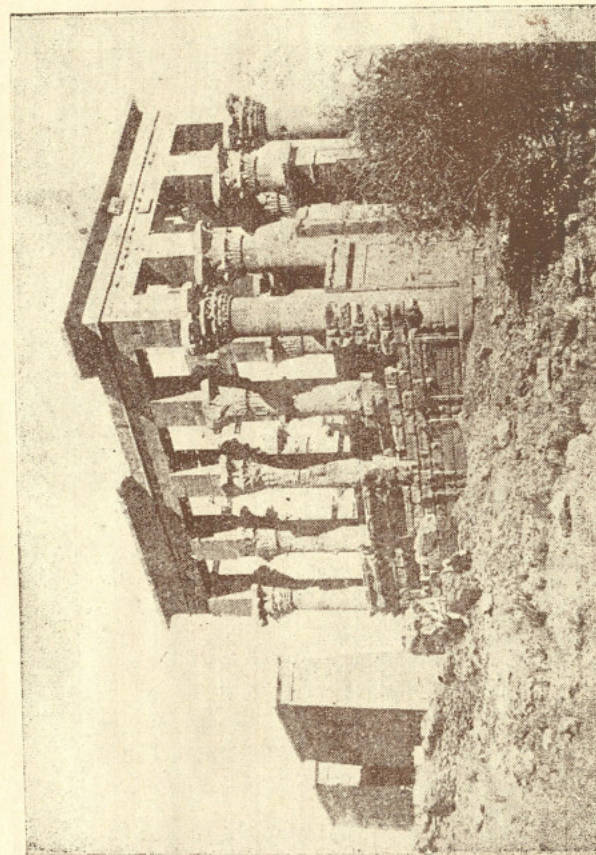
(2) Λέγομεν βασιλείας καὶ οὐκ δυναστείας, διότι οὐκ ἓνα ἀλλὰ δύο ὑπῆρξαν δυναστεῖαι Τανιτικαὶ βασιλέων συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας: ἡ ἀπὸ τοῦ Σμενδῆ (Σημέντι) μέχρι τοῦ Σεσόγγιδος καὶ ἡ ἀπὸ τούτου ἀρχομένη καὶ βασιλεύουσα μέχρι τῶν χρόνων, ὧν ἀφηγοῦμεθα τὴν ἱστορίαν.

(3) Κατὰ τινὰς ὁ Πίμα ἦν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Σεσόγγωθιν Γ'.

πόλεις, οἵτινες μόνον ὑπὸ ἰσχυροὺς βασιλεῖς ὑποτασσόμενοι ὡς φεουδαλικοὶ ἄρχοντες καθίσταντο κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητοι, καλούμενοι ἄρχοντες (χέκ), καὶ οὐχὶ βασιλεῖς (σουτέν), τινὲς δὲ τούτων καὶ ἀπὸ ἀρχηγῶν τῶν Μᾶ ἢ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχιστρατήγου καθίσταντο αὐτοτελεῖς ἡγεμόνες. Ἐκ τῶν κατὰ χώρας δὲ καὶ τόπους ἀρχόντων τούτων ἡγεμόνων ἰσχυρότατος καὶ ἰκανώτατος ἐδείχθη ὁ Τέφναχ (ἢ Tawknecht, ἢ Τέχνατις, ἢ Τνέφαχθος ἢ Τνεφαχθῶς ἢ Νεόχαβις) (1) τῆς Σαΐδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἄρχων τὸ πρῶτον ἐν μικρᾷ τινι πόλει τοῦ δυτικοῦ Λιβυκοῦ Δέλτα ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Κανώβου, ἐντεῦθεν δομηθεὶς πολλὰς ὑπέταξε πόλεις καὶ χώρας τοῦ δυτικοῦ Δέλτα καταβαλὼν εὐχερῶς πάντας τοὺς μετὰ μισθοφορικῆς στρατιᾶς τῶν Μαξύων ἢ Μᾶ ἀντιτασσομένους πρὸς αὐτὸν ἡγεμόνας, ἐξέτεινε δὲ τὸ κράτος αὐτοῦ κατὰ μικρὸν καὶ ἐπὶ τὸ ἀνατολικὸν Δέλτα καὶ ἐπὶ τὴν Μεμφίτιδα αὐτὴν γενόμενος κύριος τῆς ἱερᾶς πόλεως Μέμφιδος. Οἱ πλείστοι τῶν ἡγεμόνων τοῦ Δέλτα ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ αὐτοί, φαίνεται, οἱ τοῦ οἴκου τῶν Σεσογιδῶν τῆς 22ας δυναστείας. Ἄλλ' οἱ ὀλίγοι ἀνυπότακτοι μείναντες ἡγεμόνες τοῦ ἀνατολικοῦ Δέλτα ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἀνυποτάκτων τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, τῶν συνδεδεμένων πολιτικῶς πρὸς τοὺς ἐν τῇ βορείῳ ἢ Αἰγυπτιακῇ Αἰθιοπίᾳ ἀπὸ τοῦ ἀρχιερέως τοῦ Ἄμμωνος Χεριχώρ καταγομένους ἡγεμόνας τοὺς ἄρχοντας ἐν Ναπάτοις, ἐπεκαλέσαντο τὴν τοῦ τότε ἡγεμόνος Πιάγκι ἐπέμβασιν. Ὁ ἐκ τῶν ἀρχιερέων βασιλέων καταγόμενος οὗτος βασιλεὺς τῶν Ναπάτων, πιθανότατα δὲ καὶ τῆς εἰς τὸν Ἡρόδοτον γνωστῆς μεσημβρινώτερον κειμένης *Μερόης* (αἰγυπτιαστὶ Βερούας ἢ Μερούκου ἢ Μαρούκου), διατελῶν ἤδη ἀπὸ 20 ἐτῶν βασιλεὺς τῆς Αἰγυπτιακῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς ὀμόρου Θηβαΐδος, ἀφ' ἧς κατήγετο, ὦν δὲ ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ φιλόδοξος, οὗ ἐν ταῖς φλεψὶν ἔορσεν ἔτι αἷμα Αἰγυπτιακὸν καὶ ὅστις ἦν ἤδη κύριος τοῦ πλείστου τῆς Ἄνω Αἰγύπτου, ἐμφορηθεὶς τῆς ἰδέας τοῦ ἄρξαι ἐνιαίου Αἰγυπτιακοῦ κράτους ἐκτεινομένου ἀπὸ Αἰθιοπίας μέχρι τῆς Μεσογείου καὶ βλέπων τὸν Τέφναχτ ἀναγνωρίζομενον κυρίαρχον ὑπὸ πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Κάτω καὶ τῆς Μέσης Αἰγύπτου, προθύμως ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπικλήσεως τῶν πρὸς τὸν Τέφναχτ πολεμίων ἡγεμόνων καὶ εὐθὺς ἐξέπεμψεν τὸν ἐν τῇ Θηβαΐδι στρατὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν Μέσην Αἴγυπτον, ἔνθα πολλὰ πόλεις ἀσμένως προσεχώρησαν εἰς αὐτόν. Μόνον πρὸ τῆς Μέμφιδος εὗρεν ἀντίστασιν τινα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ πολιορκίαν ὀλιγοχρόνιον κατέλαβεν ἐξ ἐφόδου, ἀφοῦ ὁ στόλος, ὃν ἐξέπεμψε διὰ τοῦ Νείλου ὁ Τέφναχτ, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Πιάγκι ἐν ναυμαχίᾳ συγκροτηθεῖσιν ἐν αὐτῷ τῷ ποταμῷ. Τότε δὲ καὶ πᾶσα ἡ λοιπὴ Κάτω Αἴγυπτος ὑπετάγη αὐτῷ, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τέφναχτ ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὁμόσῃ τῷ νικητῇ τὸν ὄρκον τῆς πί-

(1) Τὸ ὄνομα φαίνεται συγγενὲς πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἐκ τῆς Π. Δ. γνωστὸν ὄνομα Αἰγυπτίας βασιλίσσης *Ταχπενές* (Θεκαμίνης τῶν Ο').

ΕΙΚΩΝ 5.—Νεὸς Νῆσος φελοῶν.

στεως ἐπὶ τῷ ὄρφ νὰ τηρήσῃ τὴν ἐν τῷ δυτικῷ Δέλτα, ἐν Σαΐδι, ἡγεμονίαν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πιάγκι. Οὗτος ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ δεχθῆ τὴν τοιαύτην πρότασιν τοῦ Σαΐτου ἡγεμόνος καὶ ἀφοῦ ὁ Τέφναχτ ὤμοσε τὸν φεουδαλικόν, οὕτως εἶπειν, ὄρκον τῆς πίστεως ἐνώπιον τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Πιάγκι, οὗτος κατασταθεὶς νῦν ἐπισήμως βασιλεὺς ἀπάσης τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς Αἰθιοπίας ἐπέστρεψεν εἰς τὰς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ ἐν Θηβαΐδι καὶ ἐν Ναπάτοις κτήσεις. Ταῦτα ἐγένοντο, κατὰ τοὺς ἀσφαλεστέρους χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς, περὶ τὸ 775 π. Χ.

Σαβακὼς ὁ Αἰθίοψ. Ἄλλὰ τὸ διὰ τῆς νικηφόρου στρατείας τοῦ Πιάγκι παραχθὲν εἰρηρικὸν καθεστῶς δὲν ἐπέζησε χρόνον πολὺν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Ὁ διάδοχος τοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιάγκι βασιλεύσαντος Κάστα Σαβάκα (Σαβακὼς ἢ Σαβάκων παρὰ Μανέθ., Αἰγυπτιαστὶ Chabaca, ἐν τῷ Ἑβρ. κειμένῳ τῆς Π. Δ. Soa, παρὰ τοῖς Ο' Ζαρέ, παρ' Ἰωσήφῳ Σώας) πολεμήσας ἐναντίον τοῦ ἀποστάντος, ὡς φαίνεται, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Τέφναχτ Βόκεραβν (Βοκχάρεως τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων), ἡγεμόνος ἰσχυροῦ καὶ νομοθέτου, φημιζομένου ἐπὶ συνέσει καὶ σοφίᾳ (ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον τῆς Σαΐδος τῷ 728 π.Χ.), καὶ νικήσας καὶ αἰχμαλωτίσας τοῦτον καὶ ζωντανὸν κατακαύσας (ἂν πιστεύσωμεν εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ Μανέθωνος πηγαζούσας Ἑλληνικὰς παραδόσεις) κατέστη κύριος ἀπάσης τῆς Κάτω Αἰγύπτου χωρὶς νὰ καταλύσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων, πρὸς οὓς προσηνέχθη μετὰ μεγάλης πραότητος καὶ γενναιότητος. Ὁ Σαβακὼς οὗτος (ἢ Σαβάκων) ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, καθὰ εἴρηται, τῷ 728, ἀναφέρεται ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς τοῦ συγχρόνου αὐτῷ ἰσχυροῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας Σαργῶν ἢ Σαρουκὶν (ἴδ. Τόμ. Β' σ. 337) ὡς «βασιλεὺς Αἰγύπτου» τελῶν φόρον τοῦ Ἀσσυρίῳ βασιλεῖ, ἀναφέρεται δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σαργῶν Σναχειρίμ. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Σαβακὼς διετήρει μέχρι τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν θέσιν φίλου, ἀλλὰ καὶ οἰονεὶ ὑποτελοῦς τῷ Ἀσσυρίῳ βασιλεῖ τῷ πληροῦντι φόβου καὶ τρόμου τὰς μέχει τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου χώρας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, πρὸς ὃν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν ἔνεκα τοῦ ἐπισημοῦς τῆς ἐπὶ τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἀρχῆς αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἔμεινεν ἀπαθὴς θεατὴς τῆς ἤδη ἐπὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Σαργῶν Σαλαμανασάρ Δ' ἐπελθούσης τῷ 722 π. Χ. πτώσεως τῆς Σαμαρείας καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως ὀλοσχεροῦς καταλύσεως τοῦ λεγομένου βασιλείου τοῦ Ἰσραὴλ (τοῦ τῶν 10 φυλῶν). Ἄλλ' ὅτε δύο ἔτη μετὰ τὴν κατάλυσιν ταύτην ὁ Σαλαμανασάρ Δ' ἐπελθὼν αὐτὸς εἰς Συρίαν ἠπέιλησε καὶ αὐτὰς τὰς ἐγγυὲς τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου κειμένας αὐτονόμους Φιλισταϊκὰς πόλεις, ἰδίως τὴν Γάζαν, ἐκινήθη τέλος ὁ Σαβακὼς καὶ εἰσήλασε μετὰ στρατοῦ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν τῇ πρώτῃ συγκρούσει ἀπεχώρησε ταχέως εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ γενόμενος φόρου ὑποτελῆς ἢ τελέσας ἐφ' ἅπτε ἀποζημίωσιν πολεμικῆν, τοῦ νικητοῦ ἀρχισθέντος εἰς τοῦτο

ἄτε μὴ θεωρήσαντος φρόνιμον γὰ ἐπιχειρήσῃ στρατείαν ἐπιθετικὴν ἐναντίον τῆς χώρας τοῦ Νείλου.

Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Σαβακῶ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ἀλλὰ κυμαίνεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 717 π.Χ. (εἰς ὃ τίθησι τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ Hommel) καὶ τοῦ 714 (εἰς ὃ τίθησιν αὐτὸν ὁ Maspero. Ὁ Ε. Meier παραδέχεται, ἀλλὰ μετὰ δισταγμοῦ, τὸ ἔτος 715), ὥστε τὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη ἐν ὄλῳ δὲν ἀνέρχονται εἰς 20. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ ἐρμηνεύων ἀτελῶς καὶ ἀσυναρτήτως, ἀλλὰ πάντως ἐπὶ βάσεως ἱστορικῆς, ἀπήχησιν τινα τῆς περὶ τοῦ βασιλέως τούτου διαδεδομένης παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τῶν χρόνων αὐτοῦ φήμης, ἀναβιβάζει τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἰς πενήκοντα, ὡς ἔλεγον αὐτῷ οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς (Ἰδ. Ἡροδ. Β 137 «Τὸν δὲ Αἰθίοπα βασιλεύειν Αἰγύπτου ἐπ' ἔτεα πενήκοντα, ἐν τοῖσι αὐτὸν τάδε ἀποδέξασθαι ὄκως τῶν τις Αἰγυπτίων ἀμάρτοι τι, κτείνειν μὲν αὐτῶν οὐδένα ἐθέλειν, τὸν δὲ κατὰ μέγαθος τοῦ ἀδικήματος ἐκάστῳ δικάζειν ἐπιτάσσοντα χώματα χοῦν πρὸς τῇ ἐσωτῶν πόλι, ὅθεν ἕκαστος ἦν τῶν ἀδικούντων. Καὶ οὕτω ἔτι αἱ πόλιες ἐγένοντο ὑψηλότεραι· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ἐχώσθησαν ὑπὸ τῶν τὰς διώρυχας ὀρυζάντων ἐπὶ Σεσώστριος βασιλέως, δευτέρα δὲ ἐπὶ τοῦ Αἰθίοπος, καὶ κάρτα ὑψηλαὶ ἐγένοντο. Ὑψηλέων δὲ καὶ ἐτέρων τασσομένων ἐν τῇ Αἰγύπτῳ πολιῶν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μάλιστα ἡ ἐν Βουβάστι πόλις ἐξεχώσθη, ἐν τῇ καὶ ἰδὸν ἔστι Βουβάστιος ἀξιαπηγητότατον· μέζω μὲν γὰρ ἄλλα καὶ πολυδαπανώτερά ἐστι ἰσά, ἡδονὴ δ' ἰδέσθαι οὐδὲν τούτου μᾶλλον. Ἡ δὲ Βούβαστις κατ' Ἑλλάδα γλῶσσάν ἐστι Ἄρτεμις») (1).

Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σαβακῶ γενομένης ἐν Αἰγύπτῳ ἀντικαταστάσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς διὰ καταναγκαστικῶν ἐργασιῶν ἀναφέρονται καὶ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (Α 65) καὶ ἐξηγοῦσι τὴν παρ' Ἑλλήσι περὶ τοῦ Σαβακῶ ὡς νομοθέτου σοφοῦ φήμην. Ἄλλ' εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως τούτου φήμην συνετέλεσεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφῶν γενομένη σύγχυσις τοῦ Σαβακῶ πρὸς τὸν ὑπὸ τούτου κατὰ Μανέθωνα διὰ πυρὸς θανατωθέντα βασιλέα τῆς Σαΐδος Βόκχαριν, υἱὸν τοῦ Τέφναχτ τῆς Σαΐδος, ὅστις ἐφημί-

(1) Περὶ τῆς ἐκ τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἀποχωρήσεως τοῦ Σαβακῶ λέγει ὁ Ἡρόδοτος (Β 139): «Τέλος δὲ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ Αἰθίοπος ὤδε ἔλεγον γενέσθαι ὄψιν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Νείλου ἰδόντα αὐτὸν οἴχεσθαι φεύγοντα· ἐδόκεε οἱ ἄνδρα ἐπιστάντα συμβουλεύειν τοὺς ἰσάς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ συλλέξαντα πάντας μέσους διαταμεῖν. Ἰδόντα δὲ τὴν ὄψιν ταύτην λέγειν αὐτὸν ὡς πρόφασιν οἱ δοκεῖσι ταύτην τοὺς θεοὺς προδεικνύναι, ἵνα ἀσεβήσας περὶ τὰ ἰσά κακόν τι πρὸς θεῶν ἢ πρὸς ἀνθρώπων λάβοι· οὐκ ὦν ποιήσῃ ταῦτα, ἀλλὰ γὰρ οἱ ἐξεληλυθέναι τὸν χρόνον, ὀκίσσον κεχρησθαι ἄρξαντα Αἰγύπτου ἐκχωρήσειν. Ἐν γὰρ τῇ Αἰθιοπῇ ἐόντι αὐτῷ τὰ μαντήια, τοῖσι χρέονται Αἰθίοπες, ἀνεῖλε ὡς δέοι αὐτὸν Αἰγύπτου βασιλεῦσαι ἔτεα πενήκοντα. Ὡς ὦν ὁ χρόνος οὗτος ἐξήϊε καὶ αὐτὸν ἡ ὄψις τοῦ ἐνυπνίου ἐπετάρασε, ἐκὼν ἀπαλλάσσεται ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὁ Σαβακῶς».

ζετο ὡς ἡγεμῶν σοφὸς καὶ μέγας νομοθέτης, ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον Ἄνουσιν, ἄνδρα τυφλὸν καταγόμενον ἐκ τῆς πόλεως Ἀνούσιος, ἧς τὸ ὄνομα δὲν εἶναι γνωστὸν ἐξ ἄλλων πηγῶν, ἀλλ' ἦτις ἔκειτο ἐν τῷ ἀπὸ ταύτης λαβόντι τὸ ὄνομα Ἀνουσίῳ νομῷ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, τῷ κειμένῳ ἐν τῷ ἀνατολικῷ Δέλτα (Ἡροδ. Β 137). Ἄλλ' ἀσχέτως πρὸς τὴν ταυτότητα Βοκχάρως καὶ Ἀνούσιος πιθανὸν φαίνεται ὅτι ὁ τοῦ Τέφναχτ υἱὸς ἢ ἔγγονος καταδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Σαβακῶ εὗρε καταφύγιον ἐν τοῖς ἔλεσι τοῦ Δέλτα, ὁπόθεν ὁ οἶκος οὗτος βραδύτερον οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν τῆς Σαΐδος ἀνεκτήσατο, ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς Αἰγύπτου ἤρξε καὶ τὴν 26ην βασιλικὴν δυναστείαν τῆς χώρας τὴν καὶ ἐσχάτην πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου ἀπετέλεσε. Προκειμένου δὲ τοῦ περὶ δυναστειῶν ζητήματος πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Σαβακῶς καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (Β 137) «Αἰθιόπων βασιλεὺς» καὶ «Αἰθιοψ» (αὐτοθ. 139 καὶ 152), εἰ καὶ ἦν μὲν ἀρχὼν τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Θηβαΐδος, εἶτα δὲ καὶ τῆς ὅλης Αἰγύπτου, ἀλλὰ κατήγετο ἀπὸ τῶν εἰς Αἰθιοπίαν καταφυγόντων Αἰγυπτίων. Καὶ δὲν θεωρεῖται μὲν ὑπὸ τινῶν καταγόμενος ἀπὸ τοῦ Πιάγκι τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἀπὸ ἀρχιερέως τοῦ Ἀμμωνος τῶν Θηβῶν γενομένου βασιλέως καὶ φυγόντος ἔπειτα εἰς Αἰθιοπίαν, ἀλλὰ Κάστα τινὸς ἀγνώστου καταγωγῆς, διὰ τοῦ Κάστα ὅμως τούτου, ὅστις εἶχε συζευχθῆ μετὰ θυγατρὸς τοῦ Ὄσορθῶνος Γ' (τῆς ἐν Τάνει 23ης δυναστείας) (1) καλουμένης Σεπενάπτι, κατήγετο πρὸς μητρὸς ἀπὸ δυναστείας Αἰγυπτιακῆς. Ὁ Σαβακῶς θεωρεῖται ἀρχηγὸς καὶ ἰδρυτῆς τῆς 25ης δυναστείας (2), εἰ καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐβασίλευσαν ἐν Αἰθιοπίᾳ ὁμοῦ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τοῦ Χερικῶρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ βασιλέως ὁ Πιάγκι καὶ ὁ Κάστα. Σημειωτέον τέλος ὅτι ὁ Σαβακῶς, καίπερ προσωνομούμενος βασιλεὺς Αἰγύπτου καὶ ἀρχὼν ἰσχυρῶς τῆς χώρας, τὴν πραγματικὴν ταύτης κυβέρνησιν κατέλιπεν εἰς τὴν αὐταδέλφην αὐτοῦ Ἀμενέρδαν καὶ τὸν ταύτης σύζυγον (τὸν ὑποτιθέμενον Πιάγκι Β'), ἧς ἄγαλμα ἀλαβάστρινον ἐξαισίας τέχνης εὑρέθη ἐν Καρνάκ καὶ τὸ ὄνομα μνημονεύεται ἐν πολλῶν ναῶν ἐπιγραφαῖς.

Τάρκος. Τὸν Σαβακῶν διεδέξατο (τῷ 715 ἢ 714 π.Χ.) ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σεβάχων ἢ Σεβιχῶς (κατὰ ἐπιτομῆς τοῦ Μανέθ., Sabataka νῦν κατὰ τὰ μνημεῖα) καὶ τοῦτον μετὰ δεκαετῆ βασιλείαν ὁ Τάρκος (ἢ Ταρκαὸς παρὰ τοῖς ἐπιτομῆσι

(1) 23η δυναστεία θεωρεῖται ἢ μετὰ τὴν δευτέραν Ταυτικὴν (τὴν τοῦ Σισάκ ἢ Σεσογῶθιος) ἀόξασα ἐν Τάνει κατὰ τύπον καὶ ὄνομα (καθ' ὃν χρόνον ὁ Τέφναχτ ἤρξε πραγματι ἀπασ... τῆς Κάτω καὶ Μέσης Αἰγύπτου. Ὀνομαστὸς βασιλεὺς τῆς 23ης δυναστείας εἶναι ὁ Ὄσορθῶν Γ'.

(2) 24η δυναστεία θεωρεῖται ἢ τοῦ υἱοῦ τοῦ Τέφναχτ Βοκχάρως, ἀποτελουμένη ἀπὸ τούτου καὶ μόνου ἄτε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Τέφναχτ μὴ προσλαβόντος τὴν προσωνομίαν βασιλέως.

τοῦ Μανέθ., Ἑβρ. Τερακάτ, Θαρακά παρὰ τοῖς Ο', Θαρσίης παρ' Ἰωσήφω, ἐν τοῖς Αἴγυπτ. μνημείοις Thrk ἀναγινωσκόμενον Tirhaka) (1), μὴ ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Σαβακῶ, ἀλλὰ τὴν τούτου χήραν λαβὼν εἰς γάμον καὶ κηδεμῶν γενόμενος τοῦ ἀνηλικίου βασιλέως Τανουταμμῶν, υἱοῦ τοῦ Σαβακῶ ἀπὸ τῆς Ἀμενέρδας. Ὁ Τάρκος νέος ὢν τὴν ἡλικίαν καὶ δραστήριος, καίῃ φιλόδοξος ἐζήτησε νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ ἐν Συρίᾳ πράγματα συμμαχῶν πρὸς τοὺς ἀντιτασσομένους τῷ Σεναχειρίμ τῆς Ἀσσυρίας βασιλεὶ ἡγεμόνας καὶ κράτη τῆς Συρίας, μεθ' ὧν συνετάχθη, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ προφήτου Ἡσαίου (τοῦ πρεσβυτέρου), ὁ τῆς Ἰουδαίας βασιλεὺς Ἐζεκίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀπόξτης Αἰγύπτου προσδοκωμένης βοήθειας. Ἀλλ' ἡ βοήθεια αὕτη δὲν ἐπῆλθε, καὶ ὁ Ἐζεκίας, καίπερ μὴ ἐξ ἐφόδου ἀλόουσης τῆς Ἰερουσαλήμ, ὑπέκυψε (κατὰ τὰς ἀναγραφὰς τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων) εἰς νέους βαρυτάτους ὄρους ὑποτελείας πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους. Ἡ ἀπὸ τῆς μὴ ἀλόουσης πόλεως ἀποχώρησις τοῦ Ἀσσυρίου ἀποδίδεται ἐν τῇ Π. Δ. εἰς ἐπέμβασιν ὑπερφουῶς τινος δυνάμεως ἥτοι ἀγγέλου τοῦ Ἰεχωβᾶ ἐξολοθρεύσαντος ἐν μιᾷ νυκτὶ 185 χιλιάδας Ἀσσυρίων πολεμιστῶν ἢ ὡς ἀντιλαμβάνονται τῆς πραγματικῆς ἐννοίας τοῦ γεγονότος οἱ κριτικοὶ ἱστοριογράφοι εἰς τὸν ἐνοκῆσαντα ἐν τῷ Ἀσσυριακῷ στρατῷ φοβερὸν λοιμὸν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ ἀπὸ τοῦ Τάρκου τῆς Αἰγύπτου ἐλθοῦσα βοήθεια οὐδαμῶς ὠφέλησε τῷ Ἐζεκίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως πιεζομένοις λαοῖς τῆς Συρίας. Κατὰ τὰς ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις ἀναγραφὰς ἢ Χρονικὰ τοῦ Σεναχειρίμ αὐτοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐπολιόρκει τὴν Φιλισταϊκὴν πόλιν ὅτε ἀφίκετο εἰς Παλαιστίνην ὁ βασιλεὺς τῶν Αἰθιοπῶν (Μελουχά) μετὰ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἠττήθη ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Σεναχειρίμ αὐτοῦ μνημονευομένῃ ἄλλοθεν ἀγνώστῳ θέσει ἢ πόλει Ἀλτακοῦ καὶ μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Ἀσσύριος, ἀποχωρήσαντος τοῦ Τάρκου εἰς Αἴγυπτον, μείνας στρατιωτικῶς κύριος τῆς Παλαιστίνης ἀπάσης ὑπέταξε πάσας τὰς Φιλισταϊκὰς πόλεις, τὸν δὲ Ἐζεκίαν ἐκλείσεν ἐν Ἰερουσαλήμ καὶ τὰς νῦν κυριευθείσας Φιλισταϊκὰς χώρας διένειμεν εἰς τοὺς πιστοὺς μείναντας αὐτῷ Φιλισταίους ἡγεμόνας, ἔλαβε δὲ ἐκ πάσης Παλαιστίνης ὑπὲρ τὰς εἴκοσι μυριάδας ἑξανδραποδισθέντας αἰχμαλώτους, ἅμα δὲ καὶ 30 τάλαντα χρυσοῦ καὶ 800 τάλαντα ἀργύρου πεμφθέντα αὐτῷ διὰ πρέσβων ὑπὸ τοῦ Ἐζεκίου, ὅστις ἐπέμψε καὶ παρθένους ἔτι εἰς τὸν γυναικῶνα τοῦ Ἀσσυ-

(1) Τὸν Τάρκον τοῦτον τὸν ἐπὶ 40 ἔτη βασιλεύσαντα καὶ οὐδὲν πλὴν τῆς ἀντυχῆς ἐναντίον τοῦ Σεναχειρίμ στρατείας ἄξιον λόγου διαγράξαντα βασιλεῖα ἐξέλαβόν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Maspero καὶ ὁ E. Meier, ὡς τὸν αὐτὸν πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Μεγασθένης (κατὰ Στράβωνα Α 61 καὶ ΙΕ 686) μνημονευόμενον μέγαν Χεταίων κατακτητὴν βασιλεῖα Τιάρκωνα (ἰδ. λεπτομερείας περὶ τοῦ Τιάρκωνος τούτου ἐν τῇ ἡμετέρῃ Εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τοῦ Κ. Παλαρρηγοπούλου σ. πδ'-πθ' τῇ προταχθείσῃ τῆς ἄρτι γενομένης νεοτάτης ἐκδόσεως τοῦ 1926 ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Ἐλευθερουδάκη»).

ρίου. Καὶ οὕτω μὲν ἴσως ἐξηγεῖται ἢ μὴ ἐξ ἐφόδου ἢ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἄλωσις τῆς Ἰερουσαλήμ φυσικῶ τῷ τρόπῳ. Ἀλλὰ περὶ Αἰγύπτου οὐδὲν λέγει ἢ τοῦ Σεναχειρίμ ἔκθεσις ἐὰν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀλτακοῦ ἢ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πολιορκίας τῆς Ἰερουσαλήμ ἐγένετο τις ἐπιχείρησις ἐναντίον τῆς χώρας ταύτης. Οὔτε τὰ Ἀσσυριακὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα οὔτε ἡ Π. Δ. ἀναγράφουσι τι περὶ τούτων ἢ ὑπαινίσσονται, καὶ ἐν τοῖς μέχρι νῦν δὲ γνωσθεῖσιν Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις οὐδὲν εὐρίσκεται ἀφηγούμενον ἢ ὑπαινισσόμενόν τι περὶ στρατείας τοῦ Σεναχειρίμ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἀλλ' ὁμως παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Ἡροδότῳ ὑπάρχει τις ἀφήγησις μυθωδῶς πως ὑποδηλοῦσα ἀπῆχσίν τινα στρατείας Ἀσσυριακῆς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τοῦ Σεναχειρίμ (Σαναχαρίβου καθ' Ἡρόδοτον) γενομένης καὶ ἀποτυχούσης διὰ τῆς ὑπὲρ τῶν Αἰγυπτίων γενομένης ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦτο κατὰ τὴν Π. Δ. ἐγένετο ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἰερουσαλήμ. Τὰ περὶ τοῦ θαύματος τούτου ἐξετέθησαν ἤδη διὰ μακρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους (Τόμ. Β' σ. 362—368), ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ περὶ τούτου παράδοσις ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου ἢ εἰς τὴν τῆς Ἀσσυρίας παρατιθέμεθα καὶ ἐνταῦθα τὰ κυριώτατα τῆς Ἡροδοτείου (B 140—141) ἀφηγήσεως. Καθ' ἃ ὁ Ἡρόδοτος παρ' Αἰγυπτίων ἱερέων ἔμαθε, καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Σεθῶς(1), ὅστις ἦτο πρότερον ἱερεὺς τοῦ Ἡφαίστου, ὁ Σαναχαρίβος (2) ἐστράτευσεν ἐπὶ Αἴγυπτον ἄγων μέγαν στρατὸν ἐξ Ἀράβων καὶ Ἀσσυρίων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μνημονευθεὶς βασιλεὺς Αἰγύπτου εἶχε δυσαρεστήσει τοῖς μαχίμοις τῶν Αἰγυπτίων, διὰ τοῦτο, ὅτε βασιλεύοντος αὐτοῦ ἐστράτευσεν ὁ Σαναχαρίβος ἐπὶ Αἴγυπτον, οἱ μάχιμοι δὲν ἤθελον νὰ πολεμήσωσι. Περιελθὼν οὕτως ὁ Σεθῶς εἰς ἀμηχανίαν δεινὴν περὶ τοῦ πρακτέου, εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ κλαίων καὶ ὀδυρόμενος καὶ ἐπικαλούμενος θεομῶς τὴν ἀρωγὴν τούτου. Ἐνῶ δὲ οὕτως ὀλοφύρετο πρὸ τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, κατελήφθη ὑπὸ ὕπνου καὶ εἶδεν ὄνειρον, ἐν ᾧ ὤφθη αὐτῷ ὁ θεὸς παραθαροῦνων αὐτὸν ὡς οὐδὲν μέλλοντα νὰ πάθῃ ἐὰν ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, διότι ὁ θεὸς ἔμελλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἐπικούρους. Ὁ Σεθῶς πεπειθὼς ἐπὶ τὸ ὄναρ τοῦτο ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν Αἰγυπτίων ἐστρατοπέδευσεν ἐν Πηλουσίῳ, ὁπόθεν ἠπειλείτο ἢ τῶν πολεμίων εἰσβολή. Οἱ ἀκολουθήσαντες τῷ βασιλεῖ ἦσαν ἀπήλοι καὶ χειρῶνακτες καὶ ἀγοραῖοι ἄνθρωποι, οὐδεὶς δὲ ἐκ τῶν μαχίμων. Ἐνῶ δὲ ὁ ἀσύντακτος οὗτος ὄχλος ὁ ἀποτελῶν τὸν Αἰγύπτιον στρατὸν ἀντιπαρετάσσετο κατὰ ἰσχυ-

(1) Ὁ Σεθῶς καθ' Ἡρόδοτον ἐβασίλευσε τρίτος μετὰ τὸν Σαβακῶν (Σαβάκωνα) καὶ ὁ χρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ συμφωνεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν τοῦ Θαρακά, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ στρατεία τοῦ Σεναχειρίμ ἐπὶ Συρίαν.

(2) Τοῦτο εἶνε τὸ πρῶτον ὄνομα Ἀσσυρίου βασιλέως ἱστορικοῦ, οὕτινος μνημονεῖται ὁ Ἡρόδοτος.

ροῦ Ἀσσυριακοῦ στρατοῦ, τὴν νύκτα ἐκείνην μὲς ἀρουραίοι ἐπιχυθέντες εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων κατέρραγον τοὺς φαρετροῦνας αὐτῶν καὶ τὰ τόξα καὶ τὰ ὄχανα τῶν ἀσπίδων. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἐκ τῶν μυῶν τούτων ἐπελθοῦσα εἰς τὰ πολεμικὰ σκευὴ τῶν πολεμίων καταστροφή, ὥστε οὗτοι τὴν ἐπομένην ἡμέραν εὐθρόντες αἴφνης γυμνοὶ ὄπλων ἔφυγον πρὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἔπεσον αὐτῶν πολλοί, καὶ ἀπεκρούσθη οὕτως ἡ εἰς Αἴγυπτον εἰσβολή. Ταῦτα διηγούμενος ὁ Ἡρόδοτος προστίθῃσι : «Καὶ νῦν οὗτος ὁ βασιλεὺς ἔστηκε ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἡφαίστου λίθινος, ἔχων ἐπὶ τῆς χειρὸς μῦν, λέγων διὰ γραμμάτων τάδε : Ἐς ἐμέ τις δρέων εὐσεβῆς ἔστω». Ὁ μῦθος, ὃν διηγείται ὁ Ἡρόδοτος κατὰ τὰ λεχθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου, κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀφήγησιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅτι ὡς αἰτίαν τῆς μὴ εἰσβολῆς τοῦ Συναχειρῆ εἰς Αἴγυπτον θεωρεῖ συμφορὰν τινα ἐνσκηψάσαν εἰς τὸν τούτου στρατόν, καὶ ταύτην ἐξ αἰτίων φυσικῶν, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀποτυχίας οἰαζόμενοι στρατιωτικῆς. Ὁ Αἰγύπιος θεὸς ὁ κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ τὸν μῦν εἶναι ὁ θεὸς τοῦ ἡλίου, ὁ γνωστὸς ἡμῖν ἐκ τοῦ Ὁμήρου Σμινθεὺς Ἀπόλλων, ὁ λατρευόμενος ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ λαβῶν τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν *σμίνθων* ἢ τῶν μυῶν, ὡς ἔλεγοντο οὗτοι ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Κρητῶν ἢ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μυσῶν.

Ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὴν Ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν. Οὕτως ὁπωσδήποτε ἀπέσχεον ὁ Συναχειρῆς ἢ Σαναχάριβος πάσης ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου προσβολῆς. Ἄλλ' ὅ,τι δὲν ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ Συναχειρῆ, τοῦτο ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀσσαραδδῶν (680—669 π. Χ.). Οὐχὶ ἀπαξ, ἀλλὰ τρεῖς ἢ τετράκις ἐστράτευσεν ὁ Ἀσσαραδδῶν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἀναφέρει τὸ Βαβυλωνιακὸν Χρονικὸν (τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν), ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ τρίτῃ ἢ τετάρτῃ στρατείᾳ ἐπετεύχθη ἡ ὄλοσχερῆς κατάληψις τῆς χώρας μετὰ τρεῖς μάχαις συναφθείσας ἐν μηνὶ (Βαβυλωνιακῷ) Ταμμουζῷ (Ἰουλίῳ), ὅτε τῇ 22 τοῦ μηνὸς τούτου ἐκυριεύθη ἡ Μέμφις, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αἱ Θῆβαι. Ὁ ἡττηθεὶς βασιλεὺς, Τάρκος ἢ ὁ Τανουταμμῶν, κατέφυγε τότε εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, οἱ δὲ κατὰ τόπον φεουδαλικοὶ Αἰγύπτιοι δυνάσται εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν (1), ἄρχοντες αὐτοὶ ὡς νομάρχαι ἰσαριθμῶν ἰδιαιτέρων κρατῶν καλουμένων παρ' Ἡροδότῳ *νομῶν* (2), ὑπετάγησαν πάντες τῷ Ἀσσυρίῳ βασιλεὶ ἀναγνωρίσαντες τὴν ὑπερτά-

(1) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἱστοριογράφους, τῷ Ἡροδότῳ (B 151) καὶ τοῖς παρὰ τούτου ἀρυσσάμενοις τὰς εἰδήσεις, μετεβλήθη εἰς τὸν *ποίητικόν* ἀριθμὸν δώδεκα βασιλέων («Τῶν δὲ δώδεκα βασιλέων δικαιοσύνην χρομένων»).

(2) *Νομός* σημαίνει κυριολεκτικῶς, ἐκ τοῦ *νόμιμι* = διαίρειν, διαίρεσις, διαμέρισμα, τμήμα, ἐπικράτειαν ἰδιαιτέραν (οὐχὶ *ἐπαρχίαν* καθ' ἣν σημασίαν ἐχρήσαντο τῷ ὀνόματι οἱ τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου τῷ 1833 νομοθετήσαντες νομοθέται). Οἱ ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην Ἀσσυριακὴν κυριαρχίαν κατασταθέντες οὗτοι φεουδαλικοὶ ἄρχοντες οἱ καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου βασιλεῖς ἐκαλοῦντο ὑπὸ τούτου καὶ

τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, ἐν τοῖς νομάρχεις δὲ τούτοις ὁ ὀνομαστότατος ἕνεκα τῶν μελλουσῶν τυχῶν τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ δυνατώτατος ἦν ὁ ἐν Σαΐδι καὶ Μέμφει ἄρχων *Νεκῶς* (Νεκῶς παρ' Ἡροδότῳ, Νιχαῶ παρὰ Μανεθ., Νικῶ ἐν τῷ Ἐβρ. κειμένῳ τῆς Π. Δ., Νεχαῶ παρὰ τῆς Ο', Νεκαῶ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις, Νικον ἐν τοῖς Ἀσσυρ. μνημείοις. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ ὀνόματος, οὐχὶ ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον αὐτὸ τοῦ *Νεχῶ*, τοῦ νομάρχου βασιλέως, ὅστις μνημονεύεται μόνον ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις. Ὁ παρ' Ἡροδότῳ καὶ ἐν τῇ Π. Δ. μνημονευόμενος Νεκῶς θεωρεῖται καταγόμενος ἀπὸ τοῦ ἐνταῦθα μνημονευομένου) (1). Ἀλλὰ δώδεκα περίπου ἔτη μετὰ τὴν εἰς Ἀσσυρίους ὑποτέλειαν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν εἰς Αἰθιοπίαν φυγὴν τοῦ Τάρκου ἢ τοῦ Τανουταμμῶν (κατὰ τινὰς εἰκασίας ἢ συμβασιλείᾳ Τάρκου καὶ Τανουταμμῶν ἢ Οὐρδαμάνου διήρκεσε μέχρι τοῦ 685 π. Χ., ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ τούτου ἐβασίλευε μόνος ὁ Τανουταμμῶν, καίπερ τοῦ Τάρκου διατελοῦντος ἐν τῇ ζωῇ, μέχρι τοῦ 664 π. Χ.) συνώμοσαν πολλοὶ Αἰγύπτιοι ἡγεμόνες ἐναντίον τῆς Ἀσσυριακῆς κυριαρχίας, ἐν τούτοις δ' ἦτο καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων λίαν εὐνοηθεὶς καὶ οἰοῦντι ἐπόπτης (ὑπὸ τοῦ Ἀσσαραδδῶν) ἐπὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τεταγμένος Νεκῶ· ἀλλὰ τῆς συνωμοσίας ἀποκαλυφθείσης ἐγκαίρως ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἐπιτρόπων, ὁ Νεκῶ μετ' ἄλλων τινῶν ἡγεμόνων συνελήφθησαν καὶ ἀπῆχθησαν εἰς Νινευί. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία τῶν ἡγεμόνων καὶ αἱ ταραχαὶ αἱ ἐκραγεῖσαι ἐν τισιν Αἰγυπτιακαῖς πόλεσιν ἐναντίον τῆς Ἀσσυριακῆς ἀρχῆς καὶ ὡμῶς καταπαυθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ἀσσυριακῶν φρουρῶν συνεδέοντο ἀρχήθεν μετὰ τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν τοῦ Οὐρδαμάνου, ὃν οἱ συνωμόται ἠθέλον νὰ ἐπαναγάγωσιν εἰς Αἴγυπτον ὡς κυρίαρχον αὐτῶν. Ὅτε δὲ τέλος ὁ Οὐρδαμάνης ἤρξατο εἰσβάλλον μετὰ στρατοῦ ἀπὸ Ναπάτων εἰς τὴν Θηβαΐδα, ὁ Ἀσσυρβανιπάλ, ὁ ἀρχῆθεν ἐκτιμῶν τὰς ἀρετὰς τοῦ *Νεχῶ*, ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀπονεύμῃ αὐτῷ ἀμνηστίαν καὶ πέμψῃ αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον ὡς ἐπιτρόπον ἵνα ἀντιπράξῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰθιοπίας. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Οὐρδαμάνης καταλαβὼν ἄνευ ἀντιστάσεως τὰς Θῆβας καὶ τὴν Θηβαΐδα προῦχώρει πρὸς τὴν Μέμφιν, ἔνθα εὗρεν ἀντίστασιν καὶ μετὰ μάχην συγκροτηθεῖσαν παρὰ τὴν πόλιν ταύτην (663 π. Χ.), καθ' ἣν

νομάρχει. Ὁ Ἡρόδοτος τοῦ ὀνόματος *νομάρχης* ποιεῖται χρῆσιν (B 177) περὶ τῶν ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἀμασιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων, ἀλλ' ἡ τοιαύτη μετάπτωσις ἐννοίας ἐν τῇ χρῆσει τοῦ ὀνόματος μόνον λόγον ἔχει τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀμάσιος καὶ πολλῶν πρότερον ἀπὸ τοῦ μοναρχήσαντος Ψαμμητίχου ἐπιγενομένην μετάπτωσιν τῶν ἐπὶ Ἀσσαραδδῶν ἀνεξαρτήτων ἡγεμόνων τῶν νομῶν εἰς ἄρχοντας ὑπακούοντας τῷ μονάρχῃ τῆς Αἰγύπτου.

(1) Ὡς προκάτοχοι, πιθανῶς δὲ καὶ πρόγονοι τοῦ Νεχῶ ἡγεμόνες Σαΐδος θεωροῦνται ὁ Στεφινάτης καὶ ὁ Νέχεψῶς, καταγόμενοι, ὡς ὑποτίθεται, ἀπὸ Τέφναχτ καὶ Βοκχόριδος τῆς 24ης δυναστείας.

φαίνεται ὅτι ἐφρονεύθη ὁ Νεκῶς μαχόμενος ὑπὲρ τῶν Ἀσσυρίων (1), ἐπικρατησάντων ἐν τῇ μάχῃ τῶν Αἰθιοπίων παρεδόθη ἢ Μέμφις. Ἄλλ' ὁ Τανουταμῶν

(1) Τὰ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Νεκῶ παρὰ τὴν Μέμφιν εἶναι εἰκασίαι ἐπισημασθεῖς στηριζόμεναι ἐπὶ τῶν παραδοθέντων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (B 152) περὶ τῆς θανατώσεως τοῦ Νεκῶ ὑπὸ τοῦ Αἰθίοπος βασιλέως Σαβακῶ. Ἡ χρονολογικῶς πλημμελής αὕτη παράδοσις τοῦ Ἡροδότου ὅτι ὁ Σαβακῶς ὁ ἀποθανὼν τῷ 704 π.Χ. ἀπέκτεινε τῷ 663 π.Χ. τὸν πατέρα τοῦ Ψαμμήτιχου Α' Νεκῶν κατὰ τοῦτο μόνον μετέχει ἀληθείας τινός, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ὁ συνήθως ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς ἀνευ χρονολογίας συστηματικῆς καὶ μετὰ συσσωρεύσεως πολλῶν πράξεων καὶ γεγονότων εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἀφηγούμενος ἀσυναρτήτως τὰ γεγονότα μαρτυρεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ Νεκῶς ἐφρονεύθη ὑπὸ βασιλέως Αἰθίοπος Ταρκῶ ἢ Οὐρδαμάνη (πιθανότερον Οὐρδαμάνη) καὶ ὁ τοιοῦτος φόνος τοῦ ἀνδρός ἐθεωρήθη μετὰ τινος πιθανότητος ὡς γενόμενος κατὰ τὴν πρὸ τῆς Μέμφιδος μεταξὺ τοῦ Οὐρδαμάνη καὶ τῶν Μέμφιδων κατεχόντων Ἀσσυρίων μάχην. Καθόλου δὲ τὰ περὶ Νεκῶ (Α') καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Αἰθιοπίας ἐκτίθενται καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (Hommiol, E. Meier, A. Wiedemann) οὐχὶ μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ ἱστορικῆς ἀκολουθίας. Μετὰ σαφηνείας καὶ ἀκολουθίας ἱστορικῆς ἀφηγήσεως καὶ λεπτομερειῶν σαφῶν ἀνέγραψε τὰ περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Νεκῶ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους βασιλεῖς ὁ G. Maspero (Histoire ancienne des peuples de l' Orient Classique, Les empires, Paris 1899 Τόμ. 3 σ. 379 κέξ. καὶ Histoire ancienne des peuples de l' Oriant, Paris 1875 σ. 427 κέξ.). Ἀτυχῶς ἐν ταῖς μακραῖς ἀφηγήσεσι τὰ περὶ τῶν πηγῶν ἐκτίθενται οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ σαφηνείας ἄλλα καὶ οὕτως ἡ ὅλη ἀφήγησις δὲν ἀπόλλυσι τὸν καθόλου ὅπως σαφῆ καὶ ἀκόλουθον ἱστορικὸν χαρακτήρα αὐτῆς. Κατὰ τὸν ἐρευνητὴν λοιπὸν τοῦτον ὁ Σαῖτικὸς οἶκος τοῦ Νεκῶ, καταγόμενος, ὡς ὑποτίθεται, ἀπὸ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἡγεμόνων τῆς 24ης δυναστείας Τέφναχτ καὶ Βοκχόριδος, γνωστὸν ἀρχηγέτην εἶχε τὸν περὶ τὰ 680 π. Χ. μεθ' ἡγεμονίαν (ἀγνωστοῦ χρονικῆς ἀρχῆς καὶ διαρκείας) τελευτήσαντα χωρὶς μὴ δὲν νὰ διαπράξῃ τι ἄξιον λόγου.

Ὁ τὸν Στεφινάτην διαδεξάμενος υἱὸς αὐτοῦ Νεχεψὸς ἤρξε τῆς Σαΐδος, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν Αἰθιοπικὴν κυριαρχίαν μέχρι τοῦ 666 ἢ 667, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὡς ὑποτελῆ καὶ οὗτος τῇ Αἰθιοπικῇ δυναστείᾳ ἡγεμῶν (χεκ) ὁ υἱὸς Νεκῶς. Τῆς ὑποτελείας δὲ ταύτης ἀπηλλάγη μετὰ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη (τῷ 670 π. Χ.) διὰ τῆς Ἀσσυριακῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Νεκῶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς δύο ἀδρανεῖς προκατόχους αὐτοῦ διεκρίνετο ἐπὶ ῥώμῃ καὶ δραστηριότητι καὶ πολυπραγμοσύνῃ ἀποβλέπων διηγεκῶς εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀποκαταστήσαι τὴν πρῶην πολιτικὴν ἐνότητα τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ἰδίου αὐτοῦ οἴκου τοῦ Σαΐτικοῦ. Ἡ διοικητικὴ αὐτοῦ ἱκανότης καὶ τὸ σημαντικὸν μέγεθος τοῦ φρουδαλικοῦ αὐτοῦ κράτους ἐκτεινομένου ἐπὶ τοὺς νομοὺς Σαΐτικῶν καὶ Μερφιτικῶν συνέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα Ἀσσαραδδῶν, μὴ διστάσαντα μηδαμῶς νὰ δώσῃ αὐτῷ ὑπεροχὴν τινα καὶ ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὑποτελῶν Αἰγυπτίων ἡγεμόνων. Ὅτε δὲ κατὰ τὰ εἰρημένα ὁ Τανουταμῶν ἢ Οὐρδαμάνης ὀρηκθεὶς ἀπὸ Ναπάτων κατέλαβε τὰς Θήβας, εἶτα δὲ μετὰ μάχην καὶ τὴν Μέμφιν, ὁ Νεκῶς ἐτήρησεν ἐν ἀρχῇ οὐδτερότητα μετ' ἄλλων ἡγεμόνων τοῦ Δέλτα, εἶτα δὲ μετὰ τὴν ἐν Μέμφει ἐπικράτησιν τῶν Αἰθιοπίων συνήψε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Τανουταμῶν προτείναντα αὐτῷ νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῷ ὄρει τῆς διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας τῶν ὑποτελῶν ἡγεμόνων ἐν ταῖς ἐπικρατείαις αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀσσύριοι

μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην προελάσας μέχρι τοῦ Δέλτα δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποτάξῃ πάσας τὰς ἐνταῦθα πόλεις, τινὲς δὲ μόνον τῶν ἐν Δέλτα ἡγεμόνων μεταβάντες εἰς Μέμφιδα προσήνεγκον τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν τῷ Οὐρδαμάνη. Τότε δὲ φαίνεται κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου (B 152) ὅτι ὁ τοῦ Νεκῶ υἱὸς καὶ διάδοχος Ψαμμήτιχος φεύγων ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου κατέφυγεν εἰς τὴν Συρίαν, ἤτοι εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως, ὁπόθεν ἐπιστρέψας ὕστερον ἐγένετο ἀρχηγὸς νέας, τῆς τελευταίας, πρὸ τῆς Περσικῆς κατακτήσεως βασιλικῆς δυναστείας (τῆς 26ης). Καθ' Ἡρόδοτον τὸν Ψαμμήτιχον ἐκάλεσαν εἰς Αἴγυπτον αὐτοὶ οἱ Σαΐτικοὶ νομοῦ Αἰγύπτιοι μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἀποχώρησιν τοῦ Αἰθίοπος (Ἡροδ. B 152 «Τὸν δὲ Ψαμμήτιχον... κατήγαγον Αἰγυπτίων οὔτοι οἱ ἐκ νομοῦ τοῦ Σαΐτεῶ εἰσι»). Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ ἀποδίδων τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἀποχώρησιν τοῦ Αἰθίοπος εἰς ἀπλὴν «ὄψιν ὀνείρου», καθ' ἣν ἐρρήθη αὐτῷ ὅτι πεντήκοντα ἔτη ἔμελλε νὰ ἄρξῃ, τὰ δὲ πενήκοντα ἔτη συνεπληρώθησαν καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἀπεχώρει ἐκ τῆς Αἰγύπτου (ἰδ. ἀνωτέρω σ. 130 καὶ Ἡροδ. B 137), καὶ οὐδένα λόγον ποιούμενος περὶ Ἀσσυριακῆς στρατείας πλὴν τῆς ἀποτυχούσης τοῦ Συναχαρίβου στρατείας, ἠρύετο τὰς εἰδήσεις παρ' Αἰγυπτίων ἱερέων, οἷς

στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ, οἵτινες εἶχον ἐκκενώσει καὶ Θήβας καὶ Μέμφιν χωρὶς εἶτι νὰ καταστραφῇ ἡ στρατιωτικὴ αὐτῶν δύναμις ἰδίως ἐν τῇ Κάτῳ Αἰγύπτῳ, ἣν δὲν εἶχε δυνήθη νὰ καταλάβῃ ὁ Αἰθίοψ. μαθόντες τὰ περὶ διαπραγματεύσεων διὰ συλλήψεως τῶν ταχυδρόμων ὀγγελιαφόρων (τῶν ἀγγάρων) ἐπὶ τῆς Περσικῆς μοναρχίας) συνέλαβον εὐθύς τὸν τε Νεκῶν καὶ τοὺς ἄλλους μετὰ τοῦ Αἰθίοπος διαπραγματευομένους καὶ ἐπεμψαν αὐτοὺς σιδηροδεσμίους εἰς Νινευί, διέπραξαν δὲ φρικῶδεις ὁμότητες ἐναντίον τῶν πόλεων τοῦ Δέλτα, ἰδίως τῆς Σαΐδος, Μένδητος καὶ Τάνεως, ἀνασκοποῦσαντες τοὺς προκρίτους τῶν πόλεων τούτων παρὰ τὰς πύλας αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ προσεγγίζοντος τοῦ ἀπὸ Ἀσσυρίας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπελαύνοντος νέου ἰσχυροῦ Ἀσσυριακοῦ στρατοῦ, ὁ Αἰθίοψ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια, εἰς τὴν Αἰθιοπία, ἢ Αἴγυπτος ἔμεινε καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων, ἐν Νινευί δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀσσουρβανιπάλ μεταπεμψάμενος παρ' αὐτὸν τοὺς σιδηροδεσμίους πεμφθέντας Αἰγυπτίους ἡγεμόνας, ἐν οἷς τὴν πρῶτην θέσιν εἶχεν ὁ Νεκῶς, ἀντὶ νὰ ἐξορῆξῃ τοὺς τούτων ὀφθαλμοὺς ἢ νὰ βασάνισῃ αὐτοὺς διὰ βασάνου τινὸς τρομεροῦς, ἀπένευμεν αὐτοῖς χάριν, τὸν δὲ Νεκῶν ἀποκατέστησεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἰξιώματα, εἰς ἃ εἶχε προαγάγει αὐτὸν ὁ Ἀσσαραδδῶν. Ἀπένευμεν αὐτῷ ἀμφοῖσιν τιμητικὴν καὶ ἕκφος εὐθὺς μετὰ λαβῆς σιδηρῆς ἐπιχρύσου, ἐφ' ἣς ἦσαν κεχαραγμένα τὸ ὄνομα καὶ αἱ τιμητικαὶ αὐτοῦ προσωνομῖαι, προσέτι δὲ καὶ δακτυλίους καὶ περιβραχιόνια χρυσᾶ, καὶ ἀμάξας καὶ ἵππους καὶ ἡμιόνους καὶ πᾶσαν ἀποσκευὴν βασιλικὴν. Πρὸς τῇ ἀρχῇ δὲ τῆς Σαΐδος καὶ τῆς Μέμφιδος ἀπένευμεν αὐτῷ καὶ τὸ φέουδον τῆς Ἀθρίβως (πόλεως ἐν τῷ ἀνατολικῷ Δέλτα. Ἀθρίβις, ὡς γνωστὸν, εἶναι καὶ τὸ ἀρχαιότερον ὄνομα τῆς ἐν Ἀραβίᾳ πόλεως Μεδινης) ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ψαμμήτιχου. Μετὰ τοιούτων τιμῶν καὶ ἀξιομάτων ἐπέστρεψεν ὁ Νεκῶς εἰς Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς ἐν Ἀσσυρίᾳ αἰχμαλωσίας. Τότε δὲ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν νέαν στρατείαν τῶν Ἀσσυρίων καὶ τὴν παρὰ τὴν Μέμφιν συγκροτηθεῖσαν ἐναντίον τῶν αὐτῆς εἰσβαλόντων Αἰθιοπίων μάχην συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τούτων ἐφρονεύθη.

ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεπε, φαίνεται, νὰ λέγωσι περὶ καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ Ἀσσυρίου καὶ τῆς τούτου ἀναμίξεως εἰς τὰ πολιτικὰ τῆς χώρας, ἐνῶ ἀπλουστάτη παρατήρησις εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀκολουθίαν τῶν γεγονότων μαρτυρεῖ ὅτι διὰ τῆς Ἀσσυριακῆς ἐνεργείας καὶ ὑποστηρίξεως ὁ Ψαμμήτιχος ἀνεκτίησεν τὸν Σαΐτικὸν θρόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νεκῶ ὡς δὲ εἰκάζει ὁ Wiedemann (ἴδ. σχόλια Wiedem. εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν Ἡροδότου Βιβλ. Β' κεφ. 152), ὁ μὲν Νεκῶς ἐφρονεῦθη ὅτε συμμαχῶν Ἀσσυρίοις ἐπολέμει ἐναντίον τοῦ Οὐδαμάνου, τότε δὲ καὶ ὁ Ψαμμήτιχος βοήθειά Ἀσσυριακῇ κατέλαβε τὸν Σαΐτικὸν θρόνον.

Ψαμμήτιχος Α' βασιλεὺς Αἰγύπτου. Τὰ περὶ Ψαμμήτιχου πρὸ τοῦ γενέσθαι τοῦτον βασιλέα τῆς ὅλης Αἰγύπτου παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, μετὰ μυθωδῶν ἀνεκδότων· τὰ δὲ περὶ αὐτοῦ ἐκ τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων γνωστὰ γενόμενα δὲν διευκρινουσι σαφῶς τὰ κατὰ τὴν προγενεστέραν τούτου ἱστορίαν. Τὸ ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις ὄνομα αὐτοῦ ἀναγινώσκεται Πισαμίλκου (ὑπὸ Hommel καὶ Ed. Meier) ἢ Ψαματίκου ὑπὸ Maspero. Ἄλλ' ὁ εἰδικώτατος αἰγυπτιολόγος A. Wiedemann ἀναγινώσκει αὐτὸ Tu-shame-ilkī καὶ ὁ Meier δὲ δὲν ἀπορρίπτει τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην. Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὁ Wiedemann ὅτι ὁ Τουσαμίλκι οὗτος ἦν υἱὸς τοῦ Νεκῶ ὁ κατὰ διαταγὴν τῶν Ἀσσυρίων μεταβαλὼν τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸ Ἀσσυριακὸν *Ναβουσεζιβάνι* (Nabu-schezib-ani=Ναβοῦ σῶσον ἐμέ), ἀλλὰ δὲν θεωρεῖ βεβαίαν τὴν ταυτότητα τοῦ ὀνόματος Πισαμίλκου ἢ Τουσαμίλκου, ἅτινα θεωρεῖ ὡς σημεϊτικὰ διὰ τὸ σημεϊτικὸν *μίλκου*, πρὸς τὸ *Ψαμμήτιχος*, καὶ κατὰ ταῦτα ἀμφιβάλλει ἂν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Ψαμμήτιχος καλούμενος υἱὸς τοῦ Νεκῶ εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς μνημονευόμενον πρεσβύτατον υἱὸν τοῦ Νεκῶ, εἰς ὃν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ ἢ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου Ἀσσυριακῆ ἀρμοστείας, ἢ πρόκειται περὶ δύο διαφόρων υἱῶν τοῦ Νεκῶ. Τὰ περὶ Ψαμμήτιχου δὲ καθ' Ἡρόδοτον (Β 151 κέξ. Πρβλ. καὶ 147) ἔχουσιν ὧδε :

Διὰ τῆς ἐκουσίας ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἀποχωρήσεως τοῦ Αἰθίοπος (ὁ Ἡρόδοτος ἓνα μόνον, ὡς ἐρρήθη ἤδη, γινώσκει Αἰθίοπα βασιλέα, τὸν Σαβακῶν) (1) ἢ Αἴγυπτος ἀπεδόθη εἰς τοὺς Αἰγυπτίους (περὶ Ἀσσυρίων οὐδεὶς παρ' Ἡρο-

(1) Ἐκ τῶν δύο ἀρίστων νεωτάτων σχολιαστῶν καὶ ἐκδοτῶν τοῦ Ἡροδότου, ὁ μὲν Stein Αἰθίοπα ἐγνωστὸν τὸν Σαβακῶν, ὁ δὲ Wiedemann ὁ αἰγυπτιολόγος τὸν Σεθῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδεμίαν καθ' ἡμᾶς κέκτηται σημασίαν ἱστορικὴν. Διότι ὁ μὲν Σαβακῶς ἐκπροσωπεῖ παρ' Ἡροδότῳ ὀλόκληρον σειρὰν τεσσάρων Αἰθίοπων ἡγεμόνων, ὁ δὲ Σεθῶς (εἰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι τὸ Αἰγυπτιακὸν *Σετι*) οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι γνωστός, ἢ δὲ λεγομένη βασιλεία αὐτοῦ συμπύπτει ἀκριβῶς πρὸς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀσσυρίου Σαναχαρίβου καὶ τοῦ Αἰθίοπος Σαβακῶ.

δότῳ λόγος), παρήχθησαν δὲ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δώδεκα ἰδιαιτέρως κράτη ἢ νομοὶ (ὡς καλεῖ αὐτὰ ὁ Ἡρόδ.) μετὰ δώδεκα βασιλέων ἰδιαιτέρων, διότι οἱ Αἰγύπτιοι (καθ' Ἡρόδοτον πάντοτε) μὴ δυνάμενοι ποτε νὰ διαιτῶνται ἦτοι νὰ βιοτεύωσιν ἄνευ βασιλέως διώρισαν ἑαυτοῖς δώδεκα βασιλεῖς εἰς δώδεκα μοίρας διαιρέσαντες πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον. Οἱ δώδεκα οὗτοι βασιλεῖς συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλους δι' ἐπιγαμιῶν, ἐχρῶντο δὲ καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς καὶ διήγον ἐν φιλίᾳ πρὸς ἀλλήλους (1). Καὶ ἦσαν μὲν πάντες ἐναντίοι πρὸς τυραννίδας, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ χρῆσμός ὅτι ὁ ποιησάμενος ἐξ αὐτῶν σπονδὰς ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ἡφαίστου (ἐν Μέμφιδι) διὰ φιάλης χαλκῆς, οὗτος ἔμελλε νὰ κατασταθῇ βασιλεὺς πάντων. Οἱ δώδεκα λοιπὸν βασιλεῖς ἐν κοινῇ ἑορτῇ τοῦ Ἡφαίστου (Φθῶ) συνήλθον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ θεοῦ ἐν Μέμφιδι ὅπως τελέσωσι κοινὴν θυσίαν· τῇ ὑστάτῃ ὁμοῦς ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς, ὅτε ἔμελλον νὰ τελέσωσι σπονδὴν, ὁ ἱερεὺς ἐξήνεγκε τὰς χρυσὰς φιάλας, δι' ὧν ἐτελοῦντο κατὰ τὸ εἰωθὸς αἱ σπονδαί, ἀλλὰ κατὰ λάθος ἀντὶ δώδεκα ἔνδεκα ἐξήνεγκε φιάλας· ὁ δὲ Ψαμμήτιχος, ὅστις ἴστατο ἔσχατος καὶ δωδέκατος τὴν θέσιν, ὅτε ἦλθεν ἢ σειρὰ τοῦ σπεῖσαι, μὴ ἔχων φιάλην τὴν ἣν ἐφόρει χαλκὴν περικεφαλαίαν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, μετεχειρίσθη ἀντὶ φιάλης, πληρώσας οὕτως ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ τὴν τοῦ χρυσοῦ προρρησιν. Οἱ λοιποὶ ἔνδεκα βασιλεῖς ταραχθέντες ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ νοήσαντες ὅτι οὐχὶ δολίως, οὔτε σκοπίμως, ἔπραξεν ὁ ἀνὴρ ὅσα ἔπραξεν, νὰ κτείνωσι τὸν ἄνδρα δὲν ἐθεώρησαν δίκαιον, ἀλλ' ἀφαίρεσαντες τὴν πλείστην αὐτοῦ δύναμιν ἐξώρισαν αὐτὸν εἰς τὰ ἔη ἀπαγορεύσαντες αὐτῷ πᾶσαν πρὸς τὴν ἄλλην Αἴγυπτον ἐπικοινωνίαν. Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος ὁ ταῦτα ἀφηγούμενος συγγέων τὴν ἱστορίαν πρὸς τὸν μῦθον παρίστησι νῦν τὸν Ψαμμήτιχον ἀνακαλούμενον ἐκ τῶν ἑλῶν ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἔνδεκα βασιλέων καὶ γινόμενον αὐτῆς βασιλέα καθ' ὃν χρόνον ὁ Αἰθίοψ ἀπεχώρησε τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκδιωχθεὶς εἰς τὰ ἔη ἕνεκα τῆς περικεφαλαίας, πέμπας εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν Βουτοῦν, ἐνθα ὑπῆρχε μαντεῖον τῆς Λητοῦς (τῆς Αἰγυπτίας θεότητος Νεχέπ), θεωροῦς ἔλαβε χρῆσμον ὅτι θὰ ἔλθῃ ἐκδίκησις ὑπὲρ αὐτοῦ ὅταν ἐπιφανῶσιν ἄνδρες χαλκοὶ ἐρχόμενοι ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ χρῆσμός οὗτος οὐδεμίᾳς ἠξιώθη προσοχῆς ὑπὸ τοῦ Ψαμμήτιχου οὐδαμῶς πιστεύοντος ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθωσιν ἐπικουροὶ πρὸς αὐτὸν ἄνδρες χαλκοὶ· ἀλλ' ὅτε μετὰ τινα χρόνον ἐφάνησαν ἐν τῇ παραλίᾳ πειραταὶ Ἴωνες καὶ Κᾶρες ὀπλισμένοι χαλκῷ, ἑλθῶν δὲ τις Αἰγύπτιος, μὴ ἰδὼν ποτε ἄνδρας χαλκῷ ὀπλισμένους, εἰς τὰ ἔη ἠγγελε τῷ Ψαμμήτιχῳ ὅτι χαλκοὶ ἄνδρες ἀφικόμενοι ἀπὸ τῆς θαλάσ-

(1) Ὁ Ἡρόδοτος συγγέων χρόνους καὶ καιροὺς καὶ πράγματα ὑπερχίλια ἔτη ἀλλήλων ἀπέχοντα καὶ τὸν λεγόμενον Λαβύρινθον τῆς Αἰγύπτου θεωρεῖ μνημεῖον (μνημόσυνον) τῆς κοινῆς τῶν λεγομένων δώδεκα βασιλέων ἀρχῆς (ἴδ. Ἡρ. Β 148 «Καὶ δὴ σφι μνημόσυνα ἔδοξε λιπέσθαι κοινῇ, δόξαν δὲ σφι ἐποιήσαντο λαβύρινθον»).

σης ἐλεηλάτουν τὴν Αἰγυπτίαν γῆν, οὗτος νοήσας ὅτι ἐξετελεῖτο ἡ τοῦ χρηστηρίου ὄψις, συνῆψε φιλίαν πρὸς τοὺς πειρατὰς καὶ διὰ τούτων καὶ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θιασωτῶν αὐτοῦ καθεῖλε τοὺς ἑνδεκα βασιλεῖς καὶ ἴδρυσεν τὴν μοναρχίαν αὐτοῦ.

Ὁ μόνος ἱστορικῆς ἀληθείας πυρὴν ἐν τῇ ὅλῃ ταύτῃ Ἡροδοτεῖφ ἀφηγήσει εἶναι ὅτι ὁ Ψαμμήτιχος, ὁ καὶ ἄλλως ἰσχυρότατος τῶν πολλῶν κατὰ τόπους Αἰγυπτίων ἡγεμόνων (οἵτινες μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 650 π. Χ. περίπου ἐκουσίαν, ὡς φαίνεται, ἐγκατάλειψιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων (1) εἶχον κατασταθῆ ἔντελῶς ἀνεξάρτητοι εἰς οὐδένα πλέον οὔτε Ἀσσύριον οὔτε Αἰθίοπα ὑποκείμενοι ξένον κυρίαρχον καὶ δόντες ἀφορμὴν, ὄντες αὐτοὶ εἴκοσι καὶ πλείονες ἴσως, εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ἱστορήματος ὅτι ἡ Αἴυπτος μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Αἰθίοπων, εἶτα δὲ καὶ τῶν Ἀσσυρίων, ἀπετελέσθη πολιτικῶς καὶ πολιτειακῶς ἐκ δωδεκαρχίας ἦτοι ἐκ δώδεκα νομῶν ἦτοι διαμερισμάτων πολιτικῶν ἦτοι πολιτειῶν ὑπὸ ἀρχοντας καλουμένους βασιλέας ἢ νομάρχας), ὁ βασιλεὺς ἢ νομάρχης Σαΐδος καὶ ἄπαντος τοῦ ἀνατολικοῦ Δέλτα καὶ τῆς Μέμφιδος αὐτῆς, υἱὸς τοῦ ἰσχυροτάτου ἐγχωρίου δυνάστου Νεκῶ Α', ἀνήκων εἰς οἶκον καταγόμενον ἀπὸ τῆς 24ης δυναστείας, ἔχων ἀξιώσεις κληρονομικὰς ἐπὶ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐνιαίας Αἰγυπτιακῆς μοναρχίας ἀποκατέστησε τὴν μοναρχίαν ταύτην εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ βοηθεῖα μισθοφόρων Ἰώνων καὶ Καρῶν προσδραμόντων ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Αἰγυπτιακὴ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ μεγαλαυχία τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱερατικῆς τε καὶ στρατιωτικῆς τάξεως (τῆς τῶν μαχίμων λεγομένων φρουδαρχῶν ἢ τιμαρωχῶν) δὲν ἐπέτρεπον τοῖς Αἰγυπτίοις ἱερεῦσι μὴδὲ μνεῖαν νὰ ποιῶνται τῷ Ἡροδότῳ περὶ Ἀσσυριακῆς ἐν Αἰγύπτῳ κυριαρχίας. Ἐντεῦθεν δ' ὁ ἱστοριογράφος οὗτος τὴν ἐξήγησιν τῆς τοῦ Ψαμμητίχου πανταρχίας εὗρισκεν ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγομένοις μυθιστορικοῖς ἱστορήμασιν. Ἀλλὰ καὶ νεώτεροί τινες ἐρμηνευταὶ τὴν τῶν Ἰώνων καὶ Καρῶν μισθοφόρων πρὸς τὸν Ψαμμήτιχον ὑπη-

(1) Τὰ κατὰ τὴν ἐγκατάλειψιν ταύτην καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐγένετο αὕτη, δὲν εἶναι ἀρκούντως σαφῶς παραδεδομένα. Αἱ Ἑλληνικαὶ παραδόσεις οὐδὲν λέγουσι περὶ τούτων, ἀφοῦ οὐδ' Ἀσσυριακῆς μνημονεύουσι κατακτῆσεως. Καὶ ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων οὐδὲν περὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἐγκαταλείψεως εἶναι γνωστόν. Ἡ μόνη ἱστορικὴ πηγὴ περὶ τῆς Ἀσσυριακῆς κατακτῆσεως εἶναι τὰ Ἀσσυριακὰ μνημεῖα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων οὐδὲν ἀπ' εὐθείας εἶναι γνωστόν περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος τῆς ἐγκαταλείψεως, εἰκάζει δ' ἀπλῶς ταύτην ὁ Maspero ἐκ τῆς ἐκ τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων γνωστῆς ἱστορίας τῆς ἐναντίον τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ ἐπαναστάσεως τοῦ ἐν Βαβυλῶνι Ἀσσυρίου ἀντιβασιλέως ἀδελφοῦ αὐτοῦ Σαμουσονμουκίν ἢ Σαασδοχίνου, ὁπότε πᾶσα ἡ τοῖς Ἀσσυριοῖς ὑποταγμένη Ἀσία ἀπὸ Ἑλὰμ καὶ Σουσιανῆς μέχρι Συρίας συντασσομένη τῷ βασιλεῖ τῆς Βαβυλωνίας ἐξηγειροτοῦδινῶς ἐναντίον τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ (κατὰ τὸ ἔτος 648 π.Χ.). Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Μῆδῳ γεγόμενα καὶ ὁ ἀπὸ Κιμμερίων καὶ Σκυθῶν φόβος ἠνάγκαζον τὸν Ἀσσουρβανιπάλ νὰ μὴ διδῆ προσοχὴν εἰς τὴν Αἰγύπτου, καθ' ὃν χρόνον αὕτη ἡ ὑπαρξίς τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους ἐξετίθετο εἰς κινδύνους μεγάλους.

ρσίαν ἀποδιδόντες εἰς ἀποστολὴν δῆθεν τούτων ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γύγου τῆς Λυδίας, τοῦ συνάφαντος σχέσεις φιλικὰς πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Αἰγύπτου, δὲν εὗρισκονται ἐν πλήρει ἀληθείᾳ. Διότι οὐδὲν ἐκ τῶν περὶ Γύγου (Gugu) ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις λεγομένων μαρτυρεῖ τὸ τοιοῦτον. Καὶ ἡ χρονολογία δὲ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παραδεδομένη ἀντιβαίνει εἰς τοιαύτας εἰκασίας, ἀφοῦ ὁ μὲν Γύγης φέρεται βασιλεύσας, κατὰ τὰς Ἡροδοτεῖους παραδόσεις, ἀπὸ 716 μέχρι 678 π.Χ., ἡ δὲ τοῦ Ψαμμητίχου Α' μοναρχία ὑπ' ἄλλων μὲν ἀνάγεται εἰς τὰ 670 π.Χ., ὑπ' ἄλλων εἰς τὰ 656 π.Χ., ἀκριβέστερον δὲ (ὑπὸ τοῦ Hommel) εἰς τὰ 663 π.Χ. Καὶ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Ἰωνας καὶ Κᾶρας μισθοφόρους ἐξηγοῦνται ἀπλούστατα καὶ εὐκολώτατα, ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς στρατὸς ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῶν μεγάλων Ραμεσιδῶν συνέκειτο κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ μισθοφόρων, ἐν ἀρχῇ Σαρδώων ἢ Σαρδανίων, εἶτα δὲ Λιβύων (Μαξύων) καὶ ἄλλων ἐθνῶν, ὅτι ὁ Ψαμμήτιχος ἔζη ἐν οἷς χρόνοις οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰωνίας μάλιστα καὶ οἱ τούτοις γείτονες Κᾶρες καὶ ἄλλοι λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπηρέτων ὡς μισθοφόροι ἐν πάσῃ τῇ Ἀνατολῇ, ὁ στόλος τοῦ Σαναχαρίβου ἐπληροῦτο Ἰώνων ναυτῶν, ὁ Σεναχειρίμ ἐπολέμει ἐν Κιλικίᾳ παρὰ τὴν Ταρσὸν ἐναντίον Ἑλλήνων μισθοφόρων, Ἀντιμενίδας δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀλκαίου ὑπηρέτει ἐν τῷ Βαβυλωνιακῷ στρατῷ καὶ ἡ φήμη τῶν Ἑλλήνων ἀπ' αἰῶνων ἤδη ἐπλήρου τὴν Αἰγύπτου. Τί φυσικώτερον λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων τοῦ νὰ ἔχη ὁ Ψαμμήτιχος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ μισθοφόρους Ἰωνας καὶ Κᾶρας πολεμιστὰς (οὗς ἡ Αἰγυπτιακὴ ἀγερωχία παρίστησιν ὡς ληστοπειρατὰς) καὶ διὰ τούτων καὶ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ φίλων νὰ ἰδρῦση τὴν μοναρχίαν αὐτοῦ; Ὅπως δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 7 π.Χ. αἰῶνος ἡ ὀλίγη πρότερον ἀνιδρῦθη ὑπὸ τοῦ Ψαμμητίχου Α' ἡ νέα μοναρχικὴ ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεία, ἰδρῦθη δὲ καὶ ἐστερεώθη ἡ 26η καὶ τελευταία τῆς Προπερσικῆς Αἰγύπτου δυναστεία ἢ λεγομένη Σαΐτικῆ.

Ὁ Ψαμμήτιχος Α' καὶ οἱ Ἕλληνες. Ὁ Ψαμμήτιχος μοναρχήσας τῆς Αἰγύπτου ἐξετέλεσεν ἐν πρώτοις τὰ ὅσα εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς Ἰωνας καὶ Κᾶρας, ὅτε παρέλαβεν αὐτοὺς ἐπικούρους εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ (Ἡροδότου Β 152 «Καὶ σφεας μεγάλα ὑπισχνεόμενος πείθει μετ' ἑαυτοῦ γενέσθαι») ἔδωκεν εἰς αὐτούς, Ἰωνας καὶ Κᾶρας, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Νείλου, ἀπέναντι ἀλλήλων, χώρους πρὸς οἰκησιν, εἰς οὗς συνοικισμοὺς ἐδόθη τὸ ὄνομα «στρατόπεδα» καὶ πλὴν τῶν χώρων τούτων ἀπέδωκεν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ὑπέσχετο πάντα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δ' ἐπεμψε πλησίον αὐτῶν καὶ παῖδας Αἰγυπτίους, ἵνα διδαχθῶσι καὶ μάθωσι τὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν (Ἡροδότου Β 154 «Ἀπὸ δὲ τούτων ἐμαθόντων τὴν γλῶσσαν οἱ νῦν ἐρμηνέες ἐν Αἰγύπτῳ γεγόνασι»). Οὗτω δὲ παρήχθη ἐν Αἰγύπτῳ ὁ θίασος ἢ τὸ σύστημα τῶν διερμηνέων, οἵτινες δὲν ἐχρησίμευον

μόνον εἰς ὑπηρεσίαν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ συνετέλουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων σχέσεων.

Τὸ μέρος τὸ δοθὲν οὕτως εἰς τοὺς Ἴωνας καὶ Κᾶρας ἐπὶ μακρὸν χρόνον κατφεύγειτο ὑπὸ τούτων. Ἐκεῖτο δὲ τὸ μέρος τοῦτο, καθ' Ἡρόδοτον, ὀλίγον κατωτέρω τῆς πόλεως Βουβάστιος, ἐγγὺς τοῦ Πηλουσίου καλουμένου στόματος τοῦ Νείλου. Βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Ἀμασις μετόπισσε τοὺς μετοίκους τούτους ἀπὸ τοῦ Δέλτα, ὅπου εἶχε κατοικήσει αὐτοὺς ὁ Ψαμμήτιχος, εἰς τὴν Μέμφιν, ἵνα ἔχη αὐτοὺς φρουροὺς περὶ ἑαυτὸν. Ἐνταῦθα δὲ οἱ μέτοικοι ἤλθον εἰς στενωτέραν κοινωνικὴν συνάφειαν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Αἰγυπτιακῆς πρωτευούσης, λαβόντες καὶ δικαίωμα ἐπιγαμίας, καθ' ἃ λέγει ὁ Διόδωρος (Α 67) περὶ Καρῶν ἰδίως ποιούμενος λόγον καὶ Καρικῶν μὲν καλῶν τὸν συνοικισμὸν τῶν Καρῶν, Καρομεμφίτας δὲ τοὺς ἐγκατασταθέντας ἐνταῦθα Κᾶρας. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι τὸ κύριον ἔργον τῶν μετοίκων τούτων ἦτο νὰ ὑπηρετήσωσιν ἐν τῇ βασιλικῇ φρουρᾷ. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῶν παραδοθέντα ἔδωσαν ἀφορμὴν πλημμυλῶν θεωριῶν εἰς τοὺς νεωτέρους.

Ὁ Maspero ἐπικρίνων τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας πολιτείαν τοῦ Ψαμμήτιχου λέγει ἐν *Histoire ancienne des peuples d' Orient* σ. 491 τάδε, τὰ καθ' ἡμᾶς οὐχὶ μετὰ πολλῆς εὐθυκρισίας λεγόμενα : « Ἡ ἱστορία δὲν λέγει ἐὰν καὶ οἱ Ἑλληνες ἔδωσαν εἰς τοὺς φιλοξενούντας αὐτοὺς Αἰγυπτίους παῖδας ἑαυτῶν, ἵνα ἐκμάθωσι τὴν Αἰγυπτιακὴν. Οἱ Ἑλληνες ἔδειξαν πάντοτε μικρὰν κλίσιν εἰς τὴν σπουδὴν ξένων γλωσσῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρμηνέων ἠδὲ ἤθη ταχέως ἐφ' ὅσον καὶ αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις ἐγίνοντο συχνότεραι, ἐσχηματίσθη δ' ἐν ταῖς πόλεσι τοῦ Δέλτα ἀληθῆς τάξις ἐρμηνέων, ὧν τὸ μόνον ἔργον ἦτο νὰ ὑπηρετῶσιν ὡς μεσίται μεταξὺ τῶν δύο λαῶν. Φέρων τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ εἰς συνάφειαν μετὰ φυλῆς ἐνεργοῦ, εὐφυοῦς, ἐπιχειρηματικῆς, πλήρους σφρίγγους καὶ νεότητος, ὁ Ψαμμήτιχος ἤλπιζεν ἀναμφιβόλως ἀγαθὸν τι ἐκ μέρους τούτων, ἀλλ' ἠπατάτο. Ἡ Αἴγυπτος πολλὰ παθοῦσα ἀπὸ δύο αἰῶνων ὑπὸ ξένων παντὸς γένους δὲν ἦτο εὐθιὰθετος νὰ δεχθῆ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς καὶ ὅτε παρίσταντο ὡς σύμμαχοι. Ἴσως θὰ ἠνείχετο λαοὺς οὓς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐγίνωσκεν, ἦτοι Φοίνικας, Ἰουδαίους καὶ Ἀσσυρίους ἔτι· ἀλλὰ δὲν ἠθέλεν Ἑλληνας. Οἱ Ἑλληνες ἐκπλαγέντες ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ οὕτω μεγάλου ἔτι καὶ οὕτως ἐπιβλητικοῦ ἐν τῇ παρακμῇ αὐτοῦ ἐγοητεύθησαν ὑπὸ τῆς Αἰγύπτου· ἠθέλησαν νὰ συνάψωσι πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῆς τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων αὐτῶν θεῶν καὶ εἰς τὰ βασιλικά αὐτῆς γένη τὴν γενεαλογίαν τῶν ἡρωϊκῶν αὐτῶν οἴκων. Μυριοὶ μῦθοι παρήχθησαν ἐν ταῖς λιμνοθαλάσσαις τοῦ Δέλτα περὶ τοῦ Δαναοῦ καὶ τῆς εἰς Ἑλλάδα ἐξορίας αὐτοῦ, περὶ τοῦ μεταναστεύσαντος Κέρκροπος, περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τὴν Νηϊθ τῆς Σαΐδος, περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαμονῆς τῆς Ἑλένης καὶ τοῦ Μενελάου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βασιλέως Πρωτέως. Ἡ Αἴγυπτος ἐγένετο

σχολῇ ὅπου μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ἑλλάδος, Σόλων, Πυθαγόρας, Εὐδοξος, Πλάτων, μετέβησαν ἵνα σπουδάσωσι τὰς ἀρχὰς τῆς σοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ Αἴγυπτος πρὸς ἄμοιβὴν τοῦ τοιούτου ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων σεβασμοῦ δὲν ἔδειξεν εἰμὴ δυσπιστίαν καὶ περιφρόνησιν. Ὁ Ἑλλην ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου τοῦ παλαιοῦ γένους ὄν ἀκάθαρτον, μεθ' οὗ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συζήσῃ ὁ Αἰγύπιος χωρὶς νὰ μιανθῆ. Οἱ ἄνθρωποι τῶν κατωτέρων τάξεων δὲν ἠθέλουν νὰ συμπάγωσι μετὰ τούτου ἢ νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῆς μαχαίρας ἢ τοῦ σκεύους αὐτοῦ τοῦ μαγειρικοῦ. Οἱ ἄνδρες τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἐφέροντο πρὸς τὸν Ἑλληνα ὡς πρὸς παῖδα μὴ ἔχοντα παρελθὸν καὶ πείραν, παῖδα ἀπόγονον βαρβάρων τῶν παρελθόντων αἰῶνων».

Προχωρῶν περαιτέρω ὁ Maspero λέγει ὅτι ὁ Ψαμμήτιχος ἐπιδαμιλεύων δείγματα τῆς εὐνοίας αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἴωνας καὶ Κᾶρας, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπετέλεσεν ἐκ τούτων τὴν βασιλικὴν φρουράν, τὴν δὲ ἐν τῷ δεξιῷ κέρατι τιμητικὴν θέσιν, τὴν κατεχομένην πρότερον ὑπὸ Μαξύων καὶ Αἰγυπτίων, μετεβίβασεν εἰς τοὺς νέους ἐκείνους πολεμιστάς, οὕτω δὲ προκαλέσας δυσαρέσκειαν μεγάλην ἐν ταῖς τάξεσι τῶν πρώτων ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα τέσσαρες καὶ εἴκοσι μυριάδες τούτων μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων καταλιπόντες τὸ τῆς Αἰγύπτου ἔδαφος μετοικήσωσιν εἰς Αἰθιοπίαν, εὐμενοῦς τυχόντες ἐνταῦθα ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας. Ὁ Maspero θεωρεῖ τὸ γεγονός τοῦτο ὀλέθρια ἐπενεγκὸν ἀποτελέσματα τῇ Αἰγύπτῳ, μὴ δυνηθείση ἕνεκα τῆς ἀποστασίας ταύτης νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπελθοῦσαν πτῶσιν τῆς Νινευτῆ. Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ Maspero.

Πάντως τὰ ὑπὸ τοῦ περιφήμου αἰγυπτιολόγου εἰρημμένα θὰ ἀπετέλουν συμβολὴν τινα μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαίαν εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν ἂν μὴ ἐστηρίζοντο ἐπὶ πλημμυλῶν ἀντιλήψεων καὶ αὐθαιρέτων πλημμυλῶν συμπερασμάτων. Ἐν πρώτοις ἢ εἰς Αἰθιοπίαν μετανάστευσις τῶν 240 χιλ. μαχίμων οὐδεμίαν φαίνεται ἔχουσα σχέσιν οὔτε πρὸς τὴν συγκρότησιν βασιλικῆς φρουρᾶς ἢ λεγεῶνος ἐξ Ἑλλήνων καὶ Καρῶν οὔτε πρὸς τὴν παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ ἐξεγερθεῖσαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἀγανάκτησιν καὶ δυσαρέσκειαν. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἀπλοῦστατα ὡς ἐξῆς : Ὁ Ψαμμήτιχος, ἵνα τὴν ὑπὸ τὴν μοναρχίαν αὐτοῦ πολιτικῶς ἠνωμένην Αἴγυπτον φρουρήσῃ ἀσφαλῶς κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἐναντίον πάσης ξενικῆς εἰσβολῆς, ἴδρυσεν φυλακὰς ἦτοι σταθμοὺς στρατιωτικοὺς μεθορίου ἐν ταῖς μεθορίαις πόλεσιν : ἐν Ἐλεφαντίνῃ πρὸς νότον ἐναντίον τῆς Αἰθιοπίας, ἐν Δάφναις ταῖς Πηλουσίαις πρὸς ἀνατολὰς ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐν Μαρείᾳ πρὸς δυσμὰς ἐναντίον τῆς Λιβύης, καὶ αἱ φυλακαὶ αὗται διετηροῦντο ἔτι ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἡρόδοτος ἐπεσκέπαστο τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Ψαμμήτιχου Α' ἐπὶ τρία ἔτη πᾶσαι αἱ τῶν εἰρημμένων τριῶν στρατιωτικῶν σταθμῶν φρουραὶ μείνασαι ἐν τοῖς ὅπλοις καὶ μὴ ἀντικατασταθεῖσαι ἀπεστάτησαν καὶ καταλιποῦσαι τὴν Αἴγυπτον,

ἀνερχόμενοι εἰς τέσσαρας καὶ εἴκοσι μυριάδας, παρὰ πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ Ψαμμητίχου καταβληθείσας προσπάθειας, μετέβησαν εἰς Αἰθιοπίαν, ἔνθα παραδοῦσαι ἑαυτὰς εἰς τὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας διάθεσιν ἔλαβον παρὰ τούτου γῆν πρὸς οἴκησιν. Ὁ Αἰθίοψ βασιλεὺς τοσοῦτ' ἄλλο προθύμως ἔπραξε τοῦτο, ὅσον ὑπῆρχον ἐν Αἰθιοπία πολλοί, πρὸς οὓς οὐχὶ εὖνους διετέλει ὁ βασιλεὺς· τούτους λοιπὸν ἐξελάσας ὁ βασιλεὺς τὰς τούτων γαίας ἐδωρήσατο εἰς τοὺς ἐξ Αἰγύπτου μετανάστας. Ἡ ἐγκατάστασις δὲ τῶν Αἰγυπτίων τούτων ἐν Αἰθιοπία συνετέλεσεν εἰς τὴν μεζύονα ἡμέρῳσιν τῶν Αἰθιοπῶν διὰ τῆς ὑπὸ τούτων παραδοχῆς τῶν Αἰγυπτίων ἡθῶν. Ταῦτα σαφέστατα νοοῦνται ἐξ ὧν λέγει ὁ Ἡρόδοτος τοσοῦτο σαφῶς (B 30 «Οὔτοι ἐπέιτε ἐς Αἰθιοπίην ἀπίκοντο, διδοῦσι σφέας αὐτοὺς τῷ Αἰθιοπῶν βασιλεί. Ὁ δὲ σφας τῷδε ἀντιδωρέεται ἡσάν οἱ διάφοροί τινες γεγονότες τῶν Αἰθιοπῶν· τούτους ἐκέλευε ἐξελόντας τὴν ἐκείνων γῆν οἰκέειν. Τούτων δὲ ἐσοικισθέντων ἐς τοὺς Αἰθιοπῶν ἡμερώτεροι γεγόνασι Αἰθιοπῆς, ἡθεα μαθόντες Αἰγύπτια»). Κατὰ ταῦτα ἅπαν τὸ γεγονός ἀπέβλεπεν εἰς τὰς μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιοπῶν σχέσεις οὐδαμῶς ἀπτόμενον τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ. Παρενόησαν δὲ δεινῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐκτιθέμενα τῶν τε ἀρχαίων τινῶν καὶ μάλιστα νεώτεροί τινες ἐρευνῆται συνάψαντες πλημμελῶς τὸ ἀνωτέρω ἐκτεθὲν γεγονός τῆς ἀποστασίας τῶν φρουρῶν τῶν τριῶν μεθορίων στρατιωτικῶν σταθμῶν πρὸς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ Ψαμμητίχου γενομένην ἐγκατάστασιν Καρῶν καὶ Ἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡρόδοτος αὐτὸς μνησθεὶς σαφῶς τὴν σημασίαν τοῦ μνημονευομένου ὑπ' αὐτοῦ ὀνόματος τῶν αὐτομόλων (ἀκριβέστερον Αὐτομόλων τῆς Αἰθιοπίας) ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν συγκεχυμένην ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ Ἡρόδοτος ἐν ἀρχῇ ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τῶν Αὐτομόλων μᾶλλον ὡς ὄρου γεωγραφικοῦ. Κατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας ἐκτιθέμενα (B 29) περιῆλθεν οὗτος τὴν Αἴγυπτον πλεύσας τὸν Νεῖλον μέχρι τῆς νήσου Ἐλεφαντίνης, αὐτόπτης γενόμενος τῶν μέχρις ἐνταῦθα περὶ τὸν Νεῖλον χωρῶν καὶ τῶν ἐν ταύταις ἀξίων θεῶν καὶ ἀφηγήσεως, τὰ δὲ μετὰ τὴν Ἐλεφαντίνην, ἔνθα ἀκριβῶς περίπου ἔληγεν ἡ Αἴγυπτος καὶ ἤρχετο ἡ Αἰθιοπία, ἐξ ἀκοῆς μόνον μαθὼν ἐξέθηκε. Κατὰ τὰ ἐξ ἀκοῆς λοιπὸν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μεμαθημένα ἄνωθεν τῆς Ἐλεφαντίνης ἀνάντους καθισταμένου τοῦ ῥεύματος τοῦ Νεῖλου, καὶ τοῦ ποταμοῦ καθισταμένου σχολιοῦ καθάπερ ὁ Μαϊάνδρος, τὸ πλεον τὸν ποταμὸν πλοῖον ἐρρυνουλεῖτο οὕτως εἰπεῖν δεδεμένον ἀμφοτέρωθεν τῶν ὄχθων «καθάπερ βοῦς» καὶ οὕτω συρόμενον, ἀπορηγνυμένον δὲ τοῦ δεσμοῦ, ἐφέρετο τὸ πλοῖον ὑπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ῥεύματος. Πρόκειται πάντως ἐνταῦθα περὶ τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νεῖλου, ὧν ὁ διέκπλους ἀπῆται τέσσαρας ἡμέρας. Μετὰ τὸν διέκπλου τοῦτον ἀφικνεῖται τὸ πλοῖον ὁμαλῶς πλεον εἰς νήσόν τινα, ἣν ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ *Ταχομψά*, ἀλλ' ἥς τὴν θέσιν

οὐχὶ ὁμοφώνως καθορίζουσιν οἱ νεώτεροι ἐρευνῆται, πολλῶν ὑπαρχουσῶν νήσων ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τοῦ ποταμοῦ (1). Ἔχεται δὲ τῆς νήσου ταύτης τῆς κατὰ τὸ ἡμισυ ὑπὸ Αἰγυπτίων, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ ὑπὸ Αἰθιοπῶν οἰκουμένης, λίμνη μεγάλη, ἥς περίξ οἰκοῦσιν Αἰθιοπῆς. Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν γεωγράφων εἶναι συναγωγὴ μεγάλη τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ. Μετὰ τὸν πλοῦν τῆς λεγομένης ταύτης λίμνης, τὸ πλοῖον δὲν εἰσέπλει εἰς τὸν ῥοῦν τοῦ ποταμοῦ μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ πλεόντων («σκόπελοί τε γὰρ ὀξέες ἀνέχουσι καὶ χοιράδες πολλαί εἰσι, δι' ὧν οὐκ οἶά τε ἐστὶ πλώειν» Ἡροδ.), ἀλλ' οἱ ἐπιβάται ἐξερχόμενοι τοῦ πλοίου ὠδοιπόρουν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, μετὰ δὲ τὴν τεσσαρακονθήμερον ὠδοπορίαν ταύτην ἐπέβαινον πάλιν εἰς πλοῖον καὶ μετὰ δώδεκα ἡμερῶν πλοῦν ἀφικνοῦντο εἰς τὴν μητροπόλιν τῶν Αἰθιοπῶν, τὴν μεγάλην πόλιν Μερόην καὶ πολιτείαν ἱερατικὴν, ἥς οἱ πολῖται ἐτίμων μεγάλως τὸν Δία καὶ τὸν Διόνυσον μόνους (2), ὧν τὸ μαντεῖον ἀπετέλει τὴν ὑψίστην ἀρχὴν διὰ τῶν θεσπισμάτων αὐτοῦ διατάσσον καὶ τοὺς πολέμους καὶ τὰ τῶν πολέμων.

Ἀπὸ τῆς *Μερόης* δὲ μέχρι τῆς χώρας τῶν Αὐτομόλων ὁ τοῦ Νεῖλου πλοῦς ἀπῆται χρόνον ἴσον τῷ ἀπὸ Ἐλεφαντίνης μέχρι *Μερόης*, ἦτοι δύο περίπου μῆνας. Καὶ ὅτι οἱ *Αὐτόμολοι* ἦτοι οἱ ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἀποστάται τοσοῦτο μακρὰν οὐχὶ μόνον τῶν Αἰγυπτιακῶν ὁρίων (4 μηνῶν δρομου ἀπόστασιν) ἀλλὰ καὶ τοῦ κέντρου αὐτῆς τῆς Αἰθιοπίας (2 μηνῶν ἀπόστ.) ἐγκατεστάθησαν δὲν εἶναι οὐδαμῶς παράδοξον. Ἀλλ' ἔρχεται νῦν ζήτημα ἕτερον: Ἦσαν οἱ *Αὐτόμολοι* οὗτοι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Αἰθιοπίας ἀληθῶς οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀποστάτας, ὡς φαίνεται φρονῶν ὁ Ἡρόδοτος, ἢ μήπως ἐνταῦθα τὸ *αὐτόμολος* εἶναι μεταφραστικὸν ὀνόματος ἰθαγενοῦς τινος λαοῦ ἐρμηνευθέντος *Αὐτόμολοι* καὶ ἐντεῦθεν θεωρηθέντος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐξ Αἰγύπτου ἀποστάτας ἢ αὐτομόλους; Ἐν τῷ Λεξικῷ Ἡσυχίου τοῦ Ἀλεξανδρέως λέγεται: «*Μαχλοῖνας*: τοὺς Αὐτομόλους *Αἰθιοπῶν* οὕτω καλοῦσι». Ἀλλὰ πῶς ἐξηγητέον τὸ ὄνομα τοῦτο;

(1) Κατὰ Wiedemann (ἰδ. τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἡροδότου ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐκδόσει τοῦ Β' βιβλίου τοῦ Ἡροδ. σ. 122) ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς μνημείοις μνημονεύεται τόπος τις *Ταχομψά* (Τε-καμ-σουν ἢ Τα-κεμαου-σιν) καλούμενος, οὗ τὸ ὄνομα φαίνεται ὁ Ἡρόδοτος μετενεγκῶν εἰς τὴν νήσον. Ἦν δὲ ὁ τόπος οὗτος ἱερὸς ἀφιερωμένος τῇ Ἰσιδι.

(2) Φρονοῦσι τινες ὅτι ἡ *Μερόη* ἦν αὐτὰ τὰ *Νάπατα* τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλὰ κατὰ μαρτυρίαν ἥδη ἀρχαίαν ἡ *Μερόη* ἔκειτο ἐγγὺς τῶν *Ναπάτων*, ὡς δὲ ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν *Μερόη* εἶναι ὄνομα Αἰγυπτιακὸν ἢ Αἰθιοπικὸν καλουμένη ἐν τοῖς μνημείοις *Μερούαου* ἢ *Μαρούαου*. Κατὰ Ἰώσηπον εἶναι αὐτὸ τὸ *Σαβὰ* τὸ πολυθρόνητον ἐν τῇ Π. καὶ Ν. Διαθήκῃ.

Ἐπάρχει ἄρα γε ἐν τούτῳ τι ὑπαινισσόμενον Ἰωνας, ἀφοῦ τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται, συνθετικὸν (Μαχλο) ἀναμνήσκει τοὺς Μάχλους τῆς Λιβύης; Ἄλλ' ὑπάρχουσι παρὰ Στράβωνι (ΙΣ 771 καὶ ΙΖ 786) ὡς καὶ παρὰ Πλινίῳ (VI 30, 35) καὶ τὰ Αἰθιοπικῶν λαῶν ὀνόματα Σεμβριταί, Jembarretae (Plin.) ἐρμηνευόμενα ὑπὸ τοῦ Στράβωνος διὰ τοῦ ἔπηλος ἦτοι ξένος, ὅπερ ἀκριβέστερον τοῦ αὐτόμολος δύναται νὰ δοθῇ εἰς τοὺς ἐν Αἰθιοπία οἰκοῦντας Αἰγυπτίους. Ἐκ τῶν εἰρημένων νοεῖται πόσον ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τὰ τῆς ἱστορίας τῶν Αὐτομόλων.

Ἐξεθέσαμεν ἐν μακρολογίᾳ καὶ λεπτολογίᾳ δυνατῇ τὰ τῆς ἱστορίας τῶν λεγομένων Αὐτομόλων ἢ Ἐπηλύδων τῆς τοῦ Ψαμμητίου Α', βασιλείας, διότι αὕτη συνήφθη ἐν τῇ διανοίᾳ τινῶν ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας μετὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πολιτείας τοῦ Ψαμμητίου Α', ἐφ' οὗ πρῶτον ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἱστορικοῖς ἢ Αἴγυπτος ἢ ἐπὶ τῶν Ὀμηρικῶν ἤδη χρόνων ἀρκούντως γνωστῆ οὔσα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καὶ εἰς ἐπικοινωνίαν τινὰ πρὸς τοῦτον διατελοῦσα, κατεστάθη οικειοτάτη, ἔκτοτε δὲ διὰ πολλῶν δεσμῶν, ἐμπορικῶν, πολιτικῶν, πνευματικῶν, ἠθικῶν, ἐπιστημονικῶν, θρησκευτικῶν, συνδεθεῖσα, ἐπὶ χρόνον δὲ οὐχὶ μικρὸν καὶ Ἑλληνικὸν κράτος, εἶτα δὲ καὶ ἐπαρχίαν Ἑλληνικὴν ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν ἀποτελέσασα, δὲν ἔπαυσε μέχρι νῦν ἐν τῷ μεγάλῳ ὀρέματι τοῦ χρόνου καὶ τῶν ποικίλων ἱστορικῶν περιπετειῶν ποικιλοτρόπως συνδεομένη πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ οἰοεὶ τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἀποτελοῦσα. Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὸ ζήτημα, οὗ ἠψάμεθα, ὡς συμπέρασμα τῶν εἰρημένων πάντων λέγομεν ὅτι ὁ τρόπος καὶ τὸ πνεῦμα, ὅφ' ἂν ὁ Maspero ζητεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐπὶ Ψαμμητίου Α' ἐγκατάστασιν Ἑλλήνων ἐν Αἰγύπτῳ, δὲν ἔχονται ἱστορικῆς ἀληθείας καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν οἱ δόντες ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίου Α' στρατιωτικὴν ἀνταρσίαν καὶ εἰς Αἰθιοπίαν μετανάστευσιν καὶ ἔνεκα τοῦ γεγονότος τούτου μισητοὶ τοῖς Αἰγυπτίοις γενόμενοι. Αἱ φυλακαί, ἦτοι οἱ στρατιωτικοὶ σταθμοὶ τῶν Δαφνῶν τῶν Πηλουσίων καὶ τῆς πρὸς Λιβύην Μαρείας καὶ τῆς Ἐλεφαντίνης, ὧν οἱ μάχιμοι φρουροὶ ἀπέστησαν, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τοὺς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίου ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς στρατοπέδοις ἐγκαθεστηκότας Ἕλληνας. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ Maspero λεγόμενα ὅτι οἱ τῶν Αἰγυπτίων μάχιμοι δυσηρεστήθησαν καὶ ἀπεστάτησαν διότι δῆθεν τὴν ὑπὸ τούτων κατεχομένην ἐν τῇ βασιλικῇ φρουρᾷ τιμητικὴν θέσιν τῆς δεξιᾶς κατέλαβον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κἄρες, καταλιπόντες τὴν ἀριστερὰν μόνον εἰς τοὺς μάχιμους τῶν Αἰγυπτίων, εἰσὶ μυθεύματα ἀστεῖα, ἅτινα ἐξάγει ὁ Maspero ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγομένων ἀπλῶς «τοῖσι δὲ αὐτομόλοισι τούτοις οὐνομά ἐστι Ἀσμάχ, δύναται δὲ τοῦτο τὸ ἔπος κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν οἱ ἐξ ἀριστερῆς χειρὸς παριστάμενοι βασιλεῖς». Ἄλλ' ὁ Ἡρόδοτος οὔτε περὶ δεξιᾶς χειρὸς ποιεῖται λόγον οὔτε περὶ τῆς

ἀριστερᾶς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δεξιὰν (ἦν δῆθεν κατέλαβον οἱ Ἕλληνες παραγωνίσαντες τοὺς Αἰγυπτίους ἢ τοὺς Λίβυας), εἰσὶ δὲ οἱ φρονούντες, ὡς ὁ μέγας καὶ σοφὸς αἰγυπτιολόγος G. Ebers, ὅτι οἱ λεγόμενοι Ἀσμάχ ἢ οἱ ἐξ ἀριστερᾶς (ἢ ἀληθῆς καὶ κυριολεκτικῆ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος ἀμφισβητεῖται μετὰ τῶν αἰγυπτιολόγων) ἦσαν οἱ κατέχοντες τιμητικὴν θέσιν καὶ ὄντες οἱ ἀριστοὶ τῶν μάχιμων, λεγόμενοι οἱ ἐξ ἀριστερᾶς διότι ἔργον αὐτῶν ἦτο νὰ κατέχωσι τὰ κινδυνώδη μέρη ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ βασιλέως. Καὶ ταῦτα μὲν δὲν εἶναι σαφῶς ἐγνωσμένα καὶ ἐξηγημένα ἀληθῆς δὲ μόνον εἶναι ὅτι οἱ παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ Νείλου ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίου Α' ἐγκατασταθέντες καὶ τὰ «Ἑλλήνων στρατόπεδα» ἀποτελέσαντες Ἰωνες μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἀμάσιος ἐξαναστάντες ὑπὸ τούτου κατὰσχίσθησαν ἐν Μέμφει καὶ ἀπετέλεσαν βασιλικὴν φρουρὰν ἐνταῦθα (Ἡροδ. Β 154).

Πάντως δ' ἀνάξια προσοχῆς εἶναι ὅσα ὁ Maspero λέγει ὅτι οἱ τῶν ἀνωτέρων τάξεων Αἰγύπτιοι ἐφέροντο πρὸς τὸν Ἕλληνα «ὡς πρὸς παῖδα μὴ ἔχοντα παρελθόν, ὡς πρὸς ἀπόγονον προγόνων βαρβάρων (!) τῶν παρελθόντων αἰώνων». Ταῦτα λέγει ὁ Γάλλος αἰγυπτιολόγος στηριζόμενος ἐπὶ τῆς περιφήμου παρὰ Πλάτωνι (Τιμαίου § 3) παραδόσεως, καθ' ἣν Αἰγύπτιος ἱερεὺς εἶπε τῷ Σόλωνι (ἐπισκεψαμένῳ τὴν Αἴγυπτον μικρὸν πρὸ τῆς τοῦ Ψαμμητίου παμβασιλείας) μετὰ εἰρωνείας πλήρους χάριτος «Ἔ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες ἐστε: (1). Ἄν ὁ Maspero δὲν περιορίζετο εἰς ὅσα τυχαίως ἤκουσε λεγόμενα περὶ τῆς πρὸς τὸν Σόλωνα ῥήσεως τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως, ἀλλ' ἐσπούδαζε τὰ παρὰ Πλάτωνι διὰ μακρῶν περὶ τοῦ διαλόγου τούτου εἰρημένα, πρῶτον μὲν ἤθελε μάθει ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι παρὰ Πλάτωνι λέγονται «μάλα φιλαθήναιοι», λατρεύοντες τὴν αὐτὴν θεὰν αἰγυπτιαστὶ μὲν Νηθ, ἑλληνιστὶ δὲ Ἀθηναῖαν καλουμένην, καὶ ὅτι ὁ Σόλων ἐτιμήθη μάλα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων («σφόδρα τε γενέσθαι παρ' αὐτοῖς ἐντιμος»), δεύτερον δὲ ὅτι ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς τοὺς Ἕλληνας καλῶν «αἰεὶ παῖδας» ἐνόει ἀπλῶς, ὅπερ ἀληθές, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγίνωσκον τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν ἑαυτῶν ὅπως ἐγίνωσκον ταύτην οἱ Αἰγύπτιοι, διότι ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις πολλὰ ἐπῆλθον καταστροφαὶ φυσικαὶ χωρῖσσαι ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων αἰῶνας ἱστορικοὺς ἀπ' ἀλλήλων καὶ δὲν περιορίζοντο αἱ τοιαῦτα καταστροφὰ μόνον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἀφηγηθέντα κατακλυσμὸν τὸν ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος, ἀφοῦ πολλοὶ πρὸ τούτου εἶχον ἐπέλθει κατακλυσμοὶ διὰ τῶν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ὀρεμάτων, οἷων κατακλυσμῶν ἦν ἀπηλλαγμένη ἡ Αἴγυπτος ἢ κατακλυζομένη οὐχὶ ἄνωθεν, ὡς ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ κάτωθεν («τὸ δ' ἐναντίον κάτωθεν πᾶν ἐπαινέειν πέφυκε»), καὶ ὁ Νεῖλος διὰ τοῦ κάτωθεν φερομένου

(1) Ἡ τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως ῥῆσις παρὰ Πλάτωνι ἔχει ὧδε: «Ἔ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες ἐστε, γέρον δὲ Ἕλλην οὐκ ἔστιν».

κατακλισμοῦ οὐ μόνον δὲν καταστρέφει τὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάσσει αὐτὴν τῆς τοῦ ὕδατος ἀπορίας. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὰ τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἱστορίας εἶπεν ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς μεγάλην τινὰ ἀλήθειαν ἱστορικὴν. Ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔσωζον ἐν ἑαυτοῖς τὴν μνήμην τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν γεγονότων διότι πολὺ βραδέως ἤρξαντο χρώμενοι γραμμασιν, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τῆς πρὸ χιλιᾶδων ἐτῶν ἐπιχωριαζούσης χρήσεως τῶν ἱερῶν γραμμάτων διειρήρουν θαλερὰν τὴν μνήμην τῶν μεγάλων γεγονότων οὐ μόνον ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ταύτης, ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, γεγονότων ἀνερχομένων εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ἐτῶν πρὸ τοῦ Σόλωνος (εἰπέ ἱστορικώτερον εἰς 4—5 χιλιάδας ἐτῶν πρὸ τοῦ Σ.). Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως ἦτο, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον ἱερέα, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τὴν ἀρχαιοτάτην τῆς ἱστορίας, ἢ νῦν (ἢ ἐπὶ τοῦ Σόλωνος) πόλις Ἀθηναίων «ἦτο πόλις ἀρίστη πρὸς τε τὸν πόλεμον καὶ κατὰ πάντα εὐνομοιότητα διαφερόντως, ἢ κάλλιστα ἔργα καὶ πολιτεῖαι γενέσθαι λέγονται κάλλιστα πασῶν, ὁπόσων νῦν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἡμεῖς ἀκοὴν παρεδεξάμεθα». Εἰς τὸν Σόλωνα ἐνθουσιῶντα ἐπὶ τοῖς λόγοις τούτοις καὶ παρακαλοῦντα τὸν Αἰγύπτιον ἱερέα νὰ ἐξακολουθήσῃ λέγων ὁ ἱερεὺς οὗτος λέγει τοιαύδε περίπου: Ὅτι παρὰ τῶν Ἀθηναίων τῆς ἀρίστης τῶν πόλεων πρὸ χιλιᾶδων ἐτῶν καὶ εὐνομοιότητος παρέλαβε νόμους καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ τοὺς νόμους τούτους θὰ ἀνεύρῃ ἐν Αἰγύπτῳ μελετῶν τὰ κατ' αὐτὴν ὅτι ἡ πόλις Ἀθηναίων ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς θεᾶς Ἀθηναῆς τραφεῖσα καὶ παιδευθεῖσα προήχθη εἰς μεγαλεῖον, ἢ αὐτὴ δὲ θεὰ ἔθρεψε καὶ ἐπαίδευσε τὴν Αἴγυπτον, ἀλλ' ἐν παντὶ χώρῳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης καὶ ἡμερώσεως καθόλου αἱ Ἀθηναῖαι (πρόκειται πάντως περὶ Ἑλλάδος ἀπάσης) προηγέθησαν τῆς Αἰγύπτου, διότι ταύτην τὴν πόλιν ἐξελέξατο ἡ θεὰ τῆς σοφίας «τὴν εὐκράσιαν τῶν ὄρων ἐν αὐτῇ κατιδοῦσα ὅτι φρονιμωτάτους ἀνδρας οἴσει. Ἄτε οὖν φιλοπόλεμός τε καὶ φιλόσοφος ἡ θεὰ οὕσα, λέγει ὁ ἱερεὺς, τὸν προσφερεστάτους αὐτῇ μέλλοντα οἴσειν τόπον ἀνδρας, τοῦτον ἐκλεξαμένη πρῶτον κατόπισεν. Ὁρκεῖτε δὲ οὖν νόμοις τε τοιοῦτοις χρώμενοι καὶ ἔτι μᾶλλον εὐνομούμενοι πάση τε πάντας ἀνθρώπους ὑπερβεβληκότες ἀρετῇ, καθάπερ εἰκὸς γεννήματα καὶ παιδεύματα θεῶν ὄντας. Πολλὰ μὲν οὖν ὑμῶν καὶ μεγάλα ἔργα τῆς πόλεως τῆδε γεγραμμένα θαυμάζεται, πάντων γε μὴν ἐν ὑπερέχει μεγέθει καὶ ἀρετῇ». Καὶ διηγείται ὁ Αἰγύπτιος ἱερεὺς τὴν γνωστὴν περὶ Ἀτλαντίδος ἱστορίαν, ὅτι ἢ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ νήσῳ τοῦ ἐκτὸς τῶν Στῆλῶν ὠκεανοῦ συστάσα μεγάλη καὶ θαυμαστὴ δύναμις βασιλέων, κρατοῦσα μὲν ἀπάσης τῆς νήσου, πολλῶν δὲ ἄλλων νήσων καὶ μερῶν τῆς ἡπείρου, πρὸς δὲ τούτοις ἔτι τῶν ἐντὸς τῶν Στῆλῶν (παρὰ τὴν νῦν Μεσόγειον καλουμένην θάλασσαν) χωρῶν, ἐν Ἀφρικῇ μὲν ἐκυρίευσεν πᾶσαν τὴν μέχρι Αἰγύπτου χώραν, τῆς δὲ Εὐρώπης τὰ μέχρι Τυρρησίας (Τοσκάνης) ὅτι αὐτὴ ἢ δύναμις συσταθεῖσα ἔμελλεν

ἐν μιᾷ ὁρμῇ νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ Αἴγυπτον καὶ Ἑλλάδα, ὅτι δὲ ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων τῇ δυνάμει αὐτῆς ἀπέκρουσε τὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἀπεσόβησε τὸν κίνδυνον. «Πάντων γὰρ προστάσα εὐψυχία καὶ τέχναις ὅσαι κατὰ πόλεμον, τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἠγουμένη, τὰ δ' αὐτὴ μονωθεῖσα ἐξ ἀνάγκης τῶν ἄλλων ἀποστάντων, ἐπὶ τοὺς ἐσχάτους ἀφικομένη κινδύνους, κρατήσασα μὲν τῶν ἐπιόντων τροπαια ἔστησε, τοὺς δὲ μήπω δεδουλωμένους διεκόλυσε δουλωθῆναι, τοὺς δ' ἄλλους, ὅσοι κατοικοῦμεν ἐντὸς ὄρων Ἡρακλείων ἀφθόνως ἀπαντας ἠλευθέρωσεν. Ὑστέρῳ δὲ χρόνῳ, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ ἱερεὺς τῷ Σόλωνα, σεισμῶν ἐξαισίῳν καὶ κατακλισμῶν γενομένων, μιᾶς ἡμέρας καὶ νυκτὸς χαλεπῆς ἐπελθούσης, τό τε παρ' ὑμῖν μάχιμον πᾶν ἀθρόον ἔδω κατὰ γῆς, ἢ τε Ἀτλαντὶς νῆσος ὡσαύτως κατὰ τῆς θαλάττης δῦσα ἠφανίσθη».

Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα κατὰ πόσον τὰ παρὰ Πλάτωνι ἐκτιθέμενα ταῦτα διηγήματα, τὰ διηγηθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος πρὸς τὸν πάππον τοῦ παρὰ Πλάτωνι ἐκτιθέντος αὐτὰ Κριτίου, ἔχουσί τινα πυρῆνα ἀληθείας. Τὸ τοιοῦτον εἶναι ζήτημα σπουδαιότατον, ὅπερ δὲν θὰ πραγματευθῶμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα. Ἐκεῖνα, δὲ ἃ ἐξέθεμεν αὐτὰ τὰ ἀνωτέρω παρὰ τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως ἐκτιθέμενα, συμφωνοῦσιν ἄρα γε πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Maspero, στηριζομένου ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν δηλώσεων τοῦ εἰρημένου παρὰ Πλάτωνι ἱερέως, ἰσχυριζόμενα ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τοὺς χρόνους Σόλωνος καὶ Ψαμμητίχου Α' ἐθεώρουν Ἕλληνας καὶ Ἀθηναίους ἀπογόνους προγόνων βαρβάρων ἢ ἀναιροῦσιν ἄρδην καὶ πρόρριζα ταῦτα, μαρτυροῦντα ἀπλῶς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ἀμαθείας περὶ τὰ Ἑλληνικά, μεθ' ἧς ὁ περίφημος αἰγυπτιολόγος Γάλλος ἐξήνεγκε τὴν ἐλεγχθεῖσαν ὑφ' ἡμῶν δήλωσιν αὐτοῦ, ἀπαξ ἔτι καὶ αὐτὸς παρασχὼν μαρτύριον τρανώτατον τῆς ἀληθείας τοῦ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ῥηθέντος

«Ἄπαντα δυσχέρεια τὴν αὐτοῦ φύσιν

ὅταν λιπὼν τις δρᾷ τὰ μὴ προσεικότα»;

Ἴνα νοήσῃ τις ἀκριβῶς τὰ ὑφ' Ἑλλήνων περὶ Ἑλλάδος καὶ Αἰγύπτου ρηθέντα δὲν ἀρκεῖ νὰ γινώσκῃ μόνον τὴν Αἰγυπτιακὴν, ἀλλὰ πρέπει νὰ σπουδάξῃ καὶ τὰ Ἑλληνικά. Ἄλλ' ὁ Maspero περιέπεσε καὶ εἰς ἄλλην τινὰ οὐχὶ ὀρθὴν γνῶμην περὶ τῶν ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς κοινωνικαῖς τάξεσιν ἐπικρατούντων αἰσθημάτων περιφρονήσεως καὶ μίσους πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἡρόδοτος (B 41) λέγει ὅτι οὔτε ἀνὴρ Αἰγύπτιος οὔτε γυνὴ ἀνδρα Ἕλληνα δύναται νὰ φιλήσῃ διὰ τοῦ στόματος, οὐδὲ μαχαίρας ἀνδρὸς Ἕλληνος ποιεῖται χρῆσιν, οὐδὲ ὀβελῶν οὐδὲ λέβητος, οὐδὲ κρέατος βοῦς ἐσφαγμένου ἑλληνικῇ μαχαίρᾳ δύναται νὰ γευθῇ. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα μίσους πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ φυσικὸν ἐπακολούθημα θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ συνηθείας. Οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἐγεύοντο κρέατος θηλείας βοῦς, διότι αἱ θήλειαι βόες ἐθεωροῦντο ἱεραὶ τῆς Ἰσιδος καὶ τὸ ἐσθίειν ἐκ τοῦ κρέατος αὐτῶν ἦτο

μέγα ἁμάρτημα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνας καὶ ἔσφαζον θηλείας βοῦς καὶ ἐγεύοντο τῶν κρεάτων αὐτῶν, τὸ στόμα αὐτῶν δὲν ἐθεωρεῖτο καθαρὸν ὑπὸ τῶν ἄγαν εὐσεβῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ὁ εὐσεβὴς δὲ Ἰουδαῖος μέχρι νῦν δὲν γεύεται κρέατος μὴ καθαροῦ (κασίω) μὴ πρότερον ὑπὸ τοῦ Ῥαβίνου εὐλογημένου. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι οὐχὶ μόνον μετὰ Ἑλλήνων δὲν συνέτρωγον, ἀλλ' ἀπέφευγον ἐπιμελῶς καὶ τὸ μετὰ ἄλλων ξένων συντρώγειν. Καὶ ὁ Ἰωσήφ αὐτός, ὡς Αἰγύπτιος, δὲν συνέτρωγε μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ (ιδ. Γενέσ. ΜΓ' 31 «Καὶ παρέθηκαν αὐτῷ μόνω, καὶ αὐτοῖς (τοῖς ἀδελφοῖς) καθ' ἑαυτούς, καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις τοῖς συνδειπνοῦσι μετ' αὐτοῦ καθ' ἑαυτούς· οὐ γὰρ ἐδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι συνεσθίειν μετὰ τῶν Ἑβραίων ἄρτους· βδέλυγμα γὰρ ἐστὶ τοῖς Αἰγυπτίοις»). Καὶ ἐν Ἰνδίας, ὡς γνωστόν, οἱ Βραχμᾶνες δὲν γεύονται κρέατος ζῴων ἕνεκα τῶν περὶ μετεμψυχώσεως ἰδεῶν (1).

Ἄλλὰ τὰ τοιαῦτα ἐκ προλήψεων θρησκευτικῶν ἐν ταῖς κατωτέραις ἰδίως κοινωνικαῖς τάξεσιν ὑφιστάμενα ἤθη οὐδαμῶς χαρακτηρίζουσι τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους καὶ δὴ τοῦ κράτους καὶ τῶν κρατούντων πρὸς τοὺς ξένους πολιτείαν. Τοῦναντίον δὲ ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν Ὀδυσσεΐα (Ξ 246 κξ.) περιφημος ἀφήγησις τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς τοὺς συλληφθέντας Ἕλληνας πειρατὰς γενομένων ἔργων μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ὀμηρικὸς ἤδη Ἑλληνικὸς κόσμος δὲν ἐθεώρει τὴν Αἴγυπτον χώραν μισόξενον καὶ μισέλληνα. Δὲν φαίνεται δὲ ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου παραδιδόμενον (Α 67) ὅτι πρῶτον ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίχου Α' (564 π.Χ.) ἠνεψύχη ἡ Αἴγυπτος τοῖς Ἕλλησιν, ἀφοῦ εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ Σόλων οὐ πολὺ μετὰ τὸ 594 π.Χ. (ἔτος τῆς ἀρχοντίας καὶ νομοθεσίας αὐτοῦ) ἐπεσκέψατο τὴν Αἴγυπτον. Αἱ δὲ τιμαί, ὧν ἀπέλαυον ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Σόλων καὶ οἱ μετὰ τοῦτον εἰς Αἴγυπτον μεταβάντες ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας μετὰ τὰ Μηδικὰ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συναφθεῖσαι φιλικώταται συμμαχικαὶ σχέσεις τῶν κατὰ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας ἐξανισταμένων ἐγγχωρίων ἡγεμόνων καὶ ἡ ὑποδοχή, ἧς ἐτύγγανον οἱ εἰς τὸ χρηστήριον τοῦ Ἀμμωνος μεταβαίνοντες Ἕλληνες, ἔτι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονὸς τῶν τοῦ Ψαμμητίχου πρὸς τοὺς Ἕλληνας φιλικωτάτων σχέσεων καὶ τῆς ἐκτοτε ἀρξαμένης σπουδῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς τῆς εἰς Αἴγυπτον χάριν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν μεταβάσεως πλήθους ἐπιφανῶν Ἑλλήνων (ἀπὸ τοῦ 6 π.Χ. ἰδίως αἰῶνος) καὶ ἡ ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα ἐν τῷ κέντρῳ ἀκριβῶς τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν Αἰγυπτίων Ἡλίου πόλει δια-

(1) Ὅ ταῦτα γράφων συνδειπνῶν μετὰ Βραχμᾶνος ἐπισήμου (τῷ 1889) ἐν Στοκχόλμῃ γενομένου κρέατος ἔμαθον παρὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ ὅτι ἐπιτρέπεται τοῖς Βραχμᾶσι κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν περιστάσεων ν' ἀπαλλάττωσιν ἑαυτούς τῶν περὶ τὴν βρῶσιν καὶ σιν περιοριστικῶν θρησκευτικῶν διατάξεων καὶ ἐθίμων.

τριβῆ τοῦ Εὐδόξου καὶ τοῦ Πλάτωνος, ὧν αἱ κατοικίαι ἐδείκνυντο τοῖς ξένους μετὰ αἰῶνας ἔτι ὑπ' αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ὅτι ὁ Εὐδόξος εἶχεν ἐγείρει ἀστεροσκοπεῖον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, πᾶν ἄλλο μαρτυροῦσιν ἢ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι περιεφρόνουν τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ἡ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἀρξαμένη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ συγχώνευσις τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ βίου ἡ εὐροῦσα τὴν σφραγίδα αὐτῆς ἐν τῷ Νεοπλατωνισμῷ καὶ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτ' αὐτὸ μαρτυρεῖ. Ἄν δὲ ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν ὑπῆρξε πλήρης καὶ ὑφίσταται τις διάστασις πνευματικὴ μέχρι σήμερον μετὰ τῶν γνησίων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοῦτο προῆλθε διότι ἐκάτερος τῶν λαῶν εἶχε μέγα παρελθὸν ἴδιον καὶ πρὸς ταῖς πολλαῖς δυνάμεις τῆς ἀμοιβαίας ἔλξεως ὑπῆρχον καὶ δυνάμεις ἀπώσεως. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ψαμμητίχου.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ψαμμητίχου Α' καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς μακροῦς βασιλείας τοῦ Ψαμμητίχου Α' συνέβησαν πολλὰ καὶ μεγάλα γεγονότα ἐν τῇ Ἄνω Ἀσίᾳ μεγάλας προπαρασκευάσαντα μεταβολὰς ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ αὐτῆς. Τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ ἐξίκετο εἰς τὸ ἑπακρον δυνάμειος πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς, ἤρξατο καταπίπτον μετὰ τὸν θάνατον τούτου. Ἡ πολιτικὴ δύναμις τῆς Ἀσσυρίας, ἧτις μέχρι τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ ἐξετείνετο κυρίως ἐπὶ χώρας Σημιτικῆς, Συρίας, Παλαιστίνης, Μεσοποταμίας, Βαβυλωνίας, τὸ βόρειον τῆς Ἀραβίας καὶ τὴν ἐν μέρει Ἀλαροδικήν, ἐν μέρει Ἀριαν Ἀρμενίαν, ἐξετάθη καὶ ἐπὶ χώρας Ἀρίας πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὰ σφριγῶντα Ἄρια ἔθνη τῆς Ἀριανῆς, ἰδίως τοὺς Πέρσας, ὡς καὶ τοὺς ἐξαριανισθέντας (ἡ ἐξιριανισθέντας) πρότερον Ἀλαροδίους ἢ Τουρανίους Μήδους. Αὕτη δὲ ἀκριβῶς ἡ μεγάλη ἔκτασις καὶ τὸ πολυμιγὲς τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν ἐπήνεγκεν ἐσωτερικὴν χαλάρωσιν καὶ ἐξωτερικὴν ἀντίδρασιν, ἰδίως ἐκ μέρους τῶν Μήδων, καὶ σύστασιν λαῶν, ἐναντίον τῆς Νινευί. Ἄλλὰ τὸ κυρίως καταστρέψαν τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος ἦν ἡ μεγάλη μετανάστευσις λαῶν Σκυθικῶν ἀπὸ βορρᾶ, ὧν αἱ καταστρεπτικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐξίκετο μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου ὡς ἐκ θαύματος σωθείσης ἀπὸ τῆς καταστροφῆς ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης εἰς τοὺς ἐπιδρομῆς ἐπιδημικῆς νόσου (ιδ. περὶ αὐτῆς). Παρὰ τὰ λεγόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ Μασπερο ὅτι ὁ Ψαμμητίχος ἕνεκα τῆς γνωστῆς στρατιωτικῆς ἀποστασίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἐν τῇ Ἄνω Ἀσίᾳ ἐπελθοῦσαν κατάστασιν, ὅτε Ἡρόδοτος καὶ ὁ Διόδωρος μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Ψαμμητίχος ἐπαναλαβὼν τὰ ὑπὸ πολλῶν προγενεστέρων βασιλέων περὶ κατακτῆσεως Συριακῶν χωρῶν σχέδια, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων. Περὶ τῆς στρατείας ταύτης ὀλίγα μόνον εἶναι γνωστά. Ὁ Διόδωρος (Α 67) ἐν παρόδῳ μόνον ποιεῖται μνησίαν τῆς ἐπὶ Συρίαν στρατείας τοῦ Ψαμμητίχου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀποστασίας τῶν Αἰγυπτίων μαχίμων ὡς κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην γενεμένης, ἧς στρατείας

ἄλλως οὐτὲ τὰ αἷτια οὐτὲ τὴν ἔκτασιν ἀναφέρει. Ὅτι ἐγένετό τις στρατεία τοῦ Ψαμμήτιχου ἐπὶ τὴν Συρίαν μαρτυρεῖται καὶ ἐμμέσως ἐκ τινων ἐπιγραφικῶν μνημείων τῆς Συρίας, ἐν οἷς μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ψαμμήτιχου. Ὁ μόνος, ὅστις, ἐν ὀλίγοις, ἀλλὰ σαφεστάτοις λόγοις μνημονεύει τῆς στρατείας εἶναι ὁ Ἡρόδοτος λέγων (B 157) «Ψαμμήτιχος δὲ ἐβασίλευσε Αἰγύπτου τέσσαρα καὶ πεντήκοντα ἔτα, τῶν τὰ ἐνὸς δέοντα τριήκοντα (29) Ἄζωτον τῆς Συρίας μεγάλην πόλιν προσκατήμενος ἐπολιόρκει, ἐς ὃ ἐξεῖλε· αὕτη δὲ ἡ Ἄζωτος ἀπασέων πολιῶν ἐπὶ πλείστον χρόνον πολιορκουμένη ἀντέσχε τῶν ἡμεῖς ἴδμεν». Ταῦτα λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλὰ πόθεν ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ Ψαμμήτιχος νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Φιλισταϊκῆς πόλεως καὶ νὰ δαπανήσῃ χρόνον 29 ἐτῶν πρὸς κατάληψιν αὐτῆς; Ἡ Ἄζωτος (ἔβραϊστὶ Asdod) ἦτο μία τῶν πέντε Φιλισταϊκῶν πόλεων, αἵτινες πᾶσαι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν μεγάλων βασιλέων Τωθμούσεων τῆς 17ης καὶ Ῥαμεσῆ τῆς 18ης δυναστείας ὑπέκειτο εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν Ἀσσυρίων βασιλέων Ἀσσαρχαδδῶν καὶ Ἀσσουρβανιπάλ πᾶσα ἡ Φιλισταϊκὴ χώρα καὶ πᾶσα ἡ ἐκ τούτων τὸ ὄνομα λαβοῦσα παρ' Ἑλλησι Παλαιστίνη ὡς καὶ αὕτη ἡ Αἴγυπτος ὑπέκειτο τῇ Ἀσσυρίᾳ, ἡ ὑποτέλεια δὲ αὕτη τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος διατηρηθεῖσα ἐπὶ τῆς πολυαρχίας (τῆς λεγομένης δωδεκαρχίας) τῆς ἐπακολουθησάσης τῇ καταλύσει τῆς Αἰθιοπικῆς δυναστείας καὶ διατηρουμένη ἔτι κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς παμβασιλείας τοῦ Ψαμμήτιχου Α' φαίνεται ὅτι ἐπαύσατο ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ψαμμήτιχου Α', κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀσσουρβανιπάλ ὅτε οὗτος περιεπλάκῃ εἰς ἐμφυλίους καὶ εἰς ἀλλοφύλους πολέμους πολλούς, ἡ δὲ πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Ἄζωτου φαίνεται συμπίπτουσα πρὸς τὸν ἐναντίον τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Αἰγύπτου αὐτῆς γενόμενον πιθανῶς πόλεμον. Πάντως δὲ ἡ μετὰ μακροχρόνιον πολιορκίαν ἄλωσις τῆς Ἄζωτου ἀπέτελει ἐπεισόδιον τῆς μακρᾶς μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Ἀσσυρίας ἐμπολέμου καταστάσεως τῆς ληξάσης πιθανῶς μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ (625 π. Χ.). Ἡ ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς διαδόχου τοῦ Ἀσσουρβανιπάλ Ἀσσουριδιλάνι, ὡς φαίνεται, ἀρξαμένη φοβερὰ ἐπὶ τὴν Ἀσσυρίαν καὶ ἐπὶ πλῆθος ἄλλων χωρῶν Σκυθικὴ ἐπιδρομή, ἡ ἐπεκταθεῖσα πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Μηδίας καὶ Περσίας, πρὸς δυσμὰς μέχρι τῶν ἁκτῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ πρὸ τούτων μέχρι τῆς Φιλισταϊκῆς χώρας, ἡ κυρίως ἐπενεγκοῦσα τὴν πτῶσιν τῆς Νινευῆ (περὶ τὰ 620 π. Χ.) ἠπέλησεν, ὡς εἴπομεν, καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλ' αὕτη ἐσώθη, ὡς εἴπομεν, διὰ τε τῆς ἐκραγείσης ἐν τῷ βαρβαρικῷ ἐπιδρομικῷ στρατῷ ἐπιδημικῆς νόσου καὶ διὰ τῶν τοῦ Ψαμμήτιχου πρὸς τοὺς βαρβάρους, δόρων καὶ παρακλήσεων (Ἡροδ. Α 105 «ἐπέετε ἐγένοντο (οἱ Σκύθαι) ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Συρίῃ, Ψαμμήτιχος σφεας Αἰγύπτου βασιλεὺς ἀντιάσας δώροισί τε καὶ λιτῆσι ἀποτράπει τὸ προσωτέρω μὴ πορεύεσθαι»).

Ταῦτα τὰ κυριώτερα ἐξωτερικὰ γεγονότα τῆς μακρᾶς τεσσάρων καὶ πεντήκοντα ἐτῶν βασιλείας τοῦ Ψαμμήτιχου Α', ἀλλ' ἡμῖν διαφέρουσι τὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας πολιτείας τοῦ βασιλέως τούτου.

Ὁ Ψαμμήτιχος Α' καλεῖται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου «φιλέλλην», ἦν προσωνομίαν ὁ Ἡρόδοτος δίδωσιν εἰς τὸν τρίτον μετὰ τοῦτον βασιλεύσαντα Ἄμασιν. Μεταξὺ δὲ τῶν φιλελληνικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως ὁ Διοδῶρος ἀναφέρει, πλὴν τῶν ἀνωτέρω περὶ διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους διερμηνεῖς γραφέντων, καὶ αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ (τὸν Νεκῶν πάντως). Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Διοδώρου παραδιδόμενον ὅτι πρῶτος ὁ Ψαμμήτιχος ἐκ τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ἤνοιξε τὴν Αἴγυπτον εἰς τοὺς ξένους καὶ δὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ὁ Ψαμμήτιχος ὁ ἰδρῦσας *στρατοπέδον* Ἑλλήνων καὶ Καρῶν ἐν τῇ Ἄνω Αἰγύπτῳ, ἐν τῷ νομῷ Πηλουσίου (ἐν τῷ νῦν Ζαγαζίκ), ἴδρυσεν ἀληθῆ κοινότητα Ἑλληνικὴν ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς φαίνεται, αὐτόνομον, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἤρξατο ἐπιμῖξια συχνότερα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων, καὶ οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο νὰ μανθάνωσιν ἀκριβῶς τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατασταθέντων Ἑλλήνων καὶ Καρῶν χρησιμευόντων ὡς μεσαζόντων (Ἡρ. Β 154) «Τούτων δὲ (Ἰώνων καὶ Καρῶν) οἰκισθέντων ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ Ἕλληνες οὕτω ἐπιμισγόμενοι τούτοις τὰ περὶ Αἴγυπτον γινόμενα ἀπὸ Ψαμμήτιχου βασιλέως ἀρξάμενοι πάντα καὶ τὰ ὕστερον ἐπιστάμεθα ἀτρεκέως· πρῶτοι γὰρ οὗτοι ἐν Αἰγύπτῳ ἀλλόγλωσσοι κατοικήθησαν». Καὶ ἀφοῦ δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Ἄμασις μετόπισε τοὺς Ἕλληνας τούτους καὶ Κᾶρας εἰς Μέμφιν, ἐδείκνυντο καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Ἡροδότου «οἱ ὄλκοι τῶν νεῶν καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκημάτων», σώζονται δὲ μέχρι σήμερον (ὅπερ δὲν λέγει ὁ Ἡρόδοτος) ἐπιγραφαὶ ἐν ἀλφαβήτοις ἰδιαιτέροις, ὁμοίαις πρὸς τὸ Ἑλληνικόν, τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας διδάσκουσαι ἡμᾶς καὶ περὶ τῶν γλωσσῶν τῶν Καρικῶν λαῶν. Ὁ Ψαμμήτιχος Α', ὅστις, ὅτε ἦν ἀπλοῦς ἡγεμονόπαις ἐν τῷ νομῷ Σαΐδος, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Νεκῶ διατελοῦντος ἡγεμόνος (νομάρχου) ὑποτελοῦς τῇ Ἀσσυρίᾳ, εἶχε προσλάβει, πρὸς τιμὴν τῶν Ἀσσυρίων, τὸ Ἀσσυριακὸν ὄνομα Ναβουσιζιπαννί (Ναβοῦ [Ἐρμη] σῶσόν με), ὁ ὑπὸ τοῦ Διοδώρου «φιλέλλην» καλούμενος κατὰ τὸν αὐτὸν Διοδῶρον (Α' 67) συνῆψε φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ πρὸς ἄλλας Ἑλληνικὰς πολιτείας· ἀλλ' ὡς φαίνεται τὰ περὶ συμμαχίας ἀναφέρονται εἰς ἀπλᾶς φιλικὰς πολιτικὰς σχέσεις, τοῦ Ἡροδότου οὐδένα ποιουμένου λόγον ἢ ὑπαινιγμὸν περὶ συμμαχίας.

Ὁ τέσσαρα καὶ πεντήκοντα ἔτη ὡς μονάρχης ἐφ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου βασιλεύσας Ψαμμήτιχος Α', ὁ ἀποκαταστήσας τὴν Αἰγυπτιακὴν μοναρχίαν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ πολιτειακὴν ὄντοτητα τῆς Αἰγύπτου, ὁ ἀποσεύσας τὴν πρὸς τὴν Ἀσσυρίαν ὑποτελείαν, ἠνώρθωσε καὶ ἐξωτερικῶς τὴν πολιτικὴν δύναμιν καὶ

αἴγλην τῆς Αἰγύπτου κτησάμενος ἢ μᾶλλον ἀνακτησάμενος τὸ ἐπὶ τῆς νοτίου Συρίας ἐκλιπὸν κράτος τῆς Αἰγύπτου, αὐτὴν δὲ τὴν Αἴγυπτον βοηθεῖα τῆς τύχης, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φρονίμου πολιτικῆς τηρήσας ἀσινῆ ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀπὸ Κανκάσου καὶ Μηδίας καὶ Περσίας μέχρι Ἀσσυρίας καὶ Κιλικίας καὶ Σάρδεων καὶ Ἐφέσου ἐκταθείσης καταστρεπτικῆς Σκυθικῆς ἐπιδρομῆς ἐπεμελήθη δὲ ἰσχυρῶς καὶ τῶν ἔργων τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ διανοίξας τὴν Αἴγυπτον εἰς ἐπιμιξίαν πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, εἰργάσατο δὲ καὶ κατέλιπε μνημεῖα ἀρχιτεκτονικῆς ἀξία λόγου διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐγεροθέντων ἐν Μέμφιδι μεγαλοπρεπῶν προπυλαίων τοῦ ἐνταῦθα ναοῦ τοῦ Φθᾶ ἢ Ἡφαίστου καὶ τῆς ἀπέναντι τούτων αὐλῆς τοῦ Ἄπιδος, πάσης περιστύλου καὶ πλήρους εἰκόνων, ἐν ἧ ἀντὶ κίωνων ἴσταντο κολοσσοὶ ἤτοι στῆλαι τετράγωνοι κολοσσαῖαι δωδεκαπῆχεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο ἀγάλματα τοῦ βασιλέως· ἐδρυλλήθη δὲ καὶ ὡς φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Διὰ πάντων δὲ τῶν πολεμικῶν καὶ τῶν εἰρηνικῶν αὐτοῦ ἔργων μεγάλην ἐκτίησεν ὁ Ψαμμήτιχος Α' φήμην, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἕλλησι, διακοσμηθεῖσαν δι' ἀνεκδότων, οἷον καὶ τὸ περὶ ἐρεῦνης καὶ ἀναζητήσεως τῆς πρώτης γλώσσης τῶν ἀνθρώπων (Ἡρ. Β 2), ὡς καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου (Κλεάρχου Ἀποσπ. 74) καὶ τοῦ βάθους τοῦ ποταμοῦ τούτου (Ἡροδ. Β 18), καὶ κατετάχθη ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς περὶ Αἰγύπτου ἱστορήμασι μεταξὺ τῶν μεγάλων μυθικῶν κατακτητῶν βασιλέων (Στραβ. Α 61). Ὁ Ψαμμήτιχος Α' τελευτήσας (610 ἢ 609 π. Χ.) κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νιχῶν (ἢ Νεκῶν).

Νιχῶ (610-595). Οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν μεγάλων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ὀνομαστοτάτων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ ἡγεμόνων, ὁ πρῶτος δὲ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν παιδευθεὶς βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου. Ὦν ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ πεφωτισμένος καὶ μεγαλεπήβολος ἐν τοῖς διανοήμασι καὶ βουλευμασιν αὐτοῦ μεγάλων ἐπελάβετο ἔργων πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν καὶ δὴ καὶ ἐπιστημονικῶν καὶ ἐξετέλει αὐτά. Ζητήσας ἐν πρώτοις νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τῆς Αἰγύπτου, περαιτέρω τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ψαμμήτιχου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀζώτου καταληφθείσης Φιλισταϊκῆς χώρας, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χώρας, ὧν ἦρχον οἱ βασιλεῖς τοῦ τότε ἀκριβῶς καταλυθέντος Ἀσσυριακοῦ κράτους· ἐν τῇ στρατείᾳ δ' αὐτοῦ ταύτη συγκρουσθεὶς ἐν Μαγδώλῳ ἢ Μεγιδδῶ τῆς Γαλιλαίας πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα Ἰωσίαν (ὅστις εἶτε ὡς σύμμαχος τοῦ ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους προελθόντος νέου Βαβυλωνιακοῦ ἢ Χαλδαϊκοῦ κράτους, οὗ ἦρχεν ὁ Χαλδαῖος Ναβοπολάσσαρ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορος Β', εἶτε καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀμυνόμενος ἐναντίον τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰς Παλαιστίνην εἰσβολῆς ἀντετάχθη τῷ Νεκῶ) κατενίκησεν αὐτὸν πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ, προήλασε δὲ νικηφόρος μέχρι τῆς βορείου Συρίας ἀφοῦ κα-

τέλαβε τὴν μεγάλην Παλαιστίνικὴν πόλιν Κάδυτιν (1). Ἄλλ' ἐν τῇ ἐν Κιργησίοις ἢ Καρκαμῖς (Χαρμᾶς παρὰ Ο') συγκροτηθεῖσῃ μάχῃ (607 π. Χ.) ἠττήθη ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων καὶ ὑποχωρῶν ἐγκατέλιπε πᾶσαν τὴν Συρίαν εἰς τὴν διακρίσιν τοῦ νικητοῦ τοῦ προελάσαντος· μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου. Ποῖον τέλος ἔλαβεν ὁ πόλεμος οὗτος ὡς πρὸς τὰς περαιτέρω σχέσεις Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίων τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἀληθὲς μόνον εἶναι ὅτι ὁ Νεκῶ ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσίου εἶχε καταστῆ κυρίαρχος τῆς Παλαιστίνης ἀπάσης καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ καθελὼν τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀναρρηθέντα βασιλέα υἱὸν τοῦ Ἰωσίου Ἰωαχάζ, τοῦτον μὲν ἐπεμψεν αἰχμάλωτον εἰς Αἴγυπτον, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν οὗτος, βασιλέα δὲ τῶν Ἰουδαίων κατέστησε τὸν τοῦ Ἰωσίου ἕτερον υἱὸν Ἐλιακείμ, μετονομασθέντα νῦν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σοφοῦ Νεκῶ ἐπὶ τὸ Ἰουδαϊκῶς ὀρθοδοξότερον Ἰωακείμ (2), ἐτιμογράφησε δὲ ὁ Ἰωακείμ πᾶσαν τὴν χώραν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ βασιλείου καὶ ἐπέβαλε φόρον τοῖς ὑπηκόοις, ἐξ οὗ ἐτέλεσε τῷ Νεκῶ ἑκατὸν ταλάντων ἀργυρίου καὶ ἑνὸς ταλάντου χρυσοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Χαρμᾶς ἦτταν ἀπεχώρησεν ὁ Νεκῶς τῆς Ἰουδαίας πάσης. Ἄλλ' ὁ νικητὴς Ναβουχοδονόσορ ἀνακτησάμενος νῦν πᾶσαν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην δὲν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὡς ἐνόμισάν τινες τῶν νεωτέρων, οὔτε νῦν οὔτε μετὰ τὴν βραδυτέραν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ βασιλείου καὶ τὴν Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων (588 π. Χ.). Οὕτως ἀπέτυχεν ἢ τοῦ Νιχῶ ἐπιβολὴ περὶ ἀνορθώσεως τῆς Αἰγυπτιακῆς κυριαρχίας ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἐξωτερικὴ κατακτητικὴ πολιτικὴ τοῦ Νεκῶ δὲν ὑπῆρξε μέχρι τέλους εὐτυχῆς, ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε γόνιμος εἰς ἔργα μεγαλεπήβολα. Καὶ ὁ Νεκῶς, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, φιλελληνικὴν μετῆε πολιτικὴν.

(1) Κάδυτις ὑπὸ τινων θεωρεῖται αὐτὴ ἢ Ἱερουσαλὴμ, ἥτις ὑπὸ τῶν Ἀράβων καλεῖται μέχρι σήμερον *Κούτς* (καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων *Κουτούς-σερίφ* = ἱερὸν *Κουτούς*, εἰ καὶ τὸ *Κούτς* (*Kuds*) αὐτὸ φαίνεται σημαίνον ἱερὸν· Ἀραβ. *καδούς* = ἱερός), κατ' ἄλλους δὲ ἡ Φιλισταϊκὴ πόλις Γάζα, ἥς τὸ ὄνομα τὸ Ἀσσυριακὸν κατὰ τοὺς ἀσσυριολόγους εἶναι Γαζίτου. Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἀπλῶς (Β 159) «καὶ Συρίοισι (Παλαιστίνιοις) ὁ Ἡρόδοτος ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα Ἰουδαῖος, Ἰουδαία, Ἰσραήλ) περὶ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδώλῳ ἐνίκησε, μετὰ δὲ τὴν μάχην Κάδυτιν πόλιν τῆς Συρίας εἰσῆκεν μεγάλην εἴλε (Περβλ. τὰ ἐν τῷ Β' Τόμῳ σ. 488 κέξ. περὶ τούτων γραφέντα).

(2) Ἐλιακείμ καὶ Ἰωακείμ εἰσὶν ὀνόματα ταυτόσημα, ἀμφοτέρω σημαίνοντα «ὁ Θεὸς ἀνορθοῦ». Ἀλλὰ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ Ἐλιακείμ ὁ Θεὸς καλεῖται Εἰλ (κατὰ τὸ προμασαϊκὸν ὄνομα τοῦ Θεοῦ), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ Ἰεχωβά (τῷ (= Ἰεχωβά,) ακίμ) κατὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσῆ καὶ ὑπὸ τοῦ Μωσῆ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ ὄνομα τοῦ ὄντος Θεοῦ.

Ἀξιομνημόνευτον σύμπτωμα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦν ὅτι μετὰ τὴν ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων νίκην τοῦ Μαγδώλου καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ τῆς Γάζης, ὁ Νεκῶ τὴν στολήν, ἦν ἐφόρει ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ τοῦ Μεγιδδῶ ἢ Μαγδώλου, ἔπεμψεν ὡς δῶρον ἀναμνηστικὸν εἰς τὸν παρὰ τὴν Μίλητον περίφημον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ μαντεῖον τῶν Βραγχιδῶν, ἵνα οὕτως ἐλκύσῃ, ὡς φρονοῦσί τινες, τὴν ἀφοσίωσιν τῶν ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ Ἑλλήνων. Ὡς δὲ γνωστόν, καὶ ὁ Κροῖσος ὁ Λυδῶν βασιλεὺς ἔπεμψε δῶρον εἰς τοὺς Βραγχιδῆς τῶν Μιλησίων (Ἡρ. Α' 94). Μέγα ἔργον ἐκπολιτιστικὸν τοῦ Νικῶ ἦτο ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσα διὰ διώρυχος ἐνωσις τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μετὰ τοῦ Νείλου καὶ διὰ τούτου μετὰ τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Οἱ πρῶτοι πρὸ τοῦ Νεκῶ τοιαύτην ἐπιβολὴν συλλαβόντες βασιλεῖς Αἰγύπτου ἦσαν ὁ Σέθης Α' καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ῥαμεσῆς Β'. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τὸ ἀρξάμενον ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεκόπη ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ βασιλέως Ῥαμεσῆ Β' ἀπὸ φόβου ὁμοίου τῷ κατὰ τὸν παρελθόντα (19ον) αἰῶνα ὑπὸ τινων ἐπιστημονικῶν κύκλων δηλωθέντι μὴ ἔνεκα τοῦ μείζονος ὕψους τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς κατακλυσθῆ ἢ Αἴγυπτος (τοῦ ὕψους τούτου ὑπολογιζομένου εἰς 9907 μ.). Ἄλλ' ὅτι αἱ ἐπὶ Σέθη καὶ Ῥαμεσῆ Β' ἢ Σεσώστριδος γινόμεναι ἐργασίαι εἶχον σπουδαίως προχωρήσει μαρτυροῦσι τὰ εἰρηπία τῶν οἰκημάτων καὶ τῶν ναῶν τῶν μεταξὺ τοῦ Νείλου καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Κασιώτιδος χερσονήσου ὑπερθεῖν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς κτισθέντων λιμνῶν, δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ἡ διώρυξ. Οἱ βασιλεῖς καὶ αἱ κυβερνήσεις τῆς Αἰγύπτου τῶν τότε χρόνων δὲν ἐπέβλεπον κυρίως, εἰπεῖν, εἰς τὸν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Δαρείου Α' καὶ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς ἐταιρείας τῆς διώρυχος Σουεζ ἐπιδιωχθέντα σκοπὸν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο θαλασσῶν. Ἡ ἐνωσις αὕτη ἀπετέλει δευτερεύοντα καὶ ἔμμεσον σκοπὸν, τοῦ πρώτου καὶ κυρίου σκοποῦ ἀποβλέποντος εἰς τὴν ἐνωσιν τῆς Ἐρυθρᾶς μετὰ τοῦ Νείλου, ὅστις ἦν ἡ ζῶη καὶ ἡ καρδιά τῆς Αἰγύπτου. Ἡ περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο θαλασσῶν ἐπιβολὴ ἀνήκει κυρίως εἰς τὸν Δαρεῖον Α', ὅστις ὡς βασιλεὺς καὶ κύριος ἀπάσης τῆς Μεσογείου ἀπέβλεπεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο μεγάλων θαλασσῶν τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἤθελε γραμμὴν τινα διώρυχος χωροῦσαν, ὅπως ἡ νῦν τῆς διώρυχος τοῦ Σουεζ, ἀπὸ τοῦ ὄριον μετὰ τὴν Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἀποτελοῦντος Κασίου ὄρους, ὁ δὲ Ἡρόδοτος οἶονεῖ ἐρμηγεὺς γενόμενος τῆς τοιαύτης τοῦ Πέρσου βασιλέως ἐπιβολῆς καὶ τῶν τότε γενομένων καταμετρήσεων τῆς διορυχθησομένης γραμμῆς, ὡς ἐλαχίστην μετὰ τῆς Μεσογείου, ἢ ὡς λέγει αὐτός, τῆς βορείου, καὶ τῆς νοτίου ἦτοι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης γραμμὴν παραδίδωσι τὴν ἀπὸ Κασίου ὄρους μέχρι τοῦ Ἀραβικοῦ κόλπου (Ἐρυθρᾶς θ.) συντομωτάτην γραμμὴν ὡς ἔχουσαν μῆκος χιλίων σταδίων ἦτοι 189 χιλιομέτρων (ἀλλ' ἢ παρ' Ἡροδότῳ [B 158] καταμετρήσεις θεω-

ρεῖται μείζων τῆς πραγματικῆς ἀνερχομένης εἰς 90 περίπου ἀγγλικά μίλια ἦτοι 145 χιλμ.), ἐνῶ ἢ ἀπὸ τοῦ Νείλου (τοῦ ἀνατολικωτάτου δηλονότι βραχίονος τοῦ Νείλου) παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ὡς μακρὰ καὶ εἰς διασφάγας τείνουσα (τὸ μῆκος ταύτης δὲν παραδίδωσιν ὁ Ἡρ.). Καὶ τὴν γραμμὴν ταύτην, ἦν ἐπεχείρησε νὰ ὀρύξῃ ὁ Νεκῶς, περιγράφει ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἔχουσαν ὧδε: Διέρχεται διὰ πεδίου Αἰγυπτιακοῦ ἐστραμμένη πρὸς τὴν Ἀραβίαν ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ κατὰ Μέμφιν ὄρους, ἐνῶ αἱ λίθοτομῆαι, καὶ ἔπειτα τείνει εἰς διασφάγας φέρουσα πρὸς μεσημβρίαν εἰς τὸν Ἀράβιον κόλπον ἦτοι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Φαίνεται ὅτι αἱ ἐργασίαι τῆς διώρυχος ταύτης ἀρξάμεναι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τῆς βασιλείας τοῦ Νεκῶ (609 ἢ 608) διήρκεσαν μέχρι τέλους τῆς βασιλείας αὐτοῦ.

Τοῦ ἔργου τούτου ἤρξατο ὁ Νεκῶς, ὡς φαίνεται, κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου ἦτοι τῷ 610 ἢ 609 π. Χ., δὲν φαίνεται δὲ ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου (B' 159) λεγόμενον ὅτι «παυσάμενος τῆς διώρυχος ἐτράπετο πρὸς στρατηγίας», διότι οὕτω πρέπει νὰ ὑποτεθῆ ὅτι μὴνᾶς τινος μόνον διήρκεσεν ἡ ὅλη ἐργασία, ἐνῶ αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι ἐν ταῖς πρὸς κατασκευὴν τῆς διώρυχος ἐργασίαις ἀπόλωντο δώδεκα μυριάδες ἦτοι εἴκοσι καὶ ἑκατὸν χιλιάδες Αἰγυπτίων. Τοσοῦτο πλῆθος ἐργατῶν δὲν ἦτο δυνατὸν πάντως νὰ ἀπολεσθῆ ἐν ἐργασίᾳ μηνῶν, μόνον δὲ ἐν διαρκείᾳ πολλῶν ἐτῶν καθίσταται πιθανὸν τὸ τῶν ἀπολομένων πλῆθος. Καὶ φαίνεται μὲν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπολομένων ἐκ πρώτης ὄψεως ὑπερβολικὸς, ὅμως προκειμένου περὶ Αἰγύπτου, περὶ τῆς χώρας τῶν πυραμίδων, χώρας δούλων καὶ δεσπότητος ἀπολυτάρχου, ἔνθα πολλαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδες, ἂν μὴ ἑκατομμύρια, χειρῶν ἠσχολοῦντο εἰς τὰ δημόσια ἔργα, δὲν φαίνεται ἀπιστεύτως μέγας, ἀφοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα ἔτι αἰῶνα ὁ περὶ τὰς ἀρχὰς τούτου σατραπῆς κατασταθεὶς Αἰγύπτου Μεχμετ-αλῆς πρὸς κατασκευὴν διώρυχός τινος περὶ τὸν Νεῖλον (κληθείσης πρὸς τιμὴν τοῦ κυριάρχου Τούρκου σουλτάνου Μαχμουτ Β' Μαχμουδιγέ) ἀπησχόλει διακοσίας πενήτηκοντα χιλιάδας ἐργατῶν, ὧν ἀπόλωντο 10—20 χιλιάδες. Λέγει δὲ καὶ ὁ Στράβων (IZ 804) ὅτι ὁ Νεκῶς ἐτελεύτησε πρὸ τῆς περατώσεως τοῦ ἔργου, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐργασία τῆς μεγάλης διώρυχος διήρκει καθ' ἅπασαν τὴν δεκαεπταετη βασιλείαν τοῦ Νεκῶ. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλη παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (αὐτόθι) παράδοσις ὅτι ὁ Νεκῶς «ὀρύσσων ἐπαύσατο μαντηίου ἐμποδίου γενομένου», τὸ δὲ μαντεῖον τοῦτο ἐκέλευσε τὴν τοῦ ἔργου παῦσιν, διότι ἔλεγεν ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως γινόμεναι ἐργασίαι ἐγίνοντο ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἔργου βαρβάρου ἡγεμόνος. Ταῦτα δὲ λέγον τὸ μαντεῖον ὑπὸ τῆς ἐπινοίας τοῦ βραδύτερου (μετὰ αἰῶνα περίπου) ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως Δαρείου Α' τοῦ Ὑστάσπου τελεσθησόμενον ἔργον, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ προφητεία τοῦ μαντηίου ἦν ἐπινοήμα τῶν χρόνων τοῦ Δαρείου. Ἄλλως ὅμως εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ μαγτεῖα δὲν ἀπέβλεπον

μετ' εὐμενείας πρὸς ἔργα μεγάλα, ἀλλοιοῦντα τὴν φυσικὴν διάπλασιν τῶν χωρῶν, οἷον ἢ διόρουξις ἰσθμῶν ἢ ἐνωσις θαλασσῶν, ὑπ' ἀνθρώπων τελούμενα (1).

Ἄλλ' ὁ Νεκῶς, καίπερ μὴ κατορθώσας νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον, οὐ ἐπελάβετο, ὅμως προωδοποίησε τὸ ἔργον τὸ ἐπαναληφθὲν μετὰ 100 ἔτη ὑπὸ τοῦ Δαρείου Α' καὶ τότε μὴ συντελεσθὲν καὶ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων εἰς πέρας ἀχθέν. Ὁ μεγαλεπήβολος δ' οὗτος βασιλεὺς ἐπὶ ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐργαζόμενος εἰς τὴν ὀρυχὴν τῆς ἀπὸ τοῦ Νείλου πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θ. ποταμίας ὁδοῦ οὐδαμῶς ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ ἔργου τούτου τῆς διεξαγωγῆς μεγάλων πολεμικῶν ἔργων, τῆς καθυποτάξεως τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς καταλήψεως ἀπάσης τῆς Συρίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Καὶ ἀπώλεσε μὲν τὴν μάχην τοῦ Χαρμιάς, ἀλλὰ διεφύλαξε τὴν Αἴγυπτον αὐτὴν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνιακῆς ἐπιδρομῆς, διετήρησε δὲ ἀκμαίας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς Αἴγυπτου, στόλον

(1) Εἶναι γνωστὸς ὁ χρησμός ὁ δοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου πρὸς τοὺς Κνιδίους ὅτε ἤθελον οὗτοι νὰ ὀρύξωσι τὸν ἰσθμὸν τὸν ἐνοῦ·τα τὴν χερσόνησον αὐτῶν μετὰ τῆς ἄλλης ἠπείρου : «Ἴσθμὸν δὲ μὴ πυργοῦτε μηδ' ὀρύσσετε». Ἀλλὰ πλὴν τοῦ χρησμοῦ συνετέλουν εἰς τὴν ματαίωσιν καὶ οἱ πλημμελεῖς ὑπολογισμοὶ μαθηματικῶν τινῶν Αἰγυπτίων (ἢ μαθηματικῶν Ἑλλήνων ἐξ Αἰγύπτου) περὶ τοῦ ὕψους τῶν ἐπιφανειῶν τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ Ἴσθμοῦ θαλασσῶν, διότι ὅπως ἐν Αἰγύπτῳ πλημμελεῖς καταμετρήσεις τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἐρυθρᾶς ἐματαίωσαν τὸ ἔργον τοῦ Σέθι καὶ τοῦ Ῥαμεσῆ Β' ἢ Σεσώστριδος, ἐπέδρασαν δ' ἴσως καὶ ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦ Νεκῶ, ὡς τοῦλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ μαντείου ἐμποδίου γενομένου, οὕτω καὶ τὸ ἔργον τοῦ Νέρωνος ἐματαίωσαν οἱ ὑπὸ τῶν εἰρημένων μαθηματικῶν ἐξεγεχθέντες φόβοι μὴ ἢ ὀρυξις τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατακλύσῃ τὴν Αἴγιαν (ἴδε περὶ τούτων Ἱστορίαν τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις Ἑλλάδος Herzberg, μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ Π. Καρολίδου μετὰ πολλῶν σχολίων, τόμον Β' σελ. 151 σημειώσιν, Λουκιαν. Νέρ. Κ 4,5 «ἔφασαν δὲ τοὺς Αἰγυπτίους γεωμετροῦντας τῆς ἐκατέρας θαλάττης τὰς φῶσεις οὐκ ἰσοπέδους αὐταῖς συντυχεῖν, ἀλλ' ὑψηλοτέρας ἡγουμένους τὴν ἐκ τοῦ Λεχίου τῆ Αἰγίνης δεδοικέναι». Αἱ αὐταὶ δὲ πλημμελεῖς περὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης γινώμαι ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ὅτε ἐταιρεία Γαλλικὴ μεγάλη τῆς τομῆς τοῦ Σουεῦ ἐπελαμβάνετο τοῦ ἔργου τῆς ὀρυχῆς, ἐνέπνευσαν εἰς τινὰς κύκλους Εὐρωπαϊκούς καὶ δὴ καὶ Γαλλικούς περὶ τοῦ ἐκ τῆς τομῆς κινδύνου, εἰς ὃν ὑπετίθετο ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐκτεθῇ ἡ Αἴγυπτος καὶ αἱ νῆσοι τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Αἰγαίου· ἀλλ' ὅμως ψευδέστατα ἦσαν τὰ λεγόμενα ὅτι οἱ φόβοι περὶ μελλούσης εἰς τὴν Μεσόγειον καταστροφῆς ἐκ τῆς εἰσοῆς τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς προήρχοντο ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας, ζητούσης διῆθεν νὰ μεταιώσῃ τὸ ἔργον τῆς τομῆς ἵνα ἢ πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδὸς μελὴν πάντοτε προνόμιον τῆς διὰ μεγάλων πλοίων Ἀγγλικῆς ναυσιπλοΐας. Τοῦναντίον ἐνῶ Γάλλοι καὶ Γερμανοί, φυσικοὶ καὶ μαθηματικοί, ὑπελόγιζον ἐπὶ μακρὸν τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρυθρᾶς ἐπὶ τῶν τῆς Μεσογείου εἰς ὁκτὼ ἕως ἐννέα χιλιάδας μέτρων (8—9 χλ.), Ἄγγλοι ἐπιστήμονες ἦσαν οἱ διὰ πολλῶν ὑπ' αὐτῶν γενομένων καταμετρήσεων ἐν ἀμφοτέροις ταῖς θαλάσσαις ἀποδείξαντες τὸ ἰσόπεδον τῆς ἐπιφανείας ἀμφοτέρων τῶν θαλασσῶν.

δὲ ἰσχυρὸν ἐν τε τῇ Ἐρυθρᾷ καὶ ἐν τῇ Μεσογείῳ (Ἡροδ. Β 159 «Καὶ τριήρεις αἱ μὲν ἐπὶ τῇ βορητῇ θαλάσσει ἐποιήθησαν, αἱ δ' ἐν τῇ Ἀραβίῳ κόλπῳ ἐπὶ τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσσει, τῶν [ἔτι οἱ ὄλκοι ἐπίδηλοι. Καὶ ταύτησί τε ἐχρᾶτο ἐν τῷ δέοντι]).

Ἄλλο μεγαλοῦργον καὶ ἐξ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως σπουδαιότατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς γεωγραφίας ἔργον τοῦ μεγαλεπήβολου ἑλληνομαθοῦς Αἰγυπτίου βασιλέως ἦτο ἢ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἐπιστημονικὴ ναυτικὴ ἀποστολὴ διὰ ναυτῶν Αἰγυπτίων πρὸς περίπλουν τῆς Λιβύης (Ἀφρικῆς). Ὁ Ἡρόδοτος ποιούμενος λόγον περὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἀναφέρει περὶ τῆς ἠπείρου Λιβύης ἢ Ἀφρικῆς ὡσεὶ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ Ἀφρικὴ ἦν ἠπειρος περὶορτος εἰς ἐν μόνον σημεῖον συνεχομένη μετὰ τῆς Ἀσίας· ἀλλ' ἀκριβῶς ἢ τοιαύτη ἰδέα περὶ Λιβύης ὡς νήσου παμμεγέθους ἦτο καρπὸς τῶν ἔργων τοῦ Νεκῶ. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν τοῦ Νεκῶ μεγάλην ἐπιβολὴν συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός τοῦ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου τοῦ Νεκῶ· ἢ μικρὸν πρότερον ἐπιχειρηθέντος ὑπὸ τοῦ Καρχηδονίου Ἄννωνος περίπλου τῆς Ἀφρικῆς ἔξω τῶν Ἡρακλείων στηλῶν. Ἀλλὰ τοῦ Ἄννωνος ὁ περίπλος περιορίσθη μόνον εἰς τινὰς Ἀφρικανικὰς παραλίας τῶν περὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Βερβερικῶν χωρῶν (Μαροκκηνῶν), τοῦναντίον δὲ ὁ Νεκῶς ἀπέστειλε τὸν ἐπιστημονικὸν στόλον ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἵνα περιπλεύσας τὴν ἠπειρον ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν. Ὁ περίπλος οὗτος ἐγένετο ἐντὸς τριῶν ἐτῶν (ὅπως ἢ πρὸς τριακοσίων περίπου ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος· γενομένη ναυτικὴ ἀποστολὴ εἰς τὴν μυστηριώδη χώραν Ὀφίρ), καθ' ἣν ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, τὸ πλήρωμα τοῦ στόλου κατὰ φθινόπωρον καὶ χειμῶνα ἐξερχόμενον ἔσπειρε τὴν γῆν καὶ ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔαρ ἐθέριζε ἐξηκολούθει τὸν πλοῦν.

Ἡ ὅλη ἐξ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως σπουδαιότης τοῦ πλοῦ τούτου εἶναι ὅτι ὁ στόλος εἰσῆλθε μετὰ τρία ἔτη εἰς τὴν Μεσόγειον, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι περιέπλευσεν ἅπασαν τὴν Ἀφρικὴν, τὴν Νοτίαν, ἣν ἢ νέα Εὐρώπη μόλις μετὰ δισχίλια ἔτη ἔμελλε νὰ περιπλεύσῃ διὰ τῶν μεγάλων Πορτογάλλων θαλασσοπόρων.

Ἐτερον λίαν ἀξιωματικόν τοῦ περίπλου τούτου ἐπεισόδιον εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενον ὅτι ὁ στόλος περιπλέων τὴν Ἀφρικὴν εἶχε τὸν ἥλιον ἀριστερά, πρὸς βορρᾶν δηλαδή. Τοῦτο ὁ Ἡρόδ. θεωρεῖ ἀπίθανον («ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες»), ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ εἰς τὸν Ἡρόδοτον ἀπίστευτον τοῦτο γεγονός εἶναι μαρτύριον τῆς ἀληθείας τοῦ γεγονότος.

Ψαμμήτιχος Β' ἢ Ψάμμυς. Τὸν Νεκῶν τελευτήσαντα μετὰ δεκαπεντατῆ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀξιωματικόν βασιλείαν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ψάμμυς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καλούμενος ἢ Ψάμμυθις ὑπὸ τοῦ Μανέθωνος· Ψαμμήτιχος Β'. Τὸ ὄνομα ἐν τοῖς μνημείοις γράφεται ὅπως καὶ τοῦ Ψαμμήτιχου Α' ΨΜΤΚ. Περὶ τοῦ Ψαμμήτιχου Β' ἢ Ψάμμυς, οὗ ἢ βασιλεία ἦτο ὀλιγοχρόνιος (6 ἔτη), ὀλί-

γιστα τινὰ ὁ Ἡρόδοτος παρέδωκε λέγων ὅτι ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ ἔπειτα ἐτελεύτησε.

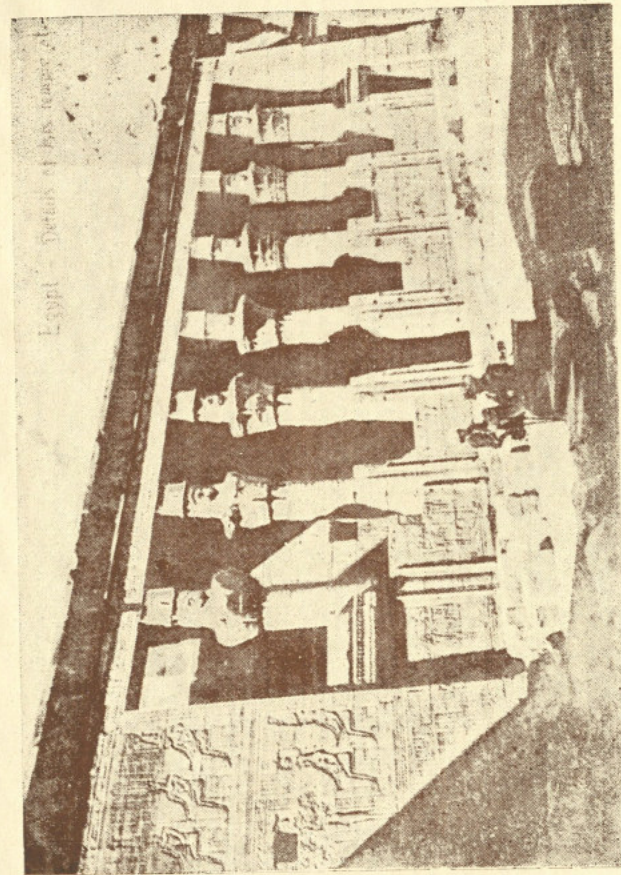
Ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος ἀφηγεῖται ἔτι καὶ ἄλλο τι γεγονός (B 160) ἀναφερόμενον εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις τοῦ ἡγεμόνος καὶ μαρτυροῦν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ Ψαμμητίχου Α' ἐγκαινισθεῖσα φιλελληνικὴ πολιτικὴ ἐξηκολούθει ἔτι καὶ ζωηραὶ διετηροῦντο αἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ψαμμητίχου Α' ἀρξάμεναι μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων σχέσεις.

Ἀφηγεῖται λοιπὸν ὁ Ἡρόδοτος ὅτι βασιλεύοντος τοῦ Ψάμμιοις ἐν Αἰγύπτῳ Ἡλείων πρόσβεις (ἄγγελοι) εἰς Αἴγυπτον ἐλθόντες ἐκαυχῶντο ὅτι οἱ παρ' αὐτοῖς Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες εἶναι ἔργον δικαιοτάτου καὶ κάλλιστον καὶ ὅτι οὐδ' οἱ σοφώτατοι τῶν ἀνθρώπων Αἰγύπτιοι δὲν ἐπενόησάν τι κρείττον.

Ὅτε ἔλεγον ταῦτα οἱ Ἡλείοι πρόσβεις ὁ βασιλεὺς Ψάμμιοις συνεκάλεσε τῶν Αἰγυπτίων τοὺς λεγομένους ὅτι ἦσαν σοφώτατοι· συνελθόντες δ' οἱ Αἰγύπτιοι σοφοὶ ἐμάνθανον παρὰ τῶν Ἡλείων πάντα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀφοῦ δὲ οἱ πρόσβεις ἀφηγήθησαν τὰ πάντα, εἶπον ὅτι ἦλθον νὰ μάθωσιν ἂν οἱ Αἰγύπτιοι ἐπενόησάν τι δικαιοτέρον τούτων. Οἱ δ' Αἰγύπτιοι βουλευσάμενοι ἐπηρώτων τοὺς Ἡλείους ἐὰν παρ' αὐτοῖς οἱ πολῖται λαμβάνουσι μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, οὗτοι δ' εἶπον ὅτι ὁ βουλούμενος καὶ τῶν Ἡλείων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων δύναται ν' ἀγωνίζηται. Οἱ δ' Αἰγύπτιοι εἶπον ὅτι ἦτον ἀδύνατον ὁ τοιοῦτος θεσμὸς νὰ εἶναι δίκαιος διότι ἐθεώρουν ἀδύνατον νὰ τύχωσιν οἱ ξένοι ἀγωνισταὶ δικαιοσύνης ἴσης πρὸς τὴν τῶν Ἡλείων, συνεβούλευον δὲ τοῖς Ἡλείοις νὰ θεσπίσωσιν ἵνα μόνον ξένοι μετέχωσι τῶν ἀγῶνων καὶ μηδεὶς Ἡλείων.

Τὶ πρὸς ταῦτα ἀπεκρίναντο οἱ Ἡλείοι δὲν λέγει ὁ Ἡρόδ., ἀλλὰ αἱ τῶν Αἰγυπτίων ὑπόνοιαι περὶ μεροληψίας τῶν Ἡλείων ἐν τοῖς ἀγῶσι δὲν ἦσαν δίκαιαι, διότι καθ' ἃ γινώσκωμεν ἐκ τῶν χρονικῶν τοῦ Εὐσεβίου ἐντὸς 249 Ὀλυμπιάδων ὁκτὼ μόνον ἀνεγράφοντο Ἡλείοι νικηταὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ.

Μετὰ τὴν βραχυρόνιον βασιλείαν τοῦ Ψάμμιοις, καθ' ἣν ἐξετελέσθησαν οὐκ ὀλίγα δημόσια ἔργα ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀπρίης (καθ' Ἡρόδ., *Χουφρα* ἢ *Οὐχαπ-Ρᾶ* τῶν μνημείων, *Οὐαφρος* τοῦ *Μανέθωνος*). Περὶ τοῦ βασιλέως τούτου λέγει ὁ Ἡρόδοτος (B 161) ὅτι μετὰ τὸν πάππον αὐτοῦ Ψαμμητίχου Α' ἐγένετο εὐδαιμονέστατος τῶν πρότερον βασιλευσάντων. Εἰς τὴν ὅμως συνίστατο ἡ εὐδαιμονία αὕτη οὐδὲν περὶ τούτου λέγει ὁ Ἡρόδοτος· λέγει δ' ἀπλῶς ὅτι πέντε καὶ εἴκοσι ἐτη ἀρξας ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι ἐστράτευσεν ἐπὶ Σιδῶνα καὶ ἐναυμάχησε πρὸς τοὺς Τυρίους. Πόθεν προῆλθεν ἡ ἐχθρότης αὕτη πρὸς τὰς Φοινικικὰς πόλεις ἐξηγεῖ τοῦτο ὁ Διόδωρος (A 68) λέγων ὅτι ὁ Ἀπρίης ἐπὶ τῆς εἰκοσιδιετοῦς βασιλείας αὐτοῦ τῆς τε Φοινίκης ἀπάσης ἐγένετο κύριος καὶ τοὺς Φοίνικας καὶ τοὺς τούτων συμμάχους Κυπρίους ἐνίκησεν ἐν ναυμαχίᾳ καὶ μετὰ πολλῆς ἐπέστρεψε λείας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Εἶδομεν ἐν

ΕΙΚΩΝ 6.—Ὁ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φιλῶν Ναὸς τῆς Ἱσιδος.

τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὁ τοῦ Ἀπρίου πάππος Ψαμμήτιχος εἶχε κυριεύσει τὴν Φιλισταϊκὴν πόλιν Ἄζωτον ἢ Ἀσδὼδ μετὰ πολιορκίαν 13 ἐτῶν, καὶ ὁ κατὰ τῶν Φοινικικῶν πόλεων Σιδῶνος καὶ Τύρου πόλεμος φαίνεται ὅτι ἦτο συνέχεια τῆς κατὰ τῶν Φιλισταϊκῶν πόλεων στρατείας τοῦ Ψαμμήτιχου Α΄. Ἄλλ' ἢ ἐν Φοινίῃ εὐτυχία τῶν Αἰγυπτιακῶν ὄπλων φαίνεται ὅτι δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας ἀκροιβῶς τοῦ Ἀπρίου (588—563 π.Χ.) ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Φοινίην καὶ καθυπέταξε πᾶσαν ταύτην τὴν χώραν ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τοῦ νέου Βαβυλωνιακοῦ ἢ Χαλδαϊκοῦ κράτους Ναβουχοδονόσωρ Β΄ γενόμενος κύριος καὶ αὐτῆς τῆς προϊσταμένης τῆς Φοινικικῆς συμπολιτείας Τύρου, πλὴν τῆς ἐπὶ τῆς βραχέως νήσου Νέας Τύρου, ἣν μάτην ἐπολιόρκει ἐπὶ 13 ἔτη, ἕωσοῦ, ὡς φαίνεται, ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον ἢ τὴν καθαίρεσιν τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Ἰθωβὰλ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τυρίων ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἀπέστη τῆς πολιορκίας (573 π.Χ.) καὶ παρεσκευάσθη εἰς στρατείαν ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ τῶν Χαλδαίων δυνάστης ἐπολιόρκει τὴν μόνην ἀνυπότακτον αὐτῷ μείναςαν Νέαν Τύρον, ἐπῆρχοντο ἐν Παλαιστίνῃ ἄλλα γεγονότα σπουδαιότατα καθολικὴν ἐπιφέροντα μεταβολὴν τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων. Εἶδομεν πῶς ἐτιμωρήθη ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα Ἰωσίας ἐνεκα τῆς ἐναντίον τοῦ Νεκῶ τῆς Αἰγύπτου ἄφρονος πολιτικῆς αὐτοῦ καὶ ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς νικηφόρου Αἰγύπτου ὡς διάδοχον τοῦ Ἰωσίου ἀνήγαγεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ μετὰ τὴν τρίμηνον ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου βασιλείαν τοῦ Ἰωάχαζ, τοῦ υἱοῦ Ἰωσίου, τὸν ἕτερον τούτου υἱὸν Ἐλιακίμ ἢ Ἰωακείμ, ὅστις ἐβασίλευεν ἐν Ἱερουσαλήμ ὡς ὑποτελὴς καὶ προστατευόμενος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωακείμ, δύο παρέστησαν μνηστήρες τοῦ θρόνου τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ τοῦ Ἰωακείμ υἱὸς Ἰεχονίας, προστατευόμενος τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ τοῦ Ἰωσίου τρίτος υἱὸς Σεδεκίας, προστατευόμενος τοῦ Βαβυλωνίου βασιλέως. Ὁ Ναβουχοδονόσωρ ἐνήργησε τότε ἵνα ἀντὶ τοῦ Ἰεχονίου ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Σεδεκίας ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς μερίδος τοῦ προφήτου Ἱερεμίου. Ἄλλ' ὁ Σεδεκίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου συνδρομῆς, ἀγνωμονήσας πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ βασιλέα τῶν Χαλδαίων, συνεμάχῃ πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῆς Βαβυλωνιακῆς κηδεμονίας καὶ προστασίας. Στρατὸς Βαβυλωνιακὸς ἦλθε τότε τάχιστα ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπολιόρκησε ταύτην. Τότε δέ, φαίνεται, ὁ μόλις πρὸ μικροῦ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίης ἀπέστειλε στρατὸν ἐναντίον τοῦ πολιορκουῦντος τὴν Ἱερουσαλήμ Βαβυλωνιακοῦ στρατοῦ καὶ ἠνάγκασε τοῦτον εἰς ὑποχώρησιν. Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία αὕτη τῶν Αἰγυπτίων βραχὺν χρόνον μόνον διήρκεσε. Διότι ἐμφανισθέντος μετ' ὀλίγον αὐτοῦ τοῦ Ναβουχοδονόσορος μετὰ στρατοῦ ἰσχυροῦ οἱ Αἰγύπτιοι ἀμαχητὶ κατέλιπον τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Παλαιστίνην, παραδιδόντες αὐτὰς εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Χαλδαίων τῶν κυριευσάντων τὴν πόλιν καὶ παραδόντων αὐτὴν εἰς πῦρ καὶ

καταστροφὴν (Οὕτω νοητέον τὰ τοῦ Ἱερεμίου, (κεφ. ΜΔ' κέξ.) : «Ἴδου δύναμις Φαραὼ ἐξῆλθεν ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἤκουσαν οἱ Χαλδαῖοι οἱ πολεμοῦντες τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ἀκοὴν αὐτῶν καὶ ἀνέβησαν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Ἴδου δύναμις Φαραὼ ἡ ἐξεληθοῦσα ὑμῖν εἰς βοήθειαν ἀποστρέφουσιν εἰς γῆν Αἰγύπτου καὶ ἀναστρέφουσιν οἱ Χαλδαῖοι, καὶ πολεμήσουσιν ἐπὶ τὴν πόλιν ταύτην, καὶ συλλήψονται αὐτὴν καὶ καύσουσιν αὐτὴν ἐν πυρὶ»). Οὕτως ἡ Ἱερουσαλήμ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Χαλδαίων καὶ κατεκρή, ἀπῆχθησαν δὲ πάντες οἱ ἐπιφανεῖς πολῖται αὐτῆς εἰς τὴν Βαβυλωνιακὴν λεγομένην αἰχμαλωσίαν, περὶ ἧς ἐκτενέστερος λόγος γενήσεται πάντως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑβραίων. Ὁ Ναβουχοδονόσωρ μετὰ τὴν ἄλλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν καθυπόταξιν ἀπάσης τῆς Παλαιστίνης ἔστρεψεν ἅπασαν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐπὶ τὰς Φοινικικὰς πόλεις καὶ ἰδίως ἐπὶ τὴν Τύρον, ἣν κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα ὑπήγαγεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ. Τότε δέ, ὡς φαίνεται, ἐστράτευσε καὶ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, καθ' ὃν χρόνον δὲν ἐβασίλευεν ἴσως πλεόν τῆς χώρας ταύτης ὁ Ἀπρίης (1). Τὸ τέλος

(1) Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀπρίου δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, ὅπως καὶ ἡ διάρκειά τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καθ' Ἡρόδοτον ὁ Ἀπρίης ἐβασίλευσεν ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι, κατὰ Διόδωρον δύο καὶ εἴκοσι, κατὰ Μανέθωνα ἑννέα καὶ δέκα, οὕτω δὲ προκύπτει διαφορὰ 6 ἐτῶν μεταξύ τοῦ ἀνωτάτου καὶ τοῦ κατωτάτου ὄρου τῆς διαρκείας, ἡ τοιαύτη δὲ διαφορὰ ποιεῖ ὥστε νὰ μὴ δυνάμηθα νὰ παρακολουθήσωμεν μετὰ χρονολογικῆς τάξεως καὶ ἀκριβείας τὰ διάφορα γεγονότα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἥτις καὶ ἄλλως περιπλέκεται μετὰ γεγονότων τῆς ἄλλης Ἀσιατικῆς ἱστορίας χρονολογικῶς μὴ ἐπαρκῶς διηκριβωμένων. Ὡς ἀσφαλῆς βᾶσις χρονολογικῆ δύνата ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Διόδωρου (Α 68) διδομένη χρονολογία, καθ' ἣν ὁ Ἀπρίης κατὰ τὸ διάστημα τῆς 22ετοῦς βασιλείας αὐτοῦ ὑπέταξε τὴν Φοινικὴν καὶ ἐνίκη εἰς τὴν ναυμαχίαν Φοινίκας καὶ Κύπρους.

Ἐπειδὴ δὲ τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἡ ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ στρατεία ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη 588—587, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος πολιορκία ἡ διαρκέσασα ἔτη δέκα τρία (μέχρι τοῦ 573) δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ κατὰ Φοινίκης (Σιδῶνος καὶ Τύρον) καὶ Κύπρου στρατεία ἐγένετο διαρκούσης τῆς πολιορκίας ἐκείνης, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἐναντίον Φοινίκης, Συρίας καὶ Κύπρου κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐνεργηθεῖσα καὶ μέχρις Ἱερουσαλήμ ἐκταθεῖσα στρατεία αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἥτοι εἰς τὸ 589 π. Χ. Ἀκριβῶς δὲ ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἰσχυρὰ εἰς τὰ τῆς Συρίας ἐπέμβασις τοῦ Ἀπρίου συμπίπτει μετὰ τῆς ἐξ ἀντιθέτου διεσθύνσεως στρατιωτικῆς εἰς τὰ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐπεμβάσεως τοῦ Ναβουχοδονόσορος, οὗσης πιθανῶς ἀποτελέσματος τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπεμβάσεως. Ἄλλ' ἐν τῇ ὅλῃ ταύτῃ ἱστορίᾳ τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς Βαβυλωνιακῆς εἰς τὰ τῆς Φοινίκης ἰδίως στρατείας ὑπάρχει τις ἀντίφασις δυσερμηνεύτος, ἥδε : Πῶς ὁ Ἀπρίης τῷ 589 ναυμαχεῖ πρὸς τὴν Τύρον ὡς πόλιν ἐχθρικὴν, μετ' ὀλίγον δ' ἐπέρχεται ἐναντίον τῆς αὐτῆς ταύτης πόλεως ὁ τοῦ Ἀπρίου πόλεμος Ναβουχοδονόσορος; Ἡ δυσχέρεια αὕτη αἴρεται μόνον διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ νησιωτικὴ Τύρος ἤθελε νὰ τηρῇ διαρκῶς οὐδετερότητα ἐν ταῖς μεταξύ Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίας ἐν Συρίᾳ καὶ περὶ Συρίας διενέξαι καὶ συγκρούσασθαι καὶ διὰ τοῦτο προὔξαι τὴν καθ' ἑαυτῆς ἐπίθεσιν ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν. Σημειωτέον δὲ ἐπὶ τέλος ὅτι τὰ περὶ τῆς εἰς Συρίαν στρατείας τοῦ Ἀπρίου καὶ τῶν μετὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορος συγκρούσεων εἶναι γνωστὰ

τῆς βασιλείας τοῦ Ἀπρίου συνδέεται μετὰ τινος ἀτυχοῦς στρατείας τοῦ βασιλέως τούτου ἐπὶ τὴν ἐν Λιβύῃ Ἑλληνίδα πόλιν Κυρήνην. Αἰτία τῆς στρατείας ταύτης ἦτο ὁ μεταξὺ τῶν Κυρηναίων καὶ τῶν περὶ τὴν Κυρήνην οἰκούντων Λιβύων πόλεμος, ἐν ᾧ οὗτοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Κυρηναίων ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως, οὗ ὁ τῶν Λιβύων ἡγεμὼν ἀνεγνώρισε νῦν τὴν κυριαρχίαν. Ὁ Ἀπρίης ἔσπευσε εἰς βοήθειαν τῶν Λιβύων μετὰ τοῦ ἐκ Λιβύων συγκειμένου μισθοφορικοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διότι δὲν ἠδύνατο Ἑλληνας (Ἴωνας) καὶ Κᾶρας μισθοφόρους νὰ πέμψῃ ἐναντίον πόλεως Ἑλληνίδος. Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἠττηθεῖς ὀλοσχερῶς ἐγγὺς τῆς Κυρήνης ἐστασίασεν ἐναντίον τοῦ βασιλέως. Τότε ὁ μὴ παρών, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ στρατείᾳ καὶ ἐν τῇ μάχῃ Ἀπρίης ἐπεμψεν εἰς τοὺς στασιαστὰς ἀνώτερόν τινα ἀξιωματικὸν καλούμενον Ἀμωσιν (Αἰγυπτιστὴν Ἀχμῖς ὡς φαίνεται) ἢ Ἀμασιν. Ἐνῷ δὲ οὗτος ἐδημηγόρει πρὸς τὸν στρατὸν προτρέπων αὐτὸν εἰς ὑποταγὴν, *Αἰγυπτίως τις* (οὕτω διηγείται ὁ Ἡρόδοτος Β 162) στάς ὄπισθεν αὐτοῦ περιέβηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ περικεφαλαίαν λέγων ὅτι ταύτην περιετίθει ὡς σύμβολον τῆς βασιλείας. Ὁ Ἀμωσιν οὐδεμίαν δειξάς δυσαρέσκειαν ἐπὶ τῇ πράξει ἠνώθη μετὰ τῶν ἀποστατῶν καὶ ἤρξατο τῆς μετὰ τούτων ἐναντίον τοῦ Ἀπρίου ἐπιθετικῆς πορείας. Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μᾶλλον ἀνεκδοτικῶς παραδιδόμενα ὁ Ἀπρίης μαθὼν τὰ γινόμενα ἔπεμψε πρὸς τοὺς στασιαστὰς Αἰγυπτίον τινα ἄνδρα ἐπιφανέστατον (δοκιμώτατον καθ' Ἡροδ.) καλούμενον Πατάρβιμον παραγγείλας αὐτῷ νὰ ἀγάγῃ τὸν Ἀμωσιν ζῶντα πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Πατάρβιμος ἦλθε πρὸς τὸν Ἀμωσιν, οὗτος ἐφιππος ὢν, ἐγερεθεῖς ἐπὶ μικρόν, ἐδέξατο τὸν ἄνδρα μετ' αἰσχροῦ ἀποματαίσιμου καὶ τοῦτον ἔλεγε τῷ ἀπεσταλμένῳ τοῦ Ἀπρίου νὰ κομίσῃ πρὸς τοῦτον, προσθέτων εἰρωνικῶς ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ θὰ προσέλθωσι μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν Ἀπρίην. Ὁ Πατάρβιμος βλέπων τὴν ἀπειλητικὴν θέσιν τῶν πραγμάτων ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν Ἀπρίην ἵνα ἀγγείλῃ τὰ γινόμενα. Ἄλλ' ὁ Ἀπρίης ὀργισθεὶς διότι δὲν ἤγαγε μετ' ἑαυτοῦ τὸν Ἀμωσιν προσέταξε νὰ κόψωσι τὴν ὄνα καὶ τὰ ὄτα τοῦ ἀνδρός. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ὠμὴ καὶ βάρβαρος πράξις τοῦ Ἀπρίου ἐναντίον ἀνδρός Αἰγυπτίου *δοκιμωτάτου* ἐξήγειρεν ἐναντίον αὐτοῦ τὸν λαὸν ἀποστάντα νῦν προθύμως πρὸς τὸν Ἀμωσιν. Ἄλλ' ὁ Ἀπρίης εἶχεν ἔτι περὶ ἑαυτὸν πιστοὺς στρατιώτας Ἴωνας καὶ Κᾶρας τρισμυρίους πε-

οῦχι ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐλαχίστων περὶ τούτων ἀναγραφῶν τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Διόδωρου καὶ τῶν ἀπὸ τούτων ἀρυσσάμενων τὰς εἰδήσεις Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. Ἡ Π. Δ. παρέχει ἰκανὰς περὶ τούτων εἰδήσεις ἐν ταῖς Ἱστορίαις τῶν Βασιλέων καὶ ἐν τοῖς Χρονικοῖς (Παραλειπομένοις) τῶν βασιλέων Ἰούδα καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ (προφητείᾳ) τοῦ Ἱερεμίου, ἀλλ' ἄνευ χρονολογικῆς τάξεως καὶ ἀνευ ἀκριβολογίας περὶ τὰ πρόσωπα. Οὐδεὶς ἐν τῇ Π. Δ. λόγος, οὐδεμία μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀπρίου (ἐνῷ γίνεται μνεία τοῦ Νεκῶ), ἀλλὰ μόνον περὶ τοῦ Φαραῶ Αἰγύπτου ὁ λόγος.

ρίπου, μεθ' ὧν ἀντεπεξῆλθεν ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν. Συνέβη δὲ τότε τὸδε τὸ παράδοξον καθ' Ἡρόδοτον, ὅτι ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἀπρίης μετὰ ξένων μισθοφόρων ἐπήρχετο ἐναντίον Αἰγυπτίων, ὁ δὲ ἀποστάτης Ἀμασις μετὰ Αἰγυπτίων ἐναντίον τῶν ξένων (1).

Ἄλλ' ἐν τῇ μάχῃ τῇ συγκροτηθείσῃ περὶ Μώμεφιν (νῦν Μενούφ), καίπερ ἀνδρείως ἀγωνισαμένων τῶν ξένων (Ἑλλήνων καὶ Καρῶν) ἄλλ' ὄντων πολλῶ ὀλιγαριθμοτέρων τῶν περὶ τὸν Ἀμασιν Αἰγυπτίων, ἠττήθη ὁ Ἀπρίης ὁ μέχρι τότε νομίζων ὅτι οὐδὲ θεὸς οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ παύσῃ αὐτὸν τῆς βασιλείας, συλληφθεὶς δ' αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς τὴν Σάϊν, εἰς τὰ ἑαυτοῦ, νῦν ὑπὸ τοῦ Ἀμασίδος καταληφθέντα ἀνάκτορα. Κατὰ τὴν τοῦ Ἡροδότου ἀφήγησιν (B 169) ὁ Ἀμασις ἐν ἀρχῇ περιποιεῖτο καλῶς τὸν Ἀπρίην· ἄλλ' ἡ τοιαύτη πολιτεία τοῦ νέου βασιλέως ἐξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην τῶν Αἰγυπτίων (τῶν μαχίμων πάντως) ἐναντίον τοῦ Ἀμασίδος ὡς περιποιουμένου ἀνδρα ἐχθιστον ἐαυτῶ τε καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις, ὁ δ' Ἀμασις ὑπέικων εἰς τὴν ἀγανάκτησιν ταύτην τῶν Αἰγυπτίων παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες ἀπέπνιξαν αὐτόν, ἔθαψαν ὅμως τὸν νεκρὸν αὐτοῦ εἰς τοὺς πατρῷους τάφους ἐν Σαῖδι ἐν τῷ νηῶ τῆς Ἀθηνᾶς (Ἴσιδος), ἐν ᾧ ἐθάπτοντο πάντες οἱ ἐκ τοῦ Σαῖτικῆ βασιλικῆ οἴκου βασιλεῖς.

Τὰ παρὰ τοῦ Ἡροδότου ἱστορούμενα περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπρίου, ἅτινα δὲν ἀναιροῦνται ὑπὸ τοῦ Διοδώρου, φαίνονται δὲ βεβαιοῦμενα ὑπὸ τοῦ Πολυαίνου (H 29), ἐν μέρει μόνον συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων πάνυ ὀλίγον ἀτυχῶς περὶ τοῦ Ἀπρίου γνωσιὰ ἡμῖν γεγονότα. Κατὰ τὰ ἐν τοῖς μνημείοις ἀναγραφόμενα ὁ Ἀπρίης παρίσταται συμβασιλεύων τῷ Ἀμασί. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἐκ τῶν μνημείων εἶναι γνωστὸν περὶ τοῦ τέλους τοῦ Ἀπρίου, νεώτεροί τινες ἐρευνηταί, καὶ δὴ καὶ ὁ μέγας Γερμανὸς αἰγυπτιολόγος, ἱστοριογράφος καὶ σχολιαστὴς τῶν Αἰγυπτιακῶν τοῦ Ἡροδότου Wiedemann μέχρι τινὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Maspero, συνῆψαν τὰ περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀπρίου μετὰ τινος περὶ στρατείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον παραδόσεως τοῦ Ἰουδαίου ἐλληνιστοῦ Ἰωσήπου, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν οὔτε ἐκ τῶν μνημείων γνωστῆς οὔτε ἐκ τοῦ Ἡροδότου ἢ ἐξ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων. Οὔτε τὰ Ἀσσυροβαβυλωνιακὰ οὔτε τὰ Αἰγυπτιακὰ μνημεῖα ποιοῦνται μνεῖαν οὐδεμίαν στρατείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος καὶ Βαβυλωνίων ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ καταλήψεως τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων. Μόνον ὁ ἐπιταξία περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ναβουχοδονόσορα συγγραφέας Ἰουδαῖος ἐλληνιστῆς Φαρισαῖος Ἰωσήφ, ὁ μεταποιήσας καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον εἰς Ἰώσηπον, παρέδωκεν (ἐν τῇ Ἀρχαιολογίᾳ Ἰουδαίων βιβλ. I Κεφ. Ζ) ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορ τῷ πέμ-

(1) Καὶ ὅμως τῶν ξένων τούτων πρόφην ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀμασις.

πτῷ ἔτει μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν καὶ καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἦτοι τῷ 582 π. Χ., ὅτε ἐβασίλευεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ψάμμης ἢ Ψάμμουθις, ἢ Ψαμμῆτιχος Β', καὶ εἰς τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ (τοῦ Ναβουχοδονόσορος) (ὅπερ συμπίπτει περίπου τῷ αὐτῷ ἔτει 582 π. Χ.) στρατεύσας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ἐφόνευσεν τὸν βασιλέα ταύτης (δὲν λέγει τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως) καὶ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς πρὸ πέντε ἔτων φυγόντας ἀπὸ Παλαιστίνης καὶ Ἱεροσολίμων εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀναστήσας ἐκ τῆς χώρας ταύτης μετόπισεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ τὴν Αἴγυπτον κατέστησε χώραν ἐξαρτωμένην ἀπὸ Βαβυλωνίας. Ἡ μόνη πηγὴ τῆς τοιαύτης εἰδήσεως ἄμεσος μὲν καὶ ἀπ' εὐθείας εἶναι αὐτὸς ὁ Ἰώσηπος, ἔμμεσος δὲ χωρία τινὰ τῶν μεγάλων προφητῶν Ἱερεμίου καὶ Ἰεζεκιήλ συχνῶς λαλούντων περὶ Αἰγύπτου καὶ Φαραῶ, ἄλλ' οὐχὶ κατὰ τάξιν ἱστορικὴν ὡς πρὸς τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα. Ἡ τοῦ Ἰωσήπου παράδοσις ἢ ἀναφερομένη εἰς τὸ ἔτος 582 π. Χ. ἀντιφάσκει πρὸς ὅσα ἐκ τῆς Βαβυλωνιακῆς καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας εἰσι γνωστά περὶ τῶν ἔτων τούτων. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀποδιδόντες ἱστορικὴν τινα ὑπόστασιν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Ἰωσήπου, ὡς ὁ Wiedemann, μετέστησαν τὴν ὑποτιθεμένην στρατείαν εἰς τὰ ἔτη 568 ἢ 567 π. Χ., καθ' ἃ ἔτη ἐβασίλευεν ἔτι ὁ Ἀπρίης, ὑπάρχει δὲ καὶ χωρίον τοῦ Ἱερεμίου (ΜΑ' τοῦ Ἐβρ. κειμένου, ΝΑ' τῶν Ο', 30), ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ Ἀπρίου (Οὐαφρῆ) καὶ Ναβουχοδονόσορος. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λέγεται: «Οὕτω εἶπε Κύριος· ἴδου ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραῶ Οὐαφρῆ βασιλέα Αἰγύπτου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ εἰς χεῖρας ζητούντων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καθὰ ἔδωκα τὸν Σεδεκίαν βασιλέα Ἰούδα εἰς χεῖρας Ναβουχοδονόσορος βασιλέως Βαβυλῶνος ἐχθροῦ αὐτοῦ καὶ ζητούντος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ». Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ γίνεται σαφέστατος ὑπαινιγμὸς περὶ τῶν ὅσα ἔπαθεν ὁ Ἀπρίης οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ Αἰγυπτίων, ἢ δὲ τοῦ Ναβουχοδονόσορος μνεῖα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ γίνεται ἀπλῶς πρὸς παρομοίωσιν τῶν ἐκ μέρους τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐχθρῶν παθημάτων τοῦ Ἀπρίου πρὸς ὅσα ἔπαθεν ὁ Σεδεκίας τοῦ Ἰούδα ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος τῆς Βαβυλῶνος. Πᾶσα δὲ εἰκασία ἐκ τοῦ χωρίου τούτου περὶ στρατείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον εἶναι παντελῶς παράλογος· ὁμοίως δὲ πελαγημένη καὶ ἡ ἄλλη εἰκασία, ἣν ἐξήνεγκεν ὁ Wiedemann, ὅτι ἡ ἐναντίον τοῦ Ἀπρίου ὀργὴ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ὁ πνιγμὸς αὐτοῦ ἦν ἀποτέλεσμα τῆς εἰς Αἴγυπτον εἰσβολῆς τοῦ Ναβουχοδονόσορος, εἰσβολῆς πιστευθείσης ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς προκληθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀπρίου. Ὡστε ἡ μόνη πηγὴ τῶν περὶ στρατείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος λεγομένων μένει πάντοτε ἢ οὐχὶ ἀξιόπιστος παράδοσις τοῦ Ἰωσήπου. Οὐδὲν μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἰώσηπος τὴν παράδοσιν ταύτην παρέλαβε παρὰ τοῦ Μανέθωνος, ὡς εἰκάξουσιν οἱ διδόντες πίστιν εἰς τὴν τοῦ Ἰωσήπου παράδοσιν, ἥτις εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐσκοπεῖ, ὡς φαίνεται, ἢ εἰς τὸ παραστήσαι καὶ τοὺς εἰς Αἴγυπτον φυγόντας Ἰουδαίους ὡς ἐξαναστάντας ἐντεῦθεν

ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τοῦ πέμπαντος τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν. Τὸ μὴ ἀξιόπιστον τῆς τοῦ Ἰωσήπου παραδόσεως καταφαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐν ταύτῃ οὐδαίς γίνεται λόγος περὶ τοῦ Ἱερεμίου ὡς ἐπιστροφέντος ἐξ Αἰγύπτου μετὰ τῶν ἄλλων ἐκ τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐξαναστάντων Ἰουδαίων, ἐνῶ ὁ προφήτης οὗτος ἦτο ὁ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς εἰς τοὺς Βαβυλωνίους ὑποταγῆς, ὡς ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Ἰαχβὲ ἀπορροεύσεως, ὁ κηρύττων τὸ ψεῦδος καὶ μάταιον πάσης ἐξ Αἰγύπτου προσδοκωμένης βοηθείας καὶ ὁ διὰ τὴν φιλοβαβυλωνιακὴν αὐτοῦ πολιτικὴν πολλὰ παθὼν ὑπὸ τῆς ἀντιβαβυλωνιακῆς μερίδος τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὑπὸ ταύτης ἐξαναγκασθεὶς νὰ μετακινήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Ἡ περὶ τῆς ἐπ' Αἴγυπτον στρατείας τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλωνίας παράδοσις, ἣς ἐρμηνεὺς ἐγένετο καὶ ὁ ἀκριτότατος ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ ἱστοροῦμένοις Ἰώσηπος, παρήχθη πιθανώτατα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἐμφαντικώτατα περὶ τῆς μελλούσης τιμωρίας τῆς Αἰγύπτου ἐξαγγελλομένων (1), καὶ παραδοθεῖσα ὡς λαϊκὴ παράδοσις διεσώθη μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωσήπου. Καὶ δύναται μὲν τις νὰ ἰσχυρισθῇ πάντως ὅτι τὰ ἐν τοῖς βιβλίοις Ἱερεμίου καὶ Ἰεζεκιὴλ οὐχὶ ὡς γεγονότα ἱστορικά, ἀλλ' ὡς ἀπειλαὶ τοῦ Ἰεχωβά περὶ γενησομένων γραφόμενα, δὲν δύναται νὰ μὴ ἔχωσιν ἱστορικὴν τινα βάσιν, ἀλλ' ἡ βάσις αὕτη δὲν ἐπιστώθη μέχρι νῦν δι' ἀναγραφῶν ἱστορικῶν. Καθόλου δ' εἰπεῖν, τὴν περὶ στρατείας τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον παραδιδόμενα, περὶ ὧν καὶ ἐν τοῖς περὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων (Τόμος Β' σελ. 500 κέξ.) ἱκανὰ ἐγράφησαν, πολλὰ μὲν ἔχουσι τὰ συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας αὐτῶν, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ τὰ ἐγείροντα ἀμφιβολίας περὶ ταύτης, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς νεωτέρων τιῶν ἱστοριογράφων εἰκασίας ὅτι ὁ Ἄμασις ἦν ἐν ἀρχῇ τοῦλάχιστον ἐπίτροπος τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως, λαβὼν τὴν τοιαύτην θέσιν μετὰ τὴν δῆθεν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἦταν καὶ τὸν φόνον

(1) Ἰδὲ Ἱερεμίου Κεφ. ΜΣ' (τοῦ Ἑβρ. κειμ., ΚΣ' τῶν Ο') ἐδαφ. 13 κέξ.: «Ἄ ἐλάλησε Κύριος ἐν χειρὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου περὶ τοῦ ἐλθεῖν Ναβουχοδονόσορ τὸν βασιλεὺς Βαβυλωνῶνος τοῦ ἐκκῶσαι τὴν γῆν Αἰγύπτου: Ἀναγγεῖλατε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἀκουστὸν ποιήσατε εἰς Μάγδολον καὶ παραγγεῖλατε εἰς Μέμφιν εἴπατε, ἐπίστηθι καὶ ἐτοιμασοῦν σεαυτὴν ὅτι κατέφαγε μάχαιρα τὴν σμίλακά σου. Διὰ τὴν ἔφηνεν ὁ Ἄπς: Ὁ μόσχος ὁ ἐκλεκτός σου οὐκ ἔμεινε ὅτι Κύριος παρέλυσεν αὐτούς». Πρβλ. Ἰεζεκιὴλ (Κεφ. ΚΘ' ἐδ. 3 κέξ.: «Τὰδε λέγει Κύριος: Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ, Φαραώ, βασιλεῦ Αἰγύπτου, τὸν δράκοντα τὸν μέγαν τὸν ἐγκαθήμενον ἐν μέσῳ τῶν ποταμῶν αὐτοῦ, τὸν λέγοντα, ἐμοὶ εἰσὶν οἱ ποταμοὶ καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ποταμούς καὶ δώσω τὴν γῆν Αἰγύπτου εἰς ἔρημον καὶ ὄρημαίαν καὶ ἀπόλειαν... (καὶ Ἀ' 6 κέξ.): Καὶ προσῶνται τὰ ἀντιστηρίγματα Αἰγύπτου... Καὶ ἐρημωθήσεται ἐν μέσῳ χωρῶν ἠφανισμένων... Καὶ ἀπολῶ πλῆθος Αἰγυπτίων διὰ χειρὸς Ναβουχοδονόσορος βασιλέως Βαβυλωνῶνος, αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, λοιμὸς ἀπὸ ἐθνῶν ἀπεσταλμένος: ἀπολέσει τὴν γῆν καὶ ἐκκενώσουσι πάντες τὰς μάχαιρας αὐτῶν ἐπ' Αἴγυπτον...».

τοῦ Ἀπρίου (Maspero Orient Classique τ. 3 σ. 5591), καὶ ὅτι ὁ Ναβουχοδονόσορος ἐφόνευσεν τὸν Ἀπρίην. Ἄλλ' ἐλθόμεν νῦν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἄμασιος ὡς βασιλέως τῆς Αἰγύπτου.

Ἄμασις. Οὗτος ὁ πρωτελευταῖος, κατ' οὐσίαν δὲ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου (τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν κυμαινόμενον μεταξὺ 569 καὶ 564 π.Χ.), ὁ καταγόμενος ἐκ τοῦ νομοῦ τοῦ Σαίτικου καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως Σιούφ (καθ' Ἡρόδοτον Β 172. Ἄλλὰ κατὰ Πλάτωνα, Τιμαίου Κεφ. 3 «ἔστι κατ' Αἴγυπτον Σαίτικὸς ἐπικαλούμενος νομὸς, τούτου δὲ τοῦ νομοῦ μέγιστη πόλις Σόις, ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεὺς») καὶ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (Α 68) ἐπιφανέστατος κάτοικος τῆς πόλεως ταύτης, καθ' Ἡρόδοτον ἀνῆκεν εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ καὶ εἰς οἶκον ἀφανῆ, οὐδεμιᾶς τυγχάνων τιμῆς ἐκ μέρους τῶν Αἰγυπτίων, μᾶλλον δὲ ὀνειδιζόμενος διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς καταγωγῆς (Ἰδ. Ἡροδ. τὸ μνημονευθὲν χωρίον «Τὰ μὲν δὴ πρῶτα κατῶνοντο τὸν Ἄμασιν Αἰγύπτειοι καὶ ἐν οὐδεμιᾷ μοίρῃ μεγάλη ἦγον ἄτε δὴ δημότην τὸ πρὶν ἔόντα καὶ οἰκίης οὐκ ἐπιφανέος»). Τὸ ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν τῆς Σαΐδος ἐλέχθη βραδύτερον, ὅτε καὶ διὰ κηδεστίας συνεδέθη πρὸς τὸν οἶκον τοῦτον γήμας βασιλόπαιδά τινα ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἀπρίου (τοῦτο ἀναγράφεται ἐν τοῖς μνημείοις). Καθ' Ἡρόδοτον (Β 174) ὅτε ὁ Ἄμασις ἦν ἰδιώτης ἦτο «φιλοπότης καὶ φιλοσκώμων καὶ οὐδαμῶς κατεσπουδασμένος ἀνὴρ»· ὁσάκις δὲ ἔστρεψεν τὸν φρόνημα πρὸς τὸ φιλοποιεῖν ἔκλεπτε περιεργόμενος· πολλάκις δὲ κατηγγέλλετο καὶ εἰς τὰ μαντεῖα ὡς τοιαῦτα πράττων, καὶ ὅτε μὲν ἀπεδεικνύετο ἔνοχος, ὅτε δὲ ἠθφοῦτο. Κατὰ παράδοξον δὲ τρόπον, ἀφοῦ ἐγένετο βασιλεὺς, ὅσα μὲν τῶν ἱερῶν μαντείων εἶχον ἀπολύσει αὐτὸν τῶν κα' ἀγγελλομένων ἐγκλημάτων, ταῦτα οὐδαμῶς ἐθεράπευεν, λέγων ὅτι ψευδῶς ἐμάντευον, οὔτε θυσιάζων ἐν αὐτοῖς οὔτε κἂν φοιτῶν εἰς αὐτά, ὅσα δὲ εἶχον βεβαιώσει τὰ καταγγελλόμενα ἐναντίον αὐτοῦ, ταῦτα ἐθεράπευε καὶ ἐπεσκεύαζε, λέγων ὅτι ἦσαν ἀψευδῆ μαντεῖα. Διήρχετο δὲ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἀπὸ μὲν ὄθρου μέχρι πληθούσης ἀγορᾶς διεξάγων τὰς τοῦ κράτους ὑποθέσεις, τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἡμέρας διῆγε μετὰ συμποτῶν καὶ συμπαικτικῶν. Εἰς δὲ τοὺς συνετοὺς καὶ εὐλιχνεῖς ἀνδρας τοὺς συμβουλευόντας αὐτῷ ν' ἀπέχη τοιαύτης φαυλότητος καὶ καθήμενος σεμνῶς ἐπὶ θρόνου σεμνοῦ ν' ἀφιερῶι πάσας τὰς ὥρας εἰς ἐκτέλεσιν τῶν βασιλικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἵνα οὕτως οἱ Αἰγύπτιοι νοήσωσιν ὅτι ἀρχονται ὑπ' ἀνδρὸς μεγάλου καὶ ἐξυμνωσιν αὐτόν, ἀπεκρίνετο ὅτι οἱ ἔχοντες τόξα ἐντείνουσιν αὐτὰ μόνον ὅταν ποιῶνται χρῆσιν αὐτῶν, διότι ἐὰν τὸν πάντα χρόνον ἀφῶσιν αὐτὰ ἐντεταμένα ἐκρηγνύμενα ταῦτα καθίστανται ἀχρηστὰ· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐὰν διάγη πάντα τὸν χρόνον σπουδάζων καὶ μὴ διασκεδάζων, κατανιᾷ λεληθότως ἢ εἰς μανίαν ἢ εἰς ἀποπληξίαν· διὰ τοῦτο, ἔλεγε, γινώσκων ἐγὼ ταῦτα κατανέμω τὰς ὥρας μου εἰς ἀμφοτέρα. Ὁ Ἡρό-

δοτος ὁ ταῦτα ἀφηγοῦμενος λέγει (B 172) καὶ τότε τὸ ἱστόρημα περὶ Ἀμάσεος ἐρηγηθεὶν τὰς τούτου περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐξ ἠθικῆς ἐπόψεως θεωρίας. Ὁ Ἀμασις, λέγει, ἐμφρόνως, καὶ οὐχὶ ἀνοήτως, προσεῖλκεν ἑαυτῷ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἐν πολλοῖς ἄλλοις ἀπείροις πολυτίμοις πράγμασι ἐκέκτητο καὶ ποδοπιπτήρᾳ τινα χρυσοῦν, ἐν ᾗ ἐνίπτον ἐκάστοτε αὐτός τε καὶ οἱ διαιτυμόνες τοὺς πόδας αὐτῶν. Τὸν νιπτήρα τοῦτον κόψας ὁ Ἀμασις ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ ἄγαλμα καὶ ἔστησεν αὐτὸ ἐν θέσει τινὶ τῆς πόλεως ἐπιτηδειοτάτῃ πρὸς τοῦτο. Τότε οἱ Αἰγύπτιοι προσερχόμενοι προσεκύνουν τὸ ἄγαλμα. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀμασις συνεκάλεσε τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ὁμολόγησεν αὐτοῖς ὅτι τὸ ἄγαλμα κατεσκευάσθη ἐκ τοῦ ποδοπιπτήρος ἐκείνου, εἰς ὃν πρότερον οἱ Αἰγύπτιοι ἐνήμουν καὶ ἐνούρουν καὶ τοὺς πόδας ἐνίπτοντο. Ἔλεγε λοιπὸν ὅτι καὶ αὐτὸς ὅμοια τῷ ποδοπιπτήρῃ ἔχει πράξει. Διότι, εἰ καὶ ἦτο πρότερον ἀνθρώπος τοῦ πολλοῦ λαοῦ, τώρα ἐγένετο βασιλεὺς, ὃν ἔδει νὰ τιμῶσι νῦν καὶ νὰ σέβωνται οἱ ὑπήκοοι. Διὰ τοιοῦτου τρόπου, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Ἀμασις προσήγαγε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς Αἰγυπτίους.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα εἴτε ἀληθῶς, ὡς λέγουσι, ἐγένοντο εἴτε ὡς ἀνέκδοτα παρεδόθησαν, ἐξηγοῦσιν ἡμῖν καὶ ἐξαιρουσιν, ὡς εἴθισται, τὰς ἀντιθέσεις ἐν ταῖς ἱστορίαις, μάλιστα ταῖς ἀνατολικαῖς, τῶν διασῆμων ἡγεμόνων, τῶν ἐκ μικρῶν καὶ ταπεινῶν εἰς μεγαλεῖα ἡγεμονικὰ ὑψωθέντων καὶ ἐν τούτοις μᾶλλον ἢ ἦττον διαπερῆντων καὶ μνήμην ζωηρὰν καταλιπόντων ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν. Ἀλλ' ἴδωμεν νῦν τὴν ἀληθῆ ἱστορικὴν ὑπόστασιν καὶ ἀξίαν τοῦ Ἀμάσεος.

Τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἀμάσεος εἶναι αἱ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον καθόλου καὶ πρὸς τὰς κατ' ἰδίαν Ἑλληνικὰς πολιτείας καὶ ἀνδρας Ἑλληνας ἱστορικὸς σχέσεις αὐτοῦ. Ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ τὸν Ἀμασιν (B 178) *φιλέλληνα* καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὕτω χαρακτηριζόμενος ξένος μὴ Ἑλλην ἡγεμὼν, διότι καλεῖται μὲν *φιλέλλην* ὑπὸ τοῦ Διοδώρου καὶ ὁ τέσσαρας γενεὰς πρὸ τοῦ Ἀμάσεος βασιλεύσας ἀρχηγὸς τῆς Σαίτικῆς δυναστείας Ψαμμήτιχος Α', ἀλλ' ὁ Διόδωρος ὑπῆρξε καὶ ἔγραψεν ἡμίσειαν περίπου χιλιετηρίδα μεθ' Ἡρόδοτον. Ἀλλὰ τίνα ἐννοίαν καὶ χαρακτῆρα ἔχει ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀποδιδομένη τῷ Ἀμάσει ἰδιότης φιλέλλητος; Πάντως δὲν πρόκειται παρὰ τῷ Ἀμάσει περὶ φιλελληνισμοῦ ἐξ εὐγνωμοσύνης ἅμα καὶ ἐκ συμφέροντος προερχομένου ὅπως παρὰ τῷ Ψαμμήτιχῳ Α', ὅστις δι' Ἰώνων καὶ Καρῶν ἵδρυσεν τὴν μοναρχίαν αὐτοῦ καὶ ἐγκατέστησε στρατιωτικὴν ἀποικίαν ἀπὸ Ἰώνων καὶ Καρῶν ἐν τοῖς πρὸς τὴν Ἀραβίαν μεθορίοις, ἠνοιξε δὲ τὴν Αἴγυπτον εἰς ἐπικοινωνίαν ζωηροτέραν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Δὲν πρόκειται δὲ καὶ περὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ τοῦ ἑλληνικῶς ἐκπαιδευθέντος υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ψαμμήτιχου Α' ἰδεόφρονος Νεκῶ, ὅστις, εἰ καὶ δὲν λέγεται φιλέλλην, ἐδείκνυε τὸν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον σεβασμὸν αὐτοῦ πέμπων τὰ ἀκροθίνια τῶν ἐν πολέμοις νικῶν πρὸς διάσφ-

μα Ἑλληνικὰ ἱερά. Ὁ Ἀμασις οὔτε παίδευσιν εἶχεν ἢ ἠδύνατο νὰ ἔχη Ἑλληνικὴν, οὔτε ἦν ἀνὴρ πεπαιδευμένος καὶ ἀνήκων εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τὴν Αἰγυπτιακὴν. Ἦν ἀπλῶς ἀνθρώπος τοῦ πολλοῦ λαοῦ προαχθεὶς ἐν τῇ στρατιωτικῇ ὑψηροσείᾳ, κεκτημένος νοῦν φυσικὸν καὶ πρακτικὴν πείραν ἐνούσαν τὴν πανουργίαν πρὸς τὴν πρακτικὴν φρόνησιν ἢ προάγουσαν ταύτην μέχρι πανουργίας. Πρὸ τοῦ δὲ γενέσθαι βασιλεὺς ἦτο μᾶλλον ξένος καὶ ἀλλότριος καὶ μέχρι τινὸς πολέμιος πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Ἐκ τῆς περιφήμου ἐπιγραφῆς τῆς Ἐλεφαντίνης τῆς ἀναγραφούσης τὴν ἐπὶ Ψάμμιοις ἢ Ψαμμούθιοις ἢ Ψαμμήτιχῳ Β' γενομένην ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν στρατείαν εἶδομεν ὅτι κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην τῶν μὲν Αἰγυπτιακῶν ταγματῶν ἀρχηγὸς ἦν ὁ Ἀμασις, τῶν δὲ ξενικῶν, ἰδίως Ἰωνικῶν καὶ Καρικῶν, ὁ *Ποτασίμιος*. Καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τὴν Κυρήνην αὐτῆς στρατείᾳ τοῦ Ἀπρίου ὁ Ἀμασις ἦν ἀρχηγὸς τῶν ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἀποστάντων Αἰγυπτιακῶν ταγματῶν, Ἑλληνας δὲ καὶ ἄλλοι ξένοι πολεμισταὶ πιστοὶ μείναντες τῷ βασιλεῖ ἠγωνίζοντο ἐν Μυρέμφει, ὀλίγοι κατὰ πολλῶν, καὶ ἡ μάχη ἐκείνη ὡς καὶ αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῆς θεωροῦνται γινόμεναι μεταξὺ κυρίως τῶν ἐγχωρίων Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων. Καὶ ἡ τοῦ Ἡροδότου δὲ ἔκφρασις περὶ τοῦ Ἀμάσεος (B 178) «*φιλέλλην* δὲ *γενόμενος* ὁ Ἀμασις» φαίνεται μαρτυροῦσα ὅτι ὁ φιλελληνισμὸς τοῦ ἀνδρὸς ἦν ἀπόρροια περιστάσεων, αἵτινες ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν ὅλην διεύθυνσιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ. Ὅπως ἂν ἔχη ὁ ἐπὶ τοῦ Ψαμμήτιχου Α' ἑκατὸν ἔτη πρὸ τῆς εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν θρόνον ἀνόδου τοῦ Ἀμάσεος ἀρξάμενος πολιτικὸς φιλελληνισμὸς, ἦτοι προστασία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων ἐν Αἰγύπτῳ συνδεομένη μετὰ τῆς ἔκτοτε ἀρξάμενης μείζονος μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἐμπορικῆς καὶ πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, ἥδη ἐπὶ τοῦ Ἀμάσεος ἀνεπτύχθη μεγάλως. Τὰ ὑπὸ τούτου ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ προαχθέντα εἶναι πρῶτον ὅτι τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ Κάτω Νείλου ὑπὸ τοῦ Ψαμμήτιχου Α' ἵδρυσθέντα ἀπέναντι ἀλλήλων Στρατόπεδα Ἰώνων καὶ Καρῶν, τὰ ἐγγὺς τοῦ Πηλουσίου καὶ τῆς θαλάσσης ὀλίγον κατωτέρω τῆς Βουβάστιος, ἦτοι τοὺς στρατιωτικοὺς συνοικισμοὺς τοὺς προωρισμένους, ὡς φαίνεται, εἰς φυλακὴν τῶν ἀνατολικῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῷ Ἰσθμῷ πλανωμένων δημοτικῶν νομάδων μετέστησεν ἐντεῦθεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ κράτους, εἰς τὴν πρωτεύουσαν Μέμφιν, καὶ κατέστησεν αὐτὰ νῦν φρουρὰν βασιλικὴν ἰδιαιτέραν φρουροῦσαν τὸν βασιλέα ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων αὐτῶν («*Τούτους μὲν δὴ (Ἰῶνας καὶ Κᾶρας) ἐξαναστήσας ἐνθεῦθεν κατοίκησε εἰς Μέμφιν, φυλακὴν ἑαυτοῦ ποιεῦμενος πρὸς Αἰγυπτίους*» Ἡροδ. B 154). Κατὰ μαρτυρίαν δὲ τοῦ Διοδώρου (A 67) οἱ ἐνταῦθα κατασταθέντες Κᾶρες (ἢ Καρομεμφίται) οἱ οἰκοῦντες τόπον ἰδιάζοντα ἐν Μέμφιδι ἐπιγαμίας πρὸς Μεμφίτας ποιησάμενοι Καρομεμφίται ἐκλήθησαν. Δεύτερον ὁ Ἀμασις μεταξὺ ἄλλων δειγμάτων εὐνοίας

πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔδωκε τοῖς εἰς Αἴγυπτον μεταβαίνουσιν Ἑλλησι πόλιν ἰδίαν τὴν *Ναύκρατιν*, ἣν ᾤκησαν ἰδίως οἱ μετὰ τῆς Αἰγύπτου εἰς ζωηρὰς ἐμπορικὰς σχέσεις διατελοῦντες Μιλήσιοι. Οἱ Μιλήσιοι ἤδη ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίχου Α' ἐπωφελούμενοι τὴν φιλελληνικὴν τοῦ βασιλέως τούτου πολιτικὴν καὶ τὰς συμμαχικὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Μιλήτου σχέσεις (ὅτε οὗτοι ἐπεμφαν τριάκοντα πλοῖα πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Ψαμμητίχου ἐν ταῖς πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς μοναρχίας προσθεταῖς αὐτοῦ) εἶχον ἰδρύσει (675 π.Χ.) ἐπὶ τοῦ Βολβιτινικοῦ στομίου τοῦ Νείλου συνοικισμὸν ὄχυρον κληθέντα «*Μιλησίαν Τεῖχος*», ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μικρὸν οἱ Μιλήσιοι εἰσεχώρησαν περαιτέρω καὶ μετ' ἄλλων Ἑλλήνων ἀποίκων ἔκτισαν τὴν *Ναύκρατιν* (1), ἣς τὸ ὄνομα (ναυσι κρατεῖν) ἀναφερόμενον εἰς τὴν καὶ διὰ τῶν πλοίων τῶν Μιλησίων ἐπικράτησιν τοῦ Ψαμμητίχου Α' μαρτυρεῖ πως ὅτι ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίχου Α' ἤδη ὑφίστατο ἡ πόλις. Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίχου Α' ἤδη ὑφισταμένη Ἑλληνικὴ πόλις διὰ τῶν προνομίων, ἅπερ νῦν ἐπεδαψίλευσεν αὐτῇ ὁ Ψαμμητίχος, ἠἰκοῦτο καὶ ἤκμασε σφόδρα ὡς αὐτόπολις, ὡς πόλις δηλονότι ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος ἐν μέσῳ τῆς μοναρχουμένης Αἰγύπτου διοικουμένη ὑπὸ αἰρετῶν τιμούχων, ὅπως ἡ Μασσαλία. Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τινων νεωτέρων ἱστοριογράφων ὅτι μετὰ τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας παραχώρησιν τῆς *Ναυκρατίδος* μόνον εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῆς Αἰγύπτου ἐπετρέπετο τοῖς Ἑλλήσιν ἐλευθέρα ἀποίκησις καὶ ἐμπορία στηρίζονται ἐπὶ ὀλοσχεροῦς παρανοήσεως τοῦ περὶ τούτων Ἡροδοτείου χωρίου (B 178). Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λέγεται σαφέστατα «*Καὶ δὴ καὶ τοῖσι ἀπικνεομένοισι εἰς Αἴγυπτον ἔδωκε *Ναύκρατιν* πόλιν ἐνοικῆσαι*» τοῖσι δὲ μὴ βουλομένοισι αὐτῶν οἰκέειν, αὐτοῦ δὲ ναυτιλλομένοισι ἔδωκε χώρους ἐνιδρύσασθαι βωμοὺς καὶ τεμένεα θεοῖσι». Ἡ ἔννοια τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγομένων εἶναι σαφεστάτη εἰς ὅσους ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες μεταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον δὲν ἤθελον νὰ κατοικήσωσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πόλει *Ναυκράτει*, δὲν ἀπηγορεύετο ἢ οὐκ ἔμελλε εἶναι ἐν οἰωδῆποτε ἄλλῳ τόπῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς χωρὸς ἵνα ἰδρῶσιν βωμοὺς καὶ τεμένη εἰς τοὺς θεοὺς. Ἐκεῖνο ὅπερ ἀπηγορεύετο τοῖς Ἑλλήσιν, τοῖς μὴ μεταβαίνουσιν εἰς *Ναύκρατιν*, ἦτο νὰ μὴ φέρωσι φορτία ἐμπο-

(1) Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς *Ναυκρατίδος* ὑπάρχουσι γνῶμαι διφάσαι μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν. Τινὲς τούτων δύο παρεδέχοντο πόλεις οὗτω καλουμένας, τὴν μὲν ἀρχαίαν Αἰγυπτιακὴν ὑφισταμένην ἤδη πρὸ τοῦ Ψαμμητίχου καὶ μίαν νεωτέραν ἀρχαίως Ἑλληνικὴν, ἣς τὸ ὄνομα μετεποιήθη ἐκ τοῦ ἀρχαίου παραπλησίῳ τῷ *Ναύκρατις* Αἰγυπτιακοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον εἰς *Ναύκρατιν*. Ἡ πρώτη γνῶμη περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀρχῆς τῆς πόλεως στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις ταύτης εὐρεθέντων Αἰγυπτιακῶν σκαραβαίων (ἀνηκόντων εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ψαμμητίχου καὶ τοῦ Ἀμασίδος περίου), καὶ ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης φαίνεται συνηγοροῦσα ἢ ὑπὸ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. Δ 356) εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἀποδιδομένη μαρτυρία περὶ τῆς ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ὀμήρου ὑπάρξεως τῆς πόλεως.

ρικὰ εἰμὴ μόνον εἰς τὴν *Ναύκρατιν*. Προῦκειτο περὶ μέτρου ἀπαγορευτικοῦ ἀπλῶς τελωνειακοῦ. Τοῦτο ἐξάγεται σαφέστατα ἐξ ὧν λέγει περαιτέρω (B 179) ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς: «*Ἦν δὲ τὸ παλαιὸν μούνη ἡ *Ναύκρατις* ἐμπορίον καὶ ἄλλο οὐδὲν Αἰγύπτου. Εἰ δὲ τις ἐς τῶν τι ἄλλο στομάτων τοῦ Νείλου ἀπίκειτο, χεῖν ὁμοῖα μὴ μὲν ἐκόντα ἐλθεῖν, ἀπομόσαντα δὲ τῇ νηὶ αὐτῇ πλώειν ἐς τὸ *Κανωβικόν* ἢ εἰ μὴ γε οἶά τε εἶη πρὸς ἀνέμους ἀντίους πλώειν, τὰ φορτία ἔδεε περιάγειν ἐν βάρισι περὶ τὸ *Δέλιτα*, μέχρ' οὐ ἀπίκειτο εἰς *Ναύκρατιν*. Οὕτω μὲν δὲ *Ναύκρατις* ἐτετίμητο». Ἐννοεῖται λοιπὸν διὰ πᾶσα ἡ Αἴγυπτος ἦτο ἀνοικτὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἠδύνατο οὗτοι νὰ ἰδρῶσιν πανταχοῦ βωμοὺς καὶ τεμένη θεῶν ἦτοι ἱερὰ μετὰ περιχώρου προσηρημένου εἰς τὸ ἱερόν. Ὅτι δ' ὑπῆρχον πολλὰ τοιαῦτα ἱερὰ, τεμένη δηλονότι, μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος λέγων περαιτέρω ὅτι τὸ μέγιστον καὶ ὀνομαστότατον καὶ χρησιμώτατον τῶν ταιούτων τεμενῶν ἦτο τὸ Ἑλληνιον. Καὶ δὲν προσδιορίζει μὲν τὴν θέσιν τοῦ Ἑλληνίου, ἀλλ' ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς τῶν λεγομένων ἐξάγεται ὅτι τοῦτο ἦτο ἐν τῇ *Ναυκράτει* ἢ ἐγγὺς αὐτῆς. Ἑλληνιον ἀκριβῶς σημαίνει ἐνταῦθα ἐκεῖνο ὅπερ λέγομεν ἡμεῖς *Πανελλήνιον* (1), ἦτοι κοινὸν ἱερόν πάντων τῶν Ἑλλήνων, τοῦ δ' Ἑλληνίου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ μετεῖχον πόλεις, ὧν τὰ ὀνόματα ἀριθμεῖ ὁ Ἡρόδοτος, ἦσαν δ' αὗται, Ἰωνικαὶ μὲν Χίος, Τέως, Φώκαια καὶ Κλαζομεναί, Δωρικαὶ δὲ Ῥόδος (αἱ τρεῖς πόλεις αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν τῶν Ῥοδίων συμπολιτείαν, οὐκ ἡ πόλις Ῥόδος, ἣτις μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5ου αἰῶνος ἀπετέλει αὐτόπολιν), Κνίδος, Ἀλικαρνασσὸς καὶ Φάσηλις, Αἰολικὴ δὲ μόνη ἡ τῶν Μυτιληναίων πόλις. Τὸ Ἑλληνιον τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶχε χαρακτηρὰ κυρίως ἐμπορικόν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος λόγον ποιούμενος ὅτι αἱ πόλεις αἱ μετέχουσαι τοῦ Ἑλληνίου αὗται παρείχον καὶ τοὺς προστάτας τοῦ ἐμπορίου. Ὁ Ἄμασις, ὁ φιλέλλην ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καλούμενος, συνῆψε σχέσεις πρὸς ἀπάσας τὰς ὀνομαστάς ἑλληνικὰς πόλεις. Ἰδίως περίφημοι εἶναι αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν τύραννον Σάμου Πολυκράτην, ὁ δὲ οἶκος τοῦ ἐν Κορίνθῳ τυράννου Περιάνδρου ἀπὸ τῆς βασιλείας ἤδη τοῦ Ψαμμητίχου φαίνεται ὅτι συνεδέθη στενῶς μετὰ τῆς Σαίτικῆς βασιλείας. Καὶ ὁ ἐν τῇ τυραννίδι δὲ διάδοχος τοῦ Περιάνδρου ἔκαλετο Ψαμμητίχος. Εἶχε δὲ σχέσεις καὶ μετὰ τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν, ὅτε δ' ὁ ναὸς οὗτος ἐκάη*

(1) Ἑλληνιον εἶναι ἀκριβῶς ὅρος σημαντικὸς προκειμένου περὶ τοῦ κοινῶν τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐν τοῖς κλασσικοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις τὸ καθολικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων εἶναι Ἑλληνες οὐκ Πανελλήνες. Τὸ ὀμηρικὸν Πανελλήνες ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας Ἑλληνικὰς φυλάς τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλλάδος. Μόνον παρὰ τῷ Ἀρχιλόφῳ ἀπαντᾷ τὸ γνωστὸν χωρίον «*Πανελλήνων οἴξυς*», Πανελλήνιον δὲ ὑπὸ τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος ὡς κοινῶν τῶν Ἑλλήνων ἱεροῦ ἢ συνεδρίου ἀνήκει εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς Ῥωμαϊκὰς χρόνους (ναὸς τοῦ Πανελληνίου Διός). Εἶναι ὅρος καθιερωμένος ἰδίως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ Αὐτοκράτορος.

περὶ τὰ μέσα τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος, ἀκριβῶς βασιλεύοντος τοῦ Ἀμασίου, καὶ οἱ Δελφοὶ ἐπεμψαν καὶ εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς Αἴγυπτον ἄνδρα πρὸς συλλογὴν ἐράνων («ἐδατίναζον» καθ' Ἡρόδοτον), ὁ Ἀμασις ἔδωκε χάριν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ χίλια τάλαντα στυπτηρίας καὶ οἱ ἐν Αἴγυπτῳ Ἑλληνες 20 μνᾶς, δηλ. τὸ 1)300 τῆς βασιλικῆς δωρεᾶς.

Τοιαύτη ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ἢ φιλελληνικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀμασίδος, ἕνεκα δὲ τῆς πολιτικῆς ταύτης ὁ Ἀμασις ἐγένετο παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ γνωστότατος τῶν βασιλέων τῆς Αἴγυπτου καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη παροιμιῶδες, ἐκλήθη δὲ καὶ μέγας. Πολλὰ δὲ ὑπάρχουσιν ἀνέκδοτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι συγγραφεῦσιν ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου μέχρι Πλουτάρχου καὶ Ἀθηναίου. Τὰ «Ἠθικά» δὲ τοῦ Πλουτάρχου γέμουσιν ἀποφθεγμάτων τοῦ Ἀμασίδος καὶ ἀνταποκρίσεων αὐτοῦ πρὸς ἐπιφανεστάτους Ἑλληνας τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἰδίως πρὸς τὸν Σόλωνα καὶ τοὺς λοιποὺς ἑπτὰ σοφοὺς, τὴν Ἐρυξῶ τῆς Κυρήνης. Εἰς τοῦτο δὲ φαίνεται συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀμασις ὡς τελευταῖος κατ' οὐσίαν βασιλεὺς ἤνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἰδέαν Αἴγυπτίου μονάρχου ἐκπροσωποῦντος τὴν ὑψίστην ὕλικὴν πρῶτον καὶ ἀκμὴν τῆς χώρας ταύτης, ἥτις, καθ' ἃ λέγει ὁ Ἡρ. αὐτός, ὑπῆρξεν εὐδαιμονεστάτη ἐπὶ τοῦ Ἀμασίου. Καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου κλείει ἡ ἀρχαία ἱστορία τῆς Αἴγυπτου, διότι μετὰ τὸν Ἀμασιν (τελευταῖον τὸ 526 π. Χ.) ὁ διαδεξιόμενος αὐτὸν υἱὸς Ψαμμήτιχος ἔξ μῆνας μόνον βασιλεύσας ἔξέπεσε τοῦ θρόνου ἑαυτοῦ μετὰ τῆς Αἴγυπτιακῆς βασιλείας μετὰ τραγικωτάτων ἐπεισοδίων καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἡ ἱστορία τῆς Αἴγυπτου μεθίσταται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ὅλης Ἀνατολῆς, ἰδίως τοῦ Περσικοῦ κράτους, εἶτα δὲ εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν Ἑλληνικὴν, ἣς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀποτελεῖ μέρος. Μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου συνδέεται καὶ ὁ πνευματικὸς βίος τῆς Αἴγυπτου καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ Περσικῇ, πρὸ πάντων δὲ τῇ Ἑλληνικῇ, θέλομεν ἐκθέσει τὰς περαιτέρω τύχας τῆς Αἴγυπτου.

Ὁ Ἀμασις κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μεγάλων βασιλέων τῆς Αἴγυπτου ἐξετέλεσεν ἔργα δημόσια, ἰδίως οἰκοδομικά, μεγάλα. Μεταξὺ τούτων ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει (B 175) ὡς θαυμάσια τὰ προπύλαια τὰ κτισθέντα εἰς τὸν ἐν Σάϊδι ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς (Νηΐθ) («πολλὸν πάντας ὑπερβαλλόμενος τῷ τε ὕψει καὶ τῷ μεγέθει») καὶ τὸ ποιεῖν τῶν λίθων («ὅσον τε τὸ μέγεθος λίθων ἐστὶ καὶ ὀκτώωντιόν») ἐποίησε δὲ καὶ κολοσσοὺς μεγάλους καὶ ἀνδρόσφιγγας περιμήκεις ἀνέθηκε καὶ λίθους ἄλλους ὑπερφυεῖς τὸ μέγεθος ἐκόμισε (1).

(1) Περὶ τῶν ἀνδρόσφιγγων τοῦ Ἡροδότου, οὕτω καλέσαντος τοὺς ἐν Σάει σφίγγας, τῶν οὐδὲν κατ' οὐσίαν καὶ μυθολογικὴν γένεσιν ἔχοντων κοινὸν πρὸς τὴν Σφίγγα τὴν Ἑλληνικὴν, οὔτε ἔτυμον κοινόν, τοῦ ὀνόματος Σφίγγ ὄντος καθαρῶς Ἑλληνικ. ὁ (ἐκ τοῦ σφίγγω), ἐνῶ τὸ Αἴγυπτιακὸν ὄνομα εἶναι hu=τρομερά ἢ secher=λάμπουσα, ἀλλ' ἐκ

Τῶν λίθων τούτων τὴν μεταφορὰν ἐνεργεῖ ὁ Ἀμασις ἐκ τῶν κατὰ Μέμφιν λιθοτομῶν, τῶν δὲ ὑπερφυῶς μεγάλων ἔξ Ἐλεφαντίνης διὰ πλοῦ 20 ἡμερῶν. Ἀναφέρει δὲ ὁ Ἡρόδοτος μεταξὺ τῶν ἔξ Ἐλεφαντίνης τομῶν καὶ τὸ θαυμαστὸν ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενον οἶκημα μονόλιθον κομισθὲν ἐντὸς τριῶν ἡμέρων ἀπὸ Ἐλεφαντίνης εἰς Σάιν ὑπὸ δισχιλίων ἀγωγέων, οἵτινες πάντες ἦσαν κυβερνηταί. Τὸ μῆκος τῆς στέγης ἔξωθεν ἦτο ἐνὸς καὶ εἴκοσι πήχεων, πλάτος δὲ τεσσάρων καὶ δέκα πήχεων, τὸ δὲ ἕψος ὀκτὼ πήχεων. Ὁ μονόλιθος ἔκειτο παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἱεροῦ διότι ὁ ἀρχιτέκτων εἰσελκομένου τοῦ ναοῦ ἀπηύδησε διὰ τὴν μεγάλην δαπάνην χρόνου καὶ μόχθου διὰ τὸ ἔργον, κατ' ἄλλην φήμην διότι εἰς τῶν μοχλευόντων διεφθάρη. Καὶ πολλὰ ἄλλα ἀφιερῶματα ἐποίησεν ὁ Ἀμασις εἰς τὰς ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς Αἴγυπτου ἱερὰ τῶν θεῶν, ἐν Μέμφει δὲ τὸν ὑπτιον κείμενον κολοσσὸν ἔμπροσθεν τοῦ Ἡφαιστείου (ἔχοντα 75 ποδῶν μῆκος) καὶ δύο κολοσσοὺς ἐκ τοῦ Αἰθιοποῦ λίθου ὁμοίους τῷ ἐν Σάει εἴκοσι ποδῶν τὸ μέγεθος ἐκάτερον ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς εἰσόδου τοῦ μεγάλου ναοῦ, ὡς κολοσσὸς δὲ καὶ ἐν Μέμφει ἱερὸν εἰς τὴν Ἴσιν μέγα καὶ ἀξιοθέατον.

Ἐπὶ τοῦ Ἀμασίδος ἡ ἀκμὴ τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ὕλικου πλοῦτου ἦν μεγίστη, εἶχε δὲ ἡ Αἴγυπτος πόλεις οἰκουμένας δισμυρίας. Κατὰ Διόδωρον (A 3) ὁ ἀριθμὸς τῶν πόλεων καὶ τῶν νομῶν ἦν ἀνεκαθεν ἄνω τῶν 18 χιλιάδων, ἐπὶ δὲ τῶν Πτολεμαίων 30 χιλιάδων (καὶ ὅμως ὁ πληθυσμὸς τῆς Αἴγυπτου κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς δὲν ὑπερέβαινε τὰ 7 ἑκατομμ.). Διεφημίσθη δὲ ὁ ἀνὴρ οὐχὶ ἐπὶ ἔργοις πολεμικοῖς μεγάλοις, ἀλλ' ἐπὶ ἔργοις ἐκπολιτιστικοῖς καὶ δὴ ὡς μέγας νομοθέτης θεῖς νόμους, ὧν τινες καὶ αὐτὸς ὁ Σόλων ἐλέγετο ὅτι εἰσήγαγεν εἰς τὴν νομοθεσίαν αὐτοῦ. Τοιοῦτος νόμος ἦν ὁ ὑποχρεῶν πάντα Αἴγυπτιον ἐν ἐκάστῳ νομῷ νὰ ἐπιδεικνύη τῷ νομάρχῃ τοὺς πόρους τοῦ βίου αὐτοῦ, ὁ δὲ μὴ ἐκπληρῶν τὴν τοιαύτην διάταξιν νὰ θανατῶται. Ἄλλ' ὁ νόμος οὗτος ὑφιστάμενος ἔξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν Αἴγυπτῳ εἶχε χαρακτηῖρα μᾶλλον οἰκονομικὸν χάριν τῶν φορολογικῶν καταλόγων. Ἐν τοῖς Αἴγυπτιακοῖς μνημείοις δὲ ὑπάρχουσι καὶ εἰκόνες παριστώσαι πολίτας Αἴγυπτιοὺς ἀγομένους ὑπὸ δημοσίων ὑπαλλήλων πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξαγγέλλουσαι τὸ ἐπαγγελλόμενον εἰς τοὺς νόμους τούτους. Φαίνεται πάντως ὅτι ἀπὸ οἰκονομικοῦ ὁ νόμος προσέλαβε καὶ ἠθικὸν χαρακτηῖρα ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς οικονομίας διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀργίας καὶ τῶν ταύτῃ ἐπομένων κακῶν. Ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου λεγόμενον ὅτι ὁ Σόλων τὸν νόμον τοῦτον παρὰ τῶν Αἴγυπτίων λαβὼν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀττικὴν αὐτοῦ νομοθεσίαν (Σόλων δὲ ὁ Ἀθηναῖος λαβὼν ἔξ Αἴγυπτου τοῦτον τὸν νόμον Ἀθηναῖοι ἔθετο τῷ ἐκείνῳ ἐς αἰεὶ

τοῦ τερατώδους τῆς μορφῆς, ἦν καὶ ὁ Ἑλληνικὸς μῦθος ἔδιδεν εἰς τὴν Σφίγγα (ὄδε Σοφοκλ. Οἰδίπ. Τύραννος στ. 391), «ὄθ' ἢ ὄρα φρόδος ἐνθάδ' ἦν κύων». Περὶ τὰ ὑπὸ τοῦ αἴγυπτιολόγου Wiedemann (ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Β' βιβλίου τοῦ Ἡροδότου, σ. 598) ἐκτιθέμενα.

χρόνους, ἐόντι ἀμόμφ νόμῳ) προέρχεται πάντως ἀπὸ συγχρόνων πραγμάτων καὶ χρόνων. Πῶς ἦτο δυνατόν ὁ Σόλων ὁ θεῖς νόμον τοῖς Ἀθηναίοις τῷ 594 π.Χ. καὶ ὕστερον εἰς Αἴγυπτον καὶ εἰς ἄλλας χώρας μεταβᾶς καὶ μετὰ δεκαετίαν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστρέψας νὰ εἰσαγάγῃ νόμον ἐξ Αἰγύπτου νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ τῷ 564 π.Χ. τὴν βασιλείαν λαβόντος Ἀμείσιδος; Φαίνεται ὅτι ὁ Ἡρόδοτος τοῦτο λέγων ἀπέβλεπεν εἰς τὸν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ Δράκοντος, οὐχὶ τοῦ Σόλωνος, ὑπάρχοντα νόμον περὶ ἀργίας («νόμος ἀργίας») τὸν θανάτῳ τιμωροῦντα τοὺς ἀργία χρωμένους (ἐντεῦθεν καὶ «ἀργίας δίκη»), ὃν νόμον ἀκριβῶς ὁ Σόλων, καθὰ παρέδωκεν ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον μεταρρυθμίσας ἀντικατέστησε τὴν θανάτου ζημίαν δι' ἀτιμίας ἢ ἀτιμώσεως, ἤτοι στερήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (Πλουτ. Σόλων 17), οἷος νόμος ὑπῆρχε καὶ ἐν Κορίνθῳ (Διόφιλος παρ' Ἀθηναίῳ, 227). Μεταξὺ τῶν φιλελληνικῶν πράξεων τοῦ Ἀμείσιδος δύναται νὰ καταλεχθῇ καὶ ἡ συμμαχία, ἣν συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Κυρηναίους, καὶ ἡ κηδεστία, μεθ' ἧς συνεδέθη πρὸς τὸν βασιλεύοντα οἶκον τῆς Ἑλληνίδος πόλεως λαβὼν εἰς γάμον βασιλόπαιδα ἐκ τοῦ οἴκου τούτου («ἐδικαίωσε δὲ καὶ γῆμαι αὐτόθεν (ἀπὸ Κυρήνης), λέγει ὁ Ἡρόδοτος, εἴτ' ἐπιθυμήσας Ἑλληνίδος γυναικός, εἴτε καὶ ἄλλως φιλότητος Κυρηναίων εἵνεκεν»). Ἡ δὲ βασιλόπαις, ἣν ἔγνε, καλουμένη Λαοδίχη ἢ Λαδίχη, κατ' ἄλλους μὲν ἦν θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Βάττου, κατ' ἄλλους τοῦ Ἀρχεσιλάου, κατ' ἄλλους δὲ τοῦ Κριταβούλου, «ἀνδρὸς τῶν ἀπ' αὐτῶν δοκίμων», (καθ' Ἡρόδοτον). Περὶ τοῦ γάμου τούτου ὁ Ἡρόδοτος λέγει τινὰ (B 181) ἀστεία, οὐχὶ ἀναγραφῆς ἄξια, ἀλλ' ἐξ ὧν ὅμως δηλοῦται ὅτι ὁ γάμος εἶχε μᾶλλον πολιτικὸν χαρακτῆρα ἢ αἰσθηματικόν. Ἄλλ' ἢ Λαδίχη κατόρθωσε νὰ δεσμεύσῃ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιτηδείως τὸν ἄνδρα βοηθείᾳ τῆς Ἀφροδίτης, εἰς ἣν ἀνέθηκε καὶ ἄγαλμα, ὅπερ εἶδεν ὁ Ἡρόδοτος ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κυρήνῃ, ὅτε μετὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον περίοδον ἐπεσκέψατο τὴν Κυρηναϊκὴν.

Κατὰ τὰ ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς τοῦ Ἀμείσιδος μνημείοις ἀναγραφόμενα ὁ Ἀμασις ἔσχε καὶ δύο Αἰγυπτίας γυναῖκας, τὴν Ἀγχιτυ Ρανεφεράπ, ἀδελφὴν τοῦ Ἀπριίου, καὶ τὴν Τευτχετο, θυγατέρα ἱερέως Αἰγυπτίου, μητρὸς τοῦ Ψαμμούθου ἢ Ψαμμητίχου Γ' (ἐν τοῖς μνημείοις οὐδεμία γίνεται μνεῖα τῆς Λαδίχης). Προκειμένου δὲ περὶ τῶν πρὸς τὴν Κυρήνην καὶ τὴν ἐνταῦθα βασιλικὴν οἰκογένειαν σχέσεων τοῦ Ἀμείσιδος ἄξια ἀναγραφῆς ἐνταῦθα εἶναι καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἐρυξοῦς.

Δείγμα τῶν τοιούτων πρὸς τὴν Κυρήνην φιλικῶν σχέσεων τοῦ Ἀμείσιδος εἶναι καὶ τὸ ἐπίχρυσον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπερ ἔπεμψεν εἰς Κυρήνην μετὰ τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης γραφῆ ἑικασμένης. Ἐπέμψε δὲ καὶ εἰς τὸν ἐν Λίνδῳ ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς δύο ἄγαλματα τῆς θεᾶς ταύτης λίθινα καὶ θώρακα λινοῦν ἄξιον θεᾶς διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐλέγετο ὅτι εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τῶν Δαναίδων ὅτε αὐταὶ φεύγουσαι τοὺς Αἰγύπτου παῖδας, ἀποδιδράσκουσαι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου

ἐστάθμευσαν ἐν Λίνδῳ. Ἀνέθηκε δὲ δύο ξυλίνας εἰκόνας ἑαυτοῦ εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ ἱσταμένας ὀπισθεν τῶν θυρῶν, ἃς εἶδε μετὰ 100 ἔτη ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις τὴν προσφορὰν ταύτην τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως ἀποδίδωσιν εἰς τὴν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Πολυκράτους ὑφισταμένην ξενίαν, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ ἀνταπόκρισις μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ὑπῆρχε. Εἴπομεν ὅτι ὁ Ἀμασις συνεδέετο διὰ φιλίας καὶ ξενίας πρὸς πολλοὺς ἐπιφανεῖς Ἑλληνας καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Βίαντα, πρὸς ὃν ἔγραψε καὶ ἐπιστολὴν ἐπιγραφομένην «Ἀμασις ὁ Αἰγυπτίων βασιλεὺς Βίαντι τῷ σοφωτάτῳ τῶν Ἑλλήνων», πρὸς τὸν Πιττακὸν τὸν Μυτιλήνης τύραννον, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν ἐπὶ τῶν σοφῶν, ὧν τὸ περίφημον παρὰ Πλούταρχῳ συμπόσιον σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν περιστρέφεται περὶ συζητήσεις διὰ τὴν δοτέαν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Ἀμείσιδος ἀπάντησιν.

Τέλος ἡ ἱστορία τοῦ Ἀμείσιδος συνήφθη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ διὰ τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταλήψεως τῆς Κύπρου καὶ εἰς φόρου ὑποτέλειαν ὑπαγωγῆς ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις τελευτᾷ τὴν περὶ Αἰγύπτου πραγματείαν αὐτοῦ (ὀλοκληρον δηλαδὴ τὸ Β' βιβλίον) μετὰ τῆς μνεῖας τοῦ γεγονότος τούτου, ὅτι «πρῶτος ἀνθρώπων εἴλε Κύπρον καὶ κατεστρέψατο ἐς φόρου ἀπαγωγὴν» δὲν εἶναι ἀκριβές, ἀφοῦ ὡς ἀφηγήθημεν ἤδη ἐν τῇ Ἀσσυρυβαβυλωνιακῇ ἱστορίᾳ (τομ. Β' σ. 391) καὶ ὁ Σαργῶν Α' ὑπέταξε τὴν νῆσον, ὁ Σαργῶν δὲ Β' ἴδρυσεν τὴν νῦν ἐν Βερολίνῳ εὕρισκομένην ἐν Λάρνακι εὐρεθεῖσαν στήλην ἐν ἣ ἀναγινώσκονται αἱ λέξεις Asebi=Κύπρος, (Salmin δὲ ἡ Σαλαμίς καὶ τὸ Κιττίμ Κίτιον).

Γ'. Ο ΛΑΟΣ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

Οι Έβραίοι.

Λαός του 'Ισραήλ καλείται συνήθως ο λαός ο Έβραϊκός, αλλά ο όρος Έβραϊός έχει γενικωτέραν και μερικωτέραν σημασίαν. Έβραίοι καλούνται υπό γενικωτέραν έκδοχην του ονόματος πάντες οι Σημιτικοί λαοί της Παλαιστίνης, οι αποτελούντες δημοφυλίαν ιδιαίτεραν Σημιτικήν, οι μεταναστεύσαντες από γης Χαλδαιών (οὐρ-Κασδίμ) ἢ ἀπὸ Χαρράν τῆς Ἄνω Μεσοποταμίας εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ 'Ιορδάνου χώρας, οι λεγόμενοι Περᾶται κατὰ μετάφρασιν τοῦ ονόματος Χέρριος· εἰς τὴν δημοφυλίαν δὲ ταύτην ἀνήκουσι καὶ οἱ 'Ιδομαῖοι καὶ Μωαβῖται καὶ οἱ Ἀμμωνῖται καὶ οἱ 'Ιεβουσαῖοι. Πάντες οὗτοι οἱ λαοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀβραάμ ἢ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Θαρρά, Ταρραχίται λεγόμενοι. Ἀλλὰ Έβραίοι ὑπὸ στενωτέραν έκδοχὴν καλοῦνται αἱ ἐκ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀβραάμ 'Ιακώβ καὶ τῶν δώδεκα υἱῶν αὐτοῦ καταγόμενα δώδεκα φυλαί, ὀνομαζόμενα φυλαί 'Ισραήλ ἐκ τοῦ μυστηριώδους ονόματος ('Ισραήλ) τοῦ δθέντος εἰς τὸν 'Ιακώβ.

Κατὰ τὰς ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς παρεχομένης εἰδήσεις ὁ Ἀβραάμ κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ γῆς Χαλδαιῶν μετόκησεν εἰς Χαρράν, ἐντεῦθεν δὲ πάλιν κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ εἰς γῆν Χαναάν.

Μακρὸς ἐν τῇ 'Ιερᾷ Γραφῇ γίνεται λόγος περὶ τῶν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ καταγομένων λαῶν, περὶ τῆς κατὰ φυλὰς διαιρέσεως αὐτῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐκ τοῦ 'Ιακώβ καταγομένων 'Ισραηλιτῶν. Ἀλλ' ἅπανα αὕτη ἡ ἱστορία εἶναι ἱστορία ποιητικὴ καὶ ἱερὰ, ἡ δὲ κριτικὴ ἱστορία οὔτε περὶ τοῦ Ἀβραάμ, οὔτε περὶ τῶν ἐκ τούτου καταγομένων ἠδυνήθη νὰ μάθῃ ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ νὰ ἐξαγγείλῃ τι ἱστορικώτερον καὶ πραγματικώτερον περὶ τῶν ἐν τῇ Γραφῇ ἐπικῶς καὶ ποιητικῶς ἱστορουμένων. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἔνδειξις καὶ ἐν τῇ Γραφῇ συνηγοροῦσα ὑπὲρ τῆς ἄγαν κριτικῆς θεωρίας τῆς ζητησάσης ἐν τῷ Ἀβραάμ θεὸν τινα ἢ ἥρωα μεταποιηθέντα εἰς γενάρχην λαῶν(1). Τὰ ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης φερόμενα χωρία τοῦ Ἡσαίου καὶ τοῦ 'Ιερειμοῦ οὐδένα τοιοῦτον σαφῆ παρέχουσιν ὑπαι-

(1) Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀβραάμ ἱστορικὴν ὑπόστασιν ἀπὸ κριτικῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως δίδωσι τὸ 14 Κεφάλαιον Γενέσεως ὅπου ὁ Ἀβραάμ παρίσταται ἀντιτασσόμενος ἐν Συρίᾳ τοῖς ἀπ' ἀνατολῶν ἐπερχομένοις ὑπὸ τὸν Χοδολλογόμορ ἐπιδρομικοῖς λαοῖς. Ἀλλὰ νεώτεροι ἐρευνῆται θεωροῦσι τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὡς παρέμβλημα τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

νημόν (1), ἀλλὰ καὶ ἀπόπειραι πρὸς ἐθνολογικὴν ἢ τοπογραφικὴν ἐρμηνείαν τῶν ὀνομάτων τούτων δὲν ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς.

Ἐκ τῆς Γραφῆς γινώσκουμεν ὅτι τὸ πρότερον ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ ἦτο Ἀβραμ (ἔβραϊστὶ Abi-ram=πατὴρ ὑψηλὸς ἢ πατὴρ ὑψωμάτων. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ ἐκκλησιαστικῷ συγγραφεῖ Εὐσεβίῳ νὰ φρονῇ ὅτι ὁ Ἀβραάμ, πρὶν λάβῃ κλῆσιν παρὰ τοῦ 'Ιακώβ ἐν Χαλδαίᾳ, ἦν περὶ τὰ ἄστρα σοφός. Τὸ δεύτερον ὄνομα Ἀβραάμ (Abraam) ἐρμηνεύεται, ἐκ τοῦ Έβραϊκοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ ἰδίως, πατὴρ πλήθους ἐθνῶν) (2). Ἡ ὅλη ἱστορία τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ('Ισαάκ, 'Ιακώβ κτλ.) τῶν καλουμένων οὕτως ἐν τῇ Γραφῇ ὡς ἀρηγῶν πατριῶν περιστρέφεται περὶ βίον νομαδικὸν εἰς τὰς περὶ Χαναάν ἢ περὶ τὸν 'Ιορδάνην ἐρήμους ἐκτάσεις, περὶ μικροπολέμους μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ περὶ ἐριδας καὶ διαμάχας περὶ καταλήψεως πηγῶν ὑδάτων καὶ νομῶν διὰ τὰ θρέμματα. Καὶ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπικὴ ἱστορία τελευτᾷ εἰς παράδοσιν τινα περὶ μεταναστεύσεως τῶν δώδεκα υἱῶν τοῦ 'Ιακώβ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν ἐκ τῆς χώρας ταύτης ἔξοδον καὶ τὴν διὰ τοῦ ὄρους Σινᾶ εἰς Παλαιστίνην εἰσβολήν.

Ἄλλ' ὁ ἐπικὸς χαρακτὴρ πάσης ταύτης τῆς Γραφικῆς ἀφηγήσεως δὲν εἶναι λόγος ἰσχυρὸς ἵνα ἀμφισβητηθῇ ἡ ἱστορικὴ ὑπόστασις αὐτῆς. Οὔτε δὲ διότι ἐκ τῶν 12 εἰς Αἴγυπτον μετοικησάντων μόνον τοῦ οἴκου 'Ιακώβ παρήχθη βραδύτερον μέγας λαός εἶναι λόγος ἰσχυρὸς ἀναιρῶν τὰ ἐν τῇ Γραφῇ ἱστορούμενα. Ἡ ἐν Αἴγυπτῳ παροδικὴ δουλεία τοῦ ὄλου λαοῦ τοῦ 'Ισραήλ δὲν πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μόνον ἐκ τῆς ἐπικῆς ἱστορίας τοῦ 'Ιωσήφ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς ὅλης θέσεως, ἐν ἣ διετελοῦν οἱ ἐγγῦς τῆς Αἴγυπτου ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ, 'Ιδουμαίᾳ καὶ τῇ Ἐλαίτικῇ χώρᾳ πλανώμενοι Σημιτικοὶ νομαδικοὶ λαοί, οἵτινες συχνῶς εἰρηρικῶς ἢ ἐχθρικῶς εἰσέβαλλον εἰς τὰς οὐ πόρρω ἀπεχούσας τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐσκήνουν, εὐφόρους καὶ εὐδαίμονας Αἴγυπτίας χώρας, ἰδίως εἰς τὰς πλουσίας νομὰς ἐχούσας, ὡς ἦν ἡ Γεσέμ, ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ μετα-

(1) Τὸ χωρίον τοῦ Ἡσαίου εἶναι τὸ τοῦ 63ου κεφαλ. ἐδ. 16 «Σὺ γὰρ ἡμῶν εἶ πατὴρ, οὐκ Ἀβραάμ οὐκ ἐγγὼν ἡμᾶς, καὶ 'Ισραήλ οὐκ ἐπέγνων ἡμᾶς».

(2) Ἐν τῇ 'Ιερᾷ Γραφῇ καὶ ὁ τῶν Ἀράβων μέγας λαός τῶν 'Ισραηλιτῶν καλουμένων θεωρεῖται καταγόμενος ἀπὸ Ἀβραάμ διὰ τοῦ ἐκ τῆς Ἄγαρ υἱοῦ 'Ισραήλ, παρὰ τοῖς Ἀραβῶν δὲ ὁ Ἀβραάμ (Ibraim) θεωρεῖται πατὴρ τοῦ ἔθνους αὐτῶν. Ἀλλ' εἶναι ζήτημα μέχρι σήμερον ἄλυτον εἰς ἢ παρὰ τοῖς Ἀραβῶν περὶ τῆς ἀπὸ Ἀβραάμ καταγωγῆς παράδοσις εἶναι ἀρχαία φυλετικὴ παράδοσις ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Γραφικῶν παραδόσεων, ἢ ἂν αὕτη παρελήφθη ἀπὸ τῶν παραδόσεων τῆς 'Ιερᾶς Γραφῆς, ἐκ τῆς ἐν τῷ Κορινθίῳ γενομένης συναφείας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ πρὸς τὴν 'Ιερὰν Γραφήν, ὡς βάσιν ἱστορικὴν τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας. Τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἐφ' ὅσον δὲν ἀνακαλύπτονται μνημεῖα γραμματείας Ἀραβικῆς ἀρχαιότερα τῶν νῦν μέχρι τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος Σιναίτικῶν λεγομένων ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ ἀνάγνωσις σὺδαμῶς προήγαγε τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς λύσιν τινα.

τοῦ Ἰακώβ μεταβάντες εἰς Αἴγυπτον Ἑβραῖοι. Τὸ παράδειγμα τῆς τοῦ Ἀβραάμ εἰς Αἴγυπτον πορείας, καὶ μάλιστα τῶν Σημιτῶν ποιμένων βασιλέων τῶν ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα κατεχόντων τὴν Αἴγυπτον (ἐν οἷς μάλιστα ἐρευνηταὶ τινες ἐνόμισαν ὅτι εὗρον τοὺς εἰς Αἴγυπτον μετοικήσαντας Ἑβραίους τοῦ Ἰωσήφ καὶ οὗς αὐτὸς ὁ Ἰώσηπος φαίνεται θεωρῶν Ἑβραίους), καὶ οἱ πολλοὶ ἐκ τῶν ἀναγραφῶν τῶν Αἴγυπτιακῶν μνημείων γνωστὰ εἰς Αἴγυπτον εἰσβολαὶ τῶν ἀνατολικῶς τοῦ Πηλουσίου πλανωμένων νομάδων Σημιτικῶν λαῶν ἐπικυροῦσι μᾶλλον ἢ ἀναιροῦσι τὰς τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς περὶ τῆς εἰς Αἴγυπτον μεταβάσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν παραδόσεις. Τὸ ὅτι ἐν τοῖς Αἴγυπτιακοῖς μνημείοις ἀπαξ μόνον γίνεται λόγος περὶ φυλῆς ἐπιρωτῆ ἐν τῇ πρὸς Ἀραβίαν ἐρήμῳ (καὶ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ἢ ἀκρίβεια δὲν εἶναι ἀσφαλῆς) δὲν ἀναιρεῖ τὴν περὶ τῆς ἐν Αἴγυπτοῦ δουλείας τῶν Ἑβραίων παράδοσιν τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Εἶναι δὲ ἡ παράδοσις αὕτη, ἰδίως ἡ περὶ τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, παράδοσις τοσαύτην κτησαμένη σπουδαιότητα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ Ἐκκλησίας καὶ μετὰ τῶν ὑψίστων δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας ταύτης συνδεθεῖσα καὶ εἰς τοσοῦτων ὑπερφυῶς ὑψηλῶν καὶ θείων λυρικῶν ἀσμάτων καὶ ὕμνων καὶ ᾠδῶν τὴν γένεσιν δοῦσα ἀφορμὴν καὶ ὑπόθεσιν (1), μετὰ τοσαύτης ἱστορικῆς καὶ

(1) Πᾶσαι αἱ ποιητικοὺ λυρικοὺ ὕμνους καὶ ὑψηλῆς ἐννοίας ᾠδαὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας αἱ καλοῦμαι *Καταβασαίαι* αἱ ψαλλόμεναι ἐν ταῖς διαφόροις μεγάλαις δεσποτικαῖς ἢ θεομητορικαῖς καλοῦμέναις ἑορταῖς ἔχουσιν ἐν ταῖς πρώτοις ὕμνοις ὑπόθεσιν τὴν ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διάβασιν τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ. Οὕτως ἐν ταῖς Καταβασαῖαις τῆς ἑορτῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ὁ πρῶτος ὕμνος ψάλλει «Ἐσωσε λαὸν θαυματουργῶν Δεσπότης, ὕψρον θαλάσσης κῆμα χερσώσας πάλαι» ἐν ταῖς τῆς μεγάλης ἑορτῆς τῶν Ἐπιφανείων «Βυθοῦ ἀνεκάλυψε πυθμένα» καὶ διὰ ξηρᾶς οἰκείους ἔλκει, ἐν αὐτῷ κατακαλύψας ἀντιπάλους, ὁ κραταῖος ἐν πολέμοις Κύριος» ἐν ταῖς τῆς Ὑπαπαντῆς «Χέρσον ἀβυσσοτόκον πέδον ἥλιος ἐπεπλέυσέ ποτε ὡσεὶ τείχος γὰρ ἐπάγη ἐκατέρωθεν ὕδωρ λαῶν πεσοποντοποροῦντι καὶ θεαρέστως μέλποντι: Ἄσωμεν κλπ.» τὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου «Βοηθός καὶ σκεπαστής ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, οὗτος μου θεὸς καὶ δοξάσω αὐτόν» (ἐκ τοῦ μεγάλου εὐχαριστηρίου παιᾶνος (ἢ ᾠδῆς ἢ ἐπινίκιου), ὃν ἔψαλλον ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἄβροχον διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς, ὅτε καὶ αἱ γυναῖκες αἱ Ἑβραῖδες ἠγουμένης τῆς ἀδελφῆς Μωσῆος καὶ Ἀαρὼν Μαριάμ καὶ ἐξαρχούσης τῆς ᾠδῆς ἔψαλλον: Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδοξος γὰρ δεδόξαται ἵππον καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν) ἐν ταῖς Καταβασαῖαις τῆς Κυριακῆς τῶν Βατίων «Ὡφθησαν αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου νοτίδος ἄμοιροι, καὶ ἀνεκαλύφθη θαλάσσης κυμαινούσης τὰ θεμέλια τῆ καταγίδι· νεύματι ταύτης γὰρ ἐπετίμησας, περιούσιον λαὸν δὲ ἔσωσας ἄδοντα ἐπινίκιον ὕμνον σοι, Κύριε» ἐν ταῖς τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα «Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον ὑπὸ γῆς ἐκρύψαν τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες» ἐν ταῖς τῆς Ἀναλήψεως «Θεῖο καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος (Μωϋσῆς) γνόφῳ ἐρητηόρευσε τὸν θεόγραφον νόμον ἵδὼν γὰρ ἐκτι-άξας ὄμματός νούου ὄρα τὸν Ὅρα καὶ μυεῖται Πνεύματος γνώσιν» τῆς Πεντηκοστῆς «Πόντῳ ἐκάλυψε Φαραὸν σὺν ἄρμασιν ὁ συντρίβων πολέμου ἐν ὑψηλῷ βρα-

γεωγραφικῆς ἀκριβείας ἐκτεθειμένη, ὥστε δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἑστειρημένη πάσης ἱστορικῆς ὑποθέσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός μόνον ὅτι ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοιαύτην ἔδωκε σημασίαν εἰς τὰ ἱστορούμενα ἀσφαλίζει ἔντιμον θέσιν ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὰ ἐν τῇ Ἱερᾷ Γραφῇ ἱστορούμενα. Ἄλλως τε μήπως οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν ἱστορικὴν ὑπόστασιν τῆς ἐξ Αἴγυπτου ἐξόδου τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, ἦν διαπρυσίως κηρύττουσι πᾶσαι σχεδὸν αἱ σελίδες τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς καὶ ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἀφηγήσεσι καὶ ἐν τοῖς προσηγορικοῖς διαγγέλμασι, εὐρίσκουσιν ἔρεσμα ἱστορικὸν μᾶλλον πιθανὸν περὶ τοῦ μέρους, ἀφ' οὗ ὀρηθέντες οἱ Ἰσραηλιταὶ κατέλαβον διὰ τοῦ ξίφους αὐτῶν τὴν Χανανίτιδα χώραν; Ὅτι ἐξ Ἀραβίας ἦλθον εἶναι σφόδρα ἀπίθανον. Οἱ Ἰσραηλιταὶ, παρὰ πᾶσαν τὴν στενὴν συγγένειαν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἰσμαηλίτας Ἀραβας, διακρίνονται καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ ὡς λαὸς ἔχων ἰσχυρὰν συνείδησιν καὶ ἰδιοφυῖαν ἐθνικὴν καὶ ἡ περὶ Ἀραβίας ὡς κοιτίδος τῶν Σημιτικῶν λαῶν θεωρία τοῦ Sprenger, τοῦ περιφήμου συγγραφέως τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ», καίπερ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, προκειμένου περὶ τῆς πρώτης κοιτίδος τῆς Σημιτικῆς γλωσσικῆς οἰκογενείας, μὴ οὔσα ὀλοσχερῶς ἀπορηπτεῖα, δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα. Διὸ καὶ οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀπὸ Χαναὰν μετανάστευσιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν εἰς Χαναὰν ἐπάνοδον κριτικοὶ ἱστοριογράφοι ὡς πρώτην κοιτίδα πιθανὴν τῶν Ἑβραίων ἐθεώρησαν τὴν Σιναίτικὴν Χερσονήσον, τὴν χώραν τῶν κατὰ τὴν I. Γραφῆν ἀπὸ τοῦ Κάιν καταγομένων *Κενιτῶν* ἢ *Κενιζαίων*. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Μωϋσῆν ὁ Stade θεωρεῖ στενωῶς συνδεόμενον πρὸς τὴν χώραν τῶν *Κενιτῶν*, ἀφοῦ ὁ Μωϋσῆς εἶχε συγγενεῖς *Κενίτας*. Ἄλλοι πάλιν κριτικοὶ τῆς αὐτῆς σχολῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν πολλοῖς ἐπιστημονικαῖς θεωρίαις ἐπικρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς Αἴγυπτιακῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος Μωϋσῆς (ἐκ τοῦ Αἴγυπτιακοῦ καὶ Κοπτικοῦ *μεσί=παῖς*) (1), ὑποστηρίζουσι τὸ ὑπὸ τῆς I. Γραφῆς διδόμενον Σημιτικὸν

χλίον» τῆς Μεταμορφώσεως «Χοροὶ Ἰσραὴλ. . .» τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Πεποικλήμενη τῇ θεῖᾳ δόξῃ... ἐξαρχούσης Μαριάμ» τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ «Σταυρὸν χαράξας Μωϋσῆς» κτλ.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα θαυμαστά ἄσματα καὶ ὕμνοι, ἰδίως εἰς τὴν Θεοτόκον, παραβάλλουσι τὴν ἀσπορον κῆσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ πρὸς τὴν ἀβρόχους ποσὶ διάβασιν τῆς Ἐρυθρᾶς ἢ πρὸς τὴν φλεγόμενην καὶ μὴ καιομένην βάτον (ἐν τῷ περιφήμῳ δοξαστικῷ τοῦ ε' ἡχοῦ «Ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσση»). Διὰ πάντα ταῦτα καὶ ἂν εἴη ἡ διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς θεωρηθῆ ἀναγομένη ἀπλῶς εἰς ἱστορικὴν ποιητικὴν, ἡ ἱστορία αὕτη πάντοτε μένει σπουδαιοτάτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν ἀληθειῶν.

(1) Τὸ ὄνομα τοῦ Μωσῆ ἢ Μωσῆος τοῦ ἀγαγόντος ἢ ἐπαναγαγόντος τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς Παλαιστίνην θεωρεῖται ἐν τῇ Γραφῇ ὡς Ἑβραϊκὸν καὶ ἐρμηγεύεται ὕδατος, Ἄλλ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη γραμματικῶς θεωρεῖται πλημμελής, τοῦ ὀνόματος

ἔτυμον τοῦ ὀνόματος θεωροῦντες αὐτὸ Ἑβραϊκὸν καὶ Σημιτικόν. Ἐν ταῖς ἀντιθέτοις δὲ ταύταις πρὸς ἀλλήλας περὶ τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐξόδου καὶ τῆς ἀπὸ Σινᾶ ἀρχῆς τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ γνώμῃς μεγάλην καὶ σπουδαιότητα κέκτηται θέσειν τὸ ὄνομα καὶ ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ Ἰεχωβά ἢ Ἰαχβὲ ἢ Ἰαβὲ (1).

Κατὰ τὴν ἐν τῇ Π.Δ. (Ἐξοδ. Γ' 14) παράδοσιν αὐτὸς ὁ θεὸς εἶπε τῷ Μωϋσῆ

ἔτυμολογικῶς σημαίνοντος οὐχὶ τὸν συρόμενον ὑπὸ τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ τὸν σύροντα τὸ ὕδωρ. Ἐπικρατεῖ δὲ ἡ γνώμη περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ Μεσῆ, ὅπερ, ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑβραϊκῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Κοπτικῇ εἶτι σημαίνει παιδα (Παράβαλε Ῥα-μεσῆς, Τούθ-μωσις, Ἄμ-μωσις ἢ Ἄμ-μωσις).

Ὁ περιφημὸς κριτικὸς Gutschmidt ἀπεφάνηκε γνῶμην ὅτι Μωϋσῆς ἢ Μωσῆς εἶναι αὐτὸ τὸ Αἰγυπτιακὸν ὄνομα Ἄμωσις.

(1) Τοῦ ὀνόματος Ἰαχβὲ τὸ ἔτυμον δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἐν τῇ Ἱερᾷ Γραφῇ θεωρεῖται καὶ τοῦτο Ἑβραϊκὸν καὶ ἐρμηνεύεται ἐκ τῆς ῥίζης χαχάια=ὑπάρχειν. Ἐντεῦθεν Ἰεχωβά ὁ ὑπάρχων θεός, ὁ ὢν (παράβαλε Ἐξοδ. Γ' 14 «Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωϋσῆν· ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὢν». Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τὸ ὄνομα Ἰεχωβά (Ἰαῶ) ἀντικατέστησε τὸ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἀρχαιότερον ὄνομα Ἐλοχίμ=θεός. Τὸ Ἐλοχίμ σημαίνει θεός εἶναι αὐτὸ τὸ παρὰ τοῖς πολλοῖς Σημιτικοῖς λαοῖς θεὸν σημαίνει ὄνομα (ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἀραβῶν καὶ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ ἄρθρου αλ ἀλλάχ καὶ κατὰ συγκοπήν ἀλλάχ, ὄνομα θεοῦ παρὰ πᾶσι τοῖς Μωαμεθανικοῖς λαοῖς ἐνεκὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ κηρυχθείσης πίστεως εἰς τὸν Ἄλλάχ), Ἐὶ δὲ τῇ Ἀραμαϊκῇ (ἐξ οὗ καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου Ἡλλ). Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἰδίως ἐν τῇ Γενέσει, γίνεται χρῆσις ἀμφοτέρων τῶν ὀνομάτων Ἐλοχίμ καὶ Ἰαχβὲ. Ὑποτίθεται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ δύο διαφόρων συγγραφέων, ὃν ὁ ποιοῦμενος χρῆσιν τοῦ Ἐλοχίμ καλεῖται νῦν ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν τῆς Π.Δ. Ἐλοχίσι, ὁ δὲ τοῦ Ἰαχβὲ ποιοῦμενος χρῆσιν Ἰαχβεῖσι. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ Ἐλοχίμ (Ἐλουὶ παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ Μάρκῳ) εἶναι τύπος πληθυντικοῦ καὶ σημαίνει γραμματικῶς οἱ θεοί· ἀλλ' ἡ τοιαύτη πρώτη χρῆσις τοῦ ὀνόματος ὑποθέτουσα ἀπολυθεῖαν ἐξέλιπεν ὀλοσχερῶς ἐν τῇ Ι. Γ. καὶ ὁ πληθυντικὸς τύπος Ἐλοχίμ ἐσημείων ἀπλῶς θεός.

Ἰαχβὲ εἶναι συγκεκριμένους τύπος τοῦ Ἰεχωβά, καὶ ἐκ τοῦ Ἰαχβὲ τούτου προήλθε καὶ τὸ παρὰ Διοδώρῳ Ἰαῶ (πρβλ. καὶ τὸ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑβραϊκῇ ἐν τοῖς συνθέτοις ὀνόμασι Ἰαυί, Ἰερωβαῦμ, Ἰωράμ, Ἰωσίας, Ἰεχωνίας, Ἰωάχαξ). Ἡ ποικιλία αὕτη τῶν τύπων προήλθεν ἐκ τούτου, ὅτι τὸ Ἑβραϊκὸν ὄνομα γραφόμενον, ὅπως τὰ Σημιτικὰ καὶ αὐτὰ τὰ Αἰγυπτιακὰ, ἀπλῶς διὰ συμφώνων ἦν ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ γραφῇ Ἰαχβ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἐπετρέπετο τοῖς ἀσθητοῖς Ἰουδαίοις (ὡς δὲν ἐπιτρέπεται καὶ νῦν εἶτι) νὰ προφέρωσιν οἱ βροτοί, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα γράφεται τὸ ἀδοναί=Κύριος, πρὸς ἀνάγκην, συνέβη ὥστε τὸ σημεῖον τὸ φωνητικὸν τοῦ φθόγγου Ω τὸ ἐν τῇ μασσορητικῇ γραφῇ Ἄδοναί νὰ μεταπέσῃ εἰς ἰαχβὲ καὶ οὕτω παρεῖχθη τὸ Ἰεχωβά. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ἀνάγκη τοῦ Ἰεχωβά ἀνήκει εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους ῥεζαμένη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ ἀρχαιότερη ἀνάγκη μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μασσορητικῆς ὀρθογραφίας ἦν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰεω, ἰευσ, ἰαυι, ἰαω. Παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πατράσι Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρείῃ τοῦ 2 μ.Χ. καὶ βραδύτερον παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ (τοῦ 8 μ.Χ. αἰῶνος) ἦν Ἰαυέ, παρὰ τῷ Λατίνῳ Ἰερονύμῳ Ἰαυε. Πρὸ τούτων παρὰ τινι παρὰ τῷ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ (Δ 94) ἐπιλήσει τοῦ θεοῦ τῶν Ἰουδαίων Μωϋσῆ ὑπάρχει τύπος Ἰάω.

«Ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὢν». Τοῦτο εἶπεν ὁ θεὸς τῷ Μωϋσῆ ἀπὸ τῆς καταφλεγόμενης καὶ μὴ καιομένης βάτου (ἐν τῷ ὄρει Χωρήβ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κενιτῶν), ἐντεῦθεν δὲ οἱ ὡς κοιτίδα τῶν Ἑβραίων τὴν χώραν τῶν Κενιτῶν παραδεχόμενοι ἐθεώρησαν τὸ ὄνομα Κενιτικὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς λατρείας τοῦ Ἰαχβὲ Κενιτικῆν, ἐνῶ οἱ τὴν εἰρημένην ἀντίθετον γνώμην πρεσβεύοντες φρονοῦσιν ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ ἐνεκὰ τοῦ δήθεν Αἰγυπτιακοῦ μονοθεϊσμοῦ τὸ ὄνομα τοῦ πρότερον Ἐλοχίμ καλουμένου θεοῦ μετεποιήθη εἰς Ἰεχωβά ἢ Ἰαχβὲ καὶ ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἔλαβεν ἀρχὴν ὁ λεγόμενος Ἑβραϊκὸς μονοθεϊσμός, καὶ οἱ ταῦτα φρονοῦντες καὶ τοῦ ὀνόματος εἶτι τὸ ἔτυμον ἐξήτησαν ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ Αἰγυπτιακῇ, ἐνῶ ἄλλοι συνῆψαν τὸ ὄνομα πρὸς τὸ Ἀραβικὸν ἢ Κενιτικὸν Χεβᾶ=οὐρανός, ἀτμόσφαιρα, ὡς ὄνομα ἀρχῆθεν θεοῦ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς βροντῆς, ἀστράπτοντος ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Σινᾶ καὶ Χωρήβ (ἴδε περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ ἐκδόσεως τοῦ θείου νόμου, πρβλ. δὲ καὶ Ἰωβ κεφ. ΛΗ' 1 «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰωβ διὰ λαίλακος τοῦ νέφους»). Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἢ συνάφεια τοῦ Ἰαχβὲ πρὸς τὰ οὐράνια φυσικὰ φαινόμενα δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς ἀπόρροια τῆς ἰδίας τῆς παντοδυναμίας καὶ πανταχοῦ παρουσίας τοῦ ὄντος θεοῦ). Καὶ ἡ ἐν τῇ Συριακῇ ἢ δυτικῇ Ἀραμαϊκῇ ὑπάρχουσα λ. χέβα=ἄηρ, οὐρανός, ὅπως καὶ τὸ ἀραβ. χεβᾶ, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ὄνομα τῆς πρωτοπλάστου γυναικὸς Χέβα ἢ Χάβα (Εὐα παρὰ τοῖς Ο') τὸ ἐρμηνευθὲν ὑπὸ τῶν Ο' Ζωή, ὑπάγονται πιθανώτατα εἰς τὴν αὐτὴν ῥίζαν, εἰς ἣν καὶ τὸ Ἰεχωβά (πρβλ. εἶτι τὸ Ἀραβοεβραϊκὸν χαϊβάν=ζῶον, χαϊβανὰ=ὄντα ζῶην ἔχοντα). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν Ἰαχβὲ=ὁ ζῶν (θεός) (1), τὸ ὄντως ὄν κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν.

Πολὺ παράδοξον φαινόμενον, ἀλλ' ὅμως μέγα διαφέρον ἱστορικὸν ἐκ τινων ἀπόψεων παρέχον εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Διοδώρου (Δ 94) λεγόμενον περὶ τοῦ παρὰ Ἰουδαίοις Μωϋσῆ τοῦ καὶ ἐπικαλουμένου θεοῦ. Ἐξ οὐδενὸς χωρίου τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς οὐδ' ὁ ἐλάχιστος προκύπτει ὑπαινιγμὸς περὶ ταυτότητος τοῦ Μωϋσῆ πρὸς τὸν Ἰαυέ. Τὸ ὄνομα Μωϋσῆς ἢ Μωσῆς (τοῦ τύπου Μωσῆς ἢ χρῆσις εἶναι μεταγενεστέρη, ἀλλ' ὅμως ὁ τύπος οὗτος προσεγγίζει περισσότερον πρὸς τὰ Αἰγυπτιακὰ Ahmosis, Τούθμωσις, Ρα-μεσῆς), εἶναι Αἰγυπτιακὸν ἢ Ἑβραϊκόν. Ἡ δὲ

(1) Σημειωτέον ὅτι ἡ διδομένη ὑπὸ τῶν Ο' εἰς τὸ Ἰαχβὲ ἐρμηνεία θεός ὁ ὢν, μετέπεσεν ἀρχαιότατα εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὄντος θεοῦ, τὴν ἐπικρατοῦσαν μέχρι σήμερον καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τέχνῃ (ἐν τῷ φωτοστέφανῳ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Θεοῦ πατρός) θεολογικῆν καὶ μεταφυσικῆν ἔννοιαν τοῦ ὄντος ὄντος (eus entissimum τῆς θεολογίας), ἐνῶ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἐκφράσει λέγεται ἀπλῶς «ἐγὼ εἰμὶ ὅς εἰμὶ». Ἐρμηνεύθη δὲ τὸ ὄνομα ἰδίως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ὡς ἐμφαίνον τὸ ὄν τῆς καθαρᾶς οὐσίας τῆς θεότητος τῆς διὰ τῶν νοερῶν ὀφθαλμῶν ὄρατης (πρβλ. τὸ τῆς πρώτης ὁδοῦ τῶν Καταβασίων τῆς Ἀναλήψεως «Ὁρᾶ τὸν ὄντα (ὁ Μωϋσῆς) καὶ μυσταί Πνεύματος γνῶσιν».

ὅλη ἐμφάνισις καὶ παράστασις τοῦ Μωϋσῆ ἐν τῇ Π. καὶ ἐν τῇ Ν. Διαθήκῃ, παρὰ πᾶσαν τὴν περιβάλλουσαν τὸ πρόσωπον ποιητικὴν αἴγλην, εἶναι ἐμφάνισις ἀνδρὸς ἱστορικοῦ, προφήτου, νομοθέτου, ἄρχοντος, στρατηγοῦ, Λευΐτου, οὐχὶ ἱερέως ἢ ἀρχιερέως (τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀαρὼν καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ), ἀνδρὸς θεοφιλοῦς, ὅστις ἐνώπιος ἐνωπίῳ λαλεῖ τῷ θεῷ, ἀλλ' οὐδοαμοῦ οὐδέποτε θεοῦ. Ὡς ἄνθρωπος ἀπλοῦς γεννᾶται ἀπὸ Ἐβραΐδος, υἱοθετεῖται ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Φαραῶ, ἀνατρέφεται ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Φαραῶ, παιδεύεται ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ σοφίᾳ καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῇ γυμνασάμενος τὴν διάνοιαν κατήντησεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ὄντος Ὀντος. Λέγει δὲ καὶ ὁ Μέγας Βασιλεὺς (Παραίν. πρὸς τοὺς νέους § 51) «Λέγεται τοίνυν καὶ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ πᾶν τοῖς Αἰγυπτίοις μαθήμασι ἐγγυμνασάμενος τὴν διάνοιαν, οὕτω προσελθεῖν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Ὀντος» (1). Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τῆς παιδείσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Μωϋσῆς παρὰ πᾶσαν τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αἰώρας βρέφους μέχρι νεανικῆς ἡλικίας βασιλικὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς διαίτης καὶ τὸ ὡς εἰς βασιλόπαιδα υἱὸν τῆς θυγατρὸς Φαραῶ διανοιγόμενον στάδιον κοσμικοῦ μεγαλείου καὶ τὴν θησαυρῶν Αἰγυπτίων ἀπόλαυσιν, μαθὼν τὰ τῆς φυλετικῆς αὐτοῦ καταγωγῆς ἠθέλησε καταλιπὼν μεγαλεῖα ἡγεμονικὰ καὶ στέμμα βασιλικὸν καὶ τιμὰς καὶ ἀξιώματα νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν δουλεύοντα καὶ δεινῶς τάλαιπωροῦμενον λαὸν αὐτοῦ. Λέγει δὲ καὶ ὁ οὐρανοβάμων ἀπόστολος τῶν ἔθνων (πρὸς Ῥωμαίους) περὶ τοῦ Μωϋσῆ «Πίστει μέγας γενόμενος προεἶλετο μᾶλλον συγκαουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἢ προσκαίρου δυνάμεις καὶ ἐξουσίας ἀπολαύσειν, μείζονα ἠγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν θνητισμὸν αὐτῶν· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς μισθοδοσίαν». Καὶ αὐτὴ ἡ ἄμεσος ἀφορμὴ τῆς ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Φαραῶ εἰς τὴν ἔρημον φυγῆς τοῦ Μωϋσῆ οὕσα ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου Αἰγυπτίου κακοποιήσαντος Ἐβραῖον εἶναι μαρτύριον τῆς Ἐβραϊκῆς αὐτοῦ φιλογενείας. Πάντα ταῦτα τὰ περὶ Μωϋσέως ἱστορούμενα ἔχουσιν ἔμφασιν ἱστορίας πραγματικῆς μετὰ τινος αἴγλης ἱερᾶς ποιητικῆς περιβολῆς. Ὑπάρχει δὲ τις παρὰ Ἰωσήφῳ (Ἰουδ. Ἀρχ. 23, 10) πα-

ράδοσις ἱστορίας πραγματικῆς παριστῶσα τὸν Μωϋσῆν παιδευθέντα ἐν Αἰγύπτῳ καὶ στρατιωτικὴν παιδείαν καὶ ἀξιωματικὸν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ γενόμενον καὶ ἐν τῇ ἰδιότητι ταύτῃ ὀδηγήσαντα τὸν στρατὸν τοῦτον ἐναντίον τῶν Αἰθιοπῶν ἀπὸ Μέμφιδος μέχρι Σαβᾶ ἢ Μερόης, πρωτεύουσης τῆς Αἰθιοπίας, καὶ πολιορκήσαντα καὶ κυριεύσαντα τὴν πόλιν ταύτην διὰ τῆς προδοσίας τῆς τοῦ βασιλέως τῶν Αἰθιοπῶν θυγατρὸς Θόρβιος, τῆς παραδούσης αὐτῷ τὴν πόλιν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ μέλλοντος μετ' αὐτῆς γάμου, ὃν καὶ ἐτέλεσε μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως (1). Καὶ φαίνονται μὲν στερούμενα ἀληθείας τὰ περὶ Αἰθιοπίδος γυναικὸς ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς Κεφ. 12, 1 λεγόμενα, ἀλλ' εἰς τὰ παρ' Ἰωσήφῳ περὶ ὑπηρεσίας τοῦ Μωϋσέως ἐν τῷ Αἰγυπτιακῷ στρατῷ καὶ περὶ στρατείας ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν θρυλούμενα ἔδωκεν ἀφορμὴν, ὡς φαίνεται, σύγχυσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Μωϋσέως πρὸς τὸ τοῦ ἡγεμονόπαιδος Μέσσι τοῦ ζῶντος ἐπὶ τοῦ Ῥαμεσῆ Β' καὶ στρατεύσαντος ἐπὶ τὴν Αἰθιοπίαν κατὰ τὰ ἐν τοῖς μνημείοις ἀναγραφόμενα. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡγεμονόπαιδος Μυχάρ ἐν τῷ παπύρῳ Anastasi συνυφάνθησαν μετὰ τῶν περὶ Μωϋσέως παραδόσεων, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἕλλησι συγγραφεῦσι τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἐλληνιστῆς ἐν τῷ Μωϋσῆ ἀνεγνώρισε τὸν ἐν Ἡλιουπόλει ἱερέα τοῦ Ὀσίριδος Ὁσαρσίφ μεταποιηθέντα εἰς Μωϋσῆν (2) καὶ «ἐν τοῖς περὶ τῶν Ἰουδαίων μυθευομένοις καὶ λεγομένοις» (Ἰωσήφου κατὰ Ἀπίωνος) ἀνεῦρεν αὐτὴν τὴν τοῦ Χουενατὲν (ιδὲ σ. 106) μονοθεϊστικὴν μεταρρυθμισίν. Πάντως εἰς τὸν ἐν τοῖς ἐλληνιστικοῖς χρόνοις τελεσθέντα θρησκευτικὸν συγκρητισμὸν, εἰς ὃν τοσοῦτο σημαντικὸν μέρος ἔλαβεν ἡ Ἑλλάς καὶ μετὰ ταύτην ἡ Αἴγυπτος, εἶτα δὲ καὶ ἡ Συρία καὶ ἡ Φοινίκη καὶ αἱ Ἀσσυροβαβυλωνιακαὶ χῶραι καὶ αἱ χῶραι αἱ Ἰρανικαὶ ἀπὸ Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος καὶ ὁ Ἰουδαϊσμός ὁ ἐπὶ αἰῶνας διὰ φοβερῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων διατηρήσας ἀμιγῆ τῆς πολυθεϊστικῆς εἰδωλολατρείας τὴν λατρείαν τοῦ Ἰανέ.

(1) Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μεγάλου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὅτι παιδευθεὶς τὴν διάνοιαν προσῆλθεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ὀντος δὲν ἀντίκειται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς Ἰερᾶς Γραφῆς διὰ αὐτὸς ὁ ὢν θεὸς ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν τῷ Μωϋσῆ ἀπὸ τῆς βᾶτου ἐν Χωρήβ. Ἡ προκαίδησις τοῦ Μωϋσῆ ἢ διὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς σοφίας παρασκευάσασα αὐτὸν εἰς θεογνωσίαν δὲν ἀποκλείει τὴν ἐξ ἀμέσου ἀποκαλύψεως θεογνωσίαν. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ μέγας αἰγυπτιολόγος Γεώργιος Ἐβερς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ ἱστορίᾳ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ Οὐάρδα παρίστησι τὸν Μωϋσῆν ὡς συμμαθητὴν τοῦ περιφήμου Αἰγυπτίου ποιητοῦ Πεταούρ, ὃς ἐμνημονεύσασεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ῥαμεσῆ Β', συσπουδάσαντα αὐτῷ ἐν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ τῆς Μέμφιδος, καὶ συναντήσαντα αὐτῷ μετὰ χρόνον ἰκανὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Χωρήβ, ὅπου ὁ Μωϋσῆς ἐμίσησε τὸν πρῶτον συμμαθητὴν εἰς τὴν περὶ τοῦ Ὀντος θεοῦ, ὃν ἐλάτρευεν αὐτός, θεογνωσίαν.

(1) Ὁ Μωϋσῆς, μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἕνεκα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τελεσθέντος φόνου τοῦ Αἰγυπτίου φυγὴν εἰς Μαδιάμ ἐγγὺς Ἰουδαίας, ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Κενίτου ἱερέως Ἰοθὴρ Σεπφώραν, ἐξ ἧς καὶ ἐκτέτιστο υἱόν. Ταῦτα ἱστοροῦνται ἐν Ἐξόδῳ Κεφ. 2, 1. Ἄλλ' ἐν Ἀριθμοῖς Κεφ. 12, 1 λέγεται ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μωϋσέως Μαριάμ καὶ ὁ ἀδελφὸς Ἀαρὼν ἐλάλησαν κατὰ Μωϋσῆ ἕνεκεν τῆς γυναικὸς τῆς Αἰθιοπίσσης, ἣν ἔλαβεν ὁ Μωϋσῆς εἰς γάμον. Ἡ παράδοσις δὲ αὕτη ἴσως ἔδωκεν ἀφορμὴν καὶ ὑπόθεσιν εἰς τὰ περὶ τῆς Αἰθιοπικῆς στρατείας τοῦ Μωϋσῆ θρυλούμενα.

(2) Κατὰ Διόδωρον (βιβλ. 34) ὁ Ἀντιόχος Δ' ὁ Ἐπιφανῆς (εἰ καὶ ἐν τῷ παρὰ τῷ Φωτίῳ ἀποσπάσματι δὲν παρίσταται οὗτος ὡς ὁ Ἐπιφανῆς, ἀλλὰ τις μεταγενέστερος τούτου δευτέρου πορθητῆς τῆς ἁγίας πόλεως) εῖδεν ἐν τῷ ναῷ ἄγαλμα λίθινον παριστῶν τὸν Ἰανέ ἢ Μωϋσῆν γέροντα πωγωνοφόρον καθήμενον ἐπὶ ὄνου καὶ κρατοῦντα βιβλίον ἱερὸν ἐν τῇ χειρὶ. Ἄν ὑπῆρχεν ἀληθῶς τοιοῦτον ἄγαλμα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἰανέ, τοῦτο ἐγένετο πάντως ἐν τῷ χρόνῳ τῷ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἀλώσεως καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων ἀνακτήσεως τοῦ ναοῦ.

Ἄλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀμιγῆς καὶ καθαρὸν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναγνωρίσωσι καὶ νὰ σεβασθῶσιν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι πλὴν τῶν Ἑβραίων ἑλληνιστικοὶ λαοί; Οὗτοι οὐ μόνον συνέχεον Μωϋσῆν καὶ Ἰανὲ εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν θεόν, ἀλλὰ καὶ εἰδῶλον τοῦ Ἰανὲ ἢ τοῦ Μωϋσῆ ἔν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τοῦ Ἰανὲ ἐφαντάσθησαν καὶ Αἰγυπτίου θεοῦ μορφήν εἰς τὸν Μωϋσῆν προσῆψαν (1) καὶ τοῦτον κτίστην ἢ πορθητὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ παρέστησαν. Πολλὰ καὶ πλείστα ἐξηγῆθησαν γινώμαι περὶ Μωϋσῆ ἔν σχέσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς τὰς ἐκ τῆς Αἰγυπτιολογίας προκυπούσας ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἐρευνητῶν ἀορίστους εἰκασίας, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐντεῦθεν ἐπλουτίσθη καὶ οὐσία ἢ περὶ τῆς Μωσαϊκῆς καὶ τῆς μετὰ ταύτης συνδεομένης ἱστορίας τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ γινώσις ἡμῶν. Πηγὴ τῆς ἱστορίας ταύτης εἶναι καὶ μένει πάντοτε ἡ Ἱερά Γραφή καὶ ταύτη μετὰ πάσης κριτικῆς ἐρμηνείας ἐπόμενοι ἐξικνούμεθα εἰς τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα, ἀποτελοῦντα καὶ τὴν ἀφετηρίαν ἡμῶν ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραήλ :

α') Ὅτι μοῖρα τοῦ λαοῦ τούτου ἐπὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δυναστείας τοῦ συγγενοῦς τῷ Ἑβραϊκῷ γένους τῶν Ὑξῶς εἶχε ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς ἀνατολικὰς πρὸς τὴν Πετραίαν Ἀραβίαν μεθορίους χώρας τῆς Αἰγύπτου διάγουσα ἐνταῦθα βίον ποιμενικὸν καὶ διατελοῦσα ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὰς γειτονικὰς ἐν τῇ Κενίτιδι ἢ Σιναϊτικῇ Χερσονήσῳ ὑπὸ Κενιτῶν καὶ Μαδιανιτῶν οἰκούσας συγγενεῖς Σημιτικὰς φυλάς.

β') Ὅτι ἐκλιπούσης ἐν Αἰγύπτῳ τῆς δυναστείας τῶν Ὑξῶς ἐπὶ τῶν μεγάλων βασιλέων τῆς 18ης καὶ 19ης δυναστείας, ἰδίως τοῦ Ῥαμεσῆ Β' τοῦ Μεγάλου, ἤρξατο μεγάλη καταπίεσις τῶν λαῶν ἰδίως πρὸς κτίσιν τῶν μεθορίων φρουρίων Πιθῶμ καὶ Ῥαμεσῆ. ἀπὸ τούτου δὲ τὰ μάλιστα λαβόντες ἀφορμὴν οἱ Ἑβραῖοι οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν τοῖς μεθορίοις πρὸ πάντων, ἀνερχόμενοι εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας ἀρρένων (ἀνεῦ τῶν παιδίων), ἦτοι εἰς πληθυσμὸν 2 περίπου ἑκατομμυρίων, μετὰ τούτων δὲ καὶ πολλὰ ὁμογενεῖς Σημιτικὰ φυλά τῶν μεθορίων («καὶ ἐπίμικτος πολὺς» Ἐξοδ. ΙΒ' 38), ἦτοι Κενίται καὶ Μεδιανῖται, ὄρηθέντες ἀπὸ τῆς μεθορίου πόλεως Ῥαμεσῆ ὤδυσαν μεσογείως πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν, ἵνα μὴ πορευόμενοι διὰ τῆς συνήθους κατὰ ξηρὰν ὁδοῦ τοῦ Πηλουσίου ἔλθωσιν εἰς ἐπαρὴν καὶ σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐνταῦθα φιλοπολέμους Φιλισταϊκοὺς λαοὺς, διήλθον τὴν θάλασσαν ταύτην εἰς τὸ στενώτατον μέρος τοῦ Αἰλαιτικοῦ κόλπου ἐν καιρῷ παλιροῦς, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀπέναντι ἔρημον χώραν τῆς Σι-

(1) Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καλλιτεχνίᾳ κίρσιταται ὁ Μωϋσῆς ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σημεῖον παρεμφερές πρὸς δύο κέρατα, καὶ ἐν τῇ δημόδι γλώσσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γίνεται ἐνιαχοῦ μνεῖα τῶν δύο κερῶν τοῦ Μωϋσῆ. Πάντως ἡ ἀρχὴ τῆς τοιαύτης παραδόσεως ζητητέα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐνθα ἢ τοῦ κριοπροσώπου ἢ Μηλόκερω Ἄμμωνος εἰκὼν ἐπέδρα πιθανώτατα καὶ ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπικληθέντος ἐν τοῖς Ἀσιατικοῖς λαοῖς «δικέρωτος» (Μηλόκερω)

ναϊτικῆς χερσονήσου καὶ διὰ τῆς ἔρημου Συρίας ἀφίκοντο εἰς τὰς ὑπωρεῖας τῶν ὄρεων Σινᾶ καὶ Χωρήβ.

Ἐνταῦθα δὲ ἐτελέσθη τὸ μέγα γεγονός τῆς ἐπισήμου καθιερώσεως τῆς λατρείας τοῦ Ἰανὲ, ὃν ἠγγόνουν ἐν Αἰγύπτῳ οἱ Ἑβραῖοι, πλὴν τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοῦ Ἀαρὼν, καὶ ἐξεδόθη ὁ ἱερὸς νόμος, ὁ δοθεὶς ἐπὶ δύο λιθίνων πλακῶν (1), ἀφοῦ πρότερον ἠνώθη ὁ Κενίτης Ἰσθὸρ καὶ μετέσχε θυσίας τελεσθείσης πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν Κενιτῶν λατρευόμενον θεὸν Ἰανὲ ἐν μέσῳ φωνῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ νεφέλης γνοφώδους καὶ φωνῆς σάλπιγγος ἀπὸ τοῦ καπνιζομένου ὄρους ἠχοῦσης μέγα καὶ ἐμπνεύσης φόβον τῷ λαῷ (2), τῷ πρότερον καθαρθέντι καὶ ἁγνισθέντι σωματικῶς. Οὕτω Σινᾶ καὶ Χωρήβ δύναται νὰ θεωρηθῆ ἢ ἑστία τῆς λατρείας τοῦ Ἰανὲ. Ἐν Χωρήβ ἦν ἡ βᾶτος, ἀφ' ἧς ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Μωϋσῆν ὁ Ἰανὲ ἀπὸ κορυφῆς δὲ τοῦ Σινᾶ ἐλάλησε πρὸς τὸν Μωϋσῆν καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τοὺς νόμους. Σινᾶ καὶ Χωρήβ εἶναι οὕτως εἰσαεῖν ὁ Ὀλυμπος ὁ Ἑβραϊκὸς μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ὁ μὲν Ὀλυμπος εἶναι κατοικία θεῶν συνημμένη μετὰ τοῦ οὐρανοῦ, ἐνῶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ θεοβαδίστου Σινᾶ κατέρχεται ἐν πυρὶ ὁ Ὄν, ὁ αἰώνιος, ὁ μόνος ἀληθῆς θεὸς καὶ λαλεῖ ἐκεῖ ἐνώπιος ἐνωπίῳ τῷ εἰς τὴν κορυφὴν καλουμένῳ καὶ ἀνερχομένῳ Μωϋσῆ. Καὶ τοῦ Χωρήβ, εὐλόγως τὸ πνεῦμα ἐπεκαλέσατο ἵνα ἐμπνεύσῃ αὐτὸν ὁ μέγας Ἄγγελος αἰδὸς τοῦ ἀπολομένου καὶ ἀνακτηθέντος παραδείσου, προκρίνων ὡς χριστιανὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀντὶ τοῦ ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Μουσῶν ὑπαγορεύοντος τοῖς Ἑλλησι ποιηταῖς τὰ ἔπη αὐτῶν. Ἄλλ' ἐνταῦθα πρέπει νὰ

(1) Ἐπὶ δύο λιθίνων πλακῶν ἦτο γεγραμμένος ὁ λεγόμενος δεκάλογος ἦτοι αἱ γνωσταὶ δέκα ἐντολαὶ («δέκατα ῥήματα» κατὰ τοὺς Ὁ') αἱ ἀποτελοῦσαι τὸν πυρῆνα καὶ τὴν βᾶσιν ἀπάσης τῆς νομοθεσίας, τῆς συμπληρωθείσης διὰ τοῦ κώδικος τοῦ ἱερατικοῦ (Λευϊτικοῦ) καὶ τοῦ κώδικος τοῦ ἀστικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ καὶ ποινικοῦ (ἰδίως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ). Ὁ δεκάλογος δὲ ἐπεξηγήθη βραδύτερον καὶ ηὔρυνθη διὰ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τῶν Νόμων (Δευτερονομίου).

(2) Ἴδε Ἐξοδ. ΙΘ' 19 κέξ. «Ἐἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· ἰδοὺ ἐγὼ παραγίνομαι πρὸς σὲ ἐν στύλῳ νεφέλης, ἵνα ἀκούσῃ ὁ λαὸς λαλοῦντός μου πρὸς σε, καὶ σοὶ πιστεύσωσιν εἰς τὸν αἰῶνα...καταβάς ἱαμάριναί τῷ λαῷ, καὶ ἁγνισον αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνοῦσι τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἕστησαν ἑτοιμοὶ εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην· τῇ γὰρ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ καταθήσεται Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος Σινᾶ, ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ... Ἐγένετο δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, γενηθέντος πρὸς ὄρθρον, καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ νεφέλη γνοφώδης ἐπ' ὄρους Σινᾶ, φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα· καὶ ἐπτοήθη πᾶς ὁ λαὸς ὁ ἐν τῇ παρεμβολῇ». Πρὸβλ. καὶ Δευτερον Δ' 11 κέξ «Καὶ προσῆλθε καὶ ἕστητε ὑπὸ τὸ ὄρος· καὶ τὸ ὄρος ἐκαίετο πυρὶ ἕως καρδίας τοῦ οὐρανοῦ, σκότος, γνόφος, θ' ἔλλα. Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς (ἐν τῷ ὄρει) ἐν μέσῳ τοῦ πυρός· φωνὴν ὀημάτων ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδατε, ἀλλ' ἢ φωνὴν καὶ ἀνήγγειλεν ὑμῖν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, ἣν ἐνετέλατο ὑμῖν· ποιεῖν τὰ δέκα ῥήματα, καὶ ἔγραψεν αὐτὰ ἐπὶ δύο πλάκας λιθίνας».

ἀπασχολήση ἡμᾶς ἐπὶ μικρὸν καὶ ἕτερον ζήτημα σπουδαῖον. Ἰδρῦθη ἐν Σινᾶ καὶ Χωρήβ ἡ λατρεία τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ὑπάρχοντος θεοῦ καὶ ἐγνώσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἢ μετερρυνμίσθη προϋπάρχουσά τις λατρεία καὶ πρὸ τοῦ Μωϋσέως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι πατριάρχαι λαλοῦντες μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ λατρεύοντες αὐτὸν καὶ ἐπικαλούμενοι τὸ ὄνομα αὐτοῦ;

Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου εἶναι παγγάλεπος ἀπαιτοῦσα ἐκ τῶν προτέρων τὴν λεπτομερῆ καὶ διηκριβωμένην ἀνάλυσιν καὶ χρονολογικὴν κατάταξιν πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἰδέαν καὶ τὸ πρόσωπον τῆς θεότητος χωρίων τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Ἐν ταύτῃ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ὄνομα Ἰανὲ ὑπάρχει καὶ τὸ Ἐλοχείμ καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνδέεται ἡ κτίσις τοῦ κόσμου (Γενεσ. Α' 1 «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς (Ἐλοχείμ) τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»). Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Ἰανέ, ὅπερ ἐξηγγέλθη καὶ ἡρμηνεύθη τὸ πρῶτον ἐν Χωρήβ, ἀναφέρεται ἐν τῷ Κεφ. Γ' τῆς Γενέσεως πολὺ πρὸ τοῦ δράματος τοῦ Χωρήβ καὶ ἤδη ἐν τῷ εἰρημένῳ Γ'. Κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως συνάπτονται τὰ δύο ὀνόματα προηγουμένου τοῦ Ἰανέ καὶ ἐπομένου τοῦ Ἐλοχείμ, καὶ τοῦ μὲν Ἰανέ ἐρμηνευομένου ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ Κύριος, τοῦ δὲ Ἐλοχείμ διὰ τοῦ θεός (Ἰανέ Ἐλοχείμ=Κύριος ὁ Θεός). Ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ πολλὰ χωρία, ἐν οἷς γίνεται χρῆσις μόνον τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν δύο ὀνομάτων. Ἐντεῦθεν οἱ ἐρμηνευταὶ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς ἐλοχιστὴν μὲν καλοῦσι τὸν συγγραφέα τῶν χωρίων ἐκείνων, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ Ἐλοχείμ, ἰανεῖσθην δὲ τὸν συγγραφέα τῶν χωρίων, ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τοῦ Ἰανέ. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐν τισὶ χωρίοις συνάπτονται τὰ δύο ὀνόματα (Ἰανέ Ἐλοχείμ=Κύριος ὁ Θεός) ὑπάρχουσι καὶ χωρία ἐκ παραλλήλου ἀφηγούμενα τὸ αὐτὸ γεγονός κατὰ ἐλοχιστικὴν καὶ ἰανεῖστικὴν ἔκδοσιν. (Τοιαῦτα χωρία εἶναι τὰ ἀφηγούμενα τὸν κατακλυσμὸν ἐν Κεφ. Ζ' ἀπὸ 10 ἕως 17 ὑπὸ ἐλοχιστοῦ καὶ ἔπειτα πάλιν τὰ 17—24 ὑπὸ ἰανεῖστοῦ). Ὡστε διότι ἐν τῷ δράματι τῷ ἐν Ἐξόδῳ ἀφηγούμενῳ ἀποκαλύπτει ὁ θεὸς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ Ἰανέ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἢ διότι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἰσραηλίται οἱ ἕως τότε μόνον τὸ Ἐλοχείμ γινώσκοντες ἠγνόουν τὸ Ἰανέ, δὲν ἀκολουθεῖ ὅτι τὸ Ἰανέ εἶναι νεώτερον τοῦ Ἐλοχείμ. Οἱ παραδεχόμενοι ὅτι τὸ Ἰανέ εἶναι νεώτερον τὰ ἐν τῇ Γενέσει περὶ Ἰανέ χωρία θεωροῦσιν ἀναγόμενα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους (850 π. Χ.), ἀρχαιότερον δὲ θεωροῦσι τὸ Ἐλοχείμ. Ἡ θεωρία αὕτη θὰ ἦτο ἀληθὴς καὶ ἀκριβὴς, ἂν κατὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀκολουθίᾳ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς τάξιν ἢ λατρεία τοῦ Ἰανέ ἐθεωρεῖτο λαβοῦσα ἀρχὴν ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἐξόδῳ (Κεφ. Β') περὶ Ἰανέ ἐκτιθεμένων. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὸ Ἰανέ εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς πρώτοις κεφαλαίοις τῆς Γενέσεως καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ Ἐλοχείμ (=θεός) ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ Κύριος, ἀσφαλὴς γνώμη περὶ τοῦ ζητήματος δὲν δύναται νὰ ἐξενεχθῇ. Ἀλλὰ ποῖον τὸ ἔτυμον καὶ ἡ κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ ἐλοχείμ;

Τὸ ἐλοχείμ εἶναι πληθυντικὸς τύπος τοῦ ἐλόχ=θεός, ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ (οὐχὶ

ἐν συχνῇ χρήσει), ἀλοχα ἐν τῇ Χαλδαϊκῇ. Τὸ δὲ ἐλόχ κατὰ τινὰς μὲν παράγεται ἐκ τοῦ ἀλέχ=φοβεῖσθαι, σέβασθαι (ἴδε σ. τομ. ἐλόχ. Gesenius Neues, hebraisch—deutsches Handwörterbuch uber dan alte Testament), κατ' ἄλλους δὲ εἶναι μετασηματισμὸς τῆς λ. ἰλ, ἐλ, ἣτις σημαίνουσα κυριολεκτικῶς δυνατός, κραταίος, φοβερός, μετέστη καὶ ἐν τῇ Ἑβρ. καὶ ταῖς πλείσταις Σημιτικαῖς γλώσσαις εἰς τὴν σημασίαν θεός (Ἀσσυροβαβυλ. Ἐλά, Χαλδαϊκὸν Ἐλί, Ἡλ). Ἐκ τοῦ ἐλίχ τούτου συντεθειμένου μετὰ τοῦ Ἀραβ. ἄρθρου αλ παρήχθη παρὰ τοῖς Ἀραβι τοῦ αλ-ιλαχ, ἐξ οὗ κατὰ συγκοπὴν τὸ ἀλλάχ. (Μέσην τινὰ θεοῖν μεταξὺ ἐλ καὶ ἐλλ φαίνεται κατέχον τὸ παρὰ Μάρκῳ τῷ εὐαγγελιστῇ (κεφ. Ε') Ἐλὺ καὶ τὸ παρὰ Ματθαίῳ Ἡλ-ί. Παρὰ τῷ Λουκᾷ καὶ τῷ Ἰωάννῃ δὲν γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος) (1). Δὲν προτιθέμεθα νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα διὰ μακρῶν περὶ τῶν διαφορῶν παρὰ τοῖς Σημιτικοῖς λαοῖς ὀνομάτων τῆς θεότητος· ὁ σκοπὸς ἡμῶν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ἐννοίας καὶ τῆς χρήσεως παρὰ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ τῶν ὀνομάτων Ἰανέ καὶ Ἐλοχείμ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἰανέ ἱκανὰ τὰ μέχρι νῦν δηθέντα. Τοῦ δὲ Ἐλοχείμ ὁ πληθυντικὸς τύπος λαμβάνων σημασίαν καὶ χρῆσιν ἐνικῶν (εἰ καὶ ὁ ἐνικὸς τύπος δὲν περιέπεσεν εἰς ἐντελῆ ἀχρηστίαν) ἐθεωρήθη ὑπὸ πολλῶν ὡς μαρτυρῶν τὴν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐν ἀρχῇ ὑφισταμένην πολυθεϊάν,

(1) Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω τοῦ εἶδεν ὁ Ed. Meier ἐν τῷ ἐλόχ τὴν ἐννοίαν πληθυντικῆς στρατιᾶς καὶ ἐντεῦθεν συνέκρινε τὸ ὄνομα ταῦτο πρὸς τὸ Σαβαὼθ. Μοὶ φαίνεται παράδοξον ὅτι ὁ περιφημὸς ἀσιανολόγος ἱστορικὸς ἐξέλαβε τὸ Σαβαὼθ (ὅπως παρ' ἡμῶν πολλοὶ λογιστάται) ὡς ἐπίθετον τοῦ Ἰανέ, ἐνῶ ἀληθῶς εἶναι προσδιορισμὸς διὰ γενικῆς κτητικῆς, γενικῆς πληθυντικῆς τοῦ Σαβῶ=στρατιά· ἐντεῦθεν ἀδονάι=σεβᾶθ=κύριος τῶν στρατιῶν.

Ἡ γνώμη τοῦ E. Meier ὅτι αἱ στρατιαὶ τῶν οὐρανῶν ὑπὸ τὸν πληθυντικὸν τύπον ἐλοχείμ ἀπετέλουν ἐν ἀρχῇ τὴν θεότητα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις δὲν φαίνεται ὀρθή. Ὁ ἐλοχείμ εἶναι πάντοτε ἐν τῇ Ι.Γ. Κύριος (αδονάι) τῶν δυνάμεων ἢ στρατιῶν τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι Κύριος τῶν δυνάμεων τῶν ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων Χερουβείμ, Σεραφείμ καὶ τῶν ἄλλων οὐρανίων ταγμάτων (πρβλ. τὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας «Ὁν στρατιαὶ οὐρανῶν δοξάζουσι καὶ φροῖττει τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφείμ» καὶ «Μεγάλων, ψυχῆ μου, τὴν τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων», «Τῶν οὐρανίων ταγμάτων ἀρχιστρατήγους»). Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων πρὸς τὸν Ἰανέ ἢ Ἐνοχείμ ὡς Κύριον αὐτῶν συναφεία καὶ αἱ ἐκφράσεις «Κύριος τῶν Δυνάμεων», «Κύριος Σαβαὼθ», ἀνήκουσιν εἰς χρόνους σχετικῶς μεταγενεστέρους, τοὺς χρόνους τοῦ ψαλτῆρος καὶ τῶν μεγάλων προφητῶν. Τὸ δὲ σαβαὼθ=στρατιά οὐδέποτε δίδεται ὡς ἐπίθετον εἰς τὸν Ἰανέ, ὅστις εἶναι μόνον Κύριος Σαβαὼθ (=Κύριος τῶν δυνάμεων), καὶ ἂν ποτε γίνεται χρῆσις τοῦ Σαβαὼθ ἀντὶ θεός ὑπονοεῖται πάντοτε Κύριος (ἀδονάι ἢ Ἰανέ, Ἀδονάι σαβαὼθ, Ἰανέ σαβαὼθ). Τὸ ἀδονάι δὲ ἐκ τοῦ Ἑβρ. ἀδὸν=κτίτωρ, Κύριος, ἦν ἐν χρῆσει οὐ μόνον παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Χανααντικοῖς λαοῖς, εἰδίδετο δὲ ὑπὸ τούτων ἰδίως εἰς τὸν θεὸν Θαμμούδ, οὗ τὸν τραγικὸν θάνατον θρηνοῦντα ᾄσματα Φοινίκων (ἰδίως τῶν ἐν Κύπρῳ) ἀρχόμενα ἀπὸ Ἀδονάι-Ταμμούζ (Κύριε Θαμμούδ) ἔδωσαν ἀφορμὴν τοῖς ἐν Κύπρῳ Ἑβραίοις νὰ ταυτίσωσι τὸν Θαμμούδ πρὸς τὸν Ἀδονάι καὶ νὰ πλάσωσι τὸ ὄνομα Ἀδωνις.

τὴν μεταστᾶσαν εἰς μονοθεΐαν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν οὐχὶ ἐνὸς θεοῦ παντοκράτορος παντὸς τοῦ κόσμου καὶ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς οὐχὶ ἀκριβῶς ὑπὸ πολλῶν νομίζεται (τοιαύτη ἔννοια τῆς θεότητος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἀνήκει εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους), ἀλλὰ τοῦ μόνου θεοῦ τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τοῦ λατρευομένου ὑπ' αὐτοῦ ὡς θεοῦ ἀποκλειστικοῦ τοῦ ἔθνους τῶν Ἑβραίων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν οὐχὶ μονοθεϊσμοῦ ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἐνισμοῦ, τοῦ ἐνὸς μόνου λατρευομένου ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῶν Ἑβραίων θεοῦ, θεοῦ πατρῖου, μόνου τοῦ ἔθνους τούτου κηδομένου καὶ ὑπερασπίζοντος, αὐτὸ μόνον ὡς λαὸν αὐτοῦ ἐκλεκτόν, περιοῦσιον (1) ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ βασιλείου ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον (*Ἐξοδ. ΙΘ' 5—6), κατὰ τῶν θεωρουμένων ἐθνῶν (κοίμ), ἤτοι ἀγγελῶν ἢ ἀγγελίων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν λαὸν Κυρίου. Τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν Ἰανὲ καὶ Ἐλοχελμ ἔμειναν πάντοτε ἐν χρήσει ἐν τῇ Ι. Γραφῇ καὶ παρὰ τῶ λαῶ, τὸ μὲν Ἐλοχελμ καὶ προφερόμενον διὰ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ στόματος, τὸ δὲ Ἰανὲ ἀπόρητον, μὴ προφερόμενον, ἀλλὰ νοούμενον (2).

Ἡ μετὰ τῆς ἐπισήμου καθιερώσεως τῆς λατρείας τοῦ Ἰανὲ ἐκδοσις τοῦ θείου νόμου ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τῆς μέχρι τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς ἐχούσης χαρακτῆρα μᾶλλον ἐπικόν. Μετὰ τῆς λατρείας δὲ τοῦ Ἰανὲ καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ θείου νόμου συμπύπτει καὶ ἡ πρώτη πρόχειρος πολιτειακὴ σύνταξις τοῦ λαοῦ. Μέχρι τοῦ Σινᾶ μόνος ἀρχὼν ἀπόλυτος τοῦ λαοῦ εἶναι ὁ Μωϋσῆς, αὐτὸς κυβερνῶν ἀπολύτως ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰανὲ καὶ κηρύττων τὰς τούτου ἐντολάς. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ θείου νόμου ὁ Μωϋσῆς, κατὰ συμβουλήν τοῦ εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἐλθόντος πενθεροῦ Ἰοθὴρ τοῦ Κενίτου, συνεκρότησε περὶ ἑαυτὸν συμβούλιον ἐκλεγόμενον ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ συγκείμενον ἀπὸ ἀνδρῶν δυνατῶν, θεοσεβῶν, ἀνδρῶν δικαίων, μισούντων τὴν ὑπερηφάνειαν, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς χιλιάρχους (ἀρχοντας ἐπὶ χιλίων), ἑκατοντάρχους καὶ δεκάρχους, ἔχοντας κυρίως ἐξουσίαν δικαστικὴν καὶ κρίνοντας τὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ φερομένας διὰ τῶν γραμματέων ἢ εἰσαγγελέων (γραμματοεισαγωγέων) δίκας ἐν τοῖς μικροῖς (τὰ βραχέα τῶν κριμάτων), αἱ δὲ σπουδαιότεραι δίκαι («τὸ ρῆμα τὸ ὑπέρογκον») ἐκρίνοντο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μωϋσέως. Ἐξελέγη δὲ καὶ συμβούλιον ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων, ἐκλήθη δὲ τοῦτο καὶ γερούσια Ἰσραὴλ κατὰ τοὺς Ο'. Ἐγένετο δὲ καὶ

(1) Ἡ λέξις περιοῦσιος ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἐκλεκτός δὲν εἶναι εὐχρηστος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ. Ἐν τῷ Λεξικῷ Ἡσυχίου ἐρμηνεύεται πλούσιος (ἐκ τοῦ περιουσία) εἶναι δὲ εὐχρηστος παρὰ τοῖς Ο' καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ.

(2) Τοῦτο προῆλθεν ἐκ παρεξηγήσεως τῆς γ' ἐντολῆς τοῦ δεκαλόγου «Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ».

δογάνωσις τις θρησκευτικὴ καὶ ἱερατικὴ, ἰδρυθέντος ναοῦ κινητοῦ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐν ᾗ ἐτέθη καὶ ἡ κιβωτὸς τῆς Διαθήκης (1) ἡ κατασκευασθεῖσα ἐξ ἀσήπτου καὶ ξύλου, ἔχουσα μῆκος 2 1)2 πήχεων καὶ πλάτος καὶ ὕψος ἐνὸς καὶ ἡμίσεος, κεχρυσωμένη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν χρυσοῦ καθαροῦ. Περιεῖχε δὲ ἡ κιβωτὸς τὰς 2 πλάκας καὶ τὴν ῥάβδον τοῦ Μωϋσέως τὴν μαγικὴν. Ὄργανώθη δὲ καὶ τὸ ἱερατεῖον τῶν Λευϊτῶν, ἐκανόνισθησαν δὲ καὶ τὰ καθήκοντα τῶν ἱερέων, νόμοι δὲ ἐξεδόθησαν λυσιτελέστατοι ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ ἐτελέσθη οὕτω Διαθήκη μετὰ τὸ Ἰανὲ καὶ τοῦ λαοῦ. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο αὐτῷ τῷ ἔτει τῆς ἀπὸ Αἰγύπτου ἐξόδου τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀλλ' ἡ ἐν ἐρήμῳ διαμονὴ τοῦ Ἰσραὴλ παρετάθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη, ὅπου ἐτρόφη νέα γενεὰ ὄμοια μὴ ἔχουσα συνάφειάν τινα πρὸς τὴν Αἴγυπτον, γενεὰ ἀσκηθεῖσα ἐν σκληραγωγίᾳ τοῦ ἐν ἐρήμῳ βίου. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐπεμψεν ὁ Μωϋσῆς ἀνδρας ἵνα ἐξετάσωσι τὰ κατὰ τὰς χώρας ὡς ἔμελλον νὰ καταλάβωσι. Καὶ διηθύνθησαν οἱ Ἰσραηλιταὶ πορευόμενοι πρὸς βορρᾶν καὶ πολεμοῦντες διηνεκῶς ἐν πολλοῖς πολέμοις (ὧν ἡ ἱστορία ἀνεγράφη ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν πολέμων τοῦ Ἰανὲ. Ἀριθμοὶ) πρὸς τὰς διαφόρους Σημιτικὰς φυλάς τῆς χερσονήσου Σινᾶ, Μωδιανίτας, Ἰδουμαίους, εἰτα δὲ Μωαβίτας, καὶ Ἀμορραίους, καὶ διὰ τῶν Ἰδουμαϊκῶν καὶ Μωαβιτικῶν χωρῶν ἀφίκοντο εἰς τὰς νοτιωτάτας ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου κατὰ τὰς συμβολὰς τούτου εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν. Οὕτω δὲ εὐρέθησαν πλέον ἐν γῆ Χαναάν, ἣν ὑπεσχέθη αὐτοῖς ὁ Ἰανὲ διὰ τοῦ Μωϋσέως. Ἀλλὰ ὁ Μωϋσῆς ἐτελεύτησε πρὶν πατήσῃ τὴν γῆν ταύτην μακρόθεν μόνον ἀπὸ κορυφῆς ὄρους ἰδὼν αὐτὴν (ἔτι πρότερον ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὄρ εἶχε τελευτήσῃ ὁ Ἀαρὼν καταλιπὼν υἱοὺς καὶ ἐγγόνους κληρονόμους τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ) (2). Εἶχε δὲ κα-

(1) Ἡ κιβωτὸς θεωρεῖται ὅτι εἶναι σύμβολον πολεμικὸν ἀφιερωμένον τῷ Ἰανὲ ὡς θεῷ «τῷ συντρέποντι πολέμους ἐν ὑψηλῷ βραχίονι» καὶ υπερτάτῳ ἡγεμόνι τοῦ πολέμου πρὸς κατάκτησιν τῶν εἰς τὸν λαὸν Ἰσραὴλ ὑπεσχημένων χωρῶν.

(2) Ἴδε περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μωϋσέως Δευτερον. ΛΔ' 1 κἄξ. «Καὶ ἀνέβη Μωϋσῆς ἀπὸ Ἀραβῶθ Μωάβ ἐπὶ τὸ ὄρος Ναναῦ, ἐπὶ κορυφὴν Φασγὰ, ἣ ἐστὶν ἐπὶ πρόσσωπον Ἰερικῶ» καὶ εἶδει ἐν αὐτῷ Κύριος πᾶσαν τὴν γῆν Γαλαὰδ ἕως Δάν, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Νεφθαλεὶμ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἐφραεὶμ, καὶ Μανασσῆ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν Ἰούδα ἕως τῆς θαλάσσης τῆς ἐσχάτης, καὶ τὴν ἔρημον, καὶ τὰ περὶχωρα Ἰερικῶ, πόλιν Φοινίκων ἕως Σηγάβ, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· αὕτη ἡ γῆ ἦν ὄμοια Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, λέγων· τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν. Ἐδεῖξα αὐτὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἐκεῖ οὐκ εἰσελεύσῃ. Καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ Μωϋσῆς, οἰκέτης Κυρίου, ἐν γῆ Μωάβ διὰ ῥήματος Κυρίου· καὶ εἶθ' αὖτις ἐν Γαὶ ἐν γῆ Μωάβ ἐγγὺς οἴκου Φωγῶρ· καὶ οὐκ οἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Μωϋσῆς δὲ ἦν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ἔτων ἐν τῷ τελευτήσῃ αὐτὸν οὐκ ἡμαυρώθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐφθάρη τὰ χελύνια αὐτοῦ. Καὶ ἐκλαυσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸν Μωϋσῆν ἐν Ἀραβῶθ Μωάβ ἐπὶ Ἰορδάνου κατὰ Ἰερικῶ τριάκοντα ἡμέρας· καὶ συνετελέσθησαν αἱ ἡμέραι πένθους κλαυθμοῦ Μωϋσῆ. Καὶ Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ ἐνεπλήσθη ἀνεύματος συνέσεως· ἐπέθηκε γὰρ Μωϋσῆς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν· καὶ εἰσήκουσαν αὐτοῦ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐποίησαν καθότι ἐνετείλατο Κύ-

ταστήσει ὁ Μωϋσῆς διάδοχον αὐτοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ θείς τὴν χεῖρα ἐπ' αὐτόν. Οὗτος δὲ ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν διηύθυνε τὴν εἰς τὴν Χανανίτιδα εἰσβολὴν διαβιβάσας τὸν λαὸν διὰ τοῦ Ἰορδάνου. Ἡ πρώτη πόλις, ἣν ἐκυρίευσαν μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου οἱ Ἑβραῖοι ὑπὸ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, ἦν ἡ ὄχυρὰ πόλις Ἰεριχώ, ἀφοῦ περιηρέθη ὑπὸ τῶν ἱερέων περὶ τὰ τείχη αὐτῆς ἢ τὴν πολεμικὴν ὁρμὴν καὶ τὸν ζῆλον τῶν μαχητῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἐξάπτουσα κιβωτὸς τῆς Διαθήκης ἐν μέσῳ ἦσαν σαλπύγγων καὶ ἁσμάτων πολεμικῶν. Φοβερὰν ἔπαθε νῦν καταστροφὴν ἡ πόλις αὕτη τῶν Ἀμορραίων. Ρομφαία διήλθε τῶν πορθητῶν δι' ἀπάσης τῆς πόλεως σφαγέντων πάντων τῶν κατοίκων καὶ τῶν κτηνῶν. Οἱ πορθηταὶ ἐφαίνοντο τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Ἐσώθησαν δὲ μόνον οἱ οἰκογενεῖς καὶ συγγενεῖς τῆς κόρης Ραάβ ἣτις εἶχε φιλοξενήσει τοὺς δύο πρὸ τῆς ἐφόδου εἰσελθόντας λάθρα εἰς τὴν πόλιν κατασκόπους. Τῇ ἀλώσει τῆς Ἰεριχοῦς ἠκολούθησεν ἡ τῆς Γαβαῶνος εἰρηνικὴ ὑποταγὴ εἰς τὸν Ἰησοῦν. Τὰ γεγονότα ταῦτα ἀκουσθέντα καὶ γνωσθέντα ἐν πάσαις ταῖς γειτονικαῖς χώραις τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάσαις ταῖς ἄλλαις ὄρειναις καὶ πεδιναῖς καὶ παραθαλασσίαις χώραις μέχρι τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἐνεποίησαν τρόμον τοῖς ἄρχουσι τῶν χωρῶν. Ὁ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ βασιλεὺς Ἀδωνιβεζέκ ἐγγύτατα πάντων τῶν ἄλλων διατελῶν πρὸς τὸν κίνδυνον ἐκάλεσε διὰ πρέσβων πάντας τοὺς ἡγεμόνας τῶν εἰρημένων χωρῶν εἰς κοινὸν ἐναντίον τῶν ἐπιδρομέων πόλεμον. Ἄλλ' ἐν τῇ παρὰ τὴν Γαβαῶνα μάχῃ ἠττήθησαν κατὰ κράτος πάντες οὗτοι οἱ σύμμαχοι καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ὀκτὼ τὸν ἀριθμὸν τραπέντες εἰς φυγὴν καὶ κρυβέντες εἰς σπήλαιον ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐθανατώθησαν, μεγάλη δὲ ἦν ἡ σφαγὴ καὶ ὁ ὄλεθρος ἐν ταῖς τῶν ἠττημένων χώραις. Καὶ οἱ μὲν Ἰεβουσαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπως καὶ οἱ Ἀμορραῖοι καὶ Ἀμμωνῖται, ἔμειναν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν ἄλλ' οἱ πρὸς δυσμὰς Χανανιτικοὶ λαοί, ἦτοι οἱ Φοίνικες, ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν μεσογείων τῆς Χαναὰν περιορίσθησαν εἰς τὴν στενὴν παρὰ τὴν θάλασσαν λωρίδα γῆς, πολλοὶ δὲ τούτων πιεζόμενοι διηνεκῶς ὑπὸ τῶν τὴν μεσόγειον κατεχόντων Ἑβραίων κατέλιπον τὴν πατρίδα καὶ ἐξήτησαν νέας κατοικίας ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἰσπανίᾳ μέχρι τῶν Στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους. Πᾶσα ἡ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων καταληφθεῖσα χώρα δεινῆθη νῦν μετὰ τῶν δώδεκα φυλῶν (δώδεκα μετὰ τῶν τοῦ Μωϋσῆ καὶ Εὐφραῖμ τῆς φυλῆς Ἰωσήφ, τῆς τῶν Λευιτῶν μὴ λαβούσης ἰδίαν γῆν ἀλλὰ διασπαρείσης δίκην ἐνωτικοῦ φυλετικοῦ μετὰ τῶν φυλῶν δεσμοῦ ἐν ταῖς

ριοις τῷ Μωϋσῆ. Καὶ οὐκ ἀνέστη ἐτι προφήτης ἐν Ἰσραὴλ ὡς Μωϋσῆς, ὃν ἔγνω Κύριος αὐτὸν πρόσωπον κατὰ πρόσωπον, ἐν πᾶσι τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ὃν ἀπέστειλεν αὐτὸν Κύριος ποιῆσαι αὐτὰ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ Φαραὼ καὶ τοῖς θεράπουσιν αὐτοῦ, καὶ πάσῃ τῇ γῇ αὐτοῦ· καὶ τὰ θαυμάσια τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν τὴν χεῖρα τὴν κραταιάν, ἃ ἐποίησε Μωϋσῆς ἐναντι παντὸς Ἰσραὴλ».

χώραις τῶν ἄλλων φυλῶν. Καὶ αἱ μὲν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰορδάνου ἐγκαταστάθεισαι φυλαὶ Ρουβὴν, Ἀσῆρ καὶ Ἰσάακ ἐδόθησαν εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον, αἱ δὲ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν γεωργίαν. Οὕτω τὸ πλεῖστον τῆς ὕστερον Παλαιστίνης κληθείσης χώρας κατελήφθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνερχομένου κατὰ τὴν γενομένην πρὸ τῆς διανομῆς τῆς γῆς ἀπογραφὴν κατὰ φυλὰς καὶ δήμους καὶ οἰκογενεῖας εἰς 601.730 ἄνδρας ὑπερβαίνοντας τὸ εἰκοστὸν καὶ δυναμένους φέρειν ὅπλα, ἦτοι εἰς πληθυσμὸν 2 καὶ πλέον ἑκατομμυρίων, ἴσον περίπου τῷ τῶν χρόνων τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐξόδου. Κέντρον τῆς νέας πατρίδος τοῦ Ἰσραὴλ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς τὴν Συχὲμ (μεταξὺ τῶν ὄρεων Γαριζὶμ καὶ Ἐβάλ) καὶ ἐγγὺς τῆς ὕστερον Σαμαρείας (νῦν Ναβλούς—Νεάπολις), ἐνθα συγκαλέσας τὴν γεουσίαν καὶ πᾶσαν τὴν συναγωγὴν πολλὰ ἐνουθέτησε τὸν λαὸν ἵνα μείνη πιστὸς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰανὲ καὶ τηρήσῃ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν δέκα ἐτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ οὐδεὶς ἀνεδείχθη ἀνὴρ ἐν τῷ Ἰσραὴλ δυνάμενος νὰ ἄρῃ τοῦ ὄλου γένους. Αἱ διάφοροι κατὰ τόπους φυλαὶ ἐβίον κατ' ἰδίαν ἀναμιγνύμεναι μετὰ τῶν ἐγχωρίων καὶ συνδεόμεναι πρὸς αὐτὰς δι' ἐπιγαμίας καὶ λατρεύουσαι τὰς τούτων θεότητας, καὶ πολλαχοῦ ἐπεκράτησεν ἡ λατρεία τοῦ Βάαλ καὶ Βααλίμ (1). Ἄλλ' αἱ ἰσχυρότεροι φυλαὶ αἱ οἰκοῦσαι πρὸς νότον ἐγγὺς τῆς Ἱερουσαλήμ, ἰδίως αἱ τοῦ Ἰούδα καὶ Βενιαμίν, διετέλουν εἰς πολέμους πρὸς τὰ γείτονα κράτη τῆς Ἱερουσαλήμ τῆς Ἰεβοῦς καὶ τοῦ Ἐγλῶν τοῦ Μωάβ. Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ πόλεμοι μετὰ τῶν φυλῶν πρὸς ἀλλήλας, ὡς ὁ μετὰ τῶν Εὐφραιμιτῶν καὶ τῶν Γαλαδιτῶν καὶ ὁ μετὰ τῶν Βενιαμιτῶν ἐναντίον Ὀλοκλήρου τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπετέθη μὲν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ ἡ φυλὴ Ἰούδα καὶ κατέλαβεν αὐτήν, αἰχμαλωτισθέντος καὶ φονευθέντος τοῦ Ἀδωνιβεζέκ, ἀλλ' ἡ πόλις ἀφέθη εἰς τοὺς Ἰεβουσαίους, μεθ' ὧν συνίκει ἐν εἰρήνῃ ἡ φυλὴ Βενιαμίν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῶν ἀδιαλείπτων μικροπολέμων τῶν φυλῶν Ἰσραὴλ πρὸς τὰ πέριξ αὐτῶν κράτη τῶν Μωαβιτῶν, Ἀμορραίων, Ἰεβουσαίων, εἰς οὓς προσετέθη καὶ φυλὴ τις πολεμικὴ παρὰ τὴν θάλασσαν οἰκοῦσα ἢ τῶν Φιλιστιεῖμ ἢ Φιλισταίων, ἀνεδείκνυντο κατὰ φυλὰς ἄνδρες ἐν πολέμοις διακρινόμενοι καὶ ἐν εἰρήνῃ ἰσχυρῶς διοικοῦντες ὀνομαζόμενοι σουφρουτίμ, ἦτοι κριταὶ (2), ὧν τινες ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ πολλῶν

(1) Βάαλ (Ἀσσυροβ. Βήλ) ἦν λέξις Σημιτικὴ σημαίνουσα Κύριος καὶ ἰδίως κύριος τοῦ οὐρανοῦ (Βηλ-σαμίμ), ὅστις λέγεται καὶ Jave samim. Βααλίμ εἶναι πλ. θεντικός τύπος τοῦ Βάαλ καὶ σημαίνει θεοί. Ὁ Βάαλ ἢ Βήλ εἶναι κοινὸς θεὸς πάντων τῶν ἐν Βαβυλωνίᾳ, Ἀσσυρίᾳ, Συρίᾳ καὶ ἰδίως Φοινίκῃ Σημιτικῶν λαῶν, τὸ ὄνομα δὲ αὐτοῦ εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐτι μυθολογίαν ὡς πατὴρ τοῦ Δαναοῦ καὶ Αἰγύπτου. Πολλὰ δὲ εἶναι τὰ ὀνόματα τὰ Σημιτικὰ τὰ σύνθετα ἐκ τοῦ Βάαλ παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις (Hasdrubal, Hannibal).

(2) Σουφροτίμ (πληθυντ. τοῦ souphit=κριτής) εἶναι λέξις κοινὴ καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ση-

φυλῶν ἢ καὶ ὑφ' ὄλου τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ. Τοιοῦτοι δὲ κριταὶ ἀναφέρονται ἰδίως οἱ Γεδεών, Σαμψών καὶ Ἰεφθάε καὶ ἡ προφητὴς καὶ ποιήτρια Δεββώρα, ἢ καὶ ἐν πολέμοις ἠγουμένη τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τῶν σημείων αὐτῆς ἐξάπτουσα τὸν πόλεμον καὶ ἐν εἰρήνῃ κρίνουσα ἢ δικάζουσα. Κριταὶ βεβαίως ἦσαν καὶ ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ἄρχοντες ἀπόλυτοι κυβερνῶντες ἐν ὀνόματι τοῦ μόνου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ὃς ἦν ὁ Ἰανέ. Πλὴν τῶν κριτῶν τούτων, τῶν ἐκπροσωποῦντων ὀπωσδήποτε τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους, δεσμὸς ἠθικὸς μεταξὺ τῶν διαφόρων εἰς μεγάλην ἔκτασιν διεσκεδασμένων φυλῶν ἦσαν τὰ ἐκ τῆς ἐρήμου μετὰ τοῦ λαοῦ κομισθέντα ἱερά, ἢ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου μετὰ τῆς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης. Ταῦτα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῇ κεντρικῇ πόλει Σιλῶ, ἣτις ἐγένετο θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ λαοῦ διοικουμένη ὑπὸ ἱερέως καὶ ἀρχιερέως, οἵτινες κατὰ μικρὸν ἐκτήσαντο καὶ δύναμιν πολιτικὴν καὶ ἠνώσαν ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως μετὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ κριτοῦ. Τοιοῦτος κριτῆς ἀρχιερεὺς ἦν ὁ Ἡλί, ὃν διεδέξατο ὕστερον ὁ Σαμουὴλ ὡς ἀρχιερεὺς, κριτῆς καὶ προφήτης. Διότι πάντες οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἰσραήλ διατελοῦντες ἐν διηγεκῆ ἐπικοινωνία πρὸς τὸν Ἰανέ, εἴτε ἐν ὕπνοις ὑπὸ τούτου ἐμπνεόμενοι καὶ φωτιζόμενοι εἴτε διὰ τοῦ ἐφῶδ (2) χρησιμοδοτούμενοι, ἐθεωροῦντο μέχρι τινὸς καὶ προφῆται. Ἄλλ' ἐν τῇ τοιαύτῃ ἰδιότητι ὡς μέγας προφήτης ἀνεδείχθη ὁ κριτῆς ἅμα καὶ ἀρχιερεὺς Σαμουὴλ υἱὸς τοῦ Ἐλκανᾶ καὶ τῆς προφήτιδος Ἄννης, ἀφιερωθεὶς ἀπὸ κοιλίας μητρὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ καὶ ὑπηρετήσας τῷ Ἡλί τῷ ἀρχιερεὶ καὶ κριτῇ καὶ τοῦτον διαδεξάμενος ἐν τῷ τριπλῷ ἀξιώματι προφήτου, κριτοῦ καὶ ἀρχιερέως.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Σαμουὴλ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα τὰ τῶν Ἑβραίων πράγματα εἶχον κάκιστα. Ἐν μέσῳ τῶν ἀπαύστων πολέμων, οὓς διεξῆγον ἐναντίον τῶν πολλῶν ὁμόρων λαῶν, ὁ φοβερώτατος ἦν ὁ ἐναντίον τῆς μικρᾶς ἀλλὰ πολεμικωτάτης φυλῆς τῶν Φιλισταίων. Οἱ Φιλιισταῖοι οὗτοι οἰκοῦντες στενὴν λωρίδα γῆς ἐκτεινομένην μετὰ τῆς νοτιωτάτης Συρίας νοτιόθεν τῆς Φοινίκης μέχρι Αἰγύπτου ἦσαν λαὸς οὐχὶ πολυπληθῆς, ἀλλὰ στρατιωτικῶς ἄριστα κατηρτισμένοι. Οἱ Φιλιισταῖοι, εἴτε ἦσαν ἀνάκθεν λαὸς Σημιτικός, λαίψανα τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐξωσθέντων καὶ ἐν τῇ Παλαιστιανικῇ παραλίᾳ ἐγκατασταθέντων Ὑξῶς, ὡς δὲν φαίνεται πιθανόν, εἴτε ἦσαν λαὸς Σημιτικὸς ἀνε-

μιτικᾶς γλώσσας. Παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις (ἦτοι τοῖς Φοίνιξι) οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ μετὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐνοῦντες καὶ τὴν ὑπερτάτην στρατιωτικὴν, οἱοὶ ἦσαν ὁ Ἄννων, ὁ Ἀμλκας Βάρκας, ὁ Ἀννίβας. Τὸ Φοινικικὸν δὲ τοῦτο ὄνομα μετηνέχθη καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν (Suffes, -etis).

(2) Ἐφῶδ ἦτο περιβολὴ ἱερατικὴ ἔκτασις ἐκατέρωθεν τῶν ὤμων καὶ τοῦ ἀχένου, ἐκλήθη δὲ οὕτω καὶ τὸ χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν περίβλημα ἀγαμάτων ἰδίως τοῦ Ἰανέ, τέλος δὲ αὐτὸ τὸ ἄγαμα τὸ δίδον χρησμούς.

Ο Μωϋσῆς
(Ἔργον τοῦ Μιχ. Ἀγγέλου)

καθεν οἰκῶν τὴν χώραν, ἐν ἣ εὐρίσκομεν αὐτοὺς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅπερ καὶ τοῦτο δὲν φαίνεται λίαν πιθανόν, εἴτε ἦσαν λαὸς ξένος, οἱ Καφτῶρ τῆς Ἰ. Γραφῆς, ἀπὸ Κρήτης ἢ Κυθέρων ἢ ἄλλων νήσων ἢ ἀπὸ Καππαδοκίας καὶ Πόντου μεταναστεύσας εἰς Παλαιστίνην καὶ ἐνταῦθα ἐκημιτισθεῖς, ὅπως φαίνεται πιθανόν, καθ' οὓς χρόνους γίνονται γνωστοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Φοινίκης ἢ Αἰγύπτου ἦσαν λαὸς Σημιτικὸς καλούμενοι Παλαιστινοὶ ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις, γνωστοὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπὸ τὸ ὄνομα Παλαιστινοὶ Σύριοι, ἀλλὰ πολέμοι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅπως καὶ ἄλλοι λαοὶ Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἕνεκα διαφορᾶς θρησκευτικῆς. Ὡς στρατιωτικῶς καὶ πολεμικῶς ὑπερέχοντες τῶν Ἰουδαίων ἦσαν συνήθως νικηταὶ ἐν τοῖς πρὸς τούτους πολέμοις, ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ ἀρχιερέως Ἡλὶ πολέμῳ ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Ἰουδαίους, φανευθέντων καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἡλὶ, κυριευθείσης δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης. Καὶ ἡ ἀπώλεια αὕτη οὕσα ἠθικῶς τραῦμα καιριώτατον εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ εἶχε περιαγάγει εἰς μεγάλην ἀπόγνωσιν τὰ πράγματα ἐπὶ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Σαμουὴλ. Ἄλλ' οὗτος διὰ τῆς συνέσεως καὶ φρονήσεως αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ μεγάλου ἠθικοῦ κύρους, ὅπερ περιεποίησεν εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ταχέως ἠνώρθωσε τὰ πράγματα καὶ διὰ τοῦ θάρρους, ὅπερ ἐνέπνευσε τῷ λαῷ, κατώρθωσε μετὰ στρατείαν ἐπιτυχῆ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν κιβωτὸν μετὰ ἐπιτάμηνον αἰχμαλωσίαν (1) καὶ ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ τῶν Φιλισταίων Δαγῶν νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸ ἐν Σιλῷ ἱερόν. Ἄλλ' ὅμως αἱ συμφοραὶ τῶν προηγουμένων πολέμων εἶχον ἐμπνεύσει τοῖς πολλοῖς τῶν Ἑβραίων τὴν πεποίθησιν ὅτι αἰτία τῶν στρατιωτικῶν ἀποτυχιῶν ἦτο ἡ ἔλλειψις ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ συγκεντροῦντος ἐν χερσὶν αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν. Καὶ τὴν γνώμην ταύτην ἀνακοινοῦντες τῷ Σαμουὴλ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ ἵνα ἐκλέξῃ καὶ καταστήσῃ ἐν αὐτοῖς βασιλέα, οἷον εἶχον οἱ λαοὶ καθ' ὧν ἐπολέμησαν. Μάτην ὁ ἀρχιερεὺς ἐπειράθη νὰ ἀποτρέψῃ τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ τοιούτου βουλευμάτος ἀπαριθμῶν αὐτῷ τὰ βάρη καὶ τὰς πιέσεις, εἰς ἃς ὑποβάλλονται οἱ λαοὶ οἱ βασιλεύομενοι. Μὴ πεισθέντος τοῦ λαοῦ (2) ἐκάλεσε τοῦτον εἰς συναγωγὴν (ἐν Μισπᾶ), ἀφοῦ προηγουμένως συνεννοήθη μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγέντος ὑποψηφίου Σαοὺλ υἱοῦ Κεὶς ἐκ τῆς φυλῆς Βενιαμὶν καὶ ἔχρισεν αὐτὸν ἔλαιῳ (3) πρῶτον κατ' ἰδίαν καὶ εἶτα ἐπισήμως ἐνώπιον ὄλου τοῦ ἐν Μισπᾶ

(1) Κατὰ τὴν Ἰ. Γ. τὴν κιβωτὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδώσωσιν οἱ ἴδιοι Φιλισταῖοι ἐν πάσῃ πομπῇ καὶ ἐπισημότητι, διότι ἐπιδημία τις ἐνοσήφασα εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ἀπεδόθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν ὀργὴν τοῦ Ἰαυέ.

(2) Ἴδε τὰ περὶ τούτων Βασιλ. Α' (ἢ Σαμουὴλ Α') Κεφ. Η' 10 κέξ.

(3) Τὸ χρεῖν ἔλαιον ἦν παλαιότατον ἔθος ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐξυγιάνσιν καὶ καθωράσιν τοῦ σώματος, ἐντεῦθεν δὲ μετέστη καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ παρασκευάζειν τινα καὶ προπαιδεύειν εἰς οἰοδηποτε σπουδαῖον ἔργον ἔχον συνάφειαν πρὸς τὸ θεῖον. Οὕτω δὲ ἐχρίοντο ἱερεῖς οἱ ἀφιερούμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ, γενομένης ἀρχῆς κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἱεροῦ νόμου ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἱερέως, τοῦ Ἀαρῶν δηλονότι (Ἐξοδ. ΛΑ' 10 κέξ. «Καὶ ἠνεγκαντὰς στολάς πρὸς Μωϋσῆν...», καὶ Λευϊτ. Κεφ. Η' 10 κέξ. «Καὶ ἔλαβε Μωϋσῆς ἀπὸ τοῦ ἔλαιου τῆς χρίσεως» καὶ 12 «Καὶ ἐπέχεε Μωϋσῆς ἀπὸ τοῦ ἔλαιου τῆς χρίσεως ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Ἀαρῶν, καὶ ἔχρισεν αὐτόν, καὶ ἠγίασεν αὐ-

συναχθέντος λαοῦ καὶ τῶν προφητῶν, ὧν ἐν τῷ χορῷ εὐρίσκειτο καὶ ὁ Σαούλ. Ὁ Σαούλ, ὅστις καὶ πρὸ τοῦ χρισθῆναι εἶχε δώσει δείγματα ἀνδρείας ἐν πολέμοις, αὐτὸς τε καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωνάθαν, καὶ μετὰ τὸ ἐπισήμως χρισθῆναι ἤρατο ἐπιτυχίας σημαντικὰς ἐναντίον τῶν Φιλισταίων καὶ τῶν Ἀμμωνιτῶν καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων ἐστερέωσε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐναντίον τινῶν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ μὴ στερεῶντων ἐν ἀρχῇ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐταὶ δὲν ἐξησφάλισαν τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐκλέξαντος αὐτὸν ἀνδρός. Ὁ Σαμουὴλ, ὅστις οὐχὶ ἀσμένως καὶ προθύμως εἶχε προβῆ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ χρίσειν αὐτοῦ, προήρχετο εἰς διαφωνίας καὶ συγκρούσεις πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ τούτου οὐχὶ ἅπαξ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ «χριστὸν (ἦτοι ἐκλεκτὸν) Κυρίου» κληθέντα ἀρχηγόν, τὴν πραγματικὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν θέλων νὰ ἐπιφυλάξῃ ἑαυτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰαυέ, πρὸς ὃν ἐθεωρεῖτο πάντοτε ἐγγύτερον καὶ οἰκειότερον διακείμενος ἢ ὁ βασιλεὺς Σαούλ. Καὶ ἐνῶ ὁ Σαμουὴλ ὡς ἀρχιερεὺς καὶ κριτὴς ἐξηκολούθει νὰ κρίνῃ τὸν λαόν, ἔργον ἀνήκον τῷ βασιλεῖ, ὁ Σαούλ ὡς βασιλεὺς ἐνόμιζεν ὅτι ὡς χριστὸς τοῦ Κυρίου ἐδικαιούτο νὰ ἐκτελῇ καὶ αὐτὸς τὰς πανδήμους θυσίας, προκαλῶν οὕτω διαμαρτυρίας τοῦ ἀρχιερέως. Ἐξ ἄλλου ὁ μέγας ἀρχιερεὺς ἀνεμίγνυτο εἰς ἔργα καθαρῶς ὑπαγόμενα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βασιλέως. Ἡ οὕτως ὑφισταμένη ἀντίθεσις μεταξύ τῶν δύο ἀρχηγῶν ὀξύνθη σφόδρα ἐν τῷ κατὰ τῶν μισητῶν τοῖς Ἑβραίοις ἀπογόνων τοῦ Ἡσαὺ Ἀμαληκитῶν (τῆς Ἰδουμαίας) πολέμῳ. Ὁ Σαούλ νικηφόρος διεξαγαγὼν τὸν πόλεμον τούτον καὶ μεγάλην φθορὰν εἰς ἀνθρώπους καὶ κτήνη ἐπενεγκῶν ἐφείσατο τινῶν κτηνῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποιμνίων καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀμαληκитῶν Ἀγάγ. Ἡ φειδῶ αὕτη δυσηρέστησε τῷ πανωλεθρίαν τῆς φυλῆς ταύτης ζητοῦντι Σαμουὴλ. Πᾶσα ἡ δικαιολογία τοῦ Σαούλ περὶ φειδοῦς τῶν ἐκλεκτῶν κτηνῶν ὡς προωρισμένων εἰς θυσίαν τοῦ Ἰαυέ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν παρωρισμένον ἀρχιερέα, ὅστις ἐν αὐτῇ τῇ παρεμβολῇ ἰδίᾳ χειρὶ ἐφόνευσε τὸν πρὸς αὐτὸν ἀχθέντα αἰχμάλωτον βασιλέα. Καὶ νῦν ὁ Σαμουὴλ ἀπεφάσισε

τόν). Ἐντεῦθεν καὶ ὁ νόμιμος ἱερεὺς καλεῖται χριστὸς ἱερεὺς (ἐκλεκτὸς ἱερεὺς). Ἐχρίοντο δὲ καὶ οἱ προφῆται ὡς διερμηνεῖς τῶν λόγων τοῦ θεοῦ. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῶν προφητῶν πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἀπ' ἀλλήλων τὰς δύο περιόδους τῆς προφητείας. Τούτων ἡ πρώτη εἶναι ἡ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δαυὶδ. Κατὰ ταύτην προφητικὸν χάρισμα ἔχουσι πάντες οἱ κριταὶ ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Δαυὶδ· ἀλλ' οὗτοι εἰσὶ καὶ καλεῖνται ἀνθρώποι τοῦ θεοῦ καὶ εὐδοχοὶ (ἐν τῇ σημασίᾳ μάντις). Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοῦ Σαμουὴλ ἰδρῦθη καὶ σχολὴ μαθητῶν καὶ θιασωτῶν τῶν ἐν τοῦ βουνοῦ τοῦ θεοῦ (Θαβῶρ) καταβαινόντων μετὰ ψαλτηρίων (νάβλας) καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν καὶ κινύρας προφητευόντων. Κατὰ συμβουλήν δὲ τοῦ Σαμουὴλ καὶ ὁ Σαούλ προσῆλθεν εἰς τὴν σχολὴν ταύτην καὶ μετέσχε τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ (καὶ ἤλατο ἐπ' αὐτοῦ πνεῦμα θεοῦ) καὶ προεφῆτευσεν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ βλέποντες τὸν Σαούλ προφητεύοντα, ἄνδρα πολεμιστὴν, μετ' ἀπορίας ἡρώτων «Καὶ Σαούλ προφήτης;» οὐχὶ μετὰ τῆς ὑπὸ πολλῶν νοουμένης ἐννοίας τῆς περιφρονησεως (κόρχωρος ἐν λαχάνοις καὶ Σαούλ ἐν προφήταις), ἀλλὰ διότι τὸ πρῶτον ἐφαίνετο καινόν τι καὶ ἀπροσδόκητον. Οἱ προφῆται οὗτοι τῆς πρώτης σχολῆς καὶ τῆς πρώτης προφητικῆς περιόδου διακρίνονται ἀπὸ τῶν μεγάλων προφητῶν τῆς β' περιόδου, οἵτινες ἐπίστευον οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰς ἐν εὐθυγνωσίᾳ τῶν πραγμάτων προφητείας καὶ ἐξήγγελλον τὰς ῥήσεις τοῦ Θεοῦ Ἰεχωβά.

τὴν ἀπὸ τῆς βασιλείας καθάρσεις τοῦ τε Σαούλ καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐπωφελήθεις καὶ τὴν μεταξύ τῆς μικρᾶς φυλῆς τοῦ Βενιαμὴν καὶ τῆς ἰσχυρᾶς φυλῆς τοῦ Ἰουδα ἀντιζηλίαν ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν φυλὴν Ἰουδα. Ἐπιφανῆς οἶκος ἐν τῇ φυλῇ ταύτῃ ἦν ὁ τοῦ Βηθλεεμίτου Ἰεσσαί, πατρὸς 7 υἱῶν, ὧν ὁ ἔσχατος καὶ νεώτατος πάντων ἦτο ὁ μικρὸς τὸ δέμας Δαυὶδ, μέχρι νῦν ποιμαίνων τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (1), νέος εὐειδής, πυρροίς, ὀφθαλμοῦς ἔχων ὠραίους καὶ ἀγαθὸς τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μαχητὴς κρατερὸς ἀναδειχθεὶς μετ' ὀλίγον ἐν τινι κατὰ τῶν Φιλισταίων πολέμῳ διὰ τῆς ἐν μονομαχίᾳ νίκης πρὸς γίγαντά τινα Φιλισταίων καλούμενον Γολιάθ. Ὁ Σαμουὴλ μεταβὰς εἰς τὸν οἶκον Ἰεσσαί ἄγων μετ' ἑαυτοῦ δάμαλιν πρὸς θυσίαν ἔχρισεν ἰδιωτικῶς ὅλους τὸν Δαυὶδ, χωρὶς μηδὲν νὰ γνωσθῇ τῷ Σαούλ. Οὗτος μάλιστα κατεχόμενος ὑπὸ νευρικῶν ἐξάψεων αἰτήσῃ καὶ συστάσει τῶν περὶ ἑαυτὸν μετεπέμψατο τὸν φημιζόμενον καὶ ἐπὶ τῇ μουσικῇ τέχνῃ Δαυὶδ, ἵνα ψάλλον ἐν κινύρα προῦνη τὸν ἐξαπτόμενον βασιλέα (2). Οὕτω δὲ ὁ Δαυὶδ καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἐξελέγετο ὑπὸ τοῦ Σαμουὴλ διάδοχος τοῦ Σαούλ, οὐ ἀπεφασίσθη ἡ καθάρσεις, συνεδέετο στενωπὸς τοῦ οἴκου τοῦ Σαούλ, οὐ ἄγαμον καὶ τὴν θυγατέρα Μελχὸλ ἐλάμβανεν εἰς γάμον (3), καταβαλὼν ἐν μονομαχίᾳ ὡς κρατερὸς μαχητὴς τὸν γίγαντα Γολιάθ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκδηλωθεῖσαν εὐχὴν (Βασιλ. Α' Κεφ. ΙΖ' 25 «Καὶ ἔσται ἀνὴρ, ὃς ἂν πατάξῃ αὐτόν, πλουτίσει αὐτόν ὁ βασιλεὺς πλοῦτον μέγαν, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δώσει αὐτῷ, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ποιήσει ἐλεύθερον ἐν τῷ Ἰσραὴλ»). Ἄλλ' οὔτε ἡ συγγένεια αὕτη οὔτε τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ Δαυὶδ προσέφυλαττον αὐτὸν νῦν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ καχυπόπτου Σαούλ ζητοῦντος νὰ ποιῆσῃ αὐτὸν ἐκποδῶν ἐκ παντὸς τρόπου. Ἄλλ' εὐτύχημα μέγα τῷ Δαυὶδ ἦν ὅτι ἠγαπᾶτο σφόδρα ὑπὸ τοῦ ἠρωϊκοῦ καὶ μεγαθύμου γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἰωανᾶθαν, ὅστις διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ νὰ θανατώσῃ τὸν Δαυὶδ οὐ μόνον αὐτὸς ἀπέφυγε τοιαύτην πράξιν καὶ κατήγγειλε μάλιστα τῷ Δαυὶδ τὰ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τεκταινόμενα καὶ συνεβούλευσε νὰ ματαιώσῃ τὰς ἐπιβουλάς, ἀλλὰ καὶ νοήσας ὅτι συμβίωσις εἰρηνικὴ μεταξύ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ Δαυὶδ ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι ἦτο λίαν πιθανὸν ὁ Δαυὶδ νὰ ἐπικρατήσῃ συνεδέθη στενωπότερον διὰ φιλίας πρὸς τὸν Δαυὶδ ὁμόσας αὐτῷ πίστιν χωρὶς νὰ κηρυχθῇ φανερῶς ἐναντίον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἐπειράθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαούλ νὰ φονεύσῃ διὰ τοῦ δούρατος οὐχ ἅπαξ τὸν Δαυὶδ, ἐν τῇ πραγματικῇ ἢ προσπεποιημένῃ ἐξάψει αὐτοῦ, ἀλλὰ κα-

(1) Ἐκ τῶν ἐν τῷ Βιβλίῳ Βασιλ. Α' ἐπιθεμένων εἰκάζεται μᾶλλον ὅτι ἡ κρυφία χρίσεις ἐγένετο πρὸ τῆς μονομαχίας, δι' ἧς ὁ Δαυὶδ ἐθρυλήθη ἀνὰ πάντα τὸν Ἰσραὴλ.

(2) Βασιλ. Α' Κεφ. ΙΖ' 17 κέξ. «Καὶ εἶπε Σαούλ πρὸς τοὺς παῖδας αὐτοῦ· Ἴδετε δὴ μοι ἄνδρα ὀρθῶς ψάλλοντα, καὶ εἰσαγάγετε αὐτὸν πρὸς με. Καὶ ἀπεκρίθη εἰς τῶν παιδαρίων αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· Ἴδου ἑώρακα υἱὸν τῷ Ἰεσσαί Βηθλεεμίτην, καὶ αὐτὸν εἰδότα ψάλλειν, καὶ ὁ ἀνὴρ σννετός, καὶ ὁ ἀνὴρ πολεμιστὴς, καὶ σοφὸς λόγῳ, καὶ ἀνὴρ ἀγαθὸς τῷ εἶδει καὶ ἔθρως μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἀπέστειλε Σαούλ ἀγγέλους πρὸς Ἰεσσαί, λέγων· ἀπόστειλον πρὸς με Δαυὶδ τὸν υἱὸν σου τὸν ἐν τῷ ποιμνίῳ σου».

(3) Ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον ἢ ἐπιγάμβριον ἐτελέσθη μετὰ νέα ἀνδραγαθήματα πολεμικὰ τοῦ Δαυὶδ ἐναντίον τῶν ἀλλοφύλων πατριῶν.

τώρθωσεν οὗτος νὰ παρεκκλινή τὴν φορὰν τοῦ δόρατος. Καὶ ἡ μὲν ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῆς γυναικὸς αὐτοῦ κόρης τοῦ Σαούλ Μελχὸλ ἢ Μιλχὰλ δὲν κατέλειπον τὸν Δαυὶδ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους Ἰωανᾶθαν καὶ Μελχὸλ ἀπογόνοντες συνεβούλευσαν τῷ Δαυὶδ νὰ ζητήσῃ ἐν τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατέφυγεν εἰς Ῥαμᾶ πρὸς τὸν γηραιὸν ἀρχιερεῖα καὶ κριτὴν Σαμουήλ, περὶ ὃν τεταγμένη ἦτο ἅπασα ἡ τῶν νεαρῶν ἐνθουσιῶντων προφητῶν σχολή. Ἡ πρὸς τὴν σχολὴν ταύτην δις καὶ τρίς ἐπαναληφθεῖσα ἀποστολὴ ἀνθρώπων τοῦ Σαούλ πρὸς σύλληψιν τοῦ Δαυὶδ ἀπετύγχανε τῶν ἀποστελλομένων αὐτομολούντων πρὸς τοὺς προφήτας. Τότε δὲ ὁ Δαυὶδ ἐτόραπῃ εἰς φυγὴν μερίζοντα, ἀφοῦ προσήλθον πολλοὶ ἀφοσιωμένοι καὶ ἀπετέλεσαν φρουρὰν περὶ αὐτόν, φεύγων τὸν μετὰ χιλιάδων ἀνδρῶν καταδιώκοντα αὐτὸν Σαούλ. Κατὰ τὴν πολυχρόνιον δὲ ταύτην φυγὴν ἐνοχλούμενος ὑπὸ πείνης καὶ ἀναγκαζόμενος καὶ τὸν ἄρτον τῆς Προθέσεως νὰ λάβῃ παρὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ δείγμα δίδων σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἱερὸν ἀξίωμα τοῦ καταδιώκοντος αὐτὸν Σαούλ, ἐνῷ οὐχ ἅπαξ ἠδύνατο νὰ θανατώσῃ τοῦτον, δὲν ἠθέλησε νὰ ἄρῃ χεῖρα φονικὴν ἐναντίον τοῦ χριστοῦ τοῦ Κυρίου (1). Διότι ἦτο μὲν καὶ αὐτὸς χριστὸς τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε κηρυχθῆ ἐπισημως ἐφ' ὅσον δὲ αὐτὸς ὁ κατ' ἴδιαν χριστὸς αὐτὸν Σαμουήλ δὲν ἀπεκήρυττεν ἐπισημως τὸν Σαούλ, οὗτος ἦν ὁ ἐπίσημος χριστὸς τοῦ Κυρίου, καθ' οὗ ἐθεώρει ἀθέμιτον νὰ ὑψώσῃ χεῖρα φονικὴν (2).

Καὶ συνεκινήθη μὲν ἐπὶ στιγμὴν σφόδρα ὁ Σαούλ ὅτε ἔμαθε τὸ γεγονός ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης μακρόθεν προσφωνήσεως τοῦ Δαυὶδ καὶ εἶπε πρὸς τοῦτον (Βασιλ. ΚΔ' 18 κέξ.) «δίκαιος σὺ ὑπὲρ ἐμέ, ὅτι σὺ ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ, ἐγὼ δὲ ἀνταπέδωκά σοι κακὰ, καὶ σὺ ἀπήγγειλάς μοι σήμερον ἃ ἐποίησάς μοι ἀγαθὰ, ὡς ἀπέκλεισέ με Κύριος εἰς χεῖράς σου, καὶ οὐκ ἀπέκτεινάς με» καὶ ἀνήγγειλε τὴν μέλλουσαν βασιλείαν τοῦ ἀντιπάλου («Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ γινώσκω, ὅτι βασιλεύων βασιλεύσεις, καὶ στήσεται ἐν χεῖρὶ σου βασιλεία Ἰσραὴλ»)

(1) Βασιλ. Α' κεφ. ΚΑ' «Καὶ ἐρχεται Δαυὶδ εἰς Νοβᾶ πρὸς Ἀβιμέλεχ τὸν ἱερεῖα (Ἀβιμέλεχ κατὰ τοὺς Ὁ', Ἀχιμέλεχ ἐν τῷ Ἑβρ. κειμένῳ) καὶ ἐξέστη Ἀβιμέλεχ (Ἀχιμέλεχ) τῇ ἀπαντήσῃ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ τι ὅτι· σὺ μόνος καὶ οὐδεὶς μετὰ σοῦ;... Καὶ εἶπε Δαυὶδ τῷ ἱερεῖ· εἰ εἰσὶν ὑπὸ τὴν χεῖρά σου πέντε ἄρτοι, δός εἰς χεῖράς μου τὸ εὐρεθέν. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς τῷ Δαυὶδ, καὶ εἶπεν· οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, ὅτι ἄλλ' ἢ ἄρτος ἁγίον ἐστι.... Καὶ ἔδωκε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως....». Ὡς γνωστὸν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου (Ματθαίου 12. κέξ) Ἰησοῦς εἰς τὴν μομφὴν τῶν Φαρισαίων ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἡμέρα Σαββάτου ἐτρώγον τοὺς στάχυας ἀνέφερε τὸ ἐπιεσόδιον τοῦ Δαυὶδ μετὰ τῶν ἄρτων τῆς Προθέσεως.

(2) Αὐτόθι ΚΔ' 2 κέξ «Καὶ ἀπηγγέθη αὐτῷ (Σαούλ) ὅτι Δαυὶδ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἐν-γαδδί καὶ ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τρεῖς χιλιάδας ἀνδρῶν ἐκλεκτοὺς ἐκ παντὸς Ἰσραὴλ, καὶ ἐπορεύθη ζητεῖν τὸν Δαυὶδ, καὶ τοὺς ἀνδρας αὐτοῦ. Καὶ ἦλθεν εἰς τὰς ἀγέλας τῶν ποιμνίων τὰς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἦν ἐκεῖ σπῆλαιον· καὶ εἰσῆλθε Σαούλ παρασκευάσασθαι (χρείας ἐνεκεν φυσικῆς) καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἀνδρες αὐτοῦ ἐσώτερον τοῦ σπηλαιοῦ ἐκάθηντο. Καὶ εἶπαν οἱ ἀνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· ἰδοὺ ἡ ἡμέρα αὕτη, ἦν εἶπε Κύριος πρὸς σὲ παραδοῦναι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὡς ἀγαθὸν ἐν ὀφθαλμοῖς σου... Καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἀνδρας αὐτοῦ· μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου, εἰ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μοι τῷ χριστῷ Κυρίου, ἐπενεγκεῖν χεῖρά μ.υ ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστὶν οὗτος».

καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι γενόμενος βασιλεὺς δὲν θὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν οἶκον Σαούλ καὶ δὲν θὰ ἀφανίσῃ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅπερ ἐξετέλεσεν ὁ Δαυὶδ εὐθύς, ἀλλ' εἰρήνη δὲν ἐπῆλθε μετὰ αὐτῶν. Ἐν τῷ μετὰξὺ ἀποθανόντος καὶ τοῦ Σαμουήλ, ἐπανελήφθη ἡ τε φυγὴ τοῦ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ὁ καταδιωγμὸς τοῦ Σαούλ, ἕως οὗ ὁ Δαυὶδ ἀπογνοὺς περὶ διαλλαγῆς ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ τῶν Ἀλλοφύλων καὶ μετέβη πρῶτον εἰς τὴν Μωαβίτιδα. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν ἐπετόραπῃ αὐτῷ νὰ μένῃ ἐπὶ μακρὸν καὶ ὑποχρεωθείς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς γῆν Ἰσραηλιτῶν μετέβη μετὰ ἑξακοσίων ἀνδρῶν νῦν εἰς τοὺς Φιλισταίους, εἰς τὴν πόλιν Γεθ ἢ Γάθ, ἧς ὁ βασιλεὺς Ἀγχοὺς παρέσχεεν αὐτῷ φιλοξενίαν, καὶ εἰς τὴν πόλιν Σικελᾶγ. Τὴν παρὰ τοῖς Φιλισταίοις διαμονὴν ὁ Δαυὶδ ἐχρησιμοποίησε πρὸς μελέτην τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν Φιλισταίων, ὅστις ἦτο, ὡς εἶπομεν, πολλῶ ὑπέρτερος τοῦ τῶν Ἑβραίων, καὶ ἐπαιδευθὴν προσηκόντως ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς, ἐνήργησε δὲ καὶ μικρὰς τινὰς στρατείας ἐναντίον τῆς πλησιοχώρου ἐπικρατείας τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς λαῶν τοῦ Ἑδὼμ ἢ Ἰδουμαίας. Ἐν ἀρχῇ ἡ ἐπιχείρησις αὕτη, μετὰ τινὰς μικρὰς ἐπιτυχίας, ἔληξεν εἰς μεγάλην καταστροφὴν, ἠττηθέντος τοῦ μικροῦ στρατοῦ τοῦ Δαυὶδ, ὅτε ἠχμαλωτίσθησαν καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν πολεμάρχων, ἠχμαλωτίσθησαν δὲ καὶ αἱ δύο γυναῖκες αὐτοῦ, ἡ ἀπὸ Ἰσραὴλ Ἀχινάαμ καὶ ἡ ἀπὸ Καρμῆλου Ἀβιγαῖα. Ἄλλ' ὁ Δαυὶδ ταχέως ἐξεδικίθη τὴν ἠτταν στρατεύσας ἀπὸ Σικελᾶγ ἐναντίον τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ πολλὴν ἐπενεγκῶν φθορὰν εἰς ἀνθρώπους καὶ κτήνη. Ἐκ τῶν πολλῶν λαφύρων μέρος μέγα ἔπεμψεν ὁ Δαυὶδ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ Ἰούδα εἰς πολλὰς πόλεις καὶ κώμας. Ἀλλὰ νέα γεγονότα σπουδαῖα ἐν τῇ γῆ τῶν Ἑβραίων ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ καταλίπη μετ' ὀλίγον τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων καὶ νὰ ἐπανελθῇ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ. Νέος ἐξεργάγη πόλεμος δεινὸς μετὰξὺ Φιλισταίων καὶ Ἑβραίων. Μετὰ μεγάλην δυνάμειος περικτιῆς καὶ ἱπτικῆς καὶ ἀρματλητικῆς ἤρξαντο νὰ εἰσβάλλωσιν οἱ Φιλισταῖοι εἰς τὴν γῆν τῶν Ἑβραίων. Μέγας φόβος κατέλαβε τοὺς Ἑβραίους ἐπὶ τῇ εἰσβολῇ καὶ ὁ Σαούλ μετ' ἀθυμίας μεγάλης ἐζήτησε βοήθειαν παρὰ τινὶ γυναικὶ μάντιδι, ἧτις ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ Ἄδου τὴν σκιάν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Σαμουήλ, ποιησαμένου τὴν θλιβεράν προφητείαν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐμελλον νὰ ἠττηθῶσιν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ καὶ ὁ Σαούλ νὰ ἀπολέσῃ τὴν βασιλείαν ἐνεκα τῆς γενομένης ὑπ' αὐτοῦ παρακοῆς εἰς τὸ διάταγμα τοῦ Ἰαυέ. Ἀληθῶς δὲ τὴν ἐπομένην ἡμέραν συνεκροτήθη μεγάλη μάχη ἐν τοῖς ὄρεσι Γελβουέ. Δύο υἱοὶ τοῦ Σαούλ, ὁ ἠρωϊκὸς Ἰωανᾶθαν καὶ ὁ Ἀβιού, ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ. Αὐτὸς δ' ὁ Σαούλ, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῆ, παρεκάλεισε τὸν μόνον παρ' αὐτῷ μέιναντα μαχητὴν νὰ διαπεράσῃ αὐτὸν διὰ τῆς λόγχης αὐτοῦ. Τούτου δὲ ἀρνηθέντος νὰ πράξῃ αὐτὸ ἔπεσεν ἐπὶ τῆς λόγχης αὐτοῦ ὁ Σαούλ καὶ ἀπέθανε. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀκουσθὲν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν τῶν Ἑβραίων. Ἐπέστρεψε δὲ εἰς τὸ κέντρον τῆς φυλῆς Ἰούδα, εἰς τὴν ἀνήκεν, ἦτοι εἰς Χεβρών, ἔνθα οἱ ὁμόφυλοι ἐδέξαντο αὐτὸν ὡς ἄρχοντα καὶ βασιλέα. Ἄλλ' ὑπῆρχεν ἔτι υἱὸς τοῦ Σαούλ, ὁ πρεσβύτατος Ἰσβοσθέ, ὅστις ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ γενναίου στρατηγοῦ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀβεννήρ καὶ κηρυχθεὶς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ἦτοι τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰούδα φυλῶν, ἀνέλαβε τὸν κατὰ Δαυὶδ πόλεμον. Ἄλλ' ἐν τῇ μάχῃ τῆς Γαβαὼν ὁ γενναῖος στρατηγὸς Ἀβεννήρ ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάβ καὶ τῶν τούτου ἀδελφῶν Ἀβισαὶ καὶ Ἀσαήλ, ὧν ὁ Ἀσαήλ ἐφρονεῦθη καταδιώκων τὸν Ἀβεννήρ. Ὁ Ἰσβοσθέ καὶ ὁ Ἀβεννήρ ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ

πασῶν τῶν φυλῶν πλὴν τῆς δυνατῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, καὶ διήρκεσεν ἔτι δύο ἔτη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος· ἀλλ' ἡ ἔνεκα ἰδιωτικῶν ὄλων αἰτίων ἐπελθοῦσα μεταξὺ Ἰσβοσθὲ καὶ Ἀβεννήρ διάστασις ἐπήνεγκε προσέγγισιν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Δαυὶδ. Συνεβλήθη δὲ μυστικῶς ὁ Δαυὶδ μετὰ τοῦ Ἀβεννήρ ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδόσεως τῆς πρώην συζύγου Μελχόλ, ἐνταῦτ' δὲ ἀπήτησεν ὁ Δαυὶδ παρὰ τοῦ Ἰσβοσθὲ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Μελχόλ. Ὁ Ἰσβοσθὲ νομίζων ὅτι ἠδύνατο οὕτω νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Δαυὶδ βίβ' ἐχώρισε τὴν ἀδελφὴν ἀπὸ τοῦ νέου συζύγου καὶ ἐπεμψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀβεννήρ πρὸς τὸν Δαυὶδ. Μεταβάς λοιπὸν ὁ Ἀβεννήρ μετὰ τῆς Μελχόλ πρὸς συνάντησιν τοῦ Δαυὶδ ἐν Χεβρών ὡμολόγησε πίστιν πρὸς τούτον καὶ συνεκάλεσε μέγα ἔθνικὸν συνέδριον ἐν Χεβρών ἵνα ἀνακηρύξῃ τὸν Δαυὶδ βασιλέα σύμπαντος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου ταύτης ἐφρονεῦθη ὑπὸ τοῦ ἀντιζήλου Ἰωάβ, λαβόντος ἐκδίκησιν καὶ διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ Ἀσαήλ. Μετὰ λύπης ἔμαθεν ὁ Δαυὶδ τὸν φόνον τοῦ Ἀβεννήρ καὶ εἶπε περὶ τοῦ ἀνδρὸς τὸ παροιμιῶδες ἔκτοτε κατασταθὲν «Μέγας πέπτωτε ἠγούμενος ἐν τῷ Ἰσραήλ»· ἀλλ' ἔχων ἀνάγκη τοῦ Ἰωάβ ἔστρεξε τὸ γενόμενον. Ὁ δὲ Ἰσβοσθὲ μὴδὲν ἔτι γινώσκων περὶ τῶν βουλευμάτων τοῦ Ἀβεννήρ, ὅτε ἔμαθε τὸν τούτου θάνατον κατελήφθη ὑπὸ ἀπογνώσεως, μετ' ὀλίγον δὲ ἐδολοφονήθη ὑπὸ δύο προδόντων αὐτὸν ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐνεγκόντες τὴν κεφαλὴν τοῦ ὑπ' αὐτῶν δολοφονηθέντος βασιλέως εἰς τὸν Δαυὶδ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἔνεκα τῆς τελεσθείσης ὑπ' αὐτῶν βασιλοκτονίας, διὰ θανάτου σκληροῦ ἐκκοπέντες τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ κρημισθέντες τὸ ἄλλο σῶμα. Τότε δὲ συνήχθησαν εἰς Χεβρών τοῦ Ἰούδα πᾶσαι αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραήλ καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν φυλῶν καὶ ἀνεκήρυξαν τὸν Δαυὶδ ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστῶν καὶ σάρκα ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα καὶ εἶπον αὐτῷ (Βασιλ. Β' Κεφ. Ε' 2): «Καὶ ἐχθὲς καὶ τρίτην ὄντος Σαοὺλ βασιλέως ἐφ' ἡμῶν, σὺ ἦσθα ὁ εἰσάγων καὶ ἐξάγων τὸν Ἰσραήλ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς σέ· σὺ ποιμανεῖς τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ, καὶ σὺ ἔση εἰς ἠγούμενον ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ». Τότε δὲ καὶ ἐχρίσθη ἐπισήμως ἐνώπιον σύμπαντος τοῦ λαοῦ. Καὶ οὐ μόνον πάντες οἱ πρόκριτοι τῶν φυλῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἠγεμόνες τῶν ὁμόρων χωρῶν ἐπεμψαν πρὸς αὐτὸν πρεσβείας μετὰ δώρων.

Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Δαυὶδ μετὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς βασιλικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ἐφ' ἅπαντα τὸν Ἑβραϊκὸν λαὸν ἦν ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Ἰεβοῦς καὶ ἡ κατάληψις τῆς ὀχυρᾶς ἀκροπόλεως αὐτῆς Σιών, ἣν ὀνόμασε πόλιν Δαυὶδ, ἐν ταύτῃ δὲ ἔκτισεν ἀνάκτορα πρὸς οἴκησιν, ἀφοῦ ὁ τῆς Τύρου βασιλεὺς Χιρᾶμ ἐπεμψεν αὐτῷ μετὰ τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ κτίστας καὶ ξυλουργοὺς Τυρίους καὶ ξύλα κέδρινα ἐκ τῶν κέδρων τοῦ Λιβάνου. Ἡ κατάληψις τῆς ὀχυρᾶς θέσεως καὶ ἡ μεταποίησις αὐτῆς εἰς βασιλικὴν καθέδραν δὲν κατέλιπεν ἀδιαφοροῦντας τοὺς Φιλισταίους· ἀλλ' ὁ Δαυὶδ ἄρχων νῦν μεγάλης δυνάμεως καὶ κράτους ἐκτεινομένου ἀπὸ τῆς Ἀσφαλίτιδος τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης μέχρι τῶν ὄρεων τῆς Κοίλης Συρίας εὐχερῶς ἀπέκρουσε τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις τῶν πολεμίων, καὶ ἵνα περιβάλῃ μετὰ ἠθικῆς δυνάμεως καὶ αἵγλης τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, μετεκόμισε τὴν ἀπὸ τῶν Φιλισταίων ἀνακτηθεῖσαν καὶ ἐν Σιλῷ εὐρισκομένην κιβωτὸν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κληθεῖσαν πόλιν ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ πανηγύρει μετὰ κραυγῆς καὶ φωνῆς σάλπιγγος παρακολουθοῦντος τοῦ λαοῦ καὶ προπορευομένων τῆς φερούσης τὴν κιβωτὸν, ὑπὸ βοῶν συρομένης, καινῆς ἀμάξης χορῶν ψαλτῶν ἑπτὰ καὶ μόσχων καὶ ἀμνῶν πρὸς θυ-

σίαν. Τῆς πομπῆς δὲ καὶ πανηγύρεως μετέσχεν ἐπισήμως ὁ Δαυὶδ ψάλλον καὶ ὀρχούμενος μετὰ τῶν χορῶν καὶ παίζων ἐν ὄργανοις ἠρμωμένοις κιθάραις καὶ ἐν ὄδοις καὶ ἐν τυμπάνοις καὶ κυμβάλοις. Ἡ κιβωτὸς ἐτέθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς σκηνῆς τῆς στηθείσης ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ χάριν αὐτῆς. Ἐτελέσθησαν δὲ καὶ θυσίαι μεγάλαι, ὀλοκαυτώματα καὶ εἰρηνικαὶ προσφοραὶ, εἰς τὸ τέλος δὲ τούτων ὁ Δαυὶδ ἠϋλόγησε τὸν λαὸν ἐν ὀνόματι Κυρίου τῶν Δυνάμεων ἦτοι Σαβαὼθ καὶ διεμοίρασεν εἰς τὸν λαὸν κολλυρίδα ἄροτου καὶ λάγανον ἀπὸ τηγάνου. Τὴν εἰς τὴν Σιών δὲ μετακόμισιν τῆς κιβωτοῦ τὴν ὀνομασθεῖσαν ἐκ τούτου ἁγίαν πόλιν ἐβουλεύσατο ὁ Δαυὶδ νὰ συνδέσῃ μετὰ κτίσεως μνημείου ἀρχιτεκτονικοῦ ἦτοι ναοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Ἰαυέ, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ τεθῆ καὶ ἡ κιβωτὸς, ἀλλ' ὁ προφήτης Νάθαν, ὃν ἐπρωτόησε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἰπὼν ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον αὐτὸς νὰ κατοικῆ ἐν οἴκῳ μεγαλοπρεπεῖ, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ σύμβολον νὰ μένη ἐντὸς παραπετασμάτων· ἀλλ' ὁ προφήτης ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ βουλευμάτος διὰ τὸ μὴ οἰκεῖν τὸν θεὸν ἐν χειροποιήτοις ναοῖς, προεῖπεν ὅμως ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰαυέ ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος ἔμελλε βραδύτερον νὰ οἰκοδομήσῃ οἶκον τῷ Κυρίῳ.

Μετὰ τὰ ἔργα ταῦτα ὁ Δαυὶδ ἐστράφη εἰς νέους πολέμους ἐπιθετικούς καὶ νέας κατακτήσεις. Καὶ κατὰ πρῶτον ἐπῆλθεν ἐναντίον τῶν Ἀμμωνιτῶν, πρὸς ὃν τὴν βοήθειαν ἤλθε μέγα πλῆθος ἐπικούρων ἀπὸ τῆς Συρίας, ἀλλ' ὁ Ἰωάβ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀβισαὶ ἠγούμενοι τῶν Ἑβραίων ταχέως ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, ἐλθὼν δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ κατέστρεψεν ἑπτακόσια ἄρματα τῶν Σύρων καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας ἱππέων, φονευθέντος καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου Σωβάκ. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἔσπευσαν πάντες οἱ ὅμοροι λαοὶ τῆς Συρίας νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην πρὸς τὸν Δαυὶδ. Ἐπειτα ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ Μωάβ καὶ ἐποίησεν ὑπηκόους τοὺς Μωαβίτας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Σύροι τῆς Κοίλης Συρίας ἦτοι τῆς Δαμασκῶ εἶχον σπεύσει εἰς βοήθειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ πολεμουμένων Σύρων ὁ Δαυὶδ ὀρμήσας ἐναντίον τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως καὶ θανατώσας ἐν μάχῃς 20 χιλιάδας Σύρων κατέλαβε τὴν μεγάλην ἐν λαμπρῷ θέσει κειμένην πόλιν Δαμασκόν, τὸν «ὀφθαλμὸν τῆς Ἀνατολῆς», ὑπέταξε δὲ καὶ τὰς ὁμόρους τῆ Δαμασκῶ φυλὰς τῆς Συρίας. Τοσοῦτο δὲ μέγα ὄνομα περιεποίησεν αὐτῷ ἡ νίκη αὕτη, ὥστε καὶ ἠγεμόνες τῆς βορείου Συρίας ἔσπευσαν νὰ χαιρετίσωσιν τὸν Δαυὶδ διὰ πρεσβειῶν προσφέροντες δῶρα εἰς αὐτὸν σκευὴ χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα, ἅτινα πάντα ὁ Δαυὶδ ἀφιέρου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. Ὑπετάγησαν δὲ τῷ Δαυὶδ καὶ αἱ πρὸς νότον κείμεναι χώραι τῶν Ἰδουμαίων καὶ τῶν Ἀμαληκιτῶν καὶ ἔλαβον φρουρὰς Ἑβραϊκάς. Καὶ οἱ Φιλισταῖοι δὲ παυσάμενοι τοῦ ἐνοχλεῖν τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Δαυὶδ διήγον ἐν εἰρήνῃ πρὸς αὐτόν. Νέος πόλεμος ἐναντίον τῶν Ἀμμωνιτῶν μετὰ τοῦ τραγικοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Χετταίου Οὐρίου καὶ τῆς ὥραιας γυναικὸς αὐτοῦ Βηθσαβεῖ (οὗ ἐνεκεν ἐπεισοδίου ἐπετιμήθη αὐστηρῶς ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ προφήτου Νάθαν καὶ μετενόησε πικρῶς) ἐπήνεγκε καὶ τὴν τῶν Ἀμμωνιτῶν ὑποταγὴν, ὃν τὸ βασίλειον στέμμα περιέθηκε νῦν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κεφαλῆς (1). Οὕτω δὲ τὸ

(1) Βασιλειῶν Β' Κεφ. ΙΒ' 30 «Καὶ ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ σταθμὸς αὐτοῦ τάλαντον χρυσοῦ, καὶ λίθου τιμίου, καὶ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς Δαυὶδ, καὶ σκῦλα τῆς πόλεως ἐξήνεγκε πολλὰ σφόδρα». Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Δαυὶδ μετὰ φοβερᾶς ὀμότητος ἐτιμώρησε τοὺς ἠττηθέντας Ἀμμωνίτας (Βασιλ. Β' Κεφ. ΙΒ' 31 «Καὶ τὸν λαὸν τὸν ἐν αὐτῇ (ἐν Ῥαββάθ τῆ Ἀμμωνιτικῆ πόλει) ἐξήγαγε, καὶ ἔθηκεν ἐν τῷ πρῶτῳ, καὶ ἐν τοῖς τριβόλοις τοῖς σιδηροῖς, καὶ διήγαγεν αὐτοὺς διὰ τοῦ πλινθίου (καμίνου τῶν πλινθῶν).

κράτος τὸ Ἑβραϊκὸν ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ ἠδξήθη καὶ ἐμεγαλύνθη ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Πετραίας Ἀραβίας μέχρι τῆς βορείου Συρίας καὶ περιέχον ἑκατομμύρια ὑπηκόων.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Δαυὶδ δὲν διήλθον ἐν εἰρήνῃ οἰκογενειακῇ ἔνεκεν ἐριδῶν καὶ φόνων μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ (Ἀβεσσαλώμ καὶ Ἀμνὼν) καὶ ἔνεκα τῆς ἀνταρσίας τοῦ ὄρασιότατου υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν φιλοδόξου Ἀβεσσαλώμ. Ὁ μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐμφύλιος πόλεμος ἔληξε μετὰ τῆς νίκης τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ φόνου τοῦ Ἀβεσσαλώμ ὑπὸ τοῦ ἀπηνόου στρατηγοῦ Ἰωβὶβ φονεύσαντος τὸν ἀντάρτην βασιλόπαιδα πρὸς μεγάλην θλίψιν τοῦ πατρὸς.

Ἡ βασιλεία τοῦ Δαυὶδ βασιλεύσαντος ἐν ὄλῳ ἔτη τεσσαράκοντα, 7 ἐν Χεβρών ἐπὶ τοῦ Ἰούδα (περιλαμβανομένων τῶν ἐτῶν τῆς εἰς Φιλισταίους φυγῆς) καὶ 33 ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ παντὸς τοῦ Ἰσραήλ, παρά τινα ἔξ ἠθικῆς ἀπόψεως σκιερά μέρη αὐτῆς, ὑπῆρξεν ὑπὸ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀποψιν ἰσχυροτάτη καὶ ἐνδοξοτάτη, ὑψώσασα τὸ ἀξίωμα τὸ πολιτικὸν τῆς βασιλείας καὶ ἰδίως τὸ ἀξίωμα τὸ ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν τοῦ χριστοῦ τοῦ Κυρίου (Μεσσία) βασιλέως, ἔξ οὗ βραδύτερον προήλθε καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς μεγάλης ἰδέας τοῦ *Μεσσιανισμοῦ* τοῦ τοσοῦτο συντελέσαντος εἰς τὴν γένεσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Δαυὶδ μετὰ τεσσαράκονταετη βασιλείαν κατέλιπε τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἐκ Βηρσαβεὲ Σολομώντα καὶ μετὰ τοῦ θρόνου κράτος εὐημεροῦν καὶ ἐξημερωμένον ἑσωτερικῶς καὶ ἰσχυρὸν καὶ φοβερὸν ἐξωτερικῶς μετὰ ἐκτάσεως ἐπταπλασίας τῆς τοῦ Σαούλ καὶ μετὰ πληθυσμοῦ τοῦλάχιστον τριπλασίου (1) (ὡς περὶ τούτου κατωτέρω γενήσεται λόγος).

Ὁ Δαυὶδ, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἦτο καὶ μουσικὸς παῖζων ἐν κινύρα, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ποιητῆς, λέγεται δὲ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ *προφήτης* καὶ *προφητάναξ* διὰ τὸ θεόπνευστον αὐτοῦ ἐν λόγοις καὶ ἐν ψαλμοῖς. Προσφωνήσεις προφητικαὶ πρὸς τὸν λαὸν καὶ ὕμνοι καὶ ἔξομολογήσεις πρὸς τὸν Θεὸν ἀποδιδόμεναι αὐτῷ ἐσώθησαν ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει τῆς Π. Δ. ἐν ταῖς ἱστορίαις τῶν Βασιλειῶν καὶ ἐν τοῖς Παραλειπομένοις. Ἐν τούτοις δὲ παραδίδεται ὅτι ὁ Δαυὶδ διωργάνωσε καὶ χοροὺς μουσικῶν ψαλλόντων ὕμνους καὶ παιᾶνας εἰς τὸν Θεόν. Ἄλλ' ἢ μεγάλη συλλογὴ τῶν ψαλμῶν ἢ φέρουσα τὸ ὄνομα Ψαλτήριον περιέχει μὲν τινὰς ψαλμούς, ὧν τὴν γνησιότητα ὡς ἀπορροέοντων ἀπὸ Δαυὶδ ἀναγνωρίζουσι καὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῶν κριτικῶν ἱστορικῶν ἀλλὰ πολλοὶ τῆς συλλογῆς ἐκείνης ἀνήκουσιν εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τῶν τοῦ Δαυὶδ, τοὺς χρόνους τοῦ Σαλομών καὶ ἔτι μεταγενεστέρους. Ἡ δὲ προφητεία τοῦ Δαυὶδ, ὅν καὶ τὸ Κοράνιον κατατάσσει μετὰ τῶν μεγάλων προφητῶν, δὲν ἦτο τοῦ εἶδους τῶν

(1) Τὰ κατὰ τὸν πληθυσμὸν τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ ὡς ἔγγιστα παραδεδομένα εἶναι τάδε : Ἀπὸ Αἰγύπτου ἐξῆλθον Ἑβραῖοι ἀκραιφνεῖς 600 χιλ. Μετὰ τὴν εἰς Παλαιστίνην μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη εἰσέλασιν εὐρίσκομεν ἄνδρας μόνον δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα 300—600 χιλ. (ἢ φυλὴ τοῦ Ἰούδα μόνον εἶχε 70 χιλ. μαχητῶν). Κατὰ τὴν ἐπὶ Δαυὶδ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τελεσθεῖσαν ἐν 9 μηνῶν ἀπογραφῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχίμων τῆς φυλῆς Ἰούδα (πάντως μετὰ τῶν ὑποταχθέντων ὁμοῦ λαῶν) ἀνέρχεται εἰς 500 χιλιάδας καὶ τοῦ λαοῦ Ἰσραήλ (μετὰ τῶν ὑποταχθέντων λαῶν) εἰς 800 χιλ. Πάντως ἐν ἑκατομμύριον καὶ 300 χιλ. μαχίμων ὑποθέτουσι πληθυσμὸν τριπλάσιον, ἦτοι ἄνω τῶν 5 ἑκατομμυρίων.

προφητειῶν τῆς ἐπὶ Σαμουὴλ σχολῆς τῶν πρώτων προφητῶν, ἐν οἷς κατελέγη καὶ ὁ Σαούλ, ἀλλὰ τῶν προφητειῶν τῶν μεγάλων ἐπὶ σοφίᾳ διαπρεπόντων θεοπνεύστον προφητῶν, οἳ εἶναι ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ἱερεμίας καὶ ἄλλοι. Ὁ Δαυὶδ καὶ ὡς βασιλεὺς καὶ ὡς προφήτης ἢ προφητάναξ ὑπῆρξε καὶ μεταρρυθμιστῆς οὐχὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ θρησκευματος ἢ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ἀλλὰ τῆς λατρείας, διατάξας τὰ τῆς μουσικῆς, μεταγαγὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ τὴν κιβωτὸν καὶ τὴν σκηνὴν καὶ συλλαβὼν τὴν βουλὴν τῆς οἰκοδομήσεως ναοῦ καὶ ποιησάμενος τὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας.

Τὸν Δαυὶδ τελευτήσαντα τὸν βίον μετὰ τεσσαράκονταετη βασιλείαν, ὡς εἴρηται, διεδέξατο ὁ Σαλομών, οὐχὶ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν νεωτέρων υἱῶν τοῦ βασιλέως. Τοῦτο ἐγένετο ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐπὶ τὸν βασιλέα ἠθικῆς ὀπῆς τῆς ὥραιας γυναικὸς Βηθσαβέ, ἣν ἔνεκα τοῦ κάλλους αὐτῆς ἤρπασεν ἀπὸ τοῦ Χετταίου Οὐρίου φαίνεται μάλιστα ὅτι ὁ Δαυὶδ πρὸ τοῦ θανάτου παρέλαβε τὸν Σαλομών συμβασιλέα (1). Ὁπωσδήποτε κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Δαυὶδ ὁ θρόνος ἠμφισβητεῖτο μετὰ τῶν Ἀδωνίου καὶ Σαλομών, ἀλλ' ὑπερίσχυεν ὁ Σαλομών, ὅστις καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου προτοῦ ἐκπνεύσει ἔτι ὁ Δαυὶδ καὶ εὐθύς ὡς ἀνῆλθεν παῖς νέος ὧν 12 ἐτῶν κατεδίωξε τοὺς ἄνδρας τῆς ἀντιθέτου συστάσεως, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἰωάβ. Ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Ἰλὲ ἐν Σιλῶ ἀρχιερεὺς Ἀβιάθαρ μόλις ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦ θανάτου ἐπειδὴ ἦτο ὁ κομιστῆς τῆς κιβωτοῦ, ὁ δὲ Ἰωάβ, ἵνα σωθῆ, κατέφυγεν εἰς τὴν σκηνὴν, ὅπου ἦν ἡ κιβωτός, ὡς εἰς ἄσυλον. Ἄλλ' ἢ ἄσυλία τοῦ ἱεροῦ δὲν ἐκώλυσε τὸν θάνατον αὐτοῦ, τελεσθέντα ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἰδιαιτέρας ἀπὸ ξένων μισθοφόρων συγκειμένης βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν Χερεθαίων καὶ Φαλεθαίων (Κρέτι καὶ Πλέτι) Βαναίου υἱοῦ Ἰωδαῖ, τοῦ καταλαβόντος καὶ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ ἀντὶ τοῦ Ἰωάβ, ἀρχιερεὺς δὲ ἐγένετο νῦν ἀντὶ τοῦ ἐξωσθέντος Ἀβιάθαρ ὁ Σαδώκ. Μετὰ τοὺς συνήθεις τούτους ἐν τοῖς Ἀσιατικοῖς ἡγεμονικοῖς οἴκοις κατὰ τὴν περίοδον τοῦ νέου ἡγεμόνος φόνους, ἔστερεώθη ὁ θρόνος τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Οὔτε οἱ φόνοι οὔτε ἡ ἔνοπλος παραβίασις τοῦ ἄσυλου τοῦ ἱεροῦ οἱ τελεσθέντες ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπικρατήσαντος κόμματος ἐπιβαρύνουσι πολὺ τὸν νεαρὸν βασιλέα Σαλομών, οὐ τὸ ὄνομα ἐθεωρεῖτο ἄλλως σύμβολον εἰρήνης (Παραλειπ. Βασιλ. Ἰούδα Α' ΚΒ' 9 «Ἰδοὺ υἱὸς τίκτεται σοι (λέγει ὁ Ἰανὲ τῷ Δαυὶδ) οὗτος ἔσται ἀνὴρ ἀναπαύσεως, καὶ ἀναπαύσω αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κυκλόθεν, ὅτι *Σαλωμών* ὄνομα αὐτῷ, καὶ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν δώσω ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ») (2). Ὁ Σαλομών

(1) Τοῦτο εἰκονίζεται ἐκ τῶν ἐν Παραλειπομ. Βασ. Ἰούδ. Α' Κεφ. ΚΘ' κῆς λεγομένων, ἐνθα λέγεται ὅτι ἀφοῦ ὁ Δαυὶδ ἐτέλεσε θυσίαν τῷ Θεῷ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐβασίλευσεν ἢ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ τὸν Σαλομών καὶ ἔχρισεν αὐτὸν τῷ Κυρίῳ. Ἐν Βασιλειῶν δὲ Γ' Α' 5 κῆς. μανθάνομεν ὅτι ὁ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων υἱῶν Ἀδωνίας ζῶντος ἔτι τοῦ Δαυὶδ ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἰωάβ καὶ ἄλλων ἀρχηγῶν εἶχε κηρύξει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλὰ τὸ γεγονός προὐκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῆς Βηρσαβέ, ἣν ὑπεστήριξεν ὁ προφήτης Νάθαν. Ἡ Βηρσαβέ ἀνέμνησε τὸν Δαυὶδ τῆς δοθείσης αὐτῇ ὑποσχέσεως ὅτι ὁ Σαλομών ἐμελλε νὰ καθίσῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Τότε δὲ συναινέσει τοῦ Δαυὶδ ἔχρισεν ὁ Σαδώκ τὸν Σαλομών καὶ ἐγένετο βασιλεὺς εἰρηνικῶς, ὡς φαίνεται, διότι πόλεμος ἐμφύλιος μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀδωνίου καὶ τοῦ Σαλομών δὲν ἐγένετο.

(2) Ἡ γραφὴ ἢ Ἑβραϊκῇ τοῦ ὀνόματος εἶναι Σαλομ. Οἱ Ὁ' μετέφρασαν Σαλωμών ἀκλίτως. Ἐν τῷ Ἐθαγγελίῳ ἀπαντᾶται Σολομών.

ἦτο ἀκόμη νέος ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον (Παραλειπ. Α' ΚΘ' 1 «Σαλωμών ὁ υἱός μου νέος καὶ ἀπαλός»). Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρωῶμως ἔτι νεώτατος ἔδειξε πνεῦμα σοφίας καὶ διανοίας ἰσχυρᾶς (Ἴδε Βασιλειῶν Γ' Κεφ. Β' 35 «Καὶ ἔδωκε Κύριος τῷ Σαλωμών φρόνησιν, καὶ σοφίαν πολλὴν σφόδρα, καὶ πλάτος καρδίας ὡς ἡ ἄμμος παρὰ τὴν θάλασσαν. Καὶ ἐπληθύνθη ἡ φρόνησις Σαλωμών ὑπὲρ τὴν φρόνησιν πάντων ἀρχαίων υἱῶν, καὶ ὑπὲρ πάντας φρονίμους Αἰγύπτου»)(1).

Καθ' ὃν χρόνον ἀνῆλθεν ὁ Σαλωμών εἰς τὸν θρόνον, μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ βασιλέως παρὰ τοῖς ὁμόροις λαοῖς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ, ἣτις ἔνεκα τῆς ἐν αὐτῇ διαιρέσεως εἶχε κατανεῖμει τὰς πολλὰς δυνάμεις αὐτῆς, καὶ ἡ Τανιτικὴ δυναστεία ἡ ἀρχουσα τῆς Κάτω Αἰγύπτου ἔσπευσε νὰ συνάψῃ σχέσεις φιλικὰς πρὸς τὸν νέον βασιλέα καὶ νὰ συνδεθῇ καὶ δι' ἐπιγαμίας πρὸς αὐτόν, λαβόντα ὡς προῖκα διὰ τὸν γάμον τοῦτον καὶ πόλιν ἐπὶ τῶν ὁρίων Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου κειμένην (Γαζερ). Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ τῆς Τύρου Χιράμ ὁ μετὰ τοῦ Δαυὶδ φιλικωτάτος διατηρήσας σχέσεις, εὐθύς ὡς ἤκουσε τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν τοῦ Σαλωμών ἔσπευσε νὰ συγκαρῆ αὐτῷ διὰ πρεσβείας καὶ ὁ Σαλωμών ἀσμένως ἐδέξατο τὴν νέαν δῆλωσιν τῆς φιλίας τοῦ Τυρίου βασιλέως, πρὸ πάντων διότι εἶχεν ἀνάγκην μεγάλην καὶ ἀνδρῶν Τυρίων τεχνιτῶν καὶ ὑλικοῦ οἰκοδομῶν πρὸς κτίσιν τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βουλευθείσης καὶ προπαρασκευασθείσης μὴ ἐπιχειρηθείσης δὲ οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ πρὸς τὸν Κύριον (2) καὶ τοιοῦτους ἀνδρας καὶ τοιοῦτον ὑλικὸν ἡ Τύρος ἠδύνατο νὰ παράσῃ αὐτῷ. Διὰ τοῦτο ἀνταποκρινόμενος φιλικώτατα εἰς τὸ διάβημα τοῦ Χιράμ ἔπεμψε πρεσβείαν εἰς Τύρον, δι' ἣς ἀνακινῶν αὐτῷ τὴν ἐπιβολήν, ἣν ἔσχε τοῦ οἰκοδομῆσαι ναὸν ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλοις ὅτι εἶχεν ἀνάγκην ἀνδρῶν Σιδωνίων, οὓς ἀσμένως ἠθέλε νὰ λάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀμείβων προσηκόντως. Ὁ Χιράμ ἐχάρη σφόδρα ἐπὶ τῇ ἀνακινώσει ταύτῃ τοῦ Σαλωμών καὶ εἶπεν (Βασιλ. Γ' Κεφ. Ε' 7 κέξ.) «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς σήμερον, ὁ δούς τῷ Δαυὶδ υἱὸν φρόνιμον ἐπὶ τὸν λαὸν τὸν πολὺν τοῦτον... Ἐγὼ ποιήσω πᾶν θέλημά σου εἰς ξύλα κέδρινα καὶ πεύκινα». Καὶ ἔδωκε κέδρους καὶ πεύκα καὶ πάντα ὅσα ἠθέλεν ὁ Σαλωμών. Ὁ δὲ Σαλωμών εἰς ἀνταπόδοσιν ἔπεμψεν αὐτῷ εἴκοσι χιλιάδας μέτρων σίτου καὶ εἴκοσι μέτρα ἐλαίου διὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὴν τοιαύτην χορηγίαν ἀνεπέου κατ' ἔτος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑβραίων. Ἐπέμψε δὲ ὁ Χιράμ καὶ πλῆθος ἀνδρῶν Φοινίκων ἀρχιτεκτόνων, ἔπεμπε δὲ καὶ ὁ Σαλωμών κατ' ἔτος ἀνδρας μυριοὺς ἐργαζομένους ἐν Λιβάνῳ. Ἦρξατο δὲ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ Σαλωμών καὶ 484 ἔτη μετὰ τὴν ἀπὸ Αἰγύπτου ἔξοδον τῶν Ἑβραίων (3).

(1) Ἡ περικοπὴ αὕτη περὶ τῆς ἐν νεότητι σοφίας τοῦ Σαλωμών λείπει ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ, εὐρίσκει δὲ μόνον παρὰ τοῖς Ὁ' καὶ εἶναι προφανῶς παρεμβλημα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων ὑπὸ τῶν Ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων.

(2) Ἴδε περὶ τῶν προπαρασκευαστικῶν ἔργων τοῦ Δαυὶδ Βασιλ. Γ' Β', Παραλειπομ. Ἰούδα Α' ΚΘ'.

(3) Ἡ χρονολογία αὕτη, ἣν παραδίδοσιν ἡ Π. Δ., ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ χρόνος τῆς ἔξοδου τοῦ Ἰσραήλ τῆς γενομένης μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ῥαμεσῆ ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κτισθείσης πόλεως Ῥαμεσῆ, ἀφ' ἧς οἱ Ἑβραῖοι ἀρμήθησαν, ἦν τὸ 1300 π. Χ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἱερά Γραφή παρέδωκε τὸν χρόνον τῆς διαρκείας τῆς ἀρχῆς τῶν Κοιτῶν εἰς 800 ἔτη, ἡ βασιλεία τοῦ Σαουλ καὶ τοῦ Δαυὶδ ἀνάγεται εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς πρώτης π. Χ. χιλιετηρίδος καὶ ἡ τοῦ Σαλωμώντος εἰς τὸ 900 π. Χ.

Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ ἐγένετο ἐντὸς ἐπτὰ ἐτῶν (λεπτομερείας περὶ τῆς οἰκοδομῆς ἴδε Βασιλ. Γ' κεφ. 5'). Ὁ Σαλωμών ἠκωδόμησε καὶ ἀνάκτορα πολυτελῆ, οἶκον ἰδιαίτερον δι' αὐτὸν ἐν τῷ λόφῳ Μιλλῶ, ἐν ᾧ ἐδίκαζεν (οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ εἶχον ἔτι καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ σουφῆτ, ἦτοι κριτοῦ), καὶ ἰδιαίτερον διὰ τὴν Αἰγυπτίαν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν κόρην Φαραῶ, ἣτις εἶχεν ἰδιαίτερον ὅλως θεσιν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως, δι' ἀρχιτέκτονος Τυρίου (ἴδ. κεφ. Ζ'), ὃν μετεπέμψατο ἰδίως διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὰ ἐγκαινία τοῦ ναοῦ, ἣτοιγὲ εἰς αὐτὸν εἰσαγωγή τῆς κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης καὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς μετὰ προσφωνήσεως τοῦ Σαλωμών πρὸς τὸν λαὸν καὶ μετὰ δεήσεως πρὸς τὸν Ἰαυὲ καὶ μετὰ θυσιῶν πολυτελεσμάτων ἀμυθῆτου πλῆθους θυμάτων, ἀφοῦ τῶν μὲν βοῶν τῶν θυσιασθέντων τὸ πλῆθος ἀνῆρχετο εἰς 22 χιλιάδας, τῶν δὲ προβάτων εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας. Ἐορταί δὲ καὶ θυσίαι ἀνάλογοι ἐτελέσθησαν καθ' ὅλον τὸ εὐρὺ κράτος ἀπὸ τῶν ὁρίων Αἰγύπτου καὶ τῆς περιοχῆς τοῦ Νεῖλου μέχρι τῆς βορείου Συρίας. Ἐπὶ 7 ὅλας ἡμέρας διήρκεσαν αἱ εορταὶ αὗται τῶν ἐγκαινίων, τὴν δὲ ὀγδόην ὁ Σαλωμών ἀπέλυσε τὸν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ συρρεύσαντα λαόν, ὅστις εὐλογῶν τὸν βασιλέα ἀπεχώρησεν εἰς τὰς σκηνάς αὐτοῦ μετὰ πάσης εὐφροσύνης ἐν τῇ καρδίᾳ δι' ὅσα ὁ Θεὸς ἐπεδαψίλευσεν αὐτῷ ἐπὶ τῶν βασιλείων Δαυὶδ καὶ Σαλωμών.

Ὁ ναὸς τοῦ Σαλωμών ὠκοδόμησε δὲ μνημεῖον καλλιτεχνικὸν ὑλικοῦ μεγάλης ἀξίας καὶ τέχνης καλλιτεχνικῆς, οἷαν ἠδύνατο νὰ δείξῃ οὐχὶ ὁ ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν ἄξιστος καὶ ἀπειρόκαλος λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλ' ἡ ὅλη Σημιτικὴ οἰκογένεια, καὶ μάλιστα οἱ Φοινίκες, καὶ ἐντεῦθεν ἡ φιλότεχνος Τύρος καὶ Σιδὼν, ἧς αἱ καλλιτέχνιδες θυγατέρες ἐκόσμουσαν διὰ τῶν καλλιτεχνικῶς ἐξεργαζομένων καὶ ποικιλομένων ὑφασμάτων αὐτῶν τὰ τῶν Ὀμηρικῶν βασιλέων μέγαλα. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ ναοῦ δὲν ἦτο οὔτε ἡ μεγάλη πολυτέλεια τῆς οἰκοδομῆς οὔτε ἡ πλουσιωτάτη διακόσμησις οὐτ' αὕτη ἡ καλλιτεχνικὴ παράστασις. Ὁ ναὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Σαλωμών οἰκοδομηθεὶς ἦτο ἐν μέρει ἀποτελεσμα, ἐν μέρει ἀρχὴ καὶ αἰτία, μεγάλης πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀναμορφώσεως. Πρὸς ἀσκήσιν τῶν τῆς θρησκείας αὐτῶν οἱ Ἰσραηλίται ἀπὸ τῆς ἐξ Αἰγύπτου ἐξόδου μέχρι τῶν χρόνων Δαυὶδ καὶ Σαλωμών δὲν εἶχον ἄλλον παρὰ τὸν κινητὸν ναὸν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου μετὰ τῆς ἐντὸς αὐτοῦ κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης, ναὸν ἐν ἐρήμῳ ποιηθέντα καὶ ἐν ἐρήμῳ πλανώμενον, μετὰ τὴν κατάκτησιν δὲ τῆς Παλαιστίνης πάλιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κινούμενον. Ὁ Δαυὶδ ὁ ἐκπορθήσας τὴν Ἰεβοῦς καὶ καταστήσας αὐτὴν καθέδραν αὐτοῦ συνέλαβε τὴν ἐπιβολὴν νὰ καταστήσῃ τὴν καθέδραν αὐτοῦ ταύτην κέντρον θρησκευτικῶν ἅμα δὲ καὶ ἐθνικῶν τοῦ λαοῦ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Ὁ λαὸς οὖτος ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἤδη εἰθισμένος νὰ βλέπῃ ἀγάλματα θεῶν (ἂν ἐξῆλθε πράγματι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου) ἐν Χαναναίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μιμηθῇ τὸν τρόπον τῆς λατρείας τῶν περιοίκων λαῶν καὶ αὐτῶν τῶν ὑποτασσομένων αὐτῷ. Θεοὶ λατρευόμενοι ὑπὸ τῶν περιοίκων ἦσαν ὁ Χαμῶθ τοῦ Μωάβ, ὁ τῶν Ἀμμωνιτῶν Μολόχ, ὁ Βάάλ καὶ ἡ Ἀστάρτη (Ἀσταρῶτ) τῶν Φοινίκων καὶ Μέρκας καὶ Δαγὼν τῶν Φιλιστίνων. Εἰθίζον δὲ οἱ λαοὶ οὗτοι, κατὰ ἀρχαίαν τινὰ παράδοσιν παρὰ πᾶσι τοῖς Σημιτικοῖς καὶ αὐτοῖς τοῖς Ἀρίοις λαοῖς (Πέρσαις καὶ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀριανῆς) καὶ αὐτοῖς τοῖς Ἑλλησι, νὰ λατρεύωσι τοὺς θεοὺς ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων ἐν τοῖς φυσικοῖς ἐνταῦθα ἀπὸ βράχων παρεσκευασμένοις βωμοῖς ἀτενίζοντες πρὸς τὸν πέριξ διανοιγόμενον

εὐρὺν αἰθέρα, τὸν οὐρανὸν ἠγοούμενοι Δία, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν Περσῶν. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, αἱ κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Αἴμου, τοῦ Ἑλικῶνος, τοῦ Παρνασσοῦ, τῆς Ἰδης (ἐν Τροίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ), κατοικήσθησαν ὑπὸ θεῶν. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι δὲ εἶχον ἀσπασθῆ τοῦτο καὶ αὐτοὺς δὲ ὁ Δαυὶδ, ὡς καὶ ὁ Σαοὺλ, ἐτέλει τὰ τῆς λατρείας ἐν τόποις ὑψηλοῖς καὶ ἐν ἄλσεσι, ἀλλ' αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ μεγαλείῳ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην καὶ ναοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ καὶ καλλιτεχνικῶς ἐκτισμένου καὶ τὸ σχέδιον τοῦ τοιοῦτου ναοῦ κατέλιπεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Μετὰ τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ οὗτος ἐθεωρεῖτο ὁ μόνος ἱερός τόπος τῆς λατρείας τοῦ ζῶντος Θεοῦ, καὶ ἡ θεωρία αὕτη ὡς δόγμα ἐπεκράτησε παρὰ τῷ λαῷ, καὶ δὲν ἐπαυσε μὲν οὗτος προσφέρων θυσίας ἐν ὑψηλοῖς τόποις, ἀλλὰ πᾶς εὐσεβὴς βασιλεὺς πρὸ πάντων δὲ οἱ προφηταὶ τῆς νέας σχολῆς ἀντιτάσσοντο σφοδρῶς εἰς τὴν τοιαύτην λατρείαν. Ἐντεῦθεν ὁ ναὸς ὡς μόνος νόμιμος καὶ θεμιτὸς τόπος λατρείας συνῆγε πάντα τὸν λαόν. Καὶ ἡ δυσχέρεια περὶ τὴν συναγωγὴν πάντος τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐπαυσε ἢ ἠλαττώθη σημαντικῶτατα ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαλομών αἱ 10 φυλαὶ ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τοῦ οἴκου Δαυὶδ καὶ ἀπετέλεσαν ἴδιον κράτος μετὰ ἰδιαίτερας πατρολατρείας, ἢ δὲ Ἱερουσαλήμ ἔμεινε τόπος ἱερολατρείας τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἣς κέντρον νῦν ἢ Ἱερουσαλήμ, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς φυλῆς Βενιαμὴν καὶ τῶν Λευιτῶν, καὶ τὸ βασίλειον τὸ Ἑβραϊκὸν μετέστη εἰς βασίλειον Ἰούδα. Ὁ οὗτω περιορισθεὶς εἰς τὴν ἑκτασὶν τῆς οἰκίσεως καὶ τὸν πληθυσμὸν Ἑβραϊκῶς λαὸς μετέστη νῦν εἰς λαὸν Ἰουδαϊκὸν (δηλονότι τῆς φυλῆς Ἰούδα) ὑπερέχων τὸν πληθυσμὸν πάσης ἄλλης φυλῆς, ἀλλ' ἀπέναντι τοῦ ὅλου Ἑβραϊκοῦ ἀσθενῆς. Τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τούτου δὲ λαοῦ κέντρον ἦτο ὁ ἐν Ἱερουσαλήμ ναός.

Ἡ ἑξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Σαλομών ὑπῆρξεν εἰρηλική. Μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἣς τοῦ βασιλέως τὴν θυγατέρα ἔλαβε γυναῖκα, διετέλει εἰς εἰρηλικὰς φιλικὰς σχέσεις, ὅπως καὶ μετὰ τῆς Τύρου, ἣς ὁ βασιλεὺς συνέδραμεν αὐτῷ εἰς τὰ μεγάλα οἰκοδομικὰ αὐτοῦ ἔργα, ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γάμον. Ὁ αὐτὸς δὲ βασιλεὺς Τύρον (Χιράμ), παρ' οὗ εἶχε δανεισθῆ, ὡς φαίνεται, 100 τάλαντα χρυσοῦ, ἔθηκεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Σαλομών, οὗτινος τὸ κράτος ἐξετείνετο, διὰ τῆς Ἰδουμαίας, μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καὶ πλοῖα διὰ μεγάλην τινὰ ἐκπολιτικὴν ἐπιχείρησιν.

Μεταξὺ τῶν ἐκπολιτικῶν ἔργων τοῦ Σαλομών σπουδαίαν θέσιν ἔχει ἡ ναυτικὴ αὐτοῦ ἀποστολὴ εἰς τὴν χώραν Ὀφίρ, γενομένη διὰ στόλου κυρίως Φοινικικοῦ τῶν Τυρίων τοῦ βασιλέως Χιράμ. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπῆρχον καὶ πλοῖα Ἑβραϊκὰ διότι τοῦ Σαλομών τὸ κράτος ἐξετάθη πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἐλαιατικοῦ κόλπου ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἡ θαλασσοία αὕτη ἐκδρομῆ, ὅπως ὁ βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Φαραῶ Νεκῶ γενόμενος περιπλοῦς τῆς Ἀφρικῆς, διήρκεσε τρία ὀλόκληρα ἔτη καὶ ὁ πεμφθεὶς στόλος ἐπέστρεψε φέρων χρυσὸν τετρακοσίων εἴκοσι τάλαντων καὶ ἐλέφαντας καὶ ξύλον ἄλμουγιμ (1). Περὶ τῆς χώρας Ὀφίρ (παρὰ τοῖς Ὀ' Σουφείρ) πολλὰ ἐγένοντο ὑποθέσεις καὶ εἰκασταί, ἄλλων

(1) Περὶ τοῦ ἄλμουγιμ ἴδε Leseius Hadwprterliche: Πολύτιμον ξύλον, τὸ ὅποιον ὁ Σαλομών ἀπὸ τῆς χώρας Ὀφίρ (Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν) ἔλαβε. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τῆς ἐρυθρᾶς Σανδαλίνης ξυλείας, ἣτις εἰς Ἰνδίας καὶ Περσίαν πολυμερῶς χρησιμοποιεῖται.

μὲν ζητούντων αὐτὴν ἐν τῇ νοτίῳ ἢ Εὐδαίμονι Ἀραβίᾳ, ἄλλων ἐν ταῖς παραλίαις τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἄλλων δὲ ἐν ταῖς νοτιαῖς Αἰθιοπικαῖς παραλίαις τῆς νῦν Ἀβησσυνίας, ἀλλ' ἢ μακρότης τοῦ πλοῦ εἰς τρία ἔτη συνηγορεῖ περισσότερο ὑπὲρ τῆς Ἰνδικῆς.

Ὅπως διὰ τὴν χώραν Ὀφίρ οὕτω καὶ διὰ τὴν χώραν Σαβᾶ, τὴν ἀναφερομένην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Σαλομών, περὶ ἣς γίνεται μακρὸς λόγος ἐν Βασιλειῶν Γ' Κεφ. Γ', ὑπάρχουσι διάφοροι γινῶμαι, ὡς περὶ χώρας τῆς νοτίου Ἀραβίας ἢ τῆς Ἀβησσυνίας (Αἰθιοπίας). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐν ἀμφοτέροις ταῖς χώραις, αἵτινες ἔκοῦντο ὑπὸ λαοῦ Ὀμηρικοῦ (Χιμαρί), ἐν αἷς ἐλαλεῖτο γλῶσσα ἠχιμαριτικὴ, ὑπῆρχον πόλεις ὁμώνυμοι Σαβᾶ. Ἀλλὰ πόθεν ἦλθεν ἢ βασίλισσα Σαβᾶ, διὰ θαλάσσης, διὰ τῆς Ἀραβίας ἢ διὰ τῆς Αἰγύπτου, οὐδεμία περὶ τούτου ὑπάρχει νύξις ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς Π. Διαθήκης, ἔξ ὧν καὶ μόνων γινώσκωμεν τὰ περὶ τῆς βασιλείου Σαβᾶ. (Καὶ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ γίνεται λόγος περὶ τῆς βασιλείου Σαβᾶ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκ τῆς Π. Διαθήκης παραδόσεων).

Παρὰ τοῖς χριστιανοῖς Ἀβησσυνιοῖς εἶναι σφόδρα ἐρριζωμένη ἡ παράδοσις ὅτι ἡ μυστηριώδης αὕτη βασίλισσα ἦν Ἀβησσυνή. Αἱ αὐταὶ δὲ παραδόσεις ἀποδίδουσιν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Σαλομών καὶ τῆς βασιλείου Σαβᾶ χαρακτηριστικὰ οὕτινος οὐδένα ὑπαινιγμὸν εὐρίσκωμεν ἐν ταῖς Γραφικαῖς παραδόσεσιν. Εἰς τὰς σχέσεις ταύτας ἀνάγουσι τὴν καταγωγὴν τῆς βασιλευσύνης παρ' αὐτοῖς δυναστείας, ἣν θεωροῦσι δυναστείαν Σαλομών. Ὅπως παρὰ τοῖς Ἀβησσυνιοῖς, οὕτω καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις Ἀσιατικοῖς λαοῖς, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἀραβῖν, ὑπάρχουσι πολλὰ παραδόσεις περὶ τοῦ Σαλομών καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, ἀλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ παραδόσεις ἔχουσι ἀρχὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὰς ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ Σαλομών παραδόσεις.

Τοῦ Σαλομών ἡ βασιλεία κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα διήρκεσεν ἔτη 30 (960—930), ἐπὶ τοῦ υἱοῦ δὲ τοῦ Σαλομών Ῥοβοᾶμ ἐπῆλθεν ἡ διαίρεσις τοῦ μεγάλου κράτους εἰς τὸ κράτος τὸ Ἰουδαϊκὸν καὶ εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ τῶν βορείων φυλῶν. Αἰτία τῶν τοιοῦτων διαιρέσεων ἦτο ἐν πρώτοις ἡ ἀντιζηλία ἢ ἀνέκαθεν ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν βορείων φυλῶν καὶ τῶν δύο νοτίων φυλῶν τοῦ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν (μεθ' ὧν ἠνώθησαν μετὰ τὸν χωρισμὸν καὶ οἱ ἀνὰ πᾶν τὸ γένος τὸ Ἑβραϊκὸν διεσπαρμένοι Λευῖται). Ἡ ἀντιζηλία αὕτη ἐγένετο μείζων ἀφ' οὗ χρόνου οἱ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα βασιλεῖς Δαυὶδ καὶ Σαλομών ἐλάμπρυναν μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ διὰ πολυτελῶν οἰκοδομῶν καὶ ἠΰξησαν τὴν δύναμιν τοῦ κράτους, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐβάρυνον ὅλον τὸν Ἑβραϊκὸν λαὸν διὰ φόρων δυσβαστάτων. Ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα δυσαρέσκεια τῶν βορείων φυλῶν ζῶντος ἔτι τοῦ Σαλομών εἶχε προκαλέσει κίνημα ἐπαναστατικὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἱεροβοᾶμ υἱοῦ Ναδάβ ἐκ τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τοῦτο ταχέως κατεστάλη, ὁ δὲ Ἱεροβοᾶμ ἐσώθη καταφυγὼν εἰς Αἴγυπτον. Ἀλλ' ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαλομών (930 π.Χ.) ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἐν Ἱερουσαλήμ ὁ τοῦ Σαλομών υἱὸς Ῥοβοᾶμ αἱ βόρειαι φυλαὶ ἐνήργησαν ἵνα ἐν Συγέμ τῇ πόλει αὐτῶν συνέλθῃ σύνοδος ἐθνικῆ πασῶν τῶν φυλῶν, εἰς ταύτην δὲ μετέβη καὶ ὁ Ῥοβοᾶμ ἵνα ἀναγνωρισθῆ ὑφ' ὅλου τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἢ ἡ σύνοδος ὡς ὅρον τῆς ἀναγνωρίσεως ἔθηκε τὴν ἀπὸ τῶν φόρων ἐλάφρυνσιν. Ἀλλὰ τοῦ Ῥοβοᾶμ ἀπορρίψαντος τὴν αἴτησιν τῆς συνόδου διὰ τῆς παρομιώδους κατασταθείσης τυραννικῆς ἀπαντήσεως «Ὁ πατήρ μου ἐβάρυνε τὸν κλοιὸν ὑμῶν, κἀγὼ προσθήσω ἐπὶ τὸν κλοιὸν ὑμῶν ὁ πατήρ μου

μου ἐπαίδευσεν ὑμᾶς ἐν μάστιγι, καὶ γὰρ παιδεύσω ὑμᾶς ἐν σκορπίοις», αἱ βόρειαι φυλαὶ ἐκήρυξαν τὸν χωρισμὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τοὺς μὲν ὑπὸ τοῦ Ῥοβοὰμ πεμφθέντας εἰσπράκτορας φόρων ἐλιθοβόλησαν, αὐταὶ δὲ μεταπεμφόμεναι τὸν ἐν Αἰγύπτῳ φυγάδα μένοντα Ἱεροβοὰμ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα. Οὕτω τὸ ἐνιαῖον κράτος τοῦ Δαυὶδ καὶ Σαλομών διεσπᾶσθη εἰς δύο κράτη καὶ τὸ μὲν βόρειον κράτος τὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ ἄρχον τῶν πλείστων Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν ὀνομάσθη κράτος Ἰσραήλ, τὸ δὲ νότιον τὸ περιορισθὲν κυρίως εἰς τὴν φυλὴν Ἰούδα (μετὰ τῆς φυλῆς Βενιαμὴν καὶ τῶν Λευιτῶν) ὀνομάσθη κράτος Ἰούδα καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπεκράτησε μέχρι νῦν τὸ ὄνομα Ἰουδαῖος καὶ Ἰουδαία ἕκτοτε ἐκλήθη τὸ κράτος τῆς Ἱερουσαλήμ κυρίως μὲν διὰ τοὺς Ἑβραίους τοῦ κράτους Ἰούδα, βραδύτερον δὲ διὰ πάντα Ἑβραίους. Ὁ Ῥοβοὰμ οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ἐναντίον τοῦ βορείου κράτους, τοῦ Ἰσραήλ, εὐρεθεὶς ἐκτεθειμένος εἰς μεγάλους κινδύνους. Οἱ Φιλισταῖοι οἱ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ καὶ Σαλομών ταπεινωθέντες καὶ ὑποταχθέντες νῦν ἦσαν πάλιν θρασείαν κεφαλὴν. Καὶ εἰργάσθη μὲν ὁ Ῥοβοὰμ πολὺ ὑπὲρ τῆς ἀμύνης τοῦ κράτους κτίσας πολλὰς νέας ὀχυρὰς θέσεις, ὀχυρώσας δὲ πολλὰς πόλεις, ἀλλ' εἶχε νὰ πολεμήσῃ καὶ ἐναντίον νέου φοβεροῦ πολεμίου τοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τοῦ Σαλομών φιλικαὶ σχέσεις ὑφίσταντο μεταξὺ τοῦ Ἑβραϊκοῦ καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους, ἃς καὶ κηδεστίαι μεταξὺ τῶν βασιλικῶν οἰκῶν ἠμπέδουν ἔτι μᾶλλον ἀλλ' ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ῥοβοὰμ νέα δυναστεία, Αἰθιοπικὴ αὕτη, εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τὸν Αἰθίοπα βασιλέα Σισάκ (Σισόγκ τῶν Αἰγυπτιακῶν μνημείων, Σουσακίμ παρὰ τοῖς Ὁ'), οὗτος δὲ κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ῥοβοὰμ (925 π. Χ.) ἐπῆλθε μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ πολλὰς ἐπήνεγκε δεινὰς καταστροφὰς εἰς τὸ νεαρὸν κράτος τοῦ Ἰούδα. Περὶ τῆς στρατείας ταύτης παραδίδωσιν ἡμῖν ἡ Π. Δ. (Παραλειπομένων Βασιλειῶν Ἰούδα Β' Κεφ. ΙΒ' 2 κἑξ) τάσδε τὰς βραχείας εἰδήσεις: «Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ῥοβοὰμ, ἀνέβη Σουσακίμ βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἤμαρτον ἐναντίον Κυρίου (οἱ Ἰουδαῖοι), ἐν χιλίοις καὶ διακοσίοις ἄρμασι καὶ ἐξήκοντα χιλιάσιν ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τοῦ πλήθους τοῦ ἐλθόντος μετ' αὐτοῦ ἐξ Αἰγύπτου, Λίβυες, Τρωγλοδύται καὶ Αἰθίοπες καὶ κατεκράτησαν τῶν πόλεων τῶν ὀχυρῶν οἷ ἦσαν ἐν Ἰούδα, καὶ ἦλθον εἰς Ἱερουσαλήμ. Καὶ Σαμαείας ὁ προφήτης ἦλθε πρὸς Ῥοβοὰμ, καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας Ἰούδα τοὺς συναχθέντας εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ προσώπου Σουσακίμ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς: οὗτος εἶπε Κύριος: ὑμεῖς ἐγκατελίπετέ με, καὶ γὰρ ἐγκαταλείψω ὑμᾶς ἐν χειρὶ Σουσακίμ. Καὶ ἠσχύνθησαν οἱ ἄρχοντες Ἰσραήλ, καὶ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπαν: δίκαιος ὁ Κύριος... Καὶ ἀνέβη Σουσακίμ βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἐν οἴκῳ Κυρίου, καὶ τοὺς θησαυροὺς τοὺς ἐν οἴκῳ βασιλέως, τὰ πάντα ἔλαβε καὶ ἔλαβε τοὺς θυρεοὺς τοὺς χρυσοῦς, οὓς ἐποίησε Σαλομών. Καὶ ἐποίησεν ὁ βασιλεὺς Ῥοβοὰμ θυρεοὺς χαλκοῦς ἀντ' αὐτῶν καὶ κατέστησεν ἐπ' αὐτόν...». Ὁ Ῥοβοὰμ ἀπέθανε μετὰ 17 ἐτῶν βασιλείαν καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν Ἀβιά καθ' ὃν χρόνον ἐν Ἰσραήλ ἐβασίλευεν ἔτι ὁ Ἱεροβοὰμ ἀλλ' οὗτος ἐτελεύτησε πέντε ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥοβοὰμ ἀφοῦ διεξήγαγε πόλεμον μέγαν ἐναντίον τοῦ Ἀβιά. Τὸ λέγομενον ἐν τῇ Π. Δ. ὅτι ὁ Ἀβιά παρέταξεν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ στρατὸν τετρακοσίων χιλιάδων ἀξιωμακῶν («δυνατῶν») πολεμιστῶν ἐναντίον ὀκτακοσίων χιλιάδων ἀξιωμακῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἱεροβοὰμ, εἰ καὶ φαίνεται ἄγαν ὑπερβολικόν, δὲν εἶναι πάντως μακρὰν τῆς ἀλη-

θείας, ἀφοῦ ὁ στρατὸς ὁ πολεμῶν ἐκατέρωθεν ἦτο πανστρατιὰ περιλαμβάνων τοὺς δυναμένους φέρειν ὄπλα· εἶναι δὲ γνωστὸν ἐξ ἄλλου χωρίου τῆς Π. Δ. (Παραλειπ. Α' Κεφ. ΚΑ') ὅτι γενομένης ἀπαριθμήσεως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Δαυὶδ τῶν στρατευσίμων τοῦ κράτους Δαυὶδ ἀνῆλθεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐσπασμένων μαχαίρας ἦτοι ὀπλιτῶν εἰς μὲν τὰς βορείας φυλάς εἰς χιλίας χιλιάδ. καὶ ἑκατὸν χιλ. τῆς δὲ φυλῆς Ἰούδα μόνον (οὐχὶ καὶ τῆς τοῦ Βενιαμὴν) εἰς τετρακοσίας ἑβδομήκοντα χιλιάδας. Ἐν τούτοις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τῷ ἐμφυλίῳ τῶν δύο Ἑβραϊκῶν κρατῶν καὶ τῶν δύο βασιλέων οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ λόγον ἐνθουσιώδη τοῦ βασιλέως Ἀβιά καταγεύλαντος πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ Ἱεροβοὰμ ἐναντίον τοῦ νόμου διαπραχθεῖσας πράξεις καὶ ἰδίως τοὺς χρυσοῦς μόσχους τῶν Αἰγυπτίων θεῶν, ὧν τὴν λατρείαν εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὸν λαόν, ἔχοντες δέ, ὡς φαίνεται, καὶ πολλοὺς τοὺς αὐτομολήσαντας ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἱεροβοὰμ, νίκην ἤρανο μεγάλην φονεύσαντες πεντακοσίας χιλιάδας ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἱεροβοὰμ, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ οὐκ ὀλίγας πόλεις καὶ φρούρια. Μετὰ τὴν ἔνδοξον ταύτην νίκην βασιλεύσας ἔτι τινὰ ἔτη ὁ Ἀβιά ἀπέθανε καταλιπὼν τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰούδα εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀσά, ὅστις ἀνὴρ ὦν εὐσεβὴς καὶ πιστὸς εἰς τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ κατέλυσεν ὅλα τὰ εἰδωλα καὶ εἰδωλεῖα τῆς εἰς τὸ κράτος Ἰούδα παρεισφρησάσης ἀκολύτως Χαναντικῆς θρησκείας καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν μητέρα αὐτοῦ, θιασῶτιν οὖσαν τοιαύτης λατρείας, Μααχά, θυγατέρα τοῦ Ἀβεσσαλώμ (υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ), καθεῖλεν ἀπὸ τῆς βασιλείας καὶ ἐξεδίωξε. Σύγχρονος τοῦ Ἀσά βασιλέως Ἰούδα ἦν ἐν τῷ Ἰσραήλ ὁ τοῦ Ἱεροβοὰμ υἱὸς Ναβάτ, ἀφ' οὗ ἀφῆρεσε τὴν βασιλείαν τῷ τρίτῳ ἔτει ταύτης φονεύσας αὐτὸν ὁ σφετεριστὴς Βαασά, ὅστις καὶ ἐξωλόθρευσε ὅλον τὸν οἶκον Ἱεροβοὰμ καὶ στερεωθεὶς ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ ἐστράτευσε ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλὰ τότε ὁ Ἀσά ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Βεναδάδ, ἡγεμόνος τῆς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ κυριευθείσης ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαλομών ἀποστάσης ἀπὸ τῶν Ἑβραίων Δαμασκοῦ, πέμψας αὐτῷ τὰ ἀργύρια, ἅτινα ἀφῆρεσε ἀπὸ τοῦ θησαυροῦ τοῦ Κυρίου, ἦτοι τοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ διὰ τῆς στρατείας τοῦ Βααδάδ ἐναντίον τοῦ Βαασά ἐξέλιπε πᾶς ἀπὸ τούτου ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ κίνδυνος. Μετ' ὀλίγον δὲ θανόντος τοῦ Βαασά διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἡλὶ βασιλεύσας δύο μόνον ἔτη, ὅτε ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ δούλου Ζαμβρὶ σφετερισσαμένου τὴν βασιλείαν καὶ πατάξαντος καὶ ἐξολοθρεύσαντος ἅπαντα τὸν οἶκον Βαασά, ὡς οὗτος εἶχε πράξει ἐναντίον τοῦ οἴκου Ἱεροβοὰμ. Ἀλλ' ἡ πράξις αὕτη ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τοῦ κατὰ Φιλισταίων παρὰ Γιβεθθὼν πολεμοῦντος στρατοῦ, ὅστις καθαιρέσας τὸν Ζαμβρὶ ἐκήρυξε βασιλέα ἀντὶ τούτου αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στασιασάντος στρατοῦ Ἀμβρὶ. Καὶ ἀντετάχθη μὲν πρὸς τοῦτον ὁ ὑπὸ μερίδος τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς ἀνακηρυχθεὶς ἀρχηγὸς Θαμὸς υἱὸς Γωνάθ (παρὰ τοῖς Ὁ') ἢ Γινάθ (ἐν τῷ ἔβρ. κειμένῳ). Ἀλλὰ ταχέως ὁ Ἀμβρὶ κατίσχυσε τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἔμεινε μόνος ἄρχων καὶ νῦν ἠγούμενος τοῦ στασιασάντος στρατοῦ ἐπῆλθεν ἐναντίον τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους Ἰσραήλ, ἥτις ἦτο ἔως τότε τὸ Τροσά (Θερόα παρὰ τοῖς Ὁ') καὶ ἦν εἶχε προκαταλάβει ὁ Ζαμβρὶ. Ὁ Ἀμβρὶ εἰσελάσας εἰς τὴν πόλιν ἔθηκε πῦρ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ζαμβρὶ καὶ ἔκαυσε μετὰ τούτου τὸν Ζαμβρὶ ἐπτὰ μόλις ἡμέρας βασιλεύσαντα. Πρᾶξις ἀξία μνήμης τοῦ νέου βασιλέως Ἀμβρὶ ἦτο ἡ ἀπὸ Θερόα μετὰστασις τῆς πρωτευούσης εἰς νέαν πόλιν κτισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἀγορασθέντος ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἰδιοκτήτου Σεμρὶ καὶ ὀνομασθεῖσαν κατὰ τὸ ὄνομα τούτου Σαμαρείαν. Τὸ ὄνομα τοῦτο μετέστη βραδύτερον εἰς ἔννοιαν θρησκευτικὴν δοθὲν εἰς τὴν ἐκ τῆς

πόλεως ταύτης λαβοῦσαν τὸ ὄνομα θρησκευτικὴν αἴρεσιν τῶν Σαμαρειτῶν. Καὶ ὁ Ἄμβρι, ὅπως καὶ πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ, Ἰεροβοὰμ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἐξέκλιναν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Φοινικικοῦ θεοῦ Βάαλ, προστατεύοντες τὰς ὀργιαστικὰς καὶ ἀκολάστους τούτου τελετὰς, καθ' ὧν ἐξηγείοντο ἰσχυρότατος ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἄμβρι Ἀχαάβ Ἡλίας ὁ Θεσβίτης. Ὁ Ἀχαάβ λαβὼν γυναῖκα τὴν Ἰεζάβελ θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Σιδωνίων Ἰθωβάλου (Ἰεθεβαάλ παρὰ τοῖς Ὁ) «ἐδούλευσε τῷ Βάαλ καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ καὶ ἔστησε θυσιαστήριον τῷ Βάαλ» ἐν τῷ ναῷ τῷ κτισθέντι ὑπ' αὐτοῦ τῷ Βάαλ ἐν Σαμαρείᾳ καὶ ἐποίησε καὶ ἄλλος κατὰ Φοινικὸν ἔθος ἀφιερωμένον τῷ Φοινικικῷ θεῷ. Καὶ τότε ὁ ἐκ Θεσβῶν τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας Γαλαὰδ (ἢ Γιλεὰδ ἐβραϊστὶ) δοξώμενος Ἡλιοῦ σφοδρότατα ἤλεγξε τὸν βασιλέα ἀπειλήσας αὐτὸν καὶ διὰ ξηράνσεως χειμάρρων καὶ ἀνυδρίας πολυετοῦς, ἀλλὰ κινδυνεύσας ἠναγκάσθη ἐπὶ τοῖς ἔτη νὰ κρυβῆ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἐν τῇ Σιδωνίᾳ τῆς Φοινίκης. Ἡ Ἰεζάβελ ἐν τῷ μεταξύ δεινὸν ἤγειρε διωγμὸν ἐναντίον πάντων τῶν προφητῶν, οὓς ἐφόνευσεν ἀνηλεῶς. Ἐκατὸν τῶν προφητῶν τούτων ἐσώθησαν διὰ τοῦ οἰκονόμου τοῦ Ἀχαάβ Ἀβδιού, ὅστις ἦτο ἀνὴρ φοβούμενος τὸν Κύριον σφόδρα καὶ κρυφίως λατρεύων τὸν Ἰεχωβά καὶ μετὰ τοῦ Ἡλιοῦ συνεννοούμενος πρὸς τῆς τούτου φυγῆς. Ὁ Ἀβδιού κρύψας ἐν σπηλαίῳ τοὺς ἑκατὸν προφήτας ἐπεμπεν αὐτοῖς κρυφίως ἄρτον καὶ ὕδωρ. Ἄλλ' ὁ Ἡλιοῦ τὸ τρίτον ἔτος μετὰ τὴν φυγὴν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀχαάβ ἐν τῇ ἀπελπίσει αὐτοῦ περιήρχετο τὰς διαφόρους χώρας τοῦ κράτους αὐτοῦ πρὸς ἀναζήτησιν χειμάρρων καὶ ὑδάτων ναματικῶν καὶ χόρτων πρὸς τροφὴν τῶν ἵππων καὶ ἡμιόνων αὐτοῦ, ἐξετέλει δὲ τὸ αὐτὸ ἔργον καὶ ὁ οἰκονόμος Ἀβδιού, ἐκ τῆς φυγῆς ἐπιστρέφων (ὁ Ἡλιοῦ) ἐνδυναμωμένος ἠθικῶς καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς κατὰ τοῦ Ἀχαάβ κατακραυγῆς τῆς δημοσίας γνώμης ὡς διὰ τῆς ἀσεβείας πρὸς τὸν Κύριον (Ἰεχωβά) γενομένου αἰτίου ξηρασίας καὶ λιμοῦ, συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Ἀβδιοῦ, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ εἶπῃ τῷ Ἀχαάβ ὅτι ἐξήτει συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀβδιού προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν προφήτην τοῦ τοιοῦτου διαβήματος, ὅπερ ἐθεώρει ἐπικίνδυνον καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν προφήτην. Ἄλλ' ἐπιμένοντος τούτου ἐν τῇ ἀξιώσει αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰεχωβά ἐνέδωκε. Ὁ Ἀχαάβ ἰδὼν τὸν Ἡλιοῦ προσερχόμενον δὲν ἐδέξατο μὲν αὐτὸν εὐμενῶς καὶ φιλοφρόνως, ἀποκαλῶν μάλιστα αὐτὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ἐν τῇ ἠθικῇ στενοχωρίᾳ, ἐν ἣ διατέλει τότε, ἐδέξατο τὴν ὑπὸ τοῦ προφήτου μετ' ἐπιτιμήσεων καὶ ἀπειλῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰεχωβά γενομένην πρότασιν περὶ εἶδους τινὸς θεοδικίας. Ὁ Ἡλιοῦ προέτεινε ὅπως ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ συναχθῆ εἰς τὸ Καρμήλιον ὄρος, ἐκεῖ δὲ νὰ συνέλθωσι καὶ οἱ προφῆται οἱ πολυάριθμοι τοῦ Βάαλ οἱ καταγόμενοι τὸ πλεῖστον ἐκ Σιδῶνος καὶ ἐξ ἄλλων Φοινικικῶν πόλεων καὶ ἐκ τῶν ὀμῶν τῷ Ἰούδα καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρα οἰκούντων Ἀμορραίων καὶ Ἀμμωνιτῶν καὶ Μωαβιτῶν, παρ' οἷς ἐπεχωρίαζον αἱ ὀργιαστικαὶ καὶ ἀκόλαστοι λατρεῖαι τοῦ Βάαλ καὶ τῆς Ἀστάρτης. Νῦν κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀχαάβ συνήλθον ἐν Καρμηλίῳ τετρακόσιοι πενήκοντα προφῆται τοῦ Βάαλ, οἱ καλούμενοι ἐν τῇ ἱ. Γραφῇ «προφῆται τῆς αἰσχύνης», καὶ τετρακόσιοι ἄλλοι ἐκ τῶν ἄλλων τῆς Ἀστάρτης. Ὁ Ἡλιοῦ συναινέσει τοῦ συνελθόντος εἰς τὸ Καρμήλιον ὄρος πολυπληθοῦς λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἤγειρε βωμὸν εἰς τὸν Ἰεχωβά, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης πάντες ἔστησαν βωμὸν, ἔσφαξαν δὲ ὁ τε Ἡλιοῦ καὶ οἱ τῶν ξενικῶν θεῶν ἱερεῖς ἀνὰ ἓνα μόνον διὰ θυσίαν καὶ ἔθεσαν

ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ μὴ θέσωσι πῦρ εἰς αὐτόν, ἀλλὰ νὰ ἔλθῃ τὸ πῦρ οὐρανόθεν δι' ἐπικλήσεως ὑφ' ἑκατέρου μέρους τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θεοῦ. Ὁ Ἡλιοῦ μάλιστα ἐπέτρεψε τοῖς ἱερεῦσι τῆς αἰσχύνης ἵνα πρῶτον αὐτοὶ ἐπικαλέσωνται τοὺς θεοὺς αὐτῶν. Καὶ τῶν μὲν ἱερέων τούτων αἱ ἐπὶ ὥρας ὀλοκλήρους γεγόμεναι πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτῶν δεήσεις καὶ ἐπικλήσεις καὶ βραὶ οὐδὲν ἐπήνεγκον ἀποτέλεσμα («Καὶ οὐκ ἦν φωνή, οὐκ ἦν ἀκρόασις»), προκαλοῦσαι μόνον τὸν μυκτηρισμὸν τοῦ Ἡλιοῦ λέγοντος «ἐπικαλεῖσθε ἐν φωνῇ μεγάλη» ὅτι θεὸς ἐστὶ, ὅτι ἀδολεσχία αὐτῷ ἐστὶ, καὶ ἅμα μὴ ποτε χρηματίζει αὐτὸς ἢ μὴ ποτε καθεύδει αὐτός, καὶ ἐξαναστήσεται». Μάτην οἱ ἱερεῖς οὗτοι φωνῇ μεγάλῃ ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεοὺς αὐτῶν κατατεμνόμενοι τὰς σάρκας ἐν μαχαίραις καὶ ὀβελοῖς σιδηροῖς (σιρομάσταις) καὶ ἐξέχεον ἐν μαχαίραις καὶ ὀβελοῖς σιδηροῖς (σιρομάσταις) καὶ ἐξέχεον ἐν μαχαίραις καὶ ὀβελοῖς σιδηροῖς ἐν οὐρανῷ ἐκπομπὴν τοῦ πυρὸς παρὰ τοῦ Κυρίου Σαβαὼθ πρὸς μείζονα ἔξαρσιν τοῦ γεννησομένου θαύματος διέταξε νὰ κενώσωσιν ὀλοκλήρους ὑδρίας ὑδάτος εἰς τὸν βωμὸν καὶ εἶτα ἐπεκαλέσατο τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶσιν οἱ λαοὶ ὅτι αὐτὸς μόνος ἐστὶ Κύριος Θεός. Καὶ τότε ἔπεσε, λέγει ἡ Ἱερὰ Γραφή (Βασιλ. Γ' ἸΗ' 38) πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγε τὰ ὀλοκαυτώματα. Ὁ λαὸς ὁ πολὺς ὁ παριστάμενος ἐπὶ τοῦ ὄρους καταληφθεὶς ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ, ἀφοῦ ἀνέκραξε «Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ θεός», ἐπέπεσε κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἡλιοῦ ἐπὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης καὶ συλλαβῶν ὄλους καὶ καταγαγὼν εἰς τὸν χειμάρρον Κεισῶν ἔσφαξε πάντας. Καὶ ὁ μὲν Ἀχαάβ ἦτο ἠναγκασμένος ἕνεκα τοῦ παρὰ τῷ λαῷ ἐπικρατοῦντος αἰσθήματος νὰ παρίσταται θεατῆς καὶ μάρτυς σιωπηλὸς τῶν γινομένων, ἀλλ' ἡ Ἰεζάβελ ἢ καὶ πρότερον μένεα πνέουσα ἐναντίον τοῦ Ἡλιοῦ νῦν μετὰ λύσης ἐζήτει τὴν τιμωρίαν αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἠναγκάσθη ὁ προφήτης νὰ φύγῃ αὐθις καὶ νὰ προχωρήσῃ ἐν τῇ φυγῇ μέχρι τοῦ θεοβαδίστου Χωρήβ καὶ ἐκεῖ νὰ κρυβῆ ἐντὸς σπηλαίου. Ἐνταῦθα ἔλαβεν ὁ Ἡλιοῦ ἱερὸν χρησμὸν παρὰ Θεοῦ, λέγει ἡ ἱ. Γραφή, ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς Παλαιστίνην καὶ Συρίαν καὶ κρίσῃ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ τὸν Ἰηοῦ υἱὸν Ναμεση καὶ τὸν Ἀζαήλ βασιλέα τῆς Συρίας (τῆς Δαμασκοῦ) Ἀλλὰ πρὶν ὁ Ἡλιοῦ διὰ τῆς μακρᾶς ὁδοῦ τῆς ἐρήμου ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν, ὁ βασιλεὺς τῆς Δαμασκοῦ Βεναδάδ (υἱὸς Ἀδερ παρὰ τοῖς Ὁ) (1) ἐστράτευσε μετὰ μεγάλης στρατίας ἐναντίον τῆς Σαμαρείας, ἐπωφελοῦμενος, ὡς φαίνεται, τὴν ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν ταραχῶν ἐν τῷ κράτει τούτῳ ἐπικρατοῦσαν ἀκαταστασίαν καὶ ἀσθένειαν, ἀλλ' ἡ στρατεία ἀπέβη εἰς ἥτταν καὶ ἐπονείδιστον ὑποχώρησιν καὶ φυγὴν τοῦ Βεναδάδ. Μετὰ ἐν ἔτος ἐπανάλαβεν οὗτος τὴν στρατείαν, ἀλλ' ἠττήθη αὐθις, εἰ καὶ τὸ παραδιδόμενον ἐν τῇ Π. Α. ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατὰ τὴν νέαν στρατείαν ἐφονεύθησαν ἑκατὸν χιλιάδες Σύρων φαίνεται λίαν ὑπερβολικόν. Ἀλλ' ὅπως ὅποτε φαίνεται ὅτι ὁ Βεναδάδ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἥττης αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὸν Ἀχαάβ τινὰς θέσεις ὀχυρὰς περὶ τὴν Δαμασκὸν ἀνηκούσας πρότερον εἰς τὸ κράτος Δαυὶδ καὶ Σαλωμών. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ὁ Ἀχαάβ ἐγένετο τυραννικώτερος καὶ πολλὰ διέπραξεν ἀδικήματα καὶ «ἐκακοποίησεν ὑπὲρ πάντας

(1) Ἡ τῶν Ὁ' μετάφρασις υἱὸς Ἀδερ τοῦ Βεναδάδ εἶναι λεκτικὴ ἢ ἑτυμολογικὴ ἀπόδοσις τοῦ ἐβραϊκοῦ Βεν=υἱός, ἢ δὲ τοῦ διὰ τοῦ Ἀδερ ἀντικατάστασις τοῦ Λδαδ προήλθεν ἐκ τῆς συγχύσεως τῶν ὁμοιοτάτων πρὸς ἄλληλα ἐβραϊκῶν γραμμάτων *dalek* καὶ *ra*.

τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν αὐτοῦ» («ἐπράθη Ἀχαάβ τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, ὡς μετέθηκεν αὐτὸν Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ αὐτοῦ»), κατεδίωξε δὲ μέχρι τέλους τοὺς μὴ λατρεύοντες τὸν Βάαλ καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς τῶν ἐθνῶν καὶ ἀντὶ τὰς ζητῆ συμβουλὰς παρὰ τῶν προφητῶν ἐζήτει χρησμούς παρὰ τοῦ ἐν Ἀκκαρῶν τῆς Φιλισταίων χώρας λατρευομένου Βελζεβούλ (ἢ Βελζεχιύπ). Ἐπεχείρησε δ' ὁ Ἀχαάβ καὶ ἐπιθετικὸν τινα πόλεμον ἐναντίον τῶν Σύρων σύμμαχον ἔχων ἐν τούτῳ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα Ἰωσαφάτ' ἀλλὰ περὶ τούτου γενήσεται λόγος ἐν τοῖς περὶ Ἰούδα. Ἐνταῦθα σημειούμεθα ἀπλῶς ὅτι ἐν τῷ ἀτυχεῖ τούτῳ πολέμῳ τρωθεὶς θανασίμως ἀπέθανεν οἰκτροτάτον καὶ ὀδυνηρότατον θάνατον ὁ Ἀχαάβ (περὶ τὸ 870 π. Χ.) καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὁχοζίας. Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἀπὸ τοῦ Ἱεροβοάμ μέχρι τοῦ Ὁχοζία βασιλευσάντων 7 βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ βασιλείῳ Ἰούδα τρεῖς μόνον ὑπῆρξαν βασιλεῖς (Ῥοβοάμ, Ἀβιά, Ἀσά), ὃν ὁ τελευταῖος μόνον (Ἀσά) ἐβασίλευσε τεσσαράκοντα περίπου ἔτη σύγχρονος ὢν ἰδίως τοῦ Ἀχαάβ.

Τοῦ Ἀσά ἡ βασιλεία ἱστορεῖται ἐν τῇ Π. Δ. ὡς μία τῶν ἀγαθῶν κυβερνήσεων τοῦ κράτους Ἰούδα. Ἐν τῷ ζητήματι τῷ θρησκευτικῷ ὁ Ἀσά ἐπροστάτευσε, ὡς ἐρρήθη, τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά ἐναντίον καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς ἐκ τοῦ οἴκου Δαυὶδ καταγομένης, ἀλλ' εἰς τὴν Χανανιτικὴν λατρείαν ἀφοσιωμένης μητρὸς αὐτοῦ· δὲν κατεδίωξεν ὅμως καὶ δὲν κατέλυσε πρόρριζα τὴν Χανανιτικὴν λατρείαν ἀφείκει μικρὰν τινα ἐλευθερίαν καὶ εἰς τοὺς ταύτης θιασώτας. Καὶ ἡ ἔξωτερικὴ δὲ πολιτεία τοῦ βασιλέως τούτου ἦτο μᾶλλον εἰρηρικὴ καὶ οἱ πόλεμοι αὐτοῦ εἶχον χαρακτῆρα ἀμυντικόν. Μεταξὺ τῶν πολέμων τούτων ἀναφέρεται καὶ τις στρατεία ἐπιθετικὴ, ἐναντίον τῆς Ἰουδαίας, τοῦ Αἰθίοπος βασιλέως Ζερά ἢ Ζαρέ ἐπελθόντος μετὰ στρατοῦ ἑκατομμυρίου ὀπλιτῶν καὶ μετ' ἄρμάτων τετρακοσίων, καθ' ἧς δυνάμειος ἠμύνατο ὁ Ἀσά παρατάξας ἐκ τῆς φυλῆς μὲν τοῦ Ἰούδα τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν «αἰρόντων θυρεοὺς καὶ δόρατα», ἐκ τῆς φυλῆς δὲ Βενιαμὴν διακοσίας χιλιάδας πελταστῶν καὶ τοξοτῶν» (καὶ πάντες οὗτοι πολεμισταὶ δυνάμειος κατὰ τὴν Π. Δ.). Ὅπως οἱ ἀριθμοὶ τῆς Π. Δ. οἱ διδόμενοι περὶ τῶν ἐκατέρωθεν μαχομένων φαίνονται λίαν ὑπερβολικοί, οὕτω καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ὄλου πολέμου ἐκτίθεται μετ' ἐπικῆς μεγαλοπρεπειᾶς ἀνευ ἀκριβολογίας τῶν καθ' ἕκαστα. Οὕτω λέγεται ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῶν Βασιλειῶν Ἰούδα Β' Κεφ. ΙΔ' ἐδ. 9 κέξ. «Καὶ ἐξῆλθεν ἐπ' αὐτοῖς Ζαρέ ὁ Αἰθίοψ ἐν δυνάμει, ἐν χιλίαις χιλιάσι, καὶ ἄρμασι τριακοσίοις, καὶ ἦλθεν ἕως Μαρησά. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀσά εἰς συνάντησιν αὐτῷ καὶ παρετάξατο πόλεμον ἐν τῇ φάραγγι κατὰ βορρᾶν Μαρησά. Καὶ ἐβόησεν Ἀσά πρὸς Κύριον Θεὸν αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Κύριε, οὐκ ἄδυναται παρὰ σοὶ σώζειν ἐν πολλοῖς καὶ ἐν ὀλίγοις, κατισχύσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἐπὶ σοὶ πεποιθήμεν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἤλθομεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τὸ πολὺ τοῦτο· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μὴ κατισχυσάτω πρὸς σὲ ἄνθρωπος. Καὶ ἐπάταξε Κύριος τοὺς Αἰθίοπας ἐναντίον Ἰούδα, καὶ ἔφυγον οἱ Αἰθίοπες· καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς Ἀσά, καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἕως Γεδώρ. Καὶ ἔπεσον Αἰθίοπες ὥστε μὴ εἶναι αὐτοῖς περιποίησιν, ὅτι συνειρτίβησαν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐνώπιον τῆς δυνάμειος αὐτοῦ, καὶ ἐσκόλευσαν σκῦλα πολλὰ. Καὶ ἐξέκοψαν τὰς κόμας αὐτῶν κύκλῳ Γεδώρ, ὅτι ἐγενήθη ἔκστασις Κυρίου ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐσκόλευσαν πάσας τὰς πόλεις αὐτῶν, ὅτι πολλὰ σκῦλα ἐγεννήθη αὐτοῖς. Καὶ γε σκηνὰς κτήσεων, τοὺς Ἀμαζονεῖς ἐξέκοψαν, καὶ ἔλαβον πρόβατα πολλὰ καὶ καμήλους, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλήμ».

Τὶς ἦν ὁ Ζαρέ ἢ Ζιράχ ὁ ἐνταῦθα μνημονευόμενος Αἰθίοψ βασιλεὺς δὲν εἶναι γνωστόν. Γινώσκουμεν πάντως ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευεν ἐν Ἰερουσαλήμ ὁ Ἀσά ἡ νοτιὰ Αἴγυπτος εἶχεν ἀποσπασθῆ καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης Αἴγυπτου ὑποκειμένη εἰς δυναστείαν Αἰθιοπικὴν, ἀλλ' οὐδὲν τῶν ὀνομάτων τῶν Αἰθιοπῶν τούτων ἡγεμόνων (Σεσόγγωις, (Sesonhis), Ὁσορθὼν (Oscereva), Τακέλωθις (Takelat), Πιμάι) ἀναμνησθεὶς ἡμᾶς τὸν Ζαρέ ἢ Ζιράχ. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός τῆς ἐξ Αἴγυπτου ἢ Αἰθιοπίας ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στρατείας ἐστὶν ἄγνωστον ἐν τοῖς μνημείοις καὶ ἐν τοῖς παπύροις καὶ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς, Μανεθωνείοις ἢ ἄλλοις ἀποσπάσμασι. Καὶ τὰ τοπογραφικὰ δὲ ὀνόματα τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ ἄνω περικοπῇ δὲν εἶναι ἀκριβῶς καὶ σαφῶς γνωστά. Ἡ ἐν τῷ ἐδ. 10 ἀναφερομένη π. Μαρησά εἶναι πάντως ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀναφερομένη π. τῆς Ἰουδαίας Μάρισα, ἡ δὲ ἐν τῷ 14 ἐδ. ἀναφερομένη π. Γεδώρ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ φέρεται Γύραρα, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο νοτιοδυτικῆ πόλις τῆς Ἰουδαίας. Τὸ Ἀμαζονεῖς τοῦ 15 ἐδαφ. εἶναι πάντως παρεφθαρμένη τις λέξις Ἑβραϊκῆ, μὴ ὑπάρχουσα ὅμως ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ τῆς Γραφῆς. Καθόλου δὲ τὰ περὶ τῆς Αἰθιοπικῆς στρατείας ἐκτιθέμενα ἐν τῇ ἄνωτέρῳ περικοπῇ τῶν Παραλειπομένων εἰσὶ τοσοῦτον ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀσαφῆ καὶ ἄγνωστα, ὥστε ἐπιφανεῖς ἀσιανολόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἐδ. Μάιερ, ἐθεώρησαν αὐτὰ ὡς ἱστορικὰ ἐπινοηθῆν ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Ἰουδαίου χρονογράφου (ἴδε Ἐδ. Meier, Geschichte des Altertums § 320 A).

Ὁ Ἀσά ἀποθανὼν ἐκηδεύθη καὶ ἐτάφη πομπωδῶς καὶ πολυτελῶς (Παραλειπ. Β' Κεφ. 16' 14 «Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν τῷ μνήματι, ᾧ ὄρυξεν ἑαυτῷ ἐν πόλει Δαυὶδ, καὶ ἐκοίμισαν αὐτὸν ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ ἐπλήρωσαν ἀρωμάτων, καὶ γένη μύρων μυρεψῶν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ἐκφορὰν μεγάλην ἕως σφόδρα»· διεδέξατο δ' αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωσαφάτ.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωσαφάτ. Ὁ Ἰωσαφάτ ἐβασίλευεν ἐπὶ τοῦ Ἰούδα ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι ἰσχυρῶς καὶ ἐνδόξως. Ἦτο ἡλικίας πέντε καὶ τριακοντα ἑτῶν ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Ἐν πρώτοις ἐφρόντισε περὶ τῆς ἰσχύος καὶ ἀσφαλείας τοῦ κράτους ὀχυρώσας τὰ ἐπικαιρα χωρία, διώρισε δὲ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι διοικητὰς (ἡγουμένους) οὐ μόνον τῆς Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ ἐν χώραις οἰκουμέναις ὑπὸ φυλῶν ὑπαγομένων εἰς τὸ βόρειον κράτος, ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἀσά προσελθουσῶν εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰούδα, οἵα ἦσαν αἱ φυλαὶ Μανασσῆ καὶ Συμεών, εἶτα δὲ ἀκολουθῶν τῇ τοῦ πατρὸς πολιτείᾳ ἐστερέωσε τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά ὑπερβαλὼν ἐν τῷ ὑπὲρ ταύτης ζήλῳ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀσά. Διότι ἐνῷ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διετηροῦντο ἐτι τὰ ἐν ὑψηλοῖς τόποις καὶ τὰ ἐν ἄλλεσι ἱερὰ τῶν εἰδώλων, αὐτὸς καθήργησε πάντας τοὺς τοιοῦτους τόπους λατρείας, ἀποκαταστήσας δὲ τὴν λατρείαν Ἰεχωβά Σαβαὼθ ἐν πάσῃ τιμῇ ἐν Ἰερουσαλήμ ἐπεμψε καὶ εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους ἱεροκήρυκας (ἡγουμένους κατὰ Ὁ') ἐκ τῶν δυνατῶν τῆς ἡμέρας πολιτῶν καὶ Λευίτας ἱερεῖς, οἵτινες ἐδίδασκον τὸν λαὸν φέροντες μετ' ἑαυτῶν βίβλον νόμου Κυρίου. Μεγάλῃ τότε ἔρασις ἠθικὴ καὶ ἐνθουσιασμός κατέλαβε τὸν λαὸν τοῦ κράτους καὶ πανταχόθεν ἐξεδηλοῦντο δείγματα πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν βασιλέα καὶ δῶρα πλοῦσια ἐπέσπελλον εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλήν, «καὶ ἐγένετο τῷ βασιλεῖ πλοῦτος καὶ δόξα πολλή». Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς συνῆψεν ἐπιγαμβρείαν πρὸς τὸν ἀσεβῆ οἶκον Ἀχαάβ, μετέβη μάλιστα εἰς ἐπίσκεψιν τούτου εἰς Σαμάρειαν μεγαλοπρεποῦς τυχῶν ὑποδοχῆς καὶ προβάτων πολλῶν καὶ μόσχων θυσιασθέντων

χάριν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν δὲ ταύτην ἐπέσθη ὑπὸ τοῦ Ἀχαάβ νὰ μετάρχη τῆς τούτου στρατείας ἐναντίον τῆς Συρίας πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Ραμμὸθ Γαλαάδ, ἀλλ' ἡ στρατεία αὕτη ἀπέληξεν εἰς ἦτταν τῶν συμμάχων Ἑβραίων βασιλέων, καὶ ὁ μὲν Ἰωσαφάτ ἐσώθη ἀβλαβῆς ἐκ τῆς μάχης, ὁ δὲ Ἀχαάβ τρωθεὶς θανατίμως ἐξέπνευσεν ἐν τῷ ἄρματι αὐτοῦ. Μετὰ τὸν ἀνυγῆ πόλεμον ἐπέστρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπεδόθη τοῦ λοιποῦ εἰς ἔργα εἰρηνικά καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ἐμπέδωσιν τοῦ κράτους τῆς δικαιοσύνης. Πρὸς τοὺς διαφόρους δὲ κριτὰς ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι ἔδωκεν ὑποθήκας καὶ παραινέσεις εἰπὼν τὰ ἑξῆς (Παραλ. Β' Κεφ. ΙΘ' ἐδ. 7 κέξ.): «Ἴδετε τι ὑμεῖς ποιεῖτε, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ὑμεῖς κρίνετε, ἀλλ' ἡ τῷ Κυρίῳ, καὶ μεθ' ὑμῶν λόγοι τῆς κρίσεως. Καὶ νῦν γενέσθω φόβος Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ φυλάσσετε, καὶ ποιήσατε, ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἀδικία, οὐδὲ θανατάσαι πρόσωπον, οὐδὲ λαβεῖν δῶρα... Οὕτω ποιήσατε ἐν φόβῳ Κυρίου, ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐν πλήρει καρδίᾳ, πᾶς ἀνὴρ κρίσιν τὴν ἐλθοῦσαν πρὸς ὑμᾶς τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν κατοικούντων ἐν ταῖς πόλεσιν αὐτῶν ἀναμέσον αἵμα αἵματος, καὶ ἀναμέσον προστάγματος καὶ ἐντολῆς, καὶ δικαιοσύνας καὶ κρίματα' καὶ διαστελεῖσθε αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἁμαρτήσονται τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἔσται ἐφ' ὑμᾶς ὀργή, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν οὕτω ποιήσατε, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεσθε» (1).

Συνέλαβε δὲ ὁ Ἰωσαφάτ καὶ μεγαλοπρεπὲς τι σχέδιον περὶ πλοῦ στόλου εἰς Ὀφίρ ὁμοίῳ τῷ τοῦ Σαλομών. Τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ Ὀχοζίου προταθεῖσαν σύμπραξιν τούτου εἰς τὴν στρατείαν ἀπέρριψεν ὁ Ἰωσαφάτ. Ὁ στόλος ἐμελλε νὰ ὀρηθῆ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ μυγῶ τοῦ Αἰλανιτικοῦ κόλπου π. Ἀσεῶν Γαβὲρ (ἣτις οὕσα πόλις τῆς Ἰδουμαίας ἢ Ἐδὼμ ἀνῆκε νῦν εἰς τὸ κράτος Ἰουδα ἀφοῦ ἡ Ἰδουμαία ἢ ἀποστᾶσα ἀπὸ τοῦ κράτους τούτου ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Σαλομών εἶχεν ἀνακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἰωσαφάτ), ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐματαιώθη τοῦ στόλου συντριβέντος ἅμα τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀπόπλου. (2)

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Ἰδουμαίας ὑπὸ τοῦ Ἰωσαφάτ ἐπετεύχθη διὰ τῆς τούτου συμμαχίας μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀχαάβ βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ Ὀχοζίου, καὶ ἡ συμμαχία αὕτη εἰς μὲν τὸν Ἰωσαφάτ ἀπέδωκε τὸ Ἐδὼμ, εἰς δὲ τὸ κράτος Ἰσραὴλ τὸ ἀπὸ τοῦ κράτους τούτου ἀποστὰν Μωάβ (τὴν Μωαβίτιδα)

(1) Τὰς ῥήσεις ταύτας τοῦ Ἰωσαφάτ περὶ δικαιοσύνης βλέπει τις εἰκονογραφημένας ἐν μεγαλοπρεπεῖ τοιχογραφίᾳ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ δικαστηρίου ἐν Βασιλείᾳ τῆς Ἑλβετίας. Ἡ τοιχογραφία παρίστησι τὸν Ἰωσαφάτ ἐν μεγαλοπρεπεῖ βασιλικῇ στολῇ ἰστάμενον καὶ ἀγορεύοντα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους διαστάς τοὺς ἀνατέρω ὑπὸ τῆς Ι. Γραφῆς εἰς τὸν Ἰωσαφάτ ἀποδιδόμενος λόγους. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ἔτι καὶ τ' ὄνομα τοῦ βασιλέως οὗτου ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς προσελθὼν ἐκ τοῦ Iehova ἢ Iahne συνθέτοις ὀνόμασι καὶ Saphat=δικάζειν, ὥστε Ἰωσαφάτ=ὁ Κύριος (Ἰεχωβά) δικάζει.

(2) Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Γραφῆς (Βασιλ. Γ' Κεφ. ΚΒ' 48) φαίνεται παρεφθαρμένον διότι λέγει ὅτι «ὁ βασιλεὺς Ἰωσαφάτ ἐποίησε νῆας ἐν Θαρσεῖς, τοῦ πορευθῆναι εἰς Ὀφίρ εἰς χρυσίον». Ἀλλὰ τὸ Θαρσεῖς τῆς Ι. Γραφῆς θεωρεῖται ταύτων ἢ τῇ Ταρσῷ τῆς Κιλικίδος ἢ τῇ Ταρτησσῷ τῆς Ἰσπανίας. Ἀκατανόητον δὲ πάντως πῶς στόλος Ἰουδαϊκὸς ἦτο δυνατὸν νὰ κατασκευασθῆ ἐν τῇ μᾶ ἢ ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν πόλεων τούτων ἢ κατασκευασθένος νὰ εὐρεθῆ ἐν τῷ Αἰλανιτικῷ κόλπῳ.

καὶ τὴν ὁσαύτως ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα ἀποστᾶσαν Ἀμμωνίτιδα. Αἱ κατὰ τῶν Χαναϊστικῶν τούτων λαῶν νίκαι τοῦ Ἰωσαφάτ ἐωρτάσθησαν πανδήμως καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅτε πάντες οἱ λατρεύοντες τῷ Ἰεχωβά συναχθέντες ἐν Ἱερουσαλήμ ἐτέλεσαν ἐορτὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν ψαλτωδῶν αἰνοῦντων τὰ μεγαλεῖα τοῦ Ἰεχωβά (Ἰδ. Παραλειπ. Β' Κεφ. Κ' 21 κέξ. «Καὶ ἐβουλεύσατο μετὰ τοῦ λαοῦ, καὶ ἔστησε ψαλτωδοὺς καὶ αἰνοῦντας, ἐξομολογεῖσθαι καὶ αἰνεῖν τὰ ἅγια ἐν τῷ ἔξελθειν ἐμπροσθεν τῆς δυνάμεως, καὶ ἔλεγον' ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ ἐνάροξασθαι τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξομολογήσεως, ἔδωκε Κύριος πολεμῆν τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν ἐπὶ Μωάβ καὶ ὄρος Σηεῖρ τοὺς ἐξελθόντας ἐπὶ Ἰούδα, καὶ ἐτροπώθησαν. Καὶ ἀνέστησαν οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν καὶ Μωάβ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ὄρος Σηεῖρ, ἐξολοθρεῦσαι καὶ ἐκτριψαί. Καὶ ὡς συνετέλεσαν τοὺς κατοικοῦντας ὄρος Σηεῖρ, ἀνέστησαν εἰς ἀλλήλους τοῦ ἐξολοθρευθῆναι. Καὶ Ἰούδας ἦλθεν ἐπὶ τὴν σκοπιὰν τῆς ἐρήμου, καὶ ἐπέβλεψε, καὶ εἶδε τὸ πλῆθος' καὶ ἰδοὺ πάντες νεκροὶ πεπτωκότες ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἦν σωζόμενος. Καὶ ἦλθεν Ἰωσαφάτ καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ σκυλευσαί τὰ σκῦλα αὐτῶν, καὶ εὖρον κτήνη πολλά, καὶ ἀποσκευὴν, καὶ σκῦλα, καὶ σκευὴ ἐπιθυμητά, καὶ ἐσκύλευσαν ἑαυτοῖς. Καὶ ἐγένοντο ἡμέραι τρεῖς σκυλευόντων αὐτῶν τὰ σκῦλα, ὅτι πολλὰ ἦν. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τετάρτῃ ἐπισυνήχθησαν εἰς τὸν αὐλῶνα τῆς εὐλογίας, ἐκεῖ γὰρ ἠβλόγησαν τὸν Κύριον διὰ τοῦτο ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Κοιλὰς εὐλογίας, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Καὶ ἐπέστρεψε πᾶς ἀνὴρ Ἰουδα εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ Ἰωσαφάτ ἠγοούμενος αὐτῶν ἐν εὐφροσύνῃ μεγάλη, ὅτι ἠψφρανεν αὐτοὺς Κύριος ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Καὶ εἰσῆλθον εἰς Ἱερουσαλήμ ἐν νάβλαις, καὶ κινύραις, καὶ ἐν σάλπιγξιν εἰς οἶκον Κυρίου. Καὶ ἐγένετο ἕκστασις Κυρίου ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς, ἐν τῷ ἀκοῦσαι αὐτοὺς ὅτι ἐπολέμησε Κύριος πρὸς τοὺς ὑπεναντίους Ἰσραὴλ. Καὶ εἰρήνευσεν ἡ βασιλεία Ἰωσαφάτ, καὶ κατέπαυσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς αὐτοῦ κυκλόθεν»).

Ἐπιγραφή Μωσᾶ. Νέος πόλεμος τοῦ Ἰωσαφάτ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ Ἰωράμ (υἱοῦ Ὀχοζίου) ἐναντίον τοῦ Μωσᾶ βασιλέως τοῦ Μωάβ γενόμενος περὶ τὰ μέσα τοῦ 9 π.Χ. αἰῶνος, οὗ γίνεται ὀπωσοῦν μακρὰ ἀφήγησις ἐν τῇ Π.Δ. (Βασιλειῶν Δ' Κεφ. Γ'), ἐκτίσατο μεγάλην σπουδαιότητα οὐχὶ διὰ τὰ ἐν αὐτῷ πολεμικὰ γεγονότα, ἀλλὰ διὰ τὸ σπουδαιότατον φιλολογικὸν καὶ γλωσσικὸν μνημεῖον τὸ συνδεόμενον μετὰ τοῦ πολέμου τούτου ὅπερ ἀνακαλυφθὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν (τῷ 1870) μέγα παρέσχεν ὕλικόν εἰς ἐρεῦνας περὶ τὰς Σημιτικὰς γλώσσας. Ὁ πόλεμος ἐγένετο ὑπὸ τῶν δύο εἰρημένων βασιλέων, οὓς παρηκολούθει καὶ ὁ ὑποτελής ἡγεμὼν (διοικητῆς) τῆς Ἰδουμαίας. Κατὰ τὸ μνημονευθὲν κεφάλαιον τῆς Ι. Γραφῆς, οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες ἐπάταξαν τὸν Μωσᾶ καὶ εἰσελάσαντες εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ κατέστρεψαν τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις καὶ ἔφραξαν πάσας τὰς πηγὰς ὑδάτων καὶ ἐδήλωσαν πᾶσαν τὴν γῆν. Τότε ὁ Μωσᾶ (κατὰ τὴν Ι. Γραφήν) ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτοῦ ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐν φρικώδει ἀνθρωποθυσίᾳ σφάξας ἐπὶ τοῦ τεύχους τὸν πρωτότοκον υἱὸν αὐτοῦ τὸν μέλλοντα νὰ βασιλεύσῃ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τὶ μετὰ τὴν προᾶξιν ταύτην ἐγένετο δὲν λέγει ἡ Π.Δ., λέγουσα μόνον ὅτι «ἀνήνεγκεν αὐτὸν ὀλοκαύτωμα ἐπὶ τοῦ τεύχους' καὶ ἐγένετο μετὰ μελὸς μέγας ἐπὶ Ἰσραὴλ' καὶ ἀπῆραν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ὑπέστρεψαν εἰς τὴν γῆν». Ἀλλ' ἐκ τοῦ μνημονευθέντος μνημείου τοῦ Μωσᾶ γίνεται δῆλον ὅτι οἱ σύμμαχοι μετὰ τὸ ὀλοκαύτωμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Μωσᾶ ἀπέστησαν τῆς πολιορκίας καὶ ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια πεποιδότες ὅτι ἡ αὐτοθυσία ἐκείνη

ἔμελλε νὰ ἐπενέγκῃ τὴν νίκην τῶν Μωαβιτῶν. Τοῦτο δὲ φαίνεται μαρτυρούμενον καὶ ἐκ τῶν γραφομένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Π. Δ. «καὶ ἐγένετο μετὰ μὲλος μέγας ἐπὶ Ἰσραὴλ καὶ ἀπῆραν ἀπ' αὐτοῦ». Ἄλλ' ἡ κυρία σπουδαιότης ἐγκείται, ὡς ἐρρήθη, οὐχὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κατὰ Μωάβ πολέμου, ἀλλ' ἐν τῷ μνημείῳ αὐτῷ, ὅπερ ἔστισεν ὁ Μωσῶς ἐν τῷ ναῷ τῆς Μωαβιτικῆς πόλεως *Διβᾶ* καὶ δὴ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς στῆλης τῆς εὐρεθείσης ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ εὐρισκομένης νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λούβρου.

Ἡ ἐν τῇ στῆλῃ *Διβᾶ* ἐπιγραφὴ τοῦ Μωσῶς ἔχει σπουδαιότητα μεγίστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γραφῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτῆς εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη Χανανιτικὴ Σημιτικὴ γλῶσσα· ἡ δὲ γραφὴ ἡ ἀρχαιοτάτη Σημιτικὴ, ἐν ἣ τὰ γράμματα εἶναι καθαρῶς φωνητικά (οὐχὶ ὡς τὰ ἡμέτερα φωνήεντα, ἀλλὰ σύμφωνα πάντα, ὧν ἕκαστον ἔχει πρὸς τῷ φθόγγῳ τοῦ συμφώνου καὶ φωνῆν τῷ φθόγγῳ τούτῳ ἰδιάζουσιν). Εἶναι δὲ ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ ἡ ἀπηλλαγμένη τελείως ἰδεογραφικῶν τε καὶ συλλαβικῶν καὶ πολυσυλλαβικῶν σημείων ἢ γραμμάτων ἕκαστον δὲ γράμμα ἐκφράζει ἐντελῆ φθόγγον, ὅπως ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἀλφαβῆτῳ. Ἡ γλῶσσα ἡ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ εἶναι *Χανανιτικὴ*, ὅπως ἡ Ἑβραϊκὴ καὶ ἡ Φοινικικὴ, εἶναι δὲ σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴν, καὶ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ὁμοιάζει πρὸς τὸ τῶν Φοινικικῶν καὶ τὸ τῶν ἀρχαιοτάτων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (1).

(1) Ἡ τιμὴ τῆς ἐφευρέσεως γραμμάτων καθαρῶς φωνητικῶν ἀνήκει πάντως εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἀνέκαθεν τὰ εἰκονικὰ γράμματα ἦσαν φωνητικά, ἀλλὰ πρὸς μείζονα σαφήνειαν ἀκολουθούμενα καὶ ὑπὸ τῶν εἰκόνων αὐτῶν τῶν διὰ τῶν ἱερογλυφικῶν σημείων ἐκφραζομένων λέξεων (Ὅσα λ. χ. εἰς τὴν δι' ἰδεογραφικῶν σημείων ἐκφραζομένων λ. *κροκόδειλος* προστίθεται καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ κροκοδείλου). Ἐκ τοῦ τοιούτου δὲ συμμίχτου εἰκόνων καθαρῶς φωνητικῶν καὶ πραγματικοῦ ἀλφαβήτου συντομευθέντος ἐν τῇ ἱερατικῇ, ἔτι δὲ πλέον ἐν τῇ δημοτικῇ, προῆλθε τὸ δημοτικὸν καλούμενον ἀλφάβητον, ὀλίγον μὲν μετέχον τοῦ ἰδεογραφικοῦ, πλείστον δὲ τοῦ φωνητικοῦ. Ἡ σημαντικὴ αὕτη ἐξέλιξις ἐν τῇ Αἰγυπτιακῇ γραφῇ ἀπετελέσθη μόλις κατὰ τὸν 8 π. Χ. αἰῶνα. Ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν τῷ δυτικῷ Ἰράν παρήχθη ἐν ἀρχαιοτάτοις ἤδη χρόνοις ἐκ τῆς εἰκονογραφίας ἢ ἰδεογραφίας τῶν ἀστέρων εἰδός τι γραφῆς ἐξ εἰκόνων σφηνοειδῶν, ἐν ἣ ἡ ἰδεογραφία διτηρήθη πάντοτε ὡς πρὸς τὰ κύρια ὀνόματα (θεῶν, ἀνθρώπων, χωρῶν, πόλεων), ἀλλὰ παρήχθη ἀρχαιοτάτα καὶ ἡ διὰ σφηνοειδῶν γραμμάτων ἐκφρασις οὐχὶ καθαρῶν φθόγγων, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλὰ συλλαβῶν καὶ δὴ συλλαβῶν πολυπλόκων. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς διεδόθη μετὰ τινων παραλλαγῶν καὶ εἰς τὰς ὁμόρους τῆς Ἀσσυρίας χώρας τοῦ τε Ἀρμενικοῦ καὶ τοῦ Ἰρανοῦ ὀροπεδίου (ἐνθα παρὰ τοῖς Πέρσαις μετέστη κατὰ μικρὸν εἰς ἀλφάβητον φωνητικὸν) καὶ εἰς τοὺς Χεταίους τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐν αἷς χώραις καὶ ἰδίως ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ πολυάριθμα μνημεῖα τῆς γραφῆς ταύτης ἐσώθησαν μέχρι νῦν, ἀπεδείχθη δὲ ὅτι καὶ τὸ μέγα κράτος τῶν Χεταίων τὸ ἀπὸ Θράκης καὶ Τρωάδος μέχρις Παλαιστίνης ἐκτεινόμενον τοιούτῳ σφηνοειδεῖ ἐχρητο ἀλφαβῆτῳ. Τοῦτο ἀπέδειξαν αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐν Οὐγιούκ καὶ ἐν Βογάτζκογι τῆς Καππαδοκίας γενόμεναι ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαί. Ἀλλὰ παρὰ τὰ σφηνοειδῆ καὶ ἰδεογραφικὰ καὶ συλλαβικὰ γράμματα ἐν Συρίᾳ τὸ πρῶτον ἐγένετο χρῆσις καὶ στοιχείων ἀλφαβητικῶν καθαρῶς φωνητικῶν, ἡ Φοινικὴ δὲ ἐθεωρεῖτο ἡ χώρα ἢ ἐγκαινίσασα τὴν μεγάλην ταύ-

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰωσαφὰτ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰωράμ τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ ἱστορία τῶν διαδόχων τῶν δύο ἡγεμόνων Ἰωσαφὰτ καὶ Ἰωράμ, ἐν μὲν τῷ Ἰούδα παρέστησεν ἡμῖν εἰκόνας τινὰς καὶ χαρακτηῖρας ἠθικῶς λαμπροῦς, ἀλλὰ καὶ τινὰς φαύλους, τὸναντίον δὲ πᾶσα ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀχαάβ καὶ τῆς Ἰεζάβελ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν εἶναι πλήρης φαυλότητος καὶ κακουρημάτων αὐλικῶν καὶ τῆς ἐνεκα τούτων διηνεκῶς ἀξιονομένης ἠθικῆς διαφθορᾶς τοῦ λαοῦ προερχομένης πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀκολάστου μετὰ ὀργῶν ἀνηθικῶν συνοδευομένης λατρείας τῶν Χανανιτικῶν θεοτήτων καὶ μάλιστα τοῦ Φοινικικοῦ Βάαλ. Ἐναντίον τῆς τοιαύτης φαυλότητος τῶν ἡγεμόνων καὶ τοῦ κράτους τὸ μόνον ἠθικῶς ἀντιδρῶν στοιχεῖον εἶναι οἱ *ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ* (Ἰεχωβά), οἱ υἱοὶ (μαθηταί) προφητῶν καὶ οἱ προφήται αὐτοί, ἰδίως ὁ Ἥλιος καὶ ὁ Ἐλισσαί, γενναίως μὲν καὶ τολμηρῶς ὑπερμαχοῦντες ὑπὲρ τῆς λατρείας τοῦ Κυρίου Σαβαώθ καὶ τῶν πατρῶν, ἀλλὰ προσκρούοντες εἰς ἰσχυρὰς ἀντιδράσεις τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν πολυαριθμῶν προφητῶν ἢ ψευδοπροφητῶν τῶν ἐπιπλῦδων θεοτήτων. Τὸ κράτος τοῦτο τοῦ Ἰσραὴλ πλὴν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἠθικῆς φαυλότητος, τῆς μετὰ τῆς ἐκλείψεως τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβά ὡς πατρῶν θεοῦ συνεπαγομένης καὶ τὴν ἐκλείψιν συνειδήσεως ἐθνικῆς, ἦν ἐκτεθειμένον καὶ εἰς πολέμους πρὸς τοὺς γείτονας λαοὺς

τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ ἐφεύρουν καὶ μετ' ἐμφάσεως ἐκήρυττεν ὁ Ἐρνέστος Ρενάν (*Histoire des langues Sémitiques* σ. 181 κέξ) ὅτι οὐχὶ ἱερεῖς (Αἰγύπτου ἢ Χαλδαίας), διὰ τῆς σοφίας αὐτῶν ἀλλ' ἐμποροὶ καὶ πραγματευταί (τῆς Φοινικῆς) ἐποίησαν τὸ πρῶτον χρῆσιν τοῦ τελεσφορωτάτου τούτου συστήματος τῆς γραφῆς ὀρηθέντες πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν. Ἡ περιφημοὺς ἐν τῷ μουσεῖῳ Λούβρου εὐρισκομένη ἐπιτύμβιος Σιδωνία ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐσμωναζάρ καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπιγραφαὶ ἐν Φοινικῇ εὐρεθείσαι, ὡς καὶ αἱ βραδύτερον ἐν πάσαις ταῖς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀφρικῇ πάσαις Φοινικαῖς ἀποικῶν χώραις εὐρισκόμεναι Φοινικικαὶ ἢ Καρχηδονικαὶ ἐπιγραφαὶ εἰσὶ πᾶσαι γεγραμμέναι διὰ γραμμάτων φωνητικῶν ὅπως καὶ ἡ περιφημοὺς ἐπιγραφὴ τοῦ εἰς τὸν Βάαλ προσενηχθέντος χαλκοῦ κυπέλλου τοῦ Εἰρώμου (Χιράμ Α' ἢ Β' τῆς Τύρου). (*) (Ἄλλ' ἀρχαιότεραι τούτων θεωροῦνται αἱ τῆς *Ἀμάθης* ἢ Χαμάτ (ἐπιφανείας τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων) μετὰ γραμμάτων φωνητικῶν γεγραμμέναι ἐπιγραφαί). Ἀλλὰ πασῶν τούτων τῶν ἐπιγραφῶν ἀρχαιότερα θεωρεῖται ἡ τοῦ Μωσῶς ἢ Μεσᾶ τῆς Μωαβίτιδος. Ἐκ τῶν γραμμάτων δὲ τούτων τῶν φωνητικῶν παρήχθη τὸ τε Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Λατινικὸν ἀλφάβητον, κατὰ τινὰς δὲ (κατὰ Weber τὸν ἀσιανολόγον καὶ ἰνδολόγον) καὶ αὐτὰ τὰ θεοχάραικα (Devanagari) τῆς Ἰνδικῆς. Ζήτημα ἄλυτον μεταξὺ τῶν ἀσιανολόγων εἶναι τὸ τῆς ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς τῶν Συριακῶν καὶ Φοινικικῶν τούτων γραμμάτων, τινῶν μὲν φρονούντων ὅτι προῆλθον ἀπὸ τῶν Αἰγυπτιακῶν (τῶν ἱερογλυφικῶν ἢ τῶν ἱερατικῶν), ἄλλων δὲ ἀναγόντων τὴν γένεσιν αὐτῶν εἰς τὰ σφηνοειδῆ τῆς Βαβυλωνίας. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ φωνητικά ταῦτα γράμματα εἰσὶ πάντα σύμφωνα, ἔχοντα καὶ τὸ ἰδιάζον φωνῆν ὅπως μέχρι νῦν ἐν τῇ Ἀραβικῇ. Τινὰ τῶν τοιούτων συμφώνων οἱ Ἑλληνες μετεποίησαν εἰς γράμματα *φωνήεντα* (τὸ H ἢ εἰς η τὸ γιοδ εἰς ι, υ τὸ βαυ εἰς υ).

(*) Ἴδε τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην καὶ τὰς περὶ ταύτης σημειώσεις ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Maspero ἱστορίᾳ τῶν Ἀσιατικῶν λαῶν (*Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique* Tom. 2 σ. 573=574).

πρὸς τε τοὺς ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀφισταμένους Μωαβίτας καὶ Ἀμμωνίτας καὶ πρὸς τοὺς ἔτι μᾶλλον ἐπικινδύνους Σύρους τῆς Δαμασκοῦ, τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τὴν κατάκτησιν ἀπάσης τῆς μέσης καὶ νοτίας Συρίας. Ἐνεκα τῆς τε ἐσωτερικῆς ἀδυναμίας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων τὸ κράτος τοῦτο ὄν κατὰ τὸν χρόνον τῆς συστάσεως αὐτοῦ πολλῶ ἰσχυρότερον τοῦ νοτίου κράτους καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων ἄτε περιέχον τριπλασίας τούτου φυλάς, καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς γῆς, ἣτις ἦν πολλῶ μείζων τοῦ νοτίου, ἔχον δὲ καὶ τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἐξεπροσώπει τὸ μέγα κράτος τοῦ Δαυὶδ καὶ τοῦ Σαλωμών, εἰ καὶ ὁ τούτων οἶκος καὶ οἱ ἀπόγονοι ἤρχον ἐν κράτει Ἰούδα, ταχέως ἐξησθένησε καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἢ τῶν Ἀσσυρίων δύναμις ἐξίκετο μέχρι τῶν ὄριων τῆς Συρίας καὶ οἱ τῶν Ἀσσυρίας βασιλεῖς ἤρχαντο ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ τῆς Συρίας, τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ ἦν ἐκ τῶν πρώτων Συριακῶν χωρῶν, αἵτινες κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος, ἢ δὲ ὑποτελεῖα αὕτη ἔληξε κατὰ μικρὸν εἰς τελείαν ὑποδούλωσιν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους καὶ εἰς αἰχμαλωσίαν καὶ μετοικεσίαν τοῦ πλείστου μέρους αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ κράτους τούτου μετὰ τὸν Ἀχαάβ καὶ τοὺς τούτου δύο υἱοὺς Ὀχοζίαν καὶ Ἰωράμ ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς. Τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰωράμ, καὶ μετὰ τούτου δὲ καὶ τοῦ οἴκου ὄλου τοῦ Ἀχαάβ (κυρίως τοῦ οἴκου τοῦ Ἀμρι) κατέλυσεν ὁ μετὰ τοῦ προφήτου Ἐλισσαῆ συνδεθεὶς καὶ πρὸς τοῦτον λατρεῖαν εἰς τὸν Ἰεχωβά ὑποκριθεὶς καὶ κρυφίως ὑπὸ τούτου βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ χρισθεὶς πολέμαρχος Ἰηοῦ (Ἰηοῦ κατὰ τοὺς Ὁ. Ἰεχοῦ ἑβραϊστὶ) φονεύσας ὑπὲρ τοὺς 70 υἱοὺς τοῦ Ἀχαάβ, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἰωράμ καὶ τὴν Ἰεζάβελ καὶ πολλοὺς πιστοὺς εἰς τὸν ἐξολοθρευθέντα οἶκον προκρίτους. Ὁ Ἰηοῦ, ἀφοῦ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἰεχωβά ἐτέλεσε τοιοῦτους φόνους καὶ τοὺς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Βάαλ συναχθέντας εἰς λατρείαν κατέσφαξε πάντας, ἐπανήγαγε μὲν κατὰ τύπον τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά, ἀλλ' εἰσήγαγεν αὐτὸς τὴν λατρείαν τῶν Αἰγυπτιακῶν μόσχων. Ἀσεβεῖς δὲ πρὸς τὸν Ἰεχωβά ἐφάνησαν καὶ οἱ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ διάδοχοι μέχρι τῆς τετάρτης γενεᾶς Ἰωάαζ ὁ υἱὸς (820—800), Ἰωάς (800—780), Ἰεροβοάμ Β' (780—746), μεθ' οὗ ἐξέλιπε καὶ ἡ δυναστεία τοῦ Ἰηοῦ. Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσαν 6 ἔτι βασιλεῖς, τὸ πλεῖστον ἐπήλυδες καὶ σφετεριστὰι τῆς βασιλείας καὶ πάντες ἀσεβεῖς πρὸς τὸν Ἰεχωβά. Ἦσαν δὲ οὗτοι Ζαχαρίας (746—745 π.Χ.), Σαλλούμ (ἐπὶ μῆνας μόνον βασιλεύσας), Μεναῆμ (Μενηχὲμ ἑβρ. 745—738), Φακεῖας (Πεκάχια ἑβρ. 738—736), Φακεῖ (Πικάχ ἑβρ. 735—732). Βασιλεύοντος τοῦ Φακεῖ τούτου οἱ Ἀσσύριοι οἱ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Μεναῆμ ἤδη ὑποχρεώσαντες τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ὑποτελείαν, νῦν ἀφῆρσαν μέγα μέρος αὐτοῦ ὅτε ὁ Ἀσσύριος βασιλεὺς Θαλαμφελλασσάρ Β' ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Συρίαν. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου τοῦ Φακεῖ Ὡση (Χοσία ἑβρ. 731—722) ὁ Ἀσσύριος βασιλεὺς Σαλαμανασσάρ Δ' καταλαβὼν ἄσασαν τὴν χώραν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἐγκλείσας τὸν Ὡση εἰς τὴν Σαμάρειαν καὶ μετὰ τριετῆ πολιορκίαν (725—722) κυριεύσας αὐτὴν κατέλυσεν ὀριστικῶς τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ (1) καὶ αἰχμαλωτίσας ἅπαντα τὸν λαὸν διεσκόρπισεν αὐτὸν (κατὰ τὸ ὑπὸ

(1) Ἡ Π.Δ. ἕνα μόνον γνωρίζει Ἀσσύριον βασιλέα καλούμενον Σαλαμανασσάρ, ἀλλ' ὁ ἐκ τῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων γνωστός Σαλαμανασσάρ ὁ στρατεύσας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν Συρίαν εἶναι ὁ τέταρτος φέρων τὸ ὄνομα τοῦτο Ἀσσύριος βασιλεὺς. Σημειωτέον δὲ ὅτι τῶν αὐτῶν Ἀσσυριακῶν μνημείων ἀκριβεστέρα μελέτη πείθει ὅτι οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Σαλαμανασσάρ Δ' τῷ 722 π.Χ. ἀλλ' ἐπὶ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν τῷ ἐπομένῳ ἔτει (721 π.Χ.) Σαργῶν ἐγένετο ἡ ἄλωσις τῆς Σαμαρείας (ἴδ. τομ. Β' σ. 331 κέξ).

τῶν Ἀσσυρίων ἐνεργούμενον σύστημα τοῦ μετοικίζειν τοὺς κατοίκους τῶν ὑποτασσομένων χωρῶν εἰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους μακρὰν τῆς ὑποταχθείσης χώρας κειμένας καὶ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν τούτων εἰς τὴν ὑποταχθείσαν χώραν κατοικίζειν) εἰς τὰς ἑνδον χώρας τοῦ κράτους, Ἀσσυρίαν, Μέσοποταμίαν, Μηδίαν καὶ τὰς ἄλλας χώρας τοῦ δυτικοῦ Ἰράν, ἐν αἷς χώραις ὀλίγοι τῶν μετοίκων τούτων διετήρησαν τὴν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτῶν συνείδησιν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο τὸ παράδειγμα τοῦ Τσβίτ, τῆς Ἑσθῆρ καὶ Μαρδοχαίου (καὶ τινες κοινότητες ἰδρύθησαν Ἑβραϊκαὶ μέχρι τοῦ νῦν Ἀφγανιστάν καὶ τῆς Ἰνδικῆς) (1), ἀλλ' ὁ πολὺς λαὸς ἀφωμοιώθη τὸν βίον πρὸς τοὺς λαοὺς, ὧν ἐν μέσῳ κατεφίσθη καὶ ἀπεξενώθη τοῦ ἔθνους καὶ τῶν πατρίων. Ἐν ταῖς χώραις δὲ τοῦ πρῶην βασιλείου Ἰσραὴλ ὁ Ἀσσύριος κατακτητὴς μετόικισε λαοὺς ἀπὸ τῶν ἑνδον χωρῶν τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους, ὧν τινες ἀφομοιωθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ χώρῳ ἐναπολειφθέντων λειψάνων τοῦ Ἰθαγενοῦς Ἑβραϊκοῦ λαοῦ ἀπέτελεσαν τὸν λαὸν τῶν Σαμαρειτῶν, ὅπερ ὄνομα μετὰ τρεῖς περίπου αἰῶνας μετέστη εἰς ἔννοιαν καθαρῶς θρησκευτικὴν ἕνεκα τῶν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι τῶν εἰρημῶν τριῶν αἰῶνων ἐξελιχθέντων γεγονότων, ἅτινα ἔχουσιν ἱστορικὴν σημασίαν κυρίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ταῖς τύχαις τοῦ μετὰ τὸ 721 π.Χ. ὑπολειφθέντος μόνου Ἑβραϊκοῦ κράτους τοῦ Ἰούδα, εἰς οὗ τὴν περιληπτικὴν ἱστορίαν μεταβαίνομεν ἤδη.

Τὸ κράτος τοῦ Ἰούδα ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωσαφάτ. Ὡς εἶδομεν, εἰς τὸ κράτος τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐπὶ Ῥοβοάμ ἀποσχίσεως τῶν 9 φυλῶν (925 π.Χ.) μέχρι τοῦ Ἰωσαφάτ Α' (870 π.Χ.) ἐβασίλευσαν τέσσαρες βασιλεῖς (ἀπέναντι τῶν 6 συγχρόνων βασιλέων τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ), ἦτοι Ῥοβοάμ (925—907 π.Χ.), Ἀβιά (907—904), Ἀσά (904—870 ἢ 865 π.Χ.) καὶ Ἰωσαφάτ (865—840 π.Χ.). Τὸν τέταρτον βασιλέα τοῦ οἴκου Ἰωσαφάτ τελευτήσαντα μετὰ μακρὰν βασιλείαν ἱκανῶς ἔνδοξον, ἀλλὰ καὶ ἱκανῶς περιπετειώδη, διεδέξατο ὁ ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀχαάβ Ἀθαλίας ἢ Γοθολίας υἱὸς Ἰωράμ. Ὁ ἀπὸ τῆς εὐθιότητος καὶ δικαιοσύνης τοῦ πατρὸς δεινῶς παρεκκλίνας καὶ τὴν πάτριον τοῦ Ἰεχωβά λατρείαν καταδιώξας καὶ ἄλλως δὲ ὁμότατος τὸν χαρακτῆρα δειχθεὶς οὗτος ἕγγονος τοῦ Ἀχαάβ ἐζήτησε νὰ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ πράξεως κακούργου, οἷας παραδείγματα μόνον ἡ ἱστορία βαρβάρων τινῶν Ἀσιατικῶν κρατῶν, ἰδίως τοῦ Ὀθωμανικοῦ, παρέχουσιν ἡμῖν. Ἐφόνευσεν δηλονότι τοὺς πέντε ἀδελφοὺς αὐτοῦ υἱοὺς τοῦ Ἰωσαφάτ, σύμβουλον ἐν τοῖς κακουργήμασιν αὐτοῦ ἔχον τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Γοθολίαν ἢ Ἀθαλίαν θυγατέρα τοῦ Ἀχαάβ τοῦ Ἰσραὴλ. Μάτην ὁ τότε ζῶν ἔτι προφήτης Ἡλιοῦ δι' ἐπιστολῆς ἀπειλούσης αὐτὸν διὰ τῆς ὁργῆς καὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Ἰεχωβά ἀπεπειράθη ν' ἀποτρέψῃ αὐτὸν τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ. Ἐπὶ τῆς φάουλῃς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως τούτου ἦλθον ἐναντίον τοῦ κράτους οἱ Φιλισταῖοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Ἀραβες ἀπὸ νότου. Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι κατέλαβον τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐληλάτησαν αὐτὴν διαρπάζαντες ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ βασιλέως πλὴν ἑνός, τοῦ νεωτάτου Ὀχοζίου, κρυβέντος καὶ σωθέντος· αὐτὸς δὲ ὁ ἄθλιος βασιλεὺς δὲν ἠχμαλωτίσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν, ἀλλὰ

(1) Παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς Ἀφγανοῖς ὑπάρχει παράδοσις περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθεῶν δέκα (ἑννέα ἀκριβεστερον) φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ.

προσβληθεὶς ὑπὸ νόσου δεινῆς ἀπέθανε θάνατον ὀδυνηρόν. Καὶ τότε οἱ τῆς Ἱερουσαλήμ οἰκήτορες βασιλέα ἀνηγόρευσαν τὸν μνημονευθέντα Ὀχοζίαν, υἱὸν τοῦ Ἰωρὰμ ἐκ τῆς Γοθολίας. Ὁ Ὀχοζίας διέπραξε τὴν ἀφροσύνην νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωρὰμ πιεζομένου ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀζαήλ. Ἄλλ' ἐν τῷ κατὰ τῶν Σύρων πολέμῳ τούτῳ ὁ Ἰωρὰμ τοῦ Ἰσραὴλ τραυματισθεὶς βαρέως μετέβη εἰς Ἰεζράελ ἵνα θεραπευθῆ, μετέβη δὲ αὐτὸς καὶ ὁ Ὀχοζίας. Ἄλλ' ἀκριβῶς τότε ὁ Ἰηοῦ ἢ Ἰεχοῦ ἐφόνευσε τὸν Ἰωρὰμ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἐξωλόθρευσε δλον τὸν οἶκον τοῦ Ἀχαάβ. Ὁ Ὀχοζίας τοῦ Ἰούδα πρὸ τοῦ κινδύνου τοῦ θανατωθῆναι ὑπὸ τοῦ Ἰηοῦ ἐφυγεν εἰς Σαμάρειαν, ἀλλ' ἐνταῦθα συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἰηοῦ ἐφονεύθη. Ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ Γοθολία ἤκουσεν ἐν Ἱερουσαλήμ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἐθανάτωσε πάντας τοὺς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου δυναμένους νὰ βασιλεύσωσι καὶ αὐτὰ τὰ τέκνα τοῦ Ὀχοζίας, ἔλαβε δὲ αὐτὴ τὴν βασιλείαν. Ἄλλ' ἡ Ἰωσαβεὲ ἢ θυγατὴρ τοῦ Ἰωρὰμ (ἐκ τῆς Γοθολίας ἢ ἐξ ἄλλης γυναικὸς) οὕσα σύζυγος τοῦ ἀρχιερέως Ἰωδαὲ ἔσωσε τὸν νεώτατον τῶν υἱῶν τοῦ Ὀχοζίας Ἰωὰς κρύψασα αὐτὸν ἐν οἰκίῳ περὶ τὸν ναὸν τῷ Ἰεχωβά, ἐν ᾧ ἦν ἀρχιερεὺς ὁ σύζυγος αὐτῆς. Ἐξ ἔτη ἔμεινε κεκρυμμένος ὁ νεαρὸς πρίγκηψ ἐν τῷ ναῷ καὶ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐβασίλευεν ἡ Ἀθαλία ἢ Γοθολία διαπράττουσα πᾶσαν κακουργίαν καὶ αἰσχροουργίαν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ Ἰωδαὲ εἰργάζετο ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ διὰ τῶν πρὸς αὐτὸν ἀφωσιωμένων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Οὗτοι περιελθόντες ἅπασαν τὴν χώραν συνεφώνησαν νὰ συγκαλέσωσι σύνοδον ἐθνικὴν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πατριῶν τοῦ Ἰούδα καὶ ἐκ τῶν πανταχοῦ τῆς χώρας δισπαρμένων Λευιτῶν, ἐφρόντισε δὲ συγχρόνως ὁ Ἰωδαὲ ἵνα διὰ πιστῶν ταγματῶν ἀσφαλίῃ τὸν βασιλέα ἐναντίον τῆς Γοθολίας. Τῷ ἐβδόμῳ λοιπὸν ἔτει, ἀφοῦ συνήγαγε περὶ τὸν ναὸν ὀπλισμένα στίφη, ἐξήγαγε τὸν Ἰωὰς ἐκ τοῦ ναοῦ. Καὶ ἐνῶ οὗτος ἵστατο παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ, ἤρξαντο σάλπιγγες νὰ ἤχῳσι καὶ ψαλτοδοὶ μετὰ μουσικῶν ὀργάνων νὰ ὑμῶσι. Ταῦτα μαθοῦσα ἡ Γοθολία ἔδραμε μαινομένη εἰς τὸν ναόν, ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχιερέως ἐξέβαλον αὐτὴν ἐκ τοῦ ναοῦ, ἵνα μὴ διὰ τῶν φωνῶν αὐτῆς μινθῆ ὁ ναός, καὶ ἐφόνευσαν αὐτὴν ἐγγὺς τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων. Οὕτως ὁ Ἰωὰς τὸ ἔβδομον ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Ὁ λαὸς τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ πιστὸς μείνας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά μανιωδῶς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ ἐπέδραμε νῦν ἐπὶ τὸν ναὸν τοῦ Βάαλ καὶ ἐκρόημιεν αὐτὸν καὶ κατασυνέτριψε τὰ ἐν αὐτῷ θυσιαστήρια καὶ εἶδωλα, καὶ πρὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἔσφαξε τὸν ἱερέα τοῦ Βάαλ Μαχάν. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐβασίλευσε τεσσαράκοντα ἔτη καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς βασιλείας ἔδειξε μεγάλην θεοσέβειαν καὶ ζῆλον πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά ἐργασάμενος πρὸς συλλογὴν χρημάτων διὰ τὴν ἐπισκευὴν καὶ διακόσμησιν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχιερέως Ἰωδαὲ, θανόντος ἐν ἡλικίᾳ ἑκατὸν τριάκοντα ἔτων, πεισθεὶς ὑπὸ τῶν εἰσηγήσεων τῶν ἐν τῷ Ἰούδα θιασωτῶν τῆς λατρείας τοῦ Βάαλ ἐξετράπη εἰς τὴν λατρείαν ταύτην. Ἄλλὰ τότε οἱ τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβά θιασῶται ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωδαὲ Ζαχαρίαν συνώμοσαν ἐναντίον τοῦ βασιλέως. Ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐφονεύθη λιθοβοληθεὶς. Ἄλλ' ἡ ἀγανάκτησις τοῦ πιστοῦ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά λαοῦ ἢ προελθοῦσα ἐκ τοῦ φόνου τοῦ Ζαχαρίου καὶ ἀυξηθεῖσα ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ νέου πολέμου, ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας ἐπεχείρησεν ἐναντίον τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἃς συμφορὰς οἱ πιστοὶ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὄντος Θεοῦ Ἰεχωβά

ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀσέβειαν τοῦ βασιλέως, ἐπήνεγκε τὸν τούτου φόνον ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετῶν ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ (795 π. Χ.)

Ἀμασίας. Τὸν Ἰωὰς διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμασίας (795—775 π. Χ.). Ὁ Ἀμασίας ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἰεχωβά καὶ ἐφάνη εὐσεβής, ἀνεκτίσατο δὲ τὴν Ἰδουμαίαν διὰ νικηφόρου καὶ αἱματηροῦ πολέμου, ἀλλ' ἐπιχειρήσας ἀφρόνως πόλεμον ἐναντίον τοῦ συγχρόνου βασιλέως τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωὰς ἠττήθη καὶ ἠχμαλωτίσθη (1). Ὁ νικητὴς βασιλεὺς ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐκρόημισε μέρος τοῦ τείχους αὐτῆς, ἤρπασε δὲ πάντα τὰ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ εὐρεθέντα χρήματα καὶ τὰ σκεύη, ἔτι δὲ καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀπεχώρησε μὲν ὁ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς μετὰ τῶν λαφύρων αὐτοῦ καταλιπὼν ἐλεύθερον τὸν Ἀμασίαν· ἀλλ' οὗτος βλέπων ἀγανακτικῶς ἐφυγεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς αὐτοῦ ὡς αἰτίου πολλῶν συμφορῶν ἀγανάκτησιν ἐφυγεν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Λαχεὶ, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ ἀποσταλέντων φονέων, διεδέξατο δ' αὐτὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀζίας (Ἔβρ. Οὐζζίας 775—738) ἦτο δεκαεὶ ἔτων ὁ Ὀζίας ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, καὶ ὅμως ὁ νεαρὸς οὗτος βασιλεὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐφάνη συνετὸς ἄμα καὶ δραστήριος ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Συμπληρῶν τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν τοσοῦτο διὰ τὸ κράτος Ἰούδα πολῦτιμον κτήσιν τῆς Ἰδουμαίας, δι' ἧς μόνης ἡ Ἰουδαία ἠδύνατο νὰ συγκοινωνήσῃ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ νὰ διανοίξῃ ὁδὸν θαλάσσης ἐμπορικὴν μεγάλην πρὸς τε τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀραβίαν, ἔκτισεν ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Αἰλανιτικοῦ κόλπου τὴν πόλιν *Αἰλάθ*, ἐγγὺς τοῦ μέγρ' τότε ἐπινείου Ἀσεῶν Γαβερ (τὰ Αἰλιανὰ ἢ Αἰλιανὸν ἢ Αἰλὰ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ Αἰλάθ εἶναι Ἑβραϊκόν. Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ Αἰλανιτικὸς κόλπος). Ὡς μεγαλοφυῆς δ' ἠγεμὼν θέλων πρὸς τῇ πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ὁδῷ νὰ διανοίξῃ ὁδὸν καὶ πρὸς τὴν Μεσόγειον διεξήγαγε πόλεμον νικηφόρον ἐναντίον τῆς Φιλιστῶν χώρας καταλαβὼν τὰς ὀχυρὰς τούτων πόλεις Γάθ, Ἰαβνὴν καὶ Ἀζωτον καὶ καθαιρέσας τὰ τούτων τείχη, κτίσας δὲ πόλιν ἰδίαν περὶ τὴν Ἀζωτον ὡς ἐπίνειον τῆς Ἱερουσαλήμ παρὰ τὴν Μεσόγειον. Τὰ ἔργα ταῦτα προὐκάλεσαν, ὡς ἦν εἰκὸς, συγκρούσεις πολλὰς πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ πρὸς τοὺς Φιλιστῶνας, ἀλλ' ἐν πάσαις ταύταις ταῖς συγκρούσεσιν ὁ Ὀζίας βοηθεῖα τοῦ Θεοῦ, ὡς λέγει ἡ Ι. Γραφή, ἦτο νικητὴς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγένετο μέγα καὶ ἐξάκουστον παρὰ πάσαις ταῖς φυλαῖς τῆς Παλαιστίνης, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἀμμωνίταις καὶ παρὰ τοῖς Μιναίοις τῆς Πετραίας Ἀραβίας, οἵτινες ἐπεμπον δῶρα εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βασιλέως, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς Αἰγύπτου οἰκοῦσι λαοῖς. (καὶ ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕως εἰσόδου Αἰγύπτου ὅτε κατί-

(1) Ὁ βασιλεὺς Ἀμασίας πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωσίαν, καθ' οὗ παρεσκεύαζε πόλεμον, προέβη εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τὸν ἐξῆς ἀσυνήθη τρόπον: «Δεῦρο ὀφθῶμεν προσώποις». Εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ τοῦ Ἰωάχαζ υἱὸς καὶ τοῦ Ἰηοῦ ἐγγονος βασιλεὺς τῆς Σαμουρείας: «Ἡ ἄκανθα ἢ ἐν τῇ Λιβύῃ ἀπέστειλε πρὸς τὴν κέρον τὴν ἐν τῷ Λιβάνῳ λέγουσα: «δὸς τὴν θυγατέρα σου τῷ υἱῷ μου εἰς γυναῖκα, καὶ ἰδοὺ ἦλθον τὰ θηρία καὶ κατεπάτησαν τὴν ἄκανθαν. Εἰπας, ἰδοὺ ἐπάταξας τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπαίρει σε ἡ καρδία σου ἢ βαρεῖα· νῦν κάθησο ἐν οἴκῳ σου· καὶ ἵνα τί συμβάλλεις ἐν κακίᾳ, καὶ πεσεῖ σύ, καὶ Ἰούδας μετὰ σοῦ;» Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου ἐδικαίωσε τὴν πρόρρησιν τοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ.

σχυσεν ἕως ἄνω». Ὁχύρωσε δὲ ὁ βασιλεὺς οὗτος καὶ τὴν πρωτεύουσαν Ἱερουσαλήμ καὶ ἔκτισε πύργον ἐν πᾶσι τοῖς ἐπικαίροις τῆς πόλεως καὶ περὶ τὴν πόλιν, ἠκοδόμησε δὲ πύργους ἐν τῇ μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θ. ἐρήμῃ καὶ πολλὰ λατομεῖα ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν, προήγαγε δὲ καὶ τὴν κτηνοτροφίαν κεκτημένος αὐτὸς πολλὰ κτήνη, καὶ τὴν γεωργίαν ὡσαύτως καὶ τὴν ἀμπελοργίαν ἐν ταῖς ὄρειναῖς χώραις. Καὶ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τοῦ κράτους ἠΐξησε καὶ ὠργάνωσεν ἔχων στρατὸν ἀνερχόμενον εἰς τριακοσίας ἑπτὰ χιλιάδας καὶ πεντακοσίους καὶ τὸν ὅπλισμόν τοῦ στρατοῦ ἀνενέωσε φροντίσας περὶ παρασκευῆς θυρεῶν, δοράτων καὶ περικεφαλαιῶν καὶ θωράκων καὶ τόξων καὶ σφενδονῶν εἰς λίθους, καὶ περὶ κατασκευῆς μηχανῶν λιθοβόλων ἐπὶ τῶν πύργων τοποθετουμένων. Ὦν δὲ λίαν εὐσεβὴς ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ ὄντος Θεοῦ (Ἰεχωβά) προέβη ἐν τῷ ζῆλῳ αὐτοῦ μέχρι τοῦ τελεῖσαι πρὸς τοῦ θυσιαστηρίου λειτουργίαν ἀνήκουσαν τοῖς ἱερεῦσι. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἱερατείου καὶ ὁ Ἀζαρίας ὁ πρῶτος ἱερεὺς μετ' ἄλλων ὀγδοήκοντα ἱερέων εἶπον πρὸς τὸν βασιλέα ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ὅτι κρατῶν ἐν τῇ χειρὶ τὸ θυμιατήριον ἐθυμία πρὸς τοῦ θυσιαστηρίου (Παράλ. Β' Κεφ. ΚΣ' 18): Οὐ σοὶ Ὁζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερεῦσι, τοῖς υἱοῖς Ἀαρὼν τοῖς ἡγιασμένοις, θυμιάσαι· ἐξέλθε ἐκ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ Κυρίου· καὶ οὐκ ἔσται σοι τοῦτο εἰς δόξαν παρὰ Κυρίου Θεοῦ. Ὁ Ὁζίας ὠργίσθη ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ διαγωγῇ τῶν ἱερέων «καὶ ἐν τῷ θυμωθῆναι αὐτὸν πρὸς τοὺς ἱερεῖς κατὰ τὴν Π. Δ., ἡ λέπρα ἀνέτειλεν ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ», καὶ ἐκ τῆς λέπρας ταύτης ἀπέθανε μετ' ὀλίγον καὶ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάθαμ. (737—735).

Ἰωάθαμ. Οὗτος ἐβασίλευσε δύο μόνον ἔτη. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωάθαμ ὅστις ἄλλως ὑπῆρξεν εὐσεβὴς λάτρης τοῦ Ἰεχωβά, ὑπῆρξεν ἀρκοῦντως κραταιά, ἀφοῦ οἱ Ἀμμωνῖται κατεστάθησαν διὰ πολέμου φόρου ὑποτελεῖς εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν κράτος, τελοῦντες πλὴν τοῦ χρηματικοῦ φόρου καὶ φόρον σίτου καὶ κριθῆς, ἠκοδόμησε δ' ὁ βασιλεὺς οὗτος καὶ πόλεις ἐν τῇ ὄρεινῃ χώρᾳ τοῦ Ἰούδα καὶ ἐντὸς τῶν δασῶν ἠκοδόμησε φρούρια καὶ πύργους.

Ἀχαζ (735—705 π. Χ.), τοῦτον ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχαζ. Ὁ Ἀχαζ ἦν βασιλεὺς ἀσεβῆς εἰσαγαγῶν αὐθις τὴν λατρείαν τοῦ Βαάλ καὶ τῶν ἄλλων Χανανιτικῶν θεῶν καὶ στήσας εἰδωλα χυτὰ εἰς αὐτούς, καὶ ἐν ταῖς βαρβάρους αὐτοῦ πρὸς τοὺς θεοὺς τούτους θυσιάς δὲν παρέλιπεν οὐδὲ τὴν βαρβαρωτάτην καὶ ἀπάνθρωπον ἀνθρωποθυσίαν καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ τέκνα θυσιάζων διὰ τῆς ἐν πυρὶ καύσεως «κατὰ τὰ βδελύγματα πάντων τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξωλόθρευσε Κύριος ἀπὸ προσώπου τοῦ υἱοῦ Ἰσραὴλ». Ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Δαμασκοῦ, μετ' οὗ, ὡς φαίνεται, συνεμάχει καὶ ὁ τοῦ Ἰσραὴλ βασιλεὺς Φακεε, ἤττηθεις αἰσχυρῶς καὶ ὀλοσχερῶς, εἶδε παραδιδόμενον τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων καὶ τὸν λαὸν σφαζόμενον ἀνηλεῶς καὶ αἰχμαλωτίζομενον. Πάντως τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ τῆς Π. Δ. (Παράλ. Β' Κεφ. ΚΗ') ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπέκτεινε ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας καὶ ὅτι μόνον οἱ πολεμιστὰι τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ ἀπήγαγον 300 χιλιάδας υἱοὺς καὶ θυγατέρας καὶ γυναῖκας πλὴν τοῦ εἰς Δαμασκὸν ἀπαχθέντος μεγάλου πλήθους αἰχμαλώτων, φαίνονται λίαν ὑπερβολικά. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι διὰ τῶν ζωνῶν διαμαρτυριῶν τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ φανέντος τότε προφήτου Ὡδῆδ καὶ τῶν περὶ ἀδελφότητος τῶν δύο λαῶν εὐγλώττων ὑπομνήσεων οἱ ἐν Σαμαρείᾳ ἄρχοντες ἀπέλυσαν πάντας τοὺς ἐκ τοῦ Ἰούδα αἰχμαλώτους καὶ ἐνδύσαντες καὶ ὑποδήσαντες αὐτοὺς ἀπέπεμ-

ψαν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν. Ἀλλ' αἱ συμφοραὶ τοῦ κράτους Ἰούδα δὲν προήρχοντο μόνον ἀπὸ Δαμασκοῦ καὶ ἀπὸ Σαμαρείας. Διότι ἀκριβῶς τὰς συμφορὰς ταύτας ἐπωφελοῦμενοι οἱ Φιλισταῖοι ἀπὸ δυσμῶν, οἱ δὲ Ἰδουμαῖοι ἀπὸ νότου, πολλὰς ἐπήνεγκον εἰς τὸ κράτος καταστροφάς. Οἱ Φιλισταῖοι ἐκυριεύσαν πάσας τὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ὁζίου κυριευθείσας ἢ κτισθείσας πόλεις, οἱ δὲ Ἰδουμαῖοι ἐπιδραμόντες εἰς τὰς νοτίους ἐπαρχίας τοῦ κράτους πλήθος ἀπήγαγον αἰχμαλώτων. Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ θέσει εὐρισκόμενος ὁ Ἀχαζ, οὐτινος καὶ εἰς τῶν υἱῶν καὶ ὁ οἰκονόμος τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσραὴλ (τῶν ἐκ τῆς φυλῆς Ἐφραμί), ἐζήτησε καταφύγιον κινδυνωδέστατον ἐν τῇ ἐπικλήσει τῆς βοήθειας τοῦ Ἀσσυρίου ἰσχυροῦ βασιλέως Θαλαφθελλασσάρ, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Κυρίου μέρος τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ ἵνα πέμψῃ χρήματα εἰς τὸν ἐπικαλούμενον βασιλέα τῆς Ἀσσυρίας ἰμοῦ μετὰ τῶν ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν οἴκων τῶν ἀρχόντων πεμπομένων χρημάτων. Ἀλλ' ὁ Θαλαφθελλασσάρ κατὰ τὴν Π. Δ. οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς ἐπικλήσεις καὶ εἰς τὰ δῶρα τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα, ὅστις ἐστράφη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἐν τῇ πρὸς τοῦτον ἐπικλήσει προέβη μέχρι τοῦ θυσιάσαι εἰς τοὺς θεοὺς τῆς Δαμασκοῦ (Ἰδ. Παράλ. Β' Κεφ. ΚΗ' 23 «Καὶ εἶπε· θεοὶ βασιλέως Συρίας (Δαμασκοῦ) αὐτοὶ κατισχύουσιν· αὐτοῖς τοίνυν θύσω καὶ ἀντιλήφονταί μου»). Ἀλλ' ἡ Δαμασκὸς ἀκριβῶς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τοῦ εἰς τὴν Συρίαν στρατεύσαντος Θαλαφθελλασσάρ καὶ οὐ μόνον οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ παράσχῃ βοήθειαν τῷ Ἀχαζ, ἀλλὰ ἠδύνατο καὶ νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία αὐτῷ ὡς φίλῳ τοῦ βασιλέως τῆς Δαμασκοῦ (Ραασούν). Φαίνεται δέ, κατὰ τὰ ἐν τοῖς Παράλ. Β' Κεφ. ΚΗ' 23 κέξ, λεγόμενα περὶ τοῦ Ἀχαζ, ὅτι ἢ παρ' αὐτοῦ ἐκζητήσις τῶν θεῶν Δαμασκοῦ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς πολιτικούς σκοποὺς ἀλλ' ἀπλῶς ἀφορμὴν εἶχε τὴν ἐναντίον τοῦ ὄντος θεοῦ Ἰεχωβά ἀσεβῆ πολιτείαν αὐτοῦ. Ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς μνημείοις οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ Ἀχαζ καὶ περὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀσσύριον βασιλέα (1). Περὶ τούτων μόνον ἡ Π. Δ. ἀφηγεῖται τινὰ ἀντιφατικά. Ἡ τῶν δύο χωρίων

(1) Ἀλλ' ἡ τῆς Π. Δ. ἀφήγησις εἶναι πλήρης ἀντιφάσεων. Διότι ἐν τῷ Βασιλειῶν Δ' Κεφ. 15' 7 κέξ, λέγεται: «Καὶ ἀπέστειλεν Ἀχαζ ἀγγέλους πρὸς Θαλαφθελλασσάρ, βασιλέα Ἀσσυρίων, λέγων· δοῦλός σου καὶ υἱός σου ἐγώ, ἀνάβηθι καὶ σῶσόν με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας· καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ... Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· καὶ ἀνέβη βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκὸν καὶ συνέλαβον αὐτήν...» (Ἰδε Τομ. Β' σ. 252 καὶ τὰς αὐτόθι ὑποσημειώσεις) καὶ οὕτω παρίσταται ἡ τῷ 734 γενομένη εἰς Συρίαν ἐναντίον τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ βασιλείου Ἰσραὴλ στρατεία ὡς χάριν τοῦ Ἀχαζ γενομένη, ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τοῦ βασιλ. Ἰούδα Β' Κεφ. ΚΑ' οὐ μόνον λέγεται ὅτι ὁ Ἀσσύριος βασιλεὺς δὲν ἐβοήθησε τῷ Ἀχαζ, ἀλλὰ καὶ ὁ Θαλαφθελλασσάρ παρίσταται ἐρχόμενος ἐναντίον τοῦ Ἰούδα καὶ πατάσων αὐτὸν (Ἰδε ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ ἐδ. 19 κέξ. «Ὅτι ἐταπείνωσε Κύριος τὸν Ἰούδα διὰ Ἀχαζ βασιλέα Ἰούδα, ὅτι ἀπέστη ἀποστάσει ἀπὸ Κυρίου. Καὶ ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν Θαλαφθελλασσάρ βασιλεὺς Ἀσσοῦ, καὶ ἐπάταξεν αὐτόν. Καὶ ἔλαβεν Ἀχαζ τὰ ἐν οἴκῳ Κυρίου καὶ τὰ ἐν οἴκῳ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἔδωκε τῷ βασιλεῖ Ἀσσοῦ· καὶ οὐκ εἰς βοήθειαν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ τῷ θλιβῆναι αὐτόν· καὶ προσέθηκε τοῦ ἀποστῆναι ἀπὸ Κυρίου, καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἀχαζ· ἐκζητήσῃ τοὺς θεοὺς Δαμασκοῦ τοὺς τύποντάς με, καὶ εἶπεν· οἱ θεοὶ βασιλέως Συρίας αὐτοὶ κα-

τῆς Π. Δ. πρὸς ἄλληλα ἀντίφασιν ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος χρονογράφος τῶν Παραλειπομένων (ἢ Χρονικῶν) τοῦ βασιλείου Ἰούδα παρίστησι τὸν Ἀχαζ τιμωρούμενον ὑπὸ τοῦ Ἰεχωβά διὰ τὴν ἀσεβειαν αὐτοῦ καὶ τὸν Ἰεχωβά ἐξεγείροντα τὸν Ἀσσύριον βασιλέα ἐναντίον τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως, ὅστις ἐξηγήσατο μὲν τὸν ἔλεον τοῦ βασιλέως ἐκείνου, ἀλλ' ἀπέτυχε τούτου. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Βασιλειῶν (Δ' 10) μανθάνομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι, ὅτε ὁ Θαλαγαφθελλασσάρ ἐπῆλθεν ἐναντίον τῆς Δαμασκοῦ, ὁ Ἀχαζ ἐπορεύθη εἰς τὴν πόλιν ταύτην πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως, ἵνα βεβαιώσῃ τὰ ὅσα διὰ τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ εἶπε τῷ εἰρημένῳ βασιλεῖ καλῶν ἑαυτὸν υἱὸν καὶ δοῦλον αὐτοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ πάντων τούτων ἦτο ὅτι ὁ Θαλαγαφθελλασσάρ ὁ κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῶν ἐτῶν 734—32 καταλύσας τὸ κράτος τῆς Δαμασκοῦ οὐδὲν ἔπραξεν ἐναντίον τοῦ Ἰούδα. Ἀλλὰ καὶ τὸ βασίλειον τοῦ Ἰσραὴλ δὲν φαίνεται παθὸν κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην τοῦ Θαλαγαφθελλασσάρ, ἀπλῶς δὲ φαίνεται ὅτι ὁ τότε βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ Φακεὲ (ἢ Πικαχ) ἐνεκα τῆς μετὰ τῆς Δαμασκοῦ συμμαχίας ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως ἢ ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηκόων καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θαλαγαφθελλασσάρ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ὁ Ὡσηέ, ὅστις καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα, ὡς ἐρρήθη τοῦτο ἔμπροσθεν, καὶ ὑπεβλήθη αὐθις εἰς φόρου πληρωμὴν μείζονος πιθανῶς τοῦ ἐπὶ Μενάμη; Τὸν Ἀχαζ θανόντα μετὰ 24 περίπου ἐτῶν βασιλείαν (διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐζεκίας (714—686 περίπου π. Χ.) εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων βασιλέων τοῦ Ἰούδα διὰ τε τὴν εὐσεβῆ ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὄντος Θεοῦ καὶ διὰ τὰς πρὸς τὸν μέγαν προφήτην τῆς νέας προφητικῆς σχολῆς Ἡσαΐαν (τὸν Πρεσβύτερον) σχέσεις αὐτοῦ καὶ μάλιστα διὰ τὰ μεγάλα τῆς βασιλείας αὐτοῦ πολεμικὰ γεγονότα, τὴν στρατείαν τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως Συναχειρίου ἢ Συναχαρίβου ἐπὶ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν μακρὰν καὶ ἐνδοξον πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν ἄρσιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ κινδύνου σωτηρίαν τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα. Περὶ τούτων πάντων μακρὸς ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τῷ Β' Τόμῳ (σ. 354 κέξ), εἰς ὃν παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην τοῦτο μόνον προστιθέντες ἐναυθῶς ὅτι ὁ Ἐζεκίας ἐν τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβά εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐποίησατο ἐπισκευὰς τινὰς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου καὶ ἀπέδωκε τοῖς Λευίταις καὶ τῷ ἄλλῳ ἱερατεῖῳ πάντα τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀχαζ καταργηθέντα δικαιώματα αὐτῶν καὶ ἐκαθάρισε καὶ ἐξήγησε διὰ μεγάλων ἱερῶν τελετῶν καὶ ᾠδῶν καὶ ὕμνων τὸν διὰ τῆς ἀσεβείας τοῦ Ἀχαζ καὶ τῆς τῶν ξένων θεῶν λατρείας μινθέντα ναὸν τοῦ ὄντος Θεοῦ. Καὶ ἐτελέσθησαν τότε μεγάλα ἑορταὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, εἰς ἃς ὁ βασιλεὺς Ἐζεκίας προσεκάλεσε δι' ἐπιστολῶν πάντας τοὺς Ἑβραίους τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν καὶ τῶν πρὸς τὰς φυλάς ταύτας εὐμενῶς διακειμένων καὶ τῆς λατρείας τοῦ ὄντος Θεοῦ ἐν μέρει ἐχομένων συγγενῶνφυλῶν Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ. (1)

πισχύσουσιν αὐτούς, αὐτοῖς τοίνυν θύσω, καὶ ἀντιλήφονται μου. Καὶ αὐτοὶ ἐγένοντο αὐτῷ εἰς σκᾶλον, καὶ παντὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἀπέστησεν Ἀχαζ τὰ σκεύη οἴκου Κυρίου, καὶ κατέκρυπτεν αὐτὰ, καὶ ἐκλείσας τὰς θύρας οἴκου Κυρίου, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ θυσιαστήρια ἐν πάσῃ γωνίᾳ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν πάσῃ πόλει καὶ πόλει ἐν Ἰούδα ἐποίησαν ὑψηλά θυμῶν θεοῖς ἄλλοτρίοις, καὶ παρώργισαν Κύριον Θεὸν τῶν πατέρων αὐτῶν.

(1) Ἄλλ' αἱ δύο αὐταὶ φυλαὶ, ἐγγὺς οἰκοῦσαι τοῦ κράτους Ἰούδα εὐμενῶς ἐφαίνοντο διακειμένοι πρὸς τοῦτο καὶ τῆς λατρείας τοῦ ὄντος Θεοῦ ἐχόμενοι, μετὰ τῶν

Καὶ οἱ εἰς τὰς μεγάλας ταύτας ἑορτὰς τοῦ Πάσχα συνελθόντες πιστοὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἑορτῶν ἐξεληθόντες τῆς Ἱερουσαλήμ συνέρρευσαν πανταχοῦ τῆς Ἰουδαίας, καὶ τῶν χωρῶν καὶ φυλῶν Μανασσῆ καὶ Ἐφραΐμ. Ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς ἐν τῷ ἱερῷ ζήλω καὶ τῇ εὐσεβεῖ φροντίδι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς λατρείας τοῦ ὄντος Θεοῦ ἐκανόνισε καὶ τὰ τῶν Λευιτῶν καὶ τοῦ ἱερατείου καθόλου, ἀποδοὺς εἰς τοὺς Λευίτας καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς πάντα τὰ ἐπὶ τῶν προκατόχων ἀσεβῶν βασιλέων σχεδὸν καταργηθέντα δικαιώματα καὶ προνόμια αὐτῶν καὶ καθώρισε τὰ τῶν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ ἱερατεῖον ὀφειλομένων εισφορῶν εἰς χρήματα καὶ εἰς προϊόντα φυσικά, ἅτινα ὁ λαὸς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ πρὸς τὸν εὐσεβῆ βασιλέα ἀσμένως καὶ προθύμως ἐτέλει καὶ πολλαπλάσια μάλιστα. Ὁ Ζήλος δὲ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως προέβη μέγιστον τοῦ συντριψαίου οὐ μόνον τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ πᾶν γλυπτὸν διὰ γραφῆς εἰδώλων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἐν τῷ ἱερῷ φυλαττόμενον ὄφιν, ὃς οὐχὶ ὡς θεός, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς σύμβολον φρονήσεως καὶ προγνώσεως, ὅπως παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ἀπὸ τῶν τοῦ Μωϋσέως χρόνων, οὐ ἦν κατασκευάσμα, ἐτιμᾶτο ἐν τῷ λαῷ Ἰσραὴλ φυλαττόμενος πρότερον ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, μετὰ δὲ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ναοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ ἀκολούθως δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐζεκίου Νεχοσταν (παρὰ τοῖς Ὁ. Νεσθάν), ἦτοι Ἑβραϊστὶ Χαλκοῦς ἐθεωρήθη δὲ ἱαματικὸν τῶν νόσων. Ἄλλ' ὁ Ἐζεκίας ὁ τοσοῦτο προθύμως ἐπιμελούμενος τῶν θεῶν δὲν ἠμέλει καὶ τῆς ὑλικῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ, προστατεύων τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν αὐτὸς δὲ κατασκεύασεν ὑδραγωγεία καὶ κρήνας. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατασκευάσθη καὶ τὸ μέγα ὑπόγειον ὑδραγωγεῖον, δι' οὗ διωχετεύετο τὸ ὕδωρ Τυχῶν εἰς τὴν πόλιν (εἰς τὴν κολυμβήθραν Σιλωάμ). (1) Ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμοις διέπρεψεν ὁ Ἐζεκίας ποιησά-

δύο δὲ τούτων φυλῶν συνετάχθησαν καὶ οἱ τοῦ Ἀσσήρ καὶ τοῦ Ζαβουλὸν καὶ ἐδέξαντο τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ τινὲς ὡς φαίνεται (Παραλειπ. Β' Δ. ἐδ. 10—11) «Καὶ ἐγένοντο ὡς καταγελῶντες αὐτῶν καὶ καταμωκώμενοι. Ἀλλὰ ἄνθρωποι Ἀσσήρ καὶ ἀπὸ Μανασσῆ καὶ ἀπὸ Ζαβουλὸν ἐνετράπησαν καὶ ἦλθον ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ εἰς Ἰούδα. Καὶ ἐγένετο χεῖρ Κυρίου δοῦναι αὐτοῖς καρδίαν ἑλθεῖν καὶ ποιῆσαι κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως». Ἡ μεγάλη αὕτη πανεβραϊκὴ συνάθροις φαίνεται ὅτι ἐγένετο μετὰ τὴν κατὰ τὸ 721 κατάλυσιν τοῦ κράτους Ἰσραὴλ (ἰδ. Δ' 6 ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν καταληφθέντων ἀπὸ χειρὸς βασιλέως Ἀσσοῦρ).

(1) Τῷ 1880 ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ ὑδραγωγείου εὐρέθη ἐπιγραφή ἐξυμνοῦσα τὸ ἔργον. Πλὴν δὲ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου καὶ ἄλλα ὑπόγεια ἔργα ἐτελέσθησαν ἐν Ἱερουσαλήμ, πολλὰ καὶ μεγάλα ἐκτελεσθέντα ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου καὶ πρὸ αὐτοῦ, τινὰ δὲ καὶ μετ' αὐτόν, ἀποτελούμενα τὴν ὑπόγειον πόλιν Ἱερουσαλήμ. Ἀγγλικὴ ἑταιρεία χριστιανικῆ ἀρχαιολογικῆ θέλουσα νὰ ἐξερευνήσῃ τὴν ὑπόγειον πόλιν ἤρθεσθε τοῦτο παρὰ τῆς Τουρκ. Κυβερν. τῷ 1910, ὅτε ὁ ταῦτα γράφων ἦτο βουλευτὴς ἐν τῷ Ὄθωμ. Κοινοβουλίῳ. Ἡ τοιαύτη ἐπιβολὴ καὶ ἐπιχειρηστικῆς ἐταιρείας ἦν ἔργον λίαν ἐπισημὸν διότι ἔδει πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς νὰ ἐξερευνηθοῦν τὰ ὑπὸ τὸ σαχράτ οὐλάχ καὶ ἰδίως τὰ ὑπὸ τὸ Χαρίμ σερῳ, τὸ ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τοῦ ναοῦ τοῦ Σαλωμών ἐγεγρῆν ὑπὸ τοῦ Χαλίφου Ἀλμαλίκ (695—705 π. Χ.) μωαμεθανικὸν ἱερόν. Ἡ ἐταιρεία συνεννοήθη μυστικῶς μετὰ τῶν ἐν τῇ κυβερνήσει φιλοπροόδων καὶ πεφωτισμένων Ὄθωμανῶν καὶ ἰδίως τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς Ἀχμέτ Ριζά βέη καὶ τοῦ λογιστάτου γραμματέως Μεδζιδι ἐφέντη, καὶ ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς τὸ ἔργον αὐτῆς κυβερνητικὴν ἄδειαν, ἐπιτροπεία δὲ ὑπὸ τῶν Μεδζιδι ἐφέντην συνάδουσαν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐταιρείας. Ἄλλ' ἀρξαμένων τῶν ἐργασιῶν καὶ διεξαγομένων, πρὸς ἀποφυγὴν παρανοήσεων ἐν μέρους τοῦ πολλοῦ λαοῦ, ἐν ὅrais νυκτεριναῖς, ἤρξαντο διαδιδόμενα μυρία φήμαι παρὰ τῷ λαῷ περὶ νυκτερινῶν ἐνεργειῶν πρὸς εὐρεσιν καὶ κατάσχεσιν τῶν θησαυρῶν Δαυὶδ καὶ Σαλωμών, φῆμαι ἐξικόμεναι μέχρι τοῦ κοινοβουλίου καὶ σφοδρὰν προκαλέσασαι συζήτησιν καὶ διαμαρτυρίαν ἐκ μέ-

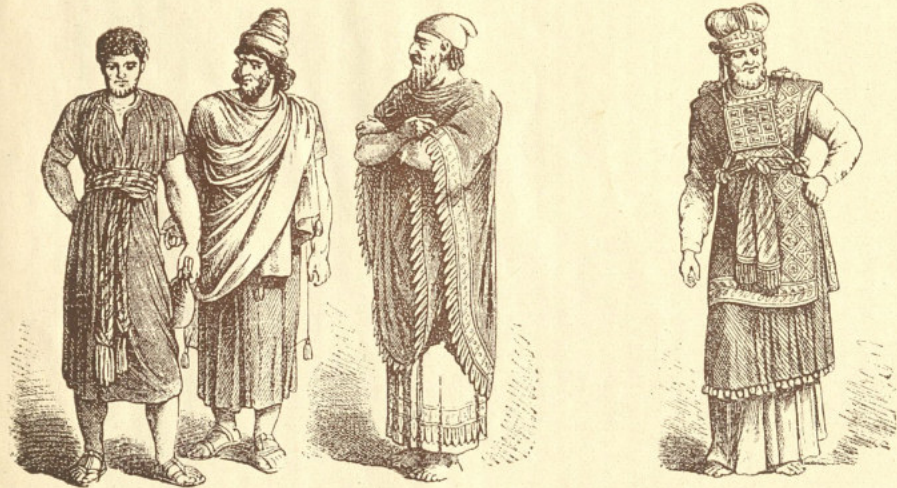

μενος στρατείαν νικηφόρον ἐπὶ τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων καὶ ἀνεκτίσατο πολ-
 λὰς τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀχαζ ἀπολεσθεισῶν ἐνταῦθα κτήσεις τοῦ βασιλείου Ἰούδα. Ἐν
 τῇ ἔξωτερικῇ πολιτικῇ ἔδειξε μὲν ὁ Ε. ἐν ἀρχῇ δειλίαν τινὰ καὶ ταπεινώσιν πρὸ
 τοῦ Σαναχαρίβου, ἀλλ' ἔπειτα ἐμπνευσθεὶς θάρρος ἠθικὸν ὑπὸ τοῦ μεγαλοφροῦς καὶ
 ὑψηγοῦ προφήτου Ἡσαίου ἐτήρησε στάσιν ἀξιοπρεπῆ καὶ γενναίαν. Πρὸς τὴν
 αὐτὴν Βαβυλῶνος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος Μερωδάχ Βαλαδὰν ἐτήρησε σχέ-
 σεις φιλικὰς (ἴδε περαιτέρω). Περὶ τῆς θρησκευτικῆς πολιτείας τοῦ βασιλέως
 τούτου λέγεται ἐν τῇ Ι. Γραφῇ (Βασιλ. Δ' Κεφ. ΙΗ' 5—6) «Ἐν Κυρίῳ Θεῷ
 Ἰσραὴλ ἠλπισε, καὶ μετ' αὐτὸν οὐκ ἐγενήθη ὁμοιος αὐτῷ ἐν πᾶσι βασιλεῦσιν
 Ἰούδα, καὶ τοῖς γενομένοις ἐμπροσθεν αὐτοῦ» καὶ ἐκολλήθη τῷ Κυρίῳ οὐκ ἀπέ-
 στη ὀπισθεν αὐτοῦ, καὶ ἐφύλαξε τὰς ἐντολάς αὐτοῦ». Διὰ τῆς φρονίμου κυβερ-
 νήσεως τοῦ Ἐζεκίου τὸ βασίλειον Ἰούδα καὶ ὕλικῶς προήχθη μεγάλως εἰς ἀκ-
 μὴν ἀναμνησκουσαν τὰς ἡμέρας τοῦ Δαυὶδ καὶ Σαλωμῶν (Ἰδ. Παραλειπ. Β'
 Κεφ. ΔΒ' 27—29 «Καὶ ἐγένετο τῷ Ἐζεκίᾳ πλοῦτος καὶ δόξα πολλὴ σφόδρα· καὶ
 θησαυροὺς ἐποίησεν ἑαυτῷ ἀργυρίου, καὶ χρυσοῦ, καὶ τοῦ λίθου τοῦ τιμίου, καὶ
 εἰς τὰ ἀρώματα, καὶ ὀπλοθήκας, καὶ εἰς σκεύη ἐπιθυμητά, καὶ πόλεις εἰς τὰ
 γεννήματα σίτου, καὶ ἐλαίου, καὶ οἴνου, καὶ κόμης, φάτνας παντὸς κτήνους, καὶ
 μάνδρας εἰς τὰ ποίμνια, καὶ πόλεις ἃς ἠκοδόμησεν ἑαυτῷ, καὶ ἀποσκευὴν προ-
 βάτων, καὶ βοῶν εἰς πλῆθος, ὅτι ἔδωκεν αὐτῷ Κύριος ἀποσκευὴν πολλὴν σφόδρα».

Ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου βασιλείως Ἰούδα συνεπληρώθη, ὡς εἶδομεν, τὸ μέγα γε-
 γονὸς τῆς ὀλοσχεροῦς καταλύσεως τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς μεταποιήσεως
 τῆς Σαμαρείας εἰς ἐπαρχίαν ἀπλὴν τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους.

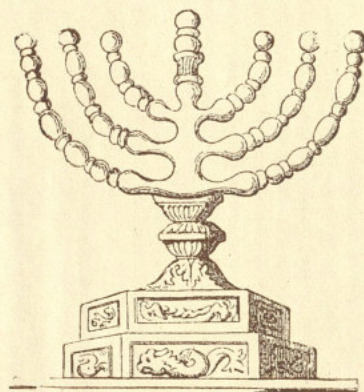
Μανασσῆς: Τὸν μετὰ βασιλείαν ἐννέα καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἔνδοξον καὶ εὐτυχῆ
 τὸ πλεῖστον ἐν μέσῳ ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ καὶ τιμῶν τῶν ὑπηκόων τελετή-
 σαντα βασιλέα Ἐζεκίαν διεδέξατο ὁ τὸ δωδέκατον τῆς ἡλικίας ἄγων ἔτος Μανασ-
 σῆς, ὅστις καταλιπὼν τὴν εὐθείαν ὁδὸν τοῦ πατρὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀσέβειαν
 τοῦ πάππου καὶ ἀποκατέστησεν ἐν τῷ κράτει τὰς λατρείας τῶν Χανανιτικῶν θεῶν,
 αἵτινες τοσοῦτῳ εὐκολωτέραν εὐρισκὸν ὑποδοχὴν καὶ διάδοσιν παρὰ τῷ πολλῷ
 λαῷ ὅσῳ συνοδευόμενοι μετὰ ἀνηθίκων καὶ ἀκολάστων ὀργιαστικῶν τελετῶν τῶν
 σοδομιτῶν ἱερέων αὐτῶν εἶχόν τι τὸ δελεαστικὸν καὶ σαγηνευτικὸν παρὰ τῷ
 πολλῷ ἀμαθεῖ καὶ ἀξέστῳ λαῷ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν λατρείαν τοῦ
 Ἰεχωβᾶ καὶ τὴν ἠθικὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου τοῦ ὄντος Θεοῦ. Οὕτω δὲ οὐ
 μόνον ἀνφοδομήθησαν οἱ ναοὶ τῶν Βααλᾶμ (Βααλεῖμ εἶναι πληθυντικὸς τύπος τοῦ
 Βάαλ), οἱ τε τοῦ Βάαλ καὶ τῆς Ἀστάρτης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐμιάν-
 θη διὰ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ ἰδρυθέντων θυσιαστηρίων τῶν θεῶν τούτων. Ἐπὶ τού-
 του δὲ ἐπεκράτησε καὶ ἡ λατρεία τῆς «στρατιᾶς τοῦ Οὐρανοῦ», ἥτοι τῶν οὐρα-
 νίων στρατιῶν ἢ στρατευμάτων (Σαββαῶθ πληθυντ. τοῦ σαβᾶ (τσαβᾶ)—στρα-
 τιᾶ) ὡς ἐκαλοῦντο οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ συστήματα τῶν ἀστέρων (ἐν-
 τεῦθεν *σαβαῖσμος* καλεῖται ἡ λατρεία τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν λοιπῶν

ροσ τῶν Μωαμεθανῶν βουλευτῶν Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς ἄλλης Παλαιστίνης. Μάτην οἱ
 περὶ τὴν κυβέρνησιν κατεπολέμησαν τὰς ψευδεῖς φήμας καὶ ἐτόνισαν τὸν καθαρῶς ἐπι-
 στημονικὸν χαρακτῆρα καὶ σκοπὸν τῶν γινομένων ἐρευνῶν. Ἐνεκα τοῦ ἐκ τῶν ψευδῶν
 φημῶν προελθόντος θορύβου ἠγαγκάσθη ἡ κυβέρνησις ν' ἀναστείλῃ τὰς ἐργασίας τῆς
 ἐταιρείας καὶ τὰς ἐρεῦνας τῆς ὑποχθονίου πόλεως.

Στολὰ Ἑβραίων.

Στολὴ Ἀρχιερέου.

Ἡ ἐπτάφωτος λυχνία.

ἀστέρων) (1). Ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς αὐλαῖς τοῦ ναοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ ἔκτισε βωμὸν ἢ θυσιαστήριον εἰς τὴν ὄλην στρατιάν τοῦ Οὐρανοῦ, δὲν παρέλιπε δὲ οὐδὲ τὴν μυσαρὰν δι' ἀνθρωποθυσιῶν τελουμένην λατρείαν τοῦ Βάαλ-Μολῶχ παραδίδων τὰ ἴδια αὐτοῦ τέκνα εἰς τοὺς πυρίνους κόλπους τοῦ μυσαροῦ τούτου θεοῦ καὶ ὑπετάσσετο εἰς τοὺς λόγους τῶν μάντεων καὶ γοήτων καὶ οἰωνοσκόπων.

(1) *Σαβαϊσμός*: ἦτοι ἀστερολατρεία εἶναι λατρεία συνήθης εἰς τοὺς Σημιτικούς λαοὺς καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Χανανιτικούς. Ἡ λατρεία αὕτη ἐσυστηματοποιήθη δογματικῶς ἐν Βαβυλωνίᾳ ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων ἀστρολόγων καὶ ἀπετέλεσε πάνθεον θεοποιουμένων ἀστέρων, ἐν ἧ τὴν πρώτην τάξιν κατεῖχον οἱ ἐπτὰ μεγάλοι θεοί, ὁ ἥλιος, ἡ Σελήνη, ὁ Ἄρης, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ζεὺς, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Κρόνος καὶ ὑπεράνω πάντων τούτων ὁ τοῦ Οὐρανοῦ Κύριος ἡ ἀπλῶς Κύριος (Βάαλ, Βαλ, Βέλ ἢ Βήλ), οὗ τὸ ὄνομα προτιθεταὶ καὶ ὡς ἐπίθετον τῶν ὀνομάτων τῶν θεῶν (Βελ-σαμίν, Βελιτάν (= Κρόνος Βήλ γηραιός), Βελζεβούλ ἢ Βελζεχούπ. Μέχρι τῶν χρόνων, ὧν ἀφηγοῦμεθα τὴν ἱστορίαν, ἐν τῇ λατείᾳ τοῦ ὄντος θεοῦ ἢ Ἰεχωβά οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν τῷ Οὐρανῷ πλην τοῦ Ἰαχβέ, αὐτὸς δὲ ἐν ἀρχῇ εἶναι αὐτάγγελος, αὐτὸς δὲ ἐν τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων τοῖς ἀνθρώποις. Κατὰ μικρὸν ὁμοῦ ἐφάνη ἴδιον τάγμα ἀγγέλων ὑπηρετούντων τῷ Θεῷ, ἐν τούτοις δὲ ἦν καὶ ὁ Σαταν ἢ Σατανᾶς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἰεχωβά διατελῶν καὶ οὗτος καὶ ἀποστελλόμενος ὑπὸ τούτου. Ἀπὸ τῶν χρόνων λοιπὸν τοῦ Μανασσῆ εἰσεδὸν ὁ Σαβαϊσμός εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ κατεπολεμήθη μὲν ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἠδραιώθη καὶ ἠμπεδώθη ἐν τῇ λατείᾳ αὐτῇ τοῦ ὄντος Θεοῦ, ἐν ἧ οἱ διάφοροι ἀρχηγοὶ τῶν οὐρανίων στρατευμάτων καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἐθεωρήθησαν ὡς ὑπὸ τοῦ ὄντος Θεοῦ πλασθέντες καὶ ἐν τῇ τούτου ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντες ὡς ἄγγελοι τούτου Ἐντεῦθεν δὲ ὁ μὲν ὄν Θεὸς ἐκλήθη Κύριος Σαβαώθ (Σαβαώθ γεν. πληθυντικὴ τοῦ σαβα=στρατιὰ) ἢ Ἀδοναὶ Σαβαώθ (ἔνθα τὸ Ἀδοναὶ σημαίνει Κύριος). Ὅταν δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο συντάσσεται τῷ Ἰεχωβά, τοῦτο μόνον (Ἰεχωβά) ἐρμηνεύεται Κύριος, τὸ δὲ Ἀδοναὶ (*) Θεός· ἐντεῦθεν Ἰεχωβά Ἀδοναὶ (Κύριος ὁ Θεός). Ἐκ τῆς οὗτως ἐν τῇ Ἰερῶ Γραφῇ ἐπελθούσης ἰδιότητος καὶ θέσεως τῶν οὐρανίων στρατιῶν ἦτοι Σαβαώθ καὶ ἐν τοῖς ὕμνοις τῆς Ἐκκλησίας ὁ ὄν Θεὸς καλεῖται Κύριος Σαβαώθ, ἀλλὰ καὶ Κύριος τῶν Οὐρανίων Δυνάμεων ἦτοι στρατιῶν, ἀπλούστερον δὲ Κύριος τῶν Δυνάμεων, Κύριος τῶν οὐρανίων στρατιῶν (Ὁν στρατιαὶ οὐρανῶν δοξάζουσι καὶ φρίττει τὰ Χερουβείμ καὶ τὰ Σεραφεῖμ», «Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τὴν τιμιωτέραν καὶ ἐνδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων», ψάλλει ἡ Ἐκκλησία). Καὶ τὰ οὐράνια ταῦτα στρατεύματα τὸν ἐπινίκιον ὕμνον τοῦ ὄντος Θεοῦ ἄδουσι, βοῶντα κεκραγότα καὶ λέγοντα: «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ». Καὶ τὰ Χερουβείμ δὲ καὶ Σεραφεῖμ ἐκ τοῦ Σαβαώθ ἀπετέλεσαν τὸν θρόνον τῆς δόξης αὐτοῦ (Ὁ ἔχων θρόνον τὰ Χερουβείμ, καὶ ὑπ' ἀγγέλων δόξης δορυφορούμενος). Καὶ ἡ Γενεσις δὲ ἀναδρομικῶς παρέστησε τὰ Χερουβείμ φυλάσσοντα μετὰ φλογίνης ῥομφαίας τὴν εἴσοδον τοῦ παραδείσου μετὰ τὴν ἐκ τούτου ἔξοδον τοῦ Ἀδάμ.

(*) Τὸ Ἀδοναὶ τὸ Ἑβραϊκὸν εἶναι ταῦτόν τῷ Φοινικικῷ Ἀδοναί, ἐξ οὗ προήλθεν ὁ μῦθος τοῦ ἐξελληνισθέντος ἐν Κύπρῳ Ἀδάμιδος τῶν Ἑλληνικῶν μύθων. Ὁ Ἀδωνις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ μυθολογίᾳ κληθεὶς Φοινικικὸς θεὸς ὁ λατρευόμενος ἰδιαζόντως ἐν Κύπρῳ ἐκαλεῖτο ἐν Φοινικῇ καὶ ἐν Κύπρῳ Θαμμούδ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐν τῇ Φοινικικῇ γλώσσῃ ψαλλόμενος πρὸς τὸν Θαμμούδ ὕμνος ἤρχετο ἀπὸ τῶν λέξεων Ἀδοναὶ Θαμμούδ (Κύριος Θαμμούδ) τὸ ἐξελληνισθὲν ἐν Κύπρῳ ἐπίθετον Ἀδοναὶ θεωροῦντες, οὐχὶ ὡς ἐπίθετον, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ὀνόμασαν τὸν Θαμμούδ Ἀδωνιν.

Ἡ βασιλεία τοῦ ἀσεβοῦς τούτου βασιλέως ὑπῆρξε μακρὰ διότι πέντεκαὶ πενήκοντα ἔτη ἐβασίλευσεν οὗτος ἐν Ἰουδαίᾳ. Τὰ καθ' ἕκαστα τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας δὲν εἶναι γνωστά. Ἐν τοῖς Ἀσσυροβαβυλωνιακοῖς μνημείοις οὐδεμία γίνεται μνεία τοῦ βασιλέως τούτου. Τῆς δὲ Π. Δ. ἡ μὲν τῶν Βασιλειῶν (Δ' κεφ. ΚΑ') Ἱστορία ποιεῖται ἀπλοῦν λόγον περὶ τῶν ἀσεβῶν πράξεων αὐτοῦ καὶ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Ἰεχωβᾶ χωρὶς νὰ εἴπῃ τι καὶ περὶ τῆς πραγματώσεως τῶν ἀπειλῶν τούτων, ἐν δὲ τοῖς Παραλειπομένοις (Β' Κεφ. ΛΓ' 11—18) λέγεται «Καὶ ἤγαγε Κύριος ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως Ἀσσούρ, καὶ κατέλαβον τὸν Μανασσῆ ἐν δεσμοῖς, καὶ ἔδωσαν αὐτὸν ἐν πέδαις καὶ ἤγαγον εἰς Βαβυλῶνα». Τίς ἦν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίας ὁ ἀπαγαγὼν τὸν Μανασσῆν αἰχμάλωτον εἰς Βαβυλῶνα δὲν λέγεται. Μεγάλην δὲ δυσχέρειαν εἰς τὴν ἀκριβῆ νόησιν τοῦ χωρίου δίδει ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ τὸ ὅτι ὁ μὲν αἰχμαλωτίας βασιλεὺς καλεῖται βασιλεὺς Ἀσσυρίας, ὡς δὲ τόπος τῆς αἰχμαλωσίας καλεῖται ἡ Βαβυλὼν καὶ οὐχὶ ἡ Ἀσσυρία. Ἄλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη αἴρεται ὅταν ἀναμνησθῶμεν ὅτι ἡ 55ετής βασιλεία τοῦ Μανασσῆ (686—631) ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς περίπου εἰς τὴν βασιλείαν δύο Ἀσσυρίων βασιλέων, τοῦ Ἀσσαράδων (680—669) καὶ τοῦ Ἀσσορβανιπάλ (669—625 π. Χ.). Ἐπειδὴ δὲ ἀμφότεροι οὗτοι οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀσσυρίας ἐβασίλευον καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ (τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους ἐπὶ τοῦ Σεναχειρίμ ἤδη ἐνωθέντος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ Ἀσσυριακοῦ, οὐχὶ προσαρτηθέντος εἰς τοῦτο), πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ μετὰ τῶν ἐτῶν 686 καὶ 631 γενομένη αἰχμαλωσία τοῦ Μανασσῆ συμπίπτει πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν εἰρημένων δύο βασιλέων, συμπίπτει δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν τοῦ Ἀσσαράδων, διότι ἐπὶ τοῦ Ἀσσορβανιπάλ ἐν Βαβυλωνίᾳ ἤρχεν ὡς βασιλεὺς ἐν ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ Ἀσσορβανιπάλ ὁ Σαμασσομουκὶν (ἴδε Τόμ. Β' σ. 407 κξ.) Διὰ τῶν ἐκτεθέντων περὶ τῶν δύο Ἀσσυρίων βασιλέων αἴρεται καὶ ἡ δυσχέρεια περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μανασσῆς αἰχμαλωτιζόμενος ὑπὸ βασιλέως Ἀσσυρίας ἀπάγεται αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα.

Κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς I. Γραφῆς (ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τῶν Παραλειπομένων ἐδ. 12 καὶ 13) ὁ Μανασσῆς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ θλιβεὶς σφόδρα μετενόησε διὰ τὰ διαπραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἁμαρτήματα καὶ ἐπέστρεψε πρὸς τὸν Κύριον («Καὶ ὡς ἐθλίβη, ἐξήγησε τὸ πρὸς ὁσον Κύριου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ πατέρων αὐτοῦ» καὶ προσήξατο πρὸς αὐτόν, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ καὶ ἐπήκουσε τῆς βοῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ἔγνω Μανασσῆ, ὅτι Κύριος αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεός»). Τίνι τρόπῳ καὶ ἐν τίνι χρόνῳ ἐπέστρεψεν ὁ Μανασσῆς οὐδὲν οὐδαμοῦ λέγεται. Δὲν εἶνε ἀπίθανον ὅτι ἡ ἐπιστροφή αὕτη ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη 650—648, καθ' ἃ ὁ Σαμασσομουκὶν εἶχεν ἀποστῆ ἀπὸ τοῦ Ἀσσορβανιπάλ, ὅστις καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκ νέου ὑποταγὴν τῆς Βαβυλῶνος φαίνεται ὅτι παρέβλεψε τὰ περὶ Μανασσῆ γεγονότα.

Τοῦ Μανασσῆ ἡ μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν βασιλεία φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀγαθὴ καὶ εὐσεβῶς ἀφιερωμένη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὄντος Θεοῦ. Διότι καὶ τείχος ἠκοδόμησεν ἔξω τῆς πόλεως Δαυὶδ καὶ πολεμάρχους διώρισεν εἰς πάσας τὰς πόλεις, πρὸ πάντων δὲ συνέτριψε πάντα τὰ τῶν ἀλλοτρίων θεῶν (ἴδε Παραλ. Β' Κεφ. ΛΓ' ἐδ. 15 καὶ 16 «Καὶ περιεῖλε τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους καὶ τὸ γλυπτὸν ἐξ οἴκου Κυρίου, καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, ἃ ἠκοδόμησεν ἐν ὄρει οἴκου Κυρίου, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔξω τῆς πόλεως» καὶ κατόρθωσε

τὸ θυσιαστήριον Κυρίου, καὶ ἐθυσίασεν ἐπ' αὐτὸ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως»). Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς Π. Δ. τῷ περὶ Μανασσῆ (ΛΓ' 18) γίνεται λόγος οὐχ ἅπαξ καὶ περὶ προσευχῆς τοῦ Μανασσῆ πρὸς τὸν ὄντα Θεὸν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ αὐτοῦ. Κατὰ παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἡ προσευχὴ αὕτη εἶναι ἡ κατανυκτικωτάτη προσευχὴ «Κύριε Παντοκράτωρ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν κτλ.» ἡ ἀναγνωσθεμένη ἐν τοῖς Μεγάλοις Ἀποδείκνυσις τῆς Μεγάλης Τεσσαρακονθήμερου νηστείας. Τὸν Μανασσῆν τελευτήσαντα μετὰ πενήκοντα πέντε ἐτῶν βασιλείαν διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμών.

Ἀμών (631—629 π. Χ.). Ὁ δύο ἔτη μόνον βασιλεύσας οὗτος βασιλεὺς ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ὅτε ἦτο ἡδὴ ἐτῶν 22 καὶ ἀνατραφεὶς πιθανώτατα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μετανοίας καὶ ἠθικῆς ἀνορθώσεως τοῦ πατρὸς ἐμιμήθη τὰς τούτου ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας πονηρὰς πράξεις καὶ ἀποκατέστησε τὴν λατρείαν τῶν ἀλλοτρίων θεῶν. Ἡ τοιαύτη πολιτεία αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ διετὴ βασιλείαν ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετῶν ὁ δὲ λαὸς ἀνηγόρευσε βασιλέα τὸν ὀκταετῆ υἱὸν τοῦ φρονεθέντος βασιλέως Ἰωσίας.

Ἰωσίας (629—598 π. Χ.). Πολλὰ καὶ σπουδαιότατα εἰσι τὰ γεγονότα τῆς βασιλείας Ἰωσίας, ἅτινα ἐν περιλήψει ἐκτίθεμεν ἐνταῦθα. Ἐν πρώτοις ὁ Ἰωσίας ἐφρόντισε περὶ ἐπισκευῶν μεγάλων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου, οὗ ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις εἶχεν ἀλλοιωθῆ ἔνεκεν τῶν μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωσίου ὑπὸ πολλῶν βασιλέων γενομένων χάριν τῶν θυσιαστηρίων ἀλλοτρίων θεῶν μεταβολῶν, καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως αὐτοῦ. Πάσας τὰς πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο δαπάνας ἀσμένως καὶ προθύμως κατέβαλεν ὁ λαὸς οὐ μόνον τῆς Ἰουδαίας ἀλλὰ καὶ τῶν καταλοίπων τοῦ Ἰσραὴλ. Τῶν ἔργων τούτων τελομένων τῷ ὀγδόῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ εὐρέθη ἐν τῷ ναῷ ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου Χελκίου τὸ βιβλίον τοῦ νόμου, ὅπερ ὁ ἀρχιερεὺς ἔσπευσε νὰ πέμψῃ εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις κατελήφθη ὑπὸ φόβου μεγάλου ὅτε ἀνεγνώσθη εἰς αὐτὸν τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου. Ἦσο δὲ τοῦτο ἡ Διαθήκη τοῦ Μωϋσέως ἡ ἀποτελοῦσα τὸ Δευτερονόμιον λεγόμενον βιβλίον, τὸ πλήρες ἐντολῶν καὶ παραινήσεων, ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν μεγάλων καὶ προορήσεων περὶ μελλουσῶν καταστροφῶν διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐγκατάλειπιν τῶν ἐντολῶν τοῦ ὄντος Θεοῦ καὶ τὴν πρὸς ξένους ἀσεβεῖς λατρείας παρεκτροπὴν. Οἱ ἱερεῖς κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλέως μετέβησαν εἰς τὴν προφητεῖδα Ὀλδὰν (Ὀλδὰ παρὰ τοῖς Ὀ', Χοῦλδα παρὰ Ἐβρ.) τὴν γυναῖκα τοῦ Σελλῆμ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θακουάδ, ἧτις ὡς θεόπνευστος φύλαξ τοῦ νόμου ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐξ ἱερέων καὶ προφητῶν προσβείαν τοῦ βασιλέως λέγουσα τὰδε (Παραλ. Β' Κεφ. ΛΔ 23 κξ.): Οὕτως εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ: εἶπατε τῷ ἀνδρὶ τῷ ἀποστείλαντι ὑμᾶς πρὸς με οὕτως λέγει Κύριος: ἴδου ἐγὼ ἐπάγω κατὰ ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, τοὺς πάντας λόγους τοὺς γεγραμμένους ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἀνεγνωσμένῳ ἐναντίον τοῦ βασιλέως Ἰούδα, ἀνθ' ὧν ἐγκατέλιπόν με καὶ ἔθυσαν θεοῖς ἑτέροις, ἵνα παροργίσωσίν με ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Καὶ ἐξεκαύθη ὁ θυμὸς μου ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, καὶ οὐ σβεσθήσεται. Καὶ ἐπὶ βασιλέα Ἰούδα τὸν ἀποστείλαντα ὑμᾶς τοῦ ζητῆσαι τὸν Κύριον, οὕτως ἐρεῖτε αὐτῷ: οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ: τοὺς λόγους οὗς ἤκουσας, καὶ ἐνετρόπη ἡ καρδιά σου, καὶ ἐταπεινώθη ἀπὸ προσώπου μου ἐν τῷ ἀκούσαί σε τοὺς λόγους μου ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτόν, καὶ ἐταπεινώθη ἐναντίον ἐμοῦ, καὶ διεδόρηξας τὰ ἱμάτιά σου, καὶ ἐκλαυσας

κατεναντίον ἐμοῦ καὶ ἐγὼ ἤκουσα, φησὶ Κύριος. Ἴδου προστίθημι σε πρὸς τοὺς πατέρας σου καὶ προστεθείση πρὸς τὰ μνήματά σου ἐν εἰρήνῃ καὶ οὐκ ὄνουνται οἱ ὀφθαλμοί σου ἐν πᾶσι τοῖς κακοῖς, οἷς ἐγὼ εἰσάγω ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας αὐτόν». Ταῦτα εἶπεν ἡ προφητὴς Ὀλδὰ εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλέως Ἰωσίου.

Ταῦτα πάντα τὰ ῥήματα τὰ προαγγέλλοντα τὴν προσεχῆ καταστροφὴν τοῦ κράτους, ἅτινα καὶ προφητῶν μεγάλοι, οἷος ὁ Ἡσαΐας, εἶχον προείπει, συνεκίνησαν σφόδρα τὸν βασιλέα, ὅστις συνεκάλεσε νῦν μεγάλην συνέλευσιν τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν Λευιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἱερέων καὶ τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ λαοῦ εἰς τὸν οἶκον Κυρίου καὶ ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ ἀνεγνώσθη τὸ εὐρεθὲν βιβλίον τοῦ νόμου. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ὤμοσε πρὸς Κύριον ὅτι ἐμελλε νὰ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς καὶ τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου «ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ ὥστε ποιεῖν τοὺς λόγους τῆς διαθήκης τοὺς ἐγγεγραμμένους ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ εὐρεθέντι. οἱ παρευρεθέντες πάντες ἐποίησαντο τὸν αὐτὸν ὄρκον. Τότε δὲ ἤρξατο συστηματικὴ καταστροφὴ πάντων τῶν μνημείων τῶν ξένων λατρειῶν ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ ἐν πάσαις ταῖς χώραις τοῦ καταλυθέντος βασιλείου Ἰσραὴλ, ὧν ἤρχε προσωρινῶς ὁ Ἰωσίας (ἴδ. κατωτέρω) αὐτοῦ τοῦ βασιλέως περιερχομένου τὰς χώρας καὶ διατάσσοντος τὰ δέοντα γενέσθαι. Μετὰ ταῦτα δὲ ἐτελέσθη ἐν Ἱερουσαλὴμ πάνδημος ἡ ἑορτὴ τῶν Φασέκ (Πάσχα) μετὰ μοναδικῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ ἐπισημότητος. Ἐκτοτε τὸ λεγόμενον *Δευτερονόμιον* (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐν ἀρχαιοτέροις εἰς τὸν Μωϋσῆν ἀποδιδόμενους βιβλίους περιεχομένους νόμους) κατέστη ὁ κύριος νομικὸς κώδιξ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ (Σέφερ Χατίτορα) καὶ βιβλίον διαθήκης (ὄρχομοσία, ἱλαχ, δεβριλία), ἐννοεῖται διαθήκης τοῦ Θεοῦ. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ εἶναι αὐστηροτάτη καταδίκη πάσης λατρειᾶς ἀλλοτριᾶς τῆς τοῦ Ἰεχωβά καὶ αὐστηροτάτη ἐντολὴ προσκολλησέως εἰς τὴν λατρείαν ταύτην καὶ τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως. Τὸ ὕφος αὐτοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πεζὸν καὶ σχετικῶς ἀσθενὲς τῶν ἄλλων εἰς τὸν Μωϋσῆν ἀποδιδόμενων βιβλίων νόμου (τῶν περιεχομένων ἐν τῇ *Γενέσει*, Ἐξόδῳ, Ἀριθμοῖς καὶ ἰδίως Λευιτικῷ εἰς ἃ βιβλία προσετέθησαν σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλα ἱστορικῶν περιεχομένου πρὸ πάντων (ἱερᾶς ἱστορίας) βιβλία) εἶναι ὑψηλόν, ἰσχυρὸν καὶ ἔντονον. Ἐντεῦθεν δὲ τὸ βιβλίον τοῦτο (ἰδίως τὸ ἀπὸ τοῦ 12 κεφαλαίου μέχρι τοῦ 26· τὰ λοιπὰ κεφάλαια ἀποτελοῦσι πρόλογον καὶ ἐπίλογον) ἀποτελεῖ νέαν φάσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ σπουδαίαν, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἐνισμοῦ (τῆς λατρειᾶς ἐνὸς μόνου θεοῦ, ἀλλὰ θεοῦ Ἰουδαϊκοῦ, θεοῦ τοῦ λαοῦ μεθίσταται ἐν μέρει εἰς τὴν καθολικὴν ἰδέαν τοῦ μονοθεϊσμοῦ). Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς γερμανοῦ ἱστοριογράφου καὶ ἀσιανολόγου Ἐδ. Μάιερ (Gesch. d. Altert. § 478) ὅτι ὀλίγα γεγονότα ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἔχουσιν ἴσην πρὸς τὴν τοῦ γεγονότος τοῦ 621 π. Χ. σπουδαιότητα καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ γεγονότος ἐκείνου στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ οἰκοδομία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ, μεθ' ὑπερβολικῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἐν τῷ πνευματικῷ καθόλου βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐν αὐτῷ ἐτι τῷ Ἰουδαϊσμῷ σπουδαιότητος τῶν «Δευτερονομιῶν» ἢ «βιβλίων τῆς Διαθήκης», ἐν μέρει μόνον ἀληθεύουσιν· ὡς δὲ θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω, πολλῶν σπουδαιότερα ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἶναι τὰ βιβλία τῶν προφητειῶν καὶ μάλιστα τῶν μεγαλοφρεστῶν προφητῶν Ἡσαΐα τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Ἡσαΐα τοῦ νεωτέρου· ἀλλ' ὅπως δὴποτε ὁ Ἰουδαϊσμός ὁ ἱστορικῶς συναφῆς πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ἐνισχύθη σφόδρα ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀποκλειστικότητι αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ νέου βιβλίου

τοῦ νόμου. Ἄλλ' ἄμεσος ἐπίδρασις τοῦ βιβλίου ἐπὶ τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, λίαν σημαντικὴ ὡς ἤθελε τις εἰκάσει ἴσως ἐκ τῶν ἐπὶ Ἰωσίου γενομένων, ἀφοῦ ἡ τῶν ξένων θεῶν λατρεία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσίου δὲν φαίνεται ἐκλιποῦσα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἡ *ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἰωσίου*. Καθ' ὃν χρόνον ἐβασίλευεν ὁ Ἰωσίας ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων (οὕτω καλοῦμεν ἀπὸ τοῦδε τὸν λαὸν τῶν φυλῶν Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν καὶ τῶν Λευιτῶν καὶ τινων καταλοίπων τῶν φυλῶν τοῦ καταλυθέντος ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων κράτους τοῦ Ἰσραὴλ) μεγάλαι μεταβολαὶ εἶχον ἐπέλθει ἐν τε τῇ ἄνω Ἀσίᾳ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ. Ἐν τῇ ἄνω Ἀσίᾳ περὶ τὰ τέλη τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος βασιλεύοντος ἐτι τοῦ Ἰωσίου εἶχεν ἐπέλθει τὸ μέγα γεγονός τῆς καταλύσεως τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους (1) καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τούτου ιδρύσεως δύο νέων ἰσχυρῶν κρατῶν, τοῦ Μηδικοῦ, ὅπερ τάχιστα ἐξετάθη ἐπὶ τὴν κυρίως Ἀσσυρίαν ἢ Ἀτουρίαν, Ἀρμενικὸν ὄροπέδιον καὶ ἐπὶ τὴν νῦν Μικρὰν Ἀσίαν καλουμένην χερσονήσον μέχρι τοῦ Ἄλως ποταμοῦ (ἀποτελοῦντος νῦν ὄριον μετὰ τοῦ Μηδικοῦ καὶ τοῦ Λυδικοῦ κράτους), ἀνευ οὐδεμιᾶς ἐπαφῆς ἢ συναφείας πρὸς τὰς χώρας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἰωσίου καὶ τοῦ νέου Βαβυλωνιακοῦ ἢ Χαλδαϊκοῦ κράτους, ὅπερ περιλάμβανε πρὸς τῇ Βαβυλωνίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ τὰς χώρας τῆς Συρίας. Ἐν τῇ περιοχῇ δὲ τοῦ οὕτω συγκροτηθέντος νέου τούτου Βαβυλωνιακοῦ ἢ Χαλδαϊκοῦ κράτους (2) περιείχοντο καὶ τὰ μικρὰ κράτη τῶν Ἰουδαίων, τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Φιλιππαιῶν, ἅτινα ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ ἐξαρτῶνται ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἀπὸ τοῦ κράτους τοῦ Χαλδαϊκοῦ. Ἄλλ' ὑπῆρχε νῦν ἐπὶ τοῦ Ἰωσίου καὶ ἄλλο κράτος ἀντίρροπον τοῦ Χαλδαϊκοῦ, ὅπερ τοπογραφικῶς ἐγγύς κείμενον πρὸς τὰ εἰρημένα μικρὰ κράτη Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐθεώρει ταῦτα περιεχόμενα ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ. Τὸ κράτος τοῦτο ἦτο τὸ τῆς Αἰγύπτου, ὅπερ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ἐξασθενῆσαν σφόδρα ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ κάτω Αἰγύπτῳ ἐν τῇ ἄνω Αἰγύπτῳ, (τῇ Θηβαΐδι) εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῆς Αἰθιοπίας. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν μέσων περιπτου τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος ἡ μὲν ἐπὶ τῆς ἄνω Αἰγύπτου Αἰθιοπικὴ κυ-

(1) Τὸ γεγονός τοῦτο ὡς ἀνεγράψαμεν ἤδη αὐτὰ ἐν τῷ οικείῳ τόπῳ, ἐν τῇ ἱστορίᾳ Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας (Τόμ. Α' σ. 522 κέξ), ἦτο κατὰ μέρος ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης Σκυθικῆς ἐπιδρομῆς τῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Κασπίαν χωρῶν ὁρμηθείσης καὶ διὰ Μηδίας, τῆς Ἀσσυρίας καὶ Συρίας μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Αἰγύπτου ἐκταθείσης. Ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη πρὶν ἐγγίσει εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἔργον τιμωρίας τοῦ Ἰεχωβά ἐναντίον τῆς καταπονοῦσης τὸν Ἑβραϊκὸν λαὸν Ἀσσυρίας, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ ἤγγισε πρὸς τὴν Ἰουδαίαν οἱ προφητῶν ἔστρεψαν τὰς ἀπειλὰς τοῦ Ἰεχωβά ἐναντίον τῶν Σκυθῶν αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τοῖς ὄρισις τῆς Παλαιστίνης καταστροφὴν αὐτῶν ἐθεώρησαν γενομένην ὑπὸ τοῦ Ἰεχωβά (ἴδ. τὰ περὶ τούτων ἐκτενῶς ἀφηγηθέντα ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ Β' τόμῳ σ. 527 κέξ.).

(2) Χαλδαϊκὸν καλεῖται τὸ νέον τοῦτο Βαβυλωνιακὸν κράτος διότι κοτὶς τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ μυθῷ τοῦ Περσικοῦ κόλπου κειμένη Χαλδαία, ἥτις καὶ ὅτι ἡ Βαβυλὼν ἐπὶ τοῦ Συναχειρίμ καὶ τῶν τούτου διαδόχων ἦτο ἠνωμένη μετὰ τῆς Ἀσσυρίας ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας αὐτῆς· ἐκ τοῦ Χαλδαϊκοῦ δὲ τούτου κράτους κατήγετο ἡ δυναστεία τῶν ἰσχυρῶν βασιλέων Ναβοπαλασσάρου καὶ Ναβουχοδονόσορος Β'. τῶν ἰδρυσάντων τὸ νέον Βαβυλωνιακὸν κράτος.

ριαρχία είχε καταλυθῆ ὀλοσχερῶς, οἱ δὲ τῆς κάτω Αἰγύπτου τῆς Σαίτικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἐνώσαντες πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἀποδόντες ταύτῃ τὴν προτέραν ἐσωτερικὴν ἐνότητα καὶ δύναμιν ἐξήτουν καὶ ἐπέκτασιν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν ἀναλαμβάνοντες τὰς παλαιὰς ἀπὸ τῶν Τεθμούσιων καὶ ἀπὸ τοῦ Ραμεσῆ Β' χρονολογούμενας ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἀξιώσεις. Ἀπαραιτήτου δὲ καθισταμένης καὶ ἔνεκα τῶν ἀντιθέτων ἐκατέρωθεν ἀξιώσεων τῆς συγκρούσεως μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυρῶν κρατῶν τοῦ Χαλδαϊκοῦ καὶ τοῦ τῆς Αἰγύπτου, ἦτο δεινὴ ἡ θέσις τοῦ βασιλέως Ἰωσία ἀπέναντι τῶν ἀντιμαχομένων κρατῶν. Ἄλλ' ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ θέσει ὁ Ἰωσίας ὁ ἀποκαταστήσας πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ καὶ Σαλωμῶν ἔκτασιν τοῦ Ἑβραϊκοῦ κράτους (ἐξαιρουμένης τῆς Δαμασκοῦ) καὶ ἰδίως τὸ ἐπὶ Σαμάρειαν κράτος διὰ τῆς ὑπὸ Βαβυλωνίων καὶ Μήδων καταλύσεως τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους, συνετάχθη μετὰ τοῦ Χαλδαϊκοῦ κράτους, μεθ' οὗ καὶ πρὸ τῆς καταλύσεως ἔτι τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους καὶ ὅτε ἔτι ἡ Βαβυλῶν ἦτο ἠνωμένη μετὰ τοῦ κράτους τούτου, ὁ πάππος αὐτοῦ Ἐζεκίας εἶχε συνάψει σχέσεις φιλικὰς (πρὸς τὴν Βαβυλωνίαν) δεχόμενος προσβείας τοῦ ἀποστάτου (ἐναντίον τῆς Ἀσσυρίας) βασιλέως τῆς Χαλδαίας Μερωδάχ Βαλαδάν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐξεργάγη ὁ πόλεμος μεταξὺ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαβυλωνίας. Ὁ Φαραὼ Νεχώ εἰσβαλὼν τότε εἰς τὴν Παλαιστίνην ὁραδαίως προὐχώρει εἰς τὴν μέσην καὶ βόρειον Συρίαν καὶ πρὸς τὸν Εὐφράτην. Βλέπων δὲ ὅτι ὁ Ἰωσίας παρεσκευάζετο νὰ κλεισθῇ αὐτῷ τὴν ὁδὸν ταύτην ἔστειλε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις λέγων, «Τὶ ἔμοι καὶ σοὶ ὁ βασιλεῦς Ἰούδα; οὐκ ἐπὶ σὲ ἦκον σήμερον πόλεμον ποιῆσαι καὶ ὁ Θεὸς εἶπε τοῦ κατασπεῦσαι με' πρόσχε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ μετ' ἐμοῦ μὴ καταφθίρῃ σε». (1) Ἄλλ' ὁ Ἰωσίας οὐ μόνον δὲν ἀπέσχε τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐκραταίωθη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ πολεμεῖν καὶ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τοὺς διὰ τοῦ Νεχώ (Νεχαῶ παρὰ τοῖς Ο') ἐξαγγελτομένους αὐτῷ λόγους τοῦ Θεοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πεδιάδα Ἰεζρέελ, δι' ἧς διέρχεται ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα ἀπὸ Σαμαρείας εἰς τὴν Γαλιλαίαν καὶ τὴν βόρειον Συρίαν. Ἐν τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ παρὰ τὴν περίφημον π. Μαγεδῶ (Μάγδολον τοῦ Ἡροδότου) ἐτόξευσαν οἱ Αἰγύπτιοι τοξόται τὸν Ἰωσίαν «καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς παισὶν αὐτοῦ» ἐξαγάγετέ με ὅτι ἐπόνεσα σφόδρα καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἄρματος καὶ ἀνεβίβασαν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄρμα τὸ δευτερεῖον, ὃ ἦν αὐτῷ καὶ ἦγαγον αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπέθανε (Παράλ. Β' 23—25). Κατὰ τὴν χρονολογικὴν τάξιν τὴν διδομένην ὑπὸ τῆς Π. Δ. ὁ Ἰωσίας ἀπέθανε τῷ 598 π. Χ., ἀλλ' ἡ χρονολογία αὕτη ἐλέγχεται πλημμελῆς καὶ ἀσύμφωνος πρὸς ἄλλας ἐξ ἄλλων πηγῶν εἰδήσεις. Διὰ τοῦτο κριτικοὶ τινες πρὸς διόρθωσιν τῆς πλημμελείας ταύτης μετέτρεψαν τὰ ὑπὸ τῆς Π. Δ. παραδιδόμενα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Μανασσῆ ἀπὸ 55 εἰς 45, ὅτε ὁ θάνατος τοῦ Ἰωσία ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 608, π. Χ. ὅτε ἀκριβῶς ὁ Νεχαῶ ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Συρίαν. Τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσίου ἐθρήνησεν ἅπασα ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἅπας ὁ λαὸς τοῦ Ἰούδα, καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἐποίησε θρήνον ἐπ' αὐτόν. Διάδοχος αὐτοῦ βασιλεὺς ἀνιῆσθεῖσθαι νῦν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάχαζ. Ἄλλ' ὁ τότε κύριος γενόμενος ἀπάσης τῆς Συρίας καὶ μέχρι Εὐφράτου προελάσας Φαραὼ Νεχαῶ τὸν μὲν Ἰωάχαζ μετὰ τρίμηνον βασιλείαν κα-

θεῖλε καὶ ἐπεμφεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἀπέθανεν οὗτος, βασιλεῖα δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατέστησε τὸν τοῦ Ἰωάχαζ ἀδελφὸν Ἐλιακίμ μετονομασθέντα Ἰωακίμ (ἡ διαφορὰ τῶν δύο ὀνομάτων ἐγκρατεῖται ἐν τούτῳ ὅτι τὸ μὲν Ἐλιακίμ εἶναι σύνθεσις ἐκ τοῦ Ἐλ (=θεὸς καθόλου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ παρ' ἄλλοις Σημιτικοῖς λαοῖς), τὸ δὲ Ἰωακίμ ἐκ τοῦ Ἰεχωβά, κατὰ συγκοπήν Ἰω. Φαίνεται ὅτι ἡ μετονομασία ἐγένετο χάριν ὀρθοδοξίας Ἰεχωβαϊκῆς, εἰ καὶ ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς καλοῦνται ὑπὸ τῆς Π. Δ. ἄσεβεις (πονηρὰ ποιήσαντες). Ἐπὶ τοῦ Ἰωακίμ ἦλθεν εἰς Παλαιστίνην ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ ὑπέβαλεν εἰς φόρον πληρωμὴν τὸν Ἰωακίμ. Ἡ ὑποτέλεια αὕτη διήρκεσεν ἔτη τρία μεθ' ὃ ὁ Ἰωακίμ παραθαρυνόμενος, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῆς Αἰγύπτου, ἀπέστη ἀπὸ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος. Ἀλλὰ τότε Χαλδαϊκὸς στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐνωθεὶς μετὰ πολλῶν ληστρικῶν σιφῶν ἐκ Συρίας, Μωαβιτῶν, Ἀμμωνιτῶν καὶ ἐκ τῶν ποικίλων λαῶν τῆς Σαμαρείας, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ κατάλοικα Ἰσραὴλ, φοβερῶς διέπραξαν ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς ἐκχέοντες αἷμα ἀφθονον τοῦ ἀθῶου λαοῦ ἐπὶ τούτου δὲ ἔλθων εἰς Ἱερουσαλὴμ αὐτὸς ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ δεσμεύσας τὸν Ἰωακίμ ἐν πέδαις χαλκαῖς ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον εἰς Βαβυλῶνα. (1) Ἀπήνεγκε δὲ εἰς Βαβυλῶνα καὶ μέρος τῶν σκευῶν τοῦ οἴκου Κυρίου καὶ ἔθρηνε αὐτὰ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Βήλου, ἐγένετο δὲ βασιλεὺς ὁ δεκαοκταετῆς υἱὸς τοῦ Ἰωακίμ Ἰωαχίν (Ἰεχονίας κατὰ τὰ Παραλειπόμενα Β', 36, 8)

(1) Τὸ τέλος τοῦ Ἰωακίμ ὡς καὶ τοῦ Ἰωαχίν δὲν παραδίδεται σαφῶς. Ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν (Κ. Δ. 6) λέγεται ἄλλως «Καὶ ἐκοιμήθη Ἰωακίμ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ ἐβασίλευσεν Ἰωαχίν υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ». Ἐν δὲ τοῖς Παραλειπομένοις τῶν βασιλειῶν Ἰούδα (Β Λζ') ἐνθ' ἐν ἐδ. 6 λέγεται ὅτι ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα, μικρὸν περαιτέρω (ἐδ. 8) λέγεται «Καὶ ἐκοιμήθη Ἰωακίμ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ καὶ ἐτάφη ἐν Γανοζόν». Ἄλλ' ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ Ἑβρ. κειμένῳ λείπει ὀλοσχερῶς τὸ περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς χωρίον, ὅπερ φαίνεται ὅτι προστέθη ὑπὸ τῶν Ο'. Ἄλλως τε Γανοζὸν πόλις εἶναι ἀγνωστος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, σημαίνει δὲ ἡ λ. ἐν τῇ Ἑβρ. *θησαυροφυλάκιον*. Τὸ ὄνομα ἐκ παραδρομῆς φαίνεται παρεσφρησάν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ὡς πολλαχοῦ τῆς μεταφράσεως ταύτης συμβαίνει. Περὶ δὲ τοῦ Ἰωαχίν ἡ Ἰεχονίου λέγεται ἐν Βασιλειῶν βιβλίῳ (Δ. ΚΕ. 27 κέξ.) «Καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἐβδόμῳ ἔτει τῆς μετοικεσίας τοῦ Ἰωαχίν (560 π. Χ.) βασιλέως Ἰούδα ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ μηνί, ἐβδόμῳ καὶ εἴκαδε τοῦ μηνὸς ὕψωσεν Εὐὴλ Μερωδάχ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν Ἰωαχίν βασιλέως Ἰούδα καὶ ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐξ οἴκου φυλακῆς αὐτοῦ καὶ ἐλάλησε μετ' αὐτοῦ ἀγαθὰ καὶ ἔδωκε τὸν θρόνον αὐτοῦ ὑπεράνω τῶν βασιλέων ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ ἠλοίασε τὰ ἱμάτια τῆς φυλακῆς αὐτοῦ καὶ ἤσθιεν ἄρτον διὰ παντὸς ἐνώπιον αὐτοῦ». Ἐντεῦθεν μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἰεχονίας ἐπὶ τῆς βασιλείας Εὐὴλ Μερωδάχ (563—561 π. Χ.) υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β' ἢ ἐπὶ τοῦ μετὰ τούτου βασιλευσαντος Νηργλισάρου (560—556 π. Χ.) μετὰ τριάνοντα ἐπτὰ ἐτῶν φυλακῆν ἐν Βαβυλῶνι ἔτυχε χάριτος βασιλικῆς, ἐξῆλθε τῆς φυλακῆς καὶ ἔτυχε μεγάλων τιμῶν, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἐγκατέστη ἐν Βαβυλῶνι (ἴδ. καὶ Β' τόμ. σ. 656). Περὶ ὧν τυχῶν τοῦ βασιλέως Σεδεκίου μετὰ τὴν εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγωγὴν οὐδὲν εἶναι γνωστὸν. Φαίνεται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐκτυφλωθεὶς βασιλεὺς ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐν Βαβυλῶνι.

(1) Ἐν τῇ Π. Δ. αὐτὸς ὁ Αἰγύπτιος βασιλεὺς φαίνεται ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ Ὁυτος Θεοῦ καὶ ἐκτελῶν τὴν τούτου θέλησιν.

Βασιλεύοντος τοῦ Ἰωακείν ἢ Ἰερονίου τετάρτῳ μηνὶ τῆς τούτου βασιλείας ὁ Ναβουχοδονόσορ, οὗ ἄνευ συναινέσεως φαίνεται ὅτι ἀνερορήθη ὁ Ἰερονίας, ἐπεμψεν αὐτῆς στρατὸν Βαβυλωνιακὸν ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅστις ἐπολιορκήσῃ τὴν πόλιν, διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας ἐφάνη καὶ αὐτὸς ὁ Ναβουχοδονόσορ πρὸ τῆς πόλεως. Τότε ὁ Ἰερονίας ἐξῆλθεν εἰς προσκύνῃσιν τοῦ Βαβυλωνίου βασιλέως μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν παίδων, καὶ τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν εὐνοῦχων αὐτοῦ καὶ συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσωρος μεθ' ἀπάσης τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ ταύτης καὶ ἀπήχθη αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα μετὰ νέων λαφύρων ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου («μετὰ τῶν σκευῶν τῶν ἐπιθυμητῶν οἴκου Κυρίου») καὶ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως αὐτοῦ. Ἡχμαλωτίσθησαν δὲ τότε καὶ μετακίσθησαν εἰς Βαβυλῶνα πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ δυνατοὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἑπτὰ χιλιάδες πολεμιστῶν, καὶ χίλιοι ξυλοργοὶ καὶ σιδηροργοὶ καὶ πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα. Μόνον δὲ ὀλίγοι πένητες ἔμειναν ἐν τῇ πόλει. Βασιλέα τῆς Ἰουδαίας κατέστησε νῦν ὁ Ναβουχοδονόσορ τὸν υἱὸν ἢ ἀδελφὸν τοῦ Ἰερονίου Μεθθανίαν, ὃν μετωνόμασε Σεδεκίαν. Οὗτος ἐβασίλευσεν ἔτη ἔνδεκα ἄλλα κατὰ τὸ ἔννατον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦλθεν ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπολιορκήσῃ ταύτην στενῶς καὶ ἰσχυρῶς οἰκοδομήσας περίτειχος κύκλῳ αὐτῆς. Δύο ἔτη ἀντείχεν ἡ πόλις εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην ὅτε δὲ ἐξέλιπον ἐντελῶς αἱ τροφαὶ καὶ ἐλιμοκτονεῖτο ἡ πόλις, δὲν παρεδόθησαν οἱ πολιορκούμενοι, ἀλλὰ διὰ τινος πύλης ἐξελθόντες νυκτὸς κρυφῶς ἐτρέποντο εἰς φυγὴν. Ἄλλ' οἱ Χαλδαῖοι στρατιῶται νοήσαντες τὴν φυγὴν δραμόντες συνέλαβον τοὺς φυγόντας, ἐν οἷς καὶ τὸν Σεδεκίαν, ὃν καὶ ἤγαγον εἰς τὸν ἐν Δαβλαθᾶ τῆς Ἰουδαίας στρατοπεδεύοντα Ναβουχοδονόσορα. Τότε ἀπηγγέλθη κατηγορία ἐναντίον τοῦ αἰχμαλωτισθέντος βασιλέως καὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ Βαβυλωνίου βασιλέως ἐσφάγησαν οἱ υἱοὶ τοῦ Σεδεκίου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ὁ δὲ Σεδεκίας ἐξευφλώθη καὶ δέσμιος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Μετ' ὀλίγον ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ ὁ ἀρχισωματοφύλαξ (κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Π. Δ.) ἢ ὁ ἀρχιμάγειρος (κατὰ τοὺς Ο'.) τοῦ Ναβουχοδονόσωρος Ναβουζαρδάν, καὶ ἀποτελείωσε κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐμπρήσας τὸν οἶκον Κυρίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως καὶ πάντας τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ. (1) Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἔτη 596 π. Χ. (ὅτε ἠχμαλωτίσθη ὁ Ἰερονίας) καὶ 585 π. Χ. (ὅτε ἠχμαλωτίσθη ὁ Σεδεκίας, καθ' ὃ ἔτος μετετέτα τὸ Ναβουχοδονόσορος συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῶν Μήδων Κυαξέρου Α' καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Λυδῶν Ἀλυάττου

(1) Βασιλειῶν Δ. ΚΕ 8—9 κέξ. «Καὶ ἦλθε Ναβουζαρδάν ἐστὼς ἐνώπιον βασιλέως Βαβυλῶνος εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐνέπρησε τὸν οἶκον Κυρίου καὶ τὸν οἶκον τοῦ βασιλέως καὶ πάντας τοὺς οἴκους Ἱερουσαλήμ καὶ πάντα οἶκον ἐνέπρησεν ἐν πυρὶ. Καὶ τὸ τεῖχος Ἱερουσαλήμ κύκλῳ κατέλυσαν. Καὶ τὸ περισσὸν τοῦ λαοῦ τὸ καταλειφθὲν ἐν τῇ πόλει καὶ τοὺς ἐμπεπτωκότας, οἱ ἐνέπεσον πρὸς τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ σηρίγματος μετήρην ὁ Ναβουζαρδάν». Ἰδ. καὶ Παραλειπομ. Β' 36 ἰδ. 17 κέξ. «Καὶ ἀπέκτεινεν (ὁ Χαλδαῖος) τοὺς νεανίσκους αὐτῶν ἐν ὁμοφαιᾷ ἐν οἴκῳ ἁγιάσματος αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ οὐκ ἐφείσατο Σεδεκίον καὶ τὰς παρθένους αὐτῶν οὐκ ἠλέησε καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτῶν ἀπήγαγεν ὡς καὶ πάντα τὰ σκευὴ οἴκου τοῦ Θεοῦ τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρά, καὶ τοὺς θησαυροὺς οἴκου Κυρίου καὶ πάντας τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλέως καὶ μεγιστάνων πάντα εἰσήνεγκεν εἰς Βαβυλῶνα. Καὶ ἐνέπρησε τὸν οἶκον Κυρίου, καὶ κατέσκαψε τὸ τεῖχος Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰ βάσεις αὐτῆς ἐνέπρησεν ἐν πυρὶ, καὶ πᾶν σκεῦος ὄρατον εἰς ἀφανισμόν. Καὶ ἀπώκισε τοὺς καταλοίπους εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἦσαν αὐτῶν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ εἰς δούλους ἕως βασιλείας Μήδων».

Ὁ μέγας προφήτης Ἰεζεκιὴλ ἦν ἐκ τῶν ἀπαχθέντων εἰς Βαβυλῶνα (κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰερονίου) ἐνῶ ὁ ἕτερος μέγας προφήτης τῶν χρόνων τούτων, ὁ Ἰερεμίας ὁ τοῦ ἱερέως Χελκίου υἱός, οὐ ἐφείσθησαν οἱ Βαβυλώνιοι, κατέφυγε μετ' ἄλλων Ἑβραίων εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐνταῦθα, ὡς φαίνεται, ἐγκατεβίωσε. Παραδίδεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Δανιὴλ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας ἀπαχθεὶς εἰς Βαβυλῶνα ἀπέλαυσεν εὐθὺς ἐνταῦθα τιμῶν καὶ ἀξιωματίων. Ἄλλὰ τὰ περὶ Δανιὴλ διευκρινισθήσονται ἐν ἄλλῳ μέρει τῆς ἱστορίας ταύτης.

Ἡ καθόλου ἱστορικὴ καὶ ἠθικὴ σημασία τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας. Ἡ Μεσογειακὴ ἰδέα. Διὰ τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας καταλυθεῖσθαι τῆς Ἑβραϊκῆς βασιλείας τῆς ἰδρυθεῖσθαι πρὸ πεντακοσίων περίπου ἐτῶν διὰ τοῦ Σαουλ καὶ ἀξιεθεῖσθαι καὶ κραταιωθεῖσθαι ἐπὶ τῶν βασιλέων Δαυὶδ καὶ Σαλωμών, ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν διαμερισθεῖσθαι εἰς δύο κράτη, ὃν τὸ ἐν, τὸ τοῦ Ἰσραὴλ τῶν δέκα φυλῶν διακόσια ἔτη πρὸ τοῦ ἑτέρου, τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα ἢ Ἰουδαϊκοῦ, κατελύθη ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων (720 π.Χ.), ἐκλείσθη μία περίοδος μεγάλῃ τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας, ἡ περίοδος τῆς μοναρχικῆς πολιτείας ἢ τῶν Βασιλειῶν. Ἄλλ' οὔτε διὰ τῆς τοῦ ἐνός οὔτε διὰ τῆς τοῦ ἑτέρου κρατοῦς καταλύσεως κατελύθη τὸ Ἑβραϊκὸν ἔθνος οὐδαμῶς δὲ ἔληξεν ἡ Ἑβραϊκὴ ἱστορία ἢ ἱστορία τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἐννοίαν τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἡ βασιλεία δὲν παρήγαγε τὸ ἔθνος τὸ Ἑβραϊκόν, ἀλλ' ἦτο μία τῶν πολλῶν ἐκφάνσεων τῆς ἰδιοφυοῦς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τούτου, οὐτινος ἡ ὁμῆ καὶ ἀλήθεια πρὸς τὸ ζῆν καὶ βιοῦν ἱστορικῶς ἐφάνη νῦν ἰσχυροτέρα ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἀκριβῶς διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἀπορροῦσης ἐκ τῆς ὅλης ἱστορικῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, ἧς τὸ κυριώτατον στοιχεῖον ἦν ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ συνείδησις καὶ ἡ ἐπὶ τὸν ἰδιαιτέρον θεὸν τῆς φυλῆς πίστις ἢ ἐνισχυθεῖσα καὶ ἐπιρρωσθεῖσα ἀκριβῶς ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ καὶ διὰ τῆς αἰχμαλωσίας. Οὐδέτερον τῶν εἰρημένων δύο Ἑβραϊκῶν κρατῶν, τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Σαμαρείας ἀνεβίωσε αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ κρατερόν. Τὸ ἐν τοῖς ἑλληνοιστικοῖς χρόνοις ἐπὶ τῶν Διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνιδρυθὲν καὶ ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας διαρκέσαν ὑπὸ Ἀσσυρίων καὶ ὑπὸ Ἰδουμαίων βασιλεῖς Ἰουδαϊκὸν κράτος ἦκιστα ἐξεπροσώπει παρὰ τῇ μεγάλῃ μερίδι τοῦ Ἑβρ. λαοῦ τὴν γνησίαν Ἑβρ. βασιλείαν. Αὕτη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ μετέστη ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ βίου τῆς πολιτείας εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν χῶρον θρησκευτικοῦ ἅμα καὶ ἐθνικοῦ βίου. Ἦδη οἱ μεγάλοι προφῆται καὶ μάλιστα ὁ Ἡσαΐας ὁ πρεσβύτερος προεφήτευον τὴν μέλλουσαν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλησομένου Μεσσία ἤτοι Χριστοῦ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ χειρισμένου, τοῦ ἐκλεκτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἀπόλυτος πίστις εἰς τὸν ὄντα Θεὸν Κύριον Σαβαώθ, ἤτοι Κύριον τῶν δυνάμεων, ἢ Κύριον τῶν (οὐρανίων) στρατιῶν, καὶ τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐκυσίειε τοῦ πνεύματος τῶν προφητῶν, ὥστε οὗτοι οὐδὲν δεινὸν καὶ ἀνήκουστον ἔβλεπον ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐναντίον τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ πραττομένοις, ἀπερ' ἐθεώρουν γινόμενα βουλήσει τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἀμαρτάνοντος λαοῦ. Οὔτε ἡ κατάλυσις τῶν Ἑβραϊκῶν κρατῶν οὔτε ἡ ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ αὐτῆς ἐθεωρεῖτο καταστροφή ὀριστικὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τιμωρία παροδική, ἵνα μετανοήσῃ ὁ λαὸς οὗτος καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν μόνον αἰώνιον βασιλέα καὶ Κύριον αὐτοῦ, τὸν παντοκράτορα Θεόν, καὶ ἐν μέσῳ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας οἱ μεγάλοι προφῆται προεφήτευον ἡμέρας μεγαλείου καὶ δόξης διὰ τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὸν

οἶκον Δαυὶδ, ἐξ οὗ ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας. Καὶ ἐφώνει οὕτως ὁ μεγαλοφωνότατος θεηγόρος Ἡσαΐας, ὁ τῷ βασιλεῖ Ἐζεκία (700 π. Χ.) σύγχρονος Ἡσαΐας ὁ πρεσβύτερος (κεφ. Θ' 6 κέξ.) «Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ» καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θανμαστός σύμβουλος, ἰσχυρὸς ἐξουσιαστὴς ἀρχὸν εἰρήνης πατῆρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον ἐπὶ τὸν θρόνον Δαυὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτὴν καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα». Τὸ μετὰ τῆς ιδέας τοῦ Μεσσία συνδεόμενον μέλλον μεγαλεῖον τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφοντος Ἰσραὴλ ἐξαγγέλλει ὁ μέγας προφήτης λέγων (B 3 κέξ.) «Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ καὶ κρινεῖ ἀναμέσου τῶν ἐθνῶν καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολύν». (καὶ Δ 2 κέξ.) «Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ». Διὰ τὴν βουλῇ τοῦ Κυρίου Σαβαὼθ ἐπελθούσαν ἀποτυχίαν τῆς ἐναντίον τῆς Ἱερουσαλὴμ προσβολῆς τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως Σναχειρίμ ὁ αὐτὸς μέγας προφήτης ἔψαλλε (H 9 κέξ.) τόνδε τὸν ἐπινίκιον παιᾶνα ὡς παιᾶνα προαγγέλλοντα καὶ τὴν ιδέαν τὴν Μεσσιανικὴν: «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς· γινώτε ἔθνη καὶ ἠττάσθε· ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτων τῆς γῆς· ἰσχυρότερες ἠττάσθε· ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε· καὶ ἦν ἂν βουλευθήσεσθε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος, καὶ τὸν λόγον, ὃν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμεῖν ἔν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε οὐδ' οὐ μὴ ταραχθῆτε· τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων αὐτὸν ἀγιάσατε καὶ αὐτὸς ἔσται ὑμῖν φόβος». Ὁ μεγαλοφωνότατος προφήτης λέγει καὶ τάδε τὰ ἔξαισια περὶ τοῦ μέλλοντος Μεσσία τοῦ ἐξελευσομένου ἐκ τοῦ οἴκου Δαυὶδ (IA κέξ.) «Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ καὶ ἄνθος ἀναβιώσεται καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας θεοῦ, πνεῦμα συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ἐν δικαιοσύνῃ ταπεινῇ κρίσειν, καὶ ἐλέγξει ἐν εὐθύτητι τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία εἰλημμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ· Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχὴν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσι (καὶ IB 1 κέξ.) «Καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου καὶ ἠλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ Θεός μου σωτήρ μου, πεποιθὼς ἔσομαι ἐν αὐτῷ· καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος. Καὶ ἀντήσητε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου, καὶ ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ὕμνεῖτε τὸν Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ· μιμηθήσεσθε ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν· ἀναγγείλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἀγαλλιᾶσθε καὶ εὐφραίνεσθε οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ σου». Ταῦτα ἔλεγεν ὁ μέγας προφήτης ὅτε ἡ Ἱερουσαλὴμ κινδυνεύουσα νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἀσσυρίων ἐσώθη, ὡς ἐπιστεῦθη, διὰ χειρὸς τοῦ ὄντος Θεοῦ. Ἀλλ' ὁ προφήτης οὗτος ὁ τοσοῦτο περιφρονῶν τὸν ἐκ τῶν Ἀσσυρίων κίνδυνον ἀπεδοκίμαζεν ἐν ταυτῷ καὶ πᾶσαν μετ' ἄλλου τινὸς λαοῦ ἰδίως μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐναντίον τῆς Ἀσσυρίας σύστασιν καὶ τῆς τε Αἰγύπτου καὶ πάντων τῶν λαῶν τῆς Συρίας προ-

έβλεπε τὴν καταστροφὴν, ὡς καὶ τὴν τῆς Δαμασκοῦ, καὶ Τύρου καὶ πάσης χώρας, τοὺς Ἀσσυρίους δὲ ἐθεώρει ἀπλῶς ὡς ὄργανα τῆς τῷ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ παιδεύοντος καὶ ἰωμένου Θεοῦ ἐπιβαλλομένης τιμωρίας.

Καθ' ὃν τρόπον κρινεῖ καὶ λαλεῖ ὁ Ἡσαΐας ὁ πρεσβύτερος περὶ Ἀσσυρίων, οὕτω κρινεῖ καὶ λαλεῖ ὁ προφήτης Ἱερεμία· περὶ Βαβυλωνίων, οὗς παρίστην εὐδοκίᾳ Θεοῦ μέλλοντας νὰ καταστρέψωσι τὴν Ἱερουσαλὴμ (Ἰδ. Ἱερεμία κεφ. ΚΑ' 7 κέξ.). «Οὕτω λέγει Κύριος· δώσω τὸν Σεδεκίαν βασιλεῖα Ἰούδα καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ τὸν λαὸν τὸν καταληφθέντα ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ ἀπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς μαχαίρας ἐν χειρὶ Ναβουχοδονόσωρ βασιλέως Βαβυλώνης, καὶ ἐν χειρὶ ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ ἐν χειρὶ τῶν ζητούντων τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ κατακόψουσιν αὐτοὺς ἐν στόματι μαχαίρας· οὐ φείσομαι ἐπ' αὐτοῖς καὶ οὐ μὴ οἰκτιρήσω αὐτούς. Καὶ πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον ἔρεῖς: Τάδε λέγει Κύριος: Ἰδοὺ ἐγὼ δέδοκα πρὸ προσώπου ὑμῶν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου. Ὁ καθήμενος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀποθανεῖται ἐν μαχαίρᾳ καὶ ἐν λιμῷ θανάτῳ· καὶ ὁ ἐκπορευόμενος πρὸς τοὺς Χαλδαίους τοὺς συγγλείοντας ὑμᾶς ζήσεται· εἰς χεῖρας βασιλέως Βαβυλώνης παραδοθήσεται καὶ κατακαύσει αὐτὴν ἐν πυρὶ». Μέγα πρόσωπον παρέστησε τότε ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις ὁ ἐν μέσῳ τούτων εὐρισκόμενος προφήτης Ἱεζεκιὴλ κηρύντων καὶ ἐμπειδῶν ἰσχυρῶς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τὴν πρὸς τὸ κράτος τοῦ ὄντος Θεοῦ καὶ τοὺς νόμους τοὺς Μωσαϊκοὺς πίστιν καὶ τὰς περιπετείας τῆς αἰχμαλωσίας ὡς ἔργον οἰκονομίας τοῦ Ἀδωναΐ Σαβαὼθ (Κυρίου Σαβαὼθ) ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ἠθικὸν καθαρισμὸν τούτου ἐπελθούσης καὶ τὴν μέλλουσαν δόξαν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐν ὁράμασι παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Βαβυλωνίας Χαβὸρ βλέπων καὶ ἐξαγγέλλων ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων καὶ προκρίτων τοῦ αἰχμαλώτου λαοῦ. (Ἰδ. κεφ. ΜΓ' 2 κέξ.) «Καὶ ἰδοὺ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἡ γῆ ἐξέλαμπεν ὡς φέγγος ἀπὸ τῆς δόξης Κυρίου κυκλόθεν. Καὶ ἀνέλαβέ με πνεῦμα καὶ ἀπήγαγέ με εἰς τὴν αὐλὴν (τοῦ οἴκου Κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ) καὶ ἰδοὺ πλήρης δόξης Κυρίου ὁ οἶκος. Καὶ ἔστην καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τοῦ οἴκου λαλοῦντος πρὸς με καὶ ἀνῆρ εἰστήκει ἐχόμενός μου καὶ εἶπε πρὸς με· εἰώρακας υἱὲ ἀνθρώπου τὸν τόπον, τὸν θρόνον μου καὶ τὸν τόπον τοῦ ἵχνους τῶν ποδῶν μου; ἐν οἷς κατασκηνώσει τὸ ὄνομά μου ἐν μέσῳ τοῦ οἴκου Ἰσραὴλ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ οὐ μὴ βεβηλώσουσιν οὐκέτι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον αὐτοῖ καὶ οἱ ἡγούμενοι αὐτοῦ». — Περαιτέρω ὁ Κύριος Σαβαὼθ παρίσταται ἐν τῷ ὁράματι τοῦ προφήτου διατάσσων τὰ τοῦ ἀνεργηθησομένου ἐν τῇ νέᾳ Ἱερουσαλὴμ ναοῦ καὶ τὰ τῶν ἐν τούτῳ τελεσθησομένων θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων. Οὕτως ἡ Βαβυλωνία καὶ ἡ Βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία ἐχρησίμευον τῷ Ἰουδαϊκῷ λαῷ ὡς καθαρτήριο πῦρ καὶ ὡς σχολὴ δοκιμασιῶν καὶ ἐπιστροφῆς πρὸς τὸν Κύριον καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν νόμον αὐτοῦ καὶ ὡς τόπος ἀναμονῆς τοῦ Χριστοῦ ἢ Μεσσία τοῦ ἀποσταλησομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῶν προφητικῶν δὲ θεσπεσιῶν ἐπαγγελιῶν οὐ μόνον τὸ κράτος τοῦ νόμου τοῦ Μωσαϊκοῦ ἠμπεδώθη καὶ ἐκραταιώθη καὶ μετὰ τούτου ἡ εἰς τὸν Κύριον τῶν Δυνάμεων, τὸν τοῦ νόμου δοτήρα, ἀπόλυτος πίστις καὶ ἀφοσίωσις, ἀλλὰ καὶ ἡ στερεὰ πίστις καὶ ἐλπίς περὶ τῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολυτρώσεως καὶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπιστροφῆς καὶ ἀναμονῆς τοῦ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ Μεσσία. Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὰς προφητείας ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῆ Βαβυλωνιακῇ ἠδύηθη καὶ συνεπληρώθη ἡ τὴν λυρικὴν ποιήσιν πᾶσαν ἀποτελοῦσα συλλογὴ τῶν ψαλμῶν ἥτοι λυρικῶν ποιη-

μάτων θρησκευτικῶν, ὧν τὰ ἀρχαιότερα ἀποδίδονται εἰς τὸν Δαυὶδ αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Σαλωμών, τὰ δὲ πλείστα, ἰδίως τὰ Μεσσιανικά, ἐποικήθησαν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ. Ἐν τοῖς Μεσσιανικοῖς ψαλμοῖς ὑψοῦται καὶ ἐκλάμπει θαυματοσίως ἡ ἰδέα ἡ Μεσσιανική, ἡ ἰδέα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου τοῦ μέλλοντος ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ κράτος τοῦ Δαυὶδ καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ κέντρον τοῦ κόσμου καὶ προσκνητήριον τῶν λαῶν. Ὁ Μεσσίας ἢ Χριστὸς καλεῖται ἐν τοῖς ψαλμοῖς τούτοις «υἱὸς τοῦ Κυρίου» (Ἰδ. ψαλμ. Β' 1 κέξ. «Ἴνα τί ἐφρούραξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Πρόσστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ κατεστάθην (λέγει ὁ Μεσ.) βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγελῶν τὸ πρόσταγμα Κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς ἐμε: Υἱὸς μου εἶ σύ· γὼ σήμερον γεγέννηκά σε· αἴτησον παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατίσχυσίν σου τὰ πέπρατα τῆς γῆς· ποιμανεῖς αὐτούς· ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ καὶ ὡς σκευὸς κεραμέως συντρίψας αὐτούς». Ἰδ. καὶ ψαλμ. ΠΗ. 21 «Ἐψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου· εὗρον Δαυὶδ τὸν δούλόν μου ἐν ελαίῳ ἀγίῳ μοι ἔχρισα αὐτόν» (1) καὶ ψαλμ. ΡΘ'. 1 κέξ. «Εἶπεν ὁ Κύριος (ὁ Θεὸς) τῷ Κυρίῳ μου (τῷ Χριστῷ). Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου». καὶ ψαλμ. ΡΛΑ 8 κέξ. «Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματος σου· οἱ ἱερεῖς σου ἐνδύσονται δικαιοσύνην, καὶ οἱ ὄσιοι σου (ἀγαλλιάσει) ἀγαλλιάσονται. Ἐνεκεν Δαυὶδ τοῦ δούλου σου, μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. Ὡμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρόνον σου. Ἐὰν φυλάξωνται υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ μαρτύριά μου ταῦτα, ἃ διδάξω αὐτούς, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν καθιόδονται ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Ὅτι (ἐκεῖ) ἐξελέξατο Κύριος τὴν Σιών, ἠρετίσατο αὐτήν εἰς κατοικίαν ἑαυτοῦ· αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος, ὧδε κατοικήσω, ὅτε ἠρετισάμην αὐτήν· τὴν θύραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω, τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτον· τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν, καὶ οἱ ὄσιοι αὐτῆς ἀγαλλιάσει ἀγαλλιάσονται. Ἐκεῖ ἔξανατελῶ κέρας τῷ Δαυὶδ, ἠτοίμασα τῷ Χριστῷ μου λύχνον· τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχύνην, ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἔξανθήσει τὸ ἅγισμά μου».

Μετὰ τῆς ἰδέας δὲ τῆς Μεσσιανικῆς καὶ τοῦ μέλλοντος μεγαλείου τῆς Ἱερουσαλήμ, συνεδέετο καὶ θερμότατος πόθος ἔθνικὸς ἅμα καὶ θρησκευτικὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξ ἧς ἐξώσθησαν οἱ ἐν Βαβυλῶνι Ἰουδαῖοι καὶ πρὸς ἡν μετὰ πόθου ἱεροῦ καὶ ἁγίου ἠτένιζον νοερώς ἐκ τοῦ τόπου τῆς αἰχμαλωσίας. Τὸν πόθον τοῦτον ἐν ὑψίστῳ τόνῳ λυρικῷ βλέπομεν ἐκδηλούμενον ἐν τῷ ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν ψαλμῶν φερομένῳ 136ῳ ψαλμῷ, ὅστις καὶ σήμερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ψάλλεται κατανυκτικῶς ἀναφερόμενος ἠθικῶς εἰς τὴν κατὰ τὸ ἱερὸν Ἐὐαγγέλιον καὶ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν νοουμένην ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ἡ ᾠδὴ αὕτη ἡ πένθιμος ἔχει ὧδε:

«Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν, ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών· ἐπὶ ταῖς ἱτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς (ἐκεῖ) ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύοντες λόγους ᾠδῶν, καὶ

(1) Ἐν τῷ Μεσσιανικῷ τούτῳ ψαλμῷ Δαυὶδ ἐκπροσωπεῖ ἠθικῶς τὸν μέλλοντα βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ.

οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ᾠδῶν Σιών. Πῶς ἔσομεν, τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖν ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖν ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυνγι μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ, ἐὰν μὴ προαντάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου. Μνήσθητι Κύριε τῶν υἱῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως οὗ ὁ θεμέλιος ἐν αὐτῇ. Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος, Μακάριος ὅς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· μακάριος ὅς κρατήσῃ καὶ ἔδαφιέι τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.»

Ἐν τοῖς εἰς τὴν Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν ἀπαχθεῖσι προφήταις ἀναφέρεται καὶ ὁ προφήτης Δανιήλ, περὶ οὗ παραδίδεται ὅτι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰχμαλωσίας ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Βαβυλωνίου βασιλέως καὶ προήχθη εἰς ἀξιώματα. Ἀλλὰ πάντα ὅσα γινώσκουμεν περὶ Δανιήλ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ Βαβυλωνιακῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελεσάντων τριῶν παίδων, γινώσκουμεν αὐτὰ ἐκ βιβλίου ἀποδιδόμενου τῷ Δανιήλ αὐτῷ καὶ τασσομένου μὲν ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐν τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις τῆς Π. Δ., ἀλλ' ὑπὸ πάντων τῶν νῦν μεγάλων κριτικῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Π. Δ. θεωρουμένου ὡς ἀνήκοντος εἰς χρόνους πολλῶ μεταγενεστέρους, τοὺς χρόνους τοὺς Ἑλληνιστικοὺς καὶ δὴ εἰς τὸν β' π. Χ. αἰῶνα. Ὅτι δὲ ἐκτὸς τοῦ λεγομένου βιβλίου Δαυὶδ γνωρίζομεν περὶ τούτου ἐκ τῆς Π. Δ. εἶναι χωρίον τι τοῦ Ἰεζεκιήλ (Κεφ. 14 ἐδ. 14), ἐν ᾧ ὡς ἀνὴρ δίκαιος παραβάλλεται πρὸς τὴν Νῶε καὶ τὸν Ἰώβ. («Καὶ ἐὰν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες. Νῶε καὶ Δανιήλ καὶ Ἰώβ, οὗτοι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται, λέγει ὁ Ἄδωναὶ Κύριος») καὶ οὐδὲν πλέον. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν τῷ λεγομένῳ βιβλίῳ Δανιήλ ἀξια μνείας εἶναι ἡ ἐν καμίνῳ πυρός, ὅπου ἐβλήθησαν οἱ τρεῖς παῖδες, πρὸς τὸν Θεὸν ἐπικλήσεις τοῦ ἐκ τῶν τριῶν παίδων (1) Ἀζαρίου (ἢ Σεδραχ ὅπως ἐκκλήθη ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος Χαλδαῖστῆ), ἧς τὰ κυριώτατα ἔχουσιν ὧδε: «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὅτι δίκαιος εἶ ἐπὶ πᾶσιν, ἃ ἐποίησας ἡμῖν καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλήμ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· ὅτι ἡμάρτομεν καὶ ἠνομήσαμεν ἀποστάντες ἀπὸ σοῦ. ἐν ἀληθινῇ κρίσει ἐποίησας καὶ παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν ἀνόμων. Ὅτι, δέσποτα, ἐσμικρύνθημεν παρὰ πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἐσμὲν ταπεινοὶ ἐν πάσῃ τῇ γῆ σήμερον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἄρχων καὶ προφήτης καὶ ἠγούμενος· οὐδὲ ὀλοκαύτωσις οὐδὲ θυσία οὐδὲ τόπος τοῦ καρπῶσαι ἐνώπιόν σου καὶ εὐρεῖν ἔλεος· ἀλλ' ἐν ψυχῇ συντετριμμένῃ καὶ πνεύματι ταπεινώσεως προσδεχθείμεν. Καὶ νῦν ἐξακολουθοῦμεν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ φοβούμεθά σε. μὴ καταίσχυνης, ἡμᾶς, ἀλλὰ ποίησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεου σου. καὶ δὸς δόξαν τῷ ὀνόματί σου, Κύριε». (2)

(1) Ἴδε τὸ εἰς τὸν Δανιήλ ἀποδιδόμενον βιβλίον, ἐν ᾧ πλὴν τῶν ὑπὸ ἱστορικὴν μορφήν ἀφηγήσεων, μακρὸς γίνεται λόγος περὶ ὁράσεων τοῦ προφήτου τούτου, ἐν γλῶσση συμβολικῇ περὶ τοῦ Μεσοῦ, ὅστις καλεῖται ἐν τῷ βιβλίῳ Δανιήλ «ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν» (οὐδὲν ὀνόματος γίνεται χρῆσις καὶ ἐν ταῖς ὑμνηδίαις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας).

(2) Προκειμένου περὶ τῆς Μεσσιανικῆς γραμματείας τῶν χρόνων τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα καὶ τοῦ βιβλίου τῆς Π. Δ. τοῦ ἐπιγραφόμενου «Σοφία Σολομώντος». Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὑπάρχον μόνον ἐν τῷ ἑλληνικῷ

Τοιαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ κατάστασις τῶν Ἰουδαίων ἐν Βαβυλωνίᾳ, κατάστασις ἠθικῆς κατανύξεως, μετανόιας καὶ ἐπιστροφῆς εἰς τὸν πατέρα θεόν, πλήρης ζωῆς καὶ ζέσεως ἱερᾶς καὶ πόθου διακαοῦς ἱεροῦ τῆς Ἱερουσαλήμ καθ' ὃν χρόνον ἡ ὀρμητικὴ φορὰ καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἀνατρέψασα ὅλως ἀπροσδοκίτως κράτη καὶ δυναστείας διὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῆς Περσίας Κύρου τοῦ Μεγάλου ἐπηγγέλλετο εἰς ἔθνη καὶ λαοὺς ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος βίον. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων τροπὴ καὶ μεταβολὴ ἐποίησαν ἕξαρσιν ἠθικὴν μεγίστην πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐν Βαβυλωνίᾳ Ἰουδαίους τοὺς ἐν πίστει ἱερᾷ καὶ θερμοτάτῃ προσδοκῶντας τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ παρὰ θεοῦ διὰ τῆς ἀποστολῆς Μεσσίου· τοιοῦτος δὲ Μεσσίας ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτῶν αὐτὸς ὁ Κύριος. Τότε δὲ ἐνεφανίσθη ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ ὡς ἑρμηνεύς τῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων αὐτοῦ καθὰ ἱστορήσαμεν ἤδη (τομ. Β. 667 κέξ) ὁ μέγας προφήτης Ἰσαΐας ὁ δευτέρος ἢ μέγας Ἀνόνημος ὁ χαιρετίσας ἰδίως τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Κυρίου ὡς ἐκπροσωποῦντος τὴν ἀπ' ἀνατολῶν ἐξεγεροῦσαν δικαιοσύνην, ἣν ἐξήγειρεν αὐτὸς ὁ Κύριος τῶν Δυνάμεων, ὁ καλῶν τὸν Κύρον «Χριστὸν» αὐτοῦ, οὗ ἐκράτησε τῆς δεξιᾶς, ὁ πορευόμενος ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαρρηγνύων, διανοίγων ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθησομένας, καὶ ὄρη ὀμαλιῶν, θύρας χαλκᾶς συντριβῶν καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλῶν καὶ δώσων (τῷ Κύρῳ) θησαυροὺς, σκοτεινοὺς ἀποκρῦφους ἀοράτους, ἵνα γνῶ αὐτὸς ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι ὁ καλῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εἶδομεν ἤδη (σ. 670—671 Β' τομ.) πόσον ζωηρῶς καὶ φοβερῶς ὁ μέγας Ἀνόνημος ἐν Βαβυλῶνι καὶ ὁ Ἰσραηλῆς ἐν Αἰγύπτῳ παρεστήσαν καὶ τίσι χρώμασι περιέγραψαν τὴν πτώσιν τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς λατρείας τοῦ Βήλου. Πάντως ὁ Κύρος ὡς Πέρσης βασιλεὺς μόνον ὑπὸ ἔννοιαν ἠθικὴν γενικωτάτην ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ Ἰσραηλῆς βασιλεὺς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ὡς λυτρώσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας καὶ ἐπιτρέψας εἰς αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πα-

κειμένην τῶν Ὁ' μὴ ὑπάρχον δέ, μηδ' ἀναφερόμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ εἶναι ἀκριφῶς Μεσσιανικὸν καὶ ποιεῖται λόγον περὶ Μεσσίου κατὰ ἔννοιαν ἠθικὴν λίαν παρεμφερῆ πρὸς τὴν χριστιανικὴν (Ἰδ. Σοφίας Σολομῶντος Κεφ. Β' 12 κέξ «Ἐνεδρεῦσωμεν τὸν δίκαιον ὅτι δύσχετος ἡμῖν ἐστὶ καὶ ἐναντιοῦται τοῖς ἔργοις ἡμῶν, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου καὶ ἐπιφημίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα παιδείας ἡμῶν· ἐπαγγέλλεται γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ, καὶ παῖδα Κυρίου· ἐαυτὸν ὀνομάζει· ἐγένετο ἡμῖν εἰς ἔλεγχον ἐννοιῶν ἡμῶν· βαρὺς ἐστὶν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος, ὅτι ἀνόμοιος τοῖς ἄλλοις ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἐξηλλαγμέναι αἱ τριβὴ αὐτοῦ· εἰς κιββηλον ἐλογίσθημεν αὐτῷ, καὶ ἀπέχεται τῶν ὁδῶν ἡμῶν ὡς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν· μακαρίζει ἕσχατα δίκαιων, καὶ ἀλαζονεύεται πατέρα Θεοῦ. Ἰδωμεν εἰ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀληθεῖς, καὶ περάσωμεν τὰ ἐν ἐκβάσει αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἐστὶν ὁ δίκαιος υἱὸς Θεοῦ, ἀντιλήφεται αὐτοῦ, καὶ ῥύσεται αὐτὸν ἐκ χειρὸς ἀνθεστηκότων· ὕβρις καὶ βασάνῳ, ἐτάσωμεν αὐτόν, ἵνα γνῶμεν τὴν ἐπιείκειαν αὐτοῦ. Ταῦτα ἐλογίσαντο, καὶ ἐπλανήθησαν· ἀπετύφλωσε γὰρ αὐτοὺς ἡ κακία αὐτῶν καὶ οὐκ ἐγνώσαν μυστήρια Θεοῦ οὐδὲ μισθὸν ἠλπίσαν ὁσιότητος οὐδὲ ἐκριναν γέρας ψυχῶν ἀρώμων. Ὅτι ὁ Θεὸς ἐκτίσας τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας αἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· πειράζουσι δὲ αὐτόν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὄντες». Ὁ ταῦτα ἀναγινώσκων νομίζει πάντως ὅτι ἀναγινώσκει δίδαγμα χριστιανικῆς πίστεως.

τριον γῆν καὶ νὰ κτίσῃ τὰ τεῖχη τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ν' ἀνοικοδομήσῃ τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐξετέλεσεν ὁ μέγας βασιλεὺς, καὶ διὰ ταῦτα πάντα ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὡς ἐκτελῶν τὴν θέλησιν τοῦ Κυρίου, ὃν ὅμως δὲν ἐγίνωσκεν αὐτὸς ὡς Πέρσης βασιλεὺς. Τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ Ε. Ρενάν ὅτι εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν προφητῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιδαφιλευμένους τῷ Κύρῳ ὕμνους καὶ ἐγκώμια συνετέλεσε τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κύρος μετὰ τῆς καθαρᾶς λατρείας τοῦ Μαζδαϊσμοῦ ἦτοί τῆς λατρείας τοῦ Ὁρομάσδου (Ἀχουραμασδά) ἦτοί τοῦ ὑπερτάτου πνεύματος τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὸ φῶς τὸ φυσικὸν ἅμα καὶ τὸ ἠθικόν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην, ἐξελήφθη ὑπὸ τῶν προφητῶν ὡς λάτρης τοῦ Ὁντος Θεοῦ δὲν φαίνεται ἐν πᾶσιν ἀκριβές. Παρ' αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Ἀνονύμῳ φέρεται λέγων ὁ Θεὸς «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν Ἰακώβ τοῦ παιδός μου καὶ Ἰσραὴλ τῶν ἐκλεκτῶν μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματί σου καὶ προσδέξομαι σε· σὺ δὲ οὐκ ἔγνωσες με, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτι πλὴν ἐμοῦ Θεός· ἐνίσχυσά σε καὶ οὐκ ἤβαις με ἵνα γνῶσιν οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν αὐτοῦ ὅτι οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ· καὶ ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός». Καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μεγάλου προφήτου εἰς τὸν Κύριον Σαβαὶθ ἀποδιδόμενα ῥήματα «Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας τὸ φῶς καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην κτλ.» ἀποβλέπουσι πιθανῶς εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ παραστήσαι τὴν διαφορὰν τοῦ Ὁντος Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Ὁρομίσδου τοῦ θεοῦ τοῦ φωτός παρὰ Πέρσης καὶ τὴν ἐπὶ τούτου ὑπεροχὴν. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη ἢ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν προφητῶν σχέσις καὶ σύγκρισις τοῦ Ὁντος Θεοῦ πρὸς τὸν Ὁρομάσδον, αὐτὴ ἡ ἰδιότης τοῦ Κυρίου ὡς ἐλευθερωτοῦ τῶν Ἰουδαίων καθίστα αὐτὸν ἐν τῇ συνειδήσει τῇ Ἰουδαϊκῇ ἐκτελεστὴν τῶν βουλῶν τοῦ Ὁντος Θεοῦ καὶ Χριστὸν ἦτοί ἐκλεκτὸν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ὁ Κύρος δὲν ἐξεπροσώπει πάντως τὸ ἰδεῶδες τοῦ Μεσίου ἢ Χριστοῦ τοῦ μέλλοντος νὰ καταστήσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ κέντρον τῆς οἰκουμένης καὶ προσκυνητήριον τῶν λαῶν· τὸ δὲ πραγματικὸν ὄφελος ὅπερ ἐπορίσατο ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Κυρίου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἦτο ἡ μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων ἰδρυσις αὐτονομίου κοινότητος θερηκευτικῆς ἐν Ἰουδαίᾳ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τὴν Περσικὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἀκριβέστερος λόγος γενήσεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ Περσικῇ εἴτα δὲ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ. Ἀλλὰ πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὰ κεφάλαια ταῦτα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ἀνάγκη νὰ διέλθωμεν συντόμως καὶ τινῶν ἄλλων Σημιτικῶν λαῶν τῆς Συρίας, καὶ ἰδίως τῶν Φοινίκων τὴν ἱστορίαν.

Ὁ Δοξ Τόμος περιλαμβάνων τὴν ἱστορίαν Φοινικῶν, Μήδων, Περσῶν, Ἰνδῶν κ.τ.λ. διπλάσιος κατ' ὄγκον τοῦ Γου μετὰ τετρακοσίων εἰκόνων καὶ γεωγραφικῶν χαρτῶν θὰ κυκλοφορήσῃ ἐντὸς τριμήνου.
